مێژووی ئەدەبیاتی جیهان

ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمان

(ئەمریکاو ئینگلستان)

تاريخ ادبيات جهان (جلد دوم)

باكنر ب.تراويك / عربعلی رضايي

چاپ اول: ۱۳۷۳

وەرگێڕانی لە فارسییەوە

حەمە کەریم عارف

۲۰۰۷

ناوی کتێب: مێژووی ئەدەبیاتی جیهان(بەرگی سێیەم)
ناوی نووسەر: باکنر.ب.تراویك
ناوی وەرگێر: حەمە کەریم عارف
چاپی یەکەم: ٢٠٠٧
ناوەندی بڵاوکردنەوەی ئاوێر

پێڕست:

بەشی یەکەم
ئەدەبیاتی ئەمریکا:

١- قۆناغی مهاجیرنشینی (١٦٠٧- ١٧٦٣)
سەدەی هەژدەیەم: رۆشنگەری
٢- قۆناغی شۆڕشی (١٧٦٣- ١٨١٠)
هۆزان
شانۆنامەو رۆمان

٣- قۆناغی رۆمانتیك (١٨١٠- ١٨٦٥)
قوتابخانەی نیکربوکرز
هۆزان
رۆمان
شانۆنامە
مێژوو
بەرزی خوازی
براهمەنەکانی ئینگلستانی نوێ
والت ویتمن

٤- قۆناغی سەرکەوتنی ریالیزم (١٨٦٥- ١٩١٤)
بزووتنەوەی مۆرکی ناوچەیی
نووسەرانی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی لە رۆژئاوا
نووسەرانی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی لە باشوور
نووسەرانی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی لە ئینگلستانی نوێ.
سەردەمی زێڕین: محافەزەکاری و بت شکێنی
ریفورم خوازان، مێژوو نووسان، فەیلەسوفان
دیموکراسیەت و بەشەریەت.
سوننەت و یاخی بوون لە شیعردا

ناسیونالیزم و ئەنتەرناسیونالیزم
شانۆنامەنووسان.

٥- سەدەی بیستەم (١٩١٤- ١٩١٧)
رۆماننووسان و نووسەرانی کورتە چیرۆك
شاعیران
شانۆنامەنووسان

بەشی دووەم
ئەدەبیاتی ئینگلیز:

٦- ئەدەبیاتی کۆنی ئینگلیزی (٦٠٠پ. ز- ١٠٦٦ ز)
٧- ئەدەبیاتی ئینگلیزی ناڤین (١٠٦٦ز- ١٤٨٥ز)
٨- رینیسانس و سەردەمی ئیلیزابت (١٤٨٥- ١٦٢٥)
هۆزان
پەخشان
شانۆنامە

٩- سەدەی هەڤدەیەم (١٦٢٥- ١٧٠٠)
شیعری کاڤالیرەکان و پیرایشگەران
پەخشانی کاڤالیرەکان و پیرایشگەران
شیعرو درامای سەردەمی گەڕانەوە
پەخشانی سەردەمی گەڕانەوە.

١٠- سەدەی هەژدەیەم (١٧٠٠- ١٧٩٨)
سەردەمی پۆپ: شیعر
سەردەمی پۆپ: پەخشان
سەردەمی جونسون: پەخشان
شیعری بەر لە رۆمانتیك

١١- سەدەی نۆزدەیەم:
سەردەمی رۆمانتیك (١٧٩٨- ١٨٣٢)
هۆزان
پەخشان

ڕۆماننووسان

١٢- سەردەمی ڤیکتۆریا (١٨٣٢- ١٩٠٠)
شاعیرانی سەردەمی ڤیکتۆریا
ڕۆماننووسانی سەردەمی ڤیکتۆریا
ڕۆماننووسانی دیکە
پەخشاننووسان

١٣- سەدەی بیستەم:
شاعیرانی سەدەی بیستەم
شاعیرانی دیکە
ڕۆماننووسانی سەدەی بیستەم
ڕۆماننووسانی دیکە
شانۆنامەنووسانی سەدەی بیستەم
پاشکۆ:
براوەکانی خەڵاتی نۆبڵ.

٢٠٠٧/١١/٢ سلێمانی
حەمە کەریم عارف

((١))

قۆناغی مهاجیرنشینی

١٦٠٧- ١٧٦٣

سەرەتایەکی مێژوویی:

مێژووی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بە دۆزینەوەی ئەمریکا لەلایەن کریستوف کولومبیستەوە"١" لە ساڵی ١٤٩٢دا، دەست پێدەکات، کۆلومبس بەدەم گەڕانەوە لە ڕێگەیەکی ئاوی بەرەو ڕۆژهەڵاتی دوور، گەییە دوڕگەکانی باهامای ئەمڕۆکە.

کۆلومبس ئەم دوڕگانەی ناونا سەن سالڤادور (فریاڕەسی پیرۆز)، و دانیشتووانی ئەوێندەری بەهندی ناوبرد، چونکە وایدەزانی ئەم دورگەیە یەکێکە لە دوڕگەکانی هندوستان. لە ساڵی ١٤٩٧دا ئامریگۆڤیسپوچی"٢" گەییە سەر زەمینی ئەسڵی ئەمریکاو یەکەم کەس بوو کە زانی وڵاتێکی تازە دۆزراوەتەوە، و ئەم وڵاتە بە ناوی ئەوەوە ناونرا ئەمریکا. لە هەمان ساڵدا جون کابوت (١٤٥٠- ١٤٩٨)ی دەریاوانی ئیتاڵیایی نەژادی ئینگلیزی گەییە کەنارەکانی باکووری ئەمریکاو کەنەدا ئەم دەریاوانە لە دۆزینەوەکانی ئەمریکادا پێشەنگو سەرقافڵەی ئینگلیزەکان بوو. لەساڵانی دواترا دەریاوانانو گەشتیارانی وەکو فەردیناند ماجەلان"٣" و جاك کارتیە"٤"، و هرنانـدو دی سـوتۆ"٥" ناوچـەیەلێکی دیکـەی ئـەمریکایان دۆزییـەوە. یەکـەمین کۆلـۆنی هەمیشەیی ئەوروپایی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمڕۆدا لە ناوچەی سەنت ئوگوستین (فلۆریدای ئێستا) لە ساڵی ١٥٦٥دا دامەزرا. لە ساڵی ١٦٠٧دا یەکەمین کۆلۆنی هەمیشەیی ئینگلیزی لە جیمزتاون (ڤیرجینیا) دروست کرا، و ساڵی دواتر یەکەمین کۆلۆنی فەرەنسی لە کبیك (کەنەدا) دامەزرا.

لە ساڵی ١٦٢٠شدا ئاوارەکان"٦"، دووەمین کۆلۆنی هەمیشەیی ئینگلیزیان لە بلیموت (ماساچوست) دامەزراند. زۆر مهاجیرنشینی دیکە بەریز لەم ساڵانەدا دامەزرا، لە ساڵی ١٦٣٠ لە بۆسنی ئەمڕۆ، لە ١٦٣٤ لە مریلاند، لە ساڵی ١٦٣٥ لە کونکتیکت، لە ١٦٣٦ لە ڕۆدئایلاند، لە ١٦٣٨ لە دیلاوەر، نیوجەرسی و نیویورك، لە ١٦٧٠ لە کارولینای باشوور، لە ١٦٨١ لەپەنسیلڤانیا، و لە ساڵی ١٧٣٢دا سێزدەمین مهاجیرنشین لە جۆرجیا دامەزرا. بەمجۆرە دامەزراندنی کۆلۆنییە ئینگلیزییەکان تەواو بوو.

بەرە بەرە ریفۆرمخوازانی هەڵاتوو لە وەزعوحاڵی شەڕێوی ئاینی و رامیاری ئینگلستان، فەڕەنسەویانی ناڕازی لە ستەمی هۆگونۆتەکان"٧"، بێکاران و سەرکێشانی وڵاتانی دیکەی ئەوروپا بە هێڤی ژینێکی چاکتر روویان کردە وڵاتە یەکگرتووەکان. لە هەر هەموو مهاجیرنشینەکان (کۆڵۆنی) کاری کشتوکاڵی و بازرگانی رەواجی پەیدا کرد، رێکخراوێن پارلەمانی چێ بوون، و باوەڕ بوون بە پەروەردەو فێرکردن، بووە مایەی دامەزراندنی دامو دەزگای فێرکاری باڵای وەکو هارڤەرد (١٦٣٦)، ییل (١٧٠١)، پرینستون (١٧٤٧)، و کینگز کۆلیج (١٧٥٤، زانستگەی کولومبیای ئێستا).

لە ساڵی ١٦٤٣دا، مهاجیرنشینەکانی کەنداوی ماساچۆست، پلیموت، کونکتیکت، و نیوهەڤن بە مەبەستی یەکخستنی ئاوارەکان و دابینکردنی ئەمن و ئاسایش،یەکێتییەکیان بە نێوی ئیئتیلاف ئینگلستانی نوێ دامەزراند. یەکێك لە ئاکام و ئەنجامەکانی ئەم ئیئتیلافە، سەرکەوتنی ئاوارەکان بوو لە جەنگی خوێناوی ناسراو بە جەنگی شا فیلیپ (١٦٧٥– ١٦٧٦)، کە لە ئەنجاما فیلیپ (لەنێوان ١٦٣٩– ١٦٧٦)ی رابەری هیندییەکان کوژراو ژیانی خێڵەکیانەی هندییەکان لە باشووری ئینگلستانی نوێ کۆتایی هات.

لە ساڵی ١٧٥٤دا نوێنەرانی حەوت کۆڵۆنی باکووری، کۆنگرەیەکیان بە مەبەستی یەکێتییەکی هەمیشەیی، لە ئەلبانیادا بەست، کە شکستی هێنا، لەم بارودۆخەدا، ئەسپانییەکان، فەڕەنسییەکان، ئینگلیزەکان، هۆڵەندییەکان و سوێدییەکان هەر یەکەیان چاویان بڕی بووە پارچەیەکی ئەمریکای باکوور، و ئەمە بووە هۆی هەڵگیرسانی شەڕ لەنێوانیانا. بە هەر حاڵ هەڤرکی راستەقینە لە نێوان ئینگلستان و فەڕەنساو (هندییە هاوپەیمانەکانی) لە ئەمریکای باکوور لە ساڵانی ١٦٨٩– ١٧٦٣) روویدا، گرنگترین شەڕێن ئەم زنجیرە شەڕە، بەریز ئەمانە بوون: جەنگی شا ویلیام (١٦٨٩– ١٦٩٧)، جەنگی شابانۆ ئان (١٧٠٢– ١٧١٣)، جەنگی شا جۆرج (١٧٤٤– ١٧٤٨)و جەنگی فەڕەنسادا بوو. جەنگی ئیستیعماری نێوان ئینگلستان و فەڕەنساو هندە سورەکان (١٧٥٤– ١٧٦٣). ئەم جەنگەی دواییان کە ئەنجام بەرەو ئەوروپا کشا، بە قۆناغی ئەمریکایی شەڕی حەوت ساڵە دێتە ژماردن. ئەم جەنگە کە لە نێوان ئینگلیزەکان و مهاجیرنشینەکان لەلایەکو، فەڕەنسییەکان و هندە هاوپەیمانەکانی لەلایەکی دیکەوە روویدا. بەوە شکایەوە. کە ئینگلیزەکان دەستیان بەسەر کیبیك دا گرت. لە ئەنجام دا بەپێی پەیماننامەی پاریس (١٧٦٣) فەڕەنسییەکان دەستیان لە کەنەداو ناوچەکانی رۆژئاوای ئەمریکای باکوور هەڵگرت و دەسەڵاتی ئینگلیز بەسەر ئەمریکای باکووردا چەسپی و بڕایەوە.

نۆڕینێکی گشتی:

وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بۆ ماوەی نزیکەی سەدەو نیوێك بریتی بوو لە کۆمەڵێك مهاجیرنشینی (کۆڵۆنی) پەڕاگەندە بەسەر کەنارەکانی رۆژهەڵاتی ئەمریکای باکورا، ئەدەبیاتی ئەمریکاش لە سەرەتادا ئەدەبیاتی مەهجەر بوو کە دەربارەی خەون بینین بە دنیای نوێوەو ئەو هەوڵ و کۆششانە بوو کە لە پێناوی ناساندن و ناسینی ئەو دنیا نوێیە دەدران. ئەم ئەدەبیاتە

لەلایەن ئینگلیزانێکەوە دەنووسرا، کە ئینگلیزیانە بیریان دەکردەوەو بە ئینگلیزی دەیاننووسی. ولآتە یەکگرتووەکان بوو بوو بە کۆلۆنی ئینگلیزەکان، زمانەکەی ئینگلیزی بوو، و رەگو ریشەی ئەدەبیاتەکەشی لە دابو نەریتی ئینگلیزی دابوو. لێ ئەمڕۆکە ئەدەبیاتی ولآتە یەکگرتووەکان، بە ئەدەبیاتێکی نەتەوەیی تایبەت دەزانرێ، کە بە هێزی، راشکاوی، حەنەکچیاتی، وردبینی، و دیالۆگ ئامێزی، لە تایبەتمەندییەکانیەتی.

ئەدەبیاتی سەرەتای ئەمریکا لەسەر بنەمای پراگماتیو پێشڤەبرنی ئارمانجێن وەخت رۆنرا بوو، و واریقاتنامە، راپۆر، بیرەوەری، نامە، ئامۆژگاری مەزەبی، مێژوو و هۆزانی لە خۆ دەگرت. مەبەستی خاوەنی ئەم بەرهەمانە، نیشاندانی چەند وێنەو نموونەیەك بووە لە سەرکەوتنەکانی مهاجیرنشینەکانو پاکانە کردن بۆ مەرام و کردارەکانیان تا لەم رێگەیەوە ببێ بە رێنوێنێ بۆ مهاجیرانی ئایندەش، زۆربەی نووسینە کۆنەکانی مهاجیرنشینان دەربارەی ئینگلیستانی نوێیە. لە باشورا، ئەو سەرکێشانەی کە لە جیمزتاون نیشتەجێ بوون (١٦٠٧)، لە رووی توانا، کنەکاری، و دیدی جیهانییەوە، نموونەی نەوعی ئینگلیزانی سەردەمی ئیلیزابت بوون. ئەوانە دەربارەی نا هەموارییەکان، شتە تازەکان، و هندە سورەکان بە جۆشو خرۆشەوە دەشیعرێنو دەیاننووسی، پەخشانیان بەهێز، وەستایانە، و زندووبوو، بەڵام شیعری پڕ لەخۆ هەڵکێشانو موبالەغە ئامێزیان بێ هەوێنو مایە بوو.

جۆن سمیت (١٥٧٩- ١٦٣١):

بە مێژوونووسو ریوایەتبێژێکی بە توانا، دامەزرێنەری ئەدەبیاتی ئەمریکا دەزانرێ. گەنجایەتییەکی پڕ لەسەر کێشی هەبوو. لەمەجەرستانا دژی ترکە عوسمانییەکان بەشداری شەڕی کردو یەخسیر بوو، جارێکیش لەلایەن تیرەیەکی هندەوە دەستگیر کرا، کە بە یارمەتی پوکهانتس (کیژی سەرۆکی تیرەی نێوبراو) ئازاد بوو. جۆشو خرۆشی وی بۆ سەر زەمینی نوێ لە کتێبی (شرۆڤەی راستەقینەی ئەو رووداوو واریقاتانەی کە لە ڤیرجینیا روویان داوە... (لەندەن ١٦٠٨) هاتۆتە نیشاندان. ئەم بەرهەمە کە بە یەکەمین کتێبی ئەدەبیاتی ئەمریکا دەژمێردرێ راپۆرتێکی راشکاوانە، وردو تازە لەمەڕ جێگیر بوونو ئاکنجی بوونی ئینگلیزەکان لە جیهانی نوێدا، نیشاندەدات.

سمیت بەرهەمی جۆراو جۆری دەربارەی مهاجیرنشینانی ئینگلیزی لە ئەمریکا، و سەفەرەکانی خۆی نووسیوەو هەوڵیداوە ئینگلیزەکان بە ئەگەری دامەزراندنی کۆلۆنیان لە دنیای تازەدا شارەزاو ئاشنا بکات. وەسفی ئینگلستانی نوێ (١٦١٦)، مێژووی گشتی ڤیرجینیا، دورگەکانی سامر، و ئینگلستانی نوێ (١٦٢٣)و سەفەرە راستەقینەکان (١٦٢٩) لە جوملەی بەرهەمەکانی ئەون.

ویلیام براد فۆرد (١٥٨٨- ١٦٥٧):

لەو ئاوارانە بوو کە لە ساڵی ١٦٢٠دا بۆ ئەمریکا چوون، و لە پلیموت (ماساچوست)دا دووەمین مهاجیرنشینی هەمیشەیی ئینگلیزیان دامەزراند. (مێژووی کشتوکاڵی پلیموت- ١٨٥٦) شاکاری ئەوە، گێڕانەوەیەکی سادەو رەوانە دەربارەی سەرکەوتنی ئاوارەکان، و سەرچاوەیەکی رەسەنی زانیارییە لەمەڕ مهاجیرنشینەکانی ئەوێ. ئەم بەرهەمە بە گرنگترین کتێبی ئاوارەکان دەژمێردرێ.

ریفۆرمخوازان

راپەڕینی ریفۆرمخوازی (puritans)، کە تێکەڵەیەك بوو لە بیروباوەڕی کۆمەڵایەتی، رامیاری، ئەخلاقی، و ئاینی باو لە نێو پروتستانەکانی ئینگلستاندا، لە سەردەمی پاشایەتی ئیلیزابتی یەکەمداو بەمەبەستی رزگارکردنی کڵێسا لە کۆتو بەندی خورافاتو هەندێ رێسای عیبادەتکاریو دەسەڵاتی کەشیشان دەستی پێکرد، و لەوێندەرەوە بۆ ئەمریکا رۆیی. ریفۆرمخوازان کە لە ساڵی ١٦٣٠دا کۆڵۆنی کەنداوی ماساچوست-یان دامەزراند، لە کاروباری ئاینیدا زۆر سەختگیر بوون. کەماڵو ئارامی کۆمەڵگەیان لە جێگیر بوونی دەسەڵاتی خواییدا دەبینییەوەو کاریان بۆ دروست کردنو دامەزراندنی کۆمەڵگەیەك دەکرد لەسەر بنەمای یاساکانی کتێبی مقەدەس. ریفۆرمخوازان لە نووسینەکانیاندا دەقی کتێبی مقەدەسیان رەچاو دەکرد، و کتێبی مقەدەس هەم سەرمەشقی یاساکانیان بوو و هەم سەر مەشقی شێوازی ئەدەبی وشكو سادەی وان بوو.

پەخشانی ریفۆرمخوازان

<u>جۆنو ینتروپ (١٥٩٧- ١٦٧٠):</u>

دیارترین نووسەری ریفۆرمخوازانو یەکەمین حوکمڕانی ماساچوست بوو. گەورەترین بەرهەمی وی جۆڕناڵە کە لە ساڵی ١٧٩٠دا بە زنجیرەو بەش بەش بڵاوی کردەوەو لە ساڵی ١٨٢٦دا بە تەواوەتیو لە ژێر سەرناوی (مێژووی ئینگلیستانی نوێ لە ١٦٣٠ تا ١٦٤٩) بڵاوبووەوە. وینترۆپ لەم کتێبەدا باسی مێژوو، خواناسی، سیاسەت، ئابووری، و ژیانی رۆژانە دەکاتو دانیشتوانی کۆڵۆنی کەنداوی ماساچوست و خەونەکانیان وێنە دەگرێت.

<u>ناتانیل وارد (١٥٧٨- ١٦٥٢):</u>

دەرچووی زانستگەی کمبریج بوو، لە ساڵی ١٦٣٤دا چوو بۆ ئەمریکاو بوو بە کەشیشی شاری ئیپسویچ (ئاگاوامی جاران). خاوەنی یەکێك لە نایابترین بەرهەمی ریفۆرمخوازانو خۆشترین بەرهەمی سەدەی هەڤدەیەمە بە ناوی (پینەدۆزی ساویلکەی ئاگاوام- لەندەن١٦٤٧). ئەم کتێبە

ئیعترازنامەیەکـە دژی گیـانی لێبـوردەیی، مـۆدەی ژنـان و قـژی درێـژی پیـاوان. شـێوازی وارد ڕاستگۆیانە، حەنەك ئامێز، کینایەدار، بەهێزو، یەجگار ڕازاوەیە.

روجەر ویلیامز (دەوروبەری ١٦٠٤- ١٦٨٣):

لە هەوەڵین دانیشتوانی ئینگلستانی نوێ، و دامەزرێنـەری کۆڵـۆنی رود بـوو، لـە زنجیرە وتـاریکی جەدەلی دا (١٦٤٣ تا ١٦٥٢) کەوتە بەرەڤانی لە چەمکێن مینا جیابوونەوەی کڵێساو حکومـەت (جیابوونـەوەی ئـاین لـە سیاسـەت)، لێبـوردەیی لـە هەنبـەر بـاوەڕێن مـەزەبی جیـاواز، سـپاردنی دەسەڵات بەگەل. یەکێك لە بەرهەمە گرنگەکانی ویلیامز (کلیلێك بۆ زمانی ئـەمریکا- ١٦٤٣)یـە، بەرهەمێکی دیکەی (جەزمیاتی زاڵمانەی تاقیبو ئازاری ئاینی- ١٦٤٤)ـە کە گفتوگۆیـەکی نێـوان (ئاشتی) و (حەقیقەتە). شێوازی وی وەستایانەو ڕازاوەیە بەڵام تاقەتبەرە.

وەعزو ئامۆژگاری وەعزدا دەرانی ریفۆرمخوازان بەشـی سـەرەکی ئـەدەبیاتی ئینگلسـتانی نـوێی ئـەم قۆناغـە پێـك دەهێـنن. یـەکێك لـەم وەعزانـە، کـە پـاش بڵاوبوونـەوە دەکەوتـە بـەر دەسـتی جەماوەری خەڵك، (جـەزمیاتی زاڵمانـەی مـەحو بووە- ١٦٤٧)ی بەرهـەمی جۆن کووتن (١٥٨٤- ١٦٥٢)ی واعیـزو ڕۆحـانی خـەڵکی بۆسـتن-ە. لـە نووسـەرە واعیزەکـانی دی دەکـرێ، ئامـاژە بـۆ ئەنـدامانی خانـەوادەی مـاتر بکرێ، واتـە ریچـارماتر (١٥٩٦- ١٦٦٩)، ینکـریس مـاتر (١٦٣٩- ١٧٢٣)، و کووتن ماتر (١٦٦٣- ١٧٢٨).

ریچارد واعیزی دورچستر (ماساچوست) بوو و چەند نووسینێکی لەمەڕ هونەری وەعزو بەلاغـەت نووسی. ئینکریس-ی کوڕی، کەشیشـی "کڵێسـای بـاکوور" بـوو لـە بۆسـتن، کـە شـازدە سـاڵیش سەرۆرکایەتی هارڤاردی لە ئەستۆ بوو. جگە لە وەعزە کورتو ڕاشکاوەکانی، کۆمەڵە ڕووداوێکی غـەریبی لـەژێر سـەر نـاوی (نامەیـەك بـۆ تۆمـارکردنی بەرهەمـە دیارەکـانی مەشـیەتی خـوایی- ١٦٨٤) بڵاوکـردەوە. لـە سـاڵی ١٩٠٠دا کتـێبی (بیرەوەرییـەکانی) بڵاوبـووەوە. کـووتن-ی کـوڕی ینکـرس، کـە لـە نـەیارانی سـەر سـەختی کۆیلایـەتیو نووسـەرێکی مرۆڤدۆسـتو خـاوەنی بەرهەمێکی فرە بوو، نزیکەی چوار سەدو پەنجا بەرهەمی جیاوازی نووسیوە. گرنگترین بەرهەمی وی لە ژێر سەرناوی (بەرهەمێن گەورەی مەسیحی ئـەمریکا یـان مێـژووی کڵێسـای ئینگلیسـتانی نـوێ لـە ١٦٢٠ تـا ١٦٨٩)یـە- ١٧٢٠، لـەو بەرهەمـەدا شـوێنەواری مەشـیەتی خـوایی لـە ئینگلیستانی نوێو لە ژیانی شەست کەسایەتی گـەورەی ئـەو سـەر زەمینـەدا وێنـە دەگیرێـت. یەکێك لە بەرهەمەکانی دیکە کووتن کتێبێکە دەربارەی ئەنگێزەی بەشەر دۆستی لە ژێر سەر ناوی (بـونی فاسـیوس- Boni facius – ١٧٠١)، هـەروەها کتێبێکـی دیکـەش دەربـارەی پەیوەندییەکانی نێوان زانستو ئاین لە ژێر سەر ناوی (فەیلەسوفی مەسیحی- ١٧٢١).

بە کورتی، زۆر نووسەر باسـی ژیـانی کۆچەرنشـینانیان کـردووە: جۆن هاموند (١٦٣٥- ١٦٥٠)، لیەو ڕاحێل، یان دوو خوشکی کارامە، ڤیرجینیاو مەریلاند (١٦٥٦)ی نووسـیوە، و دانیـل دنتـون (لـە دەوروبـەری ١٦٩٦دا مـردووە) وەسـفێکی گشـتی نیویـورك (١٦٧٠)ی نووسـیوە. مـاری رولاندسن (١٦٣٥- ١٦٧٨)، خـانمی ریفۆرمخـواز، واریقـاتی ئەسـارەتی خـۆی بـە دەسـتی هنـدە

سورەکان لە کتێبی (دەسەڵاتو چاکی خوا – ١٦٨٢)دا تۆمار کردووە. ئەو لەم بەرهەمەدا کە ئاوێتەیە کە لە وەعزو رۆمانو سەربوردە، بە ئینگلیزییەکی باو، ژیان سورپێستان وێنە دەگرێت.

سمیوئیل سیوال (١٦٥٢– ١٧٣٠):

یادداشت نووسێکی ریفۆرمخواز بوو، لە ریزی پێشەوەی ئەو نووسەرانە بوو کە دژی کۆیلایەتی کەوتە خەبات، و گوتاری "فرۆشتنی یوسف– ١٧٠٠"ی لەم بارەیەوە بڵاوکردەوە، بەرهەمێکی دیکەی وی لە ژێر سەر ناوی (بیرەوەرییەکانی سمیوئیل سیوال دایە: ١٦٧٤– ١٧٢٩) کە لە ساڵانی ١٨٧٨ تا ١٨٨٢ دا بڵاو بووەوە، ئەم بەرهەمە بریتییە لە رۆژانە رووداوان، پوختەی وەعزان، هەستو سۆزەکانی نووسەر.

هۆزانی ریفۆرمخوازان

هۆزانگەلێکی فرە لە قۆناغی کۆچەرنشینی دا گوتران، بەڵام ژمارەیەکی کەمیان نایابو بەرجەستە بوون. شاعیرانی ریفۆرمخواز پتر روو لە میتافیزیکا بوون. سەنعەتە جوانکارییەکانی وەکو قەلبو جیناس باو بوو، بەها ئەخلاقییەکانیان لە بەها ئەدەبییەکان بە گرنگتر دەژمارد. لە راستیدا نێوەرۆکیان مەبەست بوو نەك فۆرم، لە خەمی رازانەوەدا بوون، نەك جوانی.

جون ویلسن (دەوروبەری ١٥٩٠– ١٦٦٧):

کەشیشی بوستون بوو، لە سەنعەتی قەلبدا باڵا دەست بوو. شیعرەکانی لە دیوانێکا بە نێوی بەستەی رزگاری (١٦٨٠) بڵاوبووەوە.

دیارترین شاعیرانی ریفۆرمخواز سێ کەس بوون، کە هەر سێکیان لە هەوەڵی لاوییەوە، لە ئینگلتەراوە بۆ ئەمریکا رۆییشتن:

ئان برادستریت (١٦١٢– ١٦٧٢):

دایکی هەشت منداڵ بوو: "هەشت جوجکەم لە یەك هێلانەدا هەڵهێنا –چواریان کەڵەشێرو ئەوانی دی بارۆکە بوون". دەفتەری شیعرەکانی بەناونیشانی "دەیەمین خواوەندی شیعر کە لەو دواییانەدا لە ئەمریکا دەرکەوتووە– ١٦٥٠" رەنگدانەوەی هەستی ئەوە لەمەڕ مەزەبو خانەوادەکەی. برادستریت یەکەمین ئەمریکایی بوو کە وەکو شاعیر دەرکەوت.

ئیدوارد تایلەر (١٦٤٥– ١٧٢٩):

دووەمین شاعیری بەرجەستەی ئەمریکا، دەرچووی هارڤەرد، و ماوەی پەنجا ساڵان کەشیشی شاری سنووری وستفیلد بوو، هۆزانە دەرونیو سۆفیانەکانی سەرریژن لە هەست، بەشی سەرەکی یەکێك لە دەستنووسەکانی کە لە قاڵبی غەزەلی شەش بڕگەیی دا دانراون دوو سەدو

هەڤدە پارچەی لە خۆی گرتووەو (بیرکردنەوە سەرەتاییەکانی من بەر لە چوونە عەشای رەبانی)ی ناوە. (بڕیارەکانی خوا دەربارەی هەڵبژاردەکانی خۆی) ناوی کۆمەڵە هۆزانێکی دیکەیەتی. تایلەر بەهرەدارترین، و لەوەیە گەورەترین هۆزانڤانی ریفۆرمخوازی سەدەی هەڤدەیەم بێ.

<u>مایکل ویگلز ورت (١٦٣١- ١٧٠٥):</u>

سێیەمین شاعیری قۆناغی مهاجیرنشینی، دەرچووی زانستگەی هارڤارد، و کەشیش و پزیشك بوو. شیعرەکانی پتر دەربارەی فێر کردن و پەروەردەی ئەخلاقە.
(رۆژی پەسلانێ – ١٦٦٢) کۆمەڵە شیعرێکییەتی لە مەڕ داوەری کۆتایی. دوو کۆمەڵە شیعری دیکەی هەیە بە ناوی (باس و خواسی خوا لەگەڵ ئینگلستانی نوێ دا- ١٦٦٢)و (گۆشت لە زاری گۆشتخۆرا- ١٦٧٠) کە بریتین لە هۆزانێن وەعزئامێز.

سەدەی هەژدەیەم: رۆشنگەری

هزری ئەمریکایی و نووسەرایەتی سەدەی هەژدەیەمینی ئەم وڵاتە لە ژێر کاریگەریی ئەقڵانیەتی ئەوروپادا مەیی و قاڵبی خۆی وەرگرت. هەڵبەتە سەدەی هەژدەیەم سەردەمی رۆشنبیریی یان سەردەمی ئاوەزگەرایی بوو لە ئەوروپادا. پێشکەوتن و گۆڕانکارییە زانستی و ئەقڵانیەکانی سەدەی هەڤدەیەم (وەکو دۆزینەوەکانی نیوتن) و برەوسەندنی ئەقڵانیەت و ئەزموون، کردییە کارێك خەڵکی بە شێوەیەکی گشتی پشت بە یاساو رێسا گشتییەکانی تەبیعەت ببەستن. پرسە ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابورییەکان مۆرکی زانستی و ئەقڵانیەتیان لە خۆگرت، نۆڕین و بۆچوونی نە ئایینی دەربارەی کاروباری جیهان و پێشکەوتن و کەماڵی بەشەریەت پەیدا بوو، هزرڤانان، بە زەبری باوەڕ بە ئاوەزی مرۆڤ، کەوتنە کەشف کردن و دۆزینەوەی ئەو پرەنسیپ و سەرەتا گشتییانەی کە حوکمی تیرەی بەشەر، سروشت و کۆمەڵگەیان دەکرد. مرۆڤ بەرە بەرە خۆی لە کۆت و بەندی بیروباوەڕی نادروست، خورافات، و دابە مردووەکان رزگار کردو، سەختگیری، بتانی رۆحانی و ئامۆژگارییە عیبادەتکارییەکانی بەر هێرشی رەخنە دا.
بێزاری لە قەرقەشەی ئاینی، و پەرەسەندنی لێکۆڵینەوەو دۆزینەوەی زانستی، خەڵکی لەمەڕ سیستەم و هاوئاهەنگی جیهان هشیار کردەوە، و بۆوە مایەی پەیدا بوونی ماناو چەمکی خوایەك کە لە رێگەی یاسایێن سروشتییەوە کاری دەکرد، نەك لە رێگەی سروش و موجیزات و ئیلهام و سەرۆوە. دەستەیەك لە هزرڤانان و نووسەران کەوتنە خەبات لە پێناوی دامەزراندنی دیانەتێکی سروشتی لەسەر بنەمای ئاوەزو ئازادی لە تەحقیق و لێکۆڵینەوە، بێ پەنا بردنە بە سروش و میتافیزیکا، ئەمانە کە بە پەیڕەو کارانی فەلسەفەی ئاینی، ناسراو بە (خوا پەرستی) یان دیانەتی سروشتی (DEISM) ناسرابوون، ئاوەزیان بە مەحەکی ئاینی راستەقینە دەژمارد، ئاین و ئەخلاقیان

بە دیاردەێن سروشتی دەزانی، و باوەڕیان وابوو کە سروشت باشترین ڕێنوێنی بنیادەمە لە ژیانی ئاینی و ئەخلاقیدا.

دەروونناسی و فەلسەفەی سیاسی جان لاك (١٦٣٢- ١٧٠٤)ی حەکیمی ئینگلیزی-ش کاریگەرییەکی قوڵی لە پێشڤەبرنی هزری ئەمریکایی لە سەدەی هەژدەمدا هەبوو. لاك، کە فەلسەفەکەی لەسەر بناغەی باوەڕ بوون بە یاسای تەبیعەت و ماف سروشتی مرۆڤ ڕۆنراوە، باوەڕی وایە کە دەسەڵاتی سیاسی وەکو ئەمانەتێکە لە دەستی حوکمڕاندا، و دەسەڵاتی حوکمڕان دەبێ مەرجدار بێ نەك ڕەها، هەر تاکێکی کۆمەڵگەش مافی ئازادی موڵکداری، هزرین، دەربڕین، و هەڵبژاردنی کاروپیشەی خۆی هەیە، و ئەم تێورییە سیاسیانە بوون بەبناغەی شۆڕشی ئەمریکا.

ئەدەبیاتی ئەمریکای سەرەتاکانی سەدەی هەژدەیەم لە چاو ئەدەبیاتی سەدەی هەڤدەیەمی ئەم وڵاتەدا گۆڕانکارییەکی زۆر بە خۆوە نابینێ. لە ئینگلستانی نوێدا پەخشان سادەتر دەبێ، هۆزان لە بازنەی دەسەڵاتی ئەلکساندەر پۆپ"٨" و نەوکلاسییەکاندا جێگیر دەبێ. بە شێوەیەکی گشتی، لە ساڵانی سەرەتای سەدەی هەژدەیەما دابە ئەدەبییە کۆنەکان کەم و زۆر بەردەوام دەبێ. یەکێك لە بە دەسەڵات ترین ڕێبوارانی ڕێگەی دا بە کۆنەکان جونەتان ئیدواردز (١٧٠٣- ١٧٥٨)ی دوا حەکیمی خوایی و نووسەری گەورەی ریفۆرمخوازان بوو کە ئامۆژگارییەکانی وی، (ڕاپەڕینی بێداری گەورە"٩")ی لە ئینگلستانی نوێدا نایەوە. ئەم ڕاپەڕینە کاریگەرییەکی مەزنی هەبوو لەسەر بیری سیاسی و کۆمەڵایەتی و لە چێکردنی پەیوەندییان لە نێوان مهاجیرنشینەکان و لەسەر هەڵدانی گیانی ئازادی و لێبوردەیی ئاینی دا.

جونەتان ئیدواردز، کە لە خانەدانی کەشیشان بوو، لەکونکتیکت لە دایك بوو، و لە کۆلیجی ییل خوێندی، لە واعیزو خوتبەخوێنە بە دەسەڵاتەکانی ماساچوست بوو، بە هۆی ناکۆکییەوە لەگەڵ کۆمەڵگای کڵێسای نورتمپتون، دەستی لە کار کێشایەوەو ماوەیەك وەکو ئەندامانی کۆمەڵەیەکی مەزەبی کەوتە خزمەتی سور پێستەکان.

ئیدواردز بە تەما بوو ماهیەت و جەوهەری عیسەویەت، بە گوێرەی بیروبۆچوونەکانی کالڤن، دووبارەو بە شێوەیەکی ئاسان بڵاو بکاتەوە. ئیدواردز بە هۆی باوەڕی تەواوی بە ڕۆڵی هەست لە ئەزموونی ئاینیدا، کەوتە ریزی داکۆکیکارانی (ڕاپەڕینی بێداری مەزن)ەوە. لە ڕاستیا، لە باری بنەمای باوەڕەوە فۆرمێکی ڕێکوپێکی بەم ڕاپەڕینە بەخشی بەجۆشترین و کاریگەرترین وەعزی ئیدواردز کە لەمیانی "ڕاپەڕینی بێداری مەزن"ەوە دای، "گوناهکاران لە دەستی خوایەکی توڕەدا"ی ناوە کە لە ساڵی ١٧٤١دا بڵاو بووەوە. بەرهەمەکانی دیکەی ئیدواردز بریتیین لە: "مەحەبەتی مەزەبی- ١٧٤٦) کە بەرەڤانییە لە "ڕاپەڕینی بێداری مەزن"، (ئازادی ویست- ١٧٥٤)، کە دەربارەی جەبرو چارەنووسە، و (ماهیەت و فەزیلەتی ڕاستەقینە- ١٧٦٥). شێوازی ئیدواردز یەجگار سفت و کورتە.

ویلیام بێردی دووەم (١٦٧٤- ١٧٤٤):

کە لە وست ئوڕ (ڤیرجینیا) مولکێکی زۆری وەکو مهاجیرنشینێکی دەولەمەند هەبوو، لە ساڵی ١٧٠٩ بە دواوە بیرەوەرییەکانی خۆی لە شێوەی یادداشتنامەدا تۆمار کرد، لەم یادداشتنامەیەدا وێنەی زۆر وردی ژیان لە باشوور گیراوە... بێرد شەرحی مەساحی لایەنی سنووری نێوان ڤیرجینیاو کارولینای باکووری، کە بە خۆی لێی بەرپرس بوو، بە دیدێکی تەنزئامێزەوە لە (مێژووی لایەنی سنووریا – ١٧٢٨) گێڕاوەتەوە. زۆربەی بەرهەمەکانی دەربارەی مولکە فرەکانی خۆیەتی، لەوانە: (گەشتێك بۆ وڵاتی عەدەن– ١٧٣٣)و (پێشڕەوی بەرەو کانان– ١٧٣٢). بێرد زمانێکی چڕو روونو حەنەك ئامێزی هەیە.

ئارەزووی توندی شۆڕشی ئەمریکا، ئەو ناکۆکییانەی توندترکرد کە لە نێوان ئەمریکاییانو ئینگلیزاندا لەسەر پرسە سیاسییەکان چێ بوو بوو، مهاجیرنشینەکان شۆڕشیان بەکارێکی حەتمی دەزانی، و بە شێوەیەکی گشتی لە ژێر کاریگەری نووسەرانی وەکو بەنجامین فرانکلینو تۆماس پیندا بوون.

<u>بەنجامین فرانکلین (١٧٠٦– ١٧٩٠):</u>

لە بۆستۆن و لە خێزانێکی شەمساز چاوی بە دنیا هەڵێنا. لە دوانزە ساڵیدا لە چاپخانەکەی برایەکەیدا کەوتە کار، پاش ماوەیەك بۆ فیلادلفیا چوو، و ئەنجام لە لەندەنەوە سەری دەرهێنا. لەوێندەر کتێبێکی لەمەڕ میتافیزیك بەناوی (نامەیەك دەربارەی ئازادیو ئیلزام– لەزەتو ئازار– ١٧٤٥) نووسی. دوای گەڕانەوەی بۆ فیلادلفیا چاپخانەیەکی دامەزراند کە سەرکەوتنێکی فرەی بەدەست هێنا. لە ساڵی ١٧٢٩دا گۆڤاری پەنسلڤانیای کڕی، و لە ساڵی ١٧٣٦دا کۆمپانیای کتێبخانەی فیلادلفیای دامەزراند، لە ساڵی ١٧٣٣ تا ١٧٥٨ ساڵنامەی ریچاردی هەژاری بڵاوکردەوە.

فرانکلین لە ساڵی ١٧٤١ شدا بڵاوکراوەیەکی بەناوی (گۆڤارێکی گشتیو رووداوە مێژووییەکان) بڵاوکردەوە کە دووەمین گۆڤاری کۆلۆنییەکان بوو. دامەزراندنی ئەنجوومەنی فەلسەفەی ئەمریکاو فەرهەنگستانی فیلادلفیا لە ساڵی ١٧٤٢دا، و پێشنیازی پرۆژەیەك بۆ یەکێتی مهاجیرنشینەکانی ئەمریکا لە ساڵی ١٧٥٤دا، لە جوملەی چالاکییەکانی دیکەی فرانکلین بوون.

گرنگترین بەرهەمی بەنجامین، ئۆتۆبیۆگرافی بەنجامین فرانکلین (١٧٨٩)ە کە لە ماوەی ساڵانی ١٧٧١و ١٧٨٤دا نووسراوەو لە ریزی بەرهەمە کلاسیکەکانی ئەدەبیاتی ئەمریکادایە. ئەم کتێبە کە بە سادەیی و راشکاوی و حەنەکچیاتییەوە نووسراوە، وێنەیەکی دیار لەمەڕ فرانکلینی داهێنەر،هزرڤان، سیاسەتوان، نووسەرو هزرمەند بە دەستەوە دەدات. یەکێك لە بەرهەمە بەناوبانگەکانی دیکەی فرانکلین کۆمەڵە پەندو قسەیەکی نەستەقییەتی کە لە کتێبی "رێگەی دەولەمەند بوون"دا کۆکراونەتەوە. بە هەر حاڵ فرانکلین بەرجەستەکاری رۆشنبیریی و سەردەمی ئەقڵانییەتی ئەمریکا، و رەمزو نیشانەو دەربڕو نموونەی ئەو شتە بوو کە لە سەدەی هەژدەیەمدا بە "مرۆڤی کامیل" دەژمێردرا.

تۆماس پەین (١٧٣٧- ١٨٠٩):

لە خێزانێك لە كویكرەكان"١٠" لە ئینگلتەرا لە دایك بووە، و لە ساڵی ١٧٧٤دا لەسەر راسپاردەی فرانكلین چوو بۆ فیلادلفیاو گۆڤاریكی دەركرد. یەكەمین بەرهەمی ئەو نامەیەی كە بە ناوی (ئاوەزی ساغڵەم- ١٧٧٦) كە لەو بەرهەمەدا لایەنگری لە "مافێن مرۆڤانی و وڵاتانی سەربەخۆو ئازاد بۆ ئەمریكا" دەكات، ئەم نامەیە پرۆژەی راگەیاندنی خۆیبوونی خێراتر كرد، ئەم زنجیرە نامانەی كە پەین لە ژێر سەر ناوی (قەیرانی ئەمریكا – ١٧٧٦- ١٧٨٣)دا نووسینی بووە مایەی بەرزكردنەوەی ورەی وڵاتپارێزانی ئەمریكا لە شۆڕشی ئەم وڵاتەدا. (ماف مرۆڤ- ١٧٩١- ١٧٩٢)، بەرهەمێكی دیكەی ئەوە كە بەرگرییە لە شۆڕشی فەرەنسا. پەین لە ساڵی ١٧٩٢دا بە ناچاری بۆ فەرەنسا هەڵات، و لە ساڵی ١٧٩٣ دا بە هۆی دژایەتی ژاكوبنەكانەوە"١١" كەوتە زیندان. لە زندانی فەرەنسادا كتێبی (سەردەمی ئاوەز، دوو بەشە، ١٧٩٤، ١٧٩٦)ی نووسی و لەو كتێبەدا كەوتە هێرش بۆ سەر مەسیحیەت، و داكۆكی لە مەزەبی "خواپەرستی" (دیزم). (نامەیەك بۆ جۆرج واشینگتۆن- ١٧٩٦) بەرهەمێكی ژەهراوی و تاڵی پەین-ە، كە دۆستانی واشینگتۆنی زۆر قەڵس كرد.

ژێدەران:

١- كریستۆف كۆڵۆمبس (١٤٥١- ١٥٠٦): خەڵكی جەنەوای ئیتاڵیایە.

٢- ئامریگوڤیسپوچی (١٤٥٤- ١٥١٢): دەریاوانێكی ئیتاڵییە.

٣- فەردیناند ماجەلان (١٤٨٠- ١٥٢١): دەریاوانێكی پورتوغالییە.

٤- جاك كاریتەر (١٤٩١- ١٥٥٧): دەریاوانێكی فەرەنسییە كە روباری سەنت لورانس-ی دۆزییەوە.

٥- هرناندۆ دی سوتۆ (١٥٠٠- ١٥٤٢): ئەسپانیای دۆزییەوە.

٦- ئاوارەكان- PILGRIMS:

ئەم جەماعەتە لە جودایی خوازانی SEPARATISTS **ئینگلیزی پێك هاتبوو كە لە ساڵانی ١٦٠٧- ١٦٠٨ لە ئینگلتەراوە بۆ هۆڵەندا كۆچیان كردو پاشان بە كەشتی میفلاڤەر بەرەو ئەمریكا چوون.**

٧- هۆگۆنۆتەكان- HUGUENOT: **ناوێكە كە كاتولیكانی فەرەنسایی لە كالونیستەكانیان نابوو.**

٨- ئەلكساندەر پۆپ (١٦٨٨- ١٧٤٤): شاعیرێكی بەناوبانگی ئینگلیز بوو.

٩- راپەڕینی بێداری گەورە- GREAT AWAKENING:

ناوی راپەڕینێکی ئاینییە کە لە نیوەی دووەمی سەدە هەڤدەیەمدا لە کۆلۆنییەکانی ئەمریکادا بەرپا بوو. راپەڕینەکە لە نیو جەرسی و لە ئەنجامی بانگەشەی کەشیشێکا بە ناوی گیلبرت تننت (١٧٠٣- ١٧٦٤) دەستی پێکرد.

-١٠ کویکرەکان- QUAKERS:

ناوی ئەندامانی "ئەنجومەنی دۆستان- SOCIETYOF FRIENDS بوو کە لە سەدەی هەڤدەیەمدا بەرابەرایەتی جۆرج فاکس سەری هەڵدا. ئەم دەستەیە باوەڕیان وابوو کە مرۆڤ بە کۆمەکی روحول قودس و راستەوخۆ دەتوانیٚ پەیوەندی لەگەڵ پەروەردگارا چێبکات. ناو نانی پەیڕەوکارانی ئەم ئەنجوومەنە بە کویکرز (واتە لەرزۆکان) لەوەوە هاتبوو کە لە کاتی عیبادەتکرنا لە سام و ترسا دەلەرزین.

-١١ ژاکوبنەکان- JACOBINS:

ناوێکە کە لە فەرەنسادا بە دومینیکیانەکان دەگوترا. بەناوی کلێسای سەن چاکەوەیە کە ئەم ئەنجوومەنە یەکەمجار لەپاریس لەوێندەر گیرسانەوە.

((٢))

قۆناغی شۆڕش

١٧٦٣- ١٨١٠

سەرەتایەکی مێژوویی:

پاش کۆتایی جەنگی حەوت ساڵەو بەستنی پەیمانی پاریس، دەوڵەتی ئینگلستان کە زۆر قەرزار بوو بوو، بۆ دانەوەی قەرزە قورسەکانی و بەدەست هێنانی مەحمیە لە "کیشوەری تازە" سیاسەتێکی تازەی لە مەحمیەکاندا گرتە بەر، کە یەکێك لەوانە قانونی باجی پول بوو (کە بە گوێرەی ئەو یاسایە دەبوایە پول لە هەر هەموو رۆژنامەو بەڵگەنامەو نووسراوە فەرمییەکان بدرێ".

هەڵبەتە مهاجیرنشینەکان ملیان بۆ ئەم سەپاندنانە نەدا. پێکهێنانی کۆنگرەی باجی پول (لە نوێنەری ٢٧ مهاجیرنشین پێك هاتبوو بۆ رەت کردنەوەی قانونی باجی پول) یەکەمین هەنگاو بوو لە رای یەکێتیی مهاجیرنشینان لە هەنبەر ئینگلستاندا.

هەنگاوی دووەم پێکهێنانی کۆمیتەی پەیوەندیان بوو بە مەبەستی ئاگادارکردنەوەی مهاجیرنشینان لە جەرەیانی رووداوەکان. پارلەمانی ئینگلستان لەم وەزع و حاڵەدا کۆمەڵە قانونێکی پەسند کرد کە بە "یاسایێن تەحەمول ناپەزێر(١)" ناوبانگی دەرکرد، کە بووە مایەی ناڕەزایی مهاجیرنشینەکان. یەکەمین کۆنگرەی گشتی، کە لە نوێنەری هەموو مهاجیرنشینەکان پێك هاتبوو، لە ساڵی ١٧٧٤دا، لە فیلادلفیا کۆبووەوەو داوای هەڵوەشانەوەی یاسایێن تەحەمول ناپەزێری کرد.

لە سەرەتاکانی ساڵی ١٧٧٥دا شەڕێك لە نێوان هێزە ئینگلیزییەکان و مهاجیرنشینەکاندا هەڵگیرسا کە سەرەتای شۆڕش بوو. لە هەمان ساڵدا دووەمین کۆنگرەی مهاجیرنشینان، جۆرج واشینگتۆنی"٢" بە فەرماندەی گشتی هێزی مهاجیرنشینەکان هەڵبژارد، و دەستەیەکیش بۆ ئامادە کردنی بەیاننامەی خۆیبوون دامەزرا. ئەم بەیاننامەیە کە لە تەمووزی ساڵی ١٧٧٦دا لەلایەن کۆنگرەوە پەسند کرا. بە بەڵگەنامەیەکی گرنگی جیهان دەژمێردرێ.

به هەر حاڵ، ئەو جەنگەی کە لە ساڵی ١٧٧٥دا دەستی پێکردبوو تا ساڵی ١٧٨٣ درێژەی کێشاو بە جەنگەکانی خۆیبوون ناوی دەرکرد. لە ئەنجاما پەیماننامەی ئاشتی لە ڤێرسایدا مۆرکرا (١٧٨٣)، و بەریتانیا بە فەرمی دانی بە سەربەخۆیی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا، نا. لایەنگرانی خۆیبوونی ئەمریکا بە مەبەستی دامەزراندنی حکومەتێکی ناوەندی بەهێز کۆنگرەیەکیان لە نوێنەرانی پەنجاو پێنج مهاجیرنشین پێك هێناو، دەستووری ئەمریکای باکووریان رێك خستو پەسندیان کرد (١٧٨٧). جۆرج واشنگتۆنی قارەمانی شۆڕشیش، بە یەکەمین سەر کۆمار هەڵبژێردرا.

لە سەردەمی واشنگتۆندا، ئەلکساندەر هەمیلتون و پەیڕەوانی، حزبی فیدرالیست-یان دامەزراند کە یەکەمین حزبی گەورەی سیاسی بوو لە وڵاتدا. ئەم حیزبە، حیزبێکی محافەزەکارو لایەنگری دەوڵەتێکی بەهێزی ناوەندی، پشتیوان و پارێزەری پیشەسازی، و پشتیوانی بەرژەوەندی بازرگانان و گەورە موڵکداران بوو. لە سیاسەتی دەرەکیشدا لایەنگری لە ئینگلیستان دەکرد. حزبی فیدرالیست لە ساڵی ١٨٢٤ دا نەما. ئەنتی فیدرالیستەکان کە پاشان بوو بە کۆماریخوازان، لایەنگری ئەو بنەماو پرەنسیپانەیان دەکرد کە لەلایەن توماس جیفرسونەوە دانرا بوون، ئەمانە پتر چاویان لە ریفۆرمی زەوی و زار بوو، لایەنگری ئازادی تاك و سنوورداری دەسەڵاتی دەوڵەتی فیدراڵ بوون. بە شێوەیەکی گشتی، ناکۆکی دوو حیزبەکە زادەی مەسەلە ئابوورییەکان بوو.

نۆڕینێکی گشتی:

لە قۆناغی شۆڕشدا، خەڵکی لە مەزەبەوە روویان کردە سیاسەت و پرسەکانی دیکە، یاسای باجی ساڵی ١٧٦٥ بووە مایەی بڵاوبوونەوەی چوار گوتاری جۆن ئادامز"٣"، و بەرهەمێکی جۆن دیکنسون"٤" بە ناوی (چەند نامەیەك لە جووتیارێکی پەنسلڤانیاوە) جۆنەتان یوشەر (١٧٣٨-١٨٠٤)ی رۆحانی کلێسای ئینگلیز، کە دەربارەی ئازادی مەدەنی وەعزی دادەدا، وەعزو خوتبەکانی لە ژێر سەر ناوی (چاوخشانێك بە هۆو ئەنجامەکانی شۆڕشی ئەمریکادا- ١٧٩٧) بە چاپ گەیاند.

پەخشانی ئەم قۆناغە پتر مۆرکی سیاسی هەبوو، و بە دەوری تەوەری جەنگی شۆڕشگێڕی و قبوڵکردنی دەستووری بنەڕەتی دا دەسوڕایەوە... گەشتنامەو بەرهەمێن زانستی بە رادەیەکی زۆر بڵاو بوونەوە. بەڵام گوتاری رۆژنامەیی سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا.

سەرهەڵدانی رۆمان و شانۆنامە لە دنیای پەخشانا لە تایبەتمەندییە بەرزەکانی ئەم سەردەمەیە.

لەم ساڵانەدا ژمارەیەك لە نووسەران پایەی پێشەواییان بە دەست هێنا، لەوانە نووسەرانی گوتارێن فیدرالیست، و تۆمس جیفرسون.

گوتارێن فیدرالیست:

(تێکرا هەشتاو پێنج گوتارن- ١٧٨٧- ١٨٨٨) کە دەربارەی چۆنیەتی پەسەند کردنی دەستووری بنەڕەتی ئەمریکا بە پێنووسی پیاوانی سیاسەتی ئەم سەر زەمینە، ئەلکساندەر هەمیلتون

(١٧٥٧- ١٨٠٤)، جيمز مەديسن (١٧٥١- ١٨٣٦)و جۆن جی (١٧٤٥- ١٨٢٩) نووسراون، ئەم بەرهەمە بە گەورەترین بەرهەمی ئەمریکایی لە واری تێوری سیاسی دا دەژمێردرێت.

تۆمس جیفرسون (١٧٤٣- ١٨٢٦):

سێیەمین سەرکۆماری (١٨٠١- ١٨٠٩) وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، و لە نووسەرە باڵا دەستەکانی سیاسەت بوو، بە "باوکی دیموکراسی ئەمریکا" ناو دەبرێ و ئایدیالەکانی سەردەم لەودا خڕ بوونەتەوە: جیفرسۆن لە ناخی ناخەوە دڵبەندی زانست، جووتکاری ئەزمونگەری، تەلارکاری، زانست پەروەری، پەروەردەو فێرکردن بوو، و باوەڕی بە پڕەنسیپە بنەڕەتییەکانی "دیزم"، مافی سروشتی، و یەکسانی سیاسی هەبوو، لە ئەدەبیاتا، ئەدەبیاتی کلاسیک بەگەن دەکرد، بەڵام بەینی لەگەڵ شیعرو رۆمان دا نەبوو، و رۆمانی بە کۆسپی سەر رێگەی پەروەردەو فێرکردن دەژمارد، بەرهەمەکانی بریتیین لە:

"چەردەیەك لەمەڕ تێوری مافی ئەمریکای بەریتانیا- ١٧٧٤" کە باسی دەستووری بنەڕەتی بەریتانیاو هەروەها مافی سروشتی دەکات.

"بەیاننامەی خۆیبوون- ١٧٧٦". کە زۆربەی بە قەڵەمی جیفرسۆن نووسراوە، کە بە شێوازێکی رەوان و پاراو هۆیەکانی دابڕان لە دەوڵەتی ستەمکاری ئینگلیز، و زەرورەتی خۆیبوون شرۆڤە دەکات. "چەند سەرنجێك لەمەڕ ویلایەتی ڤیرجینیا- ١٧٨٤" کە بۆچوونە سەرەکییەکانی جیفرسۆن لەخۆ دەگرێت.

هۆزان

لە شیعری قۆناغی شۆڕشدا مەحەك و پێوەرەکانی جاران وەکو خۆیان مانەوە. ناوەڕۆکی سەرەکی هۆزانان بریتی بوو لە بابەتێن رۆژ، و تەنز رەواجێکی زۆری پەیدا کرد. عادەتەن فیلیپ فرینو (١٧٥٢- ١٨٣٢)ی ناسراو بە "شاعیری شۆڕشی ئەمریکا" بە باشترین نوێنەری شیعری ئەم قۆناغە دەزانن، دەستەی شاعیرانی ناسراو بە "خواوەندانی زەوقی هارتفورد یا کونکتیکت"ش نموونە کۆنەکانیان کرد بە سەر مەشقی هۆزانێن سیاسی و حەماسی خۆ.

فیلیپ فرینو:

کە بە یەکەمین شاعیری وڵاتی ئەمریکا دەژمێردرێت، لە نیویورك لە دایك بووە. لە قۆناغی شۆڕشدا سەربازی هێزی دەریایی بوو. چەند سەفەرێکی بۆ دوڕگەکانی ئانتیل کرد، و دووجار ئەسیری ئینگلیزان بوو. شیعری تاڵی "کەشتی زیندانی ئینگلیزی- ١٧٨١) یادگاری رۆژانی دیلی ئەوە.

چەند شیعرێکی بەرجەستەی لەپاش بەجێماوە بەم ناوانە: "ماڵی شەو- ١٧٧٩"، "جوانیەکانی سانتاکروز- ١٧٧٦"و "گۆڕستانی سورپێستان- ١٧٨٨". "گوڵی کێوی- ١٧٨٦" (گوڵێکی تایبەتی ئەمریکایە) شیعرێکی نایابی دیکەی فرینۆیە. هەوەڵین هۆزانانی فرینو کۆمەڵە تەنزێك بوون دەربارەی شەڕی شۆڕش، بەڵام پاشان شیعرەکانی لایەنی جۆراوجۆری ژیانی ئەمریکاییان لە خۆ گرت. ئەم شاعیرە گەورەیە، کە بە هۆی بەهرەی رەسەنی خۆیەوە بە "باوکی شیعری ئەمریکا" ناسراوە، ئیلهام و سەرۆی لە "خوا پەرستی" "دئیزم"ی زانستی سەدەی هەژدەیەمەوە وەرگرتووە.

خواوەندانی زەوقی هارتفورد یاکونکتیکت:

ئەمانە دەستەیەك بوون لە شاعیرانی دوا دەیەکانی سەدەی هەژدەیەم کە لە هارتفوردا (کونکتیکت) تەنزی سیاسیان دەگوت. ئەم شاعیرانە کە پتر دڵبەندی خۆیبوونی ئەدەبی ئەمریکا بوون، لە هەندێ رووەوە بە ئەندامی یەکەمین قوتابخانەی شیعری ئەمریکایی دەژمێردرێن. دامەزرێنەری دەستەکە، جۆن ترومبل (١٧٥٠- ١٨٣١) شاعیرێکی بە بەهرەو سەلیقەدار بوو کە بەر لە شۆڕش ژیانی دادەوانی خۆی دەست پێکردو سەرەنجام بوو بە قازی دیوانی باڵای بۆستون.

"پێشکەوتنی بێ زەوقی- ١٧٧٢" یەکێکە لە شیعرە جوانەکانی و یەکەمین تەنزی ئەمریکاییە دەربارەی پەروەردەو فێرکردن. شیعرێکی بەناوبانگی دیکەی "مفینگال- ١٧٧٥"ی ناوە، بەیتێکی تەنزئامێزە دەربارەی رۆڵی تورییەکان"٥" لە شۆڕشدا.

تیموتی دوایت (١٧٥٢- ١٨١٧):

ئەندامی دەستەی "خواوەندانی زەوقی هارتفورد" بوو کە ماوەیەکیش سەرۆکایەتی کۆلیجی ییل-ی لە ئەستۆ بوو. یەکێك لە شیعرە جوانەکانی "فەتحی کەنعان- ١٧٨٥"ە کە بریتییە لە یانزە دەفتەر. چیرۆکی شیعرەکە لە "سەحیفەی یوشع" لە کتێبی مقەدەسەوە وەرگیراوە، بەڵام باسی مهاجیرنشینەکانی ئەمریکاو شۆڕشی وڵاتی ئەمریکا دەکات. چیرۆکە شیعرێکی درێژی دیکەی دوایت "گرینفیلدهیل- ١٧٩٤"ە، سەبارەت بە وەسفی کونکتیکت دانراوە.

دوایت لە هەجوو و تەوسیشدا شاعیرێکی باڵا دەست بوو. "سەرکەوتنی بێ ئەمەکی- ١٧٨٨" یەکێکە لە شیعرەکانی ئەم مەیدانەی. دوایت دوو بەرهەمی گەورەشی بەپەخشان نووسیوە کە "تیولۆجی- پێنج جزمە، ١٨١٨- ١٨١٩"و "گەشتێك بۆ ئینگلستانی نوێ و نیویورك- چوار جزمە، ١٨٢١- ١٨٢٢"یان ناوە.

جویل بارلۆ (١٧٥٤- ١٨١٢):

گەنجترین و بەرزە خەیاڵترین شاعیری دەستەی "خواوەندانی زەوقی هارتفورد یاکونکتیکت"، لە سەردەمی شۆڕشدا کەشیشی سوپا بوو، پاشان بوو بە بڵاوکەرەوەو وەکیلی دەعوایان، و ئەوجا رووی کردە مامەڵەی زەوی، لە ساڵی ١٧٨٨ وەکو نوێنەری معامەلاتی موڵکی بۆ فەرەنسا چوو و بە

نووسین کەوتە داکۆکی لە شۆڕشی ئەو وڵاتە. بارلو لە ئەنجاما لەلایەن دەوڵەتی ئەمریکاوە راسپێردرا تا لەگەڵ ناپلیۆن دا (لە ڕێی گەڕانەوەی دا لە مۆسکۆ) گفتوگۆ بکات، بەڵام لە یلنا بە هۆی نەخۆشی سینە پاڵووەوە مرد.
یەکێك لە کۆمەڵە شیعرەکانی بارلو "ئاسۆی ئاشتی – ١٧٧٨)ـە کە دەربارەی ستایشی دیموکراسی، ئاشتی و میللەتی ئەمریکایە. "خەونی کولۆمبس– ١٧٨٧" چیرۆکە شیعرێکی درێژە لە نۆ دەفتەردا، دەربارەی کۆڵۆمبسە، شاعیر بەخۆی گوتویەتی کە لەم شیعرەدا مەبەستی "ئەخلاق و سیاسەت" بووە. بە ناوبانگترین شیعری بارلۆ بەیتێکی تەنز ئامێزە بە ناوی "HASTYPUDDING –١٧٩٦" کە کنەکارییەکی پرشنگدارە لەمەڕ بەڵاکانی سیاسەت.

شانۆنامەو رۆمان

دژایەتی مەزەبی بۆ شانۆنامە لە ئەمریکادا هێندە توند بوو کە لە رووی یاساییەوە تا ساڵی ١٧٩٧ لە فیلادلفیا و تا ساڵی ١٧٩١ لە بۆستۆن دا رێگەی نمایشکردنی هیچ شانۆنامەیەك نەدەدرا. تەنیا لە دوا ساڵەکانی سەدەی هەژدەیەمدا چەند شانۆنامەیەکی گرنگ لە واری مێژوییدا، نمایش کران. یەکەمین شانۆنامەی کۆمیدی ئەمریکایی لە ساڵی ١٧٨٧دا بە هەوڵ و هیمەتی ئەکتەرانی پیشەیی خرایە سەر شانۆ، ئەم شانۆنامەیە کە "دژ– CONTRAST –١٧٩٠"ی ناو بوو، لە نووسینی رویال تایلەر (١٧٥٧– ١٨٢٦)ی مافناس و قازی شاری ورمونت بوو، تایلەر رۆمانێکی پیکارسکی–شی دەربارەی هەجوی پەروەردەو فێرکردن بە ناونیشانی "دیلی جەزائیری – ١٧٩٧" نووسی کە بەڵگەی باڵا دەستی ئەوە لە رۆماننووسیدا، بە هەر حاڵ لە قۆناغی شۆڕشدا، چەند شانۆنامەیەك دەربارەی جەنگ بڵاوبوونەوە.
یەکەمین رۆمانانی ئەمریکاییش یادگاری ساڵانی شۆڕشن ویلیام براون هیل (١٧٦٥– ١٧٩٣) بە نووسەری یەکەمین رۆمانی سەر زەمینی نوێ، بە ناوی (توانای هاوخەمی – ١٧٨٩) دادەنرێ. کاراکتەری سەرەکی ئەم رۆمانە پیاوێکە کە پێدەزانێ ماشوقەکەی، زڕ خوشکی خۆیەتی، خۆی دەکوژێت.
هەر لەو ساڵانەدا، سوزانا هاسویل راوسن (١٧٦٢– ١٨٢٤) رۆمانی (شارلوت– ١٧٩١)ی نووسی، ئەم چیرۆکە کە پتر لە سەد جاران چاپ کراوەتەوە سەر قافڵەی رۆمانانی ناتورالیستە.

<u>هیوهنری براکنریج (١٧٤٨– ١٨١٦):</u>
رۆماننووسێکی دیاری دیکەی قۆناغی شۆڕشە، لە خێزانێکی جووتکاری دەستکورت لە سکۆتلاند لە دایك بووە. لە پێنج ساڵی دا بۆ ئەمریکا کۆچی کرد، خوێندنی لە پرینستون تەواو کردو لە

مریلاند بوو بە مامۆستا. لە ساڵی ١٧٧٨دا بوو بە کەشیشی سوپا، و لە ساڵی ١٧٨٦دا لە پەنسلڤانیادا کەوتە کاری پارێزەری، پاشان بۆ پۆستی قازی دیوانی باڵا هەڵبژێردرا. یەکەمین شانۆنامانی لە قاڵبی شیعری بێ قافیەو دەربارەی ڕووداوانی ڕۆژ بوون. "جەنگی بانکرزهیل-١٧٧٦" و "مەرگی جەنەراڵ مونتگمری- ١٧٧٧" لەو نموونانەن. گرنگترین بەرهەمی براکنریج ڕۆمانێکە لە ژێر سەر ناوی سوار چاکی مودرێن، کە لە ساڵی ١٧٩٢ەوە تا ساڵی ١٨١٥ بە زنجیرەو بەش بەش بڵاوبووەتەوە. ئەم کتێبە کە بەچاولێکەری دونکیشۆت نووسراوە، بە یەکەمین ڕۆمانی گرنگی ئەمریکایی دادەنرێ، و لە ڕووی تەنزی دڵگیرەوە کە دەربارەی دیموکراسییەو لە ڕووی ئەو وێنەیەوە کە دەربارەی ژیانی مەرزنشینی بە دەستییەوە دەدا، زۆر دڵگیرو شایستەی خوێندنەوەیە. براکنریج لە بەرهەمەکانی خۆیدا لە ژێر پەردەی شۆخی و گاڵتەوە، تەوس بە تەماعکاری و چاوچنۆکی سەردەم دەکات.

چارلز بروکدن براون (١٧٧١- ١٨١٠):

لە خێزانێکی دەوڵەمەند لە فیلادلفیا لە دایک بوو. ماڤ خوێند، بەڵام لە بری کاری دادەوانی، نووسەری کرد بە پیشە. یەکەمین بەرهەمی گرنگی "ئەلکوین: ALCUIN- ١٧٩٨"ـە، یەکەمین ڕۆمانە کە بۆ داکۆکی لە ژنانی ئەمریکا نووسراوە. سەرکەوتووترین ڕۆمانی لە ژێر سەر ناوی "ویلاند- ١٧٩٨"ـە، کە چیرۆکێکی گەرم و گوڕەو هێرش دەکاتە سەر خورافات. "ئورموند- ١٧٩٩" ڕۆمانێکی تری بروکدون براونە، تەوەری ڕۆمانەکە ژیانی کیژێکی پاک و زیرەکە کە ئاشقە دەوڵەمەندە بێ وێژدانەکەی خۆی دەکوژێت. "ئارتور میرڤین- ١٨٠٠" ڕۆمانێکی دیکەیەتی، ماجەراو بەسەرهاتی کوڕێژگەیەکی دێهاتی لە شارێکی گەندەڵدا دەگێڕێتەوە.

لە ڕۆمانی "ئیدگار هانتلی، یان بیرەوەری خەورۆیەک- ١٧٩٩" مەیدانی چیرۆکەکە بیابانێکە کە مەیدانی جەنگی سورپێستان و سنوورنشینانە، "کلارا هوارد- ١٨٠١و جین تالبوت- ١٨٠١" دوو ڕۆمانی براونن لە قاڵب و فۆرمی نامەدان و نیشانەی دوورکەوتنەوەی نووسەرن لە سۆزپەروەری، ئەم ڕۆمانانە لە ڕووی لێکۆڵینەوەی دەروونی کاراکتەرانەوە شایستەی بایەخ پێدانن. براون، زێدەباری ڕۆمانانی سایکۆلۆژی و پۆلیسی، چەند ڕۆمانێکی لەمەڕ ژیانی سنوورنشینان، کورتە چیرۆکان، نامە، و گوتاری ڕامیاریشی نووسیوە.

ژێدەران:

١- یاساێن تەحەمول ناپەزێر: هەندێ لە قەرارەکانی ئەم یاسایانە بریتی بوون لە: داخستنی بەندەری بۆستنن، قەدەغەکردنی ناردن و هێنانی کاڵای بازرگای لەوێوە، قەدەغە کردنی کۆبوونەوە لە شاردا، دادگایی کردنی سەربازانی تاوانباری ئینگلیزی لە خودی ئینگلیستاندا.

٢- جۆرج واشنگتۆن (١٧٣٢- ١٧٩٩): یەکەمین سەر کۆماری وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بوو (١٧٨٩- ١٧٩٨):

٣- جۆن ئادامز (١٧٣٥- ١٨٢٦): سیاسەتوانی ئەمریکایی و رابەری حیزبی فیدرالیست بوو.

٤- جۆن دیکنسون (١٧٣٢- ١٨٠٨): سیاسەتوان و گوتارنووسی ئەمریکایی بوو.

٥- تورییەکان: TORIES: لە سەردەمی شۆڕشی ئەمریکادا بە هەر ئەمریکاییەکی لایەنگری ئینگلیزان دەگوترا.

((٣))

قۆناغی رۆمانتیك

١٨١٠- ١٨٦٥

سەرەتایەکی مێژوویی:

لە ماوەی شەڕەکانی ناپلیۆندا، بازرگانی ویلایەتە یەکگرتووەکان گرفتاری ناکۆکی نێوان دەوڵەتە شەڕکەرەکان بوو، هەر یەکێك لە دوو وڵاتی ئینگلتەراو فەرەنسا رێگەی هاتوچۆی کەشتیانی وڵاتە یەکگرتوەکانیان بۆ بەندەرەکانی یەکدی نەدەدا، لە سەردەمی سەرکۆماری مەدسن"١"دا، کە هەستی شەڕخوازیش پەرەی سەند، شەڕی نێوان وڵاتە یەکگرتووەکان و بەریتانیا دەستی پێکرد. ئەم شەڕە کە بە شەڕی ساڵی ١٨١٢ ناسراوە، بە پێی پەیماننامەی گان (بەلچیك ٢٤/دیسامبەر/ ١٨١٤) کۆتایی هات، و دان بەسەربەخۆیی وڵاتە یەکگرتووەکاندا نرا. دوا بە دوای شەڕ، هەستی میللی ئەمریکایی بە خێرایی برەوی سەند و وڵاتە یەکگرتووەکان بەرەو قۆناغی دوور کەوتنەوە لە کاروباری ئەوروپا هەنگاوی نا.

لە سەردەمی جیمزمانرۆ"٢"دا، ململانێی حیزبی خاو بووەوەو قۆناغێکی تەبایی هاتە پێشێ کە لە مێژوودا بە "قۆناغی تەبایی" ناسراوە. لەم قۆناغەدا مانرو بە بەیاننامەیەك ئەو وڵاتە ئەوروپاییانەی کە بە نیاز بوون خۆ لە کاروباری ویلایەتە یەکگرتووەکان هەڵقورتێنن، ئاگادار کردەوە کە کیشوەری ئەمریکا هی ئەمریکاییەکانەو هیچ دەوڵەتێك هەقی ئەوەی نییە دەست بخاتە کاروباری رامیاری ئەم وڵاتەوە. ئەم ئاگادارکردنەوەیە بنەمای پرەنسیپی مۆنرۆ پێك دێنێ کە بەمەبەستی رێگری لە هەر جۆرە دەخالەتێکی ئەوروپا لە کیشوەری ئەمریکا و ئیستعمار کردنی ئەمریکا هاتە ئاراوە (١٨٢٣).

لـەم حـاڵو بـارەدا دەوڵـەتی ویلایەتـە یـەکگرتووەکان بەبـەردەوامی فـراوان تـر دەبـوو، تـا لـە سـاڵی ١٨٥٠دا ژمـارەی ویلایەتـەکانی گەییـە سـی ویلایـەت. لـە لایـەکی تـرەوە، لـە سـاڵی ١٨٢٠ بـە دواوە جیاوازی نێوان ناوچە جیاوازەکانی وڵات بووە مایەی سـەر هەڵدانی جیـاوازی و نـاکۆکی رامیـاری، بـاکوور مەڵبەنـدی پیشەسـازیو کارخانـان بـوو، و باشـور مەڵبەنـدی کشـتوکاڵ. پێشـکەوتنی داهێنانو پەرەسەندنی پیشەسازیو تەکنولۆژیا لە باکووردا، کرێکارانی دەویست. ئەم پێویستییە هاتنی کرێکارانی کۆچبەری ئەوروپایی زۆرتر دەکرد. بەڵام لە باشووردا کە مەڵبەندی کشتوکاڵ بـوو کۆیلـەداری لـە بـرەودا بـوو و باشـوورییەکان کۆیلـەدارییان بـە بـاشو رەوا دەزانـی، بـەڵام باکوورییەکان کڕینو فرۆشتنی مرۆڤیان بە کارێکی نا پەسـەند دەزانیو دژی بوون. ئەم پرسـە لـە ئەنجاما ناکۆکی لە نێوان نوێنەرانی باکوورو باشووردا نایەوە. "سازشی ١٨٥٠" (ناونیشانی ئـەو بڕیارانـە بـوو کـە لـەم ساڵەدا لەلایـەن کۆنگرەوە پەسند کرا). کـە لەسـەر بنـەمای هـەقی حاکمیـەتی مـەردم بـوو و بـەپێی ئـەوە دەبوایـە "یاسـای کۆیلانی هـەڵاتوو(٣)" بـە شێوەیەکی بنجبڕ جێبـەجێ بکرێ، ئەمە بە شێوەیەکی کاتی کۆتایی بە ناتەبایی نێوان بـاکوورو باشـوور هێنـا. وێڕای ئەمـەش، ژمارەی کـۆیلانی هـەڵاتوو رۆژ بـە رۆژ زیـادی دەکـردو دارو دەسـتەی دژی کۆیلـەداری پێك دەهـاتو دادەمـەزرا. لـە سـاڵی ١٨٥٤دا لـە کـۆی هـەموو حیزبـە نـەیارەکانی پەرەسـەندنی کۆیلـەداری حیزبـی کۆماریخواز پێك هاتو خەباتی هەڵوەشاندنەوە"٤" خوازان شێوەی جیهادی لە خۆ گرت. رابـەرانی باشـوورییەکان، کـە خوازیـاری جیابوونـەوە بـوون، لـە کۆمەڵگـەی ویلایەتـە یـەکگرتووەکان هاتنـە دەرێو ویلایەتە کۆنفدرالیەکانی ئەمریکایان (١٨٦١- ١٨٦٥) پێك هێنا.
سەرەنجام، لە سەردەمی حوکمڕانی لینکوڵن"٥"دا، بە دەست پێکردنی شـەڕێن نـاوخۆی ئـەمریکا (١٨٦١- ١٨٦٥)، قۆنـاغی بـە سـوێو ئـازاری ئـەم سـەرزەمینە هاتـە پێشـێ. ئەم قۆنـاغە دوای چـوار ساڵان بە سەرکەوتنی باکوورو وێرانی باشوور کۆتایی هات.

نۆڕینێکی گشتی:

سەدەی نۆزدەیەم سەردەمی سەرهەڵدانی ئەدەبیاتە. وەکو چۆن نووسـینانی سـەدەی هەڤدەیـەم لـە بناوانـدا مەزەبییـەو نووسـینانی سـەدەی هەژدەیـەم بـە زۆری رامیارییـە، نووسـینانی سـەدەی نۆزدەیەم ئەدەبیاتە لە قەڵـەمڕەوی هونـەرا. لـەم قۆناغـەدا شێوەی زاڵ رۆمـانتیزم بـوو، کـە جـەختی لەسـەر تاکپـەروەری، سـۆز پـەروەری، گەڕانـەوە بـۆ رابـردوو لـە رۆمانـانی مێـژوویی، چـیرۆکانی سەرکێشـی و ئاشـقانەی موبالەغـە ئـامێزو گەڕانـەوە بـۆ سروسـت دەکـردەوە. لەگـەڵ گەشـەکردنی تەبیعـەت دۆسـتیا، جوانییـە سروشـتییەکانی سـەر زەمـینی ئـەمریکا بوونـە مایـەی بایـەخ پێـدان، رابردووی ئەم وڵاتە، و هەروەها وڵاتانی دیکە، هاتنە ناو رۆمانسانەوە، و ئایدیالە نەتەوەییـەکان بـە هـەوڵو هیمـەتی پیـاوانی وەکـو ئەمرسـونو والـت ویـتمن پـەرەی سـەند، کۆمەڵگـەی ئـەمریکایی کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵی بوو، و هەر ئەمەش بووە هـۆی داهێنـانی کۆمـەڵێك وێنـە دەربـارەی ژیـانی دێهـاتی و مامەڵــەی شــۆخی ئــامێز لەگــەڵ ســادەییو ســاکاری گوندییانــدا، بــەڵام ویلایەتــە یـەکگرتووەکان، وەکـو وڵاتێکـی تـازە کـورە، گـیرۆدەی چەشـنە هەسـتێکی حـەقارەت و "گرێـی

کۆچنشینی" بوو، کە ئەمە بە نەتەوەخوازی ئەدەبی و جەخت کردنەوە لەسەر پەروەردەو رەفتاری ئەخلاقی شکایەوە. پاش جەنگ، و بە تایبەتی دوای شەڕی ساڵی ١٨١٢، هەنگاوێن گەورە لە واری داهێنانی ئەدەبیاتی بەڕاستی نەتەوەیی نرا. لەگەڵ نزیك بوونەوەی سەدەی نۆزدەیەما، نووسەران و شاعیرانی ئەمریکایی وردە وردە لە مەشغەڵەتی بیری دامەزرانی نەتەوەیی نویٚ بوونەوە،و لە ئەنجامدا ئەدەبیات هاتە ئاراوە.

قۆتابخانەی نیکەر بوکەر

ئەم قوتابخانەیە بەو کۆمەڵە نووسەرو شاعیرانە دەگوتریٚ کە لە دەیەی ١٨٠٠دا لە نیویورك ناوو ناوبانگیان دەرکرد، ناوی ئەم قوتابخانەیە لە ناوی دیدریك نیکەر بوکەرەوە وەرگیراوە، کە ناوی خوازراوی واشینگتۆن ئیروینگـ—ـە. بەلای کەمەوە بیست شاعیرو نووسەرێك ئەندامی ئەم قوتابخانەیە بوون، کە لە نێویاندا ناوی سیٚ سیمای دیاری ئەدەبیاتی ئەمریکا– واشینگتۆن ئیروینگ، ویلیام کولن براینت، و جیمز فینمور کوپر – دەدرەوشێتەوە. دواتر رۆماننووسان و شاعیرانی وەکو فیتزگرین هالك (١٧٩٠– ١٨٦٧)و جوزیف رودمن دریك (١٧٥٩– ١٨٢٠)ی شاعیر، و جیمزکرك پولدوینگ (١٧٧٨– ١٨٦٠) لە ریزی گەورەترین سیمایانی ئەم قوتابخانەیەدا دەگیرسێنەوە.

<u>واشینگتۆن ئیروینگ (١٧٨٣– ١٨٥٩):</u>

وتارنووس، چیرۆکنووس، مێژوونووس و بیۆگرافی نووسێکی فرە بەرهەم بوو، لە ساڵانی ١٨٠٧– ١٨٠٨دا بە هاوکاری دۆستەکانی (سەلما گاندی) بڵاوکردەوە کەکۆی بیست شیعرو گۆتاری تەنزئامێزو حەنەك ئامێزە دەربارەی ژیانی خەڵکی نیویورك. بەرهەمی هەرە بەناوبانگی ئیروینگ کە بە ناوی خوازراوی دیدریك نیکەر بوکەرەوە بڵاو بووەوە، "مێژووی نیویورك– ١٨٠٩"ی ناوە، ئیروینگ لەم کتێبە تەنز ئامێزەدا حەقیقەت و ئەفسانەی بە "شێوازی ئەمریکایی" ئاوێتەی یەکدی کردووە. ئیروینگ لە ساڵی ١٨١٥دا بۆ ئینگلتەرا رۆیی. ماوەی هەڤدە ساڵان لە ئەوروپا مایەوە، و راستەوخۆ کەوتە کاری ئەدەبیات.

"کتێبی سکێچان– ١٨٢٠" کۆمەڵەیەکی دیکەیە لە گوتاران، کورتە چیرۆکان و نووسینەکانی ئیروینگ کە بە ناوی خوازراوی جفری کریون بڵاوبووەوەو چیرۆکانی دڵگیری وەکو ریپ ڤان وینکل و ئەفسانەی دۆڵی کپ–ی لە خۆ گرتبوو کەناوی نووسەرەکەیان خستە سەرزاران، یەکێك لە کۆمەڵە چیرۆکەکانی دواتری ئیروینگ (حیکایەتەکانی رێبوارێك – ١٨٢٤)ی ناوە.

ئیروینگ لە ساڵانی ١٨٢٦– ١٨٢٩دا ملحەقی سەفارەتی ئەمریکا بوو لە ئەسپانیا. سەردەمی ئاکنجی بوونی وی لەو وڵاتەدا بوو بە ئیلهامبەخشی وی لە نووسینی (مێژووی ژیان و سەفەرەکانی کریستوف کۆڵۆمبس– ١٨٢٨)، (رووداوەکانی فەتحی غەرناتە– ١٨٢٩) و کۆمەڵە سکێچ و

چیرۆکانی شیرین و دڵگیری (ئەلحەمرا- ١٨٣٢). ئیروینگ لە ساڵی ١٨٢٩ تا ١٨٣٢ سکرتێری سەفارەتی ئەمریکا بوو لە لەندەن، پاش گەڕانەوەی بۆ وڵاتی خۆ بەرهەمی وەکو (ئاستوریا- ١٨٣٦). (بەسەرهاتەکانی کاپیتان بونیڤیل- ١٨٣٧)، و (ژیانی ئۆلیڤەر گۆڵد سمیت- ١٨٤٠)ی کە ژیاننامەیەکی سەرکەوتوو بوو بڵاوکردەوە، ئیروینگ لە ساڵانی ١٨٤٢- ١٨٤٥ش دا سەفیری ئەمریکا بوو لە ئەسپانیا. بەرهەمەکانی دوا ساڵانی تەمەنی کتێبانی (محەمەدو خەلیفەکانی- ١٨٥٠)، و (ژیانی واشینگتۆن-ـە، پێنج بەرگ، ١٨٥٠- ١٨٥٩)، و کۆی سکێچەکانی، هێلانەی ولفرت – ١٨٥٥) لە خۆ دەگرێت.

ئیروینگ حەزی لە نووسینی کورت بوو و لە واری ناساندنی کورتە چیرۆکا، وەکو ژانرێکی ئەدەبی سەربەخۆ هەوڵێکی زۆری داوە. شێوازی وی پەرەسەندنێکی ئاسایی هەبوو: نووسینەکانی لە رۆژگاری لاویدا هەڕەمەیی، لە سەردەمی کامڵی دا دەوڵەمەند، و لە دوا ساڵانی تەمەنی دا چڕو کورت بوون. پەخشانی وی سادەو بێ گرێ و ئاوێتە بە ناسکی و حەنەکی زەوقدارە.

هۆزان

<u>ویلیام کۆلن براینت (١٧٩٤- ١٨٧٨):</u>

شاعیرێکی رۆمانتیکی خەڵکی کامینکتن (ماسا چوست) بوو، ماف خوێندو بوو بە قازی، بەڵام لە ساڵی ١٨٢٥ەوە ئیدی کەوتە کاری رۆژنامەوانی. گرنگترین کۆ هۆزانی وی بریتین لە: "سەرچاوە- ١٨٤٢"، (کەڵەکێوی لاق سپی- ١٨٤٤)، (نزا- ١٨٦٤)، و(سی هۆزان- ١٨٦٤). هەردوو بەیتی ئیلیاد (١٨٧٠) و ئۆدیسە (١٨٧١)شی بە شیعری تازە داڕشتەوە. کاریگەریی وردزورت بە ئاشکرا بە هۆزانەکانی براینت-ەوە دیارە. لە هۆزانی درێژی "رامان لە مردن- ١٨١٧" قوڵبوونەوەی وی لە مەسەلەی مەرگ دەردەکەوێ. شیعری "وەنەوشەی زەرد- ١٨١٤" هەست و هزری وی لەمەڕ سروشتی سەر زەمینی ئەمریکا دەردەبڕێت. شیعری "بۆ مراوییەك- ١٨١٥" کە شاکاری ئەوە، باڵا دەستی وی لە کێش دا ئاشکرا دەکات، لە شیعری لیریکی دڵگیردا "بۆ کۆ شادی ژاکاو" پەیامی هێڤی بەدی دەکرێت، هۆزانانی وەك "رەسەنایەتی ئازادی – ١٨٤٢"، "ئەی دایکی نەژادی بە توانا- ١٨٤٦"، "گازیی نیشتمان- ١٨٦١"، "مەرگی لینکۆڵن- ١٨٦٥" و "مەرگی کۆیلایەتی- ١٨٦٦" نیشانەی نیشتمانپەروەری و دڵبەندی براینت-ـە بە بزوتنەوەکانی رزگاری لە سەرانسەری جیهاندا. بۆچوونە ئەدەبییەکانی ئەم شاعیرە داهێنەرە بریتییە لە: پەنا بردنە بەر هەست، خەیاڵپەروەری، دژایەتی فەزڵفرۆشی، سوودوەرگرتن لە سروشت بۆ دەربڕینی هزر، جەختکردنەوە لەسەر جوانیی ئەخلاقی، و باوەڕ بە ئازادی کێش-ی شیعری، عەیبی دیاری ئەو، ئەنجامگیریی راستەوخۆی ئەخلاقی و زێدەڕۆییە لە بایەخدان بە ئەخلاقیات.

ئیدگار ئالن پۆ (١٨٠٩- ١٨٤٩):

شاعیری شیعری سمبولیك و ڕۆمانتیك، وخودانی چیرۆكێن خەیاڵی و بەسام و ترسناك و پۆلیسی و ڕەخنەگری دیار، كوڕی داك و بابێكی ئەكتەری خەڵكی بۆستۆن بوو. لە یانزە ساڵیدا هەتیو كەوت و لە ماڵی بازرگانێكی زەنگینـدا بە نێوی ئالن گەورە بوو. ساڵانی (١٨١٥- ١٨٢٠)ی لەگەڵ خاوخێزانی ئالندا لە ئینگلستان بە خوێندن برده سەر. لە ساڵی ١٨٢٦دا ماوەیەكی كەم لە زانستگەی ڤێرجینیا خوێندی. لە ساڵی ١٨٢٧دا ماڵی ئالن-ی بەجێهێشت و چووە ریزی سوپاوە. پۆ، پاش تەواو كردنی خزمەتی سەربازی (١٨٣١) رووی كردە نووسەرایەتی و گۆڤار دەركردن، و لە ساڵی ١٨٣٥ دا بوو بە بەڕێوەبەری گۆڤاری "پەیامی ئەدەبیی باشوور".

یەكەمین كۆ شیعری پۆ لە ژێر سەر ناوی (تەیمور لەنگ) لە ساڵی ١٨٢٧دا بڵاوبووەوە. پاشان نۆرەی شیعرە جوانەكانی هات.

"ئەلئەعراف- ١٨٢٩":

شیعرێكی دژوارە كە جۆرە تاسەیەكی ڕۆمانتیكی ئەوروپایی لە خۆ گرتووە و جەخت لەسەر تەسامی و بەرزی روح لە ڕێگەی رامان لە جوانییەوە دەكات.

"بۆ هیلین- ١٨٣١":

شیعرێكی لیریكی جوانە، خەمی شاعیر بۆ مەرگی ژنێك نیشان دەدات.

"ئیسرافیل- ١٨٣١":

شاعیر لێرەدا ئایدیالێك وێنە دەگرێت و یەكێكە لە باشترین نموونانی ناسكە دەربڕین و كەماڵی وەزن.

"شار لە دەریادا- ١٨٣١":

شیعرێكە بەتۆنێكی ترس ئەنگێز، كە ئاماژەیە بۆ شاری گوناه یان شاری مردووان.

"كۆشكی روحان- ١٨٣٩":

شیعرێكی دڵگیرو جیلوەیەكە لە زەینی پەرێشان.

"قەلەڕەش- ١٨٣٩":

بەناوبانگترین شیعری پۆیە كە ناوەڕۆكی خەمی شاعیر بۆ مەرگی ژنێكی جوانی تیا دووبارە دەبێتەوە. شاعیر لە كاتێكا هەوڵدەدا یادو بیرەوەری ئەشقی لە دەست چووی لینور- LENORE) فەرامۆش بكات، باڵندەیەكی پیری ترسناك و شووم و ناشیرین دێتە دیدەنی، لە كۆتاییدا، قەلەڕەش وەكو ڕەمزێكی "بیرەوەری تاقەتبەرو بێ كۆتایی" دەردەكەوێ: "و قەلەڕەش كە هەرگیز نافڕێ، بە

دەقی خۆیەوە هەڵنیشتووە، هەڵنیشتووە- لەسەر پەیکەری کاڵی پالاس، ڕێك لەسەر سەردەری ژوورەکەی من- و چاوەکانی وەکو چاوی دێوێکە کە خەریکە خەون دەبینێ- و ڕووناکی چراکە کە لەسەر رووی ئەوە سێبەرەکەی دەخاتە ناو ژوورەکە- ئایا روحی من لە چنگی ئەو سێبەرە بزۆزەی سەر تەختی ژوورەکە دەردێ- هەرگیز!" پۆ لە نامیلکەیەکدا بە ناوی فەلسەفەی شیعر گوتن، شێوازی خۆی لە دانانی "قەلەڕەش"دا شیکردۆتەوە.

"ئولالوم- ١٨٤٧":

شیعرێکی کورت و چڕە کە شاعیر بۆ مردنی هاوسەرەکەی خۆی گوتووە.

"ئیلدورادو- ١٨٤٩":

شیعرێکە، ڕەنگدانەوەی تاقیبی بێ کۆتایی شاعیرە بۆ بەختەوەری.

"ئانابل لی- ١٨٤٩":

مەیلەو شیننامەیەکە دەربارەی یاری ئازیزی لە دەست چوو.

پۆ شیعری رۆمانتیکی ئەمریکایی، کە بە هەوڵ و هیمەتی براینت دەستی پێکرد بوو، گەیاندە لوتکە، ژێرخانی شیعرە جوانە لیریکی و خەمینەکانی یەجگار مکوکە، قوتابخانەی ڕەمزییەت بەرادەیەك لە ژێر کاریگەریی شیعری ئەودا بووە کە شارل بۆدلیر کەم و زۆر ئەوی بە سەر مەشقی خۆی داناوە.

پۆ سەرباری باڵا دەستی لە شیعرا، لەواری کورتە چیرۆك و ڕەخنەی ئەدەبیشدا پایەیەکی بەرزی هەیە. وەکو گەورەترین ڕەخنەگری نەوەی خۆی، و وەکو باوکی کورتە چیرۆك و چیرۆکی پۆلیسی ناوبانگێکی پایەداری بەدەست هێناوە.

پۆ لە ساڵی ١٨٤٠ەوە دەستی بە نووسینی چیرۆکانی نهێنی ئامێز کرد. لە هەندێ لەم چیرۆکانەدا هاماجێکی ترسناك دەخولقێنێ، و هەندێکی دیکەیان ئاوێتەی ئەنجامگیرییانی دروست دەکات. بە کورتیەکەی پۆ دامەزرێنەری رۆمانانی پۆلیسی تازەیە. پۆ باوەڕی وایە کە ئەوەی بەلای هونەرمەندەوە گرنگە ئەو کاریگەرییە گشتی و یەکپارچەیەیە کە لەلای وەرگر دەیهێڵێتەوە، و کورتە چیرۆك باشترین قاڵبە کە ئەم مەبەستە بەدی دینێ. پۆ شەیدای چیرۆکانی خەیاڵی و ترسناکە. دڵبەندی ئەو، بە زەمینەێن غەریب و ناوەڕۆکێن ترسناکیش زادەی هەمان شەیداییە. شاکارە ترسناکەکانی پۆ، لە ریزی چیرۆکە ترسناکە گەورەکانی جیهاندان. لەوانە: "هەرەسی ماڵی ئاشەر" لە کۆمەڵە چیرۆکانی عەجیب و عەرەبانە- ١٨٤٠، "دەمامکی مەرگی سوور- ١٨٤٢"، "بۆشکەی ئامونتیادو- ١٨٤٦"، "گورپەی ڕەش"، و "دڵی نهێنی بێژ" هەر هەموو ئەم چیرۆکانە سەرو سەختیان لەگەڵ خەیاڵ و هزری نەخۆشانەدایە. یەکێك لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ئەم چیرۆکانە خولقاندنی هاماجی تایبەتی سایکولۆژییە بە مەبەستی زیاد کردنی کاریگەری ترس، و ئەمە خۆی لە خۆیدا یەکێکە لە شێوازە دیارەکانی پۆ لەواری چیرۆکنووسیندا.

پۆ، لە کورتە چیرۆکانی سەرکێششدا دەستێکی باڵای هەیە. "کەوتنە ناو گێژاو"، یەکێکە لە نموونە باشەکانی ئەم مەیدانە.
پۆ، وەکو ئاماژەمان کردێ، داهێنەری چیرۆکی پۆلیسیشە. بە چیرۆکانی وەکو، "تاوانێك لە گەڕەکی غەساڵخانە"، "رازی ماری روجیە"، و "نامەی دزراو"، شێوازی چیرۆکی پۆلیسی چەسپاند.
پۆ چەند چیرۆکی جوانیشی بە پەخشانە شیعر نووسیوە، کە جوانترینیان "سێبەر"، "ئیلینورا"، و "پەخشەی زێڕین"یان ناوە. لەم چیرۆکانەدا ترس بە تەواوەتی کەم دەبێتەوە.
پۆ لە بواری رەخنەگریش دا ناوبانگێکی بەرزی هەیەو دەچێتە ریزی دیارترین تێوریسینانی هونەری نووسینەوە.
پرەنسیپ و دیسپلینەکانی وی بۆ داوەری دەربارەی شیعر بەمجۆرەیە: شیعر دەبێ:

١- فێرکاری نەبێ
٢- کورت بێ.
٣- داهێنانی جوانییەکی هاوسەنگ و وەزندار بێ.
٤- جوانییەکی ئایدیالی بخولقێنێ و بەرزی بە روح ببەخشێت.
٥- ژنی جوان تەوەری ناوەڕۆکەکەی بێ.

<u>پۆ دەربارەی کورتە چیرۆکیش حوکمی ئاشکرای هەیە:</u>

١- دەبێ کاریگەرییەکی گشتی و یەکپارچە لە دوای خۆی بە جێ بێڵێ.
٢- ئەسڵ و بنەمای چیرۆکەکە بە یەکەمین رستە دەست پێ بکات.
٣- ئامانجی حەقیقەت بێ.
٤- کورت بێ.
٥- کۆتاییەکی سست و لاوازی نەبێ، ئەو هەموو ئەم پرەنسیپانەی لە بەرهەمەکانی خۆیدا بەکار دەهێنا.

پۆ باوەری وابوو کە ئامانجی هونەر جوانییە، نەك حەقیقەت. یەکەمین نووسەری ئەمریکایی بوو کە تێوری "هونەر بۆ هونەرێ" خستە روو. لە بەرهەمەکانیدا هیچ نیشانەیەکی دڵبەندی بەکاروباری نەتەوەیی، دیموکراسی، سنوور نشینی، سیاسەت، یا ریفۆرمی کۆمەڵایەتی نییە. خۆی لە کێشمانەکێش و گرفتەکانی جیهانی واقیعی دەبواردو پەنای دەبردە بەر دنیای شیعرو خەیاڵ، لە روانگەی پۆوە بەرهەمی هونەری بە مەبەستی دانی زانیاری، داکۆکی لە حەقیقەت، یان وروژاندن نایەتە ئاراوە، بە کورتییەکەی ئامانجی هونەری "ئەم دنیایی" نییە، لە پرینسیپەکانی شیعردا–١٨٥٠، باسی خودی شیعر دەکات، پۆ هیچ دەربەستی کۆمەڵگە نییەو پەیامی وی هونەری پەتییە.
لە بەهەرمەکانی ئەودا نەك هەر هیچ ناوونیشانێکی ئەخلاق نەهاتووە، بەڵکو ئەخلاق وەکو شتێکی

دژی هونەریش مەحکوم دەکریٚ، بە باوەڕی پۆ، داهیٚنان و ئەفراندنی بەرهەمی ئەدەبی، لە حوکمی بینایەکدایە کە بیناساز دروستی دەکات و ئەوەی گرنگە، هاوئاهەنگی و هاوسەنگییە.

هنری تیمرود (١٨٢٨– ١٨٦٧):

خەڵکی کالیفورنیای باشوور، و لە باشترین شاعیرانی باشوور بوو، باوەڕی وابوو کە جوانی بە تەنیا ناتوانیٚ ببیٚ بە سەرچاوەی شیعر، بەڵکو کاریگەریی و حەقیقەتیش بایەخیان هەیە. باشترین هۆزانی تیمرود، "قۆزاخەی پەمو– ١٨٦١"ی ناوە.

پۆڵ هەمیلتون هین (١٨٣٠– ١٨٨٦):

شاعیریٚکی گەورەی دیکەی باشوور بوو کە لە شیعری غەزەلیات دا دەستیٚکی باڵای هەبوو. "ئەفسانان و لیریکان– ١٨٧٢" یەکیٚکە لە کۆ شیعرەکانی.

رۆمان

جیمز فنیمور کۆپەر (١٧٨٩– ١٨٥١):

رۆماننووس و رەخنەگریٚکی کۆمەڵایەتی لە برلینگتون (نیو جرسی) لە دایك بوو. ماوەیەکی کورت لە زانستگەی ییل خویٚندی، و ساڵانی ١٨٠٦– ١٨١١ی لە خزمەتی هیٚزی دەریایی دا بەسەر برد.
یەکەمین رۆمانی کۆپەر بە ناوی "پاریٚز" لە ساڵی ١٨٢٠دا بڵاو بووەوە، رۆمانی دووەمی "جاسوس– ١٨٢١"ی ناوەو بووە مایەی ناوبانگی. دوای ئەم رۆمانە کە سەرەتای زنجیرە رۆمانیٚك بوو دەربارەی شۆڕشی ئەمریکا، کۆپەر چوو بۆ نیویورك. لەویٚ سەنتەریٚکی بەناوی "یانەی نان و کەرە" دامەزراند کە نووسەران و شاعیرانی وەکو ویلیام کولن براینت و فیتزگرین هالك ئەندامی بوون، کۆپەر لە ساڵی ١٨٢٦ دا چوو بۆ ئەوروپا و کتیٚبی "تەسەوراتی ئەمریکاییان– ١٨٢٨"ی نووسی کە نیمچە رۆمانیٚك بوو لە قاڵبی نامەدا، سیٚ رۆمانی دواتری ئەو "بڕی – ١٨٢٨"، "هایدن مۆر– ١٨٣٢"و "جەلاد– ١٨٣٣" دەربڕی زیانەکانی سیستەمانی ئەرستۆکراتی ئیتاڵیا، ئاڵمان و سویسران، کۆپەر لە ساڵی ١٨٣٣دا بۆ ئەمریکا گەڕایەوە. ساڵی دواتر رۆمانی نامەیەك بۆ هاوولاتییەکانی بڵاوکردەوەو باوەڕی خۆی لەمەڕ دەستوورو رۆڵی رابەران دەربڕی بوو. بەرهەمەکانی دواتری، "دیموکراتی ئەمریکایی– ١٨٣٨" پەیامیٚکی سیاسییە دەربارەی رەخنە لە دیموکراسی ئەمریکاو، "میٚژووی هیٚزی دەریایی– ١٨٣٩" کە یەکەمین میٚژووی تەواوەتی هیٚزی دەریایی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایە. کۆپەر لە دوا دەیەی تەمەنیا چەند رۆمانیٚکی دڵگیری نووسی. رۆمانە سیٚ بەشییە کۆمەڵایەتییەکەی بریتییە لە: "قامکی پیٚی شەیتان– ١٨٤٥،

زنجیربکێش- ١٨٤٥، و سورپێستان- ١٨٤٦"، کۆپەر لەم سێ رۆمانەدا ماڤی موڵکداری لە ماوەی سێ نەوەی یەك خێزانی ریشەداری نیویورکی دا دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە. رۆمانەکانی دوا ساڵانی تەمەنی کۆپەر کەش و هەوایەکی مەزەبیان هەیە. رووداوانی رۆمانی زارکی گرکان- ١٨٤٧ لە دەریاکانی باشووردا روو دەدەن و نووسەر عەوداڵی دۆزینەوەی یۆتۆبیایە (مەدینەی فازیلە)، و "شوێنە کراوەکانی بێشەی بەڕوو- ١٨٤٨" دوا رۆمانی کۆپەرە دەربارەی سور پێستان. بەلای کەمەوە سێ و پێنج رۆمان لە پاش کۆپەر بەجێماوە کە دڵگیرترینیان زنجیرە چیرۆکانی گۆرەوی چەرمییە. ئەم زنجیرەیە بریتییە لە پێنج دانە رۆمان، بەم ناوانە: راوچی ئاسك- ١٨٤١، دوایەمین موهیکنەکان- ١٨٢٦، چارەساز- ١٨٤٠، پێشەنگان- ١٨٢٣و سەوزەزار - ١٨٢٧، کە هەر هەموویان نیمچە داستانانی ململانێ و شەڕی نێوان سورپێستان و پێشەنگانن. کۆپەر رۆمانانی دەریاییشی نووسیوە کە بەناوبانگترینیان "کەشیتوان- ١٨٢٤و دوو دەریا سالار- ١٨٤٢"یان ناوە.

کۆپەر لە رۆمانەکانیا، لە رێگەی دروست کردنی دڵە خورپەو راچڵەکاندن و وروژاندن و عەجایەب سازییەوە خوێنەران رادەکێشێت. بە هۆی زاڵی بەسەر زاراوەێن دەریاوانی و دروستی بەکارهێنانی ئەو زاراوانەوە، بە داهێنەری چیرۆکی دەریاوانی دەناسرێ، و لە باری ئەو هزرو هەستەوە کە لە چیرۆکەکانیا دەربارەی بێشەو دەریا و کۆمەڵگەی بەشەری بەکار هاتووە بە نووسەرێکی پێشڕەو دەژمێردرێ. عەیبی گەورەی بەرهەمەکانی، وەسفی دوورو درێژو تاقەتبەرە.

<u>هیرمان ملڤیل (١٨١٩- ١٨٩١):</u>

شاعیروو رۆماننوسێکی گەورەی ئەمریکییە، لە نیویورك چاوی بە دنیا هەڵهێناوە. لە یانزە ساڵیدا بۆ ئەلبانیا چوو و ماوەی چوار ساڵ لە ئاکادیمیای ئەوێندەر خوێندی. لە هەژدە ساڵیدا سەفەرێکی بۆ لیڤەرپول کردو پاشان ماوەیەك کەوتە دەرس گوتنەوە. لە بیست و دوو ساڵیدا بە کەشتییەکی تایبەتی راوە نەهەنگ بەرەو دەریاکانی باشوور رۆیی. پاش نۆزدە هەیڤان کەشتییەکەی بەجێ هێشت و ماوەیەك گیرۆدەی بنیادەمخۆرانی دوڕگەکانی مارکیز بوو. ئاقیبەت هەڵات و خۆی گەیاندە تاهیتی و هونولولو و بوو بە کەشتیوانی کەشتییەکی ئەمریکایی. یەکێك لە سەفەرە گرینگەکانی ملڤیل سەردانی فەلەستین بوو لە ساڵی ١٨٥٦دا. ئەم سەفەرانە بوون بە سەرچاوەی ئیلهامی نووسینی هەندێ لە رۆمانەکانی ملڤیل، لە راستیدا ملڤیل نووسەریی لەبەر رۆشنایی ئەزموونەکانی خۆی دەست پێکرد. یەکەمین کتێبی ئەو، تای پی: سەرنجێك لە ژیان لە پۆلینزی- ١٨٤٦، ماجەرای گیرۆدە بوونی خۆی لە دوڕگەکانی مارکیز شرۆڤە دەکات.

لەم رۆمانەدا کەلتوری سەرەتایی بنیادەمخۆران وێنە دەگرێت. ئوموو: گێڕانەوەیەکی هەندێ بەسەرهاتی دەریاکانی باشوور- ١٨٤٧، حیکایەتی سەفەری ملڤیلە بۆ تاهیتی. ئەم کتێبە و تای پی.... لەو سەفەرنامانەن کە مۆرکی رۆمانیان لە خۆ گرتووە. رۆمانی (ماردی - ١٨٤٩) بە ماجەرای دەریایی دەست پێدەکات، بەڵام بەرەبەرە بە حیکایەتی فەلسەفی، هۆزانی لیریکی و بابەتی موبالەغە ئامێز ئاوێتە دەبێ، و سەروکار لەگەڵ میتافیزیکاو رەمزییەتدا پەیدا دەکات. ئەم رۆمانە

یەكـــــەمین هــــــەوڵی ملڤیلــــە بـــــۆ گـــــۆڕینی ســــــەفەرنامە بــــــە چـــــیرۆكی فەلســــــەفی. "ردبـرن- ١٨٤٩"، رۆمـانێكی تـرەو زادەی ئـەزموونی سـەفەری ملڤیلـە بـۆ لیڤـەرپول: "چـاكەتی سـپی- ١٨٥٠" رۆمـانێكی شـاش و درشـتەو یـادەوەری ژیـانی ملڤیلـە لـە كەشـتییەكی جـەنگیی ئەمریكاییدا. بەناوبانگترین رۆمانی ملڤیل، "موبی دیكە، یا نەهەنگی سپی- ١٨٥١" كە لە چەشنی خۆیدا شاكارێكی زندووە. لەم بەرهەمە ئاڵۆزەدا، كە رەمزییـەت بـە گێڕانەوەیـەكی ریالیزمی ئاوێتـە بـووە، ئـەو چیرۆكانەی كـە لـە دەریاوانـانی، دەربـارەی نەهـەنگێكی سـپی زەلام ژنـەفتوە، لـە چـوار چێوەی چیرۆكێكی رەمزیو داستانیدا دەگێڕێتـەوە. دیمـەنی سـەرەتایی چیرۆكەكە، و كارەسـاتی تۆڵـە ئەسـتاندنی نـە هەنگەكـە، كـە چیرۆكەكە دەگەیەنێتـە لوتكـە، بـە شـێوەیەكی بـەرزو كارامـەو هاڕوژێنەر وێنە گیراوە. موبی دیك رۆمانێكە پڕ بـە مانـای راستەقینەی وشـە رەمزییـە، و رەمزەكـان زۆر ئاڵۆزو بە تەمتومانن. نە هەنگـە سپییەكە رەمـزو نیشـانەی چ شتێكە كـە بـەو چەشـنە سـەرنجی كەشـتیوان ئـەهاب رادەكێشـێت (كـە كۆمـەڵێك دەریاوانـان خـڕ دەكاتـەوەو هـەموویان – جگـە لـە گوتیاری چیرۆكەكە- بەرەو مردن بكێش دەكات. بە شێوەیەكی گشتی، ئەم رۆمانە بـە لێكۆڵینـەوەو رامانێكی فەلسەفیو ئەخلاقی دەربارەی ماهیەتو جەوهەری خێرو شـەڕ، هێـزی ویسـت لـە بەرانبـەر قەدەرا، و شەڕی هەمیشەیی نێوان مرۆڤ و بوونەوەران، لـە قەڵـەم دراوە. لاوازی رۆمانـە كـە لەمەدایـە كە خوێنەر هەمیشە نازانێ كە گوتیاری چیرۆكەكە كێیە، و ئـەو پارچەو پەرەگرافانـەی كـە بـۆ روون كردنـەوە دەربـارەی نەهـەنگ لـە رووی مێـژووی سروشـتییەوە تـەرخان كـراون، زنجیرەی چیرۆكەكە دەپچڕێنێ. (پـی یـر- ١٨٥٢) رۆمـانێكی دیكـەی ملڤیلـەو لەسـەر بناغـەی سـایكۆلۆژی رۆنـراوە، و (ئیسرائیل پاتر- ١٨٥٥) رۆمانسێكی مێژووییە. (چیرۆكانی مەیدان- ١٨٥٦) یەكێكە لە كۆ كورتـە چیرۆكەكانی ملڤیلو نیشانەی توانای ئەوە لەواری سكێچو كورتە چیرۆكانا.

دوایەمین لێكۆڵینـەوەی ملڤیل لەمـەڕ ماهیـەتی خێـرو شـەڕ لـە كورتـە رۆمـانی مەیلـەو رەمـزی (بیلـی بـود- ١٨٦٤)دا بەرجەسـتە بـووە. ئـەم رۆمانـە بەسـەر هـاتی دەریـاوانێكی قـۆزی لاوەو بەسـەرهاتی دادگـاییو مـەرگی بەناهـەقی ئـەو دەگێڕێتـەوە. بەرهەمـەكانی دوا سـاڵانی تەمـەنی ملڤیـل كۆمەڵـە شیعرێكن بەناوی "چەند پارچە شیعرێكی جەنگ- ١٨٦٦، دەربارەی شەڕەكانی جیا بوونـەوەن، و (كلارل- ١٨٧٦)، شیعرێكە لە دوو دەفتەرا، و یادەوەری سەفەری ملڤیلە بۆ فەلەستین.

ریچارد هنری دانا (١٨١٥- ١٨٨٢):

رۆمـاننوسو مافناسـە، لـە بـاری وردی دەربـڕین و دڵگیریـی رۆمانتیكییـەوە رۆمانـەكانی مایـەی سەرنجن. ریچارد كە ساڵەهای تەمەنی بە دەریاوانی بەسەر برد بوو، ئەزموونو بیرەوەریـانی ژیـانی دەریـایی خـۆی لـە قاڵبی رۆماندا دەربڕیـوە. (دوو سـاڵ لـە بەرانبـەر ریكدا – ١٨٤٠) بـەناوبانگترین رۆمانی دانایە، كە بەسەرهاتی سەفەری دەریایی خۆی دەگێڕێتەوە.

جۆن پندلتون كندی (١٧٩٥- ١٨٧٠):

ناوه خوازراوەکەی مارك لیتلتون–ـە، رۆماننوس و سیاسەتوانێکی خەڵکی ویلاند بوو. کۆ سکێچەکانی بەناوی (عەماری دانەوێڵەی پەرەسێلکە– ١٨٣٢) وێنەیەکی وردی مەزراکانی ڤیرجینیا دەگرێت. (رۆبینسۆنی ناڵبەند– ١٨٣٥) رۆمانێکی زۆر جوانیەتی دەربارەی قۆناغی شۆڕش لە کارولینا.

<u>ویلیام گلیمۆر سیمز (١٨٠٦– ١٨٧٠):</u>
رۆماننووس و رۆژنامەوانێکی خەڵکی کارولینای باشوور بوو کە شاعیرو رەخنەگرێکی باڵا دەستیش بوو. بەیەکەمین نووسەری پیشەیی "جەرگەی باشوور" دەژمێردرێ کە پتر لە سی بەرهەمی چیرۆکڤانی نووسیوە. بە ناوبانگترین رۆمانی لە ژێر سەر ناوی (یەماسی– ١٨٣٥) دایە، چیرۆکی کۆمەڵێك سورپێستانە کە لە ساڵی ١٧١٥دا دەیانویست مهاجیرنشینی ئینگلیزی کارولینای ژێری لە نێو بەرن. سیمز زنجیرە رۆمانێکنی مێژوویی دەربارەی هندە سورەکانی باشوورو جەنگی سنووری لە ماوەی شۆڕشی ئەمریکادا نووسیوە. (پارتیزان– ١٨٣٥)، سەرەتای ئەو رۆمانانەیە کە دەربارەی شۆڕشی ئەمریکا نووسراوە.

شانۆنامە

لە قۆناغی رۆمانتیکدا، درامای ئەمریکایی وەکو جاران بە مەبەستی سەرگەرم کردن دەنووسرا، نێوەڕۆکی سەرەکی دراماکان ئەو شتانە بوو کە مایەی پەسندی خەڵکی بوو، وەکو مێژووی ئەمریکا، هندە سوورەکان و ئیتاڵیا. تاقە درامانووسی گەورەو دیاری ئەم سەردەمە پوکەر بوو.

<u>جۆرج هنری بوکەر (١٨٢٣– ١٨٩٠):</u>
لە زانستگەی پرینستون خوێند بووی، و پانزە شانۆنامەی شیعری نووسیوە. دوو کۆمیدیای دڵگیری ئەو (دەزگیرانداری– ١٨٥٠)و "زەوجینی بێوەژن– ١٨٥٢"یان ناوە. (فرانچسکا داریمینی– ١٨٥٦) شاکاری ئەوەو، باشترین شانۆنامەی شیعرییە کە لە سەدەی نۆزدەیەم دا بە ئینگلیزی دەرهێنراوە.
(نا بوتبوون– ١٨٤٠) یەکێکە لە شانۆنامە باشەکانی تری. بوکەر لە شاعیرە لیریکییە هەرە باشەکانی سەردەمی خۆی بوو. کۆمەڵە شیعرێکی لە دیوانێکا بە ناوی (هۆزانێن جەنگ– ١٨٦٤) بڵاو بووەتەوە.

كۆمیدی نووسی:

كۆمیدیای لە جۆری ئەمریكایی كە كەم و زۆر پشتی بە موبالەغەو رووبەڕوو بوونەوەی ناسروشتی دەبەست، بە خاوی پەرەی سەند. یەكەمین كۆمیدیای ئەمریكایی لە ساڵی ١٧٨٧دا پێشكەش كراو كەسایەتی یانكی"٦"- YANKEE: خەڵكی ئینگلستانی نوێ، ئەمریكایی- لەسەر شانۆ دەركەوت. لە پاش جەنگی ساڵی ١٨١٢ـەوە، كەسایەتیانی نا شایستەی ئینگلیزی خرانە بەر تەوس و توانجان، و سەرەنجام سبا سمیت (١٧٩٢- ١٨٦٨) لەبەرهەمێكیا بە ناوی، ژیان و بەرهەمی جك داو نینگ- ١٨٣٤ شێوەو فۆرمی واقیعی بە كەسایەتی یانكی بەخشی. لە ڕێبازی كۆمیدیا نووسی باشووردا پتر تاكید لەسەر چیرۆكانی سەركێشی موبالەغە ئامێز دەكرا. كۆمیدیا نووسانی ناوچەی رۆژئاوا بابەتی عەجیبی مێژووی كۆمەڵایەتیان هێنایە ناو نووسینی خۆیانەوە. جەنگی ناوخۆش دووبارە، لە هەردوو لای سنوورا سیاسەتیان تێكەڵ بە كۆمیدیا كرد. داڤید رۆس لاك (١٨٣٣- ١٨٨٨) لە ساڵی ١٨٦١دا كەسایەتییەكی بەناوی پترولیوم ڤی. ناسبی داهێنا كە واعیزێكی نەزان و گەندەڵ بوو و رێنوسی وشەكانی بە هەڵە دەنووسی. لاك بەرهەمەكانی خۆی بە ناوی ئەم كەسایەتییەوە، كە بە گەرمی پێشوازی لێدەكرا، بڵاودەكردەوە. لەو بەرهەمانە: نووسراوەكانی ناسبی- ١٨٦٤، و رای جیاوازی بەڕێزی تۆ پترولیوم ڤی. ناسبی.

كومیدیا نووسان لە بەرهەمەكانی خۆیاندا پەنایان وەبەر شێوەی جۆراوجۆری وەكو گەمەی زمان، بەكارهێنانی زمانی عامیانە، رێنووسی نادروست، تێك شكاندنی رێزمانی دەستووری، رەگەزدۆزی، هەڵەی پێكەنیناوی، و هەروەها پێكەوە دانانی هزرێن جیاواز دەبرد.

هنری ویلەر شاو (١٨١٨- ١٨٨٥):

كۆمیدیا نووسێكی خەڵكی ماساچوست بوو، كاری خۆی لە رۆژنامە نووسییەوە دەست پێكرد، و ناوی خوازراوی جۆش بیلینگز-ی بۆ خۆی هەڵبژارد. لەواری كاراكتەرسازی و تەكنیكی گێڕانەوەی چیرۆك دا لاواز بوو، بەڵام لە قسەی كورت و سادەدا دەستێكی باڵای هەبوو. باشترین نووسینی عەوام پەسندی شاو لە كۆ بەرهەمی (پەندەكانی جۆش بیلینگز- ١٨٦٥)دا كۆكراونەتەوە.

جۆن فارەر براون (١٨٣٤- ١٨٦٧):

خەڵكی ویلایەتی مین بوو، و بە ناوی خوازراوی ئارتیموس وارد بەناوبانگ بوو. ئەو سكێچە كۆمیدیانە كە لە رۆژنامەی كلیولند دەینووسین شۆرەت و ناوبانگیان گەیاندە ئینگلستان. زیرەكی ئارتیموس وارد لە بەكارهێنانی رێنوسی نا دروستی وشەن، و سەرنج تیژی وی لە تەبیعەتی ئینسانی، كەسایەتییەكی جوانی پێ بەخشیوە. نووسینەكانی لە دوو كۆ بەرهەمدا بە ناوانی (سەرجەم بەرهەمەكانی ئارتیموس وارد ١٨٧٥، و كۆی بەرهەمەكان- ١٨٩٠) بڵاوبوونەتەوە.

ئیدگار ویلسن نی (١٨٥٠- ١٨٩٦):

بە بیل نی بەناوبانگە، و لە ریزی باشترین کۆمیدیانووسانی سەدەی نۆزدەیەمی ئەمریکادایە. نی، زۆربەی چیرۆکە کۆمیدییەکانی هەوەڵجار لە گۆڤاری لارامی بومرنگ بڵاوکردەوەو پاشان لە کتێبێکدا بەناوی (بیل نی و بومرنگ- ١٨٨١) کۆی کردەوە.

نی، روانگەو دیدێکی مرۆڤانی هەبوو، و جوانی کاری ئەو لە ئاوێتەکردنی ئاوەزی ساغلەمو کۆمیدی کاریدا بوو.

لە کۆتاییدا، دەبێ ئاماژە بە چارلز هنری سمیت (١٨٢٦- ١٩٠٣) بکرێ کە بە ناوی خوازراوی "بیل ئارپ" دەینووسی. زۆربەی بەرهەمەکانی ئەم کومیدیانووسە کالیفورینایییە لە قاڵبی نامەدا نووسراون.

مێژوو

لە قۆناغی رۆمانتیک دا سێ مێژوونووسی ئەمریکایی ناوبانگێکی زۆریان پەیدا کرد. ئەمانە توێژەرانی راستگۆو مامۆستایانی شێوازە پەخشانێکی وەرچەرخانساز بوون. لەگەڵ ئەمەشا. بەرهەمەکانیان بەهۆی کەموکورییە رۆمانتیکییەکانی وەکو بەخشینی لایەنی چیرۆکڤانی لە رادەبەدەر بەمێژوو، و مەیلی قارەمانپەروەری، ئاسیوی زۆریان دیوە.

<u>ویلیام هیکلینگ پرسکوت (١٧٩٦- ١٨٥٩):</u>

بەرهەمی گرنگی ئەم مێژوونووسە کە دەنگدانەوەیەکی زۆری نایەوە، مێژووی سەڵتەنەتی فردیناندو ئیزابیل-ی کاتولیک (٣بەش، ١٨٣٧) بوو. بەرهەمەکانی دیکەی ئەم مێژوونووسە بریتین لە: مێژووی فەتحی مەکزیك (سێ بەش، ١٨٤٣)، مێژووی فەتحی پیرو (دوو بەش، ١٨٤٧)، مێژووی سەڵتەنەتی فیلیپ، شای ئەسپانیا (سێ بەش، ١٨٥٥- ١٨٥٩)، و مێژووی پاشایەتی شارلی پێنجەم (١٨٥٧).

<u>جۆن لوتروپ موتلی (١٨١٤- ١٨٧٧):</u>

مێژوونووسێکی ورد بوو کە پەیڕەوی خەتی گەورە مێژوونووسانی دەکردو شێوازێکی رەوانی هەبوو. پێی وابوو کە مێژوو لەسەر تەوەری ژیانی گەورە پیاوان دەگەڕێ‌و دەبێ رەنگدانەوەی ئازادی فیکر بێ.

هەڵهاتنی کۆماری ئاڵمان (سێ بەشە، ١٨٥٦) و ژیان‌و مردنی جۆن بارنولد (١٨٥٧) لە بەرهەمە بەناوبانگەکانی موتلی-ن. ئەم مێژوونووسە دوو رۆمانیشی بە ناوانی: هێڤی مورتن (١٨٣٩)و مری ماونت (١٨٤٩) لە پاش بەجێماوە.

فرانسیس پارکمن (١٨٢٣- ١٨٩٣):

خەڵکی بۆستون و دەرچووی هارڤارد بوو. یەکەمین بەرهەمی پارکمن (ئوریگن تریل- ١٨٤٩)، کە بریتییە لە هەواڵی سەفەری خۆی بۆ رۆژئاوا بە مەبەستی توێژینەوەی ژیانی هندە سوورەکان، و دەسیسەی پۆنتیاك (١٨٥١)، کە باسی شەڕی نێوان فەرەنساو ئینگلستان لەسەر دۆڵی ئۆهایو دەکات. پارکمن، بە نووسینی پێشڕەوانی فەرەنسەوی لە دنیای نوێدا (١٨٦٥)، نووسینی زنجیرە بەرهەمێکی مێژوویی دەست پێکرد، کە گرنگترینیان ئەمانەن: یەسوعیان لە باکووری ئەمریکا لە سەدەی هەڤدەیەمدا (١٨٦٧)، کەشفی رۆژئاوای مەزن- ١٨٦٩)و نیو سەدە خەبات- ١٨٩٢، پارکمن تۆنێکی رۆمانتیك، کاریگەرو زیندووی هەیە. بەگشتی کۆی بەرهەمە جوانەکانی باشترین نووسینی مێژووین لە ئەمریکادا.

بەرزی خوازی

راپەڕینێکی هزری بوو کە لە ساڵانی ١٨٣٥- ١٨٤٥دا گەشەی کردو بە بەرزی خوازی ناوبانگی دەرکرد. ئەم راپەڕینە گەلێك لە رۆمانتیکەکانی ئینگلستانی نوێی خستە ژێر کاریگەری خۆیەوە. ئەم راپەڕینە، یا بزوتنەوەیە ئیلهامێکی زۆری لە سەرچاوانی فەلسەفی و ئەدەبی جۆراو جۆری وەکو ئەفلاتون، پێشگۆیانی هندو، ئایدیالیستانی فەرەنسەوی و فەیلەسوفی ئاڵمانی، کانت وەرگرتووە، بزووتنەوەی بەرزی خواری لە راستیا فەلسەفەی ئیلتیقاتی راڵف والدو ئەمرسن بوو کە لە هەمان کاتدا ئایدیالیزم، گەشبینی، و پشت بە خۆ بەستنی بلاودەکردەوە. یەکەمین بەرهەمی گرنگی ئەمرسن بەناوی (سروشت- ١٨٣٦)ـە کە بەهەق بە "پرۆگرامی" فەلسەفی ئەم بزووتنەوەیە لە قەڵەم دراوە. ئەو لەم نووسینەدا کە هزری "وەحدەتی وجود"ی بلاودەکردەوە، هەوڵی دابوو ئەوە نیشان بدات کە تەبیعەت وەکو شیعری رەمزی وایە کە دەبێ چەمكو ماناکەی کەشف بکرێو بدۆزرێتەوە. ئەمرسن تەبیعەت و سروشتی بە رەمزێکی روح دەزانی و بە دووپات کردنەوەی ئەمەی کە پەیڤان نیشانانی حەقیقەتە سروشتییەکانن، بەرزی خوازی هێنایە ناو ئەدەبیاتەوە.

ئامانجی فەلسەفەکەی ئەمرسون فێرکردنی سادەیی و هێزی بالاترین یاسا واتە یەکێتیی بەشەر بوو. بە گوێرەی پرەنسیپی یەکەمی ئەم فەلسەفەیە، هەموو بنیادەمان پاژی زندوو و ژیانی یەك بوونن، و ئەو بوونەش بەشەرە. بەم پێیە دەبێ "یەکێتیی و یەکپارچەیی مرۆڤ" وەکو "پاژێك لە خوا" حەساو بکرێت. ئەمرسون کە بۆ بیری "یەکپارچەیی مرۆڤ"و پەیوەندی مەعنەوی ئەو بە خواوە زاراوەی بەرزی خوازی (لە کانتەوە وەری گرتبوو) بەکار دەبرد، دەڵێت هەموو مرۆڤان پاژی یەکسانی خوان. پرەنسیپی دووەمی فەلسەفەکەی ئەمرسون رەنگدانەوەی جەختکردنەوەی ئەوە

لەسەر گەورەیی ئینسان (بەخۆت دنیای خۆت بنیاد بنێ). ئەو دەیویست مرۆڤ پشت بە خودی خۆی ببەستێت.

بە کورتی، بەرزی خوازی واتە روو کردنە کاروباری میتافیزیکی، کاروباری تێوری رووت لە هەنبەر کاروباری بابەتی و پراکتیکی، و هەر شتێک-ی ئاڵۆز بەڵام حەقیقەتدار.

رالف والدو ئەمرسۆن (١٨٠٣- ١٨٨٢):

شاعیرو فەیلەسوف و گوتارنووسێکی خەڵکی بوستونە. لە قوتابخانەی لاتینی بوستون و کۆلیجی هارڤاردا ئیلاهیات (خواناسی) خوێندووە، پاشان، بە گوێرەی دابی خێزانی، بوو بە کەشیشی دووەمینی کلێسای بۆستون (١٨٢٩). لەساڵی ١٨٣٢دا دەربارەی رێورەسمی عیشای رەبانی، لەگەڵ بەرپرسانی کلێسادا تێگیراو ئیستیقالەی دا. ساڵی دواتر بۆ ئەوروپا چوو، و لەوێندەر بە تەواوەتی کەوتە ژێر کاریگەری کارلایل-ەوە.

دوای گەڕانەوەی بۆ ئەمریکا، لە کنکورد (ماسا چوست) ئاکنجی بوو و خوتبەخوانی و نووسەریی کرد بە پیشە، ئەمرسۆن لە کنکورد کەوتە هاوکاری لەگەڵ پەیڕەوکارانی بزووتنەوەی بەرزی خوازی، کە بە خۆی یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی. بەرزی خوازان کە مایل بوون بەلای جۆرە وەحدەتێکی وجودەوە، بە شێوەیەکی نا راستەوخۆ بانگەشەیان دژی رێبازانی ئەسبەقیەتی ئەزموون، مەتریالیزم، خۆ پەروەری، کالونیزم، و دئیزم "خوا پەرستی" دەکرد ، بە ناو بانگترین نووسەرانی ئەم بزاڤە کە هاوکاری نزیکیان لەگەڵ ئەمرسۆن دا هەبوو بریتین لە: جۆرج ریپلی (١٨٠٢- ١٨٨٠)، مارگارت فولر_ ١٨١٠- ١٨٥٠)و جیمز فریمن کلارك (١٨١٠- ١٨٨٠). بڵاوکەرەوەی هزری ئەوان بڵاوڤۆکی دایل- DIAL بوو کە لە ساڵی ١٨٤٠ تا ١٨٤٤، و ماوەیەك بە سەرنووسەرایەتی خودی ئەمرسۆن بڵاوبووەوە.

ئەمرسۆن دوای گوتاری (سروشت- ١٨٣٦)، کە بە پرۆگرامی بزاڤەکە ناسراوە، خوتبەیەکی بە ناونیشانی (توێژەری ئەمریکایی- ١٨٣٧)دا، کە لە یەك کاتدا چەمکی مەزەبی، مەعنەوی و سیاسی لە خۆ گرتبوو. لەم خوتبەیەدا، کە بە "بەیاننامەی خۆیبوونی مەعنەوی ئەمریکا" ناسراوە، توێژەر بە کەسێکی زانا دەزانێ کە لە تەبیعەت و رابردوو وکارەوە ئەزموون فێر دەبێ و وەردەگرێ. زۆربەی بەرهەمەکانی ئەمرسۆن شێوەو قاڵبی خوتبە (گوتار) یان هەیە، چونکە زۆرێك لەم بەرهەمە خوتبەییانە پاشان بوون بە وتاران، و دوو کۆمەڵەیان بە ناوی (گوتاران- ١٨٤١- ١٨٤٤) لێ بڵاوبووەوە. کۆمەڵەی یەکەم گوتارانی وەکو ئەڤین، دۆستایەتی، دووربینی، قارەمانی، حاڵی بوون، هونەر، مێژوو، و پشت بە خۆبەستنی لە خۆ گرتووە، و کۆمەڵەی دووەم گوتارانی وەکو شاعیر، ئەزموون، سروشت، ریفۆرمخوازانی ئینگلیستانی نوێی لە خۆ گرتووە. هەندێ لە بەرهەمەکانی دیکەی ئەمانەن: پیاوانی نموونە- ١٨٥٦، بریتییە لە ژیاننامەی شەش کەسایەتی نموونە (ئەفلاتون، سویدنبرگ، مونتنی، شەکسپیر، ناپلیون، و گوتیە). خەسڵەتی ئینگلیزیان- ١٨٥٦ لەبەر رۆشنایی بینین و ئەزمونەکانی ئەمرسۆن لە سەفەرێکیا بۆ ئینگلیستان نووسراوە.

ڕێنـوێنی ژیـان- ١٨٦٠، کۆمەڵێکـە لـە وتاربێژییـەکانی ئەمرسـۆن کـە باسـی بابـەتانی وەکـو چارەنووس، دەسەڵات، سەروەت، پەرستنکاری، ڕەفتارو ئەتوار، کەلتور، و جوانی دەکات.
ئەمرسـۆن زۆر شـیعری لەمـەڕ تەبیعـەت، بـەرزی خـوازی، نیشـتمان، خـەڵکی و ژیاننامـەی خـۆی نووسـیوەو گوتـووە کـە لـە چـەند دەفتـەرێکا بـە نـاوانی هۆزانـان- (١٨٤٧)، ڕۆژی مـانگی مـایس (١٨٦٧)، هۆزانێن هەڵبـژاردە (١٨٧٦) کۆکراونەتـەوە. لـە گوتـاری "شـاعیر"دا (لـە دووەم کۆمەڵـەی گوتاران دایە) دەڵێت: ئەوەی لە شیعردا گرنگە دیتن و فەلسـەفەو پـەیامی شـاعیرە، نـەك وردەکاریی هونـەری. چـونکە شـاعیر شـیعر دەخـوڵقێنیّ نـەك کـێش و وەزن. ئـەوەی مـرۆڤ دەکـات بـە شـاعیر تەبیعەتە، نەك هونەرو سنعەتی شیعری. شاعیریش بنیادەمێکە لـە نێو بنیادەمـان، بـەڵام ئـەو زیـاتر پیاوی قسەیە تا پیاوی کار بیّ،
ئەمرسۆن، لە پەخشـاندا شـێوازێکی سـادەو دوور لـە تەمومـژی هەیـە، لـە بنـەڕەتا ئامۆژگارییـەکانی لەسەر بناغەی سادەیی دەربڕین ڕۆنراوە. بە باوەڕی ئەو شێوازی دروست ئەوەیـە کـە بـە پێـی توانـا لە تەبیعەتەوە نزیك بیّ، چونکە لەم حاڵەدا پتر گوازرشت لە خودی ئینسان دەکات.

<u>هنری دەیڤید تورێو (١٨١٧- ١٨٦٢):</u>

شاعیرو گوتـار نووسـێکی خـەڵکی کنکـورد بـوو، لـە کۆلیجی هارڤـارد خوێنـدویەتی، و ماوەیـەکیش خـەریکی دەرس دانـەوە بـوو. لـە دۆسـتە نزیکـەکانی ئەمرسـۆن و لـە پـەیڕەوانی ڕاپـەڕینی بـەرزی خوازی بوو.
یەکەمین کتێبی تورێو کە لەبەر ڕۆشنایی ئەزموونـانی سـەفەری خـۆی نووسـراوە، نـاوی (هەفتەیـەك لە کەناری ڕووبارانی کنکوردو مریمەك- ١٨٤٩)ـە، ئەم کتێبە بەپێی ڕۆژەکانی هەفتە ڕێك خراوە، و بە هەمان ئاسانی ڕەوتی ڕوبارێك، بە بەینی دیتنان و بیراندا، بە نێـوان هـۆزان و هەڵبەسـتا دەڕوات. لە ڕاستیدا، فۆرمی کتێبەکە ڕێك وەکو ئەو پەیوەندییانـە وایـە کـە لـە نێوان دیاردەکانی تەبیعەتـدا هەیـە. کتێبێکـی دیکـەی تورێـو لـە ژێـر سـەر نـاوی (والـدن: یـا ژیـان لـە بێشـەدا- ١٨٥٤)ـە، لەسـەر بنەمای سەرنج و تێفکرینی ئـەو لـە مـاوەی دوو سـاڵ و دوو مـانگ ئاکنجی بـوونی لـە گـۆلاوی والـدن نووسراوە. ئەو لەم ماوەیەدا لە گۆلاوی والدن، لە کوخێکی دارینا کە بە خۆی دروسـتی کردبـوو، بـە ڕاوو کشـتوکاڵ دەژیـاو کتێبەکـەی بـە شـێوەیەکی نزیـك لـە تەبیعەتـەوە نووسـی. ئـەم کتێبـە کـە بـە گـوێرەی وەرزەکـانی سـاڵ ڕێـك خـراوە. بـە زمـانێکی دوو لۆنـە بـاوەڕو بۆچـوونی نووسـەرەکەی دەربارەی ژیانی سادە نیشـاندەدات و دەردەبڕیّ، بە قەناعـەتی تورێـو بەختـەوەری لـە سـادەییدایە، چونکە مرۆڤی شارستانی لەزەتەکانی ژیان لە پێناوی گوزەرانا بە فیڕۆ دەدات، مرۆڤ دەتـوانیّ بـەبیّ منەتی دەوڵەت و تەنانەت بەبیّ ئەوزارو پارە ئەوەی حەزی لێیە فەراهەمی بکات.
تورێو: THOREAU، نووسەرێکی بوێرو ڕاستگۆ بوو. بە باوەڕێکی بتەوەوە سەرپێچی لە دانی باج کردو چووە زیندان. لە نەیارانی سەرسەختی کویلەیەتی بوو و یارمەتی کۆیلـە هـەڵاتووەکانی دەدا. تەنانـەت بـە ئاشـکرا لـە کـۆڕی داکـۆکی لـە (جـون بـراون- ١٨٠٠- ١٨٥٩) وەکـو شـەهیدی ڕێگـەی دژایـەتی کردنـی کۆیلایـەتی، قسـەی کـرد. یـەکێك لـە نووسـینەکانی ئـەو لـەواری دژایـەتی کردنـی

کۆیلایەتیدا گوتارێك بوو بە ناوی "سەرپێچی مەدەنی- ١٨٤٩" کە بووە مایەی پەسندی گاندیو ئیلهامبەخشی ئەو لە هەڵبژاردنی "بەرگری سەلبی" وەکو ئارمی راپەڕین دژی کۆیلایەتی. گوتارێکی بەناوبانگی دیکەی تورێو لە هەمان مەیدانا، "کۆیلایەتی لە ماساچۆست- ١٨٥٤"ی ناو بوو.

تورێو لە پەخشانا شێوازێکی جوانی هەبوو، بەڵام هۆزانڤانێکی مامناوەندی بوو و کەش و هەوای میتافیزیکی هەبوو.

ویلیام ئیلیری چانینگ (١٧٨٠- ١٨٤٢):

سیمایەکی گەورەی تری بزاڤی بەرزی خوازی، و دەرچووی هارڤارد بوو، بە گوتارێك لە ژێر سەر ناوی گفتوگۆیەکی ئەخلاقی لەگەڵ کالونیزمدا- ١٨٥٠، رێگەی بۆ گفتوگۆیەکی بەرزی خوازان هەموار کرد. چانینگ بە خستنەڕووی ئەم باسە کە ئینسان دەبێ پشت بە زەینی خۆی ببەستێ، و باڵاترین بەهرەی خوایی ویژدانی مرۆڤە، پشتیوانی تێوری ئازادیی ویستی کرد، ئەم باوەڕە قوڵو مکومە بە پرەنسیپەکانی ئازادیو خۆیبوونی فەردی، ئازادی خوازی مەزەبی، دیموکراسی سیاسی، و رۆمانتیزمی ئەدەبی لەگەڵ خۆیدا هێنا. چانینگ کە هزرڤانێکی بوێر بوو، لە مەیدانی خەبات دژی کۆیلایەتی بەرهەمی وەکو "کۆیلایەتی- ١٨٣٥" نووسی.

برەهمەنەکانی ئینگلستانی نوێ

هاوکات لەگەڵ درەوشانەوەی بەرزی خوازانا لە کنکورد (ماساچوست)، گروپێك لە نووسەرانی ئینگلیستانی نوێ کە پەیوەندییان بە کامبریجو هارڤاردەوە هەبوو، روویان کردە نەریتی ئەشرافی، کەلتوری ئەوروپایی. ئەم ئەرستۆکرات تەبیعەتانە -کە بە سوعبەتەوە ناوی برەهمەنانیان لە خۆ نابوو- لە چینی ئەرستۆکراتو شەیدای کەلتووری بێگانە بوون، هنری وادزورت لانگفلو، ئولیڤەروندل هلمز، و جیمس روسل لوول، هەموویان لە ئەشرافان بوونو مامۆستای دیارو چالاکی هارڤارد بوون، ئەمانە پتر رەواجیان بە پێوەرو مەحەکە تەقلیدییە کۆمەڵایەتی، ئەخلاقیو ئەدەبییەکان داو لە نووسینەکانیاندا جەختیان لەسەر وردی و دروستی و پەیڕەو کردنی قەراردادەکان کردەوە.

هنری وادزورت لانگفلو (١٨٠٧- ١٨٨٢):

لە پۆرتلاند (ویلایەتی مین)، لە خێزانێکی دەوڵەمەندو رۆشنبیر هاتە دنیاوە، لە کۆلیجی بودن (١٨٢١- ١٨٢٥)، خوێندوویەتی، و بوو بە مامۆستای کورسی زمانانی تازەی هەمان کۆلیج،

سالآنی ١٨٢٦- ١٨٢٩ی بە گەڕان و سەفەراتی ئەوروپا بەسەر برد، لە ساڵی ١٨٣٤دا بە مامۆستای زمانانی تازە لە هارڤارد دانرا.
لانگفلو لە ساڵی ١٨٣٤دا کۆمەڵە گوتارێکی دەربارەی سەفەرەکانی خۆی لە ژێر سەر ناوی دەریایەکی دی بڵاوکردەوە. لە ساڵی ١٨٣٩دا بە بڵاوکردنەوەی یەکەمین کۆ شیعری خۆی "دەنگەکانی شەو"، و پەخشانە چیرۆکی هایپریون، کە دەربارەی ژیان و ئاشقینی خۆی لەگەڵ کیژێکی خەڵکی بوستۆن دابوو، ناوبانگێکی زۆری پەیدا کرد. ناخۆشترین رووداوی ژیانی وی لە ساڵی ١٨٦١دا روویداو لە ئاگر کەوتنەوەیەکداماڵەکەی لە بەین چوو و هاوسەری دووەمی لە دەستدا. لانگفلۆ لە شیعرێکی لیریکی دڵگیرا بەناوی خاچی بەفر ئەم کارەساتەی شەرح کردووە.
ئەو کتێبەی کە ناوبانگ و شۆرەتی ئەم نووسەرەی چەسپاند، (هەڵبەست و هۆزانانی دیکە- ١٨٤١) بوو، بەرهەمەکانی دواتری ئەمانەن: "قوتابییەکی ئەسپانی- ١٨٤٣" شانۆنامەیەکی شیعرییە دەربارەی سەماکارێکی ئەسپانیایی کە دەیەوێ لە داوی نەجیم زادەیەکی هەوەسباز دەرباز بێ.
"ئیڤانجلین: ١٨٤٥- ١٨٤٨): چیرۆکی کیژە جووتکارێکی دەوڵەمەندە کە ساڵانێك بە دوای دەزگیرانەکەیدا لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە دەڕوات. ئاقیبەت بە پیری و تاعون لێدراوی لەناو جێگەی مەرگا دەیدۆزێتەوە.
"بونیادی کەشتی: ١٨٥٠": شیعرێکە بەناوەڕۆکێکی نەتەوەیی، کە لە رووی رێبازی کەشتی سازی و دەوڵەمەندی وشەی هونەرییەوە جوانە.
"بەستەی هیاواتا- ١٨٥٥": رەنگدانەوەی دڵبەندی لانگفلویە بە سورپێستان و ئەفسانەکانی وانەوە.
"ئاشقێنی مایلز ستندیش: ١٨٥٨":
چیرۆکە شیعرێکە لەبەر رۆشنایی یەکەمین دەستە ئاوارە کە بە کەشتی میفلاوەر بەرەو ماساچوست چوون. چیرۆکەکە، یان تەوەری چیرۆکەکە پەیوەندی ئاشقێنی سەربازێکی میانە ساڵی فشەکەرو کیژێکی پیرایشگەرە.
چیرۆکانی میوانخانەیەکی کەناری رێگا:(١٨٦٣- ١٨٧٣):
زنجیرە چیرۆکە شیعرێکە کە بە چاولێکەری دکامرون-ی بوکاچو نووسراوە.
"مەسیح: نهێنییەك- ١٨٧٢":
شانۆنامەیەکی شیعرییە لە سێ بەشدا: تراژیدیای خوایی، ئەفسانەی زێڕین، و تراژیدیاکانی ئینگلیستانی نوێ.
بەرهەمەکانی لانگفلو بۆ سەردەمی خۆی کاریگەری خۆیان هەبوو. بەڵام ئەوەی رۆژگارێك مایەی خوشەویستی ئەم شاعیرە بوو، ئەمڕۆ سواوو کۆن دەنوێنن. بیرەکانی خوێنەر نە ناچاری تێفکرین دەکەن و نە سەرسامی دەکەن، لە هۆزانە لیریکییەکانیا هیچ ئەنگێزەیەکی بەهێز نییە. سوود وەرگرتن لە تەبیعەت لە شیعرەکانی شاعیردا دەستکردو رێکەوتەکیە. لانگفلو، بە تێکڕایی نە هزرو خەیاڵێکی بە هێزی هەبوو و نە توانایەکی داهێنەرانەی ئەوتۆ. بۆچوونەکانی سنووردار بوون، و پتر لاسایی کەرەوە بوو تا داهێنەر.

چیرۆکە شیعر کاری سەرەکی ئەوە بوو، هەوڵی دەدا لەم قا ڵبەدا هەرچییەك پەیوەندی بە مێژوویی ئەمریکاوە هەبوو، بگێڕێتەوە، بەڵام لەم حیکایەتخوانییەشدا بۆ ساتێك لە لایەنانی فێرکاری و پەندداداانی ئەخلاقی غافڵ نەدەبوو، لەگەڵ ئەمەشا، ئەوەی بووە مایەی شۆرەتی لانگفلۆو ئەوی گەیاندە پایەی شاعیری نەتەوەیی ئەمریکا (لە سەردەمی خۆیا)، دڵسۆزین سادەیی، ناسکی، و هەندێ جار تۆنی خەمینی شیعرەکانی بوو، هەر چەندە ئەم شیعرانە لە رووی خەیاڵ و قووڵی و بەهێزی سۆزەوە لاواز بوون.

<u>ئۆلیڤەر وندل هۆلمز (١٨٠٩– ١٨٩٤):</u>

وتارنووس، شاعیرو رۆماننووس، خەڵکی کامبریج و کوڕی پیاوێکی روحانی زانا بوو، لە بوستۆن و پاریس پزیشکیی خوێندو لە ساڵی ١٨٣٦ لە هارڤەرد پلەی دکتۆرای وەرگرت.
لە ساڵی ١٨٣٨ـەوە تا ساڵی ١٨٤٠ مامۆستای توێکاری بوو لە دارتموت. لە ساڵی ١٨٤٧دا، دوای چەند ساڵێك دکتۆری و دەرس گوتنەوە، پایەی مامۆستای توێکاری و فیزیولۆجی هارڤاردی بەدەست هێنا. سەرەنجام لە ساڵی ١٨٨٢دا خانەنشین بوو و وازی لە کار هێنا.

<u>گوتارو رۆمانان:</u>

گوتارەکانی هۆڵمز هەوەڵجار لە مانگنامەی ئەتلانتیکدا (١٨٥٧– ١٨٥٨) بڵاوبوونەوەو پاشان لە کتێبێك دا بەناونیشانی "فەرمانڕەوای رەهای خوانی بەیانی– ١٨٥٨" کۆکرانەوە. ئەم گوتارە حەنەك ئامێزو دڵگیرانە لە چوارچێوەی گفتوگۆیانی خەیاڵیدا کە لە یەکێك لە میوانخانەکانی بوستۆندا بەڕێوە دەچێت، نیشاندراون، باقی گوتارەکانی لە کتێبانی: مامۆستا لەسەر خوانی بەیانی: ١٨٦٠، شاعیر لەسەر خوانی بەیانی: ١٨٧٢، و لە سەرووی فینجانانی چایی: ١٨٩٠ بە چاپ گەیەنراون. هۆڵمز لەم گوتارانەدا هەر شتێك و هەر کەسێك و هەر شوێنێ سەرنجی راکێشابێ باسی کردووە.
هۆڵمز سێ رۆمانی لەسەر بنەمای پزیشکی و سایکولۆژی، نووسیوە. ئیلیسی ڤێرنەر (١٨٦٠) یەکەمین رۆمانی ئەوەو دەربارەی کیژۆڵەیەکە کە تەبیعەتێکی مارئاسای هەیە. لەبەر رۆشنایی ئەنگێزە و سۆنگەی ئەشقا دژی ئەم تەبیعەتە دەوەستێ. دوو رۆمانی دیکەی فریشتەی نیگابان (١٨٦٧)و نەفرەتی کوشندە (١٨٨٥) یان ناوە، نووسەر لەم رۆمانانەدا، کە بە خۆی ناوی ناون رۆمانی پزیشکی، هەوڵدەدا ئەوە بسەلمێنێ کە ئەوەی مرۆڤان ئەنجامی دەدەن، هۆ یان هێزێن دەرکی بەسەریدا سەپاندوون.

<u>هۆزانان:</u>

هۆڵمز یەکەمین هەڵبەستەوانی "هۆزانی کۆمەڵایەتی"یە لە ئەمریکادا. کەشتی کۆن (١٨٣٠)، ئیعترازنامەیەکە دژی فەرمانی غەرقکردنی کەشتییەکی مێژوویی، و ئەم شیعرە کەشتییەکە رزگار دەکات. بەناوبانگترین شیعری هۆڵمز، "شاکاری شەماس"، یا "عەرەبانەی تاك ئەسپی": (١٨٥٨)،

ئەمە باسێکی سادەو دڵگیری گالیسکەیەکە کە سەد ساڵان تەمەن دەکا، بەڵام.... ئەم شیعرە لە هەمان کاتدا تەنزێکە دەربارەی روخانی سیستەمی مەزەبی کالونیزم.
سەنگی هۆزانە کەم و زۆر تەنزئامێزەکانی هوڵمز لە مکومی بونیاد، دروستی کێش، وردی و ناسکی دەربڕین، هاوسەنگی نێوان بابەتە جددی و کۆمیدییەکان، پوختەی ریتم و تۆن، و کینایەتەکانیانایە. کەم و کوڕی و خەوشی ئەم هۆزاڤانانە سونەت گەراییە لە کێش و نەبوونی ئەندێشەی قوولی مەزەبی یان فەلسەفییە.

جیمز روسل لوول (١٨١٩– ١٨٩١):

شاعیر، گوتارنووس و سیاسەتوانی خەڵکی کامبریج، لە هارڤەرد خوێندویەتی، و لە ساڵانی ١٨٥٥– ١٨٨٦دا مامۆستای زمانە تازەکانی ئەم زانستگەیە بوو. لە ساڵانی ١٨٥٧– ١٨٦١دا سەرنووسەریی مانگنامەی ئەتلانتیک–ی لە ئەستۆ بوو، لە ساڵانی ١٨٦٢– ١٨٧٢شدا هاوکاری لەگەڵ گۆڤاری ئەمریکای باکوردە کرد. لوول لە ساڵانی ١٨٧٧– ١٨٨٠– سەفیری وڵاتی خۆی بوو لە ئەسپانیا، و لە ساڵانی ١٨٨٠– ١٨٨٥دا لە ئینگلستاندا سەفیر بوو.
گوتاربێژییەکانی هوڵمز لەم دوو قۆناغەدا، کە رەوانی و زیرەکیان پێوە دیار بوو، بووە باعیسی شۆرەتی جیهانی ئەو.

هۆزان:

لوول شیعری لیریکی، مەزەبی، دژی کۆیلایەتی، بیوگراف، و گوتارە شیعری گوتووە.
"حیکایەتێك بۆ رەخنەگران– ١٨٤٨": بەیتێکی رەخنەییەو لە راستیا تەوسنامەیەکە کە بیروباوەڕی خەڵکی لەمەڕ نووسەرانی رۆژ دەردەبڕێت. ئەم بەیتە فۆرمێکی سادەو تۆنێکی شادو تیژی هەیە.
"خەونی سیرلانفل– ١٨٤٨": حیکایەتێکی هەڵبەستەوانییە دەربارەی سوار چاکێك کە لە جیهانی خەوندا دەچێتە تاقیبی جامی مقەدەس (کە حەزرەتی عیسا لە دوا شاما بەکاری هێنابوو).
"گوتارانی بیگلو": (دوو کۆ گوتارە، ١٨٤٨، ١٨٦٧): کە زیاتر بە هۆنراوە نووسراون، لە رۆژگاری شاعیرا برەوێکی زۆریان پەیدا کرد، کۆ گۆتاری یەکەم، کۆمەڵێك گوتاری تەنز ئامێزی بە شێوەزاری ئینگلستانی نوێ و دژ بە جەنگی مەکسیکی لە خۆ گرتووە. کۆ گوتاری دووەم، کۆمەڵێك گوتار دەگرێتە خۆ کە بە تەوس و توانجەوە تانەو تەشەر لە کۆیلایەتی دەدات و جەخت لەسەر یەکێتیی وڵات دەکات. بەم دووکۆ گۆتارە لوول وەکو تەنزنووسێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی ناوبانگی دەرکرد.
یەکێك لە شیعرەکانی دیکەی لوول "بارینی یەکەمین بەفر– ١٨٤٩"ـە، کە یادەوەری مەرگی یەکەمین مناڵی خۆیەتی.

پەخشان:

پەخشانە وتارەكانی لوول لە چەند كۆ وتارێكدا كۆكراونەتەوە لەوانە: لە نێو كتێبەكانمدا (دوو كۆمەڵەیە: ١٨٧٠، ١٨٧٦)و پەنجەرەكانی ژووری خوێندنەوەی من (١٨٧١) كە رەنگدانەوەی راوبۆچوونی ئەوە لەمەڕ ئەمرسۆن، توریۆ، وردزورت، رۆسۆ، شەكسپیر، میلتن، و چەند سیمایەكی بەرجەستەی دیكە. وتاربێژی و خوتبەكانی لوول لە كۆمەڵەیەكدا بەناوی دیموكراسی و چەند خوتبەیەكی دیكە (١٨٨٧) بڵاو بووەتەوە.

لوول شاعیرێكی كراوەو حەنەكچییە، بەسەر فۆرمو قاڵبی غەزەلو چامەدا زاڵە، ستایشی سروشت دەكات، شارەزای دیالێكتی گوندییە، رەگو ریشەی شیعرەكانی لە دابە ئەدەبییەكاندایە، و رەمزو رازو كاریگەری كینایاتو هێمایان دەزانێ. هەموو ئەمانە ناسكییەكی تایبەتی بە شیعرەكانی دەبەخشێت. بەڵام كەسێكی فێركەر، فەزڵفرۆشو پابەندی هەستیاریی سۆزی بێ بنجو بناوانی زانستی یان فەلسەفیشە. ئەم خەسڵەتانە لە سەنگو پایەی شیعرەكانی كەم دەكاتەوە. لوول لە مەیدانی رەخنەنووسیندا، دیدو بۆچوونی مێژوویی و زانیاری دەوڵەمەندی هەیە. زێدەباری ئەمە، وردبینو زەوق دروستە.

جۆن گرینلیف ویتییر (١٨٠٧- ١٨٩٢):

بە شاعیری كویكەر بەناوبانگە، لە ئەمزبری (ماساچوست) لە خێزانێكی كویكەر هاتۆتە دنیا، لە هەژاری و دەستكورتیا گەورە بووە، خوێندنی تەواو نەكردووە. رۆژنامەوانی كردە پیشە، و لەم رێگەیەوە، لە رای ئازادی رەش پێستاندا دەخەبتی.

گرنگترین نووسینی ویتییر بەرهەمێكی چیرۆك ئاسایە، بەناوی (چەند لاپەڕەیەك لە بیرەوەرییەكانی مارگریت سمیت- ١٨٤٨) كە وێنەیەكی جوانی رۆژگاری مهاجیرنشینی دەنوێنێ.

گرنگترین شیعری ویتییر لە ژێر سەر ناوی "گرفتاری بەفرە- ١٨٥٦" كە لە رووی وردی وێنەگرتنو ناوەڕۆكی رەسەنی ناوچەیی و نەتەوەییەوە لە شیعری ئەمریكیدا پایەیەكی بەرزی بەدەست هێناوە.

شیعرە كورتەكانی ویتییر زیاتر بە دەوری تەوەری ناوەڕۆكی كۆیلایەتی، رۆژگاری مهاجیرنشینی، مەزەب، و بیۆگرافی دا دەسوڕێنەوە. ئەو كە خەباتكارێكی پشوو درێژی دژ بە كۆیلایەتی و كۆیلەفرۆشی بوو، شیعری پڕ جۆشی "لە ماسا چوستەوە تا ڤیرجینیا- ١٨٤٣"ی دژی گرتنی كۆیلەیەكی هەڵاتوو داناوە، لە شیعری "ئیكابد- ١٨٥٠"دا خەتیبی ئەمریكایی دانیل ویبستەر (١٧٨٢- ١٨٥٢) بە بۆنەی "خوتبەی هەوتەمی مارس"ییەوە كە پشتیوانییە لە سازشی ساڵی ١٨٥٠و یاسای كۆیلانی هەڵاتوو، بەر رەخنەیەكی توندو تیژ داوە.

بەیتی "باربارافریچی – ١٨٦٣"و "بەدوعا دایكی كۆیلەی ڤیرجینیایی- ١٨٣٨"ش دژی كۆیلایەتی هۆنراونەتەوە. شیعری "میوانی پەنسیلڤانیایی" ١٨٧٢" یادەوەری ئەمریكای قۆناغی مهاجیرنشینییە.

"كوڕی پێ پەتی- ١٨٥٥" رۆژگاری منداڵیەتی شاعیر وێنە دەگرێت. دوو هۆنراوەی "خێری ئەبەدی- ١٨٦٥"و "خوای ئێمە- ١٨٦٦" لە جوملەی پاڕانەوە ئاینییەكانی شاعیرن.

ناتانیل هاثورن (١٨٠٤- ١٨٦٤):

رۆماننووس و نووسەری کورتە چیرۆکان لە سالم (ماساچوست) هاتۆتە دنیا، لە کۆلیجی بودن خوێندویەتی، و هەر لەوێندەر لانگفلو-ی ناسی. ماوەیەك لە ئیدارەی گومرگی بوستۆن کاری کرد، و چەند مانگێك لە بروکفارم نیشتەجێ بوو. لە ساڵی ١٨٤٦دا بوو بە فەرمانداری بەندەری سالم، لە ساڵی ١٨٥٣ـەوە تا ١٨٥٦ کونسوڵی ئەمریکا بوو لە لیڤەرپولی ئینگلیستان. هاتورن ساڵانی ١٨٥٨- ١٨٥٩ی لە روم بەسەر برد.

یەکەمین رۆمانی هاتورن لە ژێر سەر ناوی (فن شاو) لە ساڵی ١٨٢٨دا بڵاو بووەوە. بەڵام بەبڵاو کردنەوەی چیرۆکانی دووبارە گوتراو (کە دوو کۆ چیرۆك، ١٨٣٧، ١٨٤٢) بوو ناوبانگێکی دەرکرد. کۆمەڵە چیرۆکێکی دیکەی هەیە بە ناوی (خەنەتیفکی ماڵە کۆنەکەی کەشیش- ١٨٤٦) کە ئاوێتەیەکە لە واقیعبینی و ناسکی. هەندێ لە چیرۆکە باشەکانی ئەم کۆ چیرۆکە ئەمامەن: "کیژی راپاچینی"، "مانگیران"، "دەمامکی رەشی کەشیش"، و "سیمای بەردینی گەورە".

شاکاری هاثورن، **رۆمانی بەناوبانگی (داغمەی نەنگە- ١٨٥٠)، یەکێکە لە بەرهەمە رەسەن و کلاسیکەکانی ئەدەبیاتی ئەمریکا.**

ماجەرای چیرۆکەکە لە بۆستۆنی سەدەی هەڤدەیەما روو دەدا. هستەرپرین-ی قارەمانی چیرۆکەکە، کە لە قۆناغی دەسەڵاتی ریفۆرمخوازاندا منداڵێکی حەرام زادەی دەبێ و لەکۆمەڵگە وەدەردەنرێ، رۆمانەکە پڕە لە هێماو کینایە، و لە راستیدا خوێندنەوەیەکی شوێنەوارە جیاوازەکانی گوناهە، هاثورن **لە هەرەتی شۆرەتدا، رۆمانی ماڵی حەوت جەمەلۆنی (١٨٥١)ی نووسی کە دەربارەی نەفرین و کاریگەری ئەو بەسەر نەوە جۆراو جۆرەکانە، رۆمانێکی دیکە هاتورن لە ژێر سەر ناوی (رۆمانسی بلیزدیل- ١٨٥٢)ـە، بیرەوەری و یادگاری مانەوەی شەش مانگەی خۆیەتی لە بروکفارم و رووداوەکانیشی لە هەمان کۆمەڵگەی نموونەییدا دەسوڕێتەوە. دوایەمین و درێژترین رۆمانی** هاثورن **لە ژێر سەر ناوی (فونی مەرمەڕی - ١٨٦٠)ـە کە رووداوەکەی لە رومدا روو دەدا، قارەمانی رۆمانەکە بە هۆی ئەنجامدانی تاوانەوە روح و ڤیانی ژنێك داگیر دەکات، و نووسەر لە میانەی ئەم واریقاتەوە جەخت لەسەر ئەم بابەتە دەکاتەوە کە مرۆڤ هەرگیز پایەیەکی ئایدیالی تەواو و رەها بە دەست ناهێنێ.**

هاثورن **یەکەمین نووسەری ئەمریکایی بوو کە رۆمانی سایکۆلۆژی نووسی. لە وەسفی حاڵ و باری دەروونیدا باڵا دەست، و لە شیکردنەوەی قوڵایی روحی مرۆڤ و وێنەگرتنی دنیای ئاوێتە لە خواناسی و تاوانکاریدا وەستاو مامۆستا بوو. بە هەر حاڵ، مەسەلەی گوناه هەمیشە هزرو زەینی هاثورنی مژول کرد بوو، بۆیەش چیرۆکنووسێکی خەمین و خەمبار بوو.**

والت ویتمن= پەیامبەری دیموکراسی ئەمریکا

والت ویتمن ١٨١٩٠- ١٨٩٢):

لە لانگ ئایلاندی نیویورك لە خێزانێك لە كویكەرەكان چاوی بە دنیا هەڵێنا. بابی دارتاش و جووتكار بوو و لە منداڵی ویتمن دا ، بۆ بروكلین باری كرد. ویتمن لە یازدە ساڵیدا بوو بە شاگرد چاپخانە، و بەرە بەرە فێری پیت چنین بوو، و پاشان گەییە سەرنووسەریی رۆژنامە، بە دەم ئەو كارانەوە لە قوتابخانەكانیشدا كەوتە دەرس گوتنەوە. لە ساڵی ١٨٦٢دا (لە ماوەی شەڕەكانی جیابوونەوەدا) چوو بۆ ڤیرجینیاو لە نەخۆشخانەكانی واشینگتۆن دا بوو بە پەرستاری زامدارانی جەنگ. پاش كۆتایی جەنگ، لە ساڵی ١٨٦٥دا بوو بە كارمەندی دەزگاكانی دەوڵەت. لە ساڵی ١٨٧٣دا دووچاری نیمچە سەكتەیەك بوو و دەستبەرداری خزمەت بوو.

بەرهەمەكانی ویتمن تا بەر لە بڵاوبوونەوەی "گەڵای گیا- ١٨٥٥"، پتر گوتارانی رۆژنامەوانی بوون، كە لەو گوتارانەدا پشتیوانی لە فراوان بوونی قەڵەمڕەوی ئەمریكا بۆ ئەمریكای لاتین و بازرگانی ئازاد دەكرد. لە ساڵی ١٨٤٢دا رۆمانێكی بەناونیشانی (فرانكلین ئیڤانز، یان هەمیشە مەست) بڵاو كردەوەوە.

گەڵای گیا هەوەڵجار بە پیت چنینی خودی شاعیرو بە تیراژی كەم، بە دوازدە شیعرو پێشەكییەكەوە بڵاو بووەوە. ویتمن لە پێشەكییەكەدا سەرباری جەخت كردن لەسەر پێویستی ئەدەبیاتی ئەمریكایی دەنووسێت كە ئەدەبیاتی ئەمریكا دەبێ سەربەخۆو رەنگدانەوەی كەلەپوری نەتەوەیی ئەمریكا- ژینگە، مێژوو و ئاوێتەیی نەژادی- بێ. ئەویش وەكو كارلایل، شاعیری ئایدیالی خۆی بە جۆرە پەیامبەرێك دەزانی، و میناوردزورت باوەڕی وابوو كە شاعیر لەم جیهانە روتەنی و كەمەدا دەبێ شتی نەمرو رەسەن بئافەرێنێ. ئەم پێشەكییە كە لە چاپەكانی دیدا لابرا، لە رووی شێوازەوە شتێك بوو لە نێوان پەخشان و شیعر، و لە رووی جۆراوجۆری و پێكهاتەی ناكۆكی بابەتەوە، جیاوازییەكی ئەوتۆی لە هەندێ كۆپلە شیعرانی ناو كتێبەكە نەبوو. ویتمن لەگەڵ هەر چاپێكی ئەم كتێبەدا دەستكارییەكی شیعرەكانی دەكردو هەموو جارێ هەندێ پارچە شیعری دی بۆ زیاد دەكرد، بە رادەیەك كە لە ساڵی ١٨٩٢دا دەیەمین چاپكرایەوە، چوار سەد شیعری تیا بوو. لە راستیا ئەم بەرهەمە شیلەی كاری عومرێكی شاعیر بوو.

گەڵای گیا، لە دوا چاپیا، بە مژوڵ بوونی زهنی شاعیر بە خۆیەوە دەست پێدەكات، پاشان دەگاتە شەڕەكانی جیابوونەوەو، لەكۆتاییدا پرسی مەرگ و ئەبەدیەت دەخرێتە روو. بە گوتەیەكی دی، ژیانی بنیادەم لە لاوییەوە تامردن وێنە دەگرێت. ئەم كتێبە رەنگدانەوەی قاڵبی كار، شێوەی رەفتار، و جۆری هزرینی خودی شاعیرە، لە راستیا قارەمانی شۆڕشگێر "هۆزانێن ئازاد" لە گەڵای گیادا ویتمەنە. ویتمەنێك كە بەم كتێبە، قاڵبی "شیعری ئازاد(٧)"ی هێنایە ئاراوەو لەم رووەوە شیعری ویتمن لە ئەدەبیاتی ئەمریكادا بە خاڵی وەرچەرخان دەژمێردرێ. لە زۆربەی شیعرەكانی گەڵای گیادا پەیڤ و وشەگەلێكی بەكارهێناوە كە جیاواز بوون لە وشەی باو، ئەمە خۆی لە خۆیدا هەوڵێك بوو بۆ داهێنانی جۆرە زمانێكی شیعری. ویتمن بە ئیلهام وەرگرتن لەسەرچاوانی وەكو

کتێبی مقەدەس و هاینریش هاینە، شێوە کۆن و تەقلیدییەکانی شیعرو کێش و قافیەی پشت گوێ خست و شیعری ئازادی خۆی گوت. دەبێ ئەوەش بگوترێ کە ویتمن شیعری کێش و قافیەداریشی گوتووە کەشیعری "ئەی کەشتیوان، ئەی کەشتیوانی من" (١٨٦٥) کە لە کۆ شیعری گەڵای گیادایە، لەم نموونانەن، هەندێ لە شیعرە دیارەکانی کۆ شیعری گەڵای گیا بریتین لە: "کاتێ کەیاسەکان لە حەوشەدا پشکوتن- ١٨٦٥" کە خەمباری شاعیر بۆ مردنی لینکۆڵن دەردەبڕێ، "سروودی من"، کە نیشانەی راستگۆیی شاعیر لەگەڵ خۆیدایە، و "گوزەرێك بە هندا- ١٨٦٨" کە زەمانێك وێنە دەگرێت کە شاعیر لە جیهانی خەوندا یەکبوون و کۆبوونەوەی تەسلیسێکی تازە — خواو تەبیعەت و مرۆڤ- دەبێنێ.

بەرهەمە پەخشانیەکان:

"سەرچاوەکانی دیموکراسیەت- ١٨٧١" گرنگترین بەرهەمی پەخشانی ویتمن-ە کە ناوبانگی پەیامبەری دیموکراسی پێ بەخشی. لەم کتێبەدا، لە هەنبەر گرفتەکانی سەر رێگەی دیموکراسی ئەمریکا (بە تایبەتی هەژاری و نەزانی)، ئیمکاناتی ئەدەبیاتێکی گەورەی نەتەوەیی بۆ پەروەردەکردنی جەماوەری خەڵك دەخاتە روو. ویتمن لە راستیا جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە دیموکراسی ئەمریکا پێویستی بە ئەدەبیاتێکی نەتەوەیی گونجاو لەگەڵ زەمانەو وەزع و حاڵی نەژادی و حکومەتی وڵاتا هەیە.

"رۆژانی نموونەیی- ١٨٨٢" کتێبێکی دیکەی ویتمن-ە زۆر نووسینی جۆراوجۆری لە خۆ گرتووە، لەوانە یادداشتەکانی رۆژگاری جەنگ. لەم یادداشتانەدا ئەزموون و بۆچوونەکانی خۆی لەمەڕ شەڕەکانی جیابوونەوە (کە لەو کاتانەدا لە نەخۆشخانە سوپاییەکانی واشینگتۆندا پەرستاری بریندارانی دەکرد) نیشانداوە.

هەڵسەنگاندن:

ویتمن خوازیاری ئەدەبیاتێکی نوێ بوو کە لەگەڵ پێداویستییەکانی دیموکراسی دا بگونجێت، پێشنیازی شێوەو شێوازێکی دەکرد کە "لە دەرونەوە هەڵقوڵێ" نەك لە دەرێ را بەسەر شاعیرا بسەپێنرێ. دەیگوت شیعری گەورە دەبێ لە گیانێکی گەورەو نەتەوەییەوە هەڵقوڵێ. هەر چەندە بە توندی هەندێ رەگەزی رۆمانتیزم و ریالیزمی رەتدەکردەوە، هێشتاش هەر رەگ و ریشەی لە هەردووك قوتابخانەکەدا هەبوو.

ویتمن وەکو شاعیر لە ناو جەماوەری خەڵکا خۆشەویست نەبوو. باسکردنی راستەوخۆی مەسەلە سێکسییەکان و جۆری مامەڵەی لەگەڵ ئەو مەسەلانەدا، لایەنگرانی داوێن پاکی و ئەخلاقی هاڕوژاندو بەنێربازی تۆمەتباریان کرد. ئەو لە بری باسی ڤیان و جوانی و رەنج و مەرگ، باسی ئاشتی و برایەتی و مرۆڤپەروەری دەکرد، کە بابەتی زەوقی زەمانە نەبوو، جگە لەمەی کە گوێ نەدانی بەکێش و فۆرم و، تۆنی هەندێ خۆ هەڵکێشانەی، لەگەڵ تەبع و تەبیعەتی رەخنەگراندا نەدەگونجا. لەلایەکی دیکەوە، بێ توانایی ویتمن لە کەشف و شیکردنەوەی دنیای دەروون، واتە

رۆچوون بە قوڵایی کۆن و قوژبنەکانی روحی مرۆڤانیدا، ریز کردنی یەکنەوای وردە شتە جۆراوجۆرەکانا، و بەکارهێنانی شێوازێکی مام ناوەندی لە بەینی پەخشان و هەڵبەستا، بەخەوشی سەرەکی کاری ئەو هاتوونەتە ژماردن.

ویتمن وێڕای هەموو ئەو خەوشانەی کە بۆیان ریز کردووە، شاعیرێکی گەورەو رەسەنە. سیمایەکە ئاڵۆز بەڵام جوان، شیعرەکانیشی وەکو خۆی ئاوێتەیەکی ناکۆك و تێکەڵ و پێکەڵ بوو لە باوەڕی مەسیحی و شرك ئامێز، مەیلی فەردی و کۆمەڵایەتی، و حەزی عیرفانی و نەفسانی.

هۆگری ویتمن لەگەڵ سروشتدا، کەڵکەڵە و جۆش و خرۆشی بۆ دیموکراسی و کۆمەڵگەی پیشەسازی و سیاسی، شارەزایی لە ئەمریکای سەردەم، دڵبەندی بە ژیانی شار، و ئاشنایەتی لەگەڵ تەبیعەتی دێهاتیدا، سیمایەکی درەوشاوەو زندووی پێ دەبەخشن.

بە کورتی، ویتمن-ی پەیامبەری دیموکراسی ئەمریکا، عومرێکی بە خەونی کۆمەڵگەیەکی نوێوە، کۆمەڵگەیەکی ئازادو بێ چینایەتی، لەپاڵ هاوڕێیانی دا بەسەر برد. لە هەمان کاتدا لە سەرانسەری ژیانیدا دەستبەرداری گیانی رۆژنامەوانی نەبوو. شیلەیەکی ئەزموونە رۆژنامەوانییەکانی بە زمانی شیعر سپارد. جۆرە ئازادییەکی بە شیعر بەخشی، و بە خۆی پێشەنگی شیعری ئازاد بوو، لەواری بایەخ و کاریگەریی ئەو لە ئەدەبیاتی جیهاندا دەبێ بڵێین کە ویتمن سەروسەختی لەگەڵ شیعری جیهانیدا هەبوو، و کاریگەریی ئەو لە ئەمریکا، ئەوروپاو ئاسیادا کەم وێنە بووە.

ژێدەران:

١- جمیس مدسن _١٧٥١- ١٨٣٦): چوارەم سەر کۆماری ویلایەتە یەکگرتووەکان بوو _١٨٠٩- ١٨١٧).

٢- جیمز مانرۆ _١٧٥٨- ١٨٣١): پێنجەمین سەر کۆماری ویلایەتە یەکگرتووەکان بوو (١٨١٧- ١٨٢٥):

٣- "یاسای کۆیلانی هەڵاتوو" یاسا پەسند کراوەکانی کۆنگرە لە ساڵی ١٧٩٣و ١٨٥٠دا واهی بوو کە ویلایەتەکان کۆیلە هەڵاتووەکان بۆ یەکتری بگێڕنەوەو سزای قورسیان بۆ ئەو کەسانە دادەنا کە کۆمەکی کۆیلە هەڵاتووەکان بکەن.

٤- هەڵوەشانەوەخوازان: لایەنگرانی هەڵوەشانەوەی کۆیلایەتی بوون لە ئەمریکادا کە لە ساڵانی ١٨٣٠- ١٨٦٠دا چالاکییان هەبوو.

٥- ئەبراهام لینکۆلن (١٨٠٩- ١٨٦٥): شانزەمین سەر کۆماری ویلایەتە یەکگرتووەکان بوو (١٨٦١- ١٨٦٥).

٦- کەسایەتی یانکی- YANKEE: بە ئەمریکاییانی، خەڵکی ئینگلستانی نوێ دەگوترا.

٧- شيعرى ئازاد:

شيعرى ئازاد له عورفى رۆژئاواييياندا هاو واتاى ئەو شتەيە كه له ئێرانى ئەمڕۆدا (شيعرى سپى) پێ دەگوترێ، واته شيعرێك كه له كۆتو بەندى كێش و قافيه ئازادەو شاعير به جۆره تۆنو ريتمێكى ئاسايى زمان قەناعەت دەكات، له كاتێكدا شيعرى ئازاد (يا به قەولى ئێمه "نيمايى") شيعرێكه لەسەر وەزنى عەروزى، بەڵام بەنيوه بەيتى كورت يان درێژ به ئارەزووى شاعير خۆى.

((٤))

قۆناغی سەرکەوتنی ریالیزم

سەرەتایەکی مێژوویی:

قۆناغی دوای شەڕی ناوخۆ. قۆناغی بێ سەروبەری ئەخلاقی و گەندەڵی و بەرتیل خۆری بوو. سەر کۆمارەکان هەندێ ریفورمانیان ئەنجام دا کە یەکێك لەوانە دانی ماڤی رەئی دان بوو بە ژنان (١٩٢٠) لەم ساڵانەدا رەوتی بەپیشەسازی کردنی وڵات زیادی کرد، و ئابووری لەسەر بنەمای پۆڵاو نەوت و رێگەی ئاسن و ئوتۆمبیل رەواجی پەیدا کردو لێشاوی پەنابەران و مهاجیران رووی کردە ئەمریکا، داهێنانی گرنگ ئەنجام درا، وهۆی نەقڵ و گواستنەوە پەرەی سەند. لە دەیەی کۆتایی سەدەی نۆزدەدا شەپۆلێکی تازەی فراوان خوازی لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا پەیدا بوو، و دورگەکانی هاوایی، پورتوریکو، دورگەکانی فیلیپین و گوام کەوتنە ژێر دەسەڵاتی ئەمریکا، لەگەڵ نەخشەی "سیاسەتی دەرگای کراوە"(١)دا، ویلایەتە یەکگرتووەکان چاوی بڕییە چین، بەرە بەرە وڵاتی ئەمریکا بوو بە دەسەڵاتێکی جیهانی، و لە ئۆقیانووسی گەورەو ئۆقیانووسی ئەتڵەسدا بەرژەوەندی پەیدا کرد. راپەڕێنی ریفۆرمی تەرەقی خوازی (بەرزی خوازی) لەسەردەمی رۆزفلتەوە"٢" دەستی پێکرد. رۆزفلت لایەنگری ماڤی "خەڵکی کەم دەرامەت" دژ بە "بەدکارانی خاوەن سەرمایەی زۆر" بوو، و لە زەمانی ئەودا، قانونی قەدەغەکردنی تەزویری خواردەمەنی (١٩٠٦) و قانوونی پاراستنی سەرچاوە سروشتییەکان پەسند کرا.

نۆڕینێکی گشتی:

شیعر بەر لە جەنگی ناوخۆی ئەمریکا، جگە لە لانیر، ویتمن و دیکینسن، هیچ سیماو شاعیرێکی گەورەی نییە. لەم قۆناغەدا گوتارنووسی وەکو خۆی مایەوە، درامای خۆماڵی، بە دوور کەوتنەوە لە نموونانی بێگانەو رووکردنە ناوەڕۆکی تازەو رەسەن، لەشانۆنامەکانی برانسن هوارد (١٨٤٢-١٩٠٨)، کلایدفیچ، ئوگستوس تومس، و ویلیام و. مودیدا قاڵبی بەست. کورتە چیرۆکی ئەمریکاییش بە هەوڵ و هیمەتی برت هارت، هنری ك. بانر، ئەمبروز بیرس، ستیڤن کرین، هنری

جیمز، هاملین گارلند، و چیرۆکنووسانی دیکەدا، فۆرمێکی ئەدەبی دیاری پەیدا کرد. ئەنجام لە شەڕی ناوخۆوە تا شەڕی جیهانی یەکەم لە ساڵی ١٩١٤، هەر دەیەیەك بە مۆرکی تایبەتی خۆی – بۆ نموونە دەیەی زێڕین ٧٠، دەیەی مۆرکی ناوچەیی ٨٠، دەیەی کۆتایی ٩٠، و دەیەی پڕ جۆشی هەوەڵی سەدەی بیستەم– بە شێوەی جۆراو جۆر لەبەرهەمێن چیرۆکڤانی و نە چیرۆکڤانی دا رەنگی دایەوە، لەبەرهەمێن چیرۆکڤانی وەکو: رۆمانانی دڵگیرو سەرگەرم کەر، لە رۆمانانی سەرکێشی و مێژوویی، لەرۆمانانی ریالیستی و کۆمەڵایەتی و لە بەرهەمێن جۆراوجۆری نە چیرۆکڤانی وەك: گوتارانی پەیوەند بەسروشت، رەخنەی ئەدەبی، بەرهەمی مێژوویی، و نووسینانی رامیاری، زانستی، مەزهەبی، و فەلسەفیدا رەنگی دایەوە.

لەگەڵ پەرەسەندنی پیشەسازی ویلایەتە یەکگرتووەکانا، نۆرە هاتە سەر ئاوا بوونی رۆمانتیزم و هەڵهاتنی ریالیزم، و هاورێ لەگەڵ سەرکەوتنی تەکنولۆجیدا، بۆ یەکەمجار ئەدەبیاتی ئەمریکا لە هەندێ لایەنەوە لە حاڵەتی ناوچەیی دەرچوو و شێوەی نەتەوەیی بە خۆوە گرت.

لەم قۆناغەدا هەر چەندە عادەتی ژیانی سنوورنشینی بەرەو نەمان دەچوو، و لە دەیەی نەوەدا ئیدی هیچ ناونیشانێکی سنوورنشینی نەما بوو، بەڵام ئەفسانەی سنوورنشینی هەرمابوو، فردریك جەکسون تورنەر (١٨٦١– ١٩٣٢)ی مێژوونووسی ئەمریکایی، بایەخی سنوورنشینی لە مێژووی ئەمریکادا، لە گوتارێکا کە بە هەمان ناونیشان لە ئەنجوومەنی مێژووی ئەمریکا، لە ساڵی ١٨٩٣دا دای، دووپات و تاکید دەکاتەوە. ئەو کە سنوورنشینی بە پایەیەکی مکومی شارستانیەتی ئەمریکا دەزانی، لە گوتارەکەی خۆیدا، رای گەیاندبوو کە سەردەمی فراوانخوازی ئەمریکا کۆتایی هاتووەو، قۆناغی سنوورنشینی بەسەر چووە، و بە تێپەڕبوونی ئەو قۆناغە یەکەمین قۆناغی مێژوویی ئەمریکاش کۆتایی هاتووە. بە هەر حاڵ، لەوەیە بتوانرێ بگوترێ کە شێوەی رواڵەتیی ژیانی سنوورنشینان کەم و زۆر کاریگەریی بەسەر هەر نووسەرێکی ئەمریکاییەوە هەبووە، ئەمە جگە لەوەی کە ژانرو فۆرمە ئەدەبییەکانیش لەو کاریگەرییانە بەدەر نەبوون.

بزووتنەوەی مۆرکی ناوچەیی

بزاڤی ناسراو بە مۆرکی ناوچەیی، کە لە ساڵانی دوای شەڕی ناوخۆی ئەمریکا گەییە لوتکەی گەشانەوە، ئاوێتەیەك بوو لە رۆمانتیزم و ریالیزم، کە وا دیارە لە ژێر کاریگەری بەرهەمەکانی واشینگتۆن ئەروینگ، دابی نووسینی چیرۆکانی موبالەغە ئامێز لەمەڕ سنوورنشینەکان، و دابی رۆمانتیکی نووسەرانی ئینگلیزی و فەرەنسی دا بووە.

مەبەست و ئامانجی نووسەرانی سەر بە بزوتنەوەی مۆرکی ناوچەیی ئەوە بوو کە ژیان لە ناوچە جۆراوجۆرەکانی وڵات بە دیدێکی واقیعیانە وێنە بگرن و لەم رێگەیەوە تەبایی نەتەوەیی قوڵ و ریشاژۆ بکەن و پەرەی پێ بدەن. ئەوانە شەیدای ناسکی دیمەنێن سروشتی، تەلار کاری، زمان، و داب و نەریت و کەلتوری ناوچەیی بوون و لە چیرۆکەکانیانا دیمەنە باوەکان، تایبەتمەندییە

ڕواڵەتییەکانی هەر ناوچەیەك و زمان و کرداری کرێکاران و خەڵکی بازاڕی ناوچەییان بەرجەستە دەکرد.
لە ئاخرو ئوخری سەدەی نۆزدەیەمدا دەستەیەك لە نووسەرانی لایەنگری مۆرکی ناوچەیی لە جاران پتر سوور بوون لەسەر نواندن و وێنەگرتنی ناوچەیەکی تایبەتی و دانیشتوانی ئەو ناوچەیە، و وەسف لە رای وەسفی روتیان هەڵبژارد. ئەمانە لە ئەدەبیاتی ئەمریکادا بە ناوچە گەرایان ناوبانگیان دەرکردووە.
بەشێوەیەکی گشتی چیرۆکی بەشانسی ئۆردوگای پڕ هەراو هەنگامە (١٨٧٠)ی نووسینی برت هارت بە یەکەمین کورتە چیرۆکی مۆرکی ناوچەیی لە قۆناغی دوای جەنگی ناوخۆی ئەمریکا دەزانن.

نووسەرانی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی لە رۆژئاوا

<u>برت هارت (١٨٣٦- ١٩٠٢):</u>
رۆماننووس، نووسەری کورتە چیرۆکان و شاعیر، لە ئالبانی (نیویورك) هاتە دنیاوە. ماوەیەك لە کالیفورنیا خەریکی کارکردن لە دەرمانخانەو معەلمی بوو، و لە ساڵی ١٨٦٣دا لە هەمان شارا بوو بە کارمەندی سکەخانە.
کۆمەڵێك هۆزانی کۆمیدی هارت بەناونیشانی کەشتی گوم بوو، لە ساڵی ١٨٦٧دا بڵاوبووەوە، لە ساڵی ١٨٦٨ـەوە تا ١٨٧١ سەرنووسەری مانگنامەی ئورلاند بوو کە لەوێدا باشترین کورتە چیرۆکی خۆی بڵاوکردەوە. ئەم چیرۆکانە لە ساڵی ١٨٧٠دا لە کۆ چیرۆکێکدا بەناوی بە شانسی ئۆردوگای پڕ هەراو هەنگامە بڵاوبووەوە.
ئەم کتێبە بووە مایەی ناوبانگی هارت و مانگنامەی ئەتلانتیك گرێ بەستێکی دە هەزار دۆلاری بۆ هەر شتێك کە لە ماوەی ساڵێکا بینووسێت، ئیمزا کرد، هارت لە ساڵی ١٨٧٨بوو بە کونسوڵی ئەمریکا لە کرفلد-ی ئاڵمان، و ساڵانی ١٨٨٠- ١٨٨٥ش کونسوڵی وڵاتی خۆی بوو لە گلاسکۆ.
گرنگترین هۆزانی هارت، هۆزانێك-ی کۆمیدی بوو کە هەوەڵجار بە ناونیشانی "زمانی سادەی جیمزی راستگۆ"و لە ساڵی ١٨٧٠دا بەناوی "چینی کافر" بە چاپ گەیی.
لە کۆ چیرۆکە کورتەکانی هارت، لە دوای بەشانسی ئۆردوگای پڕ هەراو هەنگامە، کە بە باشترین کاری ئەو دەژمێردرێ، دەبێ ئاماژە بۆ دوو کۆ چیرۆکی ئارگۆناتەکان (١٨٧٥)و مێردەکەی خانم سکاگ (١٨٧٣) بکرێ.

<u>ئیدوارد ئیگلستون (١٨٣٧- ١٩٠٢):</u>

کورتـه چیرۆکنووس، رۆمـاننووس، مێـژوونووس و کەشیشـی مندیسـت خـەڵکی ئینـدیانا بـوو. دە ساڵی تەمەنی لە شارەکانی مینەسوتادا بە وەعزدادان و بانگەشە گوزەراند، و لـە سـاڵی ١٨٦٦ـەوە کەوتە هاوکاری لەگەڵ کۆڤارانی کڵێساییدا.
یـەکێك لـە رۆمانـەکانی ئیگلسـتۆن، کۆتـایی جیهـان (١٨٧٢)ـە، کـە نـاوەڕۆکێکی ئاشـقانەی هەیـەو واریقاتەکـەی لـە ئینـدیانا روو دەدا. قوتـابی قوتابخانـەی هوسـیە (١٨٨٣)، رۆمـانێکی دیکەیـەتی دەربـارەی قوتابخانـانی گوندییـە. بەڕێوەبـەری قوتابخانـەی هوسـیە (١٨٧١) کـە باشـترین رۆمـانی ئیگلستونە ژیانی سنوورنشینی لە رۆژئاوای ناڤین لە قاڵبی بەڕێوەبەری قوتابخانەیەك دا لە رۆژانی بەر لە شەڕی ناوخۆ وێنە دەگرێت. ئیگلستون لە مەیدانی مێژووی کـەلتووری ئەمریکاییانشـدا دوو بەرهەمی جوانی (پێشەنگانی میللەتێك- ١٨٩٦)و (گۆڕانی مەدەنیەت- ١٩٠١) نووسیوە.

جۆن (میلتن) هەی (١٨٣٨- ١٩١٣):

نووسەرو سیاسەتوان بوو. لە شاری سالم (ئیندیانا) هاتـە دنیـاوە، زۆربـەی تەمـەنی خـۆی لـە کـاری رامیاریـدا بەسـەر بـردووەو لـە سـاڵی ١٨٩٧دا بـە سـەفیری ئـەمریکا لـە ئینگلسـتان هەڵبـژێردرا. لـە سـەردەمی سـەر کۆمـاری مکینلـی "٣" و رۆزفیلـت-شـدا وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـوو زۆربـەی هۆنراوەکانی هەی HAY دەربارەی سنوورنشینی و سنوورنشینانە. "ئالای سپی"و "ڤیانی ژنێك" دوو شیعری ئاشـقانەن، "ئازادی" غەزەلێکـە لـە قاڵبی شیعری ئـازادا، و "نیـوە پـانتۆڵێکی کـورت" شـیعرێکی ئـەوە لەمـەڕ سنوورنشـینی. یـەکێك لـە پەخشـانە بەرهەمـەکانی هـەی نـاوی (رۆژانـی کاستیلی- ١٨٧١)یە، کە کۆی هەڤدە سکێچە دەربارەی شارستانیەتی ئەسپانیا- لەسەر گـەرمی، رۆژانــی مقــەدەس، داب و نــەریت، دیمــەنانی سروشــتی، هونــەر، مێــژوو، چــۆنیەتی پەیوەنــدی بەکڵێسـاوە- ئـەم کتێبـە لـە بـاری پاشـەکەوت و کورتی وشـەو ناسـکی شـێوازەوە مایـەی سـەرنجە. بەرهەمی زندوو و گەورەی هەی بەرهەمێکە بەناوی (مێژووی ئابراهام لینکۆلن- ١٨٩٠)، دە بەرگەو ملیۆن و نیوێك وشەیە، ژیانی لینکۆلن دەگێڕێتەوە.

جواکین میلەر (١٨٣٧- ١٩١٣):

شاعیر، رۆماننووس، شانۆنامەنووس، سەرنووسـەری رۆژنامـە، قازی و لـە عـەودالانی زێـڕ، خـەڵکی ئیندیانا بوو.
"نموونـان- ١٨٦٨" لـە شـیعرەکانی سـەرەتای شـاعیرن، کـە شـیعرێکی چیرۆکڤانی و شەخسـییە، هەندێ لە شیعرەکانی دیکـەی بـریتین لـە "بەسـتەکانی سـییرا"٤"- ١٨٧١)، (بەسـتەکانی ئیتاڵیـا- ١٨٧٨)، (بەســتەکانی روح- ١٨٩٦)و (هــۆزانێن ئۆقیانووســی هێــدی- ١٨٧١) میلــەر باســی سـەفەرەکانی خـۆی بـۆ ئالاسـکا، رۆژهـەڵاتی دوورو هـاوایی لـە کتێبێکـدا بـە ناونیشـانی "سـروودی داهێنان- ١٨٩٩) بڵاوکردووەتەوە.

کتێبی (ژیان لە ناو مودۆکەکانا- ١٨٧٣) ژیاننامەیەکی ناسکی خۆیەتی. شانۆنامەیەکی رۆمانتیکی و موبالەغە ئامێز بەناوی (دنایتەکانی"٥"سییرا- ١٨٨٢) لە پاش میلەر بەجێ ماوە کە بیرەوەری ژیانی سنورنشینییە.

نووسەرانی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی لە باشوور

جۆیل چەندلر هاریس (١٨٤٨- ١٩٠٨):

وتارنووس، شاعیر، کۆمیدی نووس و رۆژنامەنووسێکی خەڵکی جورجیای ناڤین بوو. لەگەڵ چەند رۆژنامەیەك دا هاوکاری هەبوو، و زنجیرە سکێچ و هۆزانەکانی دەربارەی هاپۆریموس، کە یەکێك لە کەسایەتییەکانی پێش شەڕی ناوخۆ بوو لە رۆژنامەی قانونی ئاتلانتادا (١٨٧٦- ١٩٠٠) بلاوکردەوە. هاریس بەهۆی وەسفی هاپۆ ریمۆسی شادو مایەی پێکەنین، و بەکارهێنانی دیالتیکتی قولە رەشەکان و ئەفسانان (فابیل)، لە ئەدەبیاتی نەتەوەیی ئەمریکادا پایەیەکی بەرزی هەیە. هەروەها وێنەی بەهاداریشی لەمەڕ سپییە هەژارو بێنەواکانی جورجیا گرتووە کە لە چیرۆکانی مینگو -١٨٨٤، و دۆستان و ئاشنایانی خوشکەجین- ١٨٩٦دا بلاوبووەتەوە.

زنجیرە نووسینەکانی دەربارەی هاپۆریمۆس بریتییە لە چەند بەرگێك فابیل بە زمانی قولە رەشانەوە. جوانترین چیرۆکی ئەم زنجیرەیە بریتیین لە: گۆرانی و قسەکانی هاپۆ ریمۆس- ١٨٨٠، شەوان لەگەڵ هاپۆ ریمۆس- ١٨٩٢، و هاپۆریموس دەگەڕێتەوە- ١٩١٨، هەر شەوەی رەش پێستێ چیرۆکێك بۆ منالێك دەگێڕێتەوە.

لافکادیو هیرن (١٨٥٠- ١٩٠٤):

رۆژنامەوان، وەرگێڕ، وتارنووس و قسەزان بوو، لە دورگەیەکی بونیایی دەریای ئیجە لە بابێکی ئیرلەندی و داکێکی یونانی لە دایك بووە. لە ساڵی ١٨٦٩دا بۆ ئەمریکا کۆچی کردو لە نیویورك و سین سیناتی و نیوئورلیان کەوتە کاری پەیامنێری و رۆژنامەوانی، لە ساڵی ١٨٩٠ دابۆ ژاپۆن رۆیی و لەقوتابخانەکانی ئەوێدا بوو بە فێرکاری ئینگلیزی. هیرن لە ژاپۆن دا لەگەڵ کیژی خێزانێکی ساموراییدا زەماوەندی کردو بوو بە رەعیەتی ئەو وڵاتەو ناوی کویزومی یاکومو"٦"-ی لە خۆی نا. بۆ ماوەی دە ساڵان مامۆستای ئەدەبیاتی ئینگلیزی زانستگەی پاشایەتی توکیو بوو و لە هەمان شارا مرد.

بەرهەمەکانی هیرن زیاتر رۆژنامەیی و ئاسان و رەوانە، وێڕای ئەمەش. بۆنی تیژی سەبارەت بە وشە، و وردی دیدو بۆچوونی لە دیتنەکانا، خستویەتیە ریزی مامۆستایانی وەسفەوە. باسە دڵگیرەکانی دەربارەی رەخنە، کە تاکید لەسەر ناوەڕۆکی سۆزداری ئەدەبیات دەکات، سەنگی

ڕەسـەنایەتی کارەکـانی دەباتـە سـەرێ. شـۆرەتی هـێرن کـەم و زۆر بەنـدە بـەو بەرهەمانەیـەوە کـە ڕۆژهـەڵاتی هـەم بـۆ ڕۆژئاواییـان و هـەم بـۆ خـودی ڕۆژهـەڵاتیان تیـا شـرۆڤە کـردووە، لـێ دەربـارەی دروسـتی یـان نـا دروسـتی ئـەو وێنانـەی کـە هـێرن دەربـارەی ژاپـۆن نیشـانی داون، هەمیشـە بـاس و مشـتومڕ لـە ئارادا بووە. وا دیـارە هـێرن چـاو پۆشـی لەحەقیقەتـە تاڵـەکانی ژاپـۆن کـردووەو تـەنیا شیعرو جوانی و ئاوەزو عیرفانی دیتوە. ئەو کە خولیاو شەیدایی ژاپۆن ئازای گیانی تەژی کردبوو، تەنانەت ئاینی مەسیحیەتیشی ڕەتکردەوەو پەیوەنـدی بە ئـاینی بودایی کـرد. بەرهەمـەکانی هـێرن دەبـن بـە دوو دەسـتەوە ئـەمریکایی و ژاپـۆنی، دەربـارەی ئـەمریکا و دەربـارەی ژاپـۆن: هەنـدێ لـە نووسـینەکانی دەربـارەی ئـەمریکا ئەمانـەن، یـەکێك لـە شـەوەکانی کلیوپـاترا (١٨٨٢)، وەرگێڕانـی چـیرۆکێکی گۆتیەیـە، هەنـدێ تـاپۆی چینی (١٨٨٧)، کـە کۆمەڵـە سکێچـێکی ڕۆژهـەڵاتی لـە خـۆ گرتـووە، و گـەڵایانی سـەیر لـە ئـەدەبیاتی سـەیرەوە (١٨٨٤)، ڤیـان و نـەفرەت و تۆڵـە و مردنـی ڕۆژهـەڵاتی لـە چوارچێوەی چیرۆکانی سـەیرەوە کـە لەسەرچاوەێن وەك انـوار سهیلی و تـەلمودەوە هەڵقولاون، دەگێڕێتەوە، هەندێ لە بەرهەمەکانی هێرن لەمەڕ ژاپۆن ئەمانەن، لە ڕێگەی ڕۆژهەڵاتـەوە (١٨٩٥)، هێشوچنی لە مەزرایانی بودا (١٨٩٧)و چاوخشانێك بە ژاپۆنی نا ئاشنادا (١٨٩٤).

جۆرج واشینگتۆن کیبل (١٨٤٤- ١٩٢٥):

ڕۆمـاننووس و کورتـە چـیرۆکنووس، خـەڵکی نیوئورلیـان بـوو. لـە سـاڵی ١٨٦١دا چـووە ڕیـزی سەربازانی کۆنفدراسیۆنەوەو لە ساڵی ١٨٦٥دا، لەگەڵ کۆتایی هـاتنی شـەڕی نـاوخۆدا، ڕوویکردە ڕۆژنامـــەوانی. بۆچـــوون و تیۆرییـــە لیـــبرال ڕیشـــەکانی کیبـــل لەمـــەڕ ڕەش پێســـتەکان بـــەلای باشوورییەکانەوە پەسند نەبوو، و بۆیە چوو بۆ ماساچوست لە باکوور.

بەرهەمەکانی کیبل بریتیین لە: کۆچەرییانی سپی پێستی لوئیزیانا (١٨٨٤)، کە کۆمەڵێك سکێچی مێژوویی لەخۆ دەگرێت، باشووری ئارام (١٨٨٥)، کە وەسفی ژیانی ڕەش پێستەکان دەکات، دڵـە بـەهێزەکان (١٨٩٩)، کـە کۆمەڵـە چـیرۆکێکە، چـیرۆکە واقیعییـە سـەیرەکانی لوئیزیـان (١٨٨٩)و ئاشقانی لوئیزیانا (١٩١٨).

دیـارترین ڕۆمـانی کیبـل لـە ژێـر نـاوی، ماڵبـاتی گرانـدیزم-ە: حیکایـەت و بەسـەرهاتی ژیـانی کۆچـەرییانی سـپی پێسـتی لـوئیز یانـا-یـە (١٨٨٠)، ڕۆمـانێکی پیکارسـك و ڕۆمانتیکـە کـە زەمینەکـەی نیوئورلیـانی قۆنـاغی کڕیـاری لوئیزیانـا-یـە پلـۆتی چـیرۆکەکە بـەدەوری تـەوەری دژمنایـەتی دوو خێزانا دەسوڕێتەوە کە ئاقیبـەت جووتێك ئاشـق دەبنـە مایـەی ئاشـتبوونەوەیان. جوانترین قارەمانی ڕۆمانەکە شای ئەفریقایە کە تا دەمی مردن تەحەمولی ئەشکەنجە دەکات و مل بـۆ کۆیلایـەتی نـادات. دکتـۆر سـڤێر (١٨٨٥) ، ڕۆمـانێکی دیکـەی کیبلـە، ژیـان لـە ئورلیـان وێنـە دەگرێت. کەسایەتی دکتۆر سڤێر، پزیشکی نەفسبەرز، ناسکییەکی تایبـەتی بـەم ڕۆمانـە شـپرزەو بێ فۆرمە بەخشیوە.

یەکێك لە کۆ کورتـە چیرۆکەکانی کیبل، ڕۆژگاری کوچـەرییانی سپی پێستی کۆنی لوئیزیانا-یـە (١٨٨٩)، کـە کـۆی حـەوت چیرۆك لـە خـۆ دەگرێـت، ئـەم چیرۆکانە وێنەیـەکی ئایـدیالی لەمەڕ نیـو

ئیورلیانی سەدەی نۆزدەیەم‌و ژیانی سەیری کۆچەرییانی سپی پێست دەخاتە روو، یەکێك لە چیرۆکە کورتەکانی دیکەی کیبل، مەدام دلفین (١٨٨١)ە، کە لە راستیدا کورتە رۆمانە.

جیمزلین ئالن (١٨٤٩- ١٩٢٥):

رۆماننووس‌و نووسەری کورتە چیرۆکانە، لە ویلایەتی کنتاکی لە دایك بووە. بەرهەمەکانی، کە پتر شێوازێکی دەستکرد، کاراکتەرسازی نا واقیعی، و بونیادی نوقستانیان هەیە، بریتین لە: شێرەژنی برونزی: یا پۆرترێتی کیژێك (١٩١٢) کە چیرۆکێکی ئاشقانەیە دەربارەی ژنێکی داوێن پاك، شمشێری لاوی (١٩١٥)، کە رۆمانۆکێکە لەمەڕ شەڕی ناوخۆ، باوڵی مەڕمەڕی سپی (١٩٢٣) کە چەند چیرۆکێکە، یەکێك لە بەرهەمە بەناوبانگەکانی ئالن (فلوت‌و ویلۆنە- ١٨٩١) بریتییە لە شەش چیرۆکی شاعیرانەی ورد چنراوی رازاوە بە هونەرە جوانکارییەکان، کەوا سووری کنتاکی (١٨٩٤)، کورتە رۆمانێکی ئاوێتەیە بە هێزو گوڕی ژیان، هەستی هاوخەمی، و وەسفی تەبیعەت، هاو ئاوازانی نادیار (١٨٩٧)، کە چیرۆکی ئەڤینی موعەلیمێکی ئایدیالیست سەبارەت بە ژنێکی مێردار دەگێڕێتەوە.

لە نووسەران‌و شاعیرانی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی لە باشوور، چەند دانەیەك بەلای کەمەوە لە سەردەمی ژیانی خۆیاندا، ناوێکیان هەبووە:

هنری وودفین گریدی (١٨٥٠- ١٨٨٩):

رۆژنامەوانێکی جورجیایی بوو، بە خوێندنەوەی چەند وتارێك دەربارەی مەسەلە نەژادییەکان، ناوی کەوتە سەر زاران. کۆی خوتبەو گوتاربێژییەکانی هنری و. گریدی (١٩١٠) لە پاش مردنی بڵاو بووەوە.

ئیروین روسل (١٨٥٣- ١٨٧٩):

لە یەکەمین شاعیرانێ بوو کە بە زمانی ناوچەیی شیعری لە ستایشی رەشەکانا گوت. شاکاری روسل کۆ شیعرێکە لە ژێر سەر ناڤی (شەوی کریسمس لە سەربازخانەدا)، کە لە ساڵی ١٩١٧دا، واتە بە چەندین ساڵ پاش مردنی، بڵاو بووەوە.

تۆماس نیلسون پەیج (١٨٥٣- ١٩٢٢):

نووسەرێکی دیاری لایەنگری مۆرکی ناوچەیی باشوور بوو کە زۆربەی بەرهەمەکانی وێنەیەکی بەرزی باشوور بەر لە شەڕی جیابوونەوە بەرجەستە دەکات. کۆی شەش کورتە چیرۆکی لە کتێبێك دا بە ناوی (لە ڤیرجینیای کۆندا — ١٨٨٧) کۆکراوەتەوە، یەکێك لە رۆمانەکانی ئەم نووسەرە (تاوێری سوورە- ١٨٩٨)، و لە وتارە کۆمەڵایەتی و مێژووییەکانیا، کۆمەڵەی باشووری کۆن (١٨٩٢) شایستەی خوێندنەوەیە.

له نووسه‌ره ژنه‌كانی لایه‌نگری مۆركی ناوچه‌یی له باشوورا، چوار دانه‌یان، شۆره‌تی پایه‌داریان په‌یدا كردووه:

كونستانس فینمور وولْسن (١٨٤٠- ١٨٩٧):

ره‌نگه به چه‌مكی تازه له یه‌كه‌مین نووسه‌رانی ریالیست بیْ. دوو كۆ كورته چیرۆكی به‌ناوانی (قه‌لاْی نادیار- ١٨٥٧)و (رودمانی نیگابان- ١٨٨٠) كه به هۆی وردی له دیتن و ناسكی هه‌سته‌وه بایه‌خیان په‌یدا كردووه.

مری نوای مرفری (١٨٥٠- ١٩٢٢):

زنجیره چیرۆكێكی ده‌رباره‌ی ژیانی سپی پێستانی ده‌ستكورتی ده‌ڤه‌ری كمبرلاند نووسی كه یه‌كه‌مین كۆ چیرۆكی به ناوی (له چیاكانی تنسیدا- ١٨٨٤)ه‌، بریتییه له هه‌شت كورته چیرۆك. كۆ چیرۆكێكی دیكه‌ی، چیانشینانی لاو- ١٨٩٧)ی ناوه، یه‌كێك له رۆمانه‌كانی ئه‌م خانمه باشوورییه، سه‌نته‌ری بۆران- ١٩٠٥ كه له‌سه‌ر جه‌نگی ناوخۆییه.

كیت شوپن (١٨٥١- ١٩٠٤):

شرۆڤه‌كاری ژیانی دانیشتوانی دورگه‌كانی ئانتیل و لوئیزیانا-یه، به‌رهه‌مه گرینگه‌كانی ئه‌مانه‌ن: له رۆمانه‌كانی، خه‌تاكار- ١٨٩٠و بێداری- ١٨٩٩، و له كۆ چیرۆكه كورته‌كانی: قه‌ومی بایو- ١٨٩٤ بریتییه له بیست و سیْ چیرۆك و سكێچی ساده، و شه‌وێك له ئاكادی (١٨٩٧)، بریتیه له بیست و یه‌ك چیرۆكی كورت.

گریس ئیلیزابت كینك (١٨٥٣- ١٩٣٢):

خاوه‌نی چه‌ند كتێبێكی مێژوویی و چیرۆكی كورته كه مه‌یدانی هه‌موویان نیوئورلیانه. یه‌كێك له نووسینه مێژووییه‌كانی شوێن و خه‌ڵكی نیوئورلیان (١٨٩٨)ه‌، گێڕانه‌وه‌یه‌كی زندوو و تا راده‌یه‌ك خه‌یاڵ ئامێزه له‌مه‌ڕ چۆنیه‌تی دامه‌زراندن و پێشكه‌وتنی ئه‌م شاره، یه‌كێك له كۆ كورته چیرۆكه‌كانی، چیرۆكانی كات و شوێن (١٨٩٢)ه‌، كه بریتییه له پێنج چیرۆك ده‌رباره‌ی نیوئورلیان، له راستیا به شێوه‌ی ئیمپرسیونیستی نووسراون.

نووسه‌رانی لایه‌نگری مۆركی ناوچه‌یی له ئینگلستانی نویْ

هریت بیچرستو (١٨١١- ١٨٩٦):

خانمی رۆماننووس، لە ویلایەتی کونکتیکت لە دایك بووە. بابی کەشیشێکی دیارو گەورە بوو، لە شەش برایەکەی پێنجیان بوون بەکەسانی روحانی و هەر هەموویان لە خەباتکارانی بە جۆشی دژە کۆیلایەتی بوون. هریت بە خۆیشی لە شەیدایانی کاروباری ئاینی و ریفۆرمی کۆمەڵایەتی بوو. لە ساڵی ١٨٣٢دا لەگەڵ بابیا چوو بۆ سین سیناتی، کە مەیانی خەبات لە رای هەڵوەشانەوەی کۆیلایەتی بوو، و لەوێندەر لە نزیکەوە ئاشنای رەنج و دەردی کۆیلان بوو. لەم حاڵ و بارەدا،یاسای توندو قورس لەمەڕ کۆیلە فیرارەکان (١٨٥٠) زۆر کاری تێکردو بەهاندانی مێردەکەی، کالڤین. ئی. ستۆ، کە مامۆستای زانستگە بوو، کەوتە نووسین.

جوانترین بەرهەمی هریت رۆمانی "کوخەکەی هاپۆ توم -١٨٥٢" بوو کە پێشوازییەکی کەم وێنەی لێ کرا، لە ماوەی یەك ساڵدا سێ سەد هەزار دانەی لێ فرۆشراو بەلای کەمەوە بۆ سی و حەوت زمان وەرگێڕدرا، ئەم رۆمانە لە ساڵانی بەر لە شەڕەکانی سەربەخۆیی، هەستی باکوورییەکانی دژی کۆیلایەتی هاڕوژاند.

دەربارەی کاریگەریی ئەو رۆمانە، وا باوە کە چارلز سومنر (١٨١١- ١٨٧٤) وتاربێژو سیاسەتوانی ئەمریکایی، گوتویەتی کە ئەگەر ئەم کتێبە نەنوسرابا، لینکولن بەسەر کۆمار هەڵنەدەبژێردرا، و لینکولن لە دیدارێکی لەگەڵ خانم سنودا ئاماژەی کردووە، کە ئەو "کتێبێکی نووسیوە کە ئەم جەنگە گەورەیەی بەرپا کرد." (مەبەست لە جەنگی سەربەخۆیی و جیابوونەوەیە). شا قارەمانی کوختەکەی هاپۆ توم کۆیلەیەکی پیرو وەفادارە، هاپۆ تۆمە، کە ئاغا دڵڕەقەکەی رەفتاری زاڵمانەی لەگەڵ کردووەو تا رادەی مردن بەر قامچیانی داوە. چیرۆکەکە بە دەوری تەوەری دادگاییەکانی ئەم کۆیلەیەدا دەسوڕێتەوە.

ستو، لە پێشەنگانی بزاڤی مۆرکی ناوچەییەو بەرهەمەکانی دەورێکی مەزنیان لەگەشەسەندنی ئەم بزاڤەدا هەبووە. لەو بەرهەمانەی: ئازار (١٨٥٦) رۆمانێکە دژی کۆیلایەتی، خوازبێنی کەشیش (١٨٥٩)، رۆمانسێکە کە رووداوەکەی لەکۆمەڵگەی پیرایشگەری ئینگلستانی نوێی سەدەی هەژدەیەدمدا روو دەدا. مرواری دورگەی ئور (١٨٦٢)و خەڵکی شارە کۆنەکە (١٨٦٩)، هەردووکیان دەربارەی رابردووی ئەمریکان.

سارا ئورن جویت (١٨٤٩- ١٩٠٩):

باشترین نووسەری لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی ئینگلستانی نوێ، خەڵکی ویلایەتی مین بوو. باشترین کۆمەڵە کورتە چیرۆکی بریتییە لە: "لەنگەرگای قوول- ١٨٧٧)، کە سیانزە سکێچی لە خۆ گرتووە، و سەر زەمینی سنۆبەرانی نوك تیژ (١٨٩٦)، کۆمەڵێکی دیکەیە لە سکێچانی پەیوەست کە ژیان لە شارێکی بەندەری کەنارەکانی ویلایەتی مین کە تەقریبەن لە دانیشتوان خاڵییە، بە سوعبەتەوە وێنە دەگرێت. جویت بەم دوو کۆمەڵەیە، رۆمانی ستاتیکی داهێنا، هەندێ لە کۆ کورتە چیرۆکەکانی دیکەی جویت ئەمانەن: چەند چیرۆکێکی ئینگلستانی نوێ (١٨٩٠)، دۆستانی کۆن و نوێ (١٨٧٩)و بێگانان و رێبواران (١٨٩٠).

رۆمـانی دوڕگـەی مـارش (١٨٨٥) ڤیـانی نیگارکێشـێکی دەوڵەمەنـد بـۆ کیـژی ماڵـە جووتیارێـك دەگێڕێتەوە.

ماری ئی. ویلکینز فریمن (١٨٥٢- ١٩٣٠):
خـەڵکی ماساچوسـتو خـاوەنی شـانۆنامەیەك، چـەند رۆمانێـك، دوو دیوانـە شـیعرو نزیکـەی دوو سـەدو چـلو پێـنج کورتـە چـیرۆکە. هەنـدێ لـەکۆ کورتـە چـیرۆکەکانی بـریتیین لـە، راهیبـەی ئینگلسـتانی نـوێ (١٨٩١) بیسـتو چـوار چـیرۆکی لـە خـۆ گرتـووە، و زیـاتر دەربـارەی ژنـانی ئینگلستانی نوێیە. با لـە بنجی گوڵەباخدا- (١٩٠٣)، چـەند چیرۆکێکی تاپۆیانی لـە خۆ گرتووە. رۆمانێکی ئەم خانمە نووسەرە بە ناوی شاڕێی دڵ (١٩٩٠)ـە، بەسەرهاتێکە کە لە ڤیرجینیای ساڵی ١٦٨٢دا روو دەدا.
ئیدوارد ئیڤرت هیل (١٨٢٢- ١٩٠٩): نووسەرێکی دیکەی لایەنگری مۆرکی ناوچەییە، کە چەندین رۆمانسـی ئایـدیالی و بیرەوەریـانی مێـژوویی هەیـە، جـوانترین چیرۆکانی هیـل لـە کۆ چیرۆکێکدا بـەناوی (ئەگـەر، بـەڵێ، و رەنگـە- ١٨٦٨)دا کۆکراوەتـەوە. منـداڵی ئینگلیسـتانی نـوێ (١٨٩٣)، بەرهەمێکی بەناوبانگی دی ئەوە، بریتییە لە کۆمەڵێك نووسینی ئوتوبیوگرافیانە.
لـە کۆتاییـدا دەبـێ ئامـاژە بـۆ مـاری کـاتروود (١٨٤٧- ١٩٠٢) بکرێـت کـە کورتـە چیرۆکەکانی بـە باشترین نموونەێن بەرهەمی سەر بە بزاڤی مۆرکی نەتـەوەیی دەژمێـردرێن. رۆمانەکانیشی لـە واری مێژووی پەرەسەندنی ئەدەبیدا پایەیـەکی بـەرزیان هەیـە. یـەکێك لـە کـۆ کورتـە چیرۆکەکانی لـە ژێـر سەر ناوی (تاقیبی سەنت کاستین- ١٨٩٤)ـە کە بریتییە لە حەوت چیرۆك دەربارەی فەرەنساییانی دنیـای نـوێ، ئـەم خانمـە نووسـەرە بـە بڵاوکردنـەوەی یەکـەمین چیرۆکی (پەرستاری نەخۆشـخانە- ١٨٦٤) دەچێتە ریزی نووسەرانی ئەدەبی نەولاوانیشەوە.

سەردەمی زێڕین
محافەزەکاریو بت شکێنی

مـارك تـوین، نـاوی خوازراوی سمیوئیل لنگهورن کلمنـز-ـە: (١٨٣٥- ١٩١٠) لە شـاری فلوریـدای سـەر بـە ویلایـەتی میسوری هاتۆتـە دنیـاوە. لـە چـوار سـاڵی دا چوون بـۆ هانیبـالی سـەر بـە هـەمان ویلایەت. لە دوانزە ساڵیدا بابی لە دەستداو خوێندنی بە نیوەچڵی واز لێهێنا تـا لـە چاپخانەکەی برا گەورەکەیدا کەوتە شاگردی. لە ساڵی ١٨٥٧دا لە میسی سی پی بوو بـە رێنمـای کەشتی، و لـە سـاڵی ١٨٦٢دا لـە نـوادا کەوتـە کـار لـە کانـەکانو گـەڕان بـە دووی زێـڕا. لـەم کـەینو بەینـەدا کـاری

پەیامنێری ڕۆژنامانیشی دەکردو نووسینەکانی بەناوی مار توین-ەوە بڵاو دەکردەوە. لە ساڵی ١٨٦٤دا بۆ سانفرانسیسکۆ ڕۆیی و لە ڕۆژنامانی جۆراوجۆردا کەوتە کار کردن. لە هەمان شاردا چەند کۆڕێکی دەربارەی دوڕگەکانی ساندویچ "هاوای ئەمڕۆ" گێڕاو هەندێ سکێچانی سەبارەت بە سەفەرەکانی خۆی نووسی. توین لە ساڵی ١٨٦٥دا چیرۆکی "قورباقەی بڕۆزی ناسراوی ویلایەتی کالا ڤرارس"ی بڵاوکردەوە کە ناوبانگی پێ دەرکرد. لە هەمان ساڵدا سەفەری دەوری دنیای لەسەر ئەرکی یەکێك لە ڕۆژنامەکانی سانفرانسیسکۆ دەست پێکرد. تاکو مدیترانەو فەلەستینیش ڕۆیی (١٨٦٧)، بەڵام بۆ ئەمریکا گەڕایەوە، و دیسان کەوتەوە ڕۆژنامەوانی. دوا ساڵانی تەمەنی بە هۆی مەرگی هاوسەرەکەی و کیژەکەی و قەرزاری زۆرەوە لە خەمباری و پەژارەدا بەسەر برد.

بەرهەمەکانی:

چیرۆکانی موبالەغە ئامێز: ئەم جۆرە چیرۆکانە کە یادگاری داب و نەریتی سنوورنشینییە، لە قۆناغی بزاڤی مۆرکی خۆماڵیدا گەییە لوتکەی گەشەکردن. ئەم چیرۆکانە عادەتەن بە تۆنێکی جدی بەڵام ئاوێتە بە تەنزو ریشخەن دەگێڕدرایەوە، و بەرەبەرە بە جۆرێ ئاوێتەی موبالەغەو زێدەڕۆیی بوو کە شێوەی حیکایەتانی سەیرو سەمەرە، یان حیکایەتانی فولکلۆری لە خۆ گرت. لە ریزبەندی بەرهەمەکانی توین دا، ژمارەیەك لە نووسینەکانی، لەخانەی چیرۆکانی موبالەغە ئامێزدا دەگیرسێنەوە، کە لەوەیە جوانترین نموونەیان چیرۆکی "قورباقەی بڕۆزی ناسراوی ویلایەتی کالاڤرارس" بێ. ئەم چیرۆکە دەربارەی قورباقەیەکی پەروەردەکراوە کە لە پێشبڕکێیەکدا بەشداری دەکات، بەڵام ڕەقیبان بە دزییەوە ساچمەی دەرخوارد دەدەن و پێشبڕکێیەکە دەدۆڕێنێ.

سەفەرنامەکانی:

"دڵپاکانی دوور لە وڵات" (١٨٦٩):

راپۆرتێکی دیکەیە لەمەڕ سەفەرەکانی مارك توین بە ئەورووپاو سەرزەمینی مقەدەسدا کە لەو سەفەرانەدا بە تۆنێکی سوعبەتئامێزەوە باسی شتە سەیرەکان، زیارەتگەکان و داب و نەریتی دنیای کۆن دەکات.

"دژوارییەکانی ژیان- ١٨٧٢):

راپۆرێکە لەمەڕ ماڵ بە کۆڵی توین، و باسی کۆچکردنی لە میسورییەوە بۆ کالیفورنیاو دوڕگەکانی هاوایی.

"ژیان لە روباری میسی سی پی -١٨٨٣):

ئەم کتێبە لە بنەڕەتا زنجیرە وتارێکە لەمەڕ بیرەوەری و ئەزموونەکانی مارك توین لەسەر روباری میسی سی پی کە لە ساڵی ١٨٧٥دا لە ژێر سەرناڤی "ڕۆژگارانی کۆن لەسەر روباری میسی سی

پـی" لـە مانگنامـەی ئەتلانتیکـدا بڵاوبوونـەوە. نووسـەر لـە سـاڵی ١٨٨٢دا سـەفەرێکی دیکـەی بـۆ میسی سی پی کردەوەو دەقی دەستکاری کراوی وتارەکان لە ژێر سەر ناوی ژیان لە سەر رووباری میسی سی پی دا بڵاو کردەوە.

(لە تاقیبی هێڵی کەمەرە– ١٨٩٧):
راپۆرتێکی دیکەیە لەمەڕ سەفەرەکانی مارك توین بۆ وڵاتی هندو ئوسترالیا.

رۆمانەکانی:
"سەردەمی زێڕین– ١٨٧٣، بە هاوکاری لەگەڵ چارلز دودلی وارنر":
ئەم رۆمانە کە ناونیشانی خۆی لە دوای جەنگێن جیابوونەوە وەرگرتووە، ژیانی رۆژگاری نووسـەر هەجو دەکات.

"بەسەرهاتەکانی تۆم سایر– ١٨٧٦":
رۆمانێکی دڵگیرە دەربارەی دنیای بێ خەمو خەیاڵی منداڵیەتی مارك توینو هاو وازییەکانی لە کەناری میسی سی پی، کە لەشێوەی سێیەم کەسدا دەگێڕێتەوە، قارەمانی سەرەکی چیرۆکەکە، تۆم، "کوڕێژگەیەکی بەد"ی شارۆچکەیەکە لە میسوری کە لەگەڵ منداڵەکانی دیدا مرەبا دەدزن، پەرژین رەنگی سپی دەکەن، خەرەنگێز لە کڵێسادا بەرەڵڵا دەکەن، و تەنانەت لە رێوڕەسمی ناشتنی خۆشیاندا بەشداری دەکەن. لە کۆتاییدا منداڵەکان لە دادگادا دەربارەی قەتڵێك شایەتی دەدەنو شوێن پێی قاتیلەکە ئاشکرا دەکەن. ئەم رۆمانە لە باری یەکێتی تۆن، ریالیزم، و دوورە پەرێزی لەنموونانی تەقلیدی چیرۆکی لاوانەوە، لە خانەی شاکاراندا دەگیرسێتەوە.

"بەسەرهاتەکانی هوکلبری فین– ١٨٨٤":
پاشماوەی بەسەر هاتەکانی تۆم سایرە کە بە زمانی هاکەوە، دۆستی بەدناو بەڵام ئەمەکداری تۆم، بە شێوەیەکی سادەو ریالیستانە، بە راناوی یەکەم کەس دەگێردرێتەوە. هاك لەگەڵ روباری شکۆدارو مەنگو نهێنی ئامێزی میسی سی پی دا هەوێنی ئەم رۆمانەن، ئەوەی لە کەناری روبارەکەدا روو دەدا بە جۆرێکی خەیاڵی و بیرەوەری ئاسا وەسف دەکرێت. مارك توین هەنگاو بە هەنگاو لەگەڵ هاكو جیم–ی رەش پێستا، لە سەفەرەکەیانا بە یەك بەلەم لە میسی سی پی دا، فرسەتی هێناوە تا ژیانی ئاڵۆزو نهێنی ئامێزی روبارەکە لە روانگەێن جیاوازەوە بداتە بەر زەینو وردکردنەوە، و لە پشت هەلاتنی هاکەوە، ناڕەزایی جدی خۆی لەمەڕ ستەمو زەبری دنیای بەناو "شارستانی" نیشان بدات، قارەمانانی زندوو و هەمە جۆری ئەم رۆمانە، بۆ یەکەمین جار لە ئەدەبیاتی ئەمریکادا، بە زمانێکی سادەی مرۆڤانی قسان دەکەن، نەك بە زمانی کتێب، بە هەر حاڵ بەسەر هاتەکانی هوکلبری فین داستانی میسی سی پی و شاکاری مارك توینە، و بە باوەڕی هەندێ لە رەخنەگران، گەورەترین رۆمانی ئەمریکاییە.

"تراجیدیای ویلسونی کەللە پوك- ١٨٩٤":
قارەمانی سەرەکی ئەم چیرۆکە دڵگیرە، دیڤید ویلسونی خوانە ناسە و چیرۆکەکە بەدەوری بەسەرهاتی ئەودا وەکو خەفێیەکی ئاماتۆر (هاوی) و ئاشکرا کردنی نهێنی قەتڵی قازییەك دا دەسورێتەوە.

"شازدە و گەدا-١٨٨٢":
لەم رۆمانسە مێژووییەدا شوێنی شازادە ئیدوارد (پاشان بوو بە ئیدواردی شەشەم) لەگەڵ کوڕیژگەیەکی گەدای هاوشێوەی خۆیا بەناوی تۆم کانتی دەگۆڕێ، تۆم دەبێ شازادە و جێنشینی قانونی وڵات. ئەم واریقاتە لە بەرە بەری تاجگوزاری ئەودا ئاشکرا دەبێ. مارك توین بەم رۆمانسە تەنز ئامێزو سفت چنراوە، مەیدان و دیمەنی چیرۆکەکە بۆ ئەوروپای سەدەکانی ناڤین دەباتەوە، و بە دروستکردنی هەڵوێستی کۆمیدیایی، بەڵاو نیسبەتانی کۆمەڵایەتی و ئابوری زادەی سیستەمی پاشایەتی، گاڵتەو تەوس بە ئینگلستان دەکات.

"یەنگی دنیایی لە لەندەن-١٨٨٩":
بابەتی ئەم رۆمانسە مێژووییە، بەسەرهاتی خەیاڵی بابایەکی یەنگە دنیایی سەدەی نۆزدەمە لە دەربارو لە ناو سوارچاکانی ئارتور شادا لە سەدەکانی ناڤین دا، کە زوڵم و زۆر و ناڕەوایی سیستەمی ئەروستۆکراتیەت و فیودالیزم-ی ئینگلستان لەرۆژگاری ئارتور شادا بە زمانی تەوس و توانج ئاشکرا دەکات.

"بیرەوەرییە خودییەکانی جاندارك- ١٨٩٦":
مارك توین ژیاننامەی راستەقینەی جاندارك لە قاڵبی ئەم رۆمانسە مێژووییەدا بەوەستایی و ناسکی دەگێڕێتەوە. لەپاڵ ستایشی ئەم کیژە پیرۆزەدا، سیستەمی مەزەبی وێ، بەتایبەتی لە فەسڵی دادگایی و شایەتی دانی ئەودا، مەحکوم دەکات.

<u>بەرهەمەکانی تری:</u>
"ئەو پیاوە کە هادلیبرگی خەراپ کرد- ١٩٠٠":
رۆمانۆکێکی خەمینە ئەوە دەگێڕێتەوە چۆن تەماعکاری روح، شارێك خەراپ دەکات. تۆژینەوەو شیکردنەوەیەکە لەمەڕ لاوازی بەشەر لە بەردەم گوشاری غایلەو وەسوەسەی پارەدا.

"بەشەر چییە -١٩٠٦":
گفتوگۆیەکە کە لە رووی فۆرمەوە، نەك ناوەڕۆکی فەلسەفییەوە، بەشێوەی دیالۆگەکانی ئەفلاتون، لە نێوان پیاوێکی گەنج و پیرێکی رەشبیندا روو دەدا،

"بێگانەی رازدار- ١٩٠٦":

رۆمانسێکی تەمسیلییە لەمەڕ دوو دلی لە حەقیقەتی خواو پلۆتێکە لەمەڕ مەسەلەی شەڕ، مارك توین لێرەدا چیرۆکی کۆمەڵە خەڵکێك لە شارێکی نەمساوی، سەدەکانی ناوەڕاست دەگێڕێتەوە.

هەندێ لە بەرهەمەکانی نووسەر بریتیین لە: تۆم سایر لە دەرێ- ١٨٩٤، جمکانە سەیرەکان- ١٨٩٤، تۆم سایری خەڤ- ١٨٩٦، و هەندێ گوتارانی دژە مەزەبی، کە لە دوا ساڵەکانی شکستو نا ئومێدی خۆیدا نووسیویەتی.

هەڵسەنگاندن:

مارك توین ئەمڕۆکە بە یەکەمین نووسەری ئەمریکایی کە نوێنەری دنیای ناوەوەی ئەمریکایە دادەنرێ. بە هۆی دەربڕینی سادە، زمانی دڵگیری دیالۆگی، تۆنی پەیڤان، لێکچوونی زندوو و بوێرانە، داهێنانو چێکردنی بەسەرهاتو رووداوی جوانو هەروەها سوعبەتبازی و حەنەکچیاتی و وێنەگرتنی قارەمانانی زندووەوە، ستایش کراوە، توین کە مامۆستای شێوەی دیالۆگی بوو، بەوپەڕی ئازادی لە نووسیندا، سەبارەت بە پەخشانی تازەی ئەمریکایی هەمان کاری کرد کە والت ویتمن سەبارەت بە هۆزانی تازە ئەنجامی دابوو، لە راستیا ئەو دەرکەیەکی نوێی لە نێوان پەخشانی دیالۆگو پەخشانی نووسیندا کردەوە. مارك توین، وەکو کەسێکی سەرنج تیژو وردبینی ژیانی ئەمریکایی، بێ هیچ ریاو پەردە پۆشییەك خۆنوێنی و ریاکارییەکانی ئاشکرا کردو بەر تەوسو توانجی دانو ستەم و گوشاری سیستەمانی سواوو هەروەها مەسەلەی کۆیلایەتی و کۆیلەی بەزمانی تەوسو گاڵتە دەربڕی. ئەو نەك هەر تەنزنووسێکی بەرجەستە بەڵکو نووسەرێکی جددیش بوو و دڵبەندییەکی قوڵی بە مەسەلە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئەخلاقییەکانەوە هەبوو. توین گەورەترین وتە بێژی رۆژئاوای کۆنیش بوو و لەبەر کاریگەرییە قوڵەکەی، وەکو دەسەڵاتی ناڕازی لە سەردەمی بێ فەرهەنگی و مادەییەتدا زندووە.

ویلیام دین هولیز (١٨٣٧- ١٩٢٠):

رۆماننووس، شاعیر، شانۆنامەنووسو رەخنەگر بوو. لە ویلایەتی ئوهایو هاتۆتە دنیا. قۆناغی خوێندنی قوتابخانەی کورت بوو، و لە نۆزدە ساڵیدا بوو بە پەیامنێری گۆڤاری ویلایەتی ئوهایو. لە ساڵی ١٨٦٠ دا کتێبی ژیانی ئەبراهام لینکولن- لە جەنگا-ی بڵاوکردەوە کە کارێکی گەورەی لەسەرکەوتنی کاندیدی کۆماری خوازەکان بۆ سەرۆکایەتی کۆمار هەبوو، و پاداشتی هولیز-ش پۆستی کونسولی ویلایەتە یەکگرتووەکان (١٨٦٠- ١٨٦٥) بوو.

هولیز لە ساڵی ١٨٦٦دا چووە ریزی هاوکارانی مانگنامەی ئەتلانتیك، و لە ساڵانی ١٨٧٢- ١٨٨١ بوو بە سەرنووسەری گۆڤاری ناوبراو. لە ساڵی ١٨٨٦ـەوە تا کۆتایی تەمەن هاوکاری لەگەڵ مانگنامەی هارپەردا هەبوو. هولیز یەکەمین سەرۆکی ئەکادیمیای ئەدەبو هونەری ئەمریکاش بوو

(١٩٠٩- ١٩٢٠)، و دەرەجەی فەخری لە زانستگەکانی پیل، کولومبیا، هارڤەرد، پرینستۆن و ئوکسفورد وەرگرتووە.

بەرهەمەکانی:

١- شانۆنامان:
هولیز لە سەرەتای لاویا هەندێ شانۆنامانی نووسین کە زۆربەیان لە قاڵبی کومیدیای تاك پەردەیی یا "فارس" دا بوون. هەندێ لەم شانۆنامانە ئەمانەن: فیداکاری- ١٩١٦، فارسێکی تراجیدی بوو، شەوی پێش کریسمس- ١٩٠٠، شانۆنامەیەکی ئەخلاقی بوو، لە دەرێی بابەت- ١٨٧٧، و بەخشندەی مامەڵەچی- ١٩٠٠ دوو کۆمیدی بوون. قیتاری ساڵۆندار- ١٨٧١، قیتاری تەختە خەودار- ١٨٨٣، و تەڵەی مشك- ١٨٨٩ کە بە فارس دەزانرێن.

٢- هۆزانەکان:
گرنگترین هۆزانێن هولیز لە کۆ شیعرانی وەکو شاعیران و شیعری رۆژئاوا- ١٨٦٠، و هۆزانێن دوو دۆست- ١٨٦٠ کۆ کراونەتەوە.

٣- سەفەرنامەکانی:
بەناوبانگترین سەفەرنامانی هولیز، ژیانی ڤینیسی – ١٨٦٦، و سەفەرانی ئیتاڵیا- ١٨٧٧یە، کە بیرەوەری ساڵانی ژیانی نووسەرن لە ئیتاڵیاو هەردوو کتێبەکە ژیانی لە ئیتاڵیادا وێنە دەگرن، هەندێ لە سەفەرنامەکانی دیکەی هولیز ئەمانەن: سێ گوند- ١٨٨٤، شارەکانی توسکان- ١٨٦٦ و هەوت شاری ئینگلستان- ١٩٠٩ کە کەم تا زۆر ناوبانگیان هەیە.

٤- سکێچ و چیرۆکەکانی:
هەندێ لەو بەرهەمانەی هولیز کە لە سەفەرەکانی خۆیەوە هەڵێنجراون، ئەمانەن: سکێچەکانی دەوروبەری شار- ١٨٧١، بریتییە لە چەند سکێچێکی شادو ریالیستانە دەربارەی دیمەن و خەڵکی رۆژگاری ئەو قیتارانەی بە ئەسپ رادەکێشران لە شاری کامبریج، مەسئولیەتی ترسناك- ١٨٨١، رۆمانۆکێکە دەربارەی مامۆستایەکی نەخۆشی ئەمریکایی لە ئیتاڵیا، لە نێوان تاریکی و رووناکی دا- ١٩٠٧، و رۆمانسان- ١٩٠٧ دوو کۆ چیرۆکن دەربارەی مەسەلە میتافیزیکییەکان.

٥- رەخنەی ئەدەبی:
بۆچوون و تیۆرییەکان هولیز دەربارەی ریالیزم و مەسەلە ئەخلاقیەکان، بە زنجیرە وتارێك کە لە ژێر سەر ناوی کورسی دا لە مانگنامەی هارپەردا بڵاوبوونەوە، و هەروەها لە چەند بەرهەمێکی وەکو رەخنەو چیرۆك- ١٨٩١، حەزی ئەدەبی من- ١٨٩٥، و ئەدەبیات و ژیان- ١٩٠٢ هاتووەتە دەربڕین.

باوەڕی هـولیز دەربـارەی چـیرۆك لـە بنـەڕەت دا لەسـەر بنـەمای چـەمکی ئـەخلاقی لـە روانگـەی تولستوی و تیـۆری هیپولیت تـن دەربـارەی یاسـای بـە دوای یەکدا هـاتنی ئـەنجام و هـۆ رۆنـراوەو کـەمتر بایـەخ بـە دیموکراسـی ئـەمریکایی و پێشـکەوتنە مادییـەکان دەدات. "رەخنـەو چـیرۆك" باوەڕنامەی ئەدەبی ئەوە کە لە وێدا دەکەوێتە دژایەتی رۆمـانی هاوعەسر و پشتیوانی و لایـەنگری لـە ریـالیزم، جـوانی، و دیموکراسـی لـە رۆمـانی ئـەمریکایی دەکـات. هەنـدێ لـە بەرهەمـە بەرجەستەکانی دیکەی ئەو لەم وارەدا ئەمانەن: "شاعیرانی تازەی ئیتاڵیا- ١٨٨٧"، "قارەمانانی ژنی چیرۆك- ١٩٠١"، "دۆستان و ئاشنایانی ئەدەبی- ١٩٠٠"، "هەڤپەیڤینانی خەیاڵی- ١٩٠١"و "مارك توینی من- ١٩١٠".

٦- ئۆتۆبیوگرافی:

لـە بەرهەمـە ئۆتۆبیوگرافیـەکانی هـولیز ئەمانـە شـایانی باسـن: "شـاری منالێـك- ١٨٩٠"، "کاریگەریی و ئەزموونان- ١٨٩٦"، و "ساڵانی لاویم- ١٩١٦" کە تەواو نەبووە.

٧- رۆمانەکانی:

"سەفەری مانگی هەنگوینی وان- ١٨٧١" یەکەمین رۆمانی هولیزە، کە سەربردەی سەفەری جووتە خۆشەویسـتەکەی ئـەو، بازیـل و ئیزابیـل مـارچ، بـۆ نیاگـارا، سـنت لاورنـس، مـونترال و کیبیـك دەگێڕێتەوە.

"ئاشنایی رێکەوتەکی- ١٨٧٣":

رۆمانێکە لە رووی نەخشەو پلۆتەوە لاوازە، کە لە غروورو تەعەسوبی ئەمریکاییەکان دەکۆڵێتەوە.

"خانمی ئاروستوك- ١٨٧٩":

رۆمـانێکی جوانە لـە مەیـدانی ریالیزمـدا، قارەمـانی سـەرەکی رۆمانـە کـە فێرکـارێکی ژنـی گـەنجی خـەڵکی ئینگلسـتانی نوێیـە، کـە وەکـو تاقـە ژنـێ لـە کەشـتییەك دا بـۆ ڤینسـیا دەچێت. بـوونی ئـەو دەبێتـە مایـەی هەنـدێ دەمگۆیـان، بـەڵام فێرکارەکـە، بـە ئەدەبـەوە درێـژە بـە سـەفەرەکەی دەدات، و سەیر ئەمەیە کە شوو بە پیاوێك دەکات کە ترسناکترین هاوسەفەری بووە.

"وڵاتی نەزانراو- ١٨٨٠":

واریقـاتی ئـەم رۆمانـە لـە بۆسـتۆن دا روو دەدا. رۆژنامـەوانێك هەوڵـدەدا پیـاوێکی سـەر بـە ناوەنـدی روحانیەت کە کیژەکەی هەڵگرتووەو پەنای وەبەر دەستەیەکی مەزەبی بردووە، بدۆزێتەوە.

"نموونەی مودێرن- ١٨٨١":

ڕۆمانێکی کۆمەڵایەتی ڕەخنەییە کە سەربردەی دوو هاوسەر، لە ئاشقێتی، زەماوەندی ناکام، بێ متمانەیی، هەڵاتنی هاوسەر، و سەرەنجام جیابوونەوەی ئەو جووتە دەگێڕێتەوە. یەکێك لە شا قارەمانەکانی ئەم ڕۆمانە، کیژێکی سەر سەخت و لاسارو ڕۆژنامەنووسی بێ موبالات و خەمساردە.

"تەرەقی سیلاس لە فام – ١٨٨٥":

بەناوبانگترین ڕۆمانی هولیز، و یەکەمین ڕۆمانی مەزنی ئەمریکاییە. سیلاس لە فام، شا قارەمانی ڕۆمانەکە، بازرگانێکە خۆی خۆی پێگەیاندووە، کە میزاج و خووی ڕێك پێچەوانەی کەلتووری ئەشرافی بۆستۆنە. سەروەت و سامانێکی مۆڵ کۆ دەکاتەوە، بەڵام بە هۆی گیرۆدە بوونی بە سفتەبازی و سەودای قومار ئاساوە ماڵ وێران دەبێ.

"هەوای خۆشی کۆتایی پاییز– ١٨٨٦":

واریقاتی ئەم ڕۆمانە، کە باشترین کاری هولیزە بەلای خۆیەوە، لە فلورانسدا روو دەدا، بابەتی ڕۆمانەکە ژیانی پیاوێکی چل ساڵان و حیکایەتی ژنێکی میانە ساڵە. نوکتەو حازر وەڵامی کتێبەکە خۆشە، گفتوگۆکانی وەستایانەو جۆری گێڕانەوەی چیرۆکەکە شادو زندووە.

"ئانی کیلبرت– ١٨٨٨":

حیکایەتی ژنێکی سی و یەك ساڵەیە بە هەمان ناوەوە کە دوای یانزە ساڵان لە ئیتاڵیاوە بۆ ئینگلستانی نوێ دەگەڕێتەوەو هەوڵدەدا دەستێك بە ژیانی خۆیدا بێنێ. هولیز لەم ڕۆمانەدا سیمای ئەمریکای تازەی سەرمایەداری و پیشەسازی وێنە دەگرێت.

"مەترسی سامانانی تازە– ١٨٩٠":

هولیز لەم ئاڵۆزترین و درێژترین ڕۆمانەی خۆیدا، کە بەرهەمێکی ڕیالیستییە، خۆی لە قەرەی پرسێن کۆمەڵایەتی وەکو مامەڵەی پیشەسازی و شۆڕش دەدات، شوێنی واریقاتی ڕۆمانەکە شاری نیویورکەو قارەمانانی چیرۆکەکە، کە لە چینی جیاوازی کۆمەڵگەوە هاتوون، هەر هەموویان لە دەوری گۆڤارێك بە ناوی دوو هەفتانە خڕ بوونەتەوە کە سەر نووسەرەکەی سیمایەکی خۆشەویستی هولیزە بەناوی بازیل مارچ. یەکێك لە جوانترین قارەمانانی ڕۆمانەکە دریفۆسی تازە پیاکەوتووە، یەکێکی دیکە پەناهەندەیەکی ئاڵمانی سوسیالیستە بەناوی لیندو، کە لە ڕووداوی مانگرتنێکی ناو شەقامەکانی نیویورك دا دەکوژرێ.

"چۆنیەتی بەزەیی– ١٨٩٢":

ڕۆمانێکی سایکۆلۆژییە کە لە تاوان و گەندەڵی ئەخلاقی، واتە دوو دیاردەی زادەی سیستەمی ئابووری دەکۆڵێتەوە. لەم ڕۆمانەدا هەم دزی هەڵاتوو، هەم قەرارو بڕیارە کۆمەڵایەتییەکان، و هەم خودی سیستەمی کۆمەڵایەتی، بە بەرپرسی تاوان لە قەڵەم دەدرێن.

"دنیای شانس- ١٨٩٣":
ئەم رۆمانە بریتییە لە راپۆرێك لەمەڕ ژیانی ئەدەبی نیویورك، چیرۆكێكی ئاشقانە، و زێدەباری ئەمەش، نەخشەو توێژینەوەی مەسەلەی نا ئەمنییە لە جیهانی پیشەسازی دا.

"رێبوارێك لە ئالتروریاوە- ١٨٩٤":
هولیز لەم رۆمانەدا شارێكی خەیاڵی و نموونەیی وێنە دەگرێت و قارەمانی سەرەكی چیرۆكەكە، مستەر هومس، بۆ ئەوێندەر دەبات تا ئەندێشە پەریشان و شپرزەكانی ئەو دەربارەی ژیانی ئەمریكایی بە بەراورد لەگەڵ بارودۆخی شارە نموونەییەكدا دەربڕێت. لەم رۆمانەدا لە رێگەی گفتوگۆیانی زندوو نوكتە ئامێز و داهێنانی كاراكتەرانی مجەڕەد، وەسفێكی تەنزئامێزو توندی ئەمریكای سەنعەت زەدە پیشان دەدات.

"لە كونی دەرزییەوە- ١٩٠٧":
درێژەی رۆمانی رێبوارێك لە ئالتروریاوەیەو هەمان شاری خەیاڵی لە رێگەی ئەو نامانەوە وەسف دەكات كە خاتوو هومس دەیاننووسێت.
یەكێك لە رۆمانەكانی تری هولیز، ئەنجامی چاوەڕوان نەكراو- ١٨٧٥، ئەم رۆمانە بە دەوری تەوەری ڤیانی كەشیشێكی ڤینیسی بۆ كیژێكی گەنج و كەم دووی ئەمریكایی، و عەزابی روحی ئەو كەشیشەدا دەسوڕێتەوە.
خانەوادەی كەنتون- ١٩٠٢، ئەمە حیكایەتی خێزانێكی خەڵكی ئوهایو دەگێڕێتەوە كە لە پێناوی رزگار كردنی كیژەكەیان لە ماجەرایێن ئاشقانە، بۆ ئینگلستان و ئەمریكا سەفەر دەكەن و لەو رووپەڕانەدا دەكەونە گەشت و گەڕان. بیست و پێنجەمین مانگی هەنگوینی ئەوان – ١٨٩٩، درێژترن سەفەرنامەی هولیزە لە قاڵبی رۆمانێكی ئاشقێنیدا.

<u>هەڵسەنگاندن:</u>
كاریگەریی هولیز لە پەرەسەندن و گەشانەوەی ریالیزم لە ئەدەبیاتی ئەمریكادا گەورە بوو. ئەو ریالیزمی بە جۆرە دیموكراسییەك لە قەڵەمڕەوی زەوقا دەزانی، و ئەركی ریالیزمی بە تەفسیرو شرۆڤەی هەستی عەوامی خەڵك لە مەیدانی هونەردا دەزانی. بە باوەڕی ئەو هونەری ریالیستی تەنیا شرۆڤەی ژیانە، و مەحەكی هەڵسەنگاندن و نرخاندنی هونەریش هاوئاهەنگی و گونجانیەتی لەگەڵ واقیعی ژیاندا، هولیز وەكو رەخنەگر، رۆمانی وەكو ئەوزارێك بۆ دژایەتی بێدادی شارستانیەتی نوێ، بەكار هێنا، لە گێڕانەوەی چیرۆكی ریالیستیدا شێوازی سادەو ناسكی هەیە، گفتوگۆیەكانی وەستایانەیە، و نوكتەبێژییەكانی جوان و دڵگیرن. نووسەرێكی حەقیقەتجۆ بوو، و لە راستیا،حەقیقەت ئەوی دەهێنایە سەر شەوق و زەوق. هولیز، لەگەڵ ویتمندا، بە بە دەسەڵاترین نووسەرانی ئەمریكایی دوای جەنگی ناوخۆ دادەنرێن.

دیـارترین کـەموکوڕی هـولیز لـە مەیـدانی رەخنـەی ئەدەبیـدا، نـەبوونی زەینەیـەتێکی بەڕاسـتی رەخنەیی، و داوەریی ئاوێتە بە لایەنگرییە، ئەو وێنەیەلی وردو جوان لە مەڕ شارو گوند دەگرێت، و لـە هەڵدانـەوەی ژیـانی ئـەمریکاییان زەبـەر دەسـتە، بـەلاّم لـە دوا ئـەنجاما پـتر راپۆرکـارێکی محافەزەکارە تا شرۆڤەکارێکی قوڵبین بیّ، شێوازەکەی واقیعیانەیە، بەلاّم بەروبوومی کارەکانی، نووسینانێکە کە زیاتر لە هەست و سۆزەوە هەڵقولاّون.

هنری جیمز (١٨٤٣– ١٩١٦):

رۆماننووس و رەخنەگر، لە نیویورك، لە خێزانێکی رۆشنبیری ئیرلەندی– سکوتلاندی نەژاد چاوی بە دنیا هـەڵێناوە. بابی، واتـە هنری نووسـەرێکی بەرجەسـتەی واری خوداناسـی، و ویلیـامی بـرای فەیلەسوفێکی نـاودار بـوو. بـە خـۆی پـاش خوێنـدنێکی پچڕ پچڕ لـە سـاڵی ١٨٦٢دا چـووە بەشـی مافناسی زانستگەی هارڤەرد. لە ساڵی ١٨٦٥ـەوە کەوتە هاوکاری دەگەڵ بلاّڤۆکەکانی ئەمریکادا. لـە سـاڵی ١٨٧٥ دا لـە ئـەوروپا نیشـتەجیّ بـوو، و لـە ئـەنجاما، لـە ئاخرو ئوخری تەمـەن دا بـوو بـە هاوولاّتی ئینگلستان.

سـالاّنی مانـەوەی لـە ئـەوروپادا، زات و توانـای بـەهنری بەخشـی کـە لـە رۆمانەکانیـدا، دیمـەن، کاراکتـەر، مەحـەك و بـەها کۆمەلاّیەتییـەکان، و دیـدو بۆچـوونی ئـەوروپاییان کـە بـەلای ئەمریکاییەکانەوە سەیر دەهاتە بەرچاو، وێنـە بگرێت. یەکەمین کورتـە چیرۆکی باشـی جیمـز کـە "چاودێری و پاسەوان"ی ناو بوو، لە ساڵ ١٨٧١دا لە گۆڤاری هارپەر چاپ و بلاّوبووەوە.

١– رۆمانەکانی:

نێـوەڕۆکی سـەرەکی رۆمـان و چیرۆکەکانی هنـری جیمـز بریتییـە لـە نـاکۆکی نێـوان کـەلتوورو شارستانیەتی کـۆنی ئـەوروپاو ژیـانی سـادەی ئـەمریکاییان. رۆمانـەکانی لـە بنەڕەتـدا سـیّ قۆنـاغ دەگرنەخۆ:

لـە قۆنـاغی یەکەمـدا، جیمـز دەکەوێتـە تۆژینـەوەی شارسـتانەتی ریشـەدارو دەوڵەمەنـدی ئـەوروپاو کاریگەریی بەسەر ژیانی ئەمریکاییانەوە:

"رودریك هودسن– ١٨٧٦":

یەکــەمین رۆمــانی درێــژی جیمــزە، دەربــارەی وەزع و حــالی پەیکەرتاشـێکی لاوو بــەهرەداری ئەمریکایی کە لەسەر داوای پیاوێکی دەوڵەمەندی چاکەکار بۆ خوێندن دەچیّ بۆ رۆم. لەوێندەر بەرە بەرە لە هونەرەکەی سارد دەبێتەوە، دەزگیرانەکەی لە ئینگلستانی نویّ لە یاد دەبات، دڵبەندی ئەشقی کیژێکی دیکە دەبیّ، و ئاقیبەتیش خۆی دەکوژێت.

"ئەمریکایی – ١٨٧٧":

له هەوەڵین رۆمانەکانی جیمزە کە لە ریزی رۆمانانی "سەر زەمینی دوورە دەست" دادەنرێ، جیمز لەم چیرۆکەدا بەسەرهاتی "هاولاتییەکی بەهێز" بە تەبیعەتی سادەو بێگەردییەوە، لە بەرانبەر فریوەکانی شارستانیەتی ئەوروپاییدا وێنە دەگرێت.

"ئەوروپاییەکان- ١٨٧٨":
پلۆتی ئەم رۆمانە دەربارەی سەردانی هونەرمەندێکی ئەوروپاییە بۆ مەزرایەك لە ئینگلستانی نوێ، جیمز لەم رۆمانەدا لە ناکۆکی کەلتوورو شارستانیەتەکان دەکۆڵێتەوە.

"بوستۆنییەکان- ١٨٨٦":
نووسەر لەم رۆمانەدا دەیەوێ لە رێگەی وێنەگرتنی تەرزی هزرین و داب و نەریتی خەڵکی بوستۆنەوە، ئەوە نیشان بدات کە چۆن راپەڕینی ریفۆرمخوازی تا رادەی لایەنگری لە ژنان دابەزیوە.

"پۆرترێتی ژنێك- ١٨٨١":
بەم رۆمانە یەکەمین قۆناغی رۆماننووسی جیمز دەگاتە لوتکە. شا قارەمانی چیرۆکەکە کیژێکی ئایدیالیست و سەربەخۆی ئەمریکاییە کە سەروەت و سامانێکی بە میرات بۆ ماوەتەوە. جیمز هۆکارەکانی زەماوەندی وی لەگەڵ پیاوێکی گەندەڵدا دەخاتە بەر شیکردنەوەو پەیگیری هۆیەکانی ناکامی دوایی ئەو دەکات.
لە قۆناغی دووەمدا، جیمز هەندێك لە بیرو بۆچوونانی ناتورالیستانی فەرەنسی وەردەگرێت، روو دەکاتە شێوە ژیانی ئینگلیزی، و زیرەکانە تەبیعەتی ئینگلیزیان شیدەکاتەوە.

"شازادەخانم کازاما سیما- ١٨٨٦":
جیمز لەم رۆمانە پڕ رووداوەدا بەرەو ریفۆرمانی رامیاری و کۆمەڵایەتی هەنگاو دەنێت. ماجەرای رۆمانەکە بەدەوری تەوەری خۆکوژی لاوێکا دەسوڕێتەوە کە تێکەڵی دارو دەستەیەکی ئاژاوەگێڕ دەبێ و تووشی کوشتنی دۆکێك دەبێ.

"خواوەندی تراجیدیای ئیلهام- ١٨٩٠":
لەم رۆمانەدا، یەکێك لە نێوەرۆکە سەرەکییەکانی بەرهەمێن جیمز، واتە ناکۆکی نێوان واقیعی ژیان و هونەر، دەخرێتە روو، شا قارەمانی چیرۆکەکە دوو دڵە کە لە نێوان سیاسەت و هونەرا کامیان هەڵبژێرێ، بەڵام ئاقیبەت روو دەکاتە هونەر.

"دەسکەوتەکانی پوینتن- ١٨٩٦":

لەم رۆمانەدا دایکێك و بووکەکەی ئایندەی ئەو، لەسەر رازانەوەی ماڵێك لە ئینگلستاندا دەکەونە ململانێ، و جیمز لە قاڵبی ئەم ململانێیەدا، هەڵوێستی ژنان لە بەرانبەر یاساکانی زەوجین لە ئینگلستان دا دەر دەبڕێت.

"ئەوەی میزی دەیزانی- ١٨٩٧":
جیمز لەم رۆمانەدا هوشیاری و گەشەی هوشیاری منالێك لە تەمەنی شەش ساڵییەوە تاسیانزە ساڵی پەیگیری دەکات، و پەردە لەسەر بێ سەروبەری پەیوەندییە مرۆڤانییەکان، کە بە جیابوونەوەی داك و بابی کیژێکی شەش ساڵەو گەشە کردنی زووڕەسی کیژۆڵەکە دەشکێتەوە، لا دەبات.
هەندێ لە بەرهەمەکانی تری ئەم قۆناغەی جیمز، رۆمانۆکێکە بە ناوی بلاجکتۆر- ١٨٨٨و دوو رۆمانی دیکەیە بەناوانی: ماڵێکی تر- ١٨٩٦و سەرچاوەی پیرۆز- ١٩٠١.
لە قۆناغی سێیەمدا، جیمز سێ رۆمانی شاکاری خۆی نووسی، و لە هەر سێکیاندا بابەتی ناکۆکییەکانی کەسایەتی ئەمریکاییان و ئەوروپاییان دەخاتە روو:

"باڵەکانی کۆتر- ١٩٠٢":
قارەمانی سەرەکی رۆمانەکە کیژێکە کە سامانێکی مۆڵی بە میرات پێ بڕاوەو بە گەنجی دەمرێت. ئەم کچە لە دوا رۆژەکانی تەمەنێدا ئەسیری رێگران دەبێ و بە بەرگری سەلبی بالآیی خۆی بەسەریاندا دەسەپێنێ.

"سەفیران- ١٩٠٣":
رۆمانێکی مکوم بونیادە، کە بە دەوری تەوەری کەسایەتیەکی ئەمریکاییدا بە ناوی لامبرت ستریتر دەسوڕێتەوە. بێوەژنێکی زەنگین رایدەسپێرێ تا بچێ بۆ پاریس و چاد-ی کوڕی بێوەژنەکە کە دڵبەندی ئەشقی ژنێکی فەرەنسی بووە، بۆ ئەمریکا بگەڕێنێتەوە. ستریتر لەپاریس دا بە زیرەکی خۆی دەزانێ کە ژیانی چاد ماناو چەمکێکی قوڵی هەیەو چونکە دەزانی ئەگەر چاد بۆ ئەمریکا بگێڕێتەوە، ئەم ماناو چەمکە لە بەین دەچێت، دەستبەرداری ماموریەتەکەی خۆی دەبێت.

"جامی زێڕین- ١٩٠٤":
رۆمانێکە دەربارەی ژیانی ماگی، کە کچە ئەمریکاییەکی پارەدارەو شووی بە شازادەیەکی ئیتاڵیایی دەستکورت کردووە. ماگی کە بە چاکی هەست بە تەنیایی بابی دەکات، زەمینەی زەماوەندی لەگەڵ شارلوتی دۆستی دەورەی قوتابخانەی خۆی بۆ دەسازێنێ، غافڵە لە مەی کە شارلوت کۆنە ماشوقەی مێردەکەی ئەم بووە.
بەڵام باوکەکە کە پەی بە حەقیقەتەکە بردووە، بۆ ئەمریکا دەگەڕێتەوە و بەمجۆرە خەتەری بەرقەراری پەیوەندییانی نالەبار لە بەین دەبات.

جیمز، لەم قۆناغەدا دوو رۆمانی دیکەی لە پاش بە جیّ ماون بەناوانی: بورجی عاج- ١٩١٧، و چەمکی رابردوو- ١٩١٧، کە هەردووکیان ناتەواون.

٢- کورتە چیرۆکەکانی:

جیمز پتر لە سەد دانە چیرۆکی کورتیشی هەیە کە بە ناوبانگترینیان بریتین لە: "تەنگی ئەهریمەنی- ١٨٩٨، دیزی میللەر- ١٨٧٩، میوانی تاسەمەند- ١٨٧١، و "درۆزن- ١٨٨٩.

٣- بەرهەمێن دیکەی:

جیمز، هەمیشە شەیدای شانۆ بوو، و رەخنەی شانۆیی و کورتە شانۆنامانیشی دەنووسی، کە کۆمەڵێکیان بە ناونیشانی نووسینە شانۆییەکان، لە ساڵی ١٨٩٤دا. چاپکراون. کتێبێکیشی بە ناوی هونەری چیرۆکنووسین هەیە کە بریتیە لە راو بۆچوونەکانی دەربارەی چیرۆکنووسین.

هەڵسەنگاندن:

جیمز لە رۆمان نووسیدا تواناو بەهرەیەکی سەیری هەیە. لە باری شیکردنەوەی لایەنی دەروونی کاراکتەری رۆمانەکانی، بە تایبەتی لە شیکاری فاکتەرە دەروونی و ئەخلاقییەکانی ئەمریکاییانی موهاجیر لەئەوروپادا یەجگار بە توانایە. لە رۆمانە دەوڵەمەندو چڕەکانیا، زەمینەی هونەری ریالیستی لە مەیدانی جیهانی دەرەوە بۆ دنیای دەروون و ناوەوە دەگوازێتەوە، کە ئەمە بۆ خۆی کاریگەرییەکی گەورەی لە پێشڤەچوونی رۆمانی دەرونگەراو زەینییەت گەرادا هەبووە، جیمز بە شێوەی پەرداخی زەینیەتگەرایانەی خۆی، کە لە قاڵبی رۆمانی "شەپۆلی هۆش"ی سەدەی بیستەمدا پەرە دەسەنیّ، رێگە نادات ئەو شتەی کە دەربڕی ئەزموون یا تێگەیشتنی کاراکتەرانی رۆمانەکانی نەبیّ، بێتە ناو چیرۆکەکەوە، لە راستیدا ئەو شێوەی وەسفی قارەمانەکانی لە رێگەی "شەپۆلی هۆشەوە" بەلاوە گرنگە. بە هەر حاڵ جیمز توانای بونیادی و سایکۆلۆژی رۆمانی بەرز کردوەتەوەو چیرۆکی بردووەتە دنیای سایکۆلۆژییەوە. رۆمانەکانی جیمز هەر چەندە بەردەوام ئاڵۆز تر دەبن و هزرو بیرەکانی خۆیشی لەمەڕ کاروباری مرۆڤانی بەرە بەرە ریشاڵو تر دەبن، لەگەڵ ئەمەشا، هەوێن و خومرەی رۆمانەکانی لە سیّ بابەتەوە وەردەگیریّ: ١- ناکۆکی میهرو رەقی ئەمریکایی لەگەڵ فریو و جوانی کەلتوری ئەوروپایی دا. ٢- رووبەڕوو بوونەوەی رووداوەکانی ژیان و هونەر. ٣- بەکارهێنانی پێوەرە سایکۆلۆژییەکان لە جیاتی پێوەری ئەخلاقی خێرو شەڕ. جیمز شارەزای هونەری نیگارکێشیشەو هەندیّ جار دیمەنی رۆمانەکانی وەکو ئاسۆیەکە کە لەسەر پەردەی نیگارکێشی رەسم کرابیّ. عادەتەن رۆمانەکانی جیمز کەم تا زۆرێک لە نیگارکێشییەوە وەردەگێرێن. لە راستیدا، نووسەرێکی وێنەپەروەرە، و لە چیرۆکەکانیا هزرو وێنە ئاوێتەی یەکتر دەکات.

بۆچوونەکانی جیمز دەربارەی چیرۆکڤانیش جوانە، لە کتێبی هونەری چیرۆکنووسین دا دەنووسێت: تاقە ئەنگێزەی هەبوونی رۆمان ئەمەیە کە هەوڵدەدا ژیان وێنەبگریّ. بەشێوەیەکی

گشتی جیمز لە رەخنەی چیرۆکدا بایەخی زۆر بەلایەنە هونەرییەکان دەدا، دەربارەی فۆرم وازوازە. دوا گوتە لەمەڕ جیمز ئەمەیە کە ژیانی هونەرەکەی بوو، هونەر ژیانی بوو.

هاملین (هانیبال) گارلاند (۱۸٦۰- ۱۹٤۰):

نووسەری رۆمان و کورتە چیرۆکان، لە ویسکانسین هاتە دنیاوە، لە ئایوڤاو داکوتای باشووری، لە ناو جەرگەی واقیعێکی دژواردا گەورە بووە، لە بیست و یەك سالّی دا بۆ بوستۆن رۆیی. لە وێندەر زیاتر شارەزای بیری ئابووری و تیۆری "یەك باج(۷)"بوو، و پەیوەندی بە ناوەندی ئەدەبی بوستۆنەوە کرد. لە بیست و حەوت سالّی دا بۆ رۆژئاوای ناڤین گەڕایەوە. دیتنی ژیانی سەخت و زەحمەتی وەرزێرانی رۆژئاوا، کە ئەو بەخۆیشی رۆڵەی مەزرا بوو، کارێکی زۆری تێکرد. ئەم کاریگەرییە لە سەرانسەری چیرۆکەکانیا، کە لە قالّبی جۆرە ریالیزمێکا بەناوی ڤیریتزم"۸" نووسراون، شەپۆل دەدا. بەهەر حالّ گارلاند، جگە لە گەشت و گەڕانی ناو ئەمریکا، سەفەری فەرەنساو ئینگلستانیشی کردووە.

لە نێو بەرهەمەکانی گارلاندا، کورتە چیرۆك و ژیاننامەکانی رەونەق و ناوبانگێکی بەرچاویان هەیە.

"رێگە پڕ هاتوچۆکان- ۱۸۹۱":

کۆی شەش کورتە چیرۆکە (لە چاپەکانی داوترا بووە بە پانزە چیرۆك) لە قالّبی ڤیزیتزمدا، کە بە دەوری تەوەری ئەزموونانی منالّی دا دەسوڕێنەوە. گارلاند لەم چیرۆکانەدا دزێوی و دژوارییەکانی ژیان لە مەزرایان دا وێنە دەگرێت.

"خەڵکی چەمەنزاران- ۱۸۹۳":

کۆی چەند چیرۆکێکی کورتە، کە لە چاپەکانی دواترا لەگەلّ کۆ چیرۆکێکی دیکەدا لە ژێر سەر ناوی ئاشقێنی کەناری جادە ۱۸۹۷و پاشان لە یەك کۆ چیرۆك دا بە ناوی "رێگە پڕ هاتوچۆیەکانی تر- ۱۹۱۰" بلاّوبوونەوە.

"جیسون ئیدواردز: بنیادەمێکی ئاسایی- ۱۸۹۲":

رۆمانۆکێکە دەربارەی یەك باج"

"روز ئاو دوچرزکولی- ۱۸۹۵":

رۆمانۆکێکی ریالیستییە، کە هەوڵی هەلاّتنی کیژێك لە ژیانی زەحمەتی مەزرا وێنە دەگرێت.

"کوڕێك لە سنووری ناڤین- ۱۹۱۷":

ئۆتوبیوگرافی گارلاندە، کە سەرکەتنەکانی خۆی، و ژیان لە رۆژئاوای ناڤیندا لە قالّبی نەقلّی تالّ و شیرین دا دەگێڕێتەوە.

"کیژێك له سنووری ناڤین- ١٩٢٦":
درێژەی ئوتوبیوگرافییەکەی پێشووی گارلاندە و باسی رۆژانی زەماوەندی ئەو دەکات. گارلاند لەسەر ئەم کتێبە، لە مەیدانی ژیننامەنووسیدا، لە ساڵی ١٩٢٢دا خەڵاتی پۆلیستەری وەرگرت.

"جادەسازانی سنووری ناڤین- ١٩٢٦":
ئەم کتێبە دەربارەی کۆچی بابی گارلاندە لە ویلایەتی مین-ەوە بۆ ویسکانسین.

"دیدارێن قەراخ جادە- ١٩٣٠":
کۆمەڵە راپۆرێکی جوانە دەربارەی شاعیران و نووسەرانی هاو عەسری گارلاند.

"بتە شکێنراوەکان- ١٨٩٤":
کۆمەڵە گوتارێکە دەربارەی چیرۆکنووسین، کە لە راستیا بە بەیاننامەی گارلاند لەمەڕ ڤیریتزم دەژمێردرێن. گارلاند، لەو نووسەرانە بوو کە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا، بەرەو نا تورالیزم، کە قۆناغێکی پێشکەوتووی ریالیزم بوو، چوون. چیرۆکەکانی کرد بە ئەوزارێك بۆ دەربڕینی پەندو ئامۆژگارییە فەلسەفی و کۆمەڵایەتییەکانی خۆی. بە باوەڕی ئەو رۆمانی ئەمریکایی دەبێ خۆی بە بنج و بناوانی حەقیقەتدابکات و لایەنە ناخۆشەکانی ژیان وێنە بگرێت. وێڕای ڤیریتزمی خۆی هەوڵدەدا ریالیستێکی بابەتی بێ، و واقیعیانە دیمەنەکانی ژیان وێنە بگرێت. عەیبی هەرە دیاری گارلاند درێژدادڕیی تاقەتبەرە.

<u>ستیفن کرین (١٨٧١- ١٩٠٠):</u>
هۆزانڤان، نووسەری رۆمان و کورتە چیرۆك و رۆژنامەنووسی خەڵکی نیوجەرسییە، لە بنەماڵەیەکی کەشیش لە دایك بووە، لە ئەکادیمیایەکی سوپایی لە دەوروبەری هودسن (١٨٨٧- ١٨٩٠)، و لە کۆلیجی لافایت (١٨٩٠- ١٨٩١) خوێندویەتی. لە ساڵی ١٨٩٦ وەکو پەیامنێری جەنگ لە مەکسیك و کوبا، و پاشان لە یۆنان خزمەتی کردووە، و دوو سەفەری ئینگلیستانیشی کردووە، ئەزموونی قۆناغی پەیامنێری کرین لە جەنگی یونان و تورکیادا، بووە ئیلهام بەخشی ئەو لە نووسینی رۆمانێك دا بە ناوی خزمەتی ئەکتیف- ١٨٩٩، کە لە سەر بنەمای رۆژانە هەواڵ رۆنراوە.

١- رۆمانۆك و رۆمان:
"ماگی: کیژی بەرەڵلا- ١٨٩٣":
رۆمانۆکێکی ناتورالیستی – ئەمپرسیونیستییە دەربارەی ماگی، گوڵێك کە لە قوڕاوا رووەوە. کیژێکی ناو کوختەنشینەکانی نیویورکە کە بەرە بەرە بەرەو سۆزانیەت دەبرێ و ئیدی رۆژی بە خۆکوژی دەگات.

"نیشانەی سووری دلاوەری- ١٨٩٥":
کورتە رۆمانێکی سایکۆلۆژی و ریالیستییە دەربارەی هزرو هەستەکانی هنری فلمینگ-ی سەربازی لاوی گوندی لە شەڕی ناوخۆی ئەمریکادا. ئەزموونی ئەو لەیەکەم شەڕا، هەڵاتن و گەڕانەوەی، و ئەمەی کە چۆن دەبێ بە سەربازێکی کردە، لە میانەی دیمەنە دڵتەزێنەکانی جەنگی ناوخۆوە هاتۆتە نیشاندان.

٢- کورتە چیرۆکەکانی:
"لقی بچووك- ١٨٨٧":
کۆی شەش کورتە چیرۆکە، لەوانە: "لقی بچووك"، "رازی قارەمانیەتی"، "سێ سەربازی نا ئاسایی"، کە لە جەنگی ناوخۆی ئەمریکاوە سەرچاوە دەگرن.

"بەلەمی کراوە- ١٨٩٨":
بریتییە لە هەشت چیرۆك، لەوانە "بووکێ بۆ ئاسمانی زەرد دێ"، و "بەلەمی کراوە"، کە یادگاری ئەزموونانی نووسەرە لە کوباو رەنگدانەوەی هەوڵی دە رۆژەی ئەوە لە دووی غەرق بوونی کەشتی کومودور.

"جانەوەر- ١٨٩٩":
کۆی حەوت چیرۆکە، لەوانە: جانەوەر، چیرۆکێکی سەرسامکەرە دەربارەی رەش پێستێك کە بە دەست ناشیرینی سیمای خۆیەوە دەناڵێنێ، و ((میوانخانەی شین))، کە لە وێدا کرین مەسئولیەتی هەموو تیرەی بەشەر لە کوشتنی بێگوناحێکدا نیشان دەدا.

"برینان لە باران دا- ١٩٠٠":
بریتییە لە دوو چیرۆکی دڵگیر دەربارەی جەنگی ناوخۆ بە ناوی "نرخی رەخت"، "رووداوێکی جەنگ".

٣- هۆزانەکانی:
"سوارانی رەش- ١٨٩٥":
کۆمەڵە شیعرێکی کورتن لە قاڵبی شیعری ئازادا، کە وا دیارە لە ژێر کاریگەری تەوراتدا نووسراون.
کۆ شیعرێکی دیکەی کرین، "جەنگ میهرەبانە- ١٨٩٩"ی ناوە.
بە هەر حاڵ، کرین چیرۆکی ژیانی خەڵکی کوچەو بازاڕ بە شێوەیەکی سادە وێنە دەگرێت.

ریفۆرمخوازان، مێژوونووسان، فەیلەسوفان

هنری جورج (١٨٣٩- ١٨٩٧):

لە پێشەنگانی ئابووری سیاسی، و لە گەورە ترین فەیلەسوفانی کومەڵایەتی ئەمریکایە. گرنگترین بەرهەمی، "پێشکەوتن و هەژاری- ١٨٧٨"یە دەربارەی پرسە ئابورییەکانە. ئەم کتێبە هۆیەکانی داروخانی پیشەسازی و زیادبوونی پێداویستییەکان لەگەڵ زیاد بوونی سەروەتدا بە شێوەیەکی لوجیکی تێرو تەسەل و زانستیانە دەخاتە بەر شیکردنەوەو لێکۆڵینەوەوە. جۆرج باوەڕی وابوو کە هەژاری هاوکات لەگەڵ پێشکەوتنی زانست و هونەردا زیاد بووە، و مەسەلەی "یەك باج"ی لە پێناوی مافی یەکسانی خەڵکی لە زەوی و زارو زیاد بوونی هەقدەستان خستەڕوو. بە گوێرەی ئەم تێورییە، هەر هەموو باجەکان جگە لەو باجانەی کە لەسەر نرخی زەوی دادەنرێ، هەڵدەوەشێتەوە.

"زەوی و سیاسەتی ئێمە لەمەڕ زەوی- ١٨٧١":

ئەم بەرهەمەی جۆرج تەنیا چل و هەشت لاپەڕەیەو یەکەمین هەوڵی ئەوە بۆ چارەسەری گرفتی "زیادبوونی هەژاری پێ بەپێی زیاد بوونی سەروەت".

ویلیام جیمز (١٨٤٢- ١٩١٠):

لە پێشڕەوانی فەلسەفەو دەرونزانییە، و برای هنری جیمزی رۆماننوس بوو. لە قوتابخانەی پزیشکی هارڤەرد دکتۆرانامەی وەرگرت و ماوەی سی و پێنج ساڵ لە هارڤەردا خەریکی دەرس گوتنەوەی زانستی توێکاری و فیزیولوجی، و پاشان دەرونزانی و فەلسەفە بوو.

"پرەنسیپەکانی سایکۆلۆژی- ١٨٩٠":

یەکەمین و گەورەترین بەرهەمی جیمزەو ئەنجامی دۆزینەوەی تێورییەکانی خۆین دەربارەی سایکولۆژی.

جیمز لەم کتێبەدا بۆ یەکەمین جار زاراوەی "شەپۆلی هۆش"ی بەکار هێناوە.

"ویستی باوەڕ- ١٨٩٧":

بریتییە لە دە گوتار دەربارەی ئەم بابەتەی کە ئێمە بە زۆری باوەڕ بەو شتە دەکەین کە خۆمان دەمانەوێ.

"ئەزموونانی هەمە جۆری ئاینی- ١٩٠٢":

شاکارێکە لە تەئویلاتی دەروونی، و کتێبێکە دەربارەی خوێندنەوەی سروشتی مرۆڤانی. جیمز لەم بەرهەمەدا هەندێ شێوەێن شەخسی ئاینی شیدەکاتەوەو بە پێی بۆچوونە دەرونزانییەکان بە دروستیان دەزانێ.

"پراگماتیزم- ١٩٠٧":
جیمز لەم کتێبەدا فەلسەفەی پراگماتیزم بە دەوڵەمەندترین شێوەو بە زمانێکی جوان باس دەکات. ئەو کە باوەڕی وایە "حەقیقەت ئەو شتەیە کە لە ڕێگەی ئیمانی مرۆڤدا بە سوود بێ"، و دەنووسێت: "حەقیقەتی ستراتیژی بیرێك وەستاوەتە سەر ئەنجامی پراکتیکی بیرەکە، بنیادەم دەبێ لەمجەڕەدات، پرەنسیپی نەگۆڕ، و هزرێن ڕەها دوور بکەوێتەوەو دووی واقیع و حەقیقەتان بکەوێ.

"مانای حەقیقەت- ١٩٠٩":
درێژەو پاشماوەی کتێبی پراگماتیزمە، کە بە شێوەیەکی کورت هەمان بابەت باس دەکات.
فەلسەفەی پراگماتیزمی جیمز لەسەر ئەم باوەڕە ڕۆنراوە کە فەلسەفە نابێ لە چوار چێوەی هزرێن روو تا بێ، بەڵکو دەبێ لە ژیاندا مسداقیەت پەیدا بکات، و گریمانە نابێ تەنیا تەجرەبە و تاقی بکرێتەوە، بەڵکو خودی تەجرەبە دەبێ لە بازنەی هزردا بگیرسێتەوە.
جیمز، بەرهەمەکانی، کە کاریگەرییەکی قوڵی بەسەر ئەدەبیات بە تایبەتی و ژیانی ئەمریکاییان بەگشتی هەبووە، بە شێوازێکی جوان و رەوان نووسیوە. ئەوەی کە باوە "ویلیام جیمز دەرونزانی وەکو چیرۆك باس کردووە، و هنری جیمزی برایشی چیرۆکی وەکو دەروونزانی باسکردووە".

دیموکراسی و بەشەریەت

نووسەرانی ڕۆمان و کورتە چیرۆکان

ئەمبروز (گوینت) بیرس (١٨٤٢- ١٩١٤):
ڕۆژنامەنووس، شاعیر، و نووسەری کورتە چیرۆکان، خەڵکی ویلایەتی ئوهایو بوو. لە ئەنیستیتۆی سوپایی کنتاکی خوێندویەتی، و لە سەرانسەری قۆناغی جەنگی ناوخۆدا لە جوملەی سەربازانی خۆبەخش بوو. پاشان، زۆربەی تەمەنی لە سانفرانسیسکۆ بە ڕۆژنامەوانی بردە سەر. بیرس ساڵانی ١٨٧٢- ١٨٧٦ی لە ئینگلستاندا بە ڕۆژنامەنووسی و بڵاوکردنەوەی سکێچانی کینایە ئامێز قەتاند، و سەرەنجام لە ساڵی ١٩١٣دا بە کارێکی نهێنی بۆ مەکسیك ڕۆیی و لەوێندەر ون بوو. وا دیارە ساڵێك لەوە بە دواوە مردووە.

"چیرۆکی سەربازان و سڤیلیان- ١٨٩١":
لە ساڵی ١٨٩٢دا لەگەڵ چەند چیرۆکێکی دیکەدا لە ژێر سەر ناوی "لە ناو جەرگەی ژیانەوە" بڵاوبووەوە، کە بریتییە لە کۆی بیست شەش چیرۆکی ترسناک، بە ناوبانگترینیان: "ئەسپ سواری لە ئاسمانا، کوڕی خواوەندان، و چاوانی پڵنگ"یان ناوە.

"ئایا ئەم شتانە دەبێ- ١٨٩٣":
کۆی بیست و چوار چیرۆکە، کە باشترینیان مەرگی هالپرن فریزەر-ی ناوە.

"ڕەبەن و کیژی پیاوی جەلاد- ١٨٩٢":
ڕۆمانۆکێکی سەرانسەر ترس و ترسناکییە، کە بە شێوازێکی ڕاستەوخۆو سادە نووسراوە.

"چەند نەقڵێکی فانتازی- ١٨٩٩":
کۆمەڵە نەقڵێکە بە شێوازی ئیزۆپ دەربارەی سیاسەت و ئابووری سەردەمی خۆی.

"وشەنامەی پیاوێکی ڕەشبین- ١٩٠٦":
لە چاپی دووەمدا بووە بە فەرهەنگی شەیتان(١٩١١)، بریتییە لە کۆمەڵە پێناسەیەکی زیرەکانەو کینایە ئامێز

"دووانی کۆتایی- ١٩٠٩":
کۆمەڵە گوتارێکە دەربارەی ڕەخنەگرتن لەلایەنە سەلبییەکانی شارستانیەت.
شۆڕەتی بیرس پتر بەندە بەو چیرۆکانەوە کە لە ئەزموونی شەڕی ناوخۆی، خۆیەوە هەڵێنجراون، بیرس شەیدای چیرۆکانی ترسناکە، تواناو بەهرەیەکی سەیری لە داهێنانی ژینگەی سەرانسەر ترسناک و هەڵوێستی نائاسایی، بەڵام دوور لە ڕەسەنایەتی و قوڵی، هەیە.

<u>ئیدوارد بیلئامی (١٨٥٠- ١٨٩٨):</u>
ڕۆماننووس و کورتە چیرۆك نووس و ڕۆژنامەنووسێکی خەڵکی ماساچوستە، یەکێکە لەو نووسەرانەی کە لە ئەدەبیاتی ئەمریکادا بە "قاوکەران" بەناوبانگن -ئەمانەن ڕۆژنامەنووسانێك بوون کە بە ئەرکی خۆیان دەزانی گەندەڵی باو و بڵاوی ناو دەزگا ئابوورییەکانی ئەمریکای ساڵانی پاش جەنگی ناوخۆ لە قاو بدەن.

<u>بەرهەمەکانی:</u>

١- "ئاورێك لە رابردوو، **یا ١٨٨٧ تا ٢٠٠٠**": (١٨٨٨).

رۆمانێكە دەربارەی نموونەی شار، و بەیاننامەیەكی گەورەی گەشبینییە لە قۆناغی نێوان دوو سەدەدا.

بیلئامی كەدابەشكردنی دادوەرانەی سەروەت و سامانی بە بنەڕەتی ترین ریفۆرمی كۆمەڵایەتی دەزانی، لەم رۆمانەدا هەوڵی داوە كە جۆرە سوسیالیزمێكی ئەمریكایی بەرجەستە بكات كە لە راستیا شێوەیەكی دەستكاری كراوی سوسیالیزمە، و بیلئامی بۆ ئەوەی هەر جۆرە پەیوەندییەكی ئەم سوسیالیزمە لەگەڵ ماركسیزمدا دابڕێت، ناوی نەتەوەگەرایی لێنا، شاقارەمانی رۆمانەكە كە جیلیەن ویست-ی ناوە، دوای سەدەیەك لە خەو رادەبێ، خۆی لە شارێكی نموونەیی سوسیالیستیدا دەبینێتەوە، كە بە گوێرەی سیستەمی زبارەیی و دابەشكردنی دادوەرانەی سەروەت و سامانان دەبرێ بەڕێوە. شوێنی روودانی چیرۆكەكەش بوستونی سەدەی نۆزدەیەمە.

٢- "یەكسانی - ١٨٩٧":

درێژەی رۆمانی ئاوڕێك لە رابردووە، و لە راستیدا جۆرە نامەیەكی ئابوورییە.

٣- "دۆكی ستاكبریج- ١٩٠٠":

رۆمانێكی كرێكاری- مێژووییە كە كێشمانەكێشی نێوان وەرزێران و خودان قەرزان دەگێڕێتەوە.

<u>فرانسیس ماریون كرافورد (١٨٥٤- ١٩٠٩):</u>

داك و بابی ئەمریكایین، لە توسكانی ئیتاڵیا لە دایك بووە. لە ئینگلستان و ئەمریكا و ئاڵمان و ئیتاڵیا خوێندویەتی. ئارەزوویەكی سەیری فێربوونی زمانی هەبوو و پانزە زمانی بە باشی دەزانی، لەوانە: فەرەنسی، ئاڵمانی، ئیتاڵی، ئەسپانی، تركی، روسی، لاتینی و یۆنانی. تەنانەت لە رای فێر بوونی زمانی سانسكریتی دا سەفەری هندشی كردو لەوێندەر چووە سەر دینی كاتولیك. كرافورد نووسەرێكی جیهانگەڕە. رۆمانەكانی رەنگدانەوەی زانیاری فراوانی ئەوە لەمەڕ وڵاتانی بێگانە كە لە میانەی سەفەرەكانیا بۆ ئەو شوێنانە بە دەستی هێناون. ئاڵمانی، ئیتاڵیا، ئەمریكاو وڵاتانی رۆژهەڵاتی مەیدانی زۆربەی رۆمانەكانین.

<u>ئەو چیرۆكانەی لە ئەڵمان روو دەدەن:</u>

١- "دكتۆر كلاودیوس- ١٨٨٣":

رۆمانێكی ئوتوبیوگرافی ئاسایە، پلۆتێكی جوان، بونیادێكی گونجاو، تۆنێكی پوختی هەیەو قارەمانەكانی بە شێوەیەكی روون وێنەگیراون.

٢- گریفنشتاین- ١٨٨٩":

ڕۆمانێکە پڕ سۆزو هەستە.

<u>ئەو چیرۆکانەی کە لە ئیتاڵیا روو دەدەن:</u>

١- "ساراسینسکا- ١٨٨٧":

ئەمە بریتییە لە چوار ڕۆمان، کە وەسفی چەند نەوەیەکی یەك بنەماڵی ئەرستۆکراتی ئیتاڵیایی دەکات. ساراسینسکا سەرۆکی بنەماڵەکە، قارەمانی سەرەکی ڕۆمانەکەیە.

یەکەم ڕۆمان کە ساراسینسکای ناوە، بە دەوری تەوەری ڤیانی کوڕی ساراسینسکاو کیژۆڵەیەکی ئەشرافزادەدا دەسوڕێتەوە. دووەم ڕۆمان کە بە ناوی سنت ئیلاریو "١٨٨٩"یە دەربارەی غیرەکردنی مێردێکی گەنجە.

سێیەم ڕۆمان کە بە ناوی دون ئورسینو "١٨٩٢"یە ماجەرایەکی دڵگیری فیداکارییەکە. ڕۆمانی چوارەم کە بە ناوی کارلیونە (١٨٩٦)یە، دەربارەی بەرخوردی ئورسینو و برا کەشیشەکەیەتی لەگەڵ دەستەیەك ڕێگری سسیلی دا.

<u>ئەم چیرۆکانەی کە وڵاتانی رۆژهەڵاتی مەیدانەکانیان پێك دێنن:</u>

١- زۆر توشت (١٨٨٥):

چیرۆکێکی خەمناکە، کە قارەمانە ئێرانی و جولەکەکانی وەستایانە وێنە گیراون.

٢- خالید (١٨٩١):

ڕۆمانێکە دەربارەی مەسەلە فانتازییەکانی میتا سروشتی.

٣- ریگەی خاچ (١٨٩٨):

ڕۆمانێکە دەربارەی دووەمین جەنگی سەلیبی.

٤- لە کۆشکی شادا (١٩٠٠):

ڕۆمانێکی مەیلەو مێژووییە، پلۆتێکی ئاڵۆزی هەیە.

سەربهوردی ڕۆمانی پاول پاتوف (١٨٨٧)ش لە قەستەنتەنیەدا روو دەدا. ڕۆمانی مستەر ئیسحاق (١٨٨٢) چیرۆکێکە لە هندی زەمانی داگیرکەری بەریتانیادا روو دەدا. شاقارەمانی ڕۆمانەکە پیاوێکی موسوڵمانە کە سێ ژنی هەیەو حەز لە کچێکی ئینگلیز دەکات.

یەکێك لە کۆ چیرۆکەکانی کرافورد (تاپۆیانی سەرگەردان- ١٩١١)ی ناوە، بریتییە لە حەوت چیرۆوك دەربارەی تاپۆیانی ئوقیانووس.

کرافورد، بە تێکڕایی چل و پێنج ڕۆمانی لە پاش بەجێماوە، کە بەڵگەی زانیاری ئەون دەربارەی مێژوو و تەلارکاری و سیاسەت و ژیان. لە وێنەگرتنی سیمای نەجیمزادانی راستەقینەو ژنانی نموونەیی دا وەستایە. شێوازێکی رەوان و ئاسان و بەرەونەقی هەیە، بەڵام لە جیهانی زهنی رۆمانەکانیدا هیچ فەلسەفەیەکی رەسەن نیشان نادرێ. هزرەکانی لە هەر چەشنە پەیامێکی کۆمەڵایەتی ڤالان. لە راستیا، کرافۆرد مێژوونووسی رابردووانی مردووە. شۆرەتی ئەو بەندە بە رۆمانە میللییە مەیلەو مێژووییەکانی و وێنەگرتنی لایەنە فانتازییەکانی ژیان بە شێوەیەکی جیهانی (کۆسمۆپۆلیتی).

<u>هنری کویلەر بونەر (١٨٥٥- ١٨٩٦):</u>

نووسەری کورتە چیرۆك و رۆمان و شیعری کۆمەڵایەتیە. یەکێك لە رۆمانەکانی بە ناوی ژنێکی بەشەرەف (١٨٨٣)ــە، چیرۆکێکی دەستکردە کە لە شانۆنامەیەکی خۆیەوە بە ناوی ئیمان، هەڵێنجراوە. "شەشە بچووکەکان- ١٨٩١" چیرۆکێکی کورتیەتی، لە رووی وەسفی دڵگیری قارەمانەکانییەوە شایستەی خوێندنەوەیە. کۆی چەند چیرۆك و تارێکی بونەر لە ژێر سەرناوی شەقامی جیرسی و کوچەی جیرسی (١٨٩١) بڵاوبووەتەوە.
بونەر لە دنیای شاعیریدا، شاعیرێکی خەمین و دڵسۆزەو شیعرەکانی لە رووی زمانەوە بێگەردو رەوانە. دوا کۆ شیعری لە ژێر سەر ناوی هۆزانەکانی ه.ك. بونەر (١٨٩٦) چاپ بووە.

<u>جون ویلیام دوفارست (١٨٢٦- ١٩٠٦):</u>

نووسەرێکی ریالیستە، کە باشترین بەرهەمی نا چیرۆکڤانی مێژووی هندەکانی کونکتیکت (١٨٥١)ـە، کە سەرچاوەی زانیارییە دەربارەی تیرەکانی کونکتیکت. هەندێ لە چیرۆکەکانی بریتین لە: "جون ڤانی ئەمین- ١٨٧٥"، و "فیتنەگێری- ١٨٧٥"، لە خانەی رۆمانانی سیاسیدایە، و "یاخی بوونی ئاشق- ١٨٩٨"، رۆمانێکە دەربارەی جەنگی شۆڕش.

<u>لویس والاس (١٨٢٧- ١٩٠٥):</u>

رۆماننووس، شاعیر، رۆژنامەنووس، نیگارکێش، مافناس و سوپایی بوو. (خوای دادپەروەر- ١٨٧٣) یەکێکە لەرۆمانە مێژووییەکانی دەربارەی شکستی ئەسپانیا لە مەکسیك لە نیوەی یەکەمی سەدەی شانزەیەمدا، ((بن هور- ١٨٨٠))، چیرۆکێکە دەربارەی مەسیح کە بۆ زۆربەی زمانانی ئەوروپایی و رۆژهەڵاتی وەرگێڕدراوە، و ((شازادەی هندی- ١٨٩٦)) کە لە چیرۆکی جولەکەی سەرگەردان-ـەوە، کە ئەفسانەیەکی بەناوبانگی سەدەکانی ناڤینە، هەڵێنجراوە.

<u>سیلاس ویر میچل (١٨٢٩- ١٩١٤):</u>

رۆماننووس، شاعیرو نووسەری گوتارانی پزیشکی بوو. شیکردنەوەی دەروونی لە رۆمانەکانیا وەکو: ((لە زەمانی جەنگدا- ١٨٨٥، رولان بلاك- ١٨٨٦، تایبەتمەندییان- ١٨٩٢و رێگاکانی

رۆژئـاوا– ١٩١٣))دا رۆڵـی سـەرەکی هەیـە. شۆڕشـی فەرەنسـا هـەوێنی رۆمـانی پیکارسـکی ئـەو بـەناوی ((سەرکێشـییەکانی فرانسـوا– ١٨٩٨)) پێـك دێـنێ. فرانسـوای قارەمـانی رۆمانەکـە، کـە بەسەرهاتی خۆی دەگێڕێتەوە، ماڵبـەکۆڵێکی بـێ خـەم، دزو تەڵەکـەبازە، کـە لـە سـەردەمی شۆڕشـی فەرەنسادا، شەوو رۆژ لە شەقامەکاندا دەسووڕێتەوە. گەورەترین رۆمـانی میچـل لـە ژێـر سـەر نـاوی هیـو وایـن: کویکـەری ئازاد– ١٨٩٧ـە، باسـی فیلادلفیـای سـەردەمی شـۆڕش دەکات، و رۆمـانێکی دیکەشی هەیە بەناوی (شاری سوور– ١٩٠٧) باسی فیلادلفیای پێش شۆڕش دەکات.

هنری بلاك فولر (١٨٥٧– ١٩٢٩):

رۆمانەکانی فولر کە زیاتر باسی ئیتاڵیاو شیکاگۆی زێدی خۆی دەکەن، ئاوێتەی تـەنزێکی نـەرمو نوکتەبازییەکی نەجیبانەو مامناوەندین ((باخـەکانی ئـەم جیهانـە– ١٩٢٩)) باشترین رۆمانیـەتی، و ((لەلایەکی ترەوە– ١٨٩٨)) یەکێکە لە کۆ چیرۆکەکانی، چوار چیرۆکی لەخۆ گرتـووە. ((ئـالای نـوێ – ١٨٩٩)) یەکێکە لە شیعرەکانی فولر، کە رەخنەیەکی توندە لە سیما نەتەوەییەکانی وەکو تیودور رۆزفلت.

دەیڤید گراهام فیلیپس (١٨٦٧– ١٩١١):

رۆژنامەنووسێکی ریفۆرمخواز بوو کە رۆماننووسینی بە رۆمانێك دەربارەی رۆژنامـەوانی بـە نـاوی (سەرکەوتنی خوای گەورە– ١٩٠١) دەست پێکرد. گـەورەترین رۆمـانی بـە نـاوی (سـوزان لنـوکس: کەوتنو هەستانەوەی – ١٩٠٨) داستانی ژیانی ناو کوچە پیسـەکان، گەنـدەڵی سیاسـی، و هـەوڵی ژنێکی سۆزانییە بـۆ وەدەسـت هێنـانی سـەربەخۆیی. دڵـی برسـی– ١٩٠٩، و جـادوی سـپی– ١٩٠١ دوو رۆمانی دیکەین.

بنجامین (فرانکلین) نوریس (١٨٧٠– ١٩٠٢):

لە شیکاگۆ هاتە دنیاوە. لە لەندەن و پاریس لە بەشی هونەر خوێندویـەتی، و ئـەوجا بـۆ زانسـتگەی کالیفورنیا (١٨٩٠– ١٨٩٤) و هارڤەر (١٨٩٤– ١٨٩٥) چوو. ساڵانی ١٨٩٥– ١٨٩٦ی لە ئەفریقای باشـووری بـەکاری پـەیامنێری بـردە سـەر، و لـە شـەڕی ئەسـپانیا – ئـەمریکاش دا هـەمان پیشـەی هەبوو.

لـوریس رۆماننوسـێکی بێگـەرد، بـە توانـاو دیـار بـوو کـە دڵێکـی رۆمـانتیکی لـەو دیـوی رۆمانـە ریالستییەکانییەوە پـەنهان بـوو. رۆمـانی کردبوو بـە ئـەوزارێك بـۆ شـیکردنەوەی پرسـەکانی ژیـان، وەکـو چـۆن رۆمانــە ســێ بەشــییەکەی ئــەختاپوس (١٩٠١)ش دەربـارەی گـەنمی ئەمریکایـە. ئـەختاپوس، چـیرۆکێکە لەمـەڕ کالیفورنیـا (بەرهەمهێنـەری گـەنم). رۆمـانی دووەم، چـاڵ (١٩٠٣) دەربارەی شیکاگۆی (بەخشـەرەوەی گـەنم)ـە. رۆمـانی سـێیەم کـە تـەواو نـەکراوە بـە نـاوی گورگـە، چیرۆکی ئەوروپا (بەکارهێنەری گەنم) دەگێڕێتەوە. مك تیگ (١٨٩٩) رۆمانێکی دیکـەی نـوریس–ە، کـە نموونەیەکـە لـە چیرۆکانی موبالەغـە ئـامێزو نـاتورالیزم، و شـیکردنەوەیەکی جوانـە دەربـارەی

دانسازێکی گەندەڵی خەڵکی سانفرانسیسکۆ، هەوێنی چیرۆکەکە تەماعکاری و چاوچنۆکی مرۆڤانی و بێ ئەخلاقی ژینگەیە.

جاك لوندون (ناوی خوازراوی گریفت لوندون ۱۸۷٦- ۱۹۱٦)ـە رۆماننووس و نووسەری کورتە چیرۆکان و وتارێن کۆمەڵایەتییە، یەکێکە لە هەوەڵین نووسەرانی کالیفورنیا کە شۆرەتی جیهانی بە دەست هێنا، و بە یەکەمین نووسەری رەنجبەران و زەحمەتکێشانی ئەمریکا دەژمێردرێ. سەردەمی منداڵیەتی بە هەژاری بوری. قۆناغی ئامادەیی لە کالیفورنیا تەواو کردو ماوەیەکی کەمیش چووە زانستگەی کالیفورنیا. سەردەمی لاویی پڕ سەرکێشی لە ناوچە بەفراوییەکانی باکوورو دەوروبەری رووباری کلاندایك، بە گەڕان بە دووی زێڕا بردە سەر یا بە گەڕان لە بەندەرەکانی سانفرانسیسکودا بە سەری برد، لە ساڵی ۱۹۰٤دا بە مەبەستی ئامادەکردنی راپۆرتی جەنگی روس و ژاپۆن، بۆ ژاپۆن رۆیی.
لوندون زۆربەی بەرهەمەکانی لە تەمەنی بیست و چوار ساڵی بە دواوە نووسیوە. ئەم بەرهەمانە بریتیین لە سێ شانۆنامە بەناوانی: نازی ژن (۱۹۰٦)، دزی (۱۹۱۰) و بەڕوو چێن (۱۹۱٦) و چەند کتێبێك دەربارەی بابەتێن گشتی وەك، شۆڕش (۱۹۱۰)، کتێبی سەربهوردی کەشتی سنارك (۱۹۱۱) کە بریتییە لە شانزە گوتار دەربارەی دەریای باشوور، و چل رۆمان و کورتە چیرۆك، و هەروەها چەند وتارێك لەمەڕ پرسە کۆمەڵایەتییەکان.

رۆمانەکانی:

۱- کیژانی بەفر (۱۹۰۲):
ئەم رۆمانە رەنگدانەوەی بۆچوونی لوندو نە دەربارەی بالاّیی ئەنگلۆ- ساکسون، و بێ توانایی ئەوە لە وێنەگرتنی سیمای ژناندا.

۲- هاواری کێوی (۱۹۰۳):
باشترین رۆمانی لوندونە، باسی سەبردەی سەگێك دەکات کە بە مەبەستی عەرەبانە راکێشان بۆ ئالاسکای دەبن، ئەم سەگە ئەنجام لە دڵڕەقی بەشەر هەڵدێ، و پەیوەندی بەگورگانەوە دەکات و دەبێ بەسەر دەستەی ئەوان.

۳- پێشبڕکێ (۱۹۰۵):
رۆمانێکە دەربارەی بازرگانی لە قاڵبی پێشبڕکێی ملاکەمە، کە بە شێوەیەکی دڵتەزێن کۆتایی دێت.

٤- لە بەردەم ئادەم (۱۹۰٦):
رۆمانێکە دەربارەی گەشەکردن و ژیانی مرۆڤانی بەر لە مێژوو.

٥- کەڵبە چەرموو (١٩٠٦):

درێژەی هاواری کێوییە، چیرۆکی سەگ گورگێکە کە بەرە بەرەماڵی دەبێ.

٦- پاژنە ئاسنین (١٩٠٨):

ڕۆمانێکە دەربارەی وەستانی سەرمایەداری لە هەنبەر هەڕەشەی سوسیالیزم دا، لوندون لەم ڕۆمانەدا پێشبینی شۆڕشی فاشیستی ساڵی ١٩٣٢ی کردوە.

٧- مارتین ئیدن (١٩٠٩):

ڕۆمانێکە دەربارەی ژیانی خودی نووسەر، و قارەمانی چیرۆکەکەش لە ئەنجاما وەکو لوندون خۆ کوژی دەکات. ئەم کتێبە لە راستیا ئیدیعانامەیەکە دژی تاك گەرایی و سکێچێکە لەمەڕ بابەتی مرۆڤی باڵای نیتشە.

٨- جون بارلیکون (١٩١٣):

ڕۆمانێکە کە وەکو مارتین ئیدن، ئوتوبیوگرافیانەیە، و باسی بادەنۆشی و خەمساردییەکانی خودی خۆیەتی.

ئەمانە ناوی هەندێ لە ڕۆمانەکانی دیکەی ئەم نووسەرەیە: دۆڵی هەیڤ (١٩١٣)، ئەستێرە گەڕ (١٩١٥) و جیری لەدورگەدا (١٩١٧).

<u>کورتە چیرۆکەکانی:</u>

١- کوڕی گورگ (١٩٠٠):

کۆی نۆ چیرۆکی پڕ بە سەرهاتن کە دیمەنی دەڤەرەکانی ئەوپەڕی ویلایەتەکانی باکوور وێنە دەگرن.

٢- خوای باپیرانی ئەو (١٩٠١):

کۆی یانزە کورتە چیرۆکە کە بە دەوری تەوەری ژیانی دەوروبەری رووباری کلاندایك دا دەسوڕێتەوە.

٣- منالانی بێشە (١٩٠٢):

کۆی دە کورتە چیرۆکە دەربارەی سوورپێستانی ئالاسکا.

٤- ڤیانی ژیان (١٩٠٧):

کۆمەڵێك چیرۆکی لوندونە دەربارەی ئالاسکا.

یەکێك لە بەرهەمە چیرۆکڤانییەکانی دیکەی لوندون کتێبێکی راستگۆیانەو خۆشەویستی خۆیەتی بە ناوی "دۆزەخیان- ۱۹۱۳" کە ژیانی کوختەنشینانی شاری لەندەن وێنە دەگرێت.
لوندون، لە ژێر کاریگەری مارکس، داروین و نیتشەدا بوو. لە بەرهەمەکانی دا زۆر بە گەرمی و توندی کەوتۆتە لایەنگری لە سوسیالیزم و تەنانەت بووە بە ئەندامی حیزبی سوسیالیست. هەندێ بەرهەمیشی دەربارەی سوسیالیزم نووسی. لەوانە جەنگی چینەکان (۱۹۰۵)، کە کۆمەڵە وتارێکە. هاوسۆزی دەگەڵ هەژاران و رەنجبەران، پێشبینی شۆڕشی جیهانی، و دامەزرانی دەوڵەتی سوسیالیستی لە ئایندەدا، لە تایبەتمەندییەکانی بەرهەمەکانی ئەون.

داب گەرایی و یاخی بوون لە شیعرا

ئیمیلی (ئیلیزابت) دیکینسن (۱۸۳۰- ۱۸۸٦):
ئە ئیمهرست-ی ماساچوست هاتە دنیاوە، بابی مافناسێکی گەورە و ئەندامی کۆنگرە بوو. ئیمیلی لە ئەکادیمیای ئیمهرست خوێندویەتی، لە بیست و شەش ساڵییەوە تا کۆتایی تەمەن کونجی ئەم شارەی گرت، و کەوتە هۆندنەوەی هۆزانانی کورتی عارفانە، تا لە ژیانا بوو رێگەی چاپکردنی شیعرەکانی نەدا، و هۆنراوەکانی چەندساڵێك لە دوای مردنی لە چەند کۆ هۆزانێك دا بڵاو بوونەوە لەوانە: هۆزانان (۱۸۹۰)، بەشی دووەمی هۆزانان (۱۸۹۱)، بەشی سێیەمی هۆزانان (۱۸۹٦)و کۆ شیعرێکی بڵاونەکراوە (۱۹۳٦).
سەرپەرشتیارانی بەرهەمەکانی ئیمیلی، بە زۆری هۆزانەکانی بە گوێرەی ناوەڕۆکی ژیان، سروشت، ڤیان، زەمان و ئەبەدیەت خانەبەندی دەکەن، شیعرەکانی ئافرەتانەو دەرونین، ئەو واقیعیەتی جیهان پشتگوێ دەخات تا واقیعیەتی دنیای دەروونی خۆی لە چوار چێوەی سۆناتە کورت و خەیاڵاوییەکانیدا وێنە بگرێت. وێنە شیعرییەکانی رەسەن و دەوڵەمەند، و ئاوێتەن بە ئەندێشەو حەنەکبازی. شیعرەکانی رەوت و ریتمێکی توندیان هەیەو لە باری دەروونی و رەوانی، و ناسکی و تەنکی هەستەوە کەم وێنەن، هۆنراوەکانی ئیمیلی، هەر چەندە بە هۆی کیماسی قافیە، کێشی لەنگ، و کورتی و چڕی لە رادەبەدەرەوە جەزرەبەی زۆری پێکەوتووە، ئەوجاش لە ریزی باشترین هۆزانانی ئافرەتانی ئەمریکان، و ئیمیلی لە دوای ویتمن، بە گەورەترین شاعیری سەردەمی خۆی دەزانرێ.

سیدنی لنیر (۱۸٤۲- ۱۸۸۱):
شاعیر، رەخنەگرو مۆسیقازانی خەڵکی جورجیایە. لە ساڵی ۱۸۵٦- ۱۸٦۰ دا لە کۆلیجی ئوگلتۆرپ-ی جورجیا خوێندویەتی. لە ساڵی ۱۸٦۱دا لەسەر داوای خۆی چووە خزمەتی سەربازی لە سوپای ئیتحادیە.

لە ساڵی ١٨٦٤ دا یەخسیر بوو و کەوتە زیندانی فیدرال لە مریلاند. دوای چوار مانگ بەر بوو. بەڵام ئەم ماوەی زیندانییە، ئەو نەخۆشیی سیلەی کە رەگی لە گیانیا داکوتا بوو، توندتر کرد. لنیر باقی تەمەنی لەگەڵ نەخۆشی و هەژاریو نا ئومێدی دا دەستەو یەخە بوو، و بە قەولی خۆی (هەر بە ناو زندوو) بوو.

لنیر مۆسیقازانێکی پیشەیی بوو و لە ئاخرو ئۆخری تەمەنیدا لە ئورکستەری بالتیمور بوو بە فلوت ژەن.

لنیر شاعیرێکی داهێنەر بوو، بە ناوبانگترین شیعری "باڵندەی لاسایی کەرەوە"یە، شیعرێکی لیریکی یە دەربارەی رەمزو رازی سوڕانەوەی تەبیعەت، کە لە هەر شیعرێکی ئەمریکایی پتر مۆرکی باشووری پێوەیە. "گۆرانی درەختان و سەروەر– ١٨٨٠" دەربارەی ئەو دوا سەعاتەیە کە عیسا بەر لەوەی لە خاچ بدرێ لە کێوی زەیتون بەسەری برد. "دانەوێڵە– ١٨٧٤"، شیعرێکی درێژە دەربارەی کشتوکاڵی، و "سیمفۆنی – ١٨٧٥"، شیعرێکە، وەکو پارچە مۆسیقایەك وایە، کە هزرو هەستی مۆسیقازان دەردەبڕێ، لەم شیعرەدا ئامێرانی جیاوازی مۆسیقا – کەمانچە، فلوت، قەرەنی، شەیپور، زوڕنا– هەریەکەیان لە قاڵبی کەسایەتییەك دا، لە ژیانا رۆڵێك لە ئەستۆ دەگرن و دەربارەی پرسە کۆمەڵایەتی و تەکنولۆژییەکان قسە دەکەن. هۆزانی "سیمفۆنی" بەم نیوە بەیتە کە "مۆسیقا ئەشقەو بە دووی وشەدا دەگەڕێ" کۆتایی دێت.

یەکێك لە بەرهەمە پەخشانەکانی لنیر "سۆسنانی بەرزی ئاسیایی– ١٨٧٦"ـە کە رۆمانێکە دەربارەی ئەزموونی خۆی لەمەڕ جەنگی ناوخۆ، و "زانستی شیعری ئینگلیزی– ١٨٨٠" کە دەربارەی پەیوەندی نێوان شیعرو مۆسیقایە، و لە بنەڕەت دا شیعر بە شێوەیەکی مۆسیقا پێناسە دەکات.

لنیر لە ریتم و تۆن و کێش دا سەلیقەیەکی باشی هەبوو و لە وەزن و کێشە تەقلیدییەکان دا شارەزا بوو. لە شیعرەکانی دا، کێشمانەکێشی نێوان بونیادی کۆمەڵایەتی– ئابووری کۆن و نوێ بەرجەستە دەکات، و بێ سۆزی و هۆڤیەتی زادەی روحی مامەڵەچیاتی عەسر دەداتە بەر رەخنە.

ئیدوارد راولندسیل (١٨٤١– ١٨٨٧):

شاعیرو گوتارنووسێکی خەڵکی کونکتیکت و مامۆستای تایبەتی ئینگلیزی زانستگەی کالیفورنیا بوو. شیعرەکانی لە باری سادەیی، حەنەکچیاتی، فێرکاری راستەوخۆ، و ناسکی کلاسیکییەوە شایەنی سەرنجن، بەڵام شێوازو ناوەڕۆکی بەرهەمەکانی دەیخەنە خانەی شاعیرانی کەم بایەخەوە. لە دیوانە شیعرەکانی، "خەڵوەتخانە– ١٨٦٨"، و لە شیعرە لیریکییەکانی "دەرفەت" و "دوعای گەوج" بەناوبانگن.

جۆن بانیسترتەب (١٨٤٥– ١٩٠٩):

کەشیشێکی ڤێرجینیایی، شاعیرێکی پلە دووەم، بەڵام راستگۆ بوو. شیعرەکانی ئاوێتەی جۆش و خرۆشی مەزەبین و روانینێکی میتافیزیکی هەیە، ئەو لە تەبیعەت دا، کە مەیدانی لیریکا بە

ئاهەنگەکانی ئەوە، جیلوەی خوای موتڵەق دەبینێ. دوو دیوانە شیعری بە ناوانی هۆزانان- ١٨٨٢و لیریکا - ١٨٩٧ چاپ کراون.

ریچارد هوڤی (١٨٦٤- ١٩٠٠):

شاعیر، رۆژنامەنووس و ئەکتەر، خەڵکی ئیلینویز بوو. شۆرەتی بەندە بە بەرهەمێکی سێ بەرگییەوە بەناوی گۆرانی بەرەڵڵایان (١٨٩٤- ١٩١٠) کە بە هاوکاری لەگەڵ شاعیری کەنەدایی نەژادی ئاکنجی ئەمریکا ویلیام بلیس کارمن (١٨٦١- ١٩٢٩) دایناوە. هەر سێ بەرگەکە لە راستیا یاخیبوونێکە دژی پوچی سەردەمو ئیفلاس و نابووتی هزرێن بێگانە.

ویلیام ڤون مودی (١٨٦٩- ١٩١٠):

شاعیرو شانۆنامەنووس، خەڵکی ئیندیانا، و دەرچووی هارڤەرد بوو. دوو کۆ شیعری لە پاش بە جێماوە، یەکێکیان بە ناوی مورەکانی گلاوستر (١٩١٠) کە چەند پارچە شیعرێکی جوانی دەربارەی بابەتێن جۆراو جۆر لە خۆ گرتووە، یەکێك لەوانە "سەربازێك کە لە فیلیپین کوژرا" شیعرێکە رەخنە لە ئامانجێن ئیمپریالیستی دەگرێت، و "پێشانگای گیانلەبەران" کە دەربارەی تێوری پەرەسەندنە.

کۆ شیعری دووەمی "دووەم دەرکەوتن- ١٩١٢"ی ناوە، و جوانترین شیعری ئەم دیوانە "سەرچاوە"یە، دەربارەی یەکێتیی بەدەن و روحە. یەکێك لە شانۆنامە شیعرییەکانی مودی "ئاگر هێنەر- ١٩٠٤"ـە، کە لە ئەفسانەی پرومیتوسی کۆنی یۆنانییەوە هەڵێنجراوەو هەوڵدەدا زاڵی چاکە بەسەر خەراپەو یەکێتیی زاتی خواو جیهان وێنە بگرێ. یەکێك لە شانۆنامە پەخشانەکانی مودی، "ناکۆکی گەورە- ١٩٠٩"یە کە کێشمانەکێشی نێوان کەلتورێن رۆژهەڵاتی و رۆژئاوایی بەرجەستە دەکات.

ریچارد هنری ستودارد (١٨٢٥- ١٩٠٣) یەکێکە لەو شاعیرانەی تری ئەم قۆناغە کە زیاتر لە مەیدانی شیعری لیریکی دا ناو و ناوبانگێکیان دەرکردووە، ستودارد لە دیارترین لیریکاخوانانی ئەمریکای سەردەمی خۆی بوو. بەناوبانگترین شیعری لە دیوانانی گۆرانی هاوین- ١٨٥٧و زەنگی پاشا- ١٨٦٣دا بڵاو بوونەتەوە. شۆرەتی ستودارد تا رادەیەکیش بەندە بە هۆزانە رۆژهەڵاتییەکانییەوە، کە لە کۆ شیعرێکا بەناوی کتێبی رۆژهەڵات- ١٨٧١ کۆکراونەتەوە...

ئیما لازاروس (١٨٤٥- ١٩١٢) شاعیرێکی نیویورکییە، بە "تاقە شیعرێکی گەورە کە لە ناو جولەکەکانی ئەمریکادا هەڵکەوتووە" دەزانرێ. شۆرەتی لازاروس کەم تا زۆر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو شیعرە لیریکییەی کەنیوە دێڕی یەکەمی "رەنجت، هەژاریت، بدە بە من" لە ژێر پەیکەری ئازادیدا هەڵکەنراوە.

شاعیرێکی دیکەی ئەم قۆناغە ئیدوین چارلز مرکام (١٨٥٢- ١٩٤٠) بوو کە بە دیوانە شیعری "پیاوێك بە پێمەڕەوە- ١٨٩٩" شۆرەتی نەتەوەیی پەیدا کرد. لەم بەرهەمەدا باسی ئەو وەزعو حاڵە خراپە دەکرێت کە چینی رەنجبەر بە هۆی پێشکەوتن و پیشەسازییەوە دووچاری بووە. لە

کۆتـایی دا دەبـێ ئامـاژە بـۆ پـاول لاورنس دبنـار (١٨٧٢- ١٩٠٦)ی شـاعیر و نووسـەری رۆمـان و کورتە چیرۆك بکرێ.
چەند لیریکایـەك لەمـەڕ ژیـانی هەژارانـە (١٨٩٦)و چـەند لیریکایـەك لەمـەڕ هـەتاوو سـێبەر (١٩٠٥) نـاوی دوو دیوانـە شـیعری ئـەون. یـەکێك لـە رۆمانـەکانی توندڕەوان "١٩٠١"ـە باسـی مەسـەلە سیاسی- کۆمەڵایەتییەکانی زادەی جەنگی ناوخۆ لە یەکێك لە شارەکانی ئوهایو دەکات، و گەمەی خودایان (١٩٠٢) کە دەربارەی رەش پێستانە، لە کورتە چیرۆکەکانی ئەم نووسەرە رەش پێستەیە، ئەوانـەیان کـە لـە کـۆ چیرۆکی خـەڵکی دیکسیدا (١٨٩٨) کۆکراونەتـەوە، دڵگیرییـەکی تایبـەتییان هەیە.

نەتەوە پەروەری و جیهانچێتی

گوتارنووسان، رەخنەگران، و شانۆمەنووسان

جۆن بروز (١٨٣٧- ١٩٢١):
شاعیر، رەخنـەگری ئـەدەبی، وتـارنووس و زانـای مێـژووی سروشـتی، لـە بـواری نووسـین دەربـارەی تەبیعـەت مامۆسـتایە. لـەو بەرهەمانـەدا کـە دەربـارەی بەشـەر، زانسـتە هاوچـەرخەکان و مەسـەلە فەلسەفیەکانی نووسیوون، باوەڕی خۆی سەبارەت بـە پەرەسـەندن بـە ئاشـکرا دەربڕیـوە. یـەکێك لـە بەر هەمـەکانی واڵت ویتمن (١٨٩٦)ـە بە یەکـەمین ژیاننامـەی رەخنـە گرانـەی ویتمن دەژمێردرێ، هەنـدێ لـە کتێبـەکانی تـری: هـەتاوی زسـتان (١٨٧٥)، باڵنـدەکان و شـاعیران(١٨٧٧)و بـەها ئەدەبییەکان (١٩٠٢). دیوانە شیعرەکەشی باڵندەو شاعیر (١٩٠٦)ی ناوە.

هنری (بروکس) ئەدامز (١٨٣٨- ١٩١٨):
مێـژوو نـووس و ئـەدیبێکی خـەڵکی بوسـتۆنە، بـە "ئەرسـتۆی ئـەمریکا" بەناوبانگـە، لـە هارڤـەردو بەرلین خوێندویەتی، و لە ساڵانی ١٨٦١- ١٨٦٧ لە سـەفارەتخانەی ئـەمریکا لـە لەنـدەن سـکرتێری بابی خۆی بوو. ساڵانی ١٨٧٠- ١٨٧٧ لە هارڤەردا کەوتە گوتنەوەی دەرسـی مێـژووی سـەدەکانی ناڤین و سەرنووسـەری بڵاو کراوەی (نـورت ئـەمریکان ریویـو)شـی لـە ئەسـتۆ بـوو. ئـەدامز سـەفەری وڵاتانی جۆراو جۆری کردووە، لەوانە رۆژهەڵات.
فەلسەفەی ئەدامز دەربارەی مێژوو لەسەر ئەم باوەڕ رۆنراوە کە هێز پرەنسیپی یەکخەری شتەکانە. بۆچـوونی خـۆی لەمـەڕ چـەرخی مێـژوو لـە دوو کتێـب دا، "مـون سـن میشـل و شـارتر- ١٩٠٤" و "پەندەکانی هنری ئەدامز- ١٩٠٧) دەربڕیوە.
ئەدامز دوو رۆمانی بە ناوی خوازراو نووسیوە، یەکێکیان بە نـاوی دیموکراسـی (١٨٨٠) کـە باسـی ئیمـانی سیاسـی دەکـات، و ئـەویتریان بـە نـاوی ئیسـتر (١٨٨٤) ـە دەربـارەی ئیمـانی مەزەبییـە. شا

قارەمانی ئەم رۆمانە روحی ژنێکە کە عەودالّی حەقیقەتە، و لە راستیا خودی نووسەرەکە خۆیەتی کە دەکەوێتە شیکردنەوەی حالّە روحییەکانی خۆی.
یەکێك لە بەرهەمەکانی دیکەی ئەدامز، لە مەیدانی مێژووی سیاسی و دیپلۆماسیدا، بەرهەمێکی نۆ بەرگییە بەناوی: مێژووی ویلایەتە یەکگرتووەکان لەسەردەمی حوکمڕانی جفرسن و مدیسن (١٨٨٥- ١٨٩١) کە لە باری شێواز، توانای گێڕانەوە، وێنەگرتنی سیمای کەسایەتییەکان، و قوڵی و وردی تۆژینەوەو هزرە فەلسەفییەکانەوە بەرهەمێکی شایستەیە و بە سەرچاوەیەکی بە سوود دەژمێردرێ.
مون سن میشل و شارتر (١٩٠٤)، بەرهەمێکی رەخنەیی ئەدامزە کە ناونیشانە لاوەکییەکەی "لێکۆڵینەوەیەك لەمەڕ یەکێتی لە سەدەی سیانزەیەمدا" یەو لەو کتێبەدا ئیلاهیات و فەلسەفەو عیرفانی سەدەکانی ناڤین، کۆمەڵناسی و ئابووری و هونەرو ئەدەبیاتی سەدەکانی ناڤین، لەگەڵ پەرستنی جیهان، لە ژێر سەرپەرشتی دایکی پاکیزەی عیسادا، ئاوێتەی یەکدی دەکات. ناونیشانی کتێبەکە دەگەڕێتەوە بۆ دێریکی سەدەی یازدەیەم و کلێسایەکی سەدەی سیانزەیەم کە لەوێ دا روحی یەکەمین جەنگی سەلیبی و دوعاو پاڕانەوەی مریەمی پاکیزە بە روونی وێنە دەگیرێت.
ئامۆژگارییەکانی ئەدامز (١٩٠٧)، کە ناونیشانێکی لاوەکی بە ناوی "لێکۆڵینەوەیەك دەربارەی زیاد بوونی سەدەی بیستەم"ی هەیە. ئەمە ژیاننامەیەکی عەجیب بەڵام هوشیارانەی ئەدامزە، کە لەو بەرهەمەدا لەزی ترسناکی تۆنی دۆزینەوەو داهێنان، و سیستەمی بەهایی سەردەمی نوێ دەخرێتە بەر رەخنەو مەسەلە بنەڕەتییەکانی مرۆڤ دەخرێتە روو، لە راستیا ئەم کتێبە هەوڵێکە دەربارەی نیشاندانی پەیوەندی نێوان داب و نەریتی سەدەکانی ناڤینی ئەوروپاو مودێرنیزمی ئەمریکایی، وەهەوڵێکە بۆ گەییشتن بە پێکهاتەیەك لە هەموو زانیارییەکانی تیرەی بەشەر. لە دوا بەشەکانی کتێبەکەدا تیۆری نەوەستانی مێژوو دەخرێتە روو. ئامۆژگارییەکانی هنری ئەدامز بە پەخشانێکی رەوان نووسراوەو خەڵاتی پولیتسەری ساڵی ١٩١٩ی وەرگرتووە.

گملیل بردفورد (١٨٦٣- ١٩٣٢):

ژیاننامەنووسێکی خەڵکی بوستون، هەموو تەمەنی هەر لەش بەبار بوو. لە ساڵی ١٨٨٢دا چووە زانستگەی هارڤەر، لێ بە هۆی نەخۆشییەوە ناچار دەستی لە خوێندن هەڵگرت. وێڕای لەش بەباری بەردەوام، بەشێوەیەکی بەردەوام دەینووسی.
بردفورد لە وێنەگرتنی کەسایەتییە مێژووییەکانی سەردەم و ولاتانی جۆراو جۆردا پەرەی بە شێوازی نووسینی سایکۆلۆژی دا، کە لە ژیاننامە نووسیدا شێوەیەکی نوێ بوو. لەم شێوازەدا نووسەر هەوڵدەدا ئەوەندەی لە توانادایە وردەکاری و ساتەکان بدۆزێتەوەو، کۆی ئەو کاریگەری و کارلێکە ئاڵۆزو بەربڵاوانەی کە کەسایەتییە کە پێك دێنن وێنەبگرێت. بەم پێیە، نووسەری دەروونی نە پابەندی سەر مەشقی تەرتیبی زەمانییە لە ژیاننامە نووسیدا، و نە عەودالّی گێڕانەوەی زنجیرە رووداوو هۆو ئەنگێزەو فاکتەرێن مێژووییە. لە راستیدا، نووسەری

سایکۆلۆدژی هەوڵدەدا لەو دیوی ڕەوتی هەمیشەیی کارەکان و ئەو وەزعو حاڵانەی کە هەموو ژیانی مرۆڤ پێك دەهێنن، ئەو شتەی خودییە، هەمیشەییە، و بەسیفەتە دیارەکانەوە پەیوەستە دەربێنیّو وێنەیەکی هونەرمەندانە و قوڵ دەربارەی کەسایەتیو تواناکانی ئەو بگرێت. بە هەر حاڵ بردفورد بەو شێوەیە وێنەی سەدو چوارده کەسایەتی، کە نیوەیان ئەمریکایی بوون، بە دەستەوەدا.

بەری هەوڵی بیّ وچانی برفورد دوو هەزار پارچە هۆزان، هەشت ڕۆمان، پانزە شانۆنامە، و زۆر بەرهەمی دیکەیە، کە تەقریبەن هەر هەمووی لە پاڵ جێگەی نەخۆشیدا نووسیون.

هەندێ لە بەرهەمەکانی لە مەیدانی نووسینی دەرونیدا باسی حاڵو ئەحواڵی ئەمریکاییەکان دەکەن.

نموونەی کەسایەتیانی ئەمریکایی (١٨٩٥):

کۆمەڵە گوتارێکە دەربارەی ئەحواڵی ڕەشبینو نا ئومێدان، ئایدیالستان، رابواردنخوازان، بەشەر دۆستان، ئەدیبان، ئەمریکاییانی دوورە وڵات، و زانایان، ئەم کۆ گوتارە سەرەتای بەرهەمەکانی دواتری نووسەرە لە مەیدانی نووسینی دەروونی دا.

روحە ئاسیو دیدەکان(١٩٢٣):

باشترین کتێبی برفوردە، کە پەردە لە رووی کەسایەتیانی وەك جون براون"٩" و ئارنولد بندیکت"١٠" لادەبات.

ژمارەیەك لەو وێنانەی برفورد لەسەر بنەمای دەروونی گرتونی دەربارەی کەسایەتیانی وڵاتانی دیکەیە، کەیەکێك لەوانە روحە رووتەکانە (١٩٢٤) تایبەتە بەکەسایەتییەکانی ئەوبەری ئوقیانووسی ئەتڵەس.

برفورد لە وێنەگرتنی سیمای ژناندا، بە تایبەتی ژنانی ئەوروپایی سەدەی هەژدەیەم دەستێکی باڵای هەیە. پۆرترێتی ژنان (١٩١٦)و هاوسەران (١٩٢٥) دوو بەرهەمی ئەو مەیدانەی نووسەرن.

برفورد ژیانو ئەحواڵی خۆیشی نەپەڕاندووە. ڕۆژانە یادداشتەکانی گملیل برفورد ١٨٨٣- ١٩٣٢ (١٩٣٣)، شەرحی ژیانی روحی ئەو و باسی خەباتی پەنجا ساڵەیەتی دژی نەخۆشیو لەش بەباری. نامەکانی گملیل برفورد، ١٩١٨- ١٩٣١ (١٩٣٤)، وەسفی ژیانی کۆمەڵایەتی خۆیەتی، و ژیانو من (١٩٢٨)، بە تۆنێکی راستەوخۆ مەسەلە مەزەبییەکان دەخاتە روو.

تۆماس و نتورت هیگلینسن (١٨٣١- ١٩١١) یەکێکە لە وتارنووسو ڕەخنەگرەکانی دیکە، کە بە ئوتوبیوگرافی ژیانی سوپاییەك لە هەنگێکی ڕەش پێستان (١٨٧٠) دا بەناوبانگە. ئەم کتێبە ڕەنگدانەوەی ئەزموونی نووسەرە وەکو سەرهەنگێکی فەرماندەی یەکەمین هەنگی کۆیلانی ڕەشپێستی ئازاد بوو. چارلز دودلی وارنەر (١٨٢٩- ١٩٠٠) نووسەرێکی دیکەیە، کە زێدەباری هەندێ وتاری وەك پەیوەندی ئەدەبیات بە ژیانەوە (١٨٩٦)، ڕۆمانێکی سێ بەشی نووسیوە کە بریتیین لە: سەفەرێکی کورت لە جیهانا (١٨٨٩)، ماڵی زێڕین (١٨٩٤)و ئان تروت (١٨٩٩). و لە

کۆتاییدا دەبێ ئاماژە بۆ فینلی پیتردون (١٨٦٧- ١٩٣٦)ی ڕۆژنامەنووس و پێکەنینۆک نووس بکەرێ کە داهێنەری کەسایەتی فوکاهی بەناوبانگ مستەر دولییە. مستەر دولی، کە ئیرلەندییەکی میانە ساڵە، بە زەبری گاڵتە بازیو ئاوەزی ساغڵەمی خۆی قسە لە هەموو بابەتێك دەکات. هەندێ لەبەرهەمەکانی تری ئەم نووسەرە ئەمانەن: مستەر دولی لە ئاشتی و شەڕدا (١٨٩٨)و فەلسەفەی مستەر دولی (١٩٠٠).

شانۆنامەنووسان

ئاگوستوس تۆماس (١٨٥٧- ١٩٣٤):

بەلای کەمەوە سێ شانۆنامەی بازاڕی و چەند کۆمیدییەکی نووسیوە. باشترن بەرهەمی سکەی مسی (١٩١٨)یە، کە شانۆنامەیەکە دەربارەی جەنگی ناوخۆ. لە کۆمیدیاکانی "لە میزورا- ١٨٩٣" و "ئاریزونا- ١٨٩٩" شایستەی خوێندنەوەو مایەی سەرنجن.

داڤید بلاسکو (١٨٥٩- ١٩٣١):

ئەکتەر و شانۆنامە نووسێکی ریالیستی بوو. شانۆنامەی مەدام باترفلای (١٩٠٠)، کە لە چیرۆکێکی جون لوتر لانگەوە هەڵێنجراوە، ناوبانگێکی هەس.

کلاید (ویلیام) فیچ (١٨٦٥- ١٩٠٩):

نزیکەی شەست کورتە کۆمیدیا و چەندین درامای کۆمەڵایەتی و مێژوویی لەپاش بەجێماوە، کە نیوەیان باسی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەمریکاییەکان دەکەن. لە جوملەی شانۆنامە بەناوبانگەکانی دەشێت ناوی کیژێکی چاوکەسك (١٩٠٢)، حەقیقەت (١٩٠٦) و شار (١٩٠٩) ببرێت.

جوزفین پرستن پیبودی (١٨٧٤- ١٩٢٢):

شاعیرو شانۆنامەنووس بوو. باشترین دیوانە شیعری ئەو "ڕێبواری پیادە- ١٨٩٨"ی ناوە، کە بریتییە لە هۆزانێن کۆمەڵایەتی. یەکێك لە شانۆنامەکانی (مارلو - ١٩٠١) یە کە درامایەکی شاعیرانەیە لە پێنج پەردەدا. (بالان- ١٩٠٥) شانۆنامەیەکی تاك پەردەییەتی و نەیژەن (١٩٠٩) درامایەکی چوار پەردەیی تریەتی کە جەنگی نێوان مەسیحیەت و توانای شەیتان وێنە دەگرێت.

ژێدەران:

١- سیاسەتی دەرگای کراوە- OPEN DOOR:

بازرگانی ئازادی هەموو میللەتان لەگەڵ چین دا لەسەر بنەمای یەکسانی، و پاراستنی یەکێتیی سیاسی چین، کە دەوڵەتی ئەمریکاو وڵاتانی ئەوروپای ناچار کرد رەچاوی بکەن.

٢- تیودور روزفلت (١٨٥٨-١٩١٩): بیست و شەشەمین سەر کۆماری ئەمریکا بوو (١٩٠١-١٩٠٩).

٣- ویلیام مکینلی (١٨٤٣-١٩٠١): بیست و پێنجەمین سەر کۆماری ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بوو

٤- بەستەکانی سییرا:

هەر زنجیرە شاخێکی کە شێوەیەکی نارێك یان (ددانەداری هەبێ. و ئەم ووشەیە پێشگری زنجیرە چیایەکی وەکو سییرا نڤادە و سییرا مادرە) شە.

٥- دنایتەکانی سییرا: ئەندامی دەستەیەکی نهێنی بوون کە لە ساڵی ١٨٣٧دا لە نێو مورمونەکاندا هاتە ئاراوە.

٦- کویزمی یاکومو: واتە بە هاری بچووك.

٧- یەك باج: SINGLE TAX:

بابەتی ریفۆرمێك بوو کە هنری جۆرج (١٨٣٩-١٨٩٧)، ی پێشەنگی ئابووری سیاسی لە ئەمریکادا خستییە روو و بە گوێرەی ئەو ریفۆرمە هەموو باجێك جگە لە باجی سەر نرخی زەوی، هەڵوەشێنرایەوە "یەك باج" سەرەتای ریفۆرمێك بوو کە ئامانجی دروستکردنی ماف یەکسانی لە زەوی بۆ خەڵکی و زیادکردنی کرێ و هەق بوو.

٨- ڤیریتزم: ئەم فۆرمە ئاوێتە کردن و لاسایی کردنەوەیەکی ریالیزم و ناتورالیزمی فەرەنسییە، و نووسەر جەخت لەسەر ئەو ساتە دەکاتەوە کە هەستێك دایدەگرێت و هەوڵدەدا یەکسەرو بەوردی ئەو هەستە دەربرێت.

٩- جۆن براون (١٨٠٠-١٨٥٩): یەکیك بوو لە ئەمریکاییە لایەنگرەکانی بزوتنەوەی هەڵوەشاندنەوەی کۆیلایەتی.

١٠- ئارنولد بندیکت (١٧٤١- ١٨٠١):

جەنەراڵێکی شۆڕشگێڕی ئەمریکایی بوو.

((٥))

سەدەی بیستەم

((١٩١٤- ١٩١٧))

سەرەتایەکی مێژویی:

ئاگری جەنگی جیهانی یەکەم لە ساڵی ١٩١٤ دا لە ئەوروپا هەڵگیرسا، ویلایەتە یەکگرتووەکان هەوڵیدا تا بەبێ لایەنی بمێنێتەوە، بەڵام هەردوو لایەنی شەڕەکە بێ لایەنی ئەم وڵاتەیان پێشێل کرد. لە ١٦/٤/١٩١٦دا ئەمریکا لە پاڵ هاوپەیماناندا چووە شەڕەکەوە، و بە کۆمەکەکانی خۆی بووە مایەی سەرکەوتنیان. پاش کۆتایی جەنگ لە ١٩١٨دا، ویلسون سەر کۆماری وەختی ئەمریکا، ئامانجەکانی هاوپەیمانانی لە چواردە پرەنسیپ دا راگەیاند یەکێك لە پرەنسیپە هەرە گرنگەکانی ئەم ئامانجانە دامەزراندنی کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان بوو لەسەر بناغەی پەیمانانی تایبەتی و زامنکاری نێو نەتەوەیی بە مەبەستی پاراستنی خۆیبوونی رامیاریو یەکێتیی خاکی وڵاتان، بەمجۆرە کۆمەڵەی نەتەوەکان بە گوێرەی بڕیارەکانی کۆنفرانسی ئاشتی پاریس لە ساڵی ١٩١٩دا هاتە ئاراوە، ویلسون دامەزرێنەری راستەقینەی بوو. لەم قۆناغەدا

ئەمریکاییان خەریکی مەسەلە جیهانییەکان و گەڕاندنەوەی بارودۆخی ئاسایی بۆ وڵاتەکەی خۆیان بوون و سەرانی کۆماریش هەمان سیاسەتیان گرتەبەر.

لە دەیەی ١٩٢٠- ١٩٣٠دا پەرەسەندنی ئوتومبیل، تەلەفۆن، رادیۆ... ژیانی ئەمریکاییانی گۆڕی، و بازرگانی ئەم جۆرە کاڵایانە و معامەلاتی زەوی، ژمارەیەکی زۆری گەیاندە سەروەت و سامانێکی مۆڵ. لە ساڵی ١٩٢٩دا قەیرانیکی گەورە دەستی پێکرد، کە ژیانی میلیونان ئەمریکایی لە نێو برد، روزفیلت لە ساڵی ١٩٣٣دا، کە قەیرانەکە گەیی بووە لوتکە، جڵەوی وڵاتی گرتە دەست. ئەو بۆ لابردنی ئەم قەیرانە زنجیرەیەك هەنگاوی نا، وەك کۆمەکی دارایی بە بێکاران، جێگیرکردنی چاودێری دەوڵەتی بەسەر بانقەکان و پارەوە، دانی یارمەتی بە جووتکاران، بیمەی کۆمەڵایەتی و دابینکردنی مافی کرێکاران، کە بە "معامەلەی تازە" ناسراوە.

هەڵگیرساندنی جەنگی جیهانی دووەم لە ساڵی ١٩٣٩دا بە دەستی هیتلەر، ویلایەتە یەکگرتووەکان هەمدیس بێ لایەنی خۆی پاراست، لەگەڵ روخانی فەرەنسادا لە ساڵی ١٩٤٠دا ئەمریکا چووە هیمدادی ئینگلستانی گەمارۆ دراو. سەرەنجام لە ساڵی ١٩٤١دا ژاپۆنییەکان پرلهاربەر-یان بۆردومان کرد، و ئەمریکا شەڕی دژ بە وڵاتانی تەوەر راگەیاند، خەڵکی و سەرچاوەکانی ئەمریکا هەموو بۆ شەڕ تەیار کران، و کارخانەکان کەوتنە ئامادەکردنی پێداویستییەکانی جەنگ. لە ساڵی ١٩٤٥دا ئاڵمان تەسلیم بوو و جەنگی ئەوروپا بڕایەوە. لەم بارودۆخەدا، ژاپۆنیش بە هۆی لێدانی هێروشیما و ناکازاکی بە بۆمبای ئەتۆمی، تەسلیم بوو.

پاش جەنگ، کۆمەڵە یاسایەك بە مەبەستی جڵەوگیری لە هەڵئاوسان، لە زەمانی سەر کۆمار ترومەندا، پەسند کرا. لەلایەکی دیکەوە تەدەخولی ئەمریکا لە کاروباری جیهانی، بە تایبەتی پەرەسەندنی جەنگی سارد، زیادی کرد. ئەم وڵاتە لە بەرنامەی بوژانەوەی ئابووری ئەوروپادا بە مەبەستی جڵەوگیری لە دەسەڵاتی کۆمونیزم، و دامەزراندنی رێکخراوی پەیمانی ئەتلانتیکی باکور (ناتۆ)، رۆڵێکی گەورەی هەبوو، و جەنگ لەگەڵ کۆریاشدا یەکێك بوو لەم ئامانجانە.

لە دەیەی ١٩٥٠- ١٩٦٠دا ویلایەتە یەکگرتووەکان کۆمەڵێك پێشکەوتنی تەکنولۆژی مەزنی بە دەست هێنا، لە پێشبڕکێی چەکداریی دا، لە ساڵی ١٩٥٢دا یەکەمین بۆمبای هیدرۆجینی تەقاند، و لە ساڵی ١٩٥٨دا یەکەمین مانگی دەستکردی بۆ ئاسمان نارد، لە کاروباری ناوخۆدا، لە ساڵی ١٩٥٧ دا دیوانی باڵای ئەمریکا رەزامەندی لەسەر یەکسانی مافی رەش پێستان و سپی پێستاندا. ج.ف کەنەدی-ش کە لە ساڵی ١٩٦١دا بەسەر کۆمار هەڵبژێردرا، کۆمەڵێك هەنگاوی لە رای دابین کردنی یەکسانی رەش پێستان لەگەڵ سپی پێستاندا نا، ئەو سوپای ئاشتی، بەرواڵەت بە مەبەستی کۆمەکی هونەری و زانستی بەوڵاتانی لە حاڵی گەشەکردنا، دامەزراند، هەروەها لە زەمانی کەندی دا، مانگێکی دەستکرد لە مەداری زەویدا دانرا (١٩٦٢)و زەمینەی چوونە سەر مانگ خۆش کرا. لە ساڵی ١٩٦٣دا جەنگی سارد بە رەزامەندی ئەمریکا و سۆڤیەت دەربارەی سنووورداری ئەزموونە ئەتۆمییەکان، کەم کرایەوە. لە زەمانی سەر کۆماری جێنشینەکانی کەنەدیدا، واتە لیندن جونسن (١٩٦٣- ١٩٦٨)و ریچارد نیکسون (١٩٦٨- ١٩٧٤)، گەورەترین گرفتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا جەنگی ڤێتنام بوو.

نۆڕینێکی گشتی:

ئەدەبیاتی ئەمریکا لە سالأنی دوای جەنگی جیهانی یەکەمدا رەنگدانەوەی گۆڕانکارییە لەزەکانی بارودۆخە ئابوری، کەلتوریی و کۆمەلأیەتییەکان بوو. لە دوای قۆناغی کورتی نا ئومێدی دوای جەنگ، زەمانی تەرەقی و کامەرانی هاتە پێشێ. پاشان، گۆشەگیری نەتەوەیی، محافەزەکاری کۆمەلأیەتی و دڵبەندی جەماوەری خەڵك بە هەر رووداوێکی گەورەو ورژێنەرو سەیر –لە شەپۆلی تاوانانەوە تا مانگرتنی پیشەسازی رەق و توند– بوو بە باو. لەم قۆناغی زاڵی رێژەیی بەهاێن سەرڤە سەرڤەدا، هەر دەیەیەك هەڵکەوتنی چەندین نووسەران و شاعیرانی داهێنەری بەخۆوە بینی. سینکلەر لویس، کە لە رۆمانە ریالیستییەکانیدا دۆزە کۆمەلأیەتییەکانی شیدەکردەوە، ژیانی ئەمریکاییەکانی بە تەنزو تەوس وێنەگرتووە.

ویلاکاتر، بە وێنە محافەزەکارەکانی، بە وێنە راستگۆو سەنگینەکانی، سیمای هەندێ کەسایەتی تایبەتی ئەمریکای وێنەگرتووە. ف. سکوت فیتزجرالد، پەردەی لە رووی کەسانی سەرکێش و نەگونجاو هەڵمالی. ویلیام فوکنەر، بەزەبری شێوازو فۆرمی شەپۆلی هۆش، حەقیقەتە دەروونی و بارودۆخ و هەلومەرجەکانی ژیانی ئینسانی وەستایانە گێڕایەوە. تورنتن وایلدر، داب و نەریتی تازەی لەگەڵ ئاماژەدا بۆ رابردوو تۆمار کرد.

ئەرنست هەمینگوای، بەو شێوازە تایبەتییەی کە لە هونەری چیرۆکنووسی تازەدا ئەفراندی، پەیامی خۆی لە مەیدانی دەربڕینی حاڵەتی سۆزداری نەوەی دوای جەنگ بە جێ گەیاند، و جان دوس پاسوس بە توندی لە شێوەی ژیانی سەرمایەداری دا.

دەیەی ١٩٣٠– ١٩٣٩، سالأنی تەنەزولی زەقی ئابووری، ریفۆرمی لەزی کۆمەلأیەتی، نائومێدی و رەشبینی، و زەمانی پێکدادانی تەواوی هاماجی کۆمەلأیەتی و حاڵ و هەوای داهێنان بوو. بۆ ماوەیەکی کەم ئەدەبیاتی کرێکاری هەڵهات، پاشان بەرەو ئاوا بوون چوو. نووسەرانی ئەمریکایی کەوتنە عەودالی بەهاێن قوڵتر، جدیترو زیندووتر و زۆر بەرهەمی جوانی ناوەرۆك ئیعترازی بە هیمەت و هەوڵی سینکلر لویس، جان شتاین بك، دوس پاسوس، ئەرسکین کالدول، ئولمەر رایس، و زۆری دیکەی نووسران.

تەماشەیەکی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم، لە زۆر رووی جۆراو جۆرەوە کاروانی ئەدەبیاتی ئەمریکا روون دەکاتەوە:

١– لە بەرهەمە رۆمانتیکییەکاندا، واقیعە کۆمەلأیەتییەکانی وەکو سەوداو مامەڵەی گەورە، خاوەگیری بە هەڕەشەو تاوان، لێکۆڵینەوەی کەلتووری بە رادەیەکی زۆر، بووە بە تەوەر.

٢– لە بەرهەمە ریالیستییەکاندا، وێنەێن وەستایانە دەربارەی تاك و کۆ گیراون.

٣– لە بەرهەمێن ئەزموونگەری دا، شیکردنەوەی بێ پەروای ژیانی ئەمریکایی، بێ گوێدانی فرە بە قاڵب و فۆرم، جەختی لەسەر کراوەتەوە. لەم قۆناغەدا، وادیارە نووسەران عەودالّ و خوازیاری شتێکی بنەڕەتی تر لە پێشکەوتنی زانستی یا مادی و کەلتووری بازرگانی بوون. لە ماوەی جەنگی جیهانی دووەمدا، شتاین بك، هەمینگوای، و رۆژنامەوانانی وەك

جان هرس و ئیرنی پیل (١٩٠٠– ١٩٤٥) کۆمەڵێك راپۆری زندوو و مامۆستایانەیان لەمەڕ هەست و ئەزموونی سەربازان لە شەڕگەدا، ئامادە کرد. ساڵانی دوای جەنگ شایەد حاڵی بەردەوامی دوو دڵی و دڵەڕاوکێ بووە لە ئەمریکا و وڵاتانی دیکەدا، کە ئەمە بۆ خۆی بووە بە ئەنگێزە و فاکتەری گەڕانی بەربڵاو بە دوی بەهاێن قوڵترو ئارمانێن بناغەییتر لە ژیانی ئەمریکایی دا.

رۆماننووسان و نووسەرانی کورتە چیرۆك

چیرۆکی تازەی ئەمریکی لە نێو داروپەردوو و وێرانەو لە ناو جەرگەی جەزرەبەکانی جەنگ و دژوارییەکانی پاش جەنگەوە لە دایك بوو و کەوتە نەشونما. لە چیرۆکە کورتەکانی شرود ئەندرسن–ەوە، وەکو "واینز بورگ، ئوهایو– ١٩١٢" تا رۆمانە بە ناوبانگەکەی تومس وولف بەناوی "فریشتە، بڕوانە نیشتمان– ١٩٢٩" دەردەکەوێ کە لەگەڵ پەرەسەندنی داب و نەریتانی کۆن و گەشەکردنی رێبازانی نوێدا، چیرۆکی ئەمریکی لە باری فۆرم و ناوەڕۆکەکەوە –ریالیزمی زبر، ناتورالیزمی گرژ، ئەکسپرسیونیزم، رەمزییەت، دانانی لیریکای خەمناك، فرۆیدزم و مارکسیسزمی ئەدەبی– پەرەی سەندووەو پوختە بووە. لە وار هزرپەروەریدا، رۆمانانی "بابیت" (١٩٢٢)ی شاکاری سینکلر لویس، کە کاریکاتۆرێکی تەوس ئامێز لەمەڕ دابە فۆلکلۆرییەکان، و "تراژیدیایەکی ئەمریکایی– ١٩٢٥"، کە رەخنەیەکی توندو نا ئومیدانەیە، لە ئەمریکادا رچەشکێن بوون. لەگەڵ دامرکانەوەو نیشتنەوەی هەراو هەنگامەی جەنگدا، هنری لویس منکن، بە تۆنە ریشخەن ئامێزەکەی خۆی بوو بە رابەری رۆشنبیرانێك کە لە بتە گشتییەکانیان دەدا. منکن وەکو رەخنەگرێکی لیپۆك و گاڵتەباز، لە رێزی پێشەوەی ئەو کەسانە بوو کە رەخنەیان لە کورت بینی و وشکە مقەدەسی و کەچ زەوقی دەگرت.

سەربازانی کۆنەکاری مەیدانانی جەنگ، وەکو هەمینگوای و فیتز جرالدو دۆس پاسۆس، کە نوێنەری "نەوەی گوم بوو" بوون لە دنیای گرترودستاین، شێوەیەکی نوێیان لە رۆماننووسیدا داهێنا، و هەمینگوای بوو بە وەستاو مامۆستای شێوازێکی ئەفسون ئاسای ئەوتۆ کە گەلێك کەس کەوتە لاسایی کردنەوەی .

دوای جەنگی جیهانی یەکەم کە ئەمریکا لە قۆزاخەی گۆشەگیری وەدەرکەوت، توانایەکی ئابووری و سوپایی سەیری پەیدا کرد. ئەدەبیاتی ئەمریکی و بە تایبەتی رۆمان و کورتە چیرۆکیش گیانێکی تازەیان تێ کەوت.

ساڵانی بیست بە دواوە قۆناغی ئەزموون و گەڕان بوو بەدووی بەهاێن نوێ و مانای ژیاندا. نووسەرانی لاو بە ئیلهامی تیۆرییەکانی فرۆید بە دیدێکی زانستیانە دەیانڕوانییە مرۆڤ، دیدێك کە خودی مرۆڤ بە هۆی مامەڵەی لەگەڵ تەبیعەتدا پەیدای کردبوو. لەم ساڵانەدا چیرۆك و پەیوەندی چیرۆك بە ژیانەوە توانایەکی تازەی پەیدا کرد، و ریالیزم و ناتوالیزم، واتە وێنەگرتنی راستەوخۆو بێ پەروای ژیانی سەردەم بوو بە باو. ئەو گۆڕانکارییە کەم وێنەیەی کە لە ئەدەبیاتدا هاورێلەگەڵ گۆڕانی بارودۆخە کۆمەڵایەتییەکاندا روویدا، لە دانی خەڵاتی نۆبل دا رەنگی داوەتەوە.

سینکلەر لویس لە ١٩٣٠، پیرل باك لە ١٩٣٨، فوکنەر لە ١٩٤٩، هەمینگوای لە ١٩٥٤، و شتاین بك لە ١٩٦٢دا، خەلاتی نۆبلیان وەرگرت، کە ئەمە خۆی لە خۆیدا نیشانەی رۆلی جیهانی رۆماننووسی ئەمریکایە.

گرترود (فرانکلین) ئاترتون (١٨٥٧- ١٩٤٨):

زۆربەی کورتە چیرۆك و رۆمانەکانی ئەم نووسەرە، وەکو رۆمانی کالیفورنیاییەکان (١٨٩٨) دەربارەی کالیفورنیایە. بەناوبانگترین رۆمانی ئەو بە ناوی (فاتیح- ١٩٠٢)ە کە ژیاننامەیەکی چیرۆکئامێزی ئەلکساندەر همیلتن-ی سیاسەتوانی ئەمریکییە. رۆمانی گاجوتانی رەش (١٩٢٣) دەربارەی تازە بوونەوەی لاوی ژنێکی پیرە. ئاترتون ژیاننامەی خۆی لە ژێر سەر ناوی سەربردەی رۆماننووسێك (١٩٣٢) نووسیوەتەوە.

ئۆوین ویستر (١٨٦٠- ١٩٣٨):

رۆماننووس و چیرۆکنووس، شاعیرو پێکەنینۆك نووس بوو، شۆرەتی ئەو بە رۆمانی ڤیرجینیایی (١٩٠٢)یەوە کە ژیانی گاوانان وێنە دەگرێت. ویستر لە ئەسڵدا رۆماننووسی گاوانانی رۆژئاوای ئەمریکایە. لین مك لین-ش (١٨٩٧) کە کۆی شەش چیرۆکی کورتە، دەربارەی گاوانانە. هەروەها کۆ چیرۆکێکی دیکەشی، کاتێ رۆژئاوا بوو (١٩٢٨) لەو بابەتەیە. ویستر ژیاننامانشی نووسیوە، لەوانە حەوت سەردەمی واشینگتۆن (١٩٠٧) و روزفیلت (١٩٣٠).

ئیدیت (نیوبولد جونز) وارتۆن (١٨٦٢- ١٩٣٧):

خانمی رۆماننووس و نووسەری کورتە چیرۆکان، لە شاری نیویورك لە دایك بووە. بە رۆمانە توندو نەنز ئامێزەکەی ئیتان فروم (١٩١١)، کە لە ئینگلستانی نوێدا روو دەدا، ناوبانگی دەرکرد. لە رۆمانەکانیا زیاتر حەزی لە شیکردنەوەی داب و نەریتی کۆمەلگەی نیویورکە، وەکو چۆن قارەمانی رۆمانی (مالی خۆشی- ١٩٠٥) گیرۆدەی ناکۆکی نێوان دوو دنیای کۆن و نوێی نیویورکە، و لە "سەردەمی بێ گوناهی- ١٩٢٠" دا ژیانی کۆمەلایەتی پەنجا سالی نیویورك دەگێڕدرێتەوە. لە رۆمانەکانی تری وارتۆن، سەنگی مەحەك- ١٩٠٠، دۆلی بڕیار- ١٩٠٢، تاوسان- ١٩١٧و قەیرە کچ- ١٩٢٤ شایانی باسن، وارتۆن کۆمەلە رۆمانۆکێکی لە ژێر سەر ناوی لە نێویورکی کۆندا- ١٩٢٤ نووسیوە کە بریتییە لە چوار کورتە رۆمان، هەندێ لە کورتە چیرۆکەکانی ئەمانەن: ساتە قەیراناوییەکان- ١٩٠١، زاهید و ژنی هۆڤی- ١٩٠٨و حیکایەتانی مرۆڤ و تاپۆیان- ١٩١٠ وارتۆن سەفەرنامەیەکی بە ناوی "لە مەراکشدا- ١٩٢٠" و کتێبێکی دەربارەی رەخنەی ئەدەبی بەناوی چیرۆکنووسی- ١٩٢٥ لە پاش بەجێماوە.

ئۆ. هنری (١٨٦٢- ١٩١٠):

ناوی ویلیام سیدنی پۆرتەرە، لە کارولینای باکووری هاتۆتە دنیا. لە دوازدە ساڵیدا بۆ تەکساس رۆیی و لە بانکدا کەوتە کار. لە هەمان ویلایەتدا هەفتەنامەی پێکەنینۆکی رولینگ ستون-ی دامەزراند. لە ساڵی ۱۸۹۹دا بە تاوانی دزی لە بانك بەسێ ساڵ زیندانی حوکم درا، و لە دوای ئازاد بوونیەوە لە ۱۹۰۱دا تا کۆتایی تەمەنی لە نیویورك ئاکنجی بوو. لەم ماوەیەدا بەلای کەمەوە شەش سەد چیرۆکی کورتی نووسی کە لە سیانزە بەرگ دا بڵاوبوونەتەوە. یەکەم بەرگی ئەم چیرۆکانە، کەلەرمو پاشایان (۱۹۰٤) بوو و دووەمینیان چوار میلیۆن (۱۹۰٦) بوو، کە بیستو پێنج کورتە چیرۆکی لە خۆ گرتبوو.

کورتە چیرۆکەکانی ئۆ. هنری کە مەیدانی رووداوەکانی زۆربەیان نیویورکە، لە رووی کورتی، پارێز لە ئەنجامگیری ئەخلاقی، کۆتایی زیرەکانەو چاوەڕوان نەکراو، تۆنی خۆمانی، هەروەها لە رووی ناوەڕۆكو تەکنیکەوە، بە شاکاری جیهانی چیرۆکنووسی دەژمێردرێن.

ئۆ. هنری زیاتر بە کورتە چیرۆکی عاتیفی و نیمچە ریالیستی بەناوبانگە کە مامەڵە لەگەڵ ژیانی خەڵکی عەوام، بەرەڵلاو چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگەدا دەکات. لە ساڵی ۱۹۱۸دا "خەڵاتی بیرەوەری ئۆ. هنری"، بۆ رێزنان لەو نووسەرە دامەزرا، کە هەموو ساڵێك بە باشترین چیرۆکی بڵاوکراوە لە گۆڤارەکانی ئەمریکا دەدرێ. لە نێو دڵگیرترین کورتە چیرۆکانی ئۆ. هنری دا دەتوانرێ ئاماژە بۆ "دڵی رۆژئاوا- ۱۹۰۷"، "دەنگی شار- ۱۹۰۸"، "رێگەکانی چارەنووس- ۱۹۰۹"، "چەرخ و فەلەك- ۱۹۱۰"، "شەشانو حەوتان- ۱۹۱۱"، "بەرەڵلاو ئاواران- ۱۹۱۷" بکرێت.

روبرت هریك (۱۸٦۸- ۱۹۳۸):

ئەم نووسەری رۆمانو کورتە چیرۆکانە، رۆماننووسی بە "ئەوپیاوەی کە سەردەکەوێ- ۱۸۹۷" دەست پێکرد. لەم رۆمانەدا کێشەی نێوان ژن و پیاو لە کاتی هاوسەرگیری دا لەسەر زاڵ بوون بەسەر یەکتر دەخرێتە روو. رەنگە باشترین رۆمانی ئەو چارەنووسی هەمووان- ۱۹۰٤ بێ، کە لەوێدا دەکەوێتە وێنەگرتنی کۆمەڵگەیەك کە هونەرمەندێکی لاوی خەڵکی شیکاگۆ بۆ بازرگانی هاندەدا. هریك لە بەرهەمەکانیا هەوڵدەدا مەسەلەکانی کۆمەڵگەی پیشەسازی تازە، بە تایبەتی گەندەڵی روحی چینی بۆرژوا شی بکاتەوە. لە رۆمانەکانیا جیهانی ریالی (۱۹۰۱)و بیرەوەری هاوولاتییەکی ئەمریکایی (۱۹۰۵) ناوبانگیان دەرکردووە. دوو کۆمەڵە چیرۆکیشی بەناوی نامەڤیانییە ئەدەبییەکان (۱۸۹٦)و خاوەنی میوانخانە (۱۹۱۸) بڵاوبوونەتەوە.

(نیوتن) بووت تارکینگتن (۱۸٦۹- ۱۹٤٦):

نووسەری رۆمان و کورتە چیرۆك، شانۆنامە، رەخنەگری ئەدەبی و وێنەگر بوو. لە زانستگەی پرنیستن خوێندویەتی. زیاتر دڵبەندی سیاسەت بوو، و یەکەمین رۆمانی بەناونیشانی (ئاغای ئیندیانا- ۱۸۹۹)ش رەنگدانەوەی هەمان ئارەزوویەتی. هەندێ لە رۆمانە گرنگەکانی دیکەی ئەمانەن: پەشێوی (۱۹۱۵)، فەتحی کەنعان (۱۹۰۵)، هەڤدە (۱۹۱٦)و ئالیسو ئەدامز (۱۹۱۲).

وینستۆن چرچیل (١٨٧١- ١٩٤٧):

یەکەمین رۆمانی چرچیل، ناوداری (١٨٩٨)یە، کە وا دیارە هەجویەکی ریچارد هاردینگ دیویس (١٨٦٤- ١٩١٦)ی رۆژنامەنووس و رۆماننووسی هاوولاتی خۆی بوو. دووەم رۆمانی، ریچارد کارڤل (١٨٩٩)ە کە بووە مایەی ناوبانگی، دەربارەی شۆڕش بوو. رۆمانە مێژووییەکانی چرچیل وەکو، قەیران (١٩٠١) دەربارەی جەنگی ناوخۆ، و دوو ریان (١٩٠٤) دەربارەی کۆتایی شۆڕش، بە سەرکەوتووترین بەرهەمی ئەو دەژمێردرێن. رۆمانێکی بەناوبانگی دیکەی چرچیل بە ناو نیشانی ولاتێکی دوور (١٩١٥)ە، کە سەربردەی کوڕێژگەیەکی دەستباد دەگێڕێتەوە.

تیودور (هرمان ئالبیرت) درایزەر (١٨٧١- ١٩٤٥):

لە داك و بابیکی موهاجیری ئالمانی لە ئیندیانا لە دایك بووە. یەکەمین رۆمانی، خوشکە کاری (١٩٠٠)یە کە شیکردنەوەیەکی تێرو تەسەلە دەربارەی کیژە گوندییەك کە گیرۆدەی ئەفسون و پیسی ژیانی شار دەبێ، بەم رۆمانە، چیرۆکی ئەمریکایی لە واری باسی ژیانی هاوچەرخ دا چووە قۆناغێکی تازە لە ریالیزمی بێ پەروابییەوە. ئەم رۆمانە بەو بیانووەی کە دژی ئەخلاق و پاکی گشتییە ماوەیەکی زۆر راگیرا. دووەمین رۆمانی درایزەر بە ناونیشانی جین گرهات (١٩١١)ـە دەربارەی ژنێکە کە هەمیشە لە خەمی خێرو چاکەی خەڵکانی دیکە دایەو ئەم خۆش تەبیعەتییە بەرەو کەوتنی دەبات. رۆمانە سێ بەشییەکەی درایزەر، کە بە خۆی ناوی چیرۆکانی سیانەی هەوەس-ی لێناون، بریتین لە سەرمایەدار (١٩١٢) دێو (١٩١٤)، و فەیلەسوف رەواقی (١٩٤٧) لەسەر بنەمای ژیانی چارلز ت. یرکیس (١٨٣٧- ١٩٠٥)ی گەورە سەرمایەداری ئەمریکایی نووسراوە. لەم رۆمانەدا یرکیس، کە لە سیمای فرانك کو پروودا دەردەکەوێ، سەرمایەداریکی بێ ویژدانە لە فیلادلفیادا کە رێگەی خۆی لە هەژارییەوە تا دەسەلات و دەوڵەمەندی تەی دەکات و بۆ گەیشتن بە ئارەزووەکانی، سێکس و پارە بە کار دێنێ. درایزەر لەم چیرۆکانەدا بە تواناترین رەخنەگری گەندەڵی و بەرتیل خۆرییە. بلیمەت (١٩١٢) رۆمانێکی تری درایزەرە، باسی ژیانی نیگارکێشێك دەکات کە خۆی وەقفی هونەر کردووە. باشترین رۆمانی درایزەر، تراجیدیایەکی ئەمریکایی (١٩٢٥)یەن، ئەمە چیرۆکی گەنجێکی بێ باشارە کە ماشوقەکەی دەکوژێت و بە خۆیشی حوکمی مەرگ دەدرێ. نووسەر ئەم قارەمانە نەك بە بەرپرسی کارەکەی خۆی دەزانی، بەڵکو بە قوربانییەکی کۆمەڵگەیەکی دادەنێ کە نەیتوانیوە هێزی ئەخلاق و ویژدانی پێ ببەخشێت.

لە کۆ کورتە چیرۆکەکانی درایزەر، دوانزە پیاو (١٩١٩) و زنجیران (١٩٢٧) شایەنی باسن.

درایزەر لە ئاخرو ئۆخری تەمەنی دا رووی کردە سوسیالیزم و هەندێ بەرهەمی لە مبارەیەوە نووسی، درایزەر نووسەرێکە گوێ بە شێوازو قاڵب نادات، بەلام بە توانایە، و لە مەیدانی رچە شکێنی بێ پەردەیی ریالیستی دا، کاریگەرییەکی گەورەی بەسەر بەرهەمێن چیرۆکڤانی ئەمریکاوە هەبووە. بە هەق بە یەکێك لە نوێنەرانی گەورەی قوتابخانەی ناتورالیزمی ئەمریکاییان زانیوە.

ستیوارت ئیدوارد وایت (١٨٧٣- ١٩٤٦):

نووسەری رۆمان و کورتە چیرۆکان، مێژوونووس و نووسەری لاوانە، ناوەڕۆکی رۆمانەکانی یەجگارجۆراو جۆرن. لە رۆمانەکانیا، شەوانی ئاریزونا- ١٩٠٧و بکوژان (١٩٢٠) دەربارەی رۆژئاوای دوورن، و شوێنە ئارامەکان (١٩٣٢)و بەندەری رازدار (١٩٢٦) دەربارەی باکوورن، روداوی رۆمانانی زێڕ (١٩١٣) و بەلارو لەنجە (١٩٢٢) لە کالیفورنیا روو دەدات، و پلنگە ژن (١٩١٦)و (سیمبا- ١٩١٨) لە ئەفریقادان. چلەی هاوین (١٩٣٠)و کالیفورنیای کۆن (١٩٣٧)ش لە بەرهەمە فەلسەفی و مێژووییەکانی ستیوارتن.

روناگیل (١٨٧٤- ١٩٣٨):

خانمی رۆماننووس خەڵکی ویسکانسین بوو. شۆرەتی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بەرهەمانەی کە ژیانی ناو شارە بچووکەکانی رۆژئاوای ناڤین وێنە دەگرن.

یەکەمین رۆمانی، دورگەی رۆمانس (١٩٠٦) بوو. پاشان زنجیرە کورتە چیرۆکی پڕ لە هەست و سۆزی خۆی، دەربارەی گوندی دۆستایەتی نووسی کە بەناوبانگترینیان گوندی دۆستایەتی (١٩٠٨)و ئاشتی لە گوندی دۆستایەتی (١٩١٩)،. لە رۆمانەکانی گیل دا، وەکو دیباجەی ژیانێك (١٩٢٦) هەست بە کەش و هەوای عیرفانی دەکرێت.

ئیلین (ئاندرسون گولسن) گلاسگو (١٨٧٤- ١٩٤٥):

خانمی رۆماننووسی ڤیرجینیایی، ئایدیالیستێکی دڵبەندی بەها ئەشرافییە روو لە نەمانەکانی ئەمریکا بوو. گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی دەڤەرەکانی باشووری ئەمریکاو ژیانی پیشەسازی تازەو داڕوخانی کەلتوورو شارستانیەتی ئەرستۆکراتی ناوەڕۆکی سەرەکی بەرهەمەکانیان پێك دەهێنا. قارەمانی سەرەکی رۆمانەکانیشی لە بنەماڵە کۆنە ئەشرافییەکانی ڤیرجینیاوە دێن و لە بەرانبەر گوشاری ژیانی تازەدا بۆڕ دەدەن و لە ناو دەچن. قارەمانانی رۆمانانی ڤیرجینیا (١٩١٣) و لەم ژیانەی ئێمەدا (١٩٤١) لەم دەستەیەن.

باشترین رۆمانی گلاسگو، زەوی بوورە (١٩٢٥)یە، چیرۆکی کیژێکی فریو خواردوو دەگێڕێتەوە کە بە زەبری خۆراگری و ورە بەرزی زەوییەکی بیابان و بوورە دەکات بە مەزرایەکی پڕ بەروبووم، یەکێك لە نموونە باشەکانی رۆمانە ریالیستییەکانیشی مەیدانی شەڕ (١٩٠٢)ـە کە ڤیرجینیای قۆناغی جەنگی ناوخۆ وێنە دەگرێت. رۆمانە کۆمەڵایەتییەکانی گلاسگۆ وەکو ئەوانە لە بەرانبەر گەوجێتیدا سەریان شۆڕ کردووە (١٩٢٩) و کۆمیدینانی رۆمانتیك (١٩٢٦) ئاوێتەی تەنزێکی دڵسۆزانە بوون. نموونەیەکی بەرجەستەی ئەم رۆمانانە ژیانی پارێزراو (١٩٣٢)ی ناوە. ئەم رۆمانە ژیانی ئەشرافی باشوور، کە لە پەنای سامانی مۆڵدا بێ خەمن لە رووداوان، دەگێڕێتەوە.

گرترود ستاین (١٨٧٤- ١٩٤٦):

خانمە نووسەرێکی خەڵکی پیترزبورگ بوو کە سەردەمی منالیەتی لە ڤێناو پاریس و بالتیمور و ئوکلاند بەسەر برد. یەکێك بوو لە خوێندکارە دیارەکانی ویلیام جیمز لە زانستگەی رادکلیف. لە قوتابخانەی پزیشکی جونزهاپکینرشدا خوێندوویەتی و چەند لێکۆڵینەوەیەکی لەمەڕ توێکاری مێشك ئەنجام دا، و پاشان لێبڕا تا لە واری نووسەرایەتی و نیگارکێشی دا سوود لە زانست وەربگرێت.

ستاین لە ساڵی ١٩٠٩دا کورتە چیرۆکی "سێ ژیان"ی بلاوکردەوە. ئەم کتێبە حیکایەتی خەیاڵی سێ ژن بە شێوازێکی ئاهەنگدار دەگێڕێتەوە، بەناوبانگترین رۆمانی ئەو بە ناونیشانی دروستکردنی ئەمریکاییان (١٩٢٥)ـە، کە بەربلاوترین رۆمانی سەردەم بوو، دەربارەی خێزانی خودی نووسەرە. ستاین چەند شانۆنامە، و ئۆپرایەکیشی بە ناونیشانی چوار قەدیس لە سێ پەردەدا (١٩٣٤) نووسیوە.

<u>شیرووود ئاندرسون (١٨٧٦- ١٩٤١):</u>

نووسەری رۆمان و کورتە چیرۆکان و شانۆنامە، خەڵکی ئۆهایو بوو. لە پاڵ کارەکەیدا واتە بازرگانی، نووسەریشی دەکردو، ماوەیەکیش بە رۆژنامەوانییەوە مژول بوو.

یەکەمین کۆ کورتە چیرۆکی ئاندرسون بەناونیشانی واینزبورگ، ئوهایو لە ١٩١٢دا بلاوبووەوە. لەم کۆ چیرۆکەدا شوێنەواری شومی لەمپەرو کۆسپە کۆمەلاّیەتییەکان بە سەر روح و دەروونی کەسانی بەزیوو و نائومێد لە رێگەی وێنەگرتنی بیست حاڵەتی روحییەوە نیشاندەدرێ. کۆ چیرۆکێکی دیکەی ئاندرسون، سەرکەوتنی هێلکە مرە (١٩٢١) کە دەربارەی گوندنشینانە.

یەکەمین رۆمانی ئاندرسون، بەناوی کوڕەکەی وێندی مەکفرسونە (١٩١٦) کە سەر بردەی گەنجێکی بێزارە لە ماڵی تاقەتبەرو بابە مەیخۆرەکەی.

ئاندرسون لە رۆمانەکانیا بە توندی رەخنە لە ژیانی تاقەتبەرو یەکهاوی ئەمریکاییان دەگرێ و ئەو گیروگرفتانەی لەم حالە دەکەونەوە شیدەکاتەوە. لەلایەکی دییەوە کە حەساسیەتێکی توندی سەبارەت بە گۆڕینی ئابووری کشتوکاڵی بۆ ئابووری پیشەسازی هەیەو کۆمەڵگەی کۆنی ئەمریکای وەکو جۆرە ((بە هەشتێکی گوم بوو)) دێتە بەرچاو، هەوڵدەدا تا کاریگەریی تەکنولۆژیا یا بەسەر ژیانی ئەمریکاییەوە وێنە بگرێت.

ئاندرسون پەیڕەوی هزرێن فرویدو شێوەی دەروون شیکاری ئەویش دەکات. لە رۆمانی خەندەی رازدار (١٩٢٥)دا هزرێن فرۆیدو حیکمەتی درەوشانەوە بە خواستن (استعارە) دەگێڕدرێتەوە.

باشترین رۆمانی ئاندرسون، سپی پێستێکی داماو (١٩٢٠)ـە، کە دەربارەی داهێنەرێکی کەم رووە. ئاندرسون ئوتوبیوگرافیەکی جوانیشی لە پاش بەجێ ماوە کە سەر بهوردی چیرۆکبێژێکی (١٩٢٤) ناوە.

<u>ویلا (سیبرت) کاتر (١٨٧٦- ١٩٤٧):</u>

خانمی نووسەری ڕۆمان و کورتە چیرۆکان، لە ڤیرجینیا هاتۆتە دنیاو لە نێو مەزرا گەنمەکانی نبراسکاو موهاجیرانی بوهمیایی دا گەورە بوو.
یەکەمین ڕۆمانی کاتر، پردی ئەسکەندەر، لە ساڵی ١٩١٢دا بڵاو بووەوە. دووەمین ڕۆمانی، ئەی پێشڕەوان (١٩١٣) دەربارەی کیژێکی سوێدی بوو کە کەسایەتییەکی سەنگینی بەهێزی هەبوو و دەیتوانی پێشبینی ئایندەی وڵاتی خۆی بکات. ڕۆمانێکی دواتری کە ناونیشانی ئاوازی کڵاوکوڕەیە (١٩١٥)، هەم دەربارەی کەسایەتی کیژێکی سوێدییە، کە لە شاروچکەیەکی کولورادۆ گەورە دەبێ و دوای چەندین ساڵ لە هەوڵ و کۆشش، بلیمەتی خۆی لە مەیدانی ئۆپرادا دەنوێنێ.
کاتر کە خەمینانە ستایشی ڕۆژاوا دەکات، لە چوارەمین ڕۆمانیا، ئانتونیای من (١٩١٨) باسی ئاوا بوون و نەمانی مەرزنشینی و داهێنانی مەرزنشینان دەکات. یەکێك لە ئێمە (١٩٢٢)) ڕۆمانێکی تریەتی کە خەڵاتی پۆلیتسەری وەرگرت، ئەمیش دەربارەی کوڕێکی خەڵکی ڕۆژئاوای ناڤینە کە لە جەنگی جیهانی دا دەکەوێتە بەرگری لە وڵاتەکەی.
ڕۆمانی خانمی گوم بوو (١٩٢٣) کە ڕۆمانێکی مەیلەو ڕەمزی کاترە، لە ڕاستیا ڕەنگدانەوەی بەسەرهاتی میللەتی ئەمریکایە. خا فورستەر،ی شا قارەمانی کتێبەکە (وێنەیە کە لە ئەمریکا)، کە زەمانێك پاك و ڕەسەن بووەو هێشتاش هەر جوانە، لە پاش مردنی مێردەکەی دەکەوێتە باوەشی داوێن پیسی و ڕابواردن. ئەمە لە ڕاستیدا "خودی ڕۆژئاوایە" کە بەردەوام بەرەو خراپی دەڕوات.
هەندێك لە ڕۆمانەکانی تری کاتر، مەرگ بە سۆراخی قەشەوە دێ (١٩٢٧)، ئەمە حیکایەتی دامەزرێنەری کڵێسای سانتافە دەگێڕێتەوە، و سێبەری سەر تاوێر (١٩٣١)، باسی ژیانی حەکیمێکی خەڵکی کیبیك-ە لە سەدەی هەڤدەیەم دا.
لە نێو کۆ کورتە چیرۆکەکانی خا کاتردا، باخی دێو (١٩٠٥) و چارەنووسانی نادیار (١٩٣٢) لە هەموویان بەناوبانگترن.
کاتر، شێوازێکی ناسك، کورت و هاوسەنگی هەیە. عەیبی گەورەی بەرهەمە درێژەکانی لەمەدایە کە هاو ئاهەنگی گونجانی بەشەکانی چیرۆك ڕەچاو ناکات.

ئۆپتن (بیل) سینکلر (١٨٧٨- ١٩٦٨):
لە خێزانێکی باشوورییە، لە بالتیمور لە دایك بووەو لە نیویورك خوێندویەتی. لە ساڵی ١٩٠٦دا، نموونە شاری سوسیالیستی خۆی دامەزراند، و پاشان لە دامەزراندنی "یەکێتیی ئازادییە مەدەنییەکانی ئەمریکا"دا ڕۆڵێکی چالاك و ئەکتیفی بینی.
سینگلر لە ڕۆمانەکانیا ڕەخنەگرێکی سەر سەختی گەندەڵیەکانی کۆمەڵگەی ئەمریکایە، پەردە لەسەر هەموو دزێوی و چەپەڵییەك هەڵدەماڵێ، سەرمایەداران و دەوڵەمەندان بە ڕەواجدانی گەندەڵی تاوانبار دەکات و لە چوار مێخەیان دەدا. هێرشی توند دەکاتە سەر ژیانی ئابووری و ڕامیاری ئەمریکاو سوسیالیزم بە چارەسەر دەزانێ. لە ڕۆمانی بێشەدا (١٩٠٦)، کە بووە مایەی ناوبانگی، بە جورئەتەوە چەوسانەوەی پڕ لە شەرمەزاری کرێکاران بە دەستی سوڵتانانی گۆشتی شیکاگۆوە بەر ڕەخنە دەدات، و وێنەیەکی شوم لەمەڕ کوشتارگەکانی گۆشت بە دەستەوە دەدا. لە

رۆمانی سوڵتانی خەڵۆزی بەردین (١٩١٧)دا گەندەڵی کۆمپانیاکانی دەرهێنانی خەڵوزی بەرد لە ڕێگەی چیرۆکی مانگرتن لە کانە خەڵۆزەکانی کولورادۆدا ئاشکرا دەکات. لە رۆمانی نەوت (١٩٢٧)دا، دەسەڵاتی شەیتانانەی سوڵتانانی نەوت، و فەزیحەتەکانی زەمانی سەر کۆماری هاردینگ"١" دەگێڕێتەوە.

رۆمانی بوستۆن (١٩٢٨) لە قەزیەی پڕ هەراو زەنای ساکۆو ڤانزیتی"٢"یەوە هەڵێنجراوە. رووداوەکانی جیهان لە جەنگی جیهانی یەکەمەوە تا جەنگی جیهانی دووەم بابەتی زنجیرە یانزە رۆمانیەکەی سینگلر پێك دەهێنن. سەری زنجیرەی ئەم کۆمەڵە رۆمانە کۆتایی جیهان (١٩٤٠)، دووەمیان لە نێوان دوو جیهانا (١٩٤١) و رۆمانی سێیەم ددانی ئەژدیها (١٩٤٢) بوو کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت.

شا قارەمانی ئەم زنجیرە رۆمانانە ناوی لەنی بود، ئەو سەفەری دەڤەرانی جۆراو جۆری جیهان دەکاتو لە ناو جەرگەی دەقی رووداوە گرنگە جیهانییەکاندا دەگێرسێتەوە.

یەکێك لە لێکۆڵینەوەکانی سینگلر، چەکی مسییە (١٩١٩) تۆژینەوەیەکە دەربارەی رۆژنامەوانی لە ئەمریکا. سینگلر لەم نووسینانەدا کاریگەری گوشاری ئابووری سەرمایەداری بەسەر کەلتووری ژیانی کۆمەڵگەوە دەخاتە بەر وردەبینی لێکۆڵینەوەوە. لە بنەڕەتا دڵبەندی ئەو بە ریفۆرمی کۆمەڵایەتی زەمینەی زۆربەی بەرهەمەکانیەتی، و سینگلر هێڤیدارە بە سەقامگیری سوسیالیزم سەردەمی زێڕین بێت.

جیمز برانچ کیبل (١٨٧٩- ١٩٥٨):

نووسەری رۆمان، کورتە چیرۆك، شاعیر، رەخنەگر، و گوتار نووسی خەڵکی ڤیرجینیا بوو. زنجیرە چیرۆکێکی حیکایەت ئاسای لە ژێر سەر ناوی گشتی "پواکتیزم" داهێناوە کە مەیدانی زۆربەی هەرە زۆریان سەر زەمینێکی خەیاڵییە لە ئەورووپای سەدەکانی ناڤیندا. رۆمانسی تەنز ئامێزی یورگن (١٩١٩)، کە بە ناوبانگترین چیرۆکی ناو ئەم چیرۆکانەیە بە دەوری تەوەری کەسایەتی پیاوێکی میانەساڵی خاوەنی نووسینگەیەکی رەهەنی دا، بەناوی یورگن دەسوڕێتەوە. یورگن بۆ ماوەی ساڵێك دەگەڕێتەوە سەردەمی لاوێنی و کۆمەڵێك سەر بردەی ئاشقێنی پەیدا دەکات. لەگەڵ ئەمەشا ناتوانێ خەونو ئارمانەکانی سەردەمی لاوی بەدەست بێنێ، و لە کۆتایی ساڵیشدا دڵی بەمە خۆشە کە دووبارە سەردانی هاوسەرە پیرو بە گازاندەکەی بکات. دووەمین رۆمانی ئەم زنجیرەیە دومنی (١٩٢٠) بوو کە هەوەڵجار بەناونیشانی روحی ملیسنت بڵاو بووەوە. لەم رۆمانەدا سەر بردەی ڤیانی بێ کەمو کوڕی دوو دڵداری سەدەکانی ناڤین دەگێڕدرێتەوە. بەسەرهاتی رۆمانسی تەنز ئامێزی نووسەر، بە ناوی سیماکانی زەمین (١٩٢١) لە پواکتیزمدا روو دەدا. سێبەری هەڵۆ (١٩٠٤) یەکێکە لە رۆمانەکانی دیکەی کیبل.

لە نێو کورتە چیرۆکەکانی کیبل دا "شاسواری- ١٩٠٧" و "خەرقەی سپی- ١٩٢٨" دڵگیرو شایستەی خوێندنەوەن.

ئێرنست پول (١٨٨٠- ١٩٥٠):
لە ناو جەرگەی گەڕەکە پیسەکانی نیویورك دا هاتە دنیاوە، و هەر لە ناو ئەو گەڕەکانەدا بوو بە ڕۆمانووسێکی بە بەرهەم و چەندین چیرۆك و گوتاری دەربارەی هەلومەرجی سەختی ژیانی کرێکاران نووسی. دوو سەفەری (١٩٠٥- ١٩١٧) بۆ ڕوسیا کردو بەری ئەو دوو سەفەرە چەند نووسینێکی ڕاپۆرتاسا بوو لەمەڕ شۆڕشی ئەو وڵاتە بە ناونیشانی گوند (١٩١٨)، میللەتی خەمین (١٩١٨) و پیاوێکی بچووکی خەمین (١٩٢٥) بوو.
بەناوبانگترین ڕۆمانی پول بە ناونیشانی بەندەر (١٩١٥) بوو، چیرۆکێکە دەربارەی شاری نیویورك. ڕۆمانی دواتری ئەو کە خەڵاتی پولیتسەری (١٩١٧) بەدەست هێنا، خانەوادەی ئەو (١٩١٧)ی ناوە کە ڕووداوەکانی لە نیویورك دا ڕوو دەدەن. ڕۆمانەکانی دیکەی پول، دەنگی شەقام (١٩٠٦) و کوێر (١٩٢٠)و بە چاوانی ڕۆژهەڵاتییەوە (١٩٢٦)یان ناوە.

جولیا پترکین (١٨٨٠- ١٩٦١):
ئەم خانمە ڕۆماننووسە، بەو ڕۆمانانەی کە دەربارەی ژیانی ڕەش پێستانی کارولینای باشوور نووسینی شۆرەتی پەیدا کرد. باشترین ڕۆمانی، سکارلت سیسترماری (١٩٢٨)یە، کە خەڵاتی پولیتسەری بە دەست هێنا، سەربردەی ڕەش پێستێك دەگێڕێتەوە کە لە کڵێسا دەردەکرێت، تاڵاوی مەرگی کوڕەکەی دەچێژێ، و بە دیتنی خەونی ڕەنجی مەسیح دووبارە لە کڵێسا قەبوڵ دەکرێت. ڕۆمانێکی دیکەی ئەبریلی ڕەش (١٩٢٧) ی ناوە.
پترکین، کۆ کورتە چیرۆکی پێنج شەممەی کەسك (١٩٢٤)یشی لە پاش بە جێماوە.

سینگلر لویس (١٨٨٥- ١٩٥١):
ڕۆماننووس، ڕەخنەگر، و شانۆنامەنووسی خەڵکی مینە سوتا، کوڕی پیاوێکی پزیشك بوو. پاش تەواوکردنی خوێندنی زانکۆ کەوتە کاری پەیامنێری و نووسەری. بە ڕۆمانی شەقامی سەرەکی (١٩٢٠) ناوی کەتە سەر زاران. شا قارەمانی ئەم ڕۆمانە ژنێکی گەنج و ئایدیالی، پزیشکی گوندێکە کە هەوڵدەدا کۆمەڵگەی گوندەکە پێش بخات، بەڵام ڕووبەڕووی شکست دەبێتەوە. لویس لەم ڕۆمانەدا بە تەوسەوە دەڕوانێتە ژیانی مادیو وشك و خەمناکی شارۆچکەیەکی ئەمریکایی. ڕۆمانی دواتری، بابیت (١٩٢٢)ی ناوە، هەجوی خودان کاروکاسبییە لە ئەمریکادا. ڕۆمانێکی تری لویس بە ناونیشانی ئاروسمیت (١٩٢٥)ـە دەربارەی ژیانی پزیشکێکە کە لە نێوان مادییەت و میسالیەت دا لە هاتۆچۆ دایە.
ڕۆمانی ئیلمەرگنتری (١٩٢٧)، ژیانی واعیزێکی پرۆتستانی خەڵکی ڕۆژئاوای ناڤین دەخاتە بەر لێکۆڵینەوە و سەر زەنشتی ریاکاری مەزەبی دەکات.
ڕۆمانی داد زورت (١٩٢٩)، چیرۆکی خاوەنی کارخانەیەکی ئوتومبیل سازی لە ڕۆژئاوای ناڤین دەگێڕێتەوە، و ڕۆمانی ناشێت لێرەدا ڕوو بدات (١٩٣٥) هۆشدارییەکە لەمەڕ ئەگەری پەیدا بوونی حکومەتێکی فاشیستی لە ویلایەتە یەکگرتووەکاندا. بە هەر حاڵ هەر ڕۆمانێکی لویس

ناوەڕۆکێکی تازە لە خۆ دەگریٚ. ئەو کە لە ڕۆمانی ئاروسمیت دا پیشەی پزیشکی وێنە دەگرێت، لە ئیلمەرگنتری دا دەچێتە سۆراخی مەزەب، و لە ناشێت لێرەدا ڕوو بدات سیاسەت دێنێتە ناو ناوان. شێوازی ڕۆمانەکانی لویس بە شێوەیەکی گشتی ئاسایی و یەکنەوایە، بەڵام ڕەوان و سادەن.

لویس لە ساڵی ١٩٣٠دا یەکەمین ئەمریکایی بوو کە خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی لەسەر ڕۆمانی پەیکانساز وەرگرت، و ئەمە پاداشتی خەباتی ئەو بوو دژی مادیگەری و حەقارەتی کۆمەڵگە لەو زەمانەدا.

ئیلیزابت مادوکس روبرتس (١٨٨٦– ١٩٤١):

شۆرەتی ئەم خانمە ڕۆماننووسەی لایەنگری بزاڤی مۆرکی ناوچەیی. بەندە بەو وێنانەوە کە دەربارەی پێشڕەوان و سپی پێستانی داماوی کنتاکی و فیرجینیا دەیانگرێت. بەهرەیەکی پرشنگدارو نوێرینێکی نائاسایی هەبوو. چەند دیوانە شیعرێکی هۆنیوەتەوە، لەگەڵ ئەوەشا، لوتکەی کاری وی لە مەیدانی پەخشاندایە. یەکێك لە ڕۆمانە بەناوبانگەکانی، دڵی من و بەدەنی من (١٩٢٧)ـە، بریتییە لە سەر بردەی ئاشقێنی کیژێکی باشووری و هەوڵدانیەتی بۆ گەییشتن بە بەختەوەری، و چەمەنزاری گەورە (١٩٣٠) بەسەرهاتی مهاجیرنشینانی کنتاکی دەگێڕێتەوە.

مری ئیلین چیس (١٨٨٧– ١٩٧٣):

شۆرەتی ئەم خانمە نووسەرەش بەو ڕۆمانە سەر بە بزاڤی مۆرکی ناوچەییەوەیە کە باسی زاگەی خۆی کەناری مین دەکەن. لە نێو دڵگیرترین ئەم ڕۆمانانەدا، ماری پیترز (١٩٣٥) و درەختی هەڵوژە (١٩٤٥) ناوبانگێکی زیندوویان وەرگرتووە. چیس هەندێ چیرۆکی بۆ منالانیش نووسیوە، کە جوانترینیان شاڕێی شاد (١٩٣٣)ی ناوە. چیس کۆمەڵێك وتاریشی لە پاش بەجێماوە، لەوانە: کەری زێڕین (١٩٢٥)و ڕەتبوون بە حەت دەریادا (١٩٥٨).

فلۆید دل (١٨٨٧– ١٩٦٩):

لە نووسینی ڕۆمان و شانۆنامەدا دەستێکی باڵای هەبوو. لە هەوەڵەوە لەگەڵ دەستەی نووسەرانی شیکاگۆدا هاوکاری دەکردو لە ساڵی ١٩١٤دا لە نیویورك پەیوەندی بە نووسەرانی چەپی مەسیس و لیبراتۆرەوە کرد. شۆرەتی دل بەو ڕۆمانانەیەوەیە کە بەدەوری تەوەری نا ئومێدی پاش جەنگ و ژیانی لاوان لەسەردەمی جازدا دەسوڕێنەوە. دوو ڕۆمانی شێتی زگماك (١٩٢٠) و هەڵاتوو (١٩٢٣) لە ریزی پڕ خوێنەرترین بەرهەمی دل دان. ڕوودلوێکی بچووك (١٩٢٨)ش یەکێکە لەشانۆنامەکانی فلۆید دل.

ئیدنا فیربر (١٨٨٧– ١٩٦٨):

ئەم خانمە نووسەرە، کاری خۆی بە بڵاوکردنەوەی چەند کۆ کورتە چیرۆکێك دەست پێکرد. گرنگترین رۆمانی ئەو، لە ژێر سەر ناوی، بەم گەورەییە (١٩٢٤)یە کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت، ئەمە هەوڵ و تەقەلای بێوەژنێك لە رای بژێوی دا دەگێڕێتەوە.
رۆمانە فرە فرۆشەکانی دیکەی کیژان (١٩٢١)، دێو (١٩٥٢) و کۆشکی سەهۆڵ (١٩٥٨) یان ناوە.

کریستوفەر (دار لینگتن) مورلی (١٨٩٠- ١٩٥٧):

رۆماننووس، رۆژنامە نووس و گوتارنووس بوو. لە بوارە ئەدەبییە جۆراو جۆرەکاندا خۆی تاقی کردۆتەوە. چەند دیوانە شیعرێکی لە پاش بە جێماوە کە بەناوبانگترینیان ئەسپی دارین (١٩١٩) و ماندارینی پیر "٣" (١٩٤٧)ن. کۆمەڵەی دووەم وەرگێڕانی هەندێ سرودی ماندارینێکی گریمانەیی چینییە، لە قاڵبی شیعری ئازادا. بەناوبانگترین رۆمانی مورلی بەناونیشانی پارناس لەسەر عەرەبانە (١٩١٧) حیکایەتی کتێبفرۆشێکی موهاجیر دەگێڕێتەوە. کۆ گوتارەکانیشی بەسەرهاتی پاییزێك (١٩٣٨)ی ناوە.

پیرل باك (١٨٩٢- ١٩٧٣):

ئەم خانمە رۆماننووسە لە ڤیرجینیای رۆژئاوایی هاتۆتە دنیا. لە منداڵیدا لەگەڵ بابی دا، کە بانگەشەکارێکی ئاینی بوو، بۆ چین رۆیی، لە شەنگەهای چووە قوتابخانەیەکی شەوانە رۆژی، و لەم قوتابخانەیەدا هەستی بەوە کرد کە کەسێکی چینییە. لە هەڤدەساڵی دا بۆ ئەمریکا گەڕایەوەو دریژەی بە خوێندندا. باك لە ساڵی ١٩١٧دا شووی کردو ئەمجارەیان بە هۆی کاری مێردەکەیەوە سەفەری چینی کرد. لە زانکۆکانی ئەوێدا کەوتە گوتنەوەی وانەی ئەدەبیاتی ئینگلیزی و هەندێ رۆمانانی نووسی کە بەناوبانگترینیان، خاکی چاك بوو کە خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی ١٩٣٥ی پێ وەرگرت و ناوی خستە سەر زاران.
یەکەمین رۆمانی باك، بای رۆژهەڵاتی، بای رۆژئاوایی، لە ساڵی ١٩٢٨دا بڵاوبووەوە. رۆمانی دواتری خاکی چاك (١٩٣١) بوو کە لە ماوەیەکی کورتا بۆ زۆر زمانان وەرگێڕدراو کرا بە فیلم. ئەم رۆمانە بەسەرهاتی جووتیارێکی چینی دەگێڕێتەوە کە بە هاوکاری هاوسەرە بە حەوسەڵەکەی، دەبێ بە موڵکدارێکی دەوڵەمەند. توانا، پشوو درێژی، پایەداری، و خۆشەویستی ئەو دووانە بۆ خاك وەستایانە وێنەگیراوە.
رۆمانێکی باشی دیکەی باك بە ناونیشانی دایك (١٩٣٤)ـە، ئەمە سەربهوردی دایکێکی دەستکورتی چینییە، کە لە چینی جووتیارانە، و مێردەکەی بە پێنج منداڵەوە بە تەنیا بەرەڵلای دەکات. خانم باك رۆمانانی دیکەی وەکو نەوەی ئەژدیها (١٩٤٢) و نەیجەی زندوو (١٩٦٣)شی نووسیون کە دەربارەی رۆژهەڵاتی دوورن. باك ژیاننامەی باب و دایکیشی لە قاڵبی دوو چیرۆك دا: فریشتەی جەنگاوەر (١٩٣٦)و دوور خستنەوە)١٩٣٦) نووسیوە. زیدەباری ئەمەش دوو رۆمانی لە ژێر سەر ناوانی دنیاکانی من (١٩٥٤) و پردێك بۆ پەڕینەوە (١٩٦٢)ی دەربارەی ژیانی خۆی نووسیون. رۆمانانی: پیاوانی خوا (١٩٥١)، نامەیەك لە پەکینەوە (١٩٥٧)و وەرە، مەحبوبی من

(١٩٥٣) لــه جوملــەی رۆمانــه كــەم تــا زۆر بەناوبانگــەكانی ئــەون. بــاك لــه دوا رۆمانــدا مەســەله ئەخلاقییــەكانی زادەی تەقینــەوەی بۆمبــای ئــەتۆمی شــیدەكاتەوە. بــاك بەرهــەمێكی كلاســیكی چینیشی بەناونیشانی: هەموو مرۆڤان بران (١٩٣٣) وەرگێڕاوەتە سەر زمانی ئینگلیزی.
باك لە بەرهەمەكانیدا هەوڵدەدا كە چینییەكان بە ئەمریكاییـەكا بناسێنیٚ و حالی بوونێك لە نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوا بێنێتە ئاراوە.

كاترین ئان پورتر (١٨٩٤– ١٩٨٠):

خانمی رۆماننوس و نووسەری كورتە چیرۆكانی خەڵكی تەكساس، لە با ری پوختەیی شێوازەوە لە ریـزی نووسـەرانی پێشـەنگی ئەمریكادایـە. چیرۆكەكانی لـە روانگـەی دیتنی سـایكۆلۆژی و مانـای رەمزییەوە دەوڵەمەندن.
خـانم پـورتر بـە كـۆ كورتـە چـیرۆكی یـەهودای پشـكوتوو (١٩٣٥) ناوبـانگێكی دەركـرد، و بـە كـۆ چـیرۆكی تـاوەری خـوار (١٩٤٤) كـە بـووە ناونیشـانی ئـەم كـۆ چـیرۆكە — دەربـارەی تـاوەره بـە ناوبانگەكەی كڵێسای پیزایە لە ئیتاڵیا.
خانم پورتر سیٚ كورتە رۆمانیشی نووسیون كە ئەسپی بێڕەنگ، سواری بێڕەنگ، مەرگ و مردنـی كۆن، و شەرابی نیوەڕۆ (١٩٣٩) یان ناوە. بەناوبانگترین رۆمـانی پـورتر كەشـتی گـەوجان (١٩٦٢) چیرۆكێكی مەجازییە لـە سـەفەری كەشـتییەكی ئاڵمانییـەوە هـەڵینجراوە. ئـەم كەشـتییە هـەمان ئـەم دنیایەی ئێمەیە كە سەر نشینەكانی بەرەو ئەبەدییەت دەبات.
خانم پورتر كۆمەڵە وتارێكیشی دەربارەی هونەرو ژیان لە ژێر سەر ناوی رۆژانی پێشوو (١٩٥٢) بە چاپ گەییوە.

فرانس سكۆت فیتز جیرالد (١٨٩٦– ١٩٤٠):

یەكێك بوو لـە بـە تواناترین نووسـەرانی رۆمـان و كورتـە چیرۆكان لـە نـاو هاوسـونخانی خۆیـدا . لـە سەنت پولی سەر بە مینەسوتا هاتە دنیاوە. خوێندنی زانستگەی پرینستن–ی بە نیوەچڵی تـەرك كـردو پەیوەنـدی بـە خزمـەتی سـەربازییەوە كـرد، بـەڵام هـەرگیز لـە جـەنگی (جیهـانی یەكەمـدا) بەشداری نەكرد.
فیتـز جیرالـد بـەو رۆمـان و كورتـە چـیرۆكانەی كـە دەربـارەی ژیـانی دەیـەی ١٩٢٠ بـوون ناوبـانگی دەركرد. دەیەی بیست، كـە ئـەو "سـەردەمی جاز"ی پێدەگوت، سـەردەمی نەوەیـەكی تـازە بـوو كـە هەموو خواكانی بە مردوو، هەموو شەڕەكانی بە تەواو بوو، و هەموو باوەڕەكانی بە بێهودە دەزانی.
فیتز جیرالد–ی پەیڤداری ئەم سەردەمە، قارەمانانی درەوشاوەوە رەشبین و نـا مەسـئولی خوڵقانـد كە هەوڵیاندەدا ژیان بگۆڕن بۆ جەژنێكی خۆش و بیٚ كۆتایی. یەكەمین رۆمانی، ئەم بـەری بەهەشـت (١٩٢٠) نیشـانەی شكسـت و نائومێـدی و داڕوخـانی ئـەخلاقی ئـەمریكای پـێش جـەنگی جیهـانی یەكەم بوو. فیتز جیرالد لەم رۆمانەدا كە ژیانی خۆی لـە پرینستن دا زنـدوو دەكاتـەوە، روح و گیـانی یاخیانـەی نـەوەی خـۆی بـە شـێوەیەكی لـەزو خێـرا نیشـانداوە. رۆمـانی دووەمـی، جـوان و بێـزراو

(١٩٢٢) بوو، و سێیەمین رۆمانی، گاتسبی گەورە (١٩٢٥) بوو کە هەرایەکی زۆری نایەوە. لەم رۆمانەدا ، کە شاکاری فیتز جیرالدە، سەربردەی ڤیانێکی قوڵو رۆمانتیکی قاچاغ فرۆشێکی دەوڵەمەند سەبارەت بە ژنێك کە لە دەستی داوە دەگێڕێتەوە.

فیتز جیرالد کە هاوسەرەکەی دووچاری نەخۆشییەکی دەروونی تووش، بوو، رۆمانی شەوخۆشە (١٩٣٤)ی لە ژێر کاریگەری ئەم بارەی هاوسەرەکەیدا نووسیوە. سەربردەی کتێبەکەش دەربارەی ڤیانی دەروون نەخۆشێکە دەرهەق بە کیژێکی گەنجی دەروونزان. دوا رۆمانی فیتز جیراڵد، لە ژێر سەر ناوی دوایەمین تایکون-ە (تەواو نەکراوە - ١٩٤١) دەربارەی هولیوودو پیاوێکی سەرمایەدارە کە نوێنەری سەرمایەدارانی کۆنی ئەوێندەرە.

فیتز جیراڵد مامۆستای کورتە چیرۆکانیش بوو. لە پتر لە سەدو شەست چیرۆکی کورتیا کەسایەتیانی سەردەمی جازو خوو خدەی ئەوانی وێنە گرتووە. لە نێو کۆ کورتە چیرۆکەکانیا: نۆ کیژانی روودارو فەیلەسوفان (١٩٢٠)، چیرۆکەکانی سەردەمی جاز (١٩٢٢)و هەموو پیاوە گەنجە خەمینەکان (١٩٢٦) وەسفی ژیانو کۆمەڵگەی دەیەی بیست دەکەن.

جان (رودریگۆ)دۆس پاسۆس (١٨٩٦- ١٩٧١):

لە بنەماڵەیەکی پرتوغالی لە شیکاگۆ لە دایك بوو. لە هارڤەرد خوێندنی تەواو کردو، لە جەنگی جیهانی یەکەمدا بوو بە عەسکەر، لە کۆتایی جەنگدا، بوو بە رۆژنامەوانو لە ساڵی ١٩٢٠دا کەوتە دەرکردنی گۆڤاری نیومسس.

یەکەمین رۆمانی گرنگی لە ژێر سەر ناوی سێ سەربازدا (١٩٢١) بوو کە رەنگدانەوەی ئەزموونی خۆی لە سوپا، و هەروەها شیکردنەوەی کاریگەریی جەنگ لە سەر کەسایەتی مرۆڤ بوو. بەڵام شۆرەتی دۆس پاسۆس بە سێ رۆمانی: شەقامی چلو دووەمی هاوتەریب (١٩٣٠)، هەزار و نۆ سەدو نۆزدە (١٩٣٢)و دراوی درشت (١٩٣٢)ەوە بوو، کە لە ساڵی ١٩٣٨دا لە ژێر سەر ناوی U.S.Aدا بڵاوبوونەوە، ئەم رۆمانانە بە شێوازێکی هەڵسەنگێنراوو زمانێکی وەستایانە، وێنەیەکی گشتگیر دەربارەی ژیان لە ویلایەتە یەکگرتووەکان، لە رۆژانی بەر لە جەنگ، ساڵانی جەنگ، و دەیەی پڕ هەراو هەنگامەی ١٩٢٠ تا یەکەمین ساڵی قەیرانی ئابووری وێنە دەگرنو بەرجەستە دەکەن.

لە راستیدا، بابەتو قارەمانی کتێبەکە خودی ویلایەتە یەکگرتووەکانە. لە "U.S.A"دا جەبریەتی کۆمەڵایەتیو ئابووری، تەماعکاری، چەوسانەوە، هەلپەرستی، و سەرکەوتنی نا دروستی، جەختی لەسەر دەکرێتەوە و قارەمانانی جۆراو جۆری چیرۆکەکە پەی بەوە دەبەن کە لە ژیانیاندا هیچ جۆرە دەسەڵاتێکیان نییە. دۆس پاسۆس لێرەدا لە مۆنتاجی سێ شێوەی: فیلمی خەبەری (بە ریزکردنی مانشێتی رۆژنامانان لە پاڵ یەکدا)، زومی کامیرا (بە بەکارهێنانی هەندێ پەخشانە شیعر کە رەنگدانەوەی شەپۆلی هۆشی خودی خوێن)و شەرحی کورتەی ژیانی قارەمانانی بەرجەستە کە هەر یەکەیان نوێنەری قۆناغێکی کاروانی مێژوو بوونە، بۆ وێنە گرتنێکی گشتگیری ژیانی تازەی ئەمریکا وەردەگرێت. رۆمانێکی سێ بەشی دیکەی دۆس پاسۆس: سەرکێشییەکانی پیاوێکی

گەنج (١٩٣٩)، ژمارە، یەك (١٩٤٣)و پرۆژەی گەورە (١٩٤٩) بوو کە لە ساڵی ١٩٥٢دا لە ژێر سەر ناوی دەڤەری کولومبیادا بڵاوبوونەوەو رەنگدانەوەی ئەو گۆڕانکارییانەیە کە لە دیدو بۆچوونە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی دا روویانداوە. دۆس پاسۆس کە لە بەرهەمەکانی پێشووی خۆیدا لە شەیدایانی ئازادیو سەربەخۆیی بوو، لەم سێ رۆمانەدا بەرەو محافەزەکاری بادەداتەوە، لە راستیدا لە بری هێرش، سەنگەری بەرەڤانی دەگرێت.

دۆس پاسۆس لە ئاخرو ئۆخری دەیەی بیستدا خووی دایە شانۆ و سێ شانۆنامەی بە تەکنیکێکی وەستایانە نووسی کە پیاوی خەمسارد (١٩٢٦)، رێگای هەوایی (١٩٢٨)و لوتکەی بەختەوەری (١٩٣٣) یان ناوە.

<u>تورنتن نیڤین وایلدر (١٨٩٧- ١٩٧٥):</u>

رۆماننووس و شانۆنامەنووسێکی خەڵکی مدیسن (ویسکانسین) بوو. چەند ساڵێکی سەردەمی منداڵی لە هۆنگ گۆنگ، کە بابی لەوێندەر سەرکونسوڵی ئەمریکا بوو، قەتاند، لە زانکۆی ییل و ئاکادیمیای ئەمریکایی رۆم خوێندویەتی. ماوەیەك لە نیوجرسی فەرەنسا دەرسی دایەوە، و لە جەنگی جیهانی دووەمدا ئەفسەری مخابەراتی هێزی ئاسمانی بوو لە باکووری ئەفریقا. لە ساڵانی ١٩٣٠- ١٩٣٦ش لە زانستگەی شیکاگۆ دەرسی ئینگلیزی گوتەوە.

شۆرەتی ویلدر بەندە بە رۆمانە دڵگیرو هۆشیارانە و تەنز ئامێزو شانۆنامە سەرکەوتووەکانیەوە. کە هەندێ لە تایبەتمەندییەکانیان هێمای وەهم ئامێز، و تەکنیکی پوختەیی شانۆییە. یەکەمین رۆمانی ئاینی نهێنی (١٩٢٦)یە، کە چیرۆکێکی تەوس ئامێزە دەربارەی ئەشرافیەتی روو لە نەمانی ئیتاڵیا. دووەم رۆمانی: پردی سەن لویس ریییە(١٩٢٧، براوەی خەڵاتی پولیتسەرە) ماجەرای هەرەسهێنانی جوانترین پردی وڵاتی پیروو کوژرانی پێنج رێبوار دەگێڕێتەوە. ئەو کەشیشەی کە ئەم بەسەرهاتەی دیتووە نازانێ کە ئەم رووداوە تەنیا رێکەوتێکە یان دەستی تەقدیری خوای تیایە، و بۆ دۆزینەوەی وەڵام دەکەوێتە شیکردنەوەی ژیانی پێنج رێبوارەکە.

رۆمانەکانی دواتری وایلدر: ژنێك لە ئاندۆراسەوە (١٩٣٠)، بە هەشت مەنزڵی منە (١٩٣٥) و پانزەیەمی مارس (١٩٤٨) بوون، کە دوا رۆمانیان، رۆمانێکی نامە ئاسای پێکەنینۆك ئامێزو هوشیارانەیە لە مەڕ ژول سیزار.

یەکەمین شانۆنامەی وایلدر: شەیپور دێتە دەنگ-ی (١٩٢٦) ناو بوو. فریشتەیەك کە ئاوەکانی شێوان (١٩٢٨) و شێوەی دوورو درێژی کریسمیس (١٩٣١) دوو کۆ شانۆنامەی یەك پەردەیی وایلدرن. لەسەر هەردوو شانۆنامەی سەرکەوتووی: شارەکەمان (١٩٣٨) و لە پەنا گوێمانا (١٩٤٢) خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت. لە شانۆنامەی درێژی شارەکەماندا، بەڕێوەبەری شانۆکە، کە تاقە ئەکتەری سەر شانۆ چۆڵەکەیە، ژیان و ڤیان و هاوسەرگیری ژن و مێردێك لە شارۆچکەیەکدا دەگێڕێتەوە. لە شانۆنامەی: لە پەناگوێمانا، هەموو گۆڕانکارییەکانی ژیانی مرۆڤ لە پێش مێژووەوە تا سەردەمی تازە لە چوار چێوەی دەقی چیرۆکی ژیانی یەك خێزانا وێنە دەگیرێت.

بەرهەمی دواتری وایلدر: بازرگانی یونکەرس (١٩٣٨)، شانۆنامەیەکی کۆمیدی بوو. وایلدر لە

ساڵی ١٩٥٤دا ئەم کۆمیدیایەی لە ژێر سەر ناوی قەوێدەدا چاپ کردەوە، و لەوە بە دوا کاری لەسەر چوارده شانۆنامە، کە دەربارەی هەوت گوناهی گەورەو هەوت قۆناغی ژیانی بە شەرن، دەست پێکرد.

ویلیام فوکنەر (١٨٩٧- ١٩٦٢):

لە نێو ئالبانیا (میسی سی پی) لە خێزانێکی کۆن -کە لە رۆمانەکانیا بە ناوی سارتوریس ناسێنراوە- هاتە دنیاوە. لە ئوکسفوردی، ناوەندی زانستگەی میسی سی پی، گەورە بوو. لە کۆتایی ساڵی دووەمی ئامادەیی دا، دەرس و خوێندنی تەرك کرد، و لە یەکەمین بانکی نەتەوەیی ئوکسفورد دامەزرا. لە ساڵی ١٩١٨دا چووە ریزی هێزی ئاسمانی کەنەدا، بەڵام بەر لە تەواو کردنی دەورەی مەشقەکانی، جەنگ کۆتایی هات. فوکنەر بۆ ئۆکسفورد گەڕایەوەو کەوتە کاری هەمەجۆر.
لە ساڵی ١٩١٩ دا چووە زانستگەی میسی سی پی، بەڵام لە ساڵی ١٩٢١د اخوێندنی تەرك کردو دیسان کەوتە گەڕان بە دووی کاردا.
یەکەمین کتێبی فۆکنەر دەفتەرە شیعرێك بوو بە ناوی خواوەندی مەڕمەڕین (١٩٤٢). یەکەمین رۆمانیشی ماڤی سەرباز (١٩٣٢)ی ناو بوو کە دەربارەی خزمەتی خۆی لە هێزی ئاسمانی کەنەدا بوو. رۆمانی دووەمی پێشکان (١٩٢٧)ـە، وێنەیەکی تەنزئامێز لەمەڕ ژیان لە نێو ئورلیان بەرجەستە دەکات. لەم رۆمانەدا هەست بە هەڵاتن لە کێوییەتییەوە بەرەو سوعبەتچیاتی کینایە ئامێز، کە لە تایبەتمەندی و خەسڵەتی بەرهەمە پوختەکانی فۆکنەرە، دەکرێت. دیمەنی گەلێك لە رۆمان و چیرۆکە کورتەکانی فۆکنەر جەرگەی باشوور، دەوروبەری شاری ئۆکسفۆردە، کە بە شێوەی شاری خەیاڵی جفرسن، لە ویلایەتێکی خەیاڵیدابە ناوی یوکناپاتاوفا وێنەگیراوە. فۆکنەر لەم بەرهەمانەدا، رابردووی باشوور، بیٚ توانایی ئەشراف باشووری لە سازان لەگەڵ ژیانی تازەدا، پەیوەندی بەینی سپی و رەش، و غەریبی و غەوارەیی و تەنیایی مرۆڤی سەدەی بیستەم شیدەکاتەوە، وێڕای ئەمەش، کۆمەڵێکی زۆر لە سیمایانی زندوو و لە فەرامۆشکردن نەهاتوو دێنێتە ناو چیرۆکەکەوە.
یەکەمین رۆمانی فۆکنەر کە رووداوەکانی لە یوکناپاتاوفا دا روو دەدەن: سارتوریس (١٩٢٩)ـە. ئەم رۆمانە دەستپێکی زنجیرە رۆمانێکە کە داڕوخان و هەرەسی دوو ماڵباتی ئەشراف کومپسن و سارتوریس (نوێنەری باشووری کۆن)و سەرهەڵدان و پەیدا بوونی خێزانێکی تازە کورە (سنوپس) کە ئەوەندە پابەندی ئەخلاقیات نییە، دەگێڕێتەوە. شاکاری فوکنەر: تورەیی و هەراو زەنا (١٩٢٥)یە، رۆمانێکی دیکەیە لە هەمان زنجیرە، ئەمیش دەربارەی هەرەسهێنانی ماڵباتە ئەشرافییە بە رەگ و رەچەڵەکەکانی باشوورە، فۆکنەر لەم کتێبە گەورەیەی سەدەدا، بە بەکارهێنانی رێبازی ئەزموونگەری لە شێوازو فۆرمدا، و بە سوود وەرگرتن لە شێوەی شەپۆلی هۆش، رۆمانەکە وەکو کورتە چیرۆکێك دەست پێدەکات، و تا رادەی حیکایەتێکی ئاڵۆز پەرەی پێدەدات. لە روانگەیەکی زەینی، وبە زەبری مەنەلۆج، بەرە بەرە پەردە لە رووی گەندەڵی خانەوادەی کومپسن هەڵدەماڵیٚ.

لـەم خێزانـەدا سـێ برا هـەر یـەکێکیان بـە شـێوەی شـەپۆلی زەیـن، پەیوەنـدی خوشـکەکەیان لەگـەڵ پیاوێکی بێگانەدا دەگێڕنەوە.
لـە بەشـی یەکەمـدا، چـیرۆکەکە لـە روانگـەی بنجییـەوە کـە بـە زگمـاك گێـل و گـەوج و شـێتە وێنـە دەگیرێـت. ئـەم بەشـە وەسـفێکە دەربـارەی گێلێـك، و یەکپارچـە تـوڕەیی و هـەراو زەنایـە. لـە بەشـی دووەمـا کـوئنتین، واتـە حەساسـترین، بـە هۆشـترین، و مرۆڤـانی تـرین سـێ برایەکـە، چـیرۆکەکە دەگێڕێتەوە، و لە بەشی سێیەم دا جیسن، برایە بەغیل و بەرچاو تەنگە کە، گوتیاری چیرۆکەکەیە. تەنیا بەشی کۆتایی رۆمانەکە، کە ئاشپەزە رەش پێستەکەی خێزانەکە دێتە ناو ناوان، بە زمانی خودی نووسەرەوە دەگێڕدرێتەوە. بە کورتییەکەی، توڕەیی و هەراو زەنا، بەسەر هاتی سێ نەوەی ماڵباتێکە کە لە رۆژگارێکا دەوڵەمەند بوون و ئێستا لێکەوتوون، و لە پاڵ ئەوانا سێ نەوە لە رەش پێستانیش دەژین.
فۆکنـەر لـەم کتێبـەدا کـە بـە خـاڵێکی وەرچـەرخان لـە رۆمـان نووسـیدا دەژمێردرێ، لـە نـاو شـێوەی لیریکی دڵتەنگ کەریا، ئاڵۆزترین شێوەی چیرۆکنووسیشی داهێناوە.

"کاتێ کە لە حاڵی مردنا بووم- ١٩٣٠":
یەکێکە لەو رۆمانانەی کە فۆکنـەر خۆشـی دەوێ، بریتییـە لـە شەسـت بەش و هـەر بەشـەی بـە نـاوی کاراکتەرێکەوەیە کە ئەندێشەو هەستەکانی دەگێڕێتەوە. فۆکنـەر لـەم رۆمانەشا سـوود لـە شـەپۆلی زەین وهۆش وەردەگرێت تا لەو رێگەیەوە چیرۆکی ترسناك و کۆمیدی گوێزانـەوەی جەسـتەی ژنێـك بۆ شاری جفرسن بگێڕێتەوە.

"محیراب- ١٩٣١":
رۆمانێکـە کـە تـەکنیکێکی وەسـتایانەی هەیـە، چـەمکێکی مـەجازی و لـە هـەمان کاتـدا یـەجگار ترسناك و هاروژێنەری هەیە. مەیدانی چیرۆکەکە دیسانەوە ویلایەتی یوکناپاتاوفایـە و قارەمانـانی رۆمانەکەش خەڵکی هەمان ویلایەتن.

"روناکی لە ئابا- ١٩٣٢":
چـیرۆکی خـەمناکی جـوکر یسـمیس کـە بـە رواڵـەت سـپی پێسـتە بـەڵام خـوێنی رەشـەکان لـە دەمارەکانیایە، دەگێڕێتەوە. جو لەگەڵ پیرە کچێك دا دەست تێکەڵ دەکات و پاشان دەیکوژێت. لـە ئـەنجاما بـەبێ دادگـایی، لـە لایـەن خەڵکییـەوە مـەحکوم دەکـرێ و دەکوژرێـت. بـەمجۆرە خـوێنی قوربانییەکی دیکە -کە لە شێوەی بێ گونـاهی ژنێکی سـپی پێسـت دا دەردەکـەوێ- دەبـێ بـە سـەر باری گوناهی باشوور.

"ئەبسالوم! ئەبسالوم! - ١٩٣٦":
حیکایەتی تەرەقی و هەرەسی خێزانێکی پڕ جۆشی باشووری دەگێڕێتەوە.

"لە گرتن نەهاتوو- ١٩٣٨":

رۆمانێکە لە حەوت چیرۆکی هەڤبەند پێکهاتووە، کە ئەمیش بە دەوری تەوەری ژیانی خێزانی سارتوریسدا دەسوڕێتەوە.

هەندێ لە رۆمانەکانی دواتری فۆکنەر بریتیین لە: دار خورمای کێوی (١٩٣٩)، گوند (١٩٤٠)، شار (١٩٥٧)، ماڵی ئەربابی (١٩٥٩)، چیرۆکێك (١٩٥٤)و لاوانەوەیەك بۆ راهیبەیەك (١٩٥١).

یەکێك لە کۆ کورتە چیرۆکەکانی فۆکنەر: هەڵاتن و موسا (١٩٤٢)یە، کە چەند چیرۆکێکە دەربارەی ویلایەتی ئەفسانەیی یوکناپاتاوفا، بەناوبانگترین چیرۆکی ئەم کۆچیرۆکە (ورچ)ی ناوە، کە رەنگە باشترین کورتە چیرۆکی فۆکنەر بێ.

فۆکنەر مامۆستایەکی زەبەر دەست و داهێنەر بوو. رۆمانەکانی بە زۆری لە قاڵبی مەنەلۆگ دا دەگێردرێنەوە، و زمانی قارەمانی چیرۆکەکانی زمانی باشوورییە، زمانێك هەندێ جار بێ تەرتیب و رێسایە، کۆمیدی، مەجازی، زبرو پڕ هەڵچوونە. شێوازی ئەو بە شێوەیەکی گشتی نا ئاساییە: لەزەمەنی ئێستاوە دەست پێدەکات و لە رابردووا سەر دەردێنێ.

فۆکنەر کە لە ساڵی ١٩٤٩دا خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی وەرگرت، لە وتارێکا بە بۆنەی وەرگرتنییەوە ئاماژەی بۆ ئەوە کرد کە نووسەر دەبێ بەهای واقیعی کۆن و حەقیقەتە دەروونییەکانی- ڤیان و شانازی و دڵسۆزی و غرورو حەوسەڵەداری- لە بیر نەکات.

بەرهەمەکانی فۆکنەر وێڕای بایەخدانیان بە پرسەکانی باشوور، لە هەمان کاتدا زۆر بە قوڵی سەرو سەختیان لەگەڵ وەزع و حاڵ و هەلومەرجی ژیانی ئینسان دا هەیە. و لە کۆتاییدا فۆکنەر بەلای کەمەوە بە گەورەترین رۆماننوسی ئەمریکایی نێوان هەردوو جەنگە جیهانییەکە دەزانرێ. و ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ هەستی قوڵی ئەخلاقی، شارەزایی لە کەڵکەکە قوڵەکانی خەڵکی، هاوسۆزی لەگەڵ بێنەوایان، توانای شیکردنەوەی کەچڕەوییەکانی کۆمەڵگەی روو لە گەندەڵی، و ئاوێتە بوونی ئەم خەسڵەتانە لەگەڵ زەوق و لێهاتوویی هونەریی دا.

ئێرنست هەمینگوای (١٨٩٩- ١٩٦١):

سیمای پرشنگداری رۆماننوسینی ئەمریکا لە شاری ئوك پارك (ئیلینویز)، لە خێزانی پزیشکێك لە دایك بوو. تا کۆتایی قۆناغی دووەمی ئامادەیی خوێندو ئیدی کەوتە کاری پەیامنێری. لەگەڵ هەڵگیرسانی ئاگری جەنگی جیهانی یەکەما، خۆ بەخشانە پەیوەندی بە بەشی خزمەتی ئەمبولانسی ئیتاڵیاوە کردو پاشان بۆ تۆپخانە نەقڵ بوو. هەمینگوای لە جەنگا زامدار بوو و میدالی لە دەوڵەتی ئیتاڵیاو ئەمریکا وەرگرت. لە دوای جەنگ بۆ فەرەنسا چوو و وەکو پەیامنێری دەرەوە دیسان خۆی بە دنیای رۆژنامەوانیدا کرد.

لە پاریس دا دەرگای دۆستایەتی لەگەڵ دوورە وڵاتانی وەکو ئەزراپاوەند، شیروود ئاندرسون، و گرترودستایندا کردەوەو بە هاندانی ئەوان شێوەی نووسینی سادە، دیالۆگی، بابەتی، و نا سۆزداری و کورتبڕی هەڵبژارد.

یەکەمین کتێبی هەمینگوای لە ژێر سەر ناوی سێ چیرۆك و دە شیعر دا (١٩٢٣) لە فەرەنسا بڵاوبووەوە. دووەمین کتێبی بە ناوی: (لە زەمانی ئێمەدا (١٩٢٤) بوو، کە بریتی بوو لە پانزە کورتە چیرۆك و ئەمیش لە پاریس بڵاوبووەوە. زۆربەی ئەم چیرۆکانە دەربارەی منداڵیەتی نیك ئادامز-ن کە هەندێ لێکچوونی لەگەڵ خودی نووسەردا هەیەو، هەر ئەم نیك ئادامزە دەبێ بە نموونەو سەر مەشقی قارەمانانی دواتری هەمینگوای. نووسەر لەم کۆ چیرۆکەدا بە سادەیی و کورتی، هەندێ دیمەنی ترسناك وەسف دەکات و تێدەپەڕێ.

یەکەمین رۆمانی هەمینگوای، سێڵاوی بەهاری (١٩٢٦) بوو بەڵام یەکەمین رۆمانی گرنگ و باشترین بەرهەمی درێژی ئەو، هەتاو هەڵدێتەوە (١٩٢٦)ی ناو بوو. ئەم رۆمانە سەر بوری ئەو رۆشنبیرە نا ئومێد و بێ ئارمانجە ئەمریکاییانەیە کە لە ئەوروپادا، بە تایبەتی لە فەرەنسادا سەرگەردان بوون. ئەم ئاوارەو دوورە وڵاتانە، کە گرتوردستاین "نەوەی گومڕا"یان ناو دەنێ، خەڵکانێکی دڵبرین و نا ئومێدن، کە جەنگێکی سەختیان بەڕێکردووەو رۆژانی خۆیان لە نێو چینە دەستکورتەکانی کۆمەڵگەو کاباریێ دوکەڵاوی و پڕ دوکەڵەکاندا بە مەیخواردنەوەو رابواردن بە فیڕۆ دەدەن. لەگەڵ ئەمەشا، هەموو رۆژێ خۆر هەڵدێت و رۆژێکی نوێ دەست پێدەکاتەوە.

"ماڵاوا لە چەك- ١٩٢٩":

یەکێکە لە باشترین رۆمانەکانی هەمینگوای، دەربارەی وەسفی تراژیدی و وێرانکاری جەنگی جیهانی یەکەم، و سەر رێژە لە بەزین و نائومێدی "نەوەی گومڕا" لە زەمانی جەنگ و ئاشتیدا. بابەتی ئەم چیرۆکە رۆمانتیکییە، گیرۆدەبوونی فردریك هنریی ئەفسەری لاوی ئەمریکییە، بە شەڕێکی بێهودەوە کە کەس ماناو مەبەستەکەی نازانێ، نە سەربازەکانی، نە ئەفسەرەکانی، و نە سەردارەکانی. فردریك خزمەتی ئامبولانسی ئیتالیا لەبەر خاتری کاترین بارکلیی پەرستاری ئینگلیزی بەجێدێڵێ. ئەم جووتە بۆ سویسرا هەڵدێن. کاترین بەسەر مناڵەوە دەمرێت، و فردریك نا ئومێدو بێزار روو لە خوایان دەکات، و تا ناخی روحی دڵبرینە، و بریننداری، سیفەتی هەموو قارەمانەکانی هەمینگواییە.

"هەبوون و نەبوون- ١٩٣٧":

رۆمانێکی لە راستیا کۆمەڵایەتییە کە چمکێکی کێشمانەکێشی نێوان داراو نەدارایان بەرجەستە دەکات. هاری مورگان-ی شا قارەمانی چیرۆکەکە، مرۆڤێکی کۆشایە کە لە رای دابینکردنی نانی ژن و مناڵەکەیدا، گیانی خۆیشی بەخت دەکات. و لە دوا ساتەکانی تەمەنیدا لە بن لێوانەوە دەڵێت مرۆڤ بە تەنیا هیچ بەخت و ناوچەوانێکی نابێت.

"زەنگەکان بۆ کێ لێدەدرێن- ١٩٤٠":

ئالۆزترین و درێژترین رۆمانی هەمینگواییە دەربارەی جەنگی ناوخۆی ئەسپانیا (١٩٣٦- ١٩٣٩)، و شەڕی کۆماریخوازنی ئەو ولاتە لەگەڵ لایەنگرانی جەنەراڵ فرانکۆدا.
قارەمانی رۆمانەکە، مامۆستایەکی ئایدیالی ئەمریکاییە کە لە ئەسپانیادا، لە ریزی خەباتکاراندا دەجەنگێ. لە رێگەی ئەنجامدانی ئەو ئەرکەدا کە بە ئارەزووی خۆی هەڵی بژاردووە، گیانی بەخت دەکات. ئەو چیتر بوکەڵەی دەستی چارەنووس نییە، بەڵکو خەباتگێڕێکە کە دەورێکی گەورەی لە دیاریکردنی چارەنووسی خۆیدا هەیە.

"ئەوبەری روبارو لە نێو درەختاندا- ١٩٥٠":
رۆمانێکە دیاری و زادەی جەنگی جیهانی دووەم، کە نووسەر بە خۆیشی پەیامنێری جەنگی نێوبراو بووە.

"پیرەمێردو دەریا- ١٩٥٢":
دوایەمین بەرهەمی چیرۆکڤانی گرینگی هەمینگواییە، کورتە رۆمانێکی یەجگار سفت و بتەوە، قارەمانی سەرەکی کتێبەکە سانتیاگۆیە، پیرەمێردێکی کوباییە کە بۆ ماوەی هەشتاو چوار رۆژ هیچ راوێکی دەست ناکەوێ. لە رۆژی هەشتاو پێنجەمین دا دوور لە بەندەر، لە ئاوەکانی کەناری هاڤانا، ماسییەکی گەورە دەگرێت، و لە پاش سێ رۆژ جەنگی نابەرابەر لەگەڵ ماسییە گەورەکەدا، بەبێ کۆمەکی ئەو کوریژگەیەی کە عادەتەن لەگەڵیا دەچوو، ماسییەکە، دەگەیەنێتە بەندەر، لە وێندەر کۆسە ماسییان پەلاماری دەدەن. پیرەمێرد چەند دانەیەکیان دەکوژێت، بەلام ئەوان ماسییەکە دەخۆن. تەفسیرو شرۆڤەی جۆراو جۆریان دەربارەی ئەم کورتە رۆمانە کردووە، و مانایانی تایبەتیان بۆ پیرەمێردەکەو دەریا، ماسییەکە، کۆسە ماسییەکان، و قولاپەکان لێك داوەتەوە. هەندێ لە توێژەرو شرۆڤەکاران ئەم چیرۆکەیان بە مەجازێك لەمەڕ شکستی حەتمی مرۆڤ لە بەرانبەر بوون دا لێکداوەتەوەو، وێڕای شکست مرۆڤ دەتوانێ بەشەهامەت و بوێرییەوە درێژە بە خەبات بدات و نەبەزێ، بەلام شرۆڤەکەی خودی هەمینگوای لە هەموو شرۆڤەکانی دیکە روونترە: "من هەوڵمداوە پیرەمێرێکی راستی، کوڕیژگەیەکی راستی، دەریایەکی راستی، ماسییەکی راستی، کۆسە ماسییانی راستەقینە بافەرێنم". بە هەر جاڵ پیرەمێرەکە لە کۆتایید دا بە دەستی بەتاڵ لە دەریا دەگەڕێتەوە، بەلام تاقیکردنەوەیەکی دژواری سەرکەوتووانە بڕیوە، و ئەم سەرکەوتنە بۆ هەر قارەمانێك بەسە. چونکە گرنگ نییە کە لە کۆتایی کاردا کێ شکست دێنێ، گرنگ ئەمەیە کە قارەمان چۆن چۆنی رووبەڕووی دژوارییەکان دەبێتەوە،و ئەگەر شکستیش بێنێ، چۆن تەحەملی دەکات.
هەمینگوای لە نووسینی کورتە چیرۆکیشدا رێگەیەکی نوێی کردەوە. لە کورتە چیرۆکەکانیا لە بیری ئەوە دا نییە کە رووداو لە ژیانی قارەمانان دا بخوڵقێنێ. قارەمانانی چیرۆکەکانی ئەو بنیادەمی زندوون و دەژین. یەکێك لە کۆ چیرۆکەکانی، پیاوانی بێ ژنە (١٩٢٧)، کە چواردە کورتە چیرۆکە کە لەو چیرۆکانەدا جوانترین نموونەێن هونەری ئەو لە مەیدانی وەسف، گفتوگۆ و فەزاو

هاماجدا بەرجەستە دەبێ، بە ناوبانگترین چیرۆکی ئەم کۆ چیرۆکە: "پیاوکوژان"، "گردانی مینا فیلانی سپی"، "پرسیارێکی سادە"ن.
کۆ چیرۆکێکی دیکەی، بەناوی براوە بێ بەشە (١٩٣٣)، چیرۆکانی دڵگیری وەك "روناکی جیهان"و "پاش بۆران" لە خۆ دەگرێت. لە چیرۆکەکانی دواتری هەمینگوای ، بەفری کلیمانجارۆ (١٩٣٨)و ژیانی خۆش و کورتی فرانسیس مکومبر (١٩٣٨) یادگاری سەفەری خۆیەتی بۆ ئەفریقیا. ئەم چیرۆکانە کە لە قاڵبی بەرهەمی کلاسیك دان، رەنگدانەوەی ناسکی روح و جوانی تەبیعەتی نووسەر، و جوانیی کێویانەی سروشت و رەقی ژینگەی کۆمەڵایەتین.
هەندێ لە بەرهەمە نا چیرۆکڤانییەکانی هەمینگوای، بریتیین لە: مەرگ لە دوا نیوەڕۆدا (١٩٣٢)، ستایشێکی گابازییە، و تەپە سەوزەکانی ئەفریقا (١٩٣٧) دەربارەی راوی گیانلەبەرانی کێوی و هەندێ بابەتی دیکەیە دەربارەی ئەفریقا، و لە ڕاستیدا سەفەرنامەی نووسەرە بۆ کشوەری نێوبراو.
جەنگی ناوخۆی ئەسپانیا و فاشیزمی فرانکو، وایان لە هەمینگوای کرد کە باوەڕ بە هەنگاوی دەستەجەمعی بۆ چارەسەری مەلەسە کۆمەڵایەتییەکان بێنێ. هەمینگوای کە لە ماوەی جەنگی ناوخۆدا وەکو پەیامنێری جەنگی چوو بۆ ئەسپانیا، زۆر لە خەباتکارانی ئەم وڵاتە نزیك بووەوەو بوو بە شەرێکی خەمیان. شانۆنامەی تابووری پێنجەم (١٩٣٨) کە نیشانەی رەسانەیەتی و هەقانیەتی خەباتی گەلی ئەسپانیایە، یادگاری ئەم قۆناغەیە... هەمینگوای شێوەو شێوازێکی داهێنا کە بوو بەسەر مەشقی نووسەرانێکی زۆر. تایبەتمەندییە دیارەکانی ئەم شێوازە لە کێش و تۆن، کەمبێژی، وردی و ناسکی ئاوێتە بەرەقی و زبری پیاوانە، و توانای سەیری هێماو ئاماژەدا پەنهانە. هەمینگوای بە ئامادە بوون لە مەیدانانی جەنگ، راوگەکانی ئەفریقا، مەیدانانی گابازی، و ئوقیانووس، روحی زەمان و دنیای سەردەمی خۆی ناسی و دەرك کرد، و لە زمانی قارەمانەکانییەوە، کە پێشەنگانی نەوەی خۆیان بوون، پەیامی خۆی لە دەربڕینی حاڵەتی سۆزداری نەوەی پاش جەنگ دا ئەنجام دا. بە کورتی ، هەمینگوای کە سیمایەکی درەوشاوەی نووسەرانی گوم بوو، و لەوەشە باشترین نووسەری سەردەمی خۆی بێ، لەبەر خاتری "وەستایەتی پڕ تواناو شێوازی داهێنەرانەی لە هونەری چیرۆکنووسی تازەدا" خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی ١٩٥٤ی بردەوە.

تۆماس (کلیتن) وولف) (١٩٠٠- ١٩٣٨):

لە ئاشویل-ی کارولینای باکووری، لە خێزانێکی بەردتاش لە دایك بوو. لە زانستگەی کارولینای باشووری خوێندوویەتی و لەوێندەر دوو شانۆنامەی نووسی: گەڕانەوەی باك گاڤین (١٩٢٤)و شەوی شوم (١٩٣٨). پاشان بۆ خوێندن لە بەشی شانۆنامەنووسیدا چووە هارڤەردو لەم زانستگەیەدا شانۆنامەیەکی بە ناوی: بەخێرهاتی بۆ شارەکەمان (١٩٢٣) ئەنجام درا. پاشان وولف لە زانستگەی نیویورك دا بوو بە مامۆستای ئینگلیزی، و چەند سەفەرێکی ئەورووپاشی کرد.
وولف خاوەنی چوار رۆمانی گەورەیە کە بە راپۆرێکی تێروتەسەل و لیریکی لەمەڕ ژیان -کۆشش، هزر، و هەستەکانی- خۆی دەژمێردرێ.

یەکەمین ڕۆمان: ئەی فریشتە بڕوانە نیشتمان (١٩٢٩) کە ڕەگی دەچێتەوە سەر ئەزموونە سەرەتاییەکانی ژیانی خۆی، ئەمە سەربردەی پیاوێکە بە ناوی یوجین گانت، کە بە دەنێکی توندو تۆڵ و تۆکمەو هەست و ئارەزوویەکی بێ سنووری هەیە. هەمان یوجین گانت قارەمانی ڕۆمانی دووەمی وولفە بە ناوی: لە زەمان و رووبارەوە (١٩٣٥). ئەم ڕۆمانە درێژەی بیرەوەرییەکانی نووسەرەو تۆنێکی خەمینی هەیە. دوو ڕۆمانەکەی دیکەی ناویان: جۆڵاتەنەو تاوێر (١٩٣٩)، و تۆ چیتر ناتوانی بۆ ماڵ بگەڕێیتەوە (١٩٣٩)یە.

کۆ کورتە چیرۆکەکانی وولف، لە مردنی مەسیحەوە تا بەیانی (١٩٣٥)و دیوانی شیعرەکانی، بەردێك، گەڵایەك، دەرگایەك (١٩٤٥) یان ناوە. دەقی وتارێکیشی دەربارەی کاری خۆی لە ژێر سەرناوی: چیرۆکی ڕۆمانێك دا (١٩٣٦) بڵاو بووەتەوە.

وولف چیرۆکەوانێکی وشەبازو کەم ئەزموونە، بەڵام جدیو گەرمو گوڕو زیتەڵە. بابەتی کتێبەکانی یا خودی خوێن یا ئەمریکان، و جەختیش لەسەر ڤیان و مردن، بەرزەفڕیو ترس، و هەموو ئەو بابەتانەیە کە هەمووان گیرۆدەین. ڕەوانی لیریکی بەشێك لە تەبیعەتی ئەو بوو، شێوازە لیریکییەکەی سادەو ڕەوان و پڕ جۆش و شاعیرانەیە.

جۆن ئیرنست شتاین بك (١٩٠٢– ١٩٦٨):

لە گوندی سالیناسی کالیفورینا، لە خێزانێکی بورژوا چاوی بە دنیا هەڵێنا. بابی ژمێریاری ناوچەو دایکی مامۆستا بوو. سەردەمی منداڵیەتی جۆن لە کێڵگەکاندا بە کاری دەرس خوێندنەوە تێپەڕی. لە ساڵی ١٩١٩دا چووە زانکۆی ستانفورد، و لە ساڵی ١٩٢٥ دا بێ ئەوەی کارنامە وەربگرێت، وازی لە زانکۆ هێنا.

ساڵانی ١٩٢٥– ١٩٢٧ی لە نیویورك دا بە سەراداری، بەنایی، کشتوکاڵی، دەرمانسازی، و پەیامنێری بەسەر برد. لە ساڵی ١٩٣٧دا سەردانی ئەوروپای کرد، و لە ساڵی ١٩٤٣دا وەکو پەیامنێری جەنگی ڕۆژنامەی نیویورك هیراڵدتریبیون پێی نایە ناو مەیدانانی شەڕی مدیترانەوە. لە جەنگی جیهانی دووەمیشدا لە بەشی پەیوەندییانی نێوان ئەمریکاو بەریتانیادا خزمەتی کرد. لە ساڵی ١٩٤٧دا بۆ ئەندامی ئەکادیمیای نەتەوەیی ئەدەبیات و هونەر هەڵبژێردراو میداڵی باڵای وڵاتی نەرویجی وەرگرت.

شتاین بکم شرۆڤەکاری مەینەتی و دەردو ڕەنجی هەژاران و چەوساوانە و بەرهەمەکانیشی ڕەنگدانەوەی دەردو ئازارە دەروونییەکانی جەماوەری دەستکورت و گوم ناون. شۆڕەتی ئەو بەندە بەو شیکردنەوە ریالیستیانەی کە لە مەڕ ژیانی هەمان خەڵکی چارەڕەش، بە تایبەتی زەحمەتکێشانی مەزراکانی کالیفۆرنیا، لە ساڵانی قەیرانی ئابووری ئەمریکا ئەنجامی داون.

یەکەمین ڕۆمانی شتاین بك، فینجانی زێڕین (١٩٢٩)ـە، کە نیشانەی پەیوەندی ئەو بە دەریاوە بوو، و ڕۆمانی دووەمی: بۆ خوایەکی نەناسراو (١٩٣٣) پەیوەندی نێوان مرۆڤ و زەوی بە شێوەیەکی کارا دەگێڕایەوە. بە ڕۆمانی تورتیلافلەت (١٩٣٥) شۆڕەتێکی پایەداری پەیدا کرد. لەم ڕۆمانەدا کۆمەڵێك دێهاتی دەستکورت بەڵام دڵ زندوو پڕ ئومێدی ئیتاڵیایی لە کالیفورنیادا بە جۆرێ دەژین

که له بایولۆجی دا "هاوژینی" پێ دەگوترێ، و به گوتەی خودی شتاین بك، ئەوانه له هەمان کاتا له ئارتورشاو دلاوەرەکانی دەکەن.
رۆمانی: لە شەڕێکی گومان لێکراوا (١٩٣٦) دەربارەی مانگرتنی سێوچنانی دۆڵی تورگاس-ـە.شتاین بك لێرەدا به تونێکی خەباتکارانه بەرگری له وەرزێرانی مەزراکانی کالیفورنیا دەکات. و له مشك و بنیادەمانیشدا دەچێتەوە سەر هەمان بابەت.

مشکان و بنیادەمان (١٩٣٧):
رۆمانێکه که بووه مایەی سەنگو ئیحتوباری شتاین بك و گەیاندییه قۆناغێکی تازەی پوختە بوون. لەم کتێبەدا مامەڵەیەکی رۆمان ئاساو درامی لە حەقیقەت و خەیاڵو ئەفسانه ئاوێتەی یەك بووە.
دوو کرێکاری موهاجیر له دۆڵی سالیناس دا، به تەواوی پشتیان به یەکتر بەستووە: یەکێکیان کەسێکی ئاساییه که دەیەوێ ببێ به خاوەنی پارچه زەوییەك و ئەوی تریان "مێشکێکی سەقەتی" هەیەو لە توانای بەدەنی خۆی بێ ئاگایە. کرێکاری دووەم بێ ئەوەی بزانێ بووکی ئاغاکەیان دەکوژێت و، یەکەمیان به ناچاری دەیکوژێتەوە، به مجۆرە، لەمیانەی زنجیرە رووداوێکەوە ئاشکرا دەبێ که "زۆربەی ریسەکانی بەشەر دەبنەوە به خوری".

"هێشووی توڕەیی- ١٩٣٩":
لە باشترین رۆمانانی ئەمریکی سەدەی بیستەمه و براوەی خەڵاتی پولیتسەرە. ئەم بەرهەمە کە رەنگە باشترین نموونەی چیرۆکی کرێکاری دەیەی ١٩٣٠یش بێ. دەربارەی خێزانێکی کرێکاریی موهاجیرە کە لە ئوکلاهوماوە بۆ کالیفورنیا کۆچ دەکەن. ناوەڕۆکی ئەفسانەیی چیرۆکەکەو - داستانی کرێکاری موهاجیری ئەمریکا- لە تەوراتەوە هەڵێنجراوە، و رەمزێکە دەربارەی گەڕانی ئەبەدی بەشەر به دوای زەوی مەوعودا.

"پاسی سەرگەردان- ١٩٤٧":
رۆمانێکە دەربارەی بەسەرهاتی نالەباری سێکسی گرووپێك لە وێستگەیەکی کەناری جادەی کالیفورنیادا.

"مرواری- ١٩٤٧":
کورته رۆمانێکه که چیرۆکی راوچییەکی مرواریی خەڵکی مەکسیك دەگێڕێتەوە.

"رۆژهەڵاتی به هەشت- ١٩٥٢":
درێژترین رۆمانی شتاین بکە، لە سفری پەیدا بوونی تەوراتەوە هەڵێنجراوەو پەرەسەندن و رەوتی ژیانی نووسەر لە کالیفورنیا دا وێنه دەگرێت.

هەندێ لە رۆمانە کەم تازۆر بە ناوبانگەکانی دیکەی شتاین بك ئەمانەن: لەوەرگەکانی ئاسمان (١٩٣٢)، پێنج شەممەی دڵگیر (١٩٥٤)، ئەسپی سوور (١٩٥٩) و زستانی ناڕازییەکان (١٩٦١).
کۆمەڵێك لە کورتە چیرۆکەکانی شتاین بك-ش لە ژێر سەر ناوی: دۆڵە درێژ- ١٩٣٨دا بڵاوبووەتەوە.
بابەتی سەرەکی بەرهەمەکانی شتاین بك پەیوەندی نێوان مرۆڤ و بوونەوەرانە. رۆمانەکانی، هەم رەنگدانەوەی نا ئومێدی و رەشبینی نووسەرن، و هەم رەنگدانەوەی گیانی خەباتگێڕانەی ئەون.
شتاین بك کە مامۆستای ئەدەبیاتی کرێکارییە، ژیانی قوربانیانی بەدبەختی و چەوسانەوەی بەوپەڕی زەبەر دەستی و روونی و رەوانی وێنەگرتووە. شێوازەکەی لە رۆمانتیزمەوە بەرەو ریالیزمی، و فۆرمی بەرهەمەکانی لە رازانەوەی زمانەوانییەوە بەرەو سادەیی و روونی گەشەی کردووە.
شتاین بك لە شرۆڤەی پاژان. وەسفی دیمەنان، عەکس کردنەوەی حاڵەتەکان، و دەربڕینی بیرەوەریاندا توانایەکی ئاشکرای هەیە. شتاین بك لە پاداشتی بەرهەمە بەنرخەکانی خۆیا کە ئاوێتەیەکن لە ریالیزم و خەیاڵ و سەرڕێژن لە گاڵتەبازی و تێگەیشتنی کۆمەڵایەتی، خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی ١٩٦٢ی بەدەست هێنا.

ئێرسکین (پرستن)ك کالدویل (١٩٠٣-):

کوڕی جەرگەی باشوور،و لە خێزانێکی کابرایەکی رۆحانی هاتۆتە دنیا، لە زانستگەکانی ڤێرجینیا و پەنسیلڤانیا خوێندویەتی. ماوەیەکی زۆر لە ئەمریکای مەرکەزی دا سەرگەردان بوو، بۆ ماوەیەك بوو بە یاریزانێکی پیشەیی تۆپی پێ، و بۆ ماوەیەکیش کاری پەیامنێری رۆژنامەکانی کرد. پتر لە سەد کورتە چیرۆك و چەند رۆمانێکی لە پاش بەجێماوە، کە کەمو زۆر بە دەوری تەوەری ژیانی جووتیاران و رەش پێستانی گوندەکانی جۆرجیادا دەسوڕێتەوە. ئەم بەرهەمانە وێڕای بەرگری نا راستەوخۆیان لە دادی کۆمەڵایەتی، بەنا ئەخلاقیش لە قەڵەم دراون. بە شێوەیەکی گشتی بەرهەمەکانی، کە لێوان لێون لە تەنزو ریشخەن، ئەمریکا بە رووت و قووتی وێنە دەگرن.

رۆمانەکانی:

"رێگەی تووتن- ١٩٣٢":

رۆمانێکی واقیعییە دەربارەی خەڵکی ناوچە دێهاتییەکان، شاقارەمانی کتێبەکە جووتیارێکی دەست بەتاڵی جۆرجیاییە کە لەگەڵ خێزانە برسییەکەی دا لە رێگەی تووتن دەژی. ئەو درامایەی کە لەم رۆمانەوە ئامادەکرا، لە ماوەی حەوت ساڵاندا سێ هەزارو سەدو هەشتاو دوو جار، بە سەرکەوتووی لە برادوەی (نیویورك) نمایش کرا.

"بستێك خاکی خوا- ١٩٣٣":

رۆمانێکه دەربارەی کێونشینانی هەژاری جۆرجیا. قارەمانی چیرۆکەکە دەرامەتی یەك هیکتار لە زەوییەکەی خۆی بۆ کڵێسا تەرخان کردووە، بەڵام هەمیشە شوێنی زەوییەکە بە گوێرەی پێویستی و بەرنامەکانی خۆی دەگۆڕێت.

هەندێ لە رۆمانەکانی کالدول، وەکو بیژ (١٩٢٩)و گێڵەپیاوی هەژار (١٩٣٠) دەربارەی ژیانی چینی کرێکار نووسراون. رۆمانانی وەك: رێبوار (١٩٣٥)، هەرای حوزەیران (١٩٤٠)و ئەم زەوییە (١٩٤٨)، دەربارەی باشوورن، رۆمانی: چرایەك بۆ شەو، دەربارەی خەڵکی ویلایەتی مین-ە. و سەرانسەری شەو (١٩٤٢) دەربارەی جەنگاوەرانی نا سوپایی روسیایە. لە رۆمانەکانی دیکەی کالدول، دەکرێ ئاماژە بۆ: زەوی خەمناك (١٩٤٤)و دەستی دڵنیای خودا (١٩٤٧) بکرێت.

کالدول، لە بنەڕەتدا کاری خۆی بە چەند کورتە چیرۆکێکی بەهێز دەست پێکرد، کە لە چەند کۆ چیرۆکێکدا بڵاوبوونەتەوە. لەو کۆ چیرۆکانە: کڕنۆش بۆ خۆری هەڵاتوو (١٩٣٥)، خاکی ئەمریکا (١٩٥٠) و چیرۆکانی کەناری کەنداو (١٩٥٦) ناوبانگیان پەیدا کردووە.

نێوەڕۆکی سەرەکی بەرهەمەکانی کالدول، هەژاری ئابووری، زەبرو زەنگی کۆمەڵایەتی، و مەیلی کەچڕەوانەی سێکسین. بە شێوەیەکی گشتی کالدول نووسەرێکی فرەکارو بە بەرهەم بوو، بەو رادەیەی کە لە ساڵی ١٩٤٩دا نزیکەی بیست میلیۆن نوسخە لە بەرهەمەکانی لە بازاڕی کتێبدا بوو.

جەیمز توماس فارل (١٩٠٤- ١٩٧٩):

لە باشووری شیکاگۆ، کە بابەتی بەرهەمەکانی پێك دێنێ، لە دایك بووە، گرنگترین بەرهەمی، رۆمانێکی سێ بەشییە بە ناوی ستودس لۆنیگان، کە بریتییە لە لونیگانی لاو (١٩٣٢) لاوی و پوختەیی ستودیوس لونیگان (١٩٣٤) و رۆژی پەسلانێ (١٩٣٥). فارل بەم بەرهەمە سێ بەشییە هەرایەکی نایەوە، چەنکە شێوەی نووسینی ناتورالیزمی بێ پەردەی بۆ دەربڕینی زبرییەکانی ژیان گرتبووە بەر. لەم رۆمانەدا قۆناغی منالی. لاوی، و پوختەیی، و ئەنجام مردنی ستودس لونیگان، ی فەرزەنی خێزانێکی سەر بە چینی هەژاری شیکاگۆ، دەگێڕێتەوە، و جەخت لەسەر هەژاری، عەسەبیەتی ئاینی، نابەرانبەری ئابووری، مەحرومیەتی تاك، شەرارەت، و کاریگەری وێرانکەری ژینگە دەکاتەوە. لە رۆمانەکانی دیکەی فارلدا: رۆژانی تووڕەیی (١٩٤٣)و باب و کوڕ (١٩٥٣) ناوبانگیان دەرکردووە.

یەکێك لە بەناوبانگترین بەرهەمەکانی فارل کتێبێکە بە ناوی: چەند سەرنجێك دەربارەی رەخنەی ئەدەبی (١٩٣٦)، کە بە گرنگترین بەیانی ئەدەبی دەیەی ١٩٣٠ کە لە روانگەی چەپییەکانەوە نووسرابن دەژمێردرێ.

فارل لە جوملەی ئەو نووسەرە ناتورالیستانە بوو کە ناتورالیزمیان ئاوێتەی فەلسەفەی سیاسی چەپییانەی خۆ دەکرد. رۆمانەکانیشی زیاتر لایەنی بەڵگەنامەییان پەیدا کردووەو، لە رووی پەیڤ و وشەو جوڵەوە یەجگار دەوڵەمەند دەنوێنن.

جون (هنری) ئوهارا (١٩٠٥- ١٩٧٠):

نووسەری کورتە چیرۆك و رۆمان، خەڵکی پەنسلڤانیا، بە رۆژنامەنووسی دەستی پێکرد. یەکەمین رۆمانی: وەعدی دیدار لە سامارا (١٩٣٤) بوو کە بووە مایەی ناوبانگی. رۆمانی دووەمی بوتەرفیلد هەشت–ی ناو بوو. رۆمانەکانی دواتری بریتین لە: تاسەی ژیان (١٩٤٩)، و لە بانیژەوە (١٩٥٨)و ئەسپ ڕێگە دەناسێت (١٩٤٦).

لە نێو کورتە چیرۆکەکانی ئوهارادا، کۆ چیرۆکی کوڕی پزیشك (١٩٣٥) جوانترین چیرۆکی لە خۆ دەگرێت.

زۆربەی کورتە چیرۆك و رۆمانەکانی ئوهارا شرۆڤەو لێکدانەوەی داب و نەریت و ئاکارو ئەخلاقیاتی ئەمریکای هاوچەرخە.

روبرت پن وارن (١٩٠٥– ...):

شاعیر، نووسەری کورتە چیرۆك و رۆمان، لە دەڤەرە چیاییەکانی کنتاکی هاتە دنیاوە، لە سەرەتاکانی دەیەی ١٩٢٠دا بە یەکێك لە ئەندامانی گروپی "موهاجیر(٤)" دەژمێردرا. دوانزە کەس لە نووسەرانی باشووری سەر بە گروپی ناوبراو– لەوانە وارن– لەکۆمەڵێك وتاریاندا بە ناوی: من لە جێی خۆم دەوەستم (١٩٣٠) لایەنگرییان لە باشووری کشتوکاڵی لە هەنبەر باکووری پیشەسازی دەکرد. لە راستیا، بابەتی ئەم وتارانە باشوورو ڕێورەسمی جوتیاریی باشوور بوو.

وارن لە سەرەتادا بە شیعرە جوانەکانی، کە لە باری خواستنی زندوو و وەسفی درەخشانەوە شایستە بوون، ناوبانگێکی دەرکرد. ئەم شیعرانە لە چەند دیوانێکی وەکو: سی و شەش شیعر (١٩٣٥)، یازدە شیعر (١٩٤٢) و ئێوەی ئیمپراتۆران (١٩٦٠) بە چاپ گەییون.

یەکەمین رۆمانی وارن بە ناوی: سواری شەو (١٩٣٩) بوو، کە چیرۆکێك بوو لەمەڕ تووتنەوانانی کنتاکی. رۆمانی دووەمی: لە دەروازەی بە هەشت دا (١٩٤٣)، ئاماژەیەکە بۆ ژیانی بازرگان و سیاسەتوانێکی گەندەڵی خەڵکی تنسی بە ناوی لوك لی. ئەو رۆمانەی وارن کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت: هەموو پیاوانی شاد ١٩٤٦ی ناوە و شیکردنەوەی رەگ و ریشەی بنەمای ئەخلاقی سیاسییە، گوتیاری (راوی) چیرۆکەکە لاوێکی زرنگە کە بەسەرهاتی تەرەقی و کەوتنی بابایەکی عەوام خەڵەتێنی خەڵکی باشوور دەگێڕێتەوە. لە چیرۆکەکەدا رووبەڕووی مەسەلەی خێرو شەڕ دەبێتەوەو "لە دایك بوون و مردنی دووبارە" تاقی دەکاتەوە. رۆمانێکی گرنگی دیکەی: "شوێن و کاتی کافی (١٩٥٠) بوو، و پاشان رۆمانی دەستەی فریشتەکان (١٩٥٥)ی نووسی، کە چیرۆکێکە لەمەڕ تێکەڵاو بوونی نەژادی لە میانەی جەنگی ناوخۆدا. لە رۆمانە رەمزییەکانی وارن، یەکێکیان رۆمانێکی فەلسەفیە بە ناوی شکەفت (١٩٥٩)، و ئەویتریان چیرۆکێکی مێژووییە دەربارەی سەردەمی جەنگی ناوخۆ بە ناوی: بیابان– ١٩٦١.

دوو کورتە رۆمان و دوانزە چیرۆکی کورتی لە ژێر سەر ناوی: سێرك لە ژوورێکی جەمەلۆنی دا (١٩٤٨) بڵاو بووەتەوە.

ویلیام سارۆیان (١٩٠٨– ١٩٨١):

نووسـەرێکی ئەرمـەنی نـەژادە، لـە کالیفورنیـا هاتۆتـە دنیـا، سـەردەمی منالّیـەتی بـە هـەتیوی بەسەرچوو. لە دە سالّیدا قوتابخانەی تەرك كردو بوو بە پۆستەچی. لەوە بە دوا هەمیشە هەر لە بیرو خەمی کاردا بوو.

ناوبانگی سارۆیان بە سکێچ و چیرۆکە ئیمپرسیونیستییەکانییەوە، کە لەو بەرهەمانەدا ستایشی ئازادی و هەستی شەخسی و تاك دەکات و میهرەبانی و خۆشەویستی برایانە وەکو ئارمانجێکی مرۆڤانی رەواج دەدا. بەناوبانگترین کۆ کورتە چیرۆکی سارۆیان، کە بە ئیلهام لە ژیانی خۆیەوە نووسراون، لە سالّی ١٩٤٠دا لە ژێر سەر ناوی (ناوم ئارامە) بلّاوبووەوە. منالّی ئازیز (١٩٤٤)و ئاسوری دوو کۆ چیرۆکی دیکەین کە چەند کورتە چیرۆکێك لە خۆ دەگرن.

گرنگترین رۆمانی سارۆیای کۆمیدیان مرۆڤانی (١٩٤٣) یە کە رۆمانێکە زیاتر دەربارەی ژیانی خۆی، و بەسەر هاتی کوریژگەیەکی پۆستەچی دەگێڕێتەوە.

دوو رۆمانی دیکەی سارۆیان، سەرکێشییەکانی وسلی جاکسون (١٩٤٦) و پاپا، تۆ شێتی (١٩٥٧) یان ناوە.

یەکەمین شانۆنامەی سارۆیان کە سەرکەوتووانە لە برادوەی نیویورك نمایش کرا: دلّی من لە چیاکانە (١٩٣٩)ی ناوە.

شانۆنامەی دووەمی سارۆیان، زەمانی ژیانی تۆ (١٩٣٩) خەلّاتی پولیتسەری بردەوە، کە سارویان قەبولّی نەکرد، و بە هاندانێکی بورژوایی لە قەلّەم دا. لەم کتێبە دا کاراکتەرانی سەیر، پڕ سۆزو میهرەبان چۆنیەتی سوود وەرگرتن لە ژیان وێنە دەگرن. لە دراماکانی دیکەی سارۆیان، دەکرێ ئاماژە بۆ گۆرانی خۆشی کۆنی ئەشق (١٩٤١)، جیم ندی (١٩٤٧) وشکەفت نشینان (١٩٥٨) بکرێت. ئەم شانۆنامانە دەربڕی باوەڕی سارۆیانن بە زالّی خێر بەسەر شەڕدا.

<u>ریچارد رایت (١٩٠٨- ١٩٦٠):</u>

نووسەری رۆمان و کورتە چیرۆك، رەش پێست بوو. بە زمانپاراوترین پەیڤداری رەش پێستانی ئەمریکایی نەوەی خۆی دایدەنەن. بەیەکەمین رۆمانی کاریگەری خۆی: کوڕی گەڕەك (١٩٤٠) کە بەشێوەی ناتورالیزمی نووسراوە، ناوبانگی دەرکرد. لەم رۆمانەدا، رەش پێستێك-ی خەلّکی شیکاگۆ، قەتلّێك دەکات، و دادگایی دەکرێت و حوکمی مردن بە کورسی ئەلەتریکی دەدرێ. یەکێکە لە بەرهەمەکانی تری: منالّەکانی هاپۆ تومە (١٩٣٨) کە کۆی چوار رۆمانۆکەو بریتین لە: کوڕیژگە رەشەکە (١٩٤٥) کە ئۆتۆبیرگرافی سەردەمی لاوی خۆیەتی، غەیارە (١٩٥٣) کە رۆمانۆکێکی فەلسەفیە، پیاوی سپی، گوێ بگرە (١٩٥٧) دەربارەی ژیانی نارەوایی و بێدادی نەژادییە، و خەونی درێژ (١٩٥٨) کە ئەمەیش رەنج و ئازاری رەش پێستانی ئەمریکا دەگێڕێتەوە.

<u>هوارد فاست (١٩١٤- ....):</u>

پەیامنێری جەنگ، نووسەری کورتە چیرۆکان، خەلّکی نیویورکە، لە خێزانێکی هەژار لە دایك بووە. لە ئەکادیمیای نەتەوەیی خوێندویەتی، و لە کارخانەکاندا کەوتە کار. لەگەلّ سەرهەلّدانی قەیرانی

ئابووری سالأنی ١٩٢٩ و ١٩٣٠دا بێکار بوو. لەم سەرو بەندەدا رووی کردە نووسین، و هەندێ بەرهەمی سەبارەت بە لایەنگری لە چینی کرێکار نووسی. فاست لە جەنگی جیهانی دووەمدا ماوەیەك لە بەشی. بێ تەلدا کاری کرد، و لە ساڵی ١٩٤٧دا بوو بە مامۆستای زانستگەی ئیندیانا. شۆرەتی فاست بە رۆمانە مێژووییە زندووەکانییەوەیە. لەم رۆمانانەدا زیاتر سەروسەختی لەگەڵ بابەتانی رامیاری دا هەیە. یەکەمین رۆمانی: دوو دۆڵ (١٩٣٢)، دەربارەی شەڕی شۆڕشی ئەمریکایە. دوو رۆمانی دواتری: تۆم پینی هاوشاری (١٩٤٣)و رێگەی ئازادی (١٩٤٤) یادگاری ئولفەتی ئەو بوو لەگەڵ حیزبی کۆمۆنیست دا. فاست دوای چەند ساڵێك وازی لە کۆمونیزم هێنا، و شکست و نائومێدی خۆی لە: خوای رووتا (١٩٥٧) تۆمار کرد. رۆمانی: ئەمریکایی (١٩٤٦) لە راستییا ژیاننامەی جۆن پیتەر ئاڵتگیدی فەرمانداری نیویورك بوو. بە ناوبانگترین رۆمانی فاست، سپارتاکوس (١٩٥٨)ـە، لە ژیانی رابەری شۆڕشگێڕی رومی (سپارتاکوس)و بزووتنەوەی کۆیلانەوە هەڵێنجراوە. دوا رۆمانی فاست، دەسەلأت (١٩٦٣)ـە، کە وێنەی رابەرێکی کرێکارییە.

جون هرسی (١٩١٤- .....):

لە خێزانێکی ئەمریکایی، لە تین سیان لە ویلایەتی چین هاتۆتە دنیا، زانستگەی ییل-ی تەواو کردووە، و لە ساڵی ١٩٣٧دا بوو بە سکرتێری تایبەتی سینکلر لویس. پاشان کەوتە کاری سەرنووسەری گۆڤارانی نیویورك و نووسین.

یەکەمین رۆمانی: زەنگێك بۆ ئادانۆ (١٩٤٤، خەڵاتی پولیتسەری بردەوە)، باری سەرنج-ی وردی خۆیەتی لەمەڕ داگیرکردنی ئیتاڵیا لەلایەن ئەمریکاوە. لەم رۆمانەدا هەوڵی ئەفسەرێکی دڵسۆز بۆ ئامادەکردنی زەنگێك بۆ کڵێسای وێران بووی گوندێکی ئیتاڵیایی نشین بە دوورو درێژی دەگێڕێتەوە. هرسی لەساڵی ١٩٤٦دا سەردانی هێرۆشیمای کردو رۆمانی بەڵگەداری هێروشیمای (١٩٤٦) نووسی کە راپۆرێکی بابەتی و دڵتەزێنە دەربارەی کاریگەری بۆمبای ئەتۆمی بەسەر شەش کەسی ماوە. بێ رەحمی بنیادەمان نێوەرۆکی رۆمانێکی دواتریەتی بە ناوی: دیوار (١٩٥٠) کە لە وێدا چیرۆکی وێرانکردنی گەڕەکی جولەکانی وارشۆ بە دەستی ئەڵمانیان دەگێڕدرێتەوە.

یەکێك لە دوا بەرهەمەکانی هرسی، کۆ سکێچێکی ژیاننامە ئاسای خۆیەتی کە لە ژێر سەر ناوی: لێرە بمێنەوە (١٩٦٣) بە چاپ گەییوە، و دەربڕی زات و جورئەت و چاو قایمی مرۆڤانە.

رالف والدو ئیلسون (١٩١٤- ...):

نووسەرێکی رەش پێستە، لە ئوکلاهوما هاتۆتە دنیا، ماوەیەك لە کۆلیجەکان دەرسی گوتەوە و برێك چیرۆك و گوتارانی لە گۆڤاراندا نووسی. یەکەمین رۆمانی گرنگی: پیاوێکی نەبینراو (١٩٥٢)، بوو کە خەڵاتی نەتەوەیی کتێبی بە دەست هێنا. قارەمانی سەرەکی رۆمانەکە ناوی نییە، و ئەگەرچی رەش پێستە، بەڵام دەتوانێ جێگەی هەر مرۆڤێکی ستەمدیدەو بە قوربانی بوو لە دنیای ئێستادا بگرێتەوە. واتە دەشێت هەر کەسێکی ستەمدیدەو قوربانی لە شوێن دابنرێ.

کۆ گوتارەکانی ئیلسۆن: سێبەرو کار (١٩٦٤)، دەوڵەمەندی لایەنە ئینسانییەکانی هزری ئەو نیشاندەدەن.
بابەتی سەرەکی بەرهەمەکانی ئیلسون رەنج و ئازاری رەش پێستانی ئەمریکایە، ئەو رەش پێستانەی لە هەوڵی ئەوەدان کە "شوێنی خۆیان لە مێژوودا" بگرن. هەڵبەتە ئیلسۆن هەر باسی دەردو رەنج ناکات، و رەش پێست وەکو مشەخۆرێك کە هەر سەرکوت و تەوهین تەحەمول بکات، وێنە ناگرێت، بەڵکو شادی و شکۆی قارەمانێتیش، کە بەشێکە لە ژیانی رەش پێست، نیشان دەدات.

برنارد مالامود (١٩١٤- ١٩٩٤):

نووسەرێکی جولەکە مەزەبە، لە بروکلین لە دایك بوو و لە هەمان شاردا پەروەردە بوو. یەکەمین رۆمانی: گەوجی زگماك (١٩٥٢) چیرۆکێکی مەجازییە دەربارەی قارەمانێکی باسکەیە. رۆمانی: شاگرد (١٩٥٧) چیرۆکی جولەکەیەکی دوکانداری هەژارو شاگردەکەی دەگێڕێتەوە.
بابەتی رۆمانی: کارساز (١٩٦٦)، کوشتنە لە رای مەزەبدا. قارەمانی سەرەکی رۆمانەکە لە ماوەی سێ ساڵ رەنجی زندان و چاوەڕوانی دادگاییەوە، لە رووی ورەو دەرونەوە لە جاران بەهێز تر دەبێ و مل بۆ ئیعترافی درۆینە، خۆ کوژی و نا ئومێدی نادا. دوو کۆچیرۆکی مالامود کە لە ژێر سەر ناوی: بەرمیلی جادو ئامێز (١٩٥٨)و گەوجانە لە پێشەوەن (١٩٦٣) بڵاوبوونەتەوە، توانای نووسەرایەتی ئەو نیشاندەدەن.

ساول بیلو (١٩١٥- ٠٠٠):

لەماڵباتێکی جولەکە لەکیبیك لە ویلایەتی کانادا چاوی بە دنیا هەڵێنا، بەڵام بە منداڵی لە شیکاگو ژیاوە. لە ساڵی ١٩٣٧دا لە زانکۆی نورت و سترن کارنامەی بەکالوریۆسی کۆمەڵناسی وەرگرت، و ئیدی کەوتە دەرس گوتنەوەو هاوکای لەگەڵ گۆڤاراندا. یەکەمین رۆمانی: پیاوی بێ ئیش (١٩٤٤) لە قاڵبی دەفتەری بیرەوەری پیاوێکدا بە نێوی جۆزیف نووسراوە کە نیگەرانی ئەوەیە هەر ساتێك بیگرن و بۆ سەربازی بەرن. جۆزیف لە بێ ئیشی بێتاقەت دەبێ و خۆ بەخشانە دەچێ بۆ خزمەتی سوپایی، هەڵبەتە نەك لەبەر بێزاری لە فاشیستان، بەڵکو لەبەر ئەوەی کە دەیەوێ ژیانی نەزمێکی لۆژێکی پەیدا بکات. دووەمین رۆمانی بلۆ، قوربانییە (١٩٤٧) کە باسی پەیوەندی بەینی جولەکان و غەیری جولەکان دەکات. رۆمانێکی دیکەی بە ناوی سەرکێشییەکانی ئەوگی مارچ (١٩٥٣)ـە ئەم رۆمانە قەڵەمڕەوێکی کراوەترو گشتی تری هەیە. شا قارەمانی رۆمانە کە هەرگیز لەگەڵ ژینگە جیاوازەکاندا ناسازێ و لە هەر کارەساتێك بەسەلامەتی دەرباز دەبێ. لە رۆمانی: هندرسنی پاشای باران (١٩٥٩)، قارەمانی چیرۆکەکە کە ئارەزوویەکی بێ سنووری وەدەست هێنانی ئەزموونی هەیە. بۆ ئەفریقا دەچێت، ئەگەرچی زۆر تەمبێ دەبێ، بەڵام تاسەی ژیان لە دەست نادات. هیرزۆگ (١٩٦٤) رۆمانێکی دیکەیەتی، دەربارەی مامۆستایەکی مێژووەو پتر دەربارەی ژیانی خودی نووسەرە.

شانۆنامەی: دواشیکردنەوە (١٩٦٤)ی بلو، کە لە برادوەی نیویورك نمایش کرا، بەسەرهاتی پیاوێکی دەروونزانە کە لەسەر شاشەی تەلەفزیۆن کەسایەتی خۆی شیدەکاتەوە.
بلۆ، شێوازێکی دەوڵەمەند، ئاڵۆزو هەندێ جار کۆمێکی هەیە، بە پشتیوانی ئەزموونەکانی خۆی، کۆمەڵێك وێنەی دەوڵەمەندو جوان لە مەڕ ژیان دەگرێت.

کارسن مەك کولەرز (١٩١٧– ١٩٦٧):

خانمی رۆماننووس، نووسەری کورتە چیرۆك و شانۆنامە، لە ویلایەتی جۆرجیا هاتە دنیاوە، و لە نیویورك مۆسیقای خوێندووە. بە یەکێك لە بەهرەدارترین نووسەرانی نەوەی خۆی دەژمێردرێت.
یەکەمین رۆمانی: دڵ، راوچییەکی تەنیایە (١٩٤٠)، تەمسیلێکە دەربارەی فاشیزم. نووسەر لەم بەرهەمەدا مەسەلەکانی تەنیایی و پەیوەندی لە سیمای یەکەم کەسی چیرۆکەکەدا، کە پیاوێکی کەڕولاڵە، شیدەکاتەوە.
دووەمین رۆمانی: شەوقدانەوە لە چاوی زێڕین دا (١٩٤١)، بەسەرهاتێکە دەربارەی توندو تیژی لە بنکەیەکی سوپایی لە باشوور، و لە زەمانی ئاشتیدا، شۆرەتی ئەم خانمە نووسەرە بە رۆمانی: دەعوتکراوی ئاهەنگی زەماوەند (١٩٤٦) بەرز بووەوە. رۆمانێکی دیکەی، سەعاتی بێ میل–ی (١٩٦١) ناوە.
کۆمەڵە کورتە چیرۆك و کورتە رۆمانێکی کولەرز بە ناوی: گۆرانی مەیخانەی خەمناك (١٩٥١) ناوبانگی چەسپاند.
دنیای چیرۆکەکانی خانم کولرز سەر رێژە لە توندو تیژی و بەدحاڵی بوون و شەڕەنگێزی و هەقکوژی. جۆرجیای زاگەی ئەو، بە هاوینای درێژو هەوای گەرمییەوە، بەخانووە تاقەتبەرەکانیەوە، بە قاوەخانەو کارخانە بچوکەکانییەوە، و بە بۆنی هەژاری و داڕوخانییەوە، زەمینەو هەوێنی نا رۆمانتیکی چیرۆکەکانیەتی. وێڕای ئەمەش، ناوەڕۆکی سەرەکی چیرۆکەکانی ئەڤینە. بەبێ ئەڤین، کۆمەڵگەی بەشەری لە هەنبەر نەفرەت و ترس، جیاوازی نەژادی و ئابووری، و توندوتیژی سێکس و گەندەڵیدا هەرەس دێنێ.

جروم دەیڤید سالینجر (١٩١٩– ...):

نووسەرێکی جولەکەیە، لە شاری نیویورك لە دایك بوو. بە رۆمانی: داهۆڵی دەشت (١٩٥١) ناوبانگی دەرکرد. ئەم رۆمانە دەربارەی قوتابییەکی ئامادەییە کە دەخوازێ لە دنیای "رواڵەتبازان" هەڵێت، و کاتێ کە لەگەڵ خوشکە بچووکەکەیدا بۆ رۆژئاوا دەچێ، هەستدەکات کە دەبێ پاکی و بێگەردی خوشکەکەشی بپارێزێ، و رای دەگۆڕێت و بۆ ماڵ دەگەڕێتەوە.
کۆی کورتە چیرۆکەکانی سالینجر کە بە ناوی نۆ چیرۆك (١٩٥٣)ـە، پتر دەربارەی نەوجەوانانی هەستیارو نیگەرانە کە لە بەرانبەر دنیای بۆش و بە تاڵی با ب و دایکاندا وێنە دەگیرێن. کورتە رۆمانی بەناوبانگی: فرانی و زوویی (١٩٦١) چیرۆکێکە کە دیمەنەکانی ژیانی خێزانێك بە ناوی گلاس لە یەك شوێن کۆ دەکاتەوە. سالینجر لەم بەرهەمانەدا شێوازێکی روون و چڕی هەیە.

نورمن میلەر (١٩٢٣- ....):

لە لانگ بریج-ی نیوجەرسی هاتۆتە دنیا، لە هارڤەرد خوێندویەتی. یەکێکە لە بەهرەدارترین نووسەرانی ئەمریکایی و دەربارەی گوتویانە: بلیمەتێکە کە هێشتا بابەتێکی نەدۆزیوەتەوە.
شۆرەتی میلەر بە رۆمانی: روتەکان و مردووەکان (١٩٤٨)ەوەیە، کە عادەتەن بە باشترین رۆمانی ئەمریکایی دەربارەی جەنگی جیهانی دووەم دەژمێردرێ. قارەمانانی سەرەکی رۆمانەکە، کە بە وردی و تەکنیکێکی تایبەتی هەڵبژێر دراون، هەشت پیاون، کە بریتیین لە: تەکساسی، یەهودی، پۆڵەندی، ئیرلەندی، سوێدی، سپی پێستێکی هەژار، مەکسیکی، و یەکێکی خەڵکی رۆژئاوای مەرکەزی. بابەتی چیرۆکەکە گەڕانە لە دورگەی ئانوپویەی و سەرکەتن بە کێوی ئاناکاست دا، کە هەوڵێکی بێ ئەنجامە. میلەر دەربارەی ئەم رۆمانە دەڵێت: مەبەستم لە نووسینی بە دەستەوەدانی حیکایەتێکە لەمەڕ حەرەکەی بەشەر لە میانەی قۆناغەکانی مێژوودا. من هەوڵم داوە لەسەر ئەو مەسەلە حەیابەرانە کار بکەم کە زادەی هۆو ئەنجامو هەوڵو پاداشتن لە کۆمەڵگەیەکی نەخۆشدا، لێرەدا مرۆڤ دەبینم کە رووی کردووەتە گەندەڵی و تا رادەی داماوی سەرگەردان بووە. بەڵام ئەوجاش سنوورێك هەیە کە لەوە هێوەتر ناڕوات، و مرۆڤ دەبینێ کە تەنانەت لە جەرگەی گەندەڵی و نەخۆشیدا تاسەیەك بۆ دنیایەکی باشتر هەیە. رۆمانێکی دیکەی میلەر، بە ناوی: کەناری بەربەر (١٩٥١)ـە، رۆمانێکی نیمچە رەمزی و نیمچە ریالیستییە کە لە ریشەی تیۆرییە سیاسییەکان دەکۆڵێتەوە. لەوەرگەی ئاسك (١٩٥٥) چیرۆکێکی سۆزدارییە دەربارەی هولیوود. و رۆمانی: خەونی ئەمریکایی (١٩٦٥)، رۆمانێکە دەربارەی جیاوازی رەگەزی ژن و پیاو.
یەکێك لە بەرهەمەکانی دیکەی میلەر، لەشکریانی شەو- ـە، راپۆرێکی چیرۆکوانییە دەربارەی بەشداری نووسەر لە رێ پێوانی ساڵی ١٩٦٧ی ناڕازییان لە جەنگی ڤێتنام بەرەو پەنتاگۆن، کە خەڵاتی پولیتسەری ساڵی ١٩٦٨ی وەرگرت، لە بەرهەمە سەرگەرمییەکانی میلەر دەتوانرێ ناوی کتێبی: چەند ئاگادارییەك بۆ خۆم (١٩٥٩) ببرێ.

ترومن کاپوتی (١٩٢٤-...):

لە نیوئورلیان هاتۆتە دنیا، بەڵام ئەو خۆی بە یەکێك لە نووسەرانی باشووری نازانێ، تایبەتمەندی هەرە دیاری ئەو، دۆزینەوەی هێڵی نێوان خەون و واقیعە.
یەکەمین رۆمانی کاپوتی، دەنگەکانی دی، ژوورەکانی دی (١٩٤٨)ـە، کە بەسەر هاتی کوڕێکی سیانزە ساڵەیە کە بە دوای بابی دا دەچێ بۆ دەڤەرێکی ترسناك لە مسی سی پی، بابە ئیفلیجەکەی دەبینێتەوە.... چەنگی گیایی (١٩٥١) ، دەربارەی هەرزەکارێکی هەتیوە کە لەگەڵ دوو پوری دا - نوێنەرانی خەیاڵ و واقیع- دەژی. ئەم رۆمانە بە رەمزو مەجازێکی ئازادی لێکدراوەتەوە. رۆمانی دواتری کاپوتی، تێشت لەتیفانی (١٩٥٨) بوو. پاشان کتێبی بە خوێنساردی (١٩٦٥)ی نووسی کە دەنگێکی زۆری دایەوە. ئەم بەرهەمە راپۆرێکی دڵتەزێنە دەربارەی کوشتنی خێزانێکی جووتیاری خەڵکی کانزاس، و بیرەکان، ژیان و، ئەنجام دەستگیری دوو بکوژی شێتی ئاوارە، و

ئیعدام کردنیان. ئەم کتێبە بە هۆی ئەوەی ئاوێتەیەك لە مەزەندەو هەقیقەتی لە خۆ گرتووە عینوانی "رۆمانێکی نا چیرۆکڤانی" وەرگرت کە ژانرێکی ئەدەبی تازە بوو.
کۆمەڵێك چیرۆکی کورتی کاپوتی بە ناونیشانی: درەختی شەو (١٩٥٦)، و کۆ گوتارو سکێچی سەفەرەکانی بە ناوی مۆرکی خۆماڵی (١٩٥٠) بڵاو بوونەتەوە.

جێمزبالدوین (١٩٢٤- ....):
لە گەڕەکی هارلم-ی نیویورك هاتۆتە دنیا. بابی لە هارلم کەشیش بوو، و بە خۆیشی ماوەیەك لە هارلم دا کەوتە وەعزدان، لەگەڵ یەکەمین رۆمانیا بە ناونیشانی: بڕۆ ئەوە لەسەر چیا بڵێ (١٩٥٣) شۆرەتی پەیدا کرد. چیرۆکەکە دەربارەی قسەی کوڕێکی چواردە ساڵی رەشپێستی خەڵکی هارلمە دەربارەی مەزەب، و نووسەر ئەزموونانی باب و باپیرانی کوڕێژگەکە بە درێژایی سێ وەچەی رابردوو بە شێوەی گەڕانەوە بۆ رابردوو وەسف دەکات. لەم رۆمانەدا شێوازی بالدوین کە لە تەوراتەوە هەڵدەقوڵێ، چلۆنایەتییەکی شاعیرانەی بەهێزی هەیە. رۆمانی ژوورەکەی جوڤانی (١٩٥٦) کە رووداوەکانی لە پاریس دا روو دەدەن، دەربارەی هۆمۆ سێکسییە. گوتیاری چیرۆکەکە لە نێوان ژنێك و پیاوێك دا گیری خواردووەو ئاخیری دەست لە هەردووکیان هەڵدەگرێ. لە رۆمانی: وڵاتێکی دیکە (١٩٦١) دا، دیمەنی چیرۆکەکە زیاتر لە هارلمەو باسی پەیوەندییەکانی سپی پێستان و رەش پێستان دەکات.
جگە لە چیرۆکەکانی، بالدوین سێ کۆ گوتاری بە ناوی: یاداشتەکانی کوڕێکی خۆیی (١٩٥٥)، کەس ناوی من نازانێ (١٩٦١)و دیسان ئاگر (١٩٦٣) دەربارەی رەنجی رەش پێستانی ئەمریکا،ن و لە حوکمی سکاڵایەکی توڕەدان دژی ئەو کۆمەڵگەیەی کە ئەو جۆرە هەلومەرجەی هێناوەتە ئاراوە.

هۆزانڤانان

شیعری ئەمریکی لە سەدەی بیستەم دا زۆر گەشایەوە. و نیشانەی دەوڵەمەندی بەهرەکانی سەردەمێکی سەرسام کەر بوو. لە کۆتایی یەکەمین دەیەی سەدەی نێو براودا ژمارەی شاعیران رووی لە زیادی کردو لە کۆتایی دەیەی دووەم دا رینیسانسێکی راستەقینە سەری هەڵدا.
شاعیرانی هەوەڵین ساڵەکانی سەدەی نێوبراو شۆڕشێکیان دژی تەکنیك و ناوەڕۆکی سونەتی شیعر بەرپا کرد. شیکاگۆ، مەڵبەندی ئەم شۆڕشە بوو. لەم شارەدا هاریت مۆنرۆ (١٨٦٠- ١٩٣٦) خانمە شاعیری ئەمریکی، لە ساڵی ١٩١٢دا بڵاوکراوەیەکی بە ناوی: گۆڤاری شیعر دامەزراند، کە یەکەمین گۆڤار بوو کەوتە بڵاوکردنەوەی شیعری شاعیرانی تازە کورەی ئەمریکی و شاعیرانی سەنگینی زەمان. ئەم گۆڤارە دەرفەتی چەکەرەکردن و گەشەکردنی شیعری نوێی ئەمریکی داو بوو

بە پەیڤداری شاعیرانی لاوی دنیای ئینگلیزی زمان، لەگەڵ ئەمەشا، لاپەڕەکانی گۆڤارەکە لەبەردەم باشترین شیعری شاعیرانی تەقلیدیش دا کرا بووەوە. ئەزراپاوەند پەیامنێری دەرەوەی گۆڤاری نێوبراو بوو و گۆڤارەکە لە ڕێگەی ئەوەوە بوو بە پەیڤداری ڕاپەڕینی وێنەگەرایان. لە ڕێگەی گروپی وێنەگەرایانەوە، پاوەند بە کۆمەکی ئیمی لوول هۆزانی میتافیزیکی ئەمرسون، دیکینس و شاعیرانی دیکەی سەدەی نۆزدەی بەپێداویستییە تەم و مژاوییەکانی سەردەمی ئاڵۆزەوە گرێ دایەوەو بناغەی بزووتنەوەی میتافیزیکی ئەمریکایی داڕشت. لەلایەکی ترەوە، پاوەند یارمەتی سەرهەڵدانی ڕاپەڕینی بەهێزی ناتورالیزمی دا لە شیعری لیندسی، روبرت فرۆست، ماسترز، سندبرگ و جفرز. بە هەر حاڵ هاریت مونرۆ زیاتر هاوبیری رۆژئاوانشینان بوو، بە شێوەیەکی گشتی لە دەوروبەری شیکاگۆدا، واتە رۆژئاوای ناڤین، سێ شاعیری بەرجەستەی زەمان: سندبرگ، ماستەرز، و لیندسی، پەیدا بوون. ئەم سێ شاعیرە کە چاوین لە شیعری ویتمن دەکرد، بە شاعیرانی "گروپی شیکاگۆ" ناوبانگیان پەیدا کرد.

گۆڤارێکی دیکەی ئەدەبی ئەمریکا، لیتل ریوریو (١٩١٤- ١٩٢٩) هەوەڵجار لە شیکاگۆ بڵاوبووەوەو پاشان بارەگاکەی بۆ نیویورک و پاریس گوێزرایەوە. ئەم گۆڤارەش بارەگای هەموو بزووتنەوە ئەزموونگەرییەکانی سەردەم و مەیدانی شاعیرانی ئەمریکاو ئینگلیز بووە.

ئیدوین ئارلینگتون رۆبینسون (١٨٦٩- ١٩٣٥):

لە هدتایدی ویلایەتی مین چاوی بە دنیا هەڵینا، بەڵام زۆربەی تەمەنی لە نیویورك بەسەر برد. شۆرەتی ئەو زیاتر بەو هۆزانە چیرۆکڤانییە درێژو وێنە بابەتییە دەروونیانەوەیە کە دەربارەی کەسایەتیانی ئینگلستانی نوێن، کە عادەتەن لە قالبی شیعری ئازادا داڕێژراون. یەکەمین کۆ شیعری رۆبینسۆن لە ژێر سەر ناوی سێڵاوو رۆخانە (١٨٩٦)دایە کە تەنیا سێ سەد دانەی، لەسەر ئەرکی شاعیر خۆی لێ چاپ کراو زۆر بە گەرمی لەلایەن خەڵکی و رەخنەگرانەوە پێشوازی کرا. دیوانی دووەمی: مناڵانی شەو (١٨٩٧)، ژمارەیەك لە بەناوبانگترین شیعرەکانی لە خۆ گرتووە. لەم حاڵ و بارەدا رۆبینسون چوو بۆ نیویوک. چونکە دەستکورت بوو، هەر کارێکی دەست کەوتبا دەیکرد. لە ئەنجامدا یەکەمین بەیتی شیعری ئازادی ئەو بەناوی: کاپیتان کریگ (١٩٠٢)، بووە مایەی سەرنجی تیودور روزفلت و لە گومرکی نیویورك دا کارێکی بۆدۆزییەوە. رۆبنسۆن دوای بڵاوبوونەوەی دیوانە شیعرێکی دیکەی بەناوی: شاری خوار رووبارەکە (١٩١٠) کاری گومارکی وازی لێ هێنا، و بۆدابین کردنی. بژێوی پشتی بە شیعری خۆی بەست. بەکتێبی: پیاوێك لە بەرامبەر ئاسماندا (١٩١٦) ناوبانگێکی پایەداری پەیدا کرد. شیعری" پیاوێك لە بەرامبەر ئاسماندا"، کە کراوە بە عینوانی کتێبەکەش، وەسفی پیاوێك دەکات کە شەوان لەسەر گردێکی شکۆدار لە بەرانبەر ئاسماندا وەستاوە. شاعیر بیر لە هزرو تەبیعەت و چارەنووسی ئەم پیاوە تەنیایە، کە نیشانەو رەمزی تیرەی بەشەرە، دەکاتەوە، و دەگاتە ئەم ئەنجامەی کە ئەگەر ژیانی مرۆڤ بێ ماناو بێ ئاینده بوایە، ئەم پیاوە یا هیچ کارێکی نەدەکرد یا خۆی دەکوشت –بەرانبەر بە ئاسمان نەدەوەستا. کۆ شیعرێکی دیکەی رۆیبنسون بە ناوی: خەرمانی ئاڤون (١٩٢١)، یەکەمین

خەڵاتی پولیتسەری شیعری (١٩٢٢) وەرگرت. رۆبینسون خەڵاتی پۆلیتسەری ساڵی ١٩٢٥شی لەسەر شیعری پیاوێك كە دووجار مرد (١٩٢٥) وەرگرت، هەروەها لە ساڵی ١٩٢٨شدا بەبەیتی تریسترام (١٩٢٧) خەڵاتی نێو براوی وەرگرت.
بەیتی تریسترام لەگەڵ مارلین (١٩١٧) و لانسلوت (١٩٢٠) بەیتە سییانیەكەی رۆبینسۆن لەمەڕ ئەفسانانی ئارتورشا پێك دەهێنن، كە یەجگار پەسند بوون.
لە نێو كۆ شیعرەكانی دیكەی رۆبینسۆندا: سێ مەیخانە (١٩٢٠)، سۆناتان (١٨٨٩- ١٩٢٧) (١٩٢٨)، گلەیی بولبلان (١٩٣٠) و بەیتی درێژی رۆمان ئاسای جاسپەرشا (١٩٣٥) كە لەقاڵب و فۆرمی شیعری ئازادا داڕێژراوە، كەم و زۆر بەناوبانگن.
رۆبینسۆن وێڕای تەنز و رەشبینی هۆزانەكانی، لە باری پوختەییەوە بە شاعیری سەدەی نوزدەیەم دەژمێردرێ، شیعری ئەو پردێكە لە ویتمن و دیكینسن-ەوە بۆ شاعیرانی بەڕاستی مۆدێرنی سەدەی بیستەم. لە شیعرەكانیا زیاتر بایەخی بە بابەتێن دەروونی داوە، فۆرمی شیعری ئازاد لەسەر دەستی ئەو وەرچەرخان و حاڵەتی تەبیعی و سروشتی خۆی دۆزییەوە.

ئیدگارلی ماسترز (١٨٦٩- ١٩٥٠):

شاعیر و رۆماننووسی خەڵكی ئیلینویز، بەشی ماف خوێندووە. یەكەمین كتێبی شیعری، دەفتەرێكی هۆنراوە (١٨٩٨) بوو كە رەخنەگران پشت گوێیان خست. بەڵام نامیلكەی سپون ریڤەر (١٩١٥) لە مێژووی ئەدەبیاتی ئەمریكادا پایەیەكی بەرزی دایێ. ئەم دیوانە كە لە قاڵبی شیعری ئازادا هۆنراوەتەوە، كۆ شیعرێكە بریتییە لە زنجیرەیەك نووسینی سەر كێلە قەبران، پیاوان و ژنانی سپون ریڤەر، ژیاننامەی خۆیان لە ناو ئەو گۆڕستانەوە كە تیایدا نێژراون، دەگێڕنەوە، و لەم رێگەیەوە وێنەیەكی دراماتیكی و ریالیستی لەمەڕ ژیانی گوندێكی رۆژئاوای ناڤین رەسم دەكرێت.
هەندێ لە دیوانەكانی دواتری ماستەرز بریتین لە: دۆڵە گەورە (١٩١٦)، گۆرانی و ساتیران (١٩١٦)، تاوێری برسی (١٩١٩)، دەریای ئازاد (١٩٢١)، هۆزانی خەڵكی (١٩٣٦)و دنیای نوێ (١٩٣٧).
ماستەرز چەند رۆمانیكیشی نووسیوە لەوانە: منالانی بازاڕ (١٩٢٢)و سەراب (١٩٢٤). هەندێ ژیاننامەی وەك: ویتمن (١٩٣٧) و مارك توین (١٩٣٨)شی لە دوا بە جێماوە.

ئیمی (لارنس) لوویل (١٨٧٤- ١٩٢٥):

شاعیر، رەخنەگرو ژیاننامەنووسێكی خەڵكی بوستۆن بوو، لە ماڵباتێكی قەیمی و دیاری ئینگلستانی نوێ هاتۆتە دنیاوە، شۆرەتی ئەو بەندە بە پەیوەندی ئەو لەگەڵ وێنەگەرایان و رابەریكردنی ئەم راپەڕینە. لوویل بە ساڵێك دوای بڵاوبوونەوەی یەكەمین دیوانە شیعری بەناوی: "گومەزێك لە شووشە رەنگاو رەنگەكان (١٩١٢)، ئەزراپاوەندو شاعیرانی وێنەگەرای لە لەندەن دا بینی و رابەرایەتی راپەڕینەكەی لە ئەستۆ گرت. لە ناو دیوانە شیعرەكانی دواتری دا: دەمی شمشێر و تۆوی خەشخاش (١٩١٤)، پیاوان، ژیان، و تاپۆیان (١٩١٦)، ئەفسانان (١٩٢١)و بای رۆژهەڵات (١٩٢١) ناوبانگیان دەركردووە.

لوویل لە هاوینی ١٩١٤دا مەڵبەندی وێنەگەرایانی بۆ بوستۆن گواستەوە. وەکو سەرۆکی "یانەی شیعری ئینگلستانی نوێ"، مامۆستای زانکۆو باسکار، مەبەستو ئارمانجی شیعری تازەی لە بەرهەمە رەخنەییەکانیا: شەش شاعیری فەرەنسی (١٩١٥)و مەیلەکانی شیعری مۆدێرنی ئەمریکایی (١٩١٧)دا دەربڕیوە.

لوویل لە دوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە حەزی چووە سەر هۆزانی رۆژهەلاتی دوور. هەندێ وێنە لەجیهانی شەپۆلدارەوە (١٩١٩)ی لوویل ٥٤ پەنجاو چوار "هۆزانی نیگارکێشی" لە شێوەی هۆزانی ژاپۆنیو چینی لەخۆ گرتووە. سەدو سی و حەوت پارچە شیعری چینیشی بۆ زمانی ئینگلیزی وەرگێڕاوە و لە ژێر سەر ناوی تابلۆی گوڵی کاژ (١٩٢١) دا بلاوی کردەوە.

لوویل، ژیاننامەی جۆن کیتس (دوو بەرگ، ١٩٢٥)شی نووسیوە.

روبرت لی فرۆست (١٨٧٤- ١٩٦٣):

لە سانفرانسیسکو لە خێزانێکی خەڵکی ئینگلستانی نوێ هاتۆتە دنیا، بابی کە رۆژنامەنووس بوو بەهۆی لایەنگری لە ویلایەتەکانی باشوور ناچار بوو بوو ئینگلستانی نوێ بە جێ بێڵێ. فرۆست پاش مردنی بابی، لە تەمەنی دەساڵی دا لەگەڵ دایکی دا بو لورنسی ماساچوست (لە ئینگلستانی نوێ) گەڕایەوە. قۆناغی خوێندنی ئامادەیی لە ماساچوست تەواو کرد، پاشان ماوەیەکی کورت لە زانستگەی دارت موتو هارڤەرد خوێندی، بەلام لە رای دابینکردنی بژێوی خانەوادەکەیدا دەستی لە خوێندن هەڵگرت، و چوو بە سۆراخی کاری جۆراوجۆرەوە. لە سالانی ١٩٠٠- ١٩٠٥ لە نیوهمپشایردا کەوتە کاری مەزرادارى. لەساڵی ١٩١٢ هاوڕێ لەگەڵ ژنەکەی و چوار منداڵەکەیدا سەفەرێکی ئینگلستانی کرد، کە سێ ساڵی خایاند. لە لەندەندا پەیوەندی نزیکی لەگەڵ نوێخوازاندا پەیدا کرد، و دوو دیوانی: ویستی کوڕ (١٩١٣)و باکووری بوستۆن (١٩١٤) بە چاپ گەیاند. دەسەلاتی ئەدەبی فرۆست لە لەندەنەوە تا ویلایەتە یەکگرتووەکان بلاو بووەوە، لە ساڵی ١٩١٥دا لە هەڕەتی ناوبانگ دا بۆ ئەمریکا گەڕایەوە. ماوەیەك لە هارڤەرد دەرسی گوتەوە، چەند دیوانە شیعرێکی وەکو: فاسیلەی کوێستانی (١٩١٦) و نیوهمپشایر (١٩٢٣، خەلاتی پولیتسەری وەرگرت) بلاوکردەوە. دیوانی دوایی بۆ یەکەمین جار دەلالەت لەوە دەکات کە فرۆست وەکو شاعیر بە خۆی دەزانێ، هەر لە ناو نیشانی شیعرێکییەوە کە کردویەتی بە عینوانی دیوانەکەش خۆی بە ((مەخلوقێکی ئەدەبیات)) دەزانێ. لە دیوانە شیعرییەکانی دواتری، دەتوانرێ ناوی: سەرچاوەی ویست رونینگ (١٩٢٨)، کۆمەڵە شیعرێك (١٩٣٠)، دیدێکی بەرینتر (١٩٣٦)و درەختی شاهید (١٩٤٢) ببرێ، کە خەلاتی پولیتسەری لەسەر هەر یەکێك لە دوا سێ دیوانی وەرگرت.

فرۆست لە ئاخرو ئۆخری دەیەی ١٩٤٠دا دوو درامای شیعری تا رادەیەك فەلسەفی بلاوکردەوە. یەکێکیان بە ناوی دەمامکی ئەقڵ (١٩٤٥) دەربارەی ئەیوبەو دووەمیان بە ناوی دەمامکی میهر (١٩٤٧) دەربارەی ماجەرایەکی وەکو چیرۆکی یونسە کە لە ئینگلستانی نوێ روو دەدات.

شیعرەکانی فرۆست لە روویەکەوە دەربارەی تایبەتمەندییەکانی ئینگلستانی نوێ و خەڵکی ئەوێندەرە، و لە روانگەیەکی دیکەوە بە دەوری تەوەری ژیانی خەمناکی مرۆڤ و مەسەلە

مرۆڤانییەکاندا دەسوڕێتەوە. بە شێوەیەکی گشتی دنیای فرۆست جیهانی بەشەر دۆستی کلاسیك و ڕێورەسمان و داب و نەریتانی عیبرانی و نەسرانییە. فرۆست کە لە ڕاپەڕینی (نوێ) بە دوور بوو، شاعیری سروشتە و شیعرەکانی ئەوەندەی پەیوەندییان بە گوندەوە هەیە زۆر دەوڵەمەندە. فرۆست شاعیرێکی ڕاشکاو، سادەو ئەخلاقییە. خۆشی و شادی گوندان دەهۆنێتەوە، و ئاشقێنی لەگەڵ تەبیعەتدا دەکات. وێڕای ئەمەش ئەو کە شاعیری گوندەکانی ئەمریکایە، واریقاتنووسی شەوی تاریکی ڕوحی مرۆڤ و شیعرەکانی لێوان لێون لە تەوس و تەمو مژ. بە هەر حاڵ، فرۆست کە پتر لە چل پایەی شانازی و چوار خەڵاتی پولیتسەری بە دەست هێنا، لە دوای ئالن پۆو ویتمن، زۆرترین خوێنەری هەیە. بە کورتی، فرۆست ڤیرجیلی ئەمریکاو ڕاستگۆترین شاعیری سەردەمی خۆیەتی.

کارل ئوگوست ساندبیرگ (١٨٧٨- ١٩٦٧):

لە گیلزبورگی سەر بە ویلایەتی ئیلینویز، لە خێزانێکی موهاجیری سویدی دەستکورتی کەم خوێنەواری هاتە دنیاوە. لە سیانزە ساڵی دا قوتابخانەی تەرك کردو کەوتە کارو کاسبی جۆراوجۆر. لە جەنگی ئەسپانیا- ئەمریکادا بوو بەسەرباز، و پاشان بۆ خوێندن چووە کۆلیج.
ماوەیەکیش، ئاگاداری نووس، هەواڵنێر و پەیامنێری ڕۆژنامە بوو لە سویدو نەرویج، و بەیەکێك لەسەر گوتارنووسانی ڕۆژنامەی دەیلی نیوزی شیکاگۆش دەژمێردرا.
یەکەمین بەرهەمی ساندبیرگ نامیلەکەیەك بوو بە ناوی جەزبەی بێقەراری، پاشان بەرهەمەکانی لە گۆڤاری شیعردا بلاوکردەوەو چووە ریزی گروپی شیکاگۆوە. بە بلاوبوونەوەی: شیعرەکانی شیکاگۆ (١٩١٦)، سۆس گیران (١٩١٨)و دووکەڵ و پۆلا (١٩٢٠)، ناوی ساند بیرگ کەوتە سەرزاران، و بە دیوانانی تاوێرەکانی ڕۆژئاوای تاوەسووت (١٩٢٢)، بەیانیت باش، ئەمریکا (١٩٢٨)، کۆی شیعرەکان (١٩٥٠، خەڵاتی پۆلیتسەری وەرگرت)و بە هەنگوین و خوێ (١٩٦٣) ئیدی ناوبانگی چەسپی.
ساندبیرگ لە مەیدانانی جۆراو جۆردا ناوبانگی هەبووە. لە واری ژیاننامەنووسیدا، بەرهەمە زندووەکەی بیرگ: ئەبراهام لینکولن (٦ بەرگە، ١٩٢٦- ١٩٣٦) شێوازێکی سەنگینی هەیە. لە مەیدانی فولکلۆری ئەمریکی دا، ساند بیرگ گۆرانی میللی وڵاتەکەی خۆی لە دوو کتێب دا: کۆی گۆرانییە ئەمریکییەکان (١٩٢٧) و کۆی گۆرانییە ئەمریکییە نوێیەکان (١٩٥١) کۆ کردۆتەوە. بۆ مناڵانیش شیعرو چیرۆکی نووسیوە. چیرۆکەکانی ڕوتاباگا (١٩٢٢) و کۆترانی ڕوتاباگا (١٩٢٣) لە بەرهەمە پەخشانەکان، و هەیڤی نوێ (١٩٢٣) لە شیعرەکانی ساندبیرگی مەیدانی ئەدەبیاتی مناڵانن.
یەکێك لە بەرهەمەکانی ساندبیرگ، شۆڕشە نەژادییەکانی شیکاگۆ (١٩١٩)یە، کە لێکۆڵینەوەیەکی کۆمەڵایەتییە. زێدە باری ئەمە، ڕۆمانێکی بە ناوی: تاوێری بیرەوەری (١٩٤٨)، و کتێبێکی دەربارەی ژیانی لاوی خۆی لە ژێر سەر ناوی بێگانانی هەمیشە لاو (١٩٥٢)شی نووسیوە.
شۆرەتی ساندبیرگ بەندە بەو بەرهەمانەوە کە لە ژێر کاریگەری ویتمن دا لە قاڵبی شیعری ئازادا نووسیونی و لە وێدا کەوتووەتە ستایشی پیشەسازی و کشتوکاڵی ئەمریکا، جوگرافیاو دیمەنانی

ئەمریکا، سیماکانی مێژووی ئەمریکا، و خەڵکی کوچەو بازاڕی ئەمریکا. یەکێك بوو لە لایەنگرانی گەرمو گوڕی مەدەنیەتی پیشەسازیو بۆ زۆر بەرهەمی ئیلهامی لە تەکنەلۆژیاو کارخانانەوە وەرگرتووە. لە شیعرەکانیا زیاتر زاراوەێن میللی و شێوەی دیالۆگ بەکار دێنێ و ئەوەندە دەربەستی کێش و فۆرم نییە.

(نیکۆلاس) فیچل لیندسی (١٨٧٩- ١٩٣١):

لە سپرنیگفیلدی سەر بە ویلایەتی ئیلینویز چاوی بە دنیا هەڵێناوە. یەکێك بوو لە هەوەڵین شاعیرانی گروپی شیکاگۆ کە شیعرەکانی بڵاوبووەوە. بە خۆشی سەفەری شوێنانی جیاوازی وڵاتی دەکرد، و شیعرەکانی دەخوێندەوە، و خۆشەویستی شیعری لەنێو جەماوەری خەڵکدا بڵاو دەکردەوە. لیندسی تەنانەت لە هاوینی ساڵی ١٩١٢دا لە ئیلینویزەوە بە پێیان کەوتە ڕێ و تانیومەکسیکۆ ڕۆیی و کۆمەڵە شیعرێکی بە ناوی قافیە بەنان (١٩١٢) کۆ کردبووەوە، بە نان دەیگۆڕییەوە. ساڵی دواتر یەکێك لە بەناوبانگترین کۆ شیعریی بە ناوی جەنەڕاڵ ویلیام بوت دەچێتە بەهەشت (١٩١٣) بڵاوکردەوە. دیوانە شیعرەکانی دواتری بە ناوانی: کنگو (١٩١٤)، بولبولی چینی (١٩١٧) و کۆ هۆزانان (١٩٢٣) خوێنەرانێکی زۆریان پەیدا کرد. لە نێو تاك شیعرەکانی لیند سی دا: "ڕێگە بۆ گرتنی مانگەشەو- ١٩١٣"و "هەڵۆی فەرامۆش کراو- ١٩١٣" شۆڕەتیان هەیە.

کتێبی زێڕینی سپرینگفیلد (١٩٢٠)ش بەرهەمێکی پەخشانی ئەوە کە وێنەیەکی وەکو خەیاڵە شار لەمەڕ زاگەی خۆی بە دەستەوە دەدات.

بەرهەمەکانی لیندسی پڕن لە بابەت و قارەمانانی ئەمریکی، و سەر ڕێژن لە گیانی نیشتمانپەروەری، و ئیمانی عارفانە بەخاك و تەبیعەت. هەوڵدەدا شاعیری جەماوەری ڕەش و ڕووت بێ. هۆنراوەکانی لە گۆرانی ڕەش پێستان و هۆزانین کۆن بە شێوازی تەورات، ئیلهامیان وەرگرتووە، و لە کۆتاییدا لیندسی کە یەکێك بوو لە سێ شاعیری بەرجەستەی ڕۆژئاوای ناڤین (دووەکەی دی ساندبیرگ و ماستەرز بوون) ئاقیبەت بە نائومێدی و بێزاری، ژەهری خواردوو بۆ هەمیشە کوژایەوە.

والاس ستیڤنز (١٨٧٩- ١٩٥٥):

لە هارڤەرد ماف خوێند، و زۆربەی تەمەنی لە هارتفورد، لە کۆمپانیایەکی بیمەدا بەسەر برد، شۆرەتی بەو شیعرانەوەیە کە لە ژێر کاریگەریی بزووتنەوەی سەمبولیستی فەرەنسی دا نووسیونی، هەروەها بەدەوڵەمەنی وشە، سنعەتی جوانکاری، و خواستنی ڕەسەن و درەوشاوەی ئەوەوەیە.

هەوەڵین شیعرێن ستیڤنز لە گۆڤاری شیعر دا بڵاوبوونەوە. بەڵام لەگەڵ بڵاوبوونەوەی هەوەڵین دیوانی شیعریدا، ئەرگەنون (١٩٢٣)دا ناوی کەوتە سەر زاران. دیوانە شیعرەکانی دواتری: هزری

ڕێك و پێك (١٩٣٥)، پیاوێك بەگیتارێكی شینەوە (١٩٣٧)، گواستنەوە بۆ هاوین (١٩٤٧)و سپێدەو خەزان (١٩٥٠) پایەی شۆرەتیان چەسپاند.
هۆزانەكانی ستیڤنز شیكردنەوەیەكی هزرڤانانەیە دەربارەی بوون و مەسەلە شەخسییەكان لە جیهانی شارستانیەتدا. ناوەڕۆكی سەرەكی شیعری ئەو ناكۆكی نێوان واقیع و داهێنراوەكانی خەیاڵە، و بە باوەڕی ئەو لەم جیهانی خەیاڵەدا، تاقە حەقیقەت و واقیع، هەر خەیاڵە، بە هەر حاڵ، والاس بە یەكێك لە سێ چوار شاعیری گەورەی سەدەی بیست لە دنیای ئینگلیزی زمان دا دەژمێردرێ.

ویلیام كارلوس ویلیامز (١٨٨٣- ١٩٦٣):

لەبابێكی ئینگلیزو داكێكی پورتوریكویی بووە. لە قوتابخانەكانی ئەوروپاو ئەمریكا خوێندوویەتی، و لە زانستگەی پەنسیلڤانیا پزیشكیی تەواو كردووە، پتر لە پەنجا ساڵ لە نیوجەرسی دا خەریكی پزیشكگەری بووە. لە پاڵ ئەوەدا چەند دیوانە شیعرێكی هۆنیوەتەوەو هەندێ ڕۆمان و گوتارو بیرەوەریانی نووسیوە.
یەكەمین دیوانە شیعری ویلیامز لە ساڵی ١٩٠٩)دا لە ژێر سەر ناوی هۆزانان بڵاوبووەوە. دیوانەكانی دیكەی پاشان لەدوو كۆمەڵەدا: سەفەری ئەڤین (١٩٥٥) و ساپفو (١٩٥٧) كۆكرانەوە. ویلیامز خاوەنی یەكێك لە دیارترین بەیتەكانی زەمان بە ناوی: پاترسون (١٩٤٦- ١٩٥٨) بوو. ئەم بەیتە درێژە (پێنج كتێب بوو) كە لە هۆزانێن لیریكی، بەسەرهاتی چیرۆكڤانی، و هەندێ پارچە پەخشان پێك هاتووە، بەیاننامەی شارستانیەتی هاوچەرخە، شاری پاترسون نیوجەرسی، زەمینەو ماكی كارەكەن. هەموو ئەم بەیتە حیكایەتێكی بەرجەستەی لەخۆ گرتووە: ئەم شارە زەینی بنیادەمە لە ڕەخی ڕوباری زەماندا، زمانی ڕووداوەكانی سەردەم (تاڤگە) تاقە مانای شیاوە لە ڕەوتی زەماندا.
ویلیامز ڕۆمانانی وەك: هێستری سپی (١٩٣٧) و چەقۆی زەمان (١٩٣٢) شی نووسیوە. كۆ كورتە چیرۆكەكەشی خوشكانی جووتیار (١٩٦١)ی ناوە. زێدەباری ئەمەش ئوتوبیوگرافی ویلیام كارلوس ویلیامز (١٩٥١)شی بڵاوبووەتەوە.
شۆرەتی ویلیامز بەندە بە شیعرە زندووە واقیعییە كانیەوە كە زیاتر دەربارەی ژینگەی ژیانی ڕۆژانەی ئەمریكاییانی سەردەمی خۆیەتی.

ساراتیز دیل (١٨٨٤- ١٩٣٣):

خانمە شاعیر، لە سەنت لوییز لە دایك بووە. بە سوناتەكانی ناوو ناوبانگێكی پەیدا كرد. ماوەیەك هاونشینی شاعیرانێك بوو كە لە شیكاگۆ لە دەوری هاریت مونرۆ خڕ بوو بوونەوە، و شیعرەكانی لە گۆڤاری مونرو بە چاپ دەگەیین.
دیوانە شیعرەكانی تیزدیل بریتین لە: چەند سۆناتایەك بۆ دیوزە (١٩٠٧)، هیلینی تروادەیی (١٩١١)، گۆرانی ئاشقانە (١٩١٧، براوەی خەڵاتی تایبەتی پولیتسەر)، مەشخەڵ و سێبەر (١٩٢٠)،

سێبەری هەیڤ (١٩٢٦)و سەرکەوتنێکی سەیر (١٩٣٣). گوڵچنێکی شیعری شاعیرانی لاویشی لە ژێر سەر ناوی: کۆلکە زێڕینە (١٩٢٢)دا ئامادە کرد.

ئیلینور (هویت) وایلی (١٨٨٥- ١٩٢٨):

خانمی شاعیرو ڕۆمانووس، زیاتر بە نیشاندانی وێنەی وردو زیندوی سوناتاکانی، و شیکردنەوەی هۆشیارانەی هەست و سۆز لە شیعرە ئاشقانەکانی خۆیدا بەناوبانگە، ئەو کە لە ژێر کاریگەریی شاعیرانی سەردەمی ئیلیزابت و شاعیرانی میتافیزیك دا بوو، یەکەمین دیوانە شیعری لە ژێر سەر ناڤی: ژمارەیەکی ڕێکەوتەکی (١٩١٢)دا، و بێ ناوی خۆی، بڵاوکردەوە. دیوانەکانی دواتری وایلی: چەند داوێك بۆ گرتنی با (١٩٢١)، زریپۆشی ڕەش (١٩٢٣)و فریشتان و بوونەوەرانی زەمینی (١٩٢٨) یان ناوە.

ڕۆمانەکانی وایلی زەمینەی مێژووییان هەیە، و نووسینی ئەو ڕۆمانانە پێویستی بە وردبوونەوەو لێکۆڵینەوەی بەر بڵاوهەبووە. بەناوبانگترینیان: فریشتەی هەتیو (١٩٢٦)ــە دەبارەی ژیانی شیلییە\ کە لەراستیدا بتی وایلی بووە.

ئیزرا (لومیس) پاوەند (١٨٨٥- ١٩٧٢):

یەکێکە لە درەوشاوەترین سیماکانی ئەدەبیاتی نوێی جیهان، لەخێزانێکی خەڵکی ئینگلستانی نوێ لە ئایداهۆ هاتۆتە دنیا. لە زانکۆی پەنسیلڤانیا پلەی ماجستێری لە زمانانی لاتینی وەرگرت (١٩٠٦)و ماوەیەك لە کۆلیجێك دا لە ڕۆژئاوای ناڤین کەوتە دەرس دانەوە. لە ساڵی ١٩٠٧دا چوو بۆ ئەوروپا، و سەفەری ئیتاڵیاو ئینگلستان و فەرەنسای کرد. بەمجۆرە پاوەندش بە ((نووسەرێکی دوورە وڵات)) (ئەم زاراوەیە دەرهەق بە ئەمریکاییانی ئاکنجی پاریس لە دەیەی بیست دا بە کار دەهات) دەژمێرن.

یەکەم دیوانە شیعری پاوەند روناکی کوژاوە (١٩٠٨) بوو کە لەڤینیسیادا بڵاوبووەوە. لە ئینگلستان دابوو بە یەکێك لە پێشەنگانی بزووتنەوەی وێنەگەرایان"٦" (IMAGISM)و یەکەمین گوڵچنی پەیڕەوانی ئەم بزووتنەوەیە بەناونیشانی وێنەگەرایان- IMAGISTS (١٩١٤) ئامادەو بڵاو کردەوە. پاوەند، پاشان لە بزووتنەوەی وێنەگەرایان جیابووەوەو بەرەو ڤۆرتیزیزم"٧" بای دایەوە. بە هاوکاری ویندهام لویس گۆڤاری بلاست-ی دامەزراند، کە زمان حاڵی هزرو بیری ڤورتیزیستەکان بوو. پاوەند پەیامنێری دەرەکی گۆڤاری شیعری "پێشگوفتە"ش بوو، و لە هەمان ئەو ساڵانەدا (١٩١٧- ١٩١٩) سەرنووسەی گۆڤاری لیتڵ ریوریو-ی لقی لەندەنیشی لە ئەستۆدا بوو. پاوەند لەم قۆناغەدا بە بەدەسەڵات ترین ئەدیبی نەوەی خۆی دەژمێردراو دەورێکی قوڵی لە پێشڤەبردنی شیعری نوێ دا هەبوو. لەم ساڵانەدا هەندێ لە شیعرەکانی لەم دیوانانەدا بڵاو بوونەتەوە: شادییەکان (١٩٠٩)، کەسایەتیان (١٩٠٩)، جەزرەبانی بەرانبەر (١٩١٢) و لوسترا (١٩١٦).

پاوەند بەهۆی بێزاری لە جەنگ و ناڕەزایی لە وەزع و حاڵی ئینگلستان، ئەم وڵاتەی بە یەکجارەکی بەجێ هێشت و لە ساڵی ١٩٢٠دا لە فەرەنسا نیشتەجێ بوو، و ئاقیبەت لە ساڵی ١٩٢٨دا بۆ ئیتاڵیا کۆچیکرد. لەو وڵاتەدا، دڵی چووە سەر مەسەلە ئابوورییەکان و سەرەنجام بەرەو فاشیزم و موسولینی دایشکاند. لە جەنگی جیهانی دووەمدا، لە رادیۆی رومەوە بنەمای سەرمایەداری و چالاکییەکانی هاوپەیمانانی دایە بەر هێرش و کەوتە بانگەشە بۆ مەرامەکانی فاشیستی لە ناو ئەمریکاییەکان. لەم رووەوە بە خیانەت تۆمەتبار کراو لە ساڵی ١٩٤٥دا لەلایەن هێزەکانی ئەمریکاوە دەستگیر کرا. پاوەند بۆ واشینگتۆن گوێزرایەوە، بەڵام بە هۆی تێکچوونی ئەقڵ و هۆشییەوە چاوپۆشی لە دادگایی کردنی کرا، و لە نەخۆشخانەیەك خستیان، پاوەند لە ساڵی ١٩٤٦ەوە تا ١٩٥٨ هەر لە نەخۆشخانە مایەوە، لەم ساڵەدا تەبرێ بوو و پاش ئازاد بوون بۆ ئیتاڵیا گەڕایەوە.

پاوەند لە ساڵی ١٩١٧ دا دەستی بە هۆندنەوەی بەرهەمێکی داستانی گەورە کرد بەناوی: سروودەکان، بە درێژایی تەمەنی هەر لەسەری رۆیی، بەرادەیەك کە لە ساڵی ١٩٥٩دا ژمارەیان گەییە ١٠٩ سەد و نۆ سروود. یەکەمین بەشی سروودەکان لە ساڵی ١٩١٧دا بڵاوبووەوە.

پاوەند دڵبەندی شیعری چینی-ش بوو، و بۆچوونەکانی خۆی لەمەڕ هۆزانێن لی پو، بە وەرگێڕانی ئێرنست فینولوزا"٨"، لەکتێبێك بەناوی خەتا (١٩١٥)(واتە وڵاتی چین) بڵاوکردەوە. درامای کلاسیکی ژاپۆنیشی شیکردۆتەوەو ژمارەیەکی لێ بڵاوکردنەوە.

وتارو بەرهەمە رەخنەییەکانی پاوەند تەقریبەن بایەخێکی هاوتای شیعرەکانی هەیە. هەندێ لە بەرهەمە رەخنەییەکانی ئەمانەن: گیانی رۆمانس (١٩١٠)، سۆنگەکان (١٩٢٠)، کەلتوور (١٩٢٨)و گوتارێن ئەدەبی (١٩٥٤).

پاوەند بە هۆزانێن وەك: "هیوسلوین موبرلی- ١٩٢٠" نیشانی دا کە لە هۆندنەوەی بەیتدا وەستایە. ئەم شیعرە گەورە بەرجەستەیە کە لە چەندین بەش پێك هاتووە یادئاوەری ماڵئاوایی شاعیر لە لەندەنەو هۆشدارییەکی توندە سەبارەت بە شارستانیەتێك کە دەستکەوتەکانی یان دیارییەکانی بریتییە لە: جەنگ، بازرگانی لە دنیای هونەرا. و جۆرێك لە بێهودەیی گشتی و لادانی سێکسی .

بە هەر حاڵ، پاوەند بە یەکێك لە شاعیرە هەرە بە دەسەڵات و کاریگەرەکانی سەدەی بیستەم دەژمێردرێ کە کاریگەرییەکی شۆڕشگێڕانەی بەسەر شیعری تازەوە هەبووە. سەر مەشقی هۆزانەکانی پاوەند، شیعری یونانی کۆن، هۆزانێن رۆژهەڵات، گۆرانی تروبادۆرەکانی سەدەکانی ناڤین، وشێوەو تەکنیکی سەمبولیستان بووە.

<u>(جۆن) گۆڵد فلچەر (١٨٨٦- ١٩٥٠):</u>

شاعیرو گوتارنووس و وەرگێڕێکی خەڵکی ئارکانزانس-ە، هەوەڵجار لەگەڵ شاعیرانی وێنەگەرادا بوو، لێ پاشان پەیوەندی بە گروپی نووسەرانی باشوورییەوە"٩" کرد کە ئیلهامیان لە رابردوو وەردەگرت و جووتیاری و کشتوکاڵیان بە بناغەی ئابووری دەزانی. ئەمانە کە لایەنگری داب و

نەریتی کشتوکاڵی باشوور، لە بەرانبەر باکوری پیشەسازی، بوون، هەمیشە شانازیان بە کەلەپوری ئەشرافیەتی باشوورەوە دەکرد.

فلچەر بەم هەستەوە کە شیعری نویٚ پێویستی بە ناوەڕۆك و فۆرمی نویٚ هەیە، یەکەم دیوانی شیعری روناکییەکان: لم و سپرا (١٩١٥)ی بڵاوکردەوە. دیوانەکانی دواتری ئەمانە بوون: دێوان و بتخانـەکان (١٩١٦)، شـەپۆل و گرانیـت (١٩٢١)، تـاوێری رەش (١٩٢٨)، داسـتانی ئارکـانزاس (١٩٣٦)، هـۆزانین هەڵبـژاردە (١٩٣٨، بـراوەی خـەڵاتی پولیتسـەر) ، ئەسـتێرەی باشـوور (١٩٤١) و چیای بەگڕ (١٩٤٦).

لە نێو بەرهەمە پەخشانەکانی فلّچەردا، ژیاننامەکەی خۆی بە ناوی: ژیان گۆرانی منە (١٩٣٧)، و ژیاننامـەی گوگن بە نـاوی: پـول گـوگن: ژیـان و دڵـی (١٩٢١)، لـە لایـەنی دیکومێنتییـەوە بایـەخیان هەیـە. بـەری لێکۆڵینـەوەکانی فلچـەرش لـە دوو کتێبانـدا بـە نـاوانی: قـەیرانی فـیلم (١٩٢٩)و دوو مەرزنشین (١٩٣٠)، کە لێکۆڵینەوەیەکە لەسەر بنەمای سایکۆلۆژی مێژوویی، بڵاو بووەتەوە.

(جۆن) رۆبینسون جیفرز (١٨٨٧- ١٩٦٢):

کوڕی کابرایـەکی کەشیش بـوو. لـە کۆلیجی رۆژئـاوای لـۆس ئـانجلوس خوێنـدیو چـوو بـۆ شـاری کارمل لە رەخی ئوقیانووسی گەورە. لەوێندەر خانوویەکی بەردینی بە دەستی خۆی دروست کردو هەموو تەمەنی خۆی لەوێندەر بەسەر برد.

شـۆرەتی جیفـرز بەنـدە بـە ئەشـقی وی بـۆ کـەلتووری تـازە، ئیمـان بـە ئـازادی و سـەربەخۆیی تـاك، ئارەزووی قارەمان پەرستی نیتشە ئاسا، و شەیدایی عارفانەی بە کاروباری ناباو و پێچەوانەی داب و نەریت لە مەسەلە سێکسییەکاندا.

جیفرز کە لـە منـاڵی دا ئـەدەبیاتی کلاسـیکی خوێنـدبوو، گەلـەك لـە بەیتـە چیرۆکڤانییە درێـژەکانی خـۆی بـە ئیلـهامی سەرچاوە کلاسیکەکان و تـەورات هۆنییـەوە. یەکـەمین هـۆزانێن وی دوو دیـوانی رۆمانتیکی بوون بە ناوانی: کوپـە وسـێوان (١٩١٢) و کالیفورنیاییـان (١٩١٦) دیـوانی دواتـری ئـەو بـەتێکی درێــژە بــە نــاوی تامــار (١٩٢٤) لــە چــیرۆکێکی تەوراتــەوە هــەڵێنجراوەو دەربــارەی فریوخـواردنی کیژێکـە بـە برایەکـەی. پاشـان جیفـرز کـۆ شـیعری: نێـرە ئەسـپی سـوور (١٩٢٥)ی هۆنییـەوە. لـەم بەرهەمـەدا جـوانی و حـەزە سێکسـییەکانی ئەسـپێك لەگـەڵ ئارەزووەکـانی مرۆڤـی شارستانی دا لە بەرانبەریەك وێنە دەگیرێن. یەهودای ئازیز (١٩٢٩)، دیوانە شیعرێکی دیکەیـەتی و ئەمیش هەر لە تەوراتەوە وەرگیراوە.

هەندیٚ لە کۆ شیعرەکانی دیکەی بریتین لە: شۆڕش (١٩٣٥)، هـۆزانێن هەڵبـژاردە (١٩٣٨)و تـەوری دوو سەر (١٩٤٨) کە جوانترین شیعری ئەو لەخۆ دەگرن.

جۆن کرورانسۆم (١٨٨٨- ١٩٧٤):

لە باشوور، لە دوڕگەی رود هاتە دنیاوە. لە زانستگەی واندربیلت خوێندویەتی و لە هەمان شوێن کەوتە دەرس گوتنەوە. لەم زانستگەیەدا، لە دەوروبەری ساڵی ١٩١٥دا، گروپی (فیراری) کە لایەنگری داب و نەریتی کشتوکاڵی باشوور بوون هاتە ئاراوە، رانسوم لە دامەزرێنەرانی بوو.
شیعری رانسوم رەنگدانەوەی دەسەڵات و کاریگەری شاعیرانی میتافیزیکان بەسەر ئەوەوە. نێش خەن، رەخنە لە جیهانی پیشەسازی سەدەی بیستەم، و غەمی غوربەت سەبارەت بە رابردوو و کۆمەڵگەی فیودالی باشووری بەر لە جەنگی ناوخۆ لە هەموو هۆزانەکانی رانسومدا شەپۆل دەدەن.
لە دیوانە شیعرەکانی: هەندێ هۆزان دەربارەی خوا (١٩١٩)، تاولەرزان (١٩٢٤)و هۆزانێن هەڵبژاردە (١٩٤٥) بڵاوبوونەوە.
رانسوم لەواری رەخنەی ئەدەبی دا، بەرهەمێکی گەورەی هەیە بە ناوی: رەخنەی نوێ (١٩٤١)، شێوەیەکی نوێ دەربارەی هەڵسەنگاندنی بەرهەمێن ئەدەبی نیشان دەدا.
لەگوتارە ئەدەبییەکانی رانسوم. خوا بەبێ هەورە تریشقە (١٩٣٠)و هۆزان و گوتاران (١٩٥٥) بڵاو بوونەتەوە.

تۆماس سترنیز ئیلیوت (١٨٨٨- ١٩٦٥):

بە تی. ئێس. ئیلیوت ناسراوە، شاعیر، رەخنەگرو شانۆنامەنووسی بەناوبانگی ئینگلیزی، لە سەنت لوییزی سەر بە ویلایەتی میسوری چاوی بە دنیا هەڵێناوە. لە زانستگاکانی هارڤەرد، سور بۆن و ئوکسفورد خوێندویەتی. لە ساڵی ١٩١٤ بە دواوە لە ئینگلستان ئاکنجی بوو و لە ساڵی ١٩٢٧ دا بوو بە هاوڵاتی ئەم وڵاتە.
ئیلیوت نەك هەر گەورەترین نووسەری قۆناغی نێوان هەردوو جەنگی گەورەی جیهانییە، بەڵکو بە یەکێك لە گەورەترین شاعیرانی سەدەی بیستەم دەژمێردرێ. لە سەردەمی ژیانی خۆیدا ناوبانگێکی تەقریبەن ئەفسانەیی پەیدا کرد. ئەم ناودارییەی بەند بوو بە تازەگەرییە بنەڕەتییەکانی، لە مەیدانی هونەرو نێوەڕۆکی شیعردا، کە شۆڕشێکی لە قەرارادە ئەدەبییەکانی شاعیران و نووسەرانی رۆمانتیك و قۆناغی ڤیکتۆریادا بەرپا کردو هێنایە ئاراوە، ئیلیوت کە دەیبینی داب و رێورەسمە ئەدەبییەکانی رۆژ دەرەقەتی دەربڕینی ئەزموونانی دنیای تازە نایەن، رووی کردە شیعری میللەتان و رۆژگارانی رابردوو. پەخشان و شیعری تەقلیدی سەدەی نۆزدەیەمی ئینگلستان و بەرهەمێن سیمبولستانی فەرەنسەوی بۆ ئەو بوونە سەرچاوەی ئیلهام، جول لا فورگ و بۆدلێر بۆ ساڵانێك سەر مەشقی شیعری ئەو بوون. ئاشنا بوونی ئیلیوت بە پاوەند لە لەندەن، کاریگەرییەکی قوڵی بەسەر شیعری ئەوەوە هەبوو. پاوەند کەپەی بە بلیمەتی ئیلیوت بردبوو، کەوتە دەستکاری و چاك کردنی بەرهەمەکانی و هاندانی. بە هەوڵ و هیمەتی پاوەند شیعرێکی ئیلیوت بە ناوی "گۆرانی ڤیانی ج. ئالفرید پروفراك- ١٩١٥" لە گۆڤاری شیعردا بڵاوبووەوە. ئەم شیعرە مەنەلۆگێکی دراماتیکییە کە ئیلیوت شێوەگەلی وەك قاڵبانی شیعری، ئاماژەو هێمای نا راستەوخۆو رەمزی، کە لە بەرهەمەکانی دواتری دا پوختە بوون، تیا بەکار دێنێ.
دەستەیەك لە رەخنەگران ئەم شیعرەی ئیلیوت یان بە لێکۆڵینەوەو شیکردنەوەیەکی لاوازی

پیاوێکی لاو شرۆڤە کردووەو لێك داوەتەوە، تاقمێك بە هێمایەیەکیان زانیوە بۆ داڕوخان و هەرەسی رۆشنبیریی سەردەم. ئیلیوت بابەتی نەزۆکی ژیانی تازە لە وێرانە خاکدا (١٩٢٢)، کە گرنگترین شیعرە لە ئەدەبیاتی هاوچەرخ دا، دەردەبڕێ. نوسخە دەست نووسەکەی ئەم کتێبە کە پاوەند پێیدا چووەتەوە و تەقریبەن نیوەی لابردووە، بە خودی پاوەند وەکو (شاعیری گەورە) پێشکەش کراوە. بە هەر حاڵ، وێرانە خاك، بەرهەمێکە لە رادەبەدەر دەوڵەمەند، کە لە باری تیل نیشان و ئاماژەی ئەدەبییەوە مایەی سەرسامییە، و لەلایەنی ئاوێتەیی کۆمیدی و تراژیدی و ئەفسانەو مێژووەوە سەرسامکەرە. ئیلیوت لەم بەرهەمەدا بارودۆخی رۆشنبیریی و شارستانی رۆژی بە کۆمەڵێك پارچەی شاعیرانە دەربارەی بیرەوەرییان و ئارەزووەکان بە زمانێکی رەمز ئاسا وێنەگرتووە، بیرەوەری و ئارەزووگەلێکی شاعیرانە کە خولقێنەری هونەری رابردوون: ئەفسانەی جامی مقەدەس، سرووداني مەزەبی هندو، تەورات، دانتی، درامای سەردەمی ئیلیزابت، و بۆدلێر، خۆلاسەی کەلام وێرانە خاك، زەوییەکی پشت گوێ خراوی نەزۆکە، کە شایەکی بێ توانا حوکمی دەکات. ئەم شیعرە درێژە، کە بە زمانێکی چڕ، بە دەوڵەمەندی ئەدەبی و مێژوویی، و بە بزری تەرتیبی چیرۆکڤانی هۆنرابووەوە، و لە کاتی بڵاوبوونەوەدا تۆفانێکی هەستاند، بریتییە لە پێنج بەش کە لەمیانەی ئەو بەشانەدا قۆناغە جیاوازەکانی گۆڕانی روحێکی نا ئومێد کە لە هەوڵ و تەقەلای رزگاری دایە دەگێڕدرێتەوە. ئیلیوت بەم کتێبەو بە شیعری "پروفراك و سەرنجانی دیکە (١٩١٧) کە هەردووکیان جۆرە نۆڕینێکی دراماتیکیان تێدایە بۆ هەژاری مەعنەوی و سۆزداری بنیادەم لە جیهانێکی نەزۆك دا، کەوتە ریزی هەرە پێشەوەی هزرڤانان و رۆشنبیران و بەرابەری شاعیرانی لاو ناسرا.

یەکەمین هۆزانێن ئیلیوت نیشانەی نا ئومێدی شاعیرن لە ژیانی سەردەمی تازە، و پتر کێشو ریتم و تۆنێکی گرژی هەیە. وەکو لە شیعری "پیاوی پوچەڵ- ١٩٢٥"دا بۆشایی مەعنەوی و چارەنووسی خەمناك و بە سوێی مرۆڤی سەدەی بیستەم لە رێگەی داهۆڵێکی رەمز ئاساوە دەردەبڕێ. لەگەڵ ئەمەشا، لە کۆتایی دەیەی بیست دا چووە سەر مەزەبی کاتولیك، و شیعرەکانی پڕ بوون لە چەمکێن مەزەبی. هۆزانانی وەك "چوار شەممەی خۆڵەکەوە(١٠)- ١٩٣٠"، "سەفەری ماگی" و "مارینا" قۆناغە یەك لە دووی یەکەکانی نا ئومێدی، گۆماندارى، ئومێدو شادی لە میانەی خەباتی روح لە رای ژیانێکی تازە بەرجەستە دەکەن. لە "چوار شەممەی خۆڵەکەوە"دا پەیوەندی ئیلیوت بە مرۆڤی سەردەمی تازەوە، جێی خۆی بۆ دڵبەندی بە داب و نەریتی مەسیحییەت کە هەڵگری رازی بەها مرۆڤانییەکانە، چۆڵ دەکات. هەڵبەتە بادانەوەی ئیلیوت بەلای خواناسیدا زۆر مایەی سەرسامی نییە.

گەڕانی ئەو لە زەبت و رەبت و قاڵب لە شیعرا، سەرەنجام بەرەو کلاسیسزمی لە ئەدەبیاتدا، و بەرەو ئەنگلو کاتولیزیزمی لە مەزەبدا برد.

چوار کوارتێتان: FOUR GUARTETS (١٩٣٦- ١٩٤٢)*

ئەمە بە باشترین بەرهەمی شیعریی ئیلیوت دەزانن، و تەنانەت هەندێ لە رەخنەگران بە جوانترین شیعری میتافیزیکی زمانی ئینگلیزیان، لە سەدی هەڤدە بەملاوە ژماردووە. ئەم شیعرە درێژە کە ئەندێشەو هزرە رەسەنو پوختەکانی ئیلیوت لەباری زەمانو ئەبەدییەتەوە بە زمانی رەمزو هێما دەگێرێتەوە، بریتییە لە چوار بەیت (منظومة)، بە ناوی چوار شوێنی جیاوازەوە: بەیتی یەکەم بە ناوی "برنت نۆرتن- ١٩٣٦"ە، ئاماژەیە بۆماڵێك بە هەمان ناوەوە کە مناڵان لە باخە پڕ لە گوڵە باخەکەیدا سەر قاڵی گەمەن. بەیتی دووەم "ئیست کۆکەر- ١٩٤٠"ی ناوە، کە گوندێکە لە ئینگلستان کە باپیری ئیلیوت لە سەدەی هەڤدەدا لەوێوە بۆ ئەمریکا رۆیی، بەیتی سێیەم، "بە وشکی لەئاو گیراوەکان- ١٩٤١)، ناوی تاوێرەکانی کەنارەکانی ماساچوست-ی لە خۆ گرتووە کە ئیلیوت منداڵیەتی خۆی لەوێندەر بەسەر بردووە. بەیتی چوارەم "لیتڵ گیدینگ- ١٩٤٢" یادەوەری شوێنێکە بە هەمان ناوو نوێژخانە بچوکەکەی ئەو شوێنەیە.

چوار کوارتێتان، شیعری زەمانی جەنگەو پڕە لە ئاماژە بۆ تۆپبارانەکانی لەندەنو جەنگی ناوخۆی ئینگلستان. سەرانسەری ئەم بەرهەمە وەکو پارچەیەکی مۆسیقا وەستایانە دانراوەو سەر رێژە لە ئاماژەو هێمایانی ئەدەبی و مێژوویی و مەسیحی، سەبارەت بە ئاماژەکان دەبێ ئەوە بگوترێ کە هەر یەکێك لە چوار بەیتەکە بەریز ئاماژەن بۆ هەوا، زەوی، ئاوو ئاگر.

ئیلیوت بە تەکنیك و نێوەرۆکی شیعری خۆی، پێوەرو دابە ئەدەبییە باوەکانی سەردەمی خۆی تێك شکاند. لە بۆ کۆنترۆڵ کردنی گیانی سەردەمی تازە، لە داهێنانی فۆرمو قاڵبانی نوێو زمانی شیعری نوێ دا بوو بە پێشەنگی شاعیرانی ئافرێنەر. ئیلیوت لەجیاتی "دەربڕینی شاعیرانە"، زاراوەێن باوو تۆنی سروشتی زمانی بەکار هێناوە، و لە جیاتی پشت بەستن بە مجەرەدات، سوودی لە کاریگەریی حسی وەرگرت، ئەو باوەڕی وابوو کەشیعر دەبێ نا دیارو بە تەمو مژ بێ، و هەستێن شەخسی بگوڕێ بۆ حەقیقەتێن گشتی. بەم شێوەیە، ئیلیوت هۆو ئەوزاری شیعریی تایبەت بە خۆی فەراهەم کرد، و شیعرێکی تەواو جیای داهێنا، شیعرێك بە تۆنو ئاهەنگێکی خۆشو جوڵەیەکی خاو، بەڵام ورد، رەوان، و نزیك لە تۆنی دیالۆگ.

ئیلیوت لە رەخنەی ئەدەبیشدا دەسەڵاتێکی گەورەی هەبوو. کۆ گوتارە رەخنەییەکانی کە یەکەم جار لە ژێر سەر ناوی بێشەی مقەدەس (١٩٢٠) دا بڵاوبووەوە، مەسەلە بنچینەییەکانی هزری رەخنەیی خستە روو. یەکێك لەم مەسەلانە، پەیوەندی نێوان داب و نەریتو بەرهەمێکی هونەری نوێ بوو ، و ئەمە خۆی لە خۆیدا نیشانەی دڵبەندی ئیلیوت بە بەستنەوەی ئێستا بەرابردوو، و رابردوو بە ئێستاو ئایندەوە بوو. ئیلیوت لەم بەرهەمەدا لەلایەکەوە دەکەوێتە ستایشی درامانووسانی سەردەمی ئیلیزابت، شاعیرانی میتافیزیك، دانتی، و شاعیرانی سەدەی نۆزدەیەمی فەرەنسا، و لەلایەکی ترەوە هێرشی توند دەکاتە سەر میلتون و رۆمانتیکەکانو شاعیرانی قۆناغی ڤیکتوریا، بە هەر حاڵ بێشەی مقەدەس، گۆڕانێکی گشتی لە بەها ئەدەبییەکاندا چێکردو کارێکی گەورەی کردە سەر زەوقو سەلیقەی ئەدەبی سەردەم، و شۆرەتی ئیلیوتی وەکو رەخنەگر چەسپاند. لە بەرهەمەکانی دیکەی مەیدانی رەخنەی ئەدەبیی ئیلیوت دا دەکرێ ناوی ئەم

بەرهەمانــە بــریً: تەقلیــدو ئــەزموون لــە ئــەدەبیاتی ئــەمڕۆدا (١٩٢٩)، بــەکارهێنانی شــیعرو بەکارهێنانی رەخنە (١٩٣٣)، مۆسیقای شیعر (١٩٤٢) و شیعرو دراما (١٩٥١).

ئیلیوت شەیدای دراماش بوو. کتێبی شیعرو دراماکەی نیشانەی ئەو هەوڵو تەقەلایەیە کە لە رای زندووکردنــەوەی درامــای شــاعیرانە بــۆ شــانۆی تــازە داویــەتی. یــەکێك لــە شــانۆنامەکانی خــۆی شــانۆنامەیەکی مەزەبییــە بــەناوی تــاوێر، لــە ســاڵی ١٩٣٤ بلاوبــووەوە. کــاری دواتــری ئیلیــوت شــانۆنامەیەکی شــیعری بــوو بــەناوی: کوشــتن لــە کاتــە درائیــەدا کــە لەســەر بنــەمای قەیرانــە روحییــەکانی زادەی شــەهید بــوونی تۆمــاس ئیبیکــت نووســراوە. شــانۆنامەکانی دواتــری ئیلیــوت بریتیــی بــوون لــە: پەیوەنــدی خێزانــی (١٩٣٩)، دوو کۆمیــدیای ئاهــەنگی کۆکتێــل (١٩٥٠) و سکرتێری باوەڕ پێکراو (١٩٥٤)، و سیاسەتوانی کۆنەکار (١٩٥٨).

ئیلیــوت پــاش پەیوەنــدی کــردن بــە کڵێســاوە زۆربــەی بەرهەمــە پەخشــانییەکانی بــۆ مەســەلە کەلتووریەکان، بە تایبەتی پێگــەی مــەزەب لە کۆمــەڵگادا، تــەرخان کرد، لە دوای خودایانی بێگانە (١٩٣٤)، هــزری دامەزرانــدنی کۆمەڵگەیــەکی مەســیحی (١٩٤٠)و چــەند ســەرنجێك دەربــارەی پێناسەی کەلتوور (١٩٤٨)، کۆمەڵە بەرهەمێکین لە مەیدانی رەخنەی کۆمەلایەتیدا.

ئیلیوت مامۆستای زانستگەکانی کــەمبریج و هارڤــەرد بــوو، و بــەلای کەمــەوە لــە هــەژدە زانستگەی گــەورەی جیهــان پلــەی دکتــۆرای شــانازی وەرگرت. لــە ســاڵی ١٩٤٨شدا خــەلاتی نۆبڵــی ئــەدەبیاتی بەدەســت هێنــا. دوا قســە دەربــارەی ئــەم ســیما بەرجەســتەیەی ئــەدەبیاتی جیهــان، دەبــێ لــە دەمــی خۆیەوە وەربگیرێت، لە کۆ گوتارێکی دا بە ناوی: بۆلانسلوت ئەندریوس (١٩٢٨) دەربارەی خــۆی دەنووسێت کە لە مــەزەبا ئــەنگلۆ- کاتولیکە، لــە ئەدەبیاتدا کلاسیستە، و لــە سیاســەتدا کەسێکی پاشایەتی خوازە.

کۆنراد (پاتر) ئەیکن (١٨٨٩- ١٩٧٣):

شاعیر، رەخنەگرو رۆماننووسێکی خەڵکی ساوانای سەر بە جۆرجیا بوو، کە کونراد منداڵ بوو، بابی دایکی کوشتو پاشان خۆیشی کوشت، و کونراد لە ماساچوست لــەلای کەسوکاری گــەورە بــوو. و زانســتگەی هارڤــەردی تــەواو کــردو کەوتــە ژێــر کاریگــەیی سەمبولیســتانی فەرەنســی، ئیماجیستان، فرۆید، ویلیام جیمز، و ئالن پۆوە.

یەکــەمین دیوانــە شــیعری: داگیرکــەری زەوی، لــە ســاڵی ١٩١٤دابلاوبــووەوە. لــە دیوانــەکانی تریــا ئەمانــەیان کــەم تــازۆر بــەناوبانگن: مــاڵی تۆزگرتــوو (١٩٢٠)، هــۆزانێن هەڵبــژاردە (١٩٢٩)، بــراوەی خەلاتی پولیتسەر بوو)و سەرباز. سەفەری شین (١٩٢٧)و بازنــەی گــەورە (١٩٣٣) باشــترین رۆمــانی کونرادن.

ئیدناسەنت ڤینیسنت مەیلی (١٨٩٢- ١٩٥٠):

خانمە شاعیرێکی خەڵکی ویلایەتی مینە، یەکێك بوو لە باشترین شاعیرانی سەردەمی خۆی. شۆرەتی ئەو بەندە بە شیعرەکانی دەیەی بیستییەوە کە لەو شیعرانەدا بە شادیو پاراوییەکی لیریکی کەوتۆتە ستایشی ژیان، ڤیان، و ئازادی ئەخلاقی.

خاتوو مەیلی لە ساڵی ١٩١٧دا یەکەمین دیوانە شیعری بەناوی: ڕێنیسانس بڵاوکردەوە، دیوانە شیعرییەکانی دیکەی بەم ناوانەن: چەند هەنجیرێك لە بنجە دڕوانەوە (١٩٢٠)، دووەمین ئەپریل (١٩٢١)، گۆرانی چەنگ ساز (١٩٢٢)، چەنگ سازو چەند شیعرێکی دیکە (١٩٢٣، خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت).

مەیلی کە لە ژێر کاریگەریی شەکسپیر و کیت دا بوو، هەر پابەندی قاڵبە کۆنو تەقلیدییەکان بوو. هەندێ لە دوا کۆ شیعرەکانی ئەمانەن: نێرە کێوی لە بەفرا(١٩٢٨) کۆ سوناتان (١٩٤١)و کۆ هۆزان (١٩٥٦).

خانم مەیلی هەندێ شانۆنامەشی نووسیوون کە سەرکەوتوو ترینیان ئەمانەن: چراو زەنگ (١٩٢١)، دوو ژنی بێ تەرتیب و پاشا (١٩٢١)و شازادە خانم شوو بە نۆکەر دەکات (١٩٣٢).

<u>ئارچیبالد مەکلیش (١٨٩٢- ١٩٨٢):</u>

شاعیرو نووسەری کۆمەڵایەتی باکووری ئەمریکایە. پاش بڵاوکردنەوەی دیوانە شیعرێك بە ناوی بورجی عاج (١٩١٧) وڵاتیبە جێهێشت و بەرەو فەرەنسا چوو. تا ساڵی ١٩٢٨ لە فەرەنسا مایەوە، و لەم ماوەیەدا لە ژێر کاریگەریی پاوەند، ئیلیوت، و سەمبولیستانی فەرەنسی دابوو.

دوو دیوانی کورتە سوناتانی هەیە بە ناوانی زەماوەندی شاد (١٩٢٤) و شەقامەکانی مانگ (١٩٢٦) رەنگدانەوەی ئەزموونانی ئەون لەواری کێشو فۆرمدا.

دیوانێکی دیکەی بە ناوی "کونکویستادور"١١" – ١٩٣٢" بوو. کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت. ئەم شیعرە درێژە، پێکادانی دوو شارستانیەتی روو لە نەمان وێنە دەگرێت. لە دەیەی سی دا چەند دیوانە شیعرێکی دیکەی بەم ناوانە بڵاوبوونەوە: خاکی ئازادان (١٩٣٨)، ئەمریکا سەر زەمینی مەوعود بوو (١٩٣٩)، و هۆزانان: ١٩١٧- ١٩٥٢ (١٩٥٢) کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت.

مەکلیش لە دەیەی سی دا بە شانۆنامە شیعرییەکانی ناوبانگێکی بەرزی دەرکرد. شانۆنامانی: ترسی بێ بناغە (١٩٣٥)، وێرانکاران (١٩٤٢)و هەرەسی شار (١٩٣٧)، هەڵگری پەیامی سیاسین.

مەکلیش لە ساڵانی جەنگی دووەمی جیهانیدا یەجگار زۆر مژولی مەسەلە جیهانییەکان بوو. لە ساڵی ١٩٣٩دا لە کتێبخانەی کۆنگرەدا پۆستی کتێبداری بە دەست هێناو ڕۆڵێکی چالاکی لە دامەزراندنی یونسکۆدا هەبوو. پاشان پۆست و کاری دیکەی دەوڵەتی وەرگرت و لە ساڵی ١٩٤٤دا گەییە پایەی یاریدەدەری وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا. شیعری ئەم قۆناغەی پڕن لە سۆزی نەتەوەیی و نیشتمانپەروەری،مەکلیش سێیەمین خەڵاتی پولیتسەری لەسەر شانۆنامەی شیعریی ئەیوب (١٩٥٨) بەدەست هێنا. لەم شانۆنامەیەدا کە لە چیرۆکی ئەیوبی تەوراتەوە هەڵێنجراوە، مرۆڤی سەردەمی تازە لە جیهانێکا کە لە یاساکانی حاڵی نابێ، وەسف دەکرێت.

یەکێك لە بەرهەمە گرنگەکانی دیکەی مەکلیش، ئەسپی تەروادە (١٩٥٢)یە، شانۆنامەیەکی رادیۆیی و تەنزێك لەسەر بنەمای ترس لەکۆمۆنیزم، چەند گۆرانییەك بۆ حەوا (١٩٥٤)، کە ئەمیش لە تەوراتەوە وەرگیراوە.
یەکێك لە لێکۆڵینەوەکانی مەکلیش، وتارێکە بە ناوی نا مەسئولان (١٩٤٠) دەربارەی شاعیرو پەیامەکانی شاعیر، ئەوجا کۆمەڵێك لە گوتارە هەڵبژاردەکانی لە ژێر سەر ناڤی کاتیکار (١٩٤٣) دا بڵاوبووەتەوە.

ئیدوارد ئیستلین کومینگز (١٨٩٤– ١٩٦٢):

یەکێك بوو لە بەهرەدارترین شاعیرانی رۆژگاری خۆی. لە کمبریج–ی ماساچوست هاتۆتە دنیاو لە هارڤەرد خوێندویەتی. شۆرەتی ئەو زیاتر بە غەریبی شێوەی پێکهاتەی نیوە بەیتەکانی و خاڵبەندییەکانییەوەیە کە وەکو نموونەی کێش و بۆ تێکەڵ کردنی مانا سودی لێ وەرگرت.
بەرهەمەکانی کومینگز کۆمەڵێکە لە هۆزانێن ئاشقانەی لیریکی، سکێچی کۆمیدیانەی سیمای کەسایەتیەکان، و تەنز و توانج لە لاوازییە ئەخلاقی و دەزگەییەکانی سەردەم، کومینگز لە هەموو بەرهەمەکانیدا سوودی لە ریتمی جازو زمانی عەوام وەرگرتووە.
یەکێك لە بەرهەمەکانی کومینگز رۆمانێکە بە ناوی ژوورێکی بەرین (١٩٣٠) کە باسی ئەزموونی خۆی لە زندانێکی فەرەنسیدا لە جەنگی جیهانی یەکەمدا، دەکات، لە نێو دیوانە شیعرەکانیا: هەڵاڵەو دووکەڵکێشان (١٩٢٢)، نەوەدو پێنج شیعر (١٩٥٨)و هۆزانان: ١٩٢٣– ١٩٥٤ (١٩٥٤) خوێنەرێکی زۆریان پەیدا کرد.
کومینگز دوو شانۆنامەشی بە ناوانی: سانتاکلوز (١٩٤٦) و ئەو (١٩٤٦) لە پاش بەجێماوە.

ستیڤن ڤینسنت بنت (١٨٩٨– ١٩٤٣):

بە هۆی دڵبەندی بە فەنبازی و ناوەڕکێن ئەمریکاییەوە ناوبانگی دەرکردووە. ئەو کە لە رۆمانووسیشدا دەستی هەبوو، تواناکانی خۆی لە نووسینی سیناریۆیانی رادیۆیشدا بەکار هێنا.
هەوەڵین کۆ شیعرێن وی بریتی بوون لە: پێنج پیاوو پومپی (١٩١٥)، سەرکێشی لاویەتی (١٩١٨)، ئاسمانان و زەمین (١٩٢٠)و لاشەی جۆن براون (١٩٢٨) کە پڕ خوێنەرترین شیعری دەیەی سی بوو. ئەم شیعرە کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت، لە راستیا رۆمانێکە لە قاڵبی شیعردا، و گەواهی لێهاتووی بنت–ە لە تەکنیك و هەروەها لە هاوخەمی ئەو لەگەڵ سیماکانی جەنگی ناوخۆدا، لە دوایەمین دیوانە شیعرەکانی بنت دا دەکرێ ناوی ئەمانەیان ببرێ: پیر هەڤۆك لە نیوەڕۆدا (١٩٤٠)، ئەوان کتێبەکانیان سوتاند (١٩٤٢)و ئەستێرەی رۆژئاوایی (تەواو نەکراوە، ١٩٤٣).
یەکەمین کۆ کورتە چیرۆکی بنت، سەعاتی سیانزە (١٩٣٧) بوو. دڵگیرترین چیرۆکی ئەم کۆ چیرۆکە "شەیتان و دانیال و بستەر"ە کە شێوەی کلاسیکی وەرگرتووە. کۆ کورتە چیرۆکی دواتری بنت: حیکایەتانی پێش نیوە شەو (١٩٣٩) بوو.

یەکەمین رۆمانی بنت، دەستپێکی ئەقڵ (١٩٢١)ی ناو بوو، و بەناوبانگترین رۆمانی، سەرەنێزەی ئەسپانییە (١٩٢٢).

(هارولد) هارت کرین (١٨٩٩- ١٩٣٢):

لە ئوهایو لە دایك بووە. لە هەڤدە ساڵی دا بۆ نیویورك چوو و کەوتە کاری جۆراوجۆر، هەندێ شیعری گوت کە لە گۆڤاری شیعردا بڵاوبوونەوە، یەکەمین دیوانە شیعری تەلارێن سپی (١٩٢٦) بوو و دیوانی دووەمی بە ناو نیشانی پرد (١٩٣٠) ، شیعرێکی درێژە (نزیکەی هەزار نیوە بەیتە) و رەنگدانەوەی هەندێ دیمەنی مێژووی ئەمریکایە.

کرین، لە ریزی پێشەوەی ئەو شاعیرانەیە کە بە زمانێکی شیعریی کاریگەر گیانی ماشینزمی سەدەی بیستەمی دەربڕیوە. بە بەهرەو توانای داهێنەرانەو خەیاڵی بەرز بەناوبانگ بوو، کە زۆر لە ژێر کاریگەریی رامبۆو تی. ئیس. ئیلیوت بوو، و لە هەمان کاتدا تۆرێکی یەجگار ئاڵۆزو چڕە لەو وێنانەی کە خوڵقاندوونی.

(جیمز) لنگستون هیوز (١٩٠٢- ١٩٦٧):

شاعیرو چیرۆکنووسێکی رەش پێستی ئەمریکایە، شاعیری خەمو شادییەکانی رەش پێستانی هاوولاتی خوێن. تایبەتمەندی دیاری شیعری هیوز بەکار هێنانی کێشی گۆرانی و ئاوازی فولکلۆری رەش پێستانە.

هەندێ لەو دیوانە شیعریانەی هیوز کە ناوبانگیان پەیدا کردووە ئەمانەن: دەریاری مەزن (١٩٤٠)، شەکسپیر لە هارلم (١٩٤٢)، بلیتی یەکسەرە (١٩٤٩)، گوڵچنێك بە ناوی شیعری رەش پێستان: ١٧٤٦- ١٩٤٩ (١٩٤٩)و لە دایکت بپرسە.

کورتە چیرۆکەکانی هیوز لە دوو کۆ چیرۆك دا بە ناونیشانی: عادەتی سپی پێستان (١٩٣٤)و پێکەنین بۆ جلەوگیری لە گریان (١٩٥٢) گرد کراونەتەوە.

هیوز رۆمانێکیشی بڵاوبووەتەوە بە ناوی: نە بەبێ پێکەنین (١٩٣٠).

تیودور روتکە (١٩٠٨- ١٩٦٣):

لە ساگینای ویلایەتی میشیگان هاتە دنیا، یەکێك بوو لە بە توانا ترین شاعیرانی نەوەی خۆی، و لە هەڵبژاردنی قاڵب و فۆرمی شیعرەکانیدا یەجگار ورد بوو، و هەروەها بۆ شیعرە مەیلەو سوریالیزمەکانی خۆی سودی لە فۆرمی شیعری ئازاد وەردەگرت.

هەوەڵین دیوانە شیعری روتکە، ماڵی کراوە (١٩٤١) و کوڕی گوم بوو (١٩٤٨) یان ناوە. شیعرەکانی ساڵانی ١٩٣٣- ١٩٥٣ی لە دیوانێکدا بە ناوی: بێداری (١٩٥٣) بڵاوبوونەتەوە. ئەم دیوانە خەڵاتی پولیتسەری ساڵی ١٩٥٤ی بە دەست هێنا، روتکە خەڵاتی بولینگن-شی لەسەر دیوانە شیعرێکی دیکەی بەناوی: چەند پەیڤێك بۆ با (١٩٥٨) وەرگرت.

کارل شاپیرۆ (١٩١٣- ....):

لە بالتیمور لە دایك بوو. لە قۆناغی خزمەتی سوپایی دا لە باشووری ئۆقیانوسی ئارام هەندێ هۆزانی سادەو لە هەمان کاتدا چڕداری دەربارەی ئەزموونانی سوپایی و کۆمەڵایەتی خۆی دانا. ناوبانگی بەو شیعرانەیەوەیە کە دەربارەی جەنگی جیهانی دووەم گوتوونی کە باشترینیان لە دیوانێکدا بە ناوی: پیتی ڤی (V) (١٩٤٤) کۆ کراونەتەوە. دیوانە شیعرەکانی تری شاپیرو بەم ناوانەن: شوێنێك بۆ ڤیان (١٩٤٣)، دادگایی شاعیر (١٩٤٧)و هۆزانی جولەکەیەك (١٩٥٨).

شاپیرۆ کتێبێکی رەخنەیی بەناونیشانی (گوتارێك دەربارەی قافیە)شی هەیە کە باسێکی فەلسەفییە دەربارەی هەڵبەست. کۆمەڵە وتارێکیشی دەربارەی شیعری تازە بەناوی دەربارەی بەرەڤانی لەنەزانی (١٩٦٠) بلاوکردووەتەوە.

شاپیرۆ هۆزانەکانی زیاتر لە قاڵب و فۆرمی تەقلیدی دا داڕشتووە، بەڵام دەربڕینێکی نا شاعیرانەی هەیە.

جۆن بریمەن (١٩١٤- ١٩٧٢):

شاعیرێکی خەڵکی ئوکلاهوماو مامۆستای زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانستگەی مینە سوتاسە. شیعرە مێژوویی و درێژەکەی، لە ستایشی خاتو برادستریت دا (١٩٥٦) دەربڕی زنجیرە یاخی بوون و کەوی بوونێکە لە ژیانی ئان برادستریت، ی خانمە شاعیری سەدەی هەڤدەیەم. شیعرێکی درێژی دیکەی بریمەن بەناوی: هەفتاو هەوت خەونە گۆرانییە، کە دەربارەی پەشێوەی جیهانی ئەمڕۆیە، و خەڵاتی پولیتسەری لەسەر وەرگرت.

روبرت لوویل (١٩١٧- ١٩٧٧):

لە بوستۆن هاتۆتە دنیا، لە گروپی شاعیرانی ناسراو بە (فیراری) بوو کە شیعرەکانی لە گۆڤاری گروپی نێوبراودا، بە هەمان ناو (گۆڤاری فیراری) بڵاودەکردەوە، لوویل شاعیری گەورەی نەوەی خۆیەتی. لە زەمانی جەنگ دا هەندێ شیعری دژ بە تۆپبارانی خەڵکانی سیڤیل نووسی و لەلایەن هاوپەیمانانەوە ماوەیەك خرایە زندانەوە. لە پاش ئازادی، هەندێ هۆزانی گوت کە دنیا مەحکوم دەکات. یەکێك لەم شیعرانە، قەڵای لۆرد ویبری (١٩٤٤) بوو، کە خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت.

یەکەمین کۆ شیعری لوویل، سەر زەمینی نا یەکسانی (١٩٤٤) بوو. دیوانەکانی دیکەی بریتیین لە: ئاشەکانی کاڤانوف (١٩٥١) و یەکێتیی مردووان (١٩٦٤)، کە دەربارەی جەنگی ناوخۆیە. لوویل شانۆنامەیەکی شیعریشی لە دوا بەجێ ماوە بە ناوی شکۆی کۆن (١٩٦٤).

ریچارد ویلبەر (١٩٢١- ٠٠٠):

لە نیویورك لە دایك بووە، و لە زانستگەی ئیمهرست خوێندوویەتی. لە ساڵی ١٩٥٠دا مامۆستای یاریدەدەری زانستگەی هارڤەرد، لە ساڵی ١٩٥٥ مامۆستای کولیجی ولزلی، و لە ساڵی ١٩٥٩دا بوو بە مامۆستای کورسی ئینگلیزی زانستگەی و سلیان.

شیعرەکانی لە ژێر کاریگەریی شاعیرانی میتافیزیکی دایە. بە شێوەیەکی گشتی شیعرەکانی قافیەدار، کێشدار، لۆجیکی و هزرمەندانەن، و شەقڵی گاڵتەبازیو هەستی قوڵیان پێوەیە، تا ئێستا ئەم کۆ شیعرانەی بلاوبوونەتەوە: گۆڕانکارییە جوانەکان (١٩٤٧)، تەشریفات (١٩٥٠)، شتەکانی ئەم دنیایە (١٩٥٦، خەڵاتی پولیتسەری ساڵی ١٩٥٧ی وەرگرت). و ئامۆژگاری بۆ پەیامبەرێك (١٩٦١).

<u>ئەلین گینز بیرگ (١٩٢٦- ....):</u>
لە رابەرانو پەیڤدارانی بەرجەستەی بزووتنەوەی (١٢) بیت بوو. مەسەلەی پڕ هەراو هوریای دیوانە شیعرییەکەی بە ناوی: لورە (١٩٥٦)، کە بە تۆمەتی بێ ئەدەبیو چەپەڵ نووسییەوە بەر رەخنەی توند کەوت، بەڵام پاشان ئەو تۆمەتەی لەسەر هەڵگیرا، جا ئەم دیوانە بەلای کەمەوە بزووتنەوەی بیت-ی لە ئاستی نەتەوەییدا خستە روو. لورە، خەمنامەیەکی شین ئاسایە دەربارەی ئەوەی کۆمەڵگە بۆ ئەوەی ئەمرۆی بە دیاری هێناوە. شیعرەکانی گینزبیرگ، وەکو شاعیرانی دیکەی سەر بەم بزووتنەوەیە، شاشنو لە قاڵبی شیعری ئازادان، دوو دیوانە شیعری دیکەی بە ناوانی: کادیش (١٩٦١)و ئاوێنەی بە تاڵ (١٩٦١) بڵاوبوونەتەوە.

شانۆنامەنووسان

لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەم دا، گەلێك لە ئەمریکاییانی لاو سەردانی ئەورووپایان کرد، ئاشنایەتیان لەگەڵ شانۆی زندوو گەشەکردووی ئەو وڵاتەدا پەیدا کرد، و لە گەڕانەوەیاندا بۆ وڵاتی خۆ، شانۆی بچووك بچووکیان لە گۆشەو کەناران دروست کرد. ئەمانە بێ خەم لە سنووورداری بازاڕو بازرگانی، هەندێ شانۆنامانیان هێنایە سەر شانۆو کەوتنە جەڕباندنو تاقیکردنەوەی شێوازو قاڵبانی جۆراوجۆری دراما. بەمجۆرە شانۆی بچووك یا ئەزمونگەری لە ئەمریکاش هاتە ئاراوە (بزووتنەوەی شانۆی ئەزمونگەری لە بنەڕەتا لە سەدەی نۆزدەداو لە ئەورووپا پەیدا بوو بوو، کە نموونە بە ناوبانگەکانی شانۆی ئازادی ئانتوان لە پاریس، و شانۆی هونەری ستانسلافسکی لە مۆسکۆن، بوون). بزووتنەوەی شانۆی بچووك بەرە بەرە بووە مایەی پەیدا بوونو گەشەکردنی دەرهێنەران، ئەکتەرانو شانۆنامەنووسان کە ژمارەیەك لەوانە لە کۆلیجەکاندا خوێندبوویان، واتە دەرچووی کۆلیجان بوون. هەندێ گرووپێن شانۆیی، بە شێوەی نمایشکردنی بازرگانیان وەرگرت. گرنگترین گرووپیان کە بە (ئەکتەرانی مەیدانی واشینگتۆن) ناسرا بوو، لە ساڵی ١٩١٥دا دامەزرا، ژمارەیەك لە ئەندامانی ئەم گرووپە یەکێتییەکی شانۆییان لە ساڵی ١٩١٨دا دامەزراند. تاقمێکی دیکە، کە لە ساڵی ١٩١٥دا کاری خۆی بە دەرهێنانی

شانۆنامانی رەسەن دەست پێکرد "گرووپی ئەکتەرانی پروڤینس تاون" (ماساچوست) بوو. بە هەوڵ و هیمەتی ئەم گرووپە بوو کە ئونیل توانی شانۆنامە تاک پەردەییەکانی سەرەتای پێشکەش بکات. بە هەر حاڵ "دەستەی ئەکتەرانی پروفینس تاون" لە پێشڕەوانی بزووتنەوەی شانۆی بچووک بوو، و ئونیل، ی گەورەترین دراما نووسی ئەمریکا لە سەدەی بیستەم دا، پەروەردەی هەمان بزووتنەوە بوو.

یوجین (گلادستون) ئونیل (١٨٨٨- ١٩٥٣):

سەرامەدی شانۆنامەنووسانی ئەمریکایی، و سیمای بەرجەستەی مێژووی شانۆی نوێ، لە شاری نیویورك چاوی بە دنیا هەڵێنا. بابی موهاجیرێکی ئیرلەندی، و ئەکتەرێکی ئەندامی گرووپە ئەکتەرێکی گەڕۆك بوو کە لە هەندێ سەفەری گرووپەکەدا کوڕەکەی لەگەڵ خویدا دەبرد. یوجین لەم سەفەرانەوە ئەزموونی وەرگرت. لە قوتابخانەکانی کاتولیك دا خوێندی و ساڵێکیش لە زانستگەی پرینستن خوێندی. قۆناغی لاوی تەژی سەر بردان بوو، گەڕان بە دووی ئالتوندا بەرەو هندۆراسی بکێش کردو ماوەیەك لە کارخانەکانی ئەوێندەر کاری کرد. ماوەیەك کاری دەریاوانی کردو لە ڕێگەی دەریاوە بۆ ئەرجەنتین و ئەفریقای باشووری و ئینگلستان چوو. لە ساڵی ١٩١٢دا شەش مانگێك لە یەکێك لە ئاسایشگەکانی سیلداران دا خەوت، و ئەم ماوەیە بە خوێندنەوەی شانۆنامان بەسەر برد، و سەرەنجام بە خۆی کەوتە شانۆنامەنووسین. بەرهەمی ئەم قۆناغەی چەند شانۆنامەیەکی یەك پەردەیی بوو، کە لە کۆمەڵەیەکدا بە ناونیشانی: تینوویەتی (١٩١٤) بڵاوبووەوە. ئونیل ماوەیەکیش هاتوچۆی وەرشەی شانۆی هارڤەردی کردو ئەزموونێکی وەرگرت.
لە ساڵی ١٩١٦دا پەیوەندی بە گرووپی ئەکتەرانی پروڤینس تاون-ەوە کرد، و بوو بە ئەکتەری هەندێ لە شانۆنامەکانی خۆی.
شانۆنامەی یەك پەردەیی: بەرەو رۆژهەلات، بە قەستی کاردیف (١٩١٦) کە دوا ساتەکانی دەریاوانێکی لە گیانەلادا بەرجەستە دەکات، یەکەمین جار لە ساڵی ١٩١٦دا لەلایەن هەمان گرووپەوە دەرهێنرا. و پاشان شانۆنامە یەك پەردەییەکانی دیکەی: بەر لە ناشتا (١٩١٦) و سەفەری دوورو درێژ بە نیشتماندا (١٩١٧) خرانە سەر شانۆ.
یەکەمین شانۆنامەی درێژی ئونیل، ئەو بەری ئاسۆ (١٩٢٠، خەلاتی پولیتسەری وەرگرت)، درامایەکی ئەنتی رۆمانتیکی ئەمریکایی بوو. لەم دراما واقیعییەدا، کە فۆرمێکی ئاسایی و تەقلیدی هەیە، دوو برا کە ئارەزووە سروشتییەکانی خۆیان ئینکار دەکەن، وەستایانە وێنەگیراون.
شانۆنامەیەکی دیکەی ئونیل، ئیمپراتۆر جونز (١٩٢١)، بەڵگەو گەواهی نوێکارییە شانۆییەکانی ئەوە. لەم شانۆنامە ئەکسپرسیونیستییەدا، بیر پەریشانی دیکتاتۆری دوڕگەکانی ئانتیل، کە ناچار دەبێ دەست لە حکومەتایەتی بکێشێتەوەو هەڵێت، شی دەکرێتەوە. ئاناکریستی (١٩٢١، براوەی خەلاتی پولیتسەر)، شانۆنامەیەکە دەربارەی دەریا. زێر (١٩٢١) شانۆنامەیەکی تەواوی دیکەی ئونیلە، کە شێوەیەکی پەرەپێدراوی شانۆنامەیەکی یەك پەردەیی خۆیەتی کە لە ژێر سەرناڤی: لەو شوێنەی کە خاچ دروست دەکەن (١٩١٨) بڵاوبوو بووەوە.

شانۆنامەی مەیموونی تووکن (١٩٢٢)، کە ئاوێتەیەکە لە ئەکسپرسیونیزمو ناتورالیزم، حیکایەتی پیاوێك بە ناوی یانگ کە بەرپرسی سوتەمەنی کەشتییەکی بوخارە، دەگێڕێتەوە. یانگی کێوی و نەخوێنەوار کە هەست دەکات تا ناخی ناخی دڵبەندی کەشتییەکەیە، نەك دڵبەندی دنیای قەشەنگو جوان، دەچێ بۆ باخێکی گیانداران و بێزارو نا ئومێد پەنا بۆ باوەشی مەیموونێك، کە لە باری روحییەوە نزیکترین خزمی ئەوە، دەبات. شانۆنامەی هەموو منالانی خوا باڵیان هەیە (١٩٢٤)، کە دەربارەی پەیوەندی نێوان رەش پێستان و سپی پێستانە، دابی داهۆڵسازی لە رەش پێستان لە ئەدەبیاتدا تێك دەشکێنێ و لێی دەدا. لە شانۆنامەی هەوەسی ژێردار هەناران (١٩٢٤) دڵبەندی ئونیل بە دەرونزانی فرۆیدەوە لەگەڵ سۆزی ئەو بۆ تیۆرییەکانی نیتشە ئاوێتە دەکات. خوداوەندی گەورە براون (١٩٢٦) تراژیدیایەکی تەنزئامێزە دەربارەی مادیگەری تازە. لە شانۆنامەی مارکۆی میلیۆنێردا (١٩٢٧)، کە هێرش دەکاتە سەر فەلسەفەی مادی رۆژئاوا، مارکۆپولۆی بازرگان لە بەرانبەر کیژی قوبلای قائان دا وێنە دەگیرێت و ئاقیبەت کیژێ لە ئەشقی ئەودا دەمرێت. شانۆنامەی ئەلعازر پێکەنی (١٩٢٧)، درێژەی چیرۆکی ئەلعازری ئینجیلە کە عیسا لە نێو مردووەکاندا زندووی کردەوە. لەم شانۆنامەیەدا حەوت دەستە لە کۆرسی دەمامکدار کە هەر یەکەیان نوێنەری قۆناغێکن لە ژیانی مرۆڤ داو هەریەکەیان کەسایەتیەکی جیاوازیان هەیە، بە شێوەیەکی تێرو تەسەلی مێژوویی بەکار هاتووە، بۆیە جێبەجێ کردنی ئەم شانۆنامەیە پێشەکی و ئامادەکارییەکی فرە دەخوازێ. هەڵوەستەیەکی عەجیب (١٩٢٨، براوەی خەلاتی پولیتسەرە)، شانۆنامەیەکە لە نۆ پەردەدا کە بۆ نووسینی سوود لەشێوەی شەپۆلی هۆش و مەنەلۆگی دەروونی وەرگیراوە. بەم رێگەیە ئونیل هەوڵدەدا تا کێشمانەکێشی روحی نێوان چەند زەلامێك کە بە هۆی ژنێکی عەسەبییەوە دروست دەبێ، وێنە بگرێ.

درێژترین درامای ئونیل، تازیەباری لایەقی ئەلیکترایە (١٩٣١)، شانۆنامەیەکی سێ بەشییە لە سیانزە پەردەدا، ماکی ئەم درامایە دەچێتەوە سەر تراژیدییا ئورستیا-ی ئاسخیلوس-ی شانۆنامەنووسی یونانی، لێ مەیدانی چیرۆکەکە ئینگلستانی نوێی پاش شەڕی ناوخۆیە. ئونیل لێرەدا هەوڵدەدا ئەنگێزەی کار بەگوێرەی دەروونناسی تازە شی بکاتەوە. لە راستیدا، ئەو چەمکی چارەنووس لە روانگەی یونانییەکانەوە لە قالبی جەبریەتی سایکۆلۆژی و ژینگەییەوە نیشاندەدات. ئەی زەوی بیابان (١٩٣٣) شانۆنامەیەکی کۆمیدییە دەربارەی یاخی بوونی قۆناغی هەرزەکاری. رۆژانی بێ کۆتایی (١٩٣٤)، کۆتایی قۆناغی پڕ بەرهەمی سەرەتای ئونیل بوو.

شانۆنامەی: سەهۆڵفرۆشی گەڕۆك دێ (١٩٤٦)، کە بە دەوری تەوەری تڕۆکراوانی کۆمەڵگەدا دەسوڕێتەوە، لەساڵی ١٩٤٦دا لە برادوەی خرایە سەر شانۆ، و جارێکی دیکە ناوی ئونیل-ی لەم مەڵبەندە شانۆییەدا زندوو کردەوە. سەفەری دوورو درێژ بەشەو، کە لە ساڵی ١٩٥٦دا نمایش کرا، بەر لە ساڵی ١٩٤١ نووسرا بوو. ئەم تراجیدیایە کە خەلاتی پولیتسەری ساڵی ١٩٥٧ی وەرگرت، تەقریبەن بە ژیاننامەی خودی ئونیل دەژمێردرێ.

شۆرەتی ئونیل، وەکو گەورەترین درامانووسی ئەمریکایی، لەسەر بناغەی ئەزموونانی هونەری ئەو راوەستاوە. لە واری بە کارهێنانی ئەفسانەشدا لە شانۆی تازە، پێشەنگە، ئەسڵەن ئونیل زۆر

لە ژێر کاریگەریی ئەفسانانی یونانی، سەمبولیزم، و تیۆرییەکانی فرۆیدا بووەو لە دراماکانی دا هەوڵدەدا مرۆڤ لە ناو داوی خەیاڵە پوچەکانی خۆیا وێنە بگرێت، ئەو خەیاڵانەی کە بە لە دەست دانیان، توانای ژیانیش لە دەست دەچێت، ئونیل کە هەمیشە لە حاڵی ئەزموون دابوو، لە ژێر کاریگەری ئەکسپرسیونیزمی ئاڵمانی و هزرەکانی نیتشەش دا بوو، و لە شیکردنەوە دەروونییەکانی دا کومەك لە ژنان و پیاوانی ئەمریکایی سەردەم، هەندێ جار لە سەمبولیزمی مەزەبی وەردەگرێت.
کەمێ چێژی خۆشی و شادی، خەمباری و نا هەمواری دراماکانی ئونیل، بە لاوازی زەقی ئەو دێتە ژماردن، زێدەباری ئەمەش، رەمزییەتی ئەو لە گیان و دەوڵەمەندی شاعیرانە بەدەرە.
ئونیل یەکەمین شانۆنامەنووسی ئەمریکاییشە کە لە ساڵی ١٩٣٦دا خەڵاتی نوبڵی ئەدەبیاتی بە دەست هێنا.

ماکسول ئاندرسون (١٨٨٨– ١٩٥٩):

لە دراما نووسانی نەوەی ئونیل بوو کە لە تازەکردنەوەی ژیانی درامادا لە پلەی پاش ئەو دێت. ئاندرسون، سەرەتاکانی ژیانی لە پەنسلڤانیا، داکوتای باکووری و کالیفورنیادا بە دەرس گوتنەوە و رۆژنامەوانی بەسەر برد، پاشان بۆ نیویورك چوو و سەرکەوتووترین بەرهەمی خۆی لەوێندەر نووسی.
ناوبانگی ئاندرسۆن بە ئەزموونی وی لە درامای شیعری، و پێ داگرتنی ئەوە، لەسەر زەرورەتی خەبات و تێکۆشینی ئەخلاقی دەروونین و سەرکەوتنی ئەوەوەیە لە بواری درامای مێژوویيدا، یەکەمین شانۆنامەی ئەو بەناوی: بیابانی سپی، لە ساڵی ١٩٢٣ دا بڵاوبووەوە. پاشان دەستی بە هاوکاری لەگەڵ شانۆنامە نووسیی هاووڵاتی خۆیدا لورنس ستالینگز (١٨٩٤– ....)دا کرد. شانۆنامانی: بەهای سەرکەوتن (١٩٢٤)، دەربارەی جەنگ، کە زمانی گروبانانی سوپایی هێنایە ناو شانۆ، یەکەمین فڕین (١٩٢٥) دەربارەی ئەندروجسکن، و دزی دەریایی (١٩٢٥) کە دەربارەی سێر هنری مورگانە، بەروبومی ئەم هاوکارییە بوون، ئاندرسون لەئاخرو ئۆخری دەیەی بیست دا هەندێ شانۆنامانی وەك مناڵانی شەممە (١٩٢٧)ی نووسی. ئەوسا بە هاوکاری هارولد هیکرسن، شانۆنامە بەرجەستەکەی بەناوی خواوەندانی هەورە تریشقە (١٩٢٨)ی نووسی کە لە قەزیەی ساکو– وانزتییەوە هەڵێنجراوە. ئاندرسون پاشان لە قاڵبی شانۆنامەیەکی شیعری دا بەناوی گروپی زستانی (١٩٣٥) داڕشتەوە.
ئاندرسون لە دەیەی سی دا بۆ درامای مێژوویی گەڕایەوە، و دوو تراژیدیای شیعری رۆمانتیکی بە ناوانی: مەلیکە ئیلیزابت (١٩٣٠) و ماری سکۆتلاندی (١٩٣٣) نووسی، کە ناوەڕۆکی هەردووکیان لە سەدەی شانزەیەمەوە وەرگیراوە. لە شانۆنامەکانی تری ئەم دەیەی ئاندرسون دەکرێ ناوی: هەردوو ماڵەکەت (١٩٣٣)و تەپەی بەرز (١٩٣٧) ببرێ.
جەنگی جیهانی دووەم لە چەند شانۆنامەیەکی دەیەی چلی ئەندرسۆن دا وێنەگیراوە. لەوانە شانۆنامەی مۆمی بەربا (١٩٤١)، درامایەکی ئەنتی نازییە کە چیرۆکەکەی لە پاریس دا روو دەدات.

ئاندرسـون لـە دوای جـەنگ دووبـارە گەڕایـەوە سـەر درامـای مێـژوویی. یـەکێك لـە کارەکـانی ئـەم مەیدانـەی: پـیٚ خاوسـان لـە ئـاتین دا (١٩٥١)یـە، شـانۆنامەیەکە دەربـارەی سـوکرات. لـە شـانۆنامە بەرجەستەکانی ئاخرو ئوخری تەمەنی ئاندرسۆن: گوم بوو لە نێو ئەستێران (١٩٤٩) کە بە ئیلهامی رۆمانی بنالـە نیشـتمان-ی ئالن پیتونی (١٩٠٣- ....) رۆماننووسـی خـەڵکی ئەفریقای باشـووری نووسراوە، و نەوەی بەد (١٩٥٥)، کە بە ئیلهامی رۆمانێکی ویلیام مارچ نووسراوە.

ئاندرسۆن بیروبۆچوونی خۆی دەربارەی شانۆ لـە کتێبـانی وەك: بنـەمای تراجیدیا (١٩٣٩)، و ئـەو دیوی برود وەی (١٩٤٠)دا دەربڕیوە.

<u>ئیلمەر رایس (١٨٩٢- ١٩٥٥):</u>

شـانۆنامەنووس و رۆماننووسـێکی داهێنـەر بـوو. بـە سـوود وەرگـرتن لـە هونـەرێن ئەزمونگـەریی، ریالیستی، و وێنەگرتنی مەسەلەکانی رۆژ، بە تایبـەتی بێدادی کۆمەڵایـەتی بەناوبانگە، رایس کـە هـەڵگری کارنامـەی مـاف بـوو، بـە یەکـەمین شـانۆنامەی، بـەناوی: حاسـیبە (١٩٢٣)، چـووە ریـزی هـەوەڵین ئـەو درامانووسـانەی کـە شـێوەی ئەکسپرسـیونیزمیان بەسـەرکەوتووی بەرجەسـتە کـرد. دووەم شـانۆنامەی واقیعـی ئـەو: دیمـەنی شـەقام (١٩٢٩، بـراوەی خـەڵاتی پولیتسـەر)، کـە زەمینەیـەکی تەبیعەتگەرایانـەی هەیـە، ژیـان لـە گـەڕەکێکی پـیس دا وێنـە دەگرێـت. سـێیەمین شانۆنامەی: راوێژکاری ماف (١٩٣١)ی ناوە. ناوەڕۆکی هەندیٚ لە شانۆنامەکانی دواتری رایس، وەك: رۆژی داوەری (١٩٣٤)، لە نێوان دوو جیهانا (١٩٣٤)و فڕین بەرەو رۆژئاوا (١٩٤٠) دەربـارەی قەیرانی ئابووری، نازیزم، و هەڕەشـەی سوڤیەتن. دوایـەمین شانۆنامەی رایس بریتیین لـە: کـیژی خەون (١٩٤٦)، سەفەری گەورەی (١٩٥٢) و براوە (١٩٥٤).

لە رۆمانەکانی رایسدا، شاری پاشایەتی (١٩٣٧)و نمایشـەکە دەبیٚ بەردەوام بیٚ (١٩٤٩) شـایەنی باسن.

<u>پاول (ئیلیوت گرین (١٨٩٤- ١٩٨١):</u>

لە کارولینای باکووری لە دایك بووە، بەو درامایانەوە بە ناوبانگە کە ژیان لـە باشـووردا بەرجەسـتە دەکـەن. کـە گرنگترینیـان ئەمانـەن: لـە باوەشـی ئـەبراهام دا (١٩٢٧، بـراوەی خـەڵاتی پولیتسـەر) دەربـارەی پیـاوێکی دوو رەگـە کـە هـەوڵ دەدا قوتابخانەیـەك بـۆ رەش پێسـتەکان لـە یـەکێك لـە شارەکانی کارولینای باکووری بکاتەوەو دابمەزرێنیٚ.

خواوەندانی مەیدان (١٩٢٧) شانۆنامەیەکە دەربارەی سپی پێستانی هـەژار. مـاڵی کونلی (١٩٣١) کێشـەی نێـوان ئەرسـتوکراتانی خـاوەن زەوی و وەرزێرانـی باشـوور دەگێڕێتـەوە. شـانۆنامەکانی دواتـری گـرین: موهاجیرنشـینی ون بـوو (١٩٣٧)و شـکۆی هاوبـەش (١٩٤٧)، باسـی دابـو نـەریت و بیروباوەڕی خـەڵکی دەکـەن. دوا شـانۆنامەی گـرین لـە ژێـر سـەر نـاوی ئیمـانی باوکانمـان، لـە سـاڵی ١٩٥٠دا بڵاوبووەوە.

گرین رۆمانێکیشی نووسیوە کە پێشقەرەوڵی دەم بە پێکەنین (١٩٣٢)ی ناوە.

روبێرت (ئیمت) شیروود (١٨٩٦- ١٩٥٥):

لەجەنگی جیهانی یەکەمدا بوو بە سەربازو برینـدار بـوو. لـە سالانی دوای جەنگ دا، بڕیاری دا هەموو هەوڵێکی خۆی بۆ ڕێگەگرتن لە هەڵگیرسانی جەنگانی ئاینده تەرخان بکات شانۆنامەی: ئاگرو پۆلیس (١٩٣٣)، کە هێرشی توند دەکاتە سەر هیتلەر، گەواهی ئەم بڕیارەی ئەوە. شانۆنامەی دڵخۆشی بنیادەمێکی ئەبلە (١٩٣٦- براوەی خەلاتی پولیتسەر) کە چیرۆکێکە لەمەڕ دەستپێکی جەنگی دووەم، زادەو بەرەنجامی هەمان بڕیاری شیرووده. یەکەمین شانۆنامەی شیروود کە لەبرۆدوەی نمایش کرا، کۆمیدیای تەنز ئامێزی: جادەی ڕۆم (١٩٢٧) بوو کە هێرشی توندی دەکردە سەر چەمکی شکۆی سوپایی. شانۆنامەکانی دیکەی، وەکو: هێلانەی ڤیان (١٩٢٧)، مێردی مەلیکە (١٩٢٨)، کۆمیدیای کۆبوونەوە لە ڤیەننا (١٩٣٢) و تراجیدیای: ئیدی شەو نابێ (١٩٤٠)- دەربارەی وەسفی شارستانیەتێکی روو لە نەمانن.

شیروود زمانی راستەوخۆو راشکاوی مەترسیانی تاقە سوارەی ئەوروپا بوو لە سالانی جەنگی جیهانی دووەمدا چالاکییەکی سیاسی فراوانی هەبوو. یەکێك بوو لە نووسەرانی خوتبەکانی فرانکلین رۆزفلت، و بە کتێبی: رۆزفلت و هوپکینز (١٩٤٨)، کە بەسەرچاوەیەکی گرینگی رووداوەکانی جەنگی جیهانی دووەم دەژمێردرێ، چوارەمین خەلاتی پولیتسەری بە دەست هێنا.

کلیفور ئودتس (١٩٠٦- ١٩٦٣):

لە فیلادلفیا هاتە دنیا. یەکەمین ئەکتەری یەکێتیی شانۆ بوو، و لە ساڵی ١٩٣١دا بوو بە یەکێك لە دامەزرێنەرانی گروپی شانۆ"١٢"، کە دواتر باشترین شانۆنامانی ئەوی نمایش کرد. ئودتس لە دەیەی سی دا وەکو دراما‌نووسی چینی زەحمەتکێشان ناوبانگی دەرکرد. هەوەڵین دوو شانۆنامەی وی: رابەو گۆرانی بێژە (١٩٣٥)و لە چاوەڕوانی چەپەکاندا (١٩٣٥)، کە بە باشترین درامای دەژمێردرێ، باسی خەباتی چینایەتی دەکەن. ناوەڕۆکی زۆربەی شانۆنامەکانی ئودتس دەچنەوە سەر سوسیالیزم. سێیەمین شانۆنامەی کە بە ناوی: تا ئەو رۆژەی دەمرم (١٩٣٥) دەربارەی خەباتی نهێنی کۆمۆنیستییە لە ئەڵمانیای نازیدا. شانۆنامەی: کوڕی زێڕین (١٩٣٧) دەربارەی لاوێکی دوو رەگەی ئیتالیایی- ئەمریکاییە کە دەبوا ببێ بە کەمانچەژەن، بەلام رێگەیەکی نزیکتر بۆ شۆرەت، واتە بۆکسبازی، دەگرێتە بەر. مۆسیقای شەو (١٩٤٠)و (شەڕ لە شەودا ١٩٤١)، دوو شانۆنامەی دوایی ئودتسن، پێش ئەوەی بەرەو هۆلیوود بڕوات. کیژی گوند (١٩٥٠)، کە پاشان کرا بە فیلم، لەسەر بنەمای هەوڵی ژنێکی لاو بۆ وەفاداری بە مێردە هەرزەکەیەوە نووسراوە. ئەم شانۆنامەیە دوا درامای ناوەڕۆك سیاسی ئودتس بوو.

ویلیام ئینگ (١٩١٣-...):

لە کانزاس هاتە دنیا. خوێندنی لە زانکۆیەکی سەنت لوییز تەواو کردو ئیدی کەوتە دەرس دانەوەو نووسینی وتارێن رەخنەیی لە بلاوکراوەکاندا.

ئینگ، بەو درامایانە بەناوبانگە کە ژیانی خەڵکی چینی مامناوەندی ڕۆژئاوای ناڤین بەرجەستە دەکەن.
یەکەمین شانۆنامەی: باوکی دوور لە بەهەشت (١٩٤٧) لە شانۆی دالاس دا نمایش کرا. شانۆنامەی دووەمی: شیبای چکۆلە بگەڕێوە (١٩٥٠)، خەڵاتی شانۆی تایمی وەرگرت، شانۆنامەی: سەیران (١٩٥٣) خەڵاتی پولیتسەری وەرگرت و کرا بە فیلم. لە دوو شانۆنامەی سەرکەوتوویدا: وێستگەی پاس (١٩٥٥)و تاریکی لەسەر پلەکان (١٩٥٧)، دوو فیلمی جوان دروست کرا. سەرباری ئەمە، ئینگ–ی نووسەری فیلمنامەی: شکۆداری سەوزەزار (١٩٦١، خەڵاتی ئۆسکاری وەرگرت) یەکێکە لە جوانترین فیلمێن مێژووی سینەما.
ئینگ، وێنەگری پەرێشانی و خود فریوی مرۆڤی سەردەمی تازەیە، شانۆنامەکانی زیاتر دەربڕی وەستایی ئەون لە ڕێکخستنی دیالۆگ و تواناداری لە تەکنیك دا تا ڕەسەنایەتی و تازەیی ناوەڕۆك.

تینیسی ویلیامز (١٩١١–...):

ناوی تۆماس لنیر ویلیامزە. سەر ئامەدی درامانووسانی قۆناغی پاش جەنگی جیهانی دووەم، لە کولومبسی سەر بە ویلایەتی میسی سی پی چاوی بە دنیا هەڵێناوە. بە زبری و خشونەتی بە دەویانەی دراماکانی، و بە بواری کاری ڕیالیستی کارەکانی، کە لە هەمان کاتا سوود لە ناوەڕۆکێن سەمبولیستی وەردەگرێت، بەناوبانگە. یەکەمین شانۆنامەی ویلیامز، شەڕی فریشتەکان (١٩٤٠) هیچ سەرکەوتنێکی بەدەست نەهێنا. بەڵام شانۆنامەی دواتری ئەو: باخی گیاندارانی شووشەیی (١٩٤٤) کە خەڵاتی ڕەخنەگرانی درامای نیویورکی وەرگرت، شۆرەتی ویلیامزی وەکو درامانووسێکی گەورە چەسپاند. پەشێوی پەیوەندیی خانەوادەیی ویلیامزو نەخۆشی خۆشکەکەی لەم بەرهەمە زندوو و جوان و چزدارەدا ڕەنگی داوەتەوە. ناوەڕۆکی ژنێکی تەنیا، کە لە جیهانی خەوندا دەژی، هەمیشە لە زهنی ویلیامزدا ئامادەیە. شانۆنامەی بوێرانەی پاسێك بە نێوی هەوەس (١٩٤٧، براوەی خەڵاتی پولیتسەر) بە دەوری تەوەری هەمان ناوەڕۆك دا دەسووڕێتەوە. ویلیامز لەم دراما پڕ لە خشونەتەدا، دەگاتە ئەم ئەنجامە بنجبڕەی کە ئەگەر سزای گوناه مەرگ نەبێ، ئەوا بەلای کەمەوە گیرۆدەبوونە لە شێتخانە،. شانۆنامەی: هاوین و دووکەڵ (١٩٤٧)ش وێنەی ژنێکی تەنیا دەگرێت کە لە دنیای خەونی داوێن پاکی خۆیدا گیرۆدە بووە. پشیلەیەك بەسەر جەمەلۆنی داغەوە (١٩٥٥، براوەی خەڵاتی پولیتسەر)، شانۆنامەیەکی چڕو پڕ جوڵەی ویلیامزەو بە دەوری تەوەری کێشمانەکێشە دەرونییەکانی خێزانێکی دەوڵەمەندی باشووریدا دەسوڕێتەوە. ڕووداوەکانی چیرۆکەکە لە ساڵڕۆژی لە دایك بوونی خاوەنی مەزرایەك دا لە دەلتای مسی سی پی ڕوو دەدات. ئەو کە شێرپەنجە تا قووڵی بوونی ڕەگی داکوتاوە، کابرایەکە سەر سەخت و بە توانا کە لە بەرانبەر دوو ئەندامی نیگەرانی خێزانەکەی خۆیدا وەستاوە. ویلیامز لە جەرگەی ئەم بەسەرهاتەدا، دەکەوێتە باسی کۆمەڵێك فاکتەرو ئەنگێزەی وەك ڤیان، غرور، ئالودەبوون، هوموسێکسی و هەلپەرستی.

لە نکاو هاوینی رابردوو (١٩٥٨) باسی بەسەرهاتی دایکێکی مەنگ و کوڕە هوموسێکسیوڵەکەی دەکات. لە کۆتاییدا ، چەند منالێکی برسی کوڕەکە هەڵدەدڕن و دەیخۆن. ویلیامز پاش شانۆنامەی: باڵندەی شیرینی لاوی (١٩٥٩)، بە شانۆنامەی: قۆناغی هەموارکردن (١٩٦١) بەرەو کۆمیدیا بادەداتەوەو جەخت لەسەر لێبوردەیی و گونجان دەکاتەوە. دیمەنی شانۆنامەی: شەوی ئیگوانا (١٩٦١)، میوانخانەیەکی گوندییە وەکو کۆمەڵی کێوەلیان لە قەراخی بێشە پڕ بارانەکانی مەکسیکە. کاراکتەری یەکەمی شانۆنامەکە، کە کۆنە کەشیش بووەو ئێستا لە ئاستانەی قەیرانێکی دەروونی دایە، لە نێوان دوو ژندا گیرۆدە بووە: یەکێکیان مەکسیکییەکی بە ئالۆشەو خاوەنی میوانخانەیە، و ئەویتریان ژنێکی فامیدەو هونەرمەندی خەڵکی ئینگلستانی نوێیە. ئیگوانایی"١٣" حەپس، کە ئاقیبەت قارەمانی چیرۆکەکە ئازادی دەکات، وێنە و نموونەی هەوڵی کاراکتەرانی شانۆنامەکەیە بۆ ئازادی.

کۆی شانۆنامە تاك پەردەییەکانی ویلیامز لە ژێر سەر ناڤی بیست و حەوت ڤارگۆنی پڕ لە پەموو (١٩٥٦) بلاو بووەوە.

ویلیامز لە دراماکانی دا بە وەسفکردنی کەسایەتیانی ناباو نائاسایی لە دیدگای هاوخەمییەوە،و بە بەکارهێنانی شێوەی سەمبولیستی بۆ بەرجەستەکردنی پێکدادانی مرۆڤان، سەرکەوتوو بووە، ویلیامز لە وێنەگرتنی کەڵکەڵە و خولیا نا ئاساییە سێکسیەکان، و لە ئاشکرا کردنی گیانی هۆڤێتی لە ژیانا، وەکو: کوشتن، زینا، دەستدرێژی، داوێن پیسی، دڕندەخوویی، شێتایەتی سێکسی و نێربازی دا، توانایەکی سەیری هەبوو. سەربارەی ئەمە، مامۆستای دیالۆگ کاری و داهێنانی جم و جوڵە لە ناو دیمەنە شانۆییەکاندا.

<u>ئارتور میلەر (١٩١٥-...):</u>

یەکێکە لە چوار درامانووسی گەورەی قۆناغی پاش جەنگی جیهانی دووەم"١٤"، لە بروکلین پەروەردە بوو. شانۆنامەنووسی، لە زانستگەی میشیگان دا دەست پێکرد، و چەند خەڵاتێکی خوێندکاریی بەدەست هێنا.

هەوەڵین شانۆنامانی میلەر، ئەو پیاوەی کە هەموو بەختەوەرییەکی هەبوو (١٩٤٤) و بارودۆخێکی ئاسایی (١٩٤٤) یان ناوبوو. یەکەمین شانۆنامەی سەرکەوتووی میلەر، هەموو کوڕەکانم (١٩٤٧) باسی بەرەنجامە سۆزدارییەکانی پاش جەنگی جیهانی دووەم دەکات.

مەرگی فرۆشیار (١٩٤٩، براوەی خەڵاتی پولیتسەر)، کە پایەی شۆرەتی میلەری وەکو شانۆنامەنووسێکی گەورەی نەوەی خۆی قایم کرد، سکاڵایەکی توندە دژی بەها ئەمریکاییەکان. ئەم دراما باس ئەنگێزە، ژیانی خەمناکی فرۆشیارێکی گەڕۆك وێنە دەگرێت، کە دەبینێ چرچ و لۆچی پیری کەوتۆتە دەموچاوی، هەست بە شکستێکی قوڵ دەکات، و ئاقیبەت خۆی دەکوژێت. سیحربازانی شاری سالم (١٩٥٣)، کە ناوبانگی میلەری بەرزتر کردەوە، شانۆنامەیەکی نیمچە مێژووییە دەربارەی دادگایی سیحربازانی شاری سالم-ی سەر بە ویلایەتی ماساچوست، لە ساڵی

١٩٦٢ دا. كاراكتەری یەكەمی شانۆنامەكە كیژێكی شەڕانی و سیحربازە، بەڵام دادگایی كارەكان لەوش شەڕانی ترن.
شانۆنامەی نیگایەك لە پردەوە (١٩٥٧، خەڵاتی پولیتسەر، و خەڵاتی رەخنەگرانی درامای نیویوركی وەرگرت) بە مانای كلاسیكی وشە تراجیدیایە. كاراكتەری سەرەكی چیرۆكەكە بە پێشێل كردنی داب و نەریتی كۆمەڵگە، هۆكاری نابووتی خۆی فەراهەم دەكات. نەگونجاوەكان (١٩٦١)، فیلمنایە، دوای روخان (١٩٦٤) درامایەكە لەسەر ئەزموونە شەخسییەكانی میلەر، و لە راستیدا ژیاننامەی خودی خۆیەتی، ئەم درامایە تا رادەیەك لەبەر بەرجەستەكردنی كەسایەتی میگی، كە ئاشكرایە هەمان مەریلیەن مونرو"١٥"ی ئەكتەری سینەماو هاوسەری دووەمی میلەر بوو، هەرایەكی نایەوە، رووداوێك لە ڤیشی (١٩٥٦)، و نرخ (١٩٦٨) دوو شانۆنامەی دیكەی میلەرن.

ئیدوارد (فرانكلین) ئالبی (١٩٢٨–....):

لە نیویورك هاتە دنیاو، لەلایەن خێزانی ئالبییەوە هەڵگیرایەوە. یەكەمین شانۆنامەی بە ناوی: چیرۆكی باخی گیانداران (١٩٥٨)، یەكەمین جار لە بەرلینی رۆژئاوا پێشكەش كرا، و بووە مایەی ناوبانگی ئالبی لە بزووتنەوەی شانۆی بچووك لە دەرێی برودوەی. دووەمین بەرهەمی، مەرگی بسی سمیت (١٩٥٩)، شانۆنامەیەكی یەك پەردەییە دەربارەی كاریگەرییەكانی جیاوازی نەژادی لە ژیانی سپی پێستان دا. چیرۆكی شانۆنامەكە ئاكامی سایكۆلۆژی دەنگبێژێكی رەش پێست نیشاندەدات كە چونكە قبول ناكەن لە نەخۆشخانەی سپی پێستەكانی باشووردا بیخەوێنن، دەمرێت، ئەم شانۆنامەیە لە ساڵی ١٩٦١دا، لەگەڵ شانۆنامەیەكی دیكەی ئالبی دا بەناوی: خەونی ئەمریكایی (١٩٦٠) لە برودوەی دا پێشكەش كرا، كاری دواتری ئالبی، كارتونی لمین (١٩٦٠) شانۆنامەیەكی پانزە دەقیقەیی بوو.
یەكەمین شانۆنامەی درێژی ئالبی: چ كەسێك لە ڤیرجینیا ولف دەترسێت؟ (١٩٦٢) درامایەكی سێ پەردەییە دەربارەی پەیوەندییە بەشەرییەكان. ئالبی لەم درامایەدا پەردە لەسەر پەیوەندی نێوان پیاوێكی مەی ئالودە كە مامۆستای مێژووی كۆلیجەو زێدەڕۆیی سێكسی هەیە، و ژنەكەی هەڵدەماڵێ، كە كیژی سەرۆكی كۆلیجەكەیە. ئالبیسی چكۆلە (١٩٦٤)، شانۆنامەیەكی جیاوازو مجەڕەدی ئالبییە كە دژی بەكارهێنانی مرۆڤ وەك ئامێر دەوەستێ.
پێنجەمین شانۆنامەی ئالبی، كە لە ساڵی ١٩٦٦دا لە برودوەی پێشكەش كرا، بەلانسی حەساس (١٩٦٦، خەڵاتی پولیتسەری ساڵی ١٩٦٧ وەرگرت)ی ناوە. ئەم شانۆنامە جوان و هزرمەندانەیە ژیانی جووتێك لە توێژەكانی سەرێی چینی بۆرژوا وێنە دەگرێت، و بە قەولی ئالبی خۆی "ماهیەتی بەرپرسیارییەكان" باس دەكات.
دوایەمین نووسینی ئالبی دوو شانۆنامەی كورتن كە بەناونیشانی: سەندوق، و لە وتەكانی سەرۆك ماوتسی تۆنگ (١٩٦٨) بڵاوبوونەتەوە.

ئالبی لەنیوەی سەدەی بیستەم بەملاوە ناوبانگێکی جیهانی پەیدا کردو بە یەکێك لە پێشەنگانی بزووتنەوەی شانۆی پێشڕەو دەژمێردرێت.

ژێدەران:

١- هاردینگ (١٨٦٥- ١٩٢٣): بیست و نۆیەمین سەر کۆماری ئەمریکا بوو.

٢- ساکۆو ڤانزیتی: دوو نەفەری ئیتالیایی بوون کە بە تۆمەتی کوشتن و دزی لە ویلایەتی ماساچوست دادگایی و ئیعدام کران. ئەم ماجەرایە ئاژاوەیەکی نایەوە، چونکە ئازادیخوازان باوەڕیان وابوو کە ئەم دوو نەفەرە کە پەیڕەوی ئەنارشیزم بوون، بە هۆی بیروباوەڕەکانیانەوە دادگایی کران، و زۆربە، هەردووکیان بە شەهید دەزانین.

٣- ماندارینی پیر: ماندارین ناوی فەرمانبەرێکی یەکێك لە نۆ پلەو پایەکانی چینی بوو کە هەقی ئەوەیان هەبوو کڵاوی دوگمەدار لەسەر بکەن.

٤- گروپی موهاجیر: ناونیشانی تاقمە نووسەرێکی بە دەسەڵاتی باشوور بوو کە لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا لە شاری ناشویل ناوبانگیان دەرکرد. یەکێك لە ئەندامە کاریگەرەکانی ئەم تاقمە زانایەکی خەڵکی دوڕگەی رود بوو بە ناوی جون کرورانسم، ئەم گروپە بە نیاز نەبوون بڕن بە نووسەرانی پەیڕەوی بزاڤی مۆرکی ناوچەیی، و بە باشوورچیەتی رازی نەبوون، ئەم گروپە لە ساڵی ١٩٢٢ تا ١٩٢٥ گۆڤارێکیان بە ناوی (فیراری) دەرکرد کە بڵاوکەرەوەی بیروبۆچوونیان بوو.

٥- سپارتاکۆس: کۆیلەو شۆڕشگێڕێکی بەناوبانگی رومی بوو کە رابەرایەتی گرنگترین شۆڕشی کۆیلانی (٧٣- ٧١پێش.ز) لە ئەستۆ گرت. کۆیلەکانی لە خۆی خڕ کردەوەو لە ساڵی ٧٢ی پێش.ز دەستی بەسەر هەندێ بەشی باشووری ئیتاڵیادا گرت. سەرەنجام کراسوس بزووتنەوەی کۆیلەکانی سەرکوتکرد، و نزیکەی شەش هەزار کەسی لە کۆیلە دیلەکان لە خاچ دا.

٦- وێنەگەرایان- IMAGISM:

ناونیشانی رێبازێکی شیعری بوو کە لە ساڵانی ١٩١٠- ١٩١٧، بە هاوکاری شاعیرانی وەك ریچارد ئالدینگتون و ئەزراپاوەند لە ئینگلستان دامەزراو کاریگەریی ئەم رێبازە گەییە ئەمریکا. موریدانی ئەم بزووتنەوەیە کە بە وێنەگەرایان ناویان دەرکرد، ئیلهامیان لە رێبازی کلاسیك و رێبازی سەمبولیزمی فەرەنسی وەردەگرت. ئەمانە چڕ کردنەوەو چڕکاریان بە کرۆکی سەرەکی شیعر دەزانی و خۆیان لە وتنی شیعری خاوو سۆزداری دەپاراست و هەوڵیان دەدا هزرو حاڵەتە دەروونییەکان راستەوخۆ بە زمانێکی شیعری مکوم و روون نیشانبدەن. بە شێوەیەکی گشتی بنەماکانی تێوری وێنەگەرایان بریتییە لە: ١- بەکارهێنانی زمانی دیالۆگ، ٢- قسەکردن بە زمانی

وێنـه، ٣- داهێنـانی کێش و وەزنـی نـوێ، ٤- ئـازادی هەڵبـژاردنی بابـەتێن جۆراوجـۆر، ٥- سـوود وەرگرتن لە تۆنی تەوس ئامێز و ناڕەزایی ئامێز سەبارەت بە کۆمەڵگەی سەردەم.

٧- ڤۆرتیزیزم- VORTICISM:

بزتنەوەیـەکی ئـەدەبی تەمـەن کـورت بـوو کـە لـە ئینگلسـتان هاتـە ئـاراوە. پـەیڕەوکارانی ئـەم بزووتنەوەیە بە ڕۆمانتیزمی پڕ ئاوو تاوی شیعری ئینگلیزی سەردەم ڕازی نەبوون و هەوڵیان دەدا کە شێوازێکی کلاسیکی وردو وشك بکەن بە باو.

٨- فینولوزا (١٨٥٣- ١٩٠٨):

شاعیرو ڕەخنەگری هونەریی و ڕۆژهەڵاتناسێکی ئەمریکی بوو.

٩- گروپی نووسەرانی باشووری: ئەم نووسەرانە بە "زەمینی" ناویان دەرکردووە.

١٠- چوار شەممەی خۆڵەکەوە: ASHWEDNESDAY:

لـە سـاڵنامەی مەسـیحی دا بـە یەکـەمین ڕۆژی "چلە" دەگـوترێ کـە بریتییـە لـە چل ڕۆژ تۆبـەو ڕۆژو گـرتن، و یـادەوەری ئـەو چل ڕۆژەیـە کـە مەسـیح لـە بیابـان دا بـە قـەدەر کیفایـەتی نـەفس لـە خـۆراك بردویەتە سەرو بەسەر ئیبلیس دا زاڵ بوو. لە داب و نـەریتی کڵێسـایی دا چـوار شـەممەی کـەوەیی، کەشـیش بـە خۆڵەکـەوە نیشـانەی خـاچ لەسـەر تـەوێڵی عـەوامی خـەڵکی دەکێشـێت و ئـەم وشـانە دووبارە دەکاتەوە: "ئەی مرۆڤ لە یادت بێ، کە تۆ خاکیت، و بۆ خاك دەگەڕێیتـەوە". (سفری پەیدا بوون، سێیەم، ١٩).

* کوارتت: ئاهەنگێك کە بۆ چوار ساز یا چوار گۆرانیبێژ دانرابێ، چوار قۆڵی.

١١- کونکویسـتادور: ناوێکـە کـە بـە فاتیحـانی ئەسـپانیای باشـووری و ناوەنـدی لـە سەدەی شانزەیەمدا، گوتراوە.

١٢- بزووتنەوەی بیت: بزووتنەوەیەکی نیمچە ئەدەبی و نیمچە کۆمەڵایـەتی بـوو کـە لـە نیوەی دەیەی پەنجادا لە نیویورك و کەناری باکووری سانفرانسیسکودا گەشەی کرد. ئەم بزووتنەوەیـە لەلایـەنی کۆمەڵایەتییـەوە دەربـڕی ڕەتکردنـەوەی بـەهاکانی چینی بـورژوا، بارزگـانی و هاوئاهـەنگی لەگـەڵ ڕێسـا کۆمەڵایەتییـەکان بـوو، و لەلایەکـەوە هـەواداری لـە هەژاری ئیرادی، تاك گەرایی، و ڕزگاری لە ڕێگەی جاز، ئەزموونی سێکسی و... دەکرد.

١٣- گروپی شانۆ: ناوی شانۆو گروپە ئەکتەرێك بـوو لـە لەنـدەن، کـە لـە دەیـەی سـی دا بـازاڕێکی گـەرمی هـەبوو، شـانۆنامانی مارکسیسـیتی کرێکـاری و ئەزموونگـەری دەهێنایـە سەر شانۆ.

١٤- ١٤- ئیگوانـا: یـا ئیگـوان، نـاوی بزنمـژۆکێکی گەورەیـە کـە لـە ناوچـە ئیسـتیواییەکانی ئـەمریکاو هەنـدێ دوورگـەی ئۆقیانوسـی گـەورەدا دەژی. جـۆرە ئەمریکاییەکـەیان کەسـکە (ڕەنگـی لقـی ئـەو درەختانـە وەردەگرێـت کـە تیایانـدا دەژی) و درێژییان مەترێك تا دوو مەترە.

١٥- یەکێکە لە چوار: ... (سێ درامانووسـەکەی تـر بریتیین لـە: ویلیـام ئینـگ، تنیسـی ویلیامز، و ئیدوارد ئالبی.

١٦- مەریلیەن مونرو: میلەر لە ساڵی ١٩٥٨دا هاوسەری یەکەمی خۆی تەڵاق داو لەگەڵ مەریلیەن مونرودا زەماوەندی کرد، ئەم ئەکتەرە بە ناوبانگەی سینەما دوای چەند ساڵێك خۆی کوشت.

((٦))

ئەدەبیاتی کۆنی ئینگلیزی

(٦٠٠پ.ز- ١٠٦٦ز)

<u>سەرەتایەکی مێژوویی:</u>

کۆنترین دانیشتوانی دوورگەی بەریتانیا ئیبریانەکان بوون کە بە کشتوکاڵ دەژیان، لە نزیکی ساڵی ٦٦٠پ.ز سەلتەکان روویان کردە بەریتانیا، بەسەر ئیبریەکاندا زاڵ بوون و لەگەڵ ئەواندا تێکەڵ بوون. ئەم قەومە ئاسن و برونزیان هەبوو و خشڵی زێڕیان بەکاردێنا. بلژەکان دوا دەستەی سەلتەکان بوون کە لە دەوروبەری ساڵی ٧٥پ.ز هێرشیان بۆ بەریتانیا هێناو رەواجیان بە جووتیاری و لێدانی سکە دا.

رومیان، لە ساڵی ٥٥ پ.ز بە فەرماندەی ژول سزار پەلاماری بەریتانیایاندا، لە ساڵی ٤٣ پ.ز شدا ئیمپراتۆر کلاودیوسی یەکەم لەشکری کردە سەر دوورگەکەو بەشێکی لێ داگیر کرد. سەرەنجام دوای نزیکەی پێنج سەدە، رومیان لە ساڵی ٤٠٧ز بەریتانیایان بەجێهێشت. لە ساڵی ٤١٠پ.ز، ئیمپراتۆر هونوریوس ئوتونومی بە بریتانیای رووم دا، قۆناغی دەسەڵاتی رومییەکان بەسەر

بەریتانیادا نیوەی یەکەمی سەدەی سێیەمی زاینی بوو کە لەو ماوەیەدا کەلتووری رومی کەم و زۆر بوو بە باو.
لە نیوەی سەدەی پێنجەمەوە تا سەرەتای سەدەی حەوتەمی زاینی ئانگلوساکسوانەکان (لەتیرە جەرمانییەکان بوون) بەشێکی بەرینی بەریتانیایان (کە لەم قۆناغەدا ناونرا ئینگلستان) خستە ژێر رکێفی خۆیانەوە.
ئانگلوساکسونەکان لەگەڵ دانیشتوانی بەریتانیادا (سەلتەکان) تێکەڵاو بوون،و سەلتەکان تەنیا لە سکوتلاندەو ویلزدا سەربەخۆیی خۆیان پاراست. جگە لەمە، سەلتەکان لە ئیرلەندەش دا مانەوە. مەسیحیەت کە لە سەدەی هەوەڵەوە هاتبووە بەریتانیا، لە سەدەی شەشەمدا جارێکی دی لە رێگەی ئیرلەنداو رۆمەوە هاتە ناو ئینگلستان. لەم قۆناغەدا ئینگلستان بریتی بوو لە چەند مەملەکەتێك کە گرنگترینیان: نورتامبریا، کینت، ووسکس–یان ناو بوو. لە سەدەی نۆیەم دا (ساڵی ٨٢٩) ئەم مەملەکەتانە بەسەرکردایەتی وسکس یەکیان گرت، و ئەگبرت–ی شای وسکس–یان بە شاهنشا دانا.
لە سەرەتاکانی سەدەی نۆیەم دا نورمانەکان (کە ئینگلیزەکان دانیمارکیان پێدەگوتن) هێرشیان بۆ ئینگلستان هێنا. ئالفریدی کەبیر، شای ئانگلوساکسونەکان چەند جارێك نۆرمانەکانی شکاند، بەڵام نیوەی رۆژهەڵات و باکوری ئینگلستان کەوتە دەستی نورمانەکان. لە سەدەی دەیەمدا ئەم دەڤەرانە گیرانەوەو یەکێتیی راستەقینە دابین بوو. ئانگلۆساکسۆنەکان رەواجیان بە مەسیحیەت داو کەوتنە ئاوەدانکردنەوەی شارەکان.
لە ئاخرو ئۆخری سەدەی دەیەم دا دۆکەکانی نورماندی دیسان دەستیان بەهێرش کرد، و سەرەنجام لە ساڵی ١٠٦٦ ز ئینگلستان کەوتە ژێر دەستی ویلیامی فاتیح–ی دۆکی نۆرماندی.

نۆرینێکی گشتی:

زمانی ئینگلیزی ئەمڕۆ لە بنەڕەتا درێژەی زمانی ئینگلیزی کۆن یان ئەنگلۆساکسونە کە وا دیارە لە دەوروبەری ٦٠٠– ١١٠٠ ز باو بووە. ئینگلیزی کۆن لە نیوەی سەدەی یازدەیەمەوە جێگەی بۆ ئینگلیزی ناڤین چۆڵ کرد، و ئەویش پاشان جێی خۆی بۆ ئینگلیزی ئێستا چۆڵ کرد.
گەورەترین بەیتی ئینگلیزی کۆن بیوولف: BEOWULFی ناوە کە لەگینە لە ئاخرو ئۆخری سەدەی حەوتەمی زاینی، لە دەوروبەری نورثامبریا دا نرابێ. ئەم بەیتە کە بە کۆنترین داستانی ئینگلیزیش دەژمێردرێ، نزیکەی سێ هەزارو دوو سەد بەیتەو دانەرەکەی نادیارە.
رووداوەکانی بیوولف لە دانیمارك و سوێدا روو دەدەن. کۆشکی میوانداری هیروتگار: HROTHGARی شای دانیمارك، هەموو شەوێك لەلایەن گریندلەوە: GRENDEL پەلامار دەدرێ، گریندل جانەوەرێکی ترسناکە کە لە دەریاچەیەك دەژیو شەوانە هێرش دەکاتە سەر تەلاری نێوبراوو چەند کەسێك لە جەنگاوەرانی هیروتگار دەکوژێت و دەیان خوات. بیوولفی قارەمانی لاوی دلاوەری خەڵکی باشووری سوێد، دەچێتە هانای هیروتگار. شەوێك بۆگریندل دەچێتە کەمین، و سەرەنجام لەگەڵیا تێك دەگیرێت.

بیوولف دەستەکانی دێوە با دەداو لە شانییەوە دەری دێنێ. و دەیکوژێت. شەوی دواتر دایکی گریندل بۆ تۆڵە سەندنەوە دێ بۆ تەلارەکە. بیوولف لەگەڵ ئەویشدا تێ دەگیرێت، و تابنی دەریاچەکە راوی دەنێ و بە شمشێرێکی ئەفسوناوی دەیکوژێت.

بیوولف دوای چەندین ساڵ دەگاتە پایەی پاشایەتی وڵاتەکەی. پەنجا ساڵ بە کامەرانی سەڵتەنەت دەکات. ئاقیبەت، لە پێناوی بەرگری لە وڵاتی خۆی لەگەڵ ئەژدیهایەکی ئاگرین هەناسەدا تێك دەگیرێت. بیوولف ئەژدیهایەکە، کە نیگابانی گەنجێکی گەورەشە، دەکوژێت، بەڵام ئەو بە خۆیشی بە سەختی بریندار دەبێ و گیان دەسپێرێت. بەیتەکە بەوەسفی خەمناکی رێورەسمی سووتاندنی بیوولف کۆتایی دێت.

کەرەستەکانی داستانی بیوولف زیاتر لە مێژوو و ئەفسانانی فولکلۆری ئەسکەندیناڤییەوە وەرگیراوە، ئەم داستانە وێنەیەکی دڵگیر لەمەڕ ژیان لەو رۆژگارە کۆنەدا دەگرێت، و چیرۆکی شەڕی سەخت، قارەمانیەتی، و هەروەها رەنجی مرۆڤانی ئەو رۆژگارە دەگێڕێتەوە. ئەم بەیتە قافیەی نییە، لەبری ئەوە، بە تۆن و فۆنەتیکی سەرەتای نیوە بەیتەکان رازێنراوەتەوە.

هەندێ بەیتی دیکەی ئینگلیزی کۆن هەن، لەوانە: سفری پەیدا بوون-١ و سفری پەیدا بوونی- ٢. سفری پەیدابوونی -١ بەیتێکی تاقەتبەرە، کەمو زۆر مێژووی کۆنی لە خۆ گرتووەو لە تەوراتەوە وەرگیراوەو لە قاڵبی هەڵبەستی ئینگلیزی کۆن دا داڕێژراوە، بەیتی کورتی سفری پەیدا بوونی- ٢، دەربارەی سەرەتای جیهانەو سزای خوا بۆ شەیتان و هەروەها شوێنی سزادان لە دۆزەخدا بە شێوەیەکی جوان وەسف دەکات. هەندێ بەیتی دیکەش لە تەوراتەوە وەرگیراون. سفری دەرچوون، چۆنیەتی دەرچوونی بەنی ئیسرائیل لە میسر دەگێڕێتەوە. و بەیتی مەسیح و شەیتان، سەر بورەکانی ژیانی عیسا دەگێڕێتەوە.

ناوی دوو شاعیری ئینگلیزی کۆن، کدمەن (سەدەی حەوتەمی ز) و کینیوولف (سەرەتاکانی سەدەی نۆیەمی ز) زانراوە. کدمەن یەکەمین شاعیری مەسیحی ئینگلیزییە. ئەمە شوانێکی نەخوێندەوار بووە کە شەوێك لە خەونیا فریشتەیەك لێی پەیدا دەبێ و فەرمانی پێ دەکات کە شیعر لە ستایشی خودادا بڵێت، لەو زەمانە بە دواوە، کدمەن لە دێرێك دا دەکەوێتە گوتنی هۆزانێن چیرۆکڤانی بە ئیلهامی مێژووەکانی تەورات و رازاوە بە تۆن و فۆنەتیکی سەرەتای نیوە بەیتەکان. بەشێك لە ستایشێکی درێژی لە پاش بەجێماوە.

کینیوولف، شاعیرێکی دیکەی ئینگلیزی کۆن بووەو بنیادەمێکی مەزەبی بووە، بەلای کەمەوە خاوەنی چوار بەیتی هاوتۆنی سەرەتایە: جولیانا، چارەنووسی یاوەران، مەسیح، و ئیلینە.

ئەو شیعرە لیریکیانەی لە ئینگلیزی کۆن ماونەتەوە: "گلەیی دیور"، "پەیامی مێرد"، "سەرگەردان" و "گلەیی ژن" یان ناوە.

دەربارەی بەرهەمێن پەخشانی ئینگلیزی کۆن، جگە لەو یاسایانەی کە لە سەرەتاکانی سەدەی هەفتەمی زاینیدا دانراون، و لە بنەڕەتدا لە خانەی ئەدەبیات دا نەبوون، دەبێ ئاماژە بۆ ساڵنامەی ئانگلوساکسون (دەوروبەری ٨٩١- ٩٢٤) بکرێت کە قۆناغە هەوەڵینەکانی مێژووی ئینگلستان لە خۆ دەگرێت. ئالفریدی گەورە (٨٤٩- ١٩٠١) کە یەکێك لە خۆشەویست ترین پاشایانی

ئینگلستان بووه، سەرپەرشتی ساڵنامەی کردووه، کە بە سەرچاوەیەکی مێژوویی گرنگ دەژمێردرێ. کۆمەڵێك بەرهەمی لاتینیشی بۆ سەر زمانی ئینگلیزی کۆن وەرگێڕاوەو لەواری بوژاندنەوەو پەرەپێدانی زانستدا کەسێکی کۆشا بووە.

گەورەترین پەخشاننووسی ئینگلیزی کۆن ئالفریك (دەوروبەری ٩٥٥- ١٠٢٠)ی ناو بووە، بەرهەمە سەرەکییەکانی ئەو وەك: ئامۆژگاری (٩٠٠- ٩٠٤)و ژیاننامەی قەدیسان (٩٩٣- ٩٩٦) لە بواری کاروباری ئاینی دا بوون. ئالفریك هەم بەلاتینی و هەم بە ئینگلیزی کۆن نووسیویەتی، و پەخشانی ئەویش کێشدارو بە هاوتۆنی و فۆنەتیکی سەرەتای نیوە بەیتەکان رازاوەتەوە.

((٧))

ئەدەبیاتی ئینگلیزی ناڤین

(١٠٦٦ز- ١٤٨٥ز)

سەرەتایەکی مێژوویی:

ئینگلیستان لە ماوەی سالآنی ١٠٦٦- ١١١٥ز، لە ژێر دەسەڵاتی شاهانی نورماندا بوو، پاشایەتی ویلیامی فاتیح،ی دۆکی نۆرماندی، کە لە ساڵی ١٠٦٦دا تەخت و تاجی ئینگلستانی بە هەقی خۆی راگەیاند، بە قۆناغێکی تازە لە مێژووی ئەم دورگەیەدا دەژمێردرێت. لە ساڵی ١١٥٤دا تەختو تاجی ولآت گەییە هنری دووەم، کە لە ماڵباتی پلانتاژنت بوو. لە زەمانی ئەودا زنجیرەیەك ریفۆرمی دادەوانی ئەنجام دراو شێوە کۆنەکانی دادوەری لە رێگەی دادی خوایی، واتە دوئیل و تاقیکردنەوە بە ئاسنی سوورەوە کراو، یان ئاوی کولاو، لابرا، لە زەمانی پاشایەکی دیکەی ئەم ماڵباتە، جۆن لاکلەند (١١٩٩- ١٢١٦)، بارونەکانو کلێساو هاوولآتیان دژی ئەو یەکیان گرتو

ئیمتیازاتی خۆیان بە گوێرەی ماگناکارتا یان "بەیاننامەی گەورەی ئازادی- ١٢١٥" چەسپاند. ئەم بەیاننامەیە لەرووی یاساییەوە بەردەوام دەسەڵاتی پاشای کەم دەکردەوە، بەڵام لاکلەندو جێنیشینەکەی، واتە هنری سێیەم "پاشایەتی ١٢١٦- ١٢٧٢" هیچ پرەنسیپێکی بەیاننامەکەیان ئەنجام نەدا. بارونەکان جارێکی دیکە راپەڕین و سوپای پاشایان تێك شکاند (١٢٦٤). سەرەنجام بارونەکان لە ١٢٦٥دا ئەنجومەنێکیان دامەزراند کە بە یەکەمین پارلەمانی ئینگلستان دادەنرێ، ئەم پارلەمانە کە نوێنەری توێژە باڵاکانی کۆمەڵگە بوو، واتە نوێنەری بارونەکان، روحانیانی پایەبەرز، دلاوەران، و هاووڵاتیانی دەوڵەمەند بوو، پاشان گۆڕا بە "دەزگای باڵای یاسادانان".

یەکێك لە رووداوە سەرەکییەکانی بەشی کۆتایی سەدەکانی ناڤین، واتە ساڵانی (١٣٠٧- ١٤٨٥)، هەڵگیرسانی شەڕی سەد ساڵە (١٣٣٧- ١٤٥٣)ی نێوان فەرەنساو ئینگلستان بوو. لە ساڵانی ١٣٤٨- ١٣٤٩دا تاعون (رەشە مەرگ) کە سەرانسەری ئینگلستانی گرتەوە، قات و قڕی و مەسەلەی کەمبوونی کرێکاری هێنایە پێشێ، و دێهات لە دانیشتوان خاڵی بوون، باجی جەنگیش کە لە گوندنشینانی هەژار وەردەگیرا، بەردەوام زیادی دەکرد، سەرەتای جەنگەکانی سەد ساڵە بووە مایەی نارەزایی زۆربەی خەڵکی، ئەنجام لە رۆژهەڵاتی ئینگلستاندا راپەڕینی جووتیاری لە رای هەڵوەشاندنەوەی کۆیلایەتیدا بەرپا بوو (١٣٨١). ئەم راپەڕینە بە دەستی فیوداڵەکان، شارنشینان، دەوڵەمەندان و سوار چاکان سەرکوت کرا، بەڵام لەگەڵ ئەمەشا جەزرەبەیەکی توندی بە فیودالیزمی ئینگلستان گەیاند، و ئاقیبەت لە سەدەی پانزەیەم دا داب و رەسمی کۆیلایەتی و کۆیلەداری لەم دورگەیەدا روو لە نەمان چوو.

لە ئاخرو ئۆخری سەدەی پانزەیەم دا لە نێوان هەردووماڵباتی لنکستەرو یورك دا زنجیرە شەڕی ناسراو بە جەنگی گوڵان(١) (١٤٥٥- ١٤٨٤)، لەسەر داگیرکردنی تەخت و تاجی ئینگلستان رووی دا، کە لە کۆتایی دا هنری حەوتەم لە بنەماڵەی تودور گەییە دەسەڵات و پاشایەتی. مێژووی تازەی ئینگلستان لە سەرەتای پاشایەتی ئەوەوە لە ساڵی ١٤٨٥ دەست پێدەکات.

نۆڕینێکی گشتی:

ئەدەبیاتی ئینگلیزی ناڤین، ناونیشانێکە کە بە ئەدەبیاتی ئینگلستانی ساڵانی ١١٠٠- ١٥٠٠ز دەگوترێ.

حفرچاسر (دەوروبەری ١٣٤٠- ١٤٠٠):

گەورەترین شاعیری ئینگلیزی سەدەکانی ناڤین بوو، کە بە "بابی شیعری ئینگلیز"یان ناو ناوە. پیاوێکی خوێنەوار، لاتینی زان، و ئاشنا بە شیعری فەرەنسی و ئیتاڵیایی بوو، لە لەندەن، لە خێزانێکی خزمەتکاری دەربار، هاتە دنیاوە، بە خۆشی لە ساڵی ١٣٥٧دا چووە خزمەتی شازادەیەك بە ناوی لیونل. لە ساڵی ١٣٥٩دا لە هێرشی سوپای ئینگلستاندا بۆ سەر فەرەنسا بەشداری کرد، و یەخسیر بوو، لێ لە ساڵی ١٣٦٠ دا بە دانی فدیە ئازاد بوو، چاسەر لە ساڵی

١٣٦٦ دا هـاودەمێکی مەلیکـەی ئینگلسـتانی خواسـت، و لـە سـاڵانی ١٣٦٨ –١٣٧٨ دا بـەکاری خەوەردزی سیاسی بۆ هەندەران، و زیاتر بۆ فەرەنسا رۆیی.

بەرهەمـەکانی سـەرەتای چاسـەر وەکـو: کتێبـی دوشـس (١٣٦٦) و چـیرۆکی گولاسـۆر(١٣٧٠ ، وەرگێڕانە لە فەرەنسییەوە)، زۆر لە ژێر کاریگەری داب و پێوەری شیعری عاشقانەی فەرەنسی دان. ئـەم دوو کتێبـەی چاسـەر لـە قـاڵبی هـۆزانێن هەشـت سـیلابی دا دانـراون. کاریگـەریی ئـەدەبیاتی ئیتاڵیایی، بە تایبـەتی دانتی، لـە بەیتـەکانی چاسردا، بە تایبـەتی لـە: ماڵی شـۆرەت (دەوروبـەری ١٣٨٠) و پەرلـەمانی مریشـکان (دەوروبـەری–١٣٨٢) ئاشـکرایە. لـە بەیتـەکانی دیکـەی چاسـەر، ترویلـوس و کرسـیدا (دەوروبـەری– ١٨٨٥)، لـە فیلوسـتراتو، کـە بـەیتێکی بـەناوبانگی بوکاچووە وەرگێراوە.

شاکاری چاسەر، چیرۆکەکانی کونتربرییە (دەوروبـەری ١٣٨٧)، ئەمـە گەنجینەیەکە لـە چیرۆکانی جۆراوجۆر، کـە لـە زمـانی ئـەو زیارەتکەرانەوەکـە بـۆ زیـارەتی مـەزاری قـەدیس تۆمـاس ئیبیکت لـە لەندەنـەوە بـۆ کـونتربری دەرۆن، دەگێڕدرێنـەوە، کـۆی چیرۆکەکانی کـونتربری بریتییـە لـە بیسـت و چـوار چیرۆك کـە لـە هەڤـدە هـەزار بەیتـدا، لـە قـاڵبی بـەیتی دە بڕگـەیی هۆنراونەتـەوە. لـە میانـەی چـیرۆکەکانەوە کەسـایەتی زیارەتکـەران، کـە خـەڵکانی کوچـەو بـازاڕ، بازرگـان، مـافزان، ئاشـپەز، دەریاوان، جووتیار، و ئاشەوانن، بە جۆرێکی زندوو و واقیعی وەسف کراوە.

چاسەر، شیعری قافیەداری لە جیاتی بەیتی بێ قافیەی هاوتۆن هێنایە ئاراوە، بەڵام هەر چەندە ئەو بـە خـۆی هـاوتۆنی بەکارنـەدەهێنا، ئـەم قالبـە کـەم و زۆر لـە سـەردەمی ئـەودا بـاوی هـەبوو. بـەیتی خەونی پیرزی جووتکار (دەوروبەری ١٣٦٢– ١٣٧٨)، کە زیاتر هۆنراوەی کەسێکە بە ناوی ویلیام لانگلانـد (١٣٣٢– ١٤٠٠)، لـە قـاڵبی هـاوتۆنی دایـە. لانگلانـد لـەم حیکایەتـە ئـەخلاقی و تـەنزە کۆمەڵایەتییەدا، لە دنیای خەون دا خەمگینانە ئەوە دەگێڕێتەوە کە چۆن زۆربـەی خـەڵکی گـەنجینـە درۆینەکانی ئەم دنیا بە باشتر دەزانن لە گەنجینە راستەقینەکانی بە هەشت.

لە بەیتی سێرگاوین و سوار چاکی سەوز پۆش (دەوروبەری ١٣٧٠) دانراوی شاعیرێکی گومناوە بـە نـاوی شـاعیری مـرواری، ئـەویش لـە قـاڵبی هـاوتۆنی سـەرەتادایە. ئـەم شـاکارەی ئینگلیـزی نـاڤین یەکێك لـە ئەفسـانەکانی ئارتورشـاو دلاوەرانـی مێزگرد دەگێڕێتـەوە. سیرگاوین،ی سوارچاکی ئـەم ئەفسانەیە، بە تواناو زیرەکییەکی زۆرەوە لەگەڵ هێزێن ئەفسوناوی دا دەکەوێتـە شـەڕ، سـەرەنجام، سەرە بەرزانە بەسەر هاتەکە بە کۆتا دەگەیەنێ.

رەنگـە شـاعیری مـرواری (ئـاخرو ئـۆخری سـەدەی چـواردەیەم) جگـە لـە بـەیتی سـێرگاوین، دانـەری هەرسێ بەیتی: مرواری، پاکی، و حەوسەڵە،–ش بێ، کە هەرسێکیان بـە شـێوەی هـاوتۆنی سـەرەتا دانراون.

پەخشانی ئینگلیزی ناڤین کەم و زۆر مەزەبییە، باشترین نموونـەی نووسینانی مـەزەبی سـەرەتایی پارچەیەکە بە ناوی: دابی خواناسان (١٢٧٣؟)، کە بریتییە لـە زنجیرە دەسـتوراتێکی ورد بـۆ ژنـانی زاهید. بەرهـەمێکی دیکـەی مـەزەبی ئـەم قۆناغـە بـەناوی: شـێوەی ژیـانی تـەواوە، بەرهـەمی ریچارد رول ئوف همپول–ی زاهیدە (دەوروبەری ١٣٠٠–١٣٤٩). ریچارد کە بەرهەمێکی زۆری بە لاتینی و

ئینگلیزی نووسیوه، لە دێڕ بە دێڕی نووسینەکانیا جۆش و خرۆش و سۆزی مەزەبی شەپۆل دەدات. پەخشانی رول لە مێژووی پەخشانی ئینگلستاندا بایەخێکی زۆری هەیە.

جۆن ویکلیف (دەوروبەری ١٣٢٠- ١٣٨٤):

پەخشاننووسێکی دیکەی بەرجەستەی ئینگلیزی میانەیە، و حەکیمێکی ئیلاهی و ریفۆرمخواز بوو، ئەو کە گەلێك لە ئەندێشە مەزەبییەکانی سەردەمی خۆی دایە بەر رەخنە، باوەڕی وابوو کە هەموو مەسیحیان دەبێ کتێبێکی پیرۆزیان بە زمانی خۆماڵی خۆیان لەبەر دەستدابێ، و یەکەمین تەرجەمەی تەواوی کتێبی پیرۆزی بە زمانی ئینگلیزی فەراهەم کرد. ویکلیف هەندێ بەشی تەوراتی بە خۆی تەرجەمە کردو ئەویتری یاوەرەکانی کردیان.

کاری وەرگێڕانەکە لە ساڵی ١٣٨٨دا تەواو بوو، بەڵام تا ساڵی ١٨٥٠ بڵاونەبووەوە، ویکلیف لەبەر هێرشە توندەکانی بۆ سەر رەهبانیەت و بیروباوەڕی وشك و بنجبڕ بە "ئەستێرەی بەرەبەیانی ریفۆرمی ئاینی" بەناوبانگە.

بەرهەمێکی دیکەی پەخشانی گرنگی ئینگلیزی ناڤین، مەرگی ئارتورە، نووسینی سێرتۆماس مالورییە (دەوروبەری ١٤٠٨- ١٤٧١)، ئەم بەرهەمە لە دەوروبەری ساڵی ١٤٦٩دا، کە مالوری لە زیندانا بوو، تەواو بوو، و لە ساڵی ١٤٨٥دا بە هەوڵ و هیمەتی ویلیام کاکستون(٢) بە چاپ گەییشت. کاکستون کۆمەڵێکی جوانی مەرگی ئارتوری، کە بریتییە لە هەشت چیرۆکی جیاوازی ئارتۆرشاو سوارچاکان، لە قاڵبی چیرۆکێکی درێژدا داڕشتووە.

حیکایەتەکانی ئارتورشاو سوارچاکان-ی ئەو هەمیشە ئیلهام بەخشی گەلێك لە نووسەران بووە. دەربارەی ئارتۆر، کە کەسایەتیەکی نیمچە مێژوویی و نیمچە ئەفسانەییە، چیرۆك و حیکایەتانی زۆر ئامادەکراوە، ناوەڕۆکی سەرەکی ئەم حیکایەتانەش بریتییە لە گەڕان بە دووی جامی مقەدەس دا، شەڕەکانی ئارتۆر لەگەڵ دژمناندا، بە تایبەتی لەگەڵ رۆمیاندا.

هەوەڵین شانۆنامانی ئینگلیزی چیرۆکی مەزەبیان وێنە دەگرت، و لە دەوروبەر یان لە ناو کڵێسادا نمایش دەکران. ئەم شانۆنامە کۆنانە، بە شانۆنامەی موعجیزات و شانۆنامەی رەمزوراز ناو دەبران، بەگوێرەی ئەو شارانەی تیایاندا نمایش دەکران بەسەر چوار دەستەی یورك، کاونتی، چستر، و ویکفیلدا دابەش دەکران.

شانۆنامانی رەمزوراز لە تەوراتەوە هەڵدەهێنجران، و شانۆنامەی موعجیزات لەسەر بنەمای موعجیزات و کەراماتی مریەمی مقەدەس و قەدیسان رۆنرا بوون. ناوەڕۆکێن شانۆنامانی موعجیزات یا کەشف و کەرامات فرەو هەمە جۆر بوون: سەرپێچی ئادەم و حەوا، نوح و تۆفانی مەزن، ئیبراهیم و ئیسحاق، ژیانی عیسا، و ئەم جۆرە بابەتانە، ئەم شانۆنامانە کەسانی ئاماتۆرو هاوی لەسەر جۆرە شانۆیەك کە بریتی بوو لە ئەوزارێکی عەرەبانە ئاسا، ئەنجامیان دەدا. ئەم عەرەبانە گەرۆکە بۆ دەڤەرانی جیاواز دەبراو شانۆنامەکە لە هەر گەڕەکێك دا نمایش دەکرا.

هەر چەندە شانۆنامانی موعجیزات لە دووی مەبەست و ئارمانجی مەزەبی و جددی بوون، لەگەڵ ئەوەشا، کۆمیدیای ئینگلیزی لە ناو جەرگەی ئەو شانۆنامانەوە هاتە ئارا.

لە ئاخرو ئۆخری سەدەی چواردەما جۆرە شانۆنامەیەکی تازە سەری هەڵدا کە بە شانۆنامەی ئەخلاقی بەناوبانگە. ئەم جۆرە شانۆنامانە لە شانۆنامانی رەمزو رازو موعجیزات درێژتر بوون، و هەندێ جار بە هیمەتی ئەکتەرانی پیشەیی ئەنجامدەدران، کاراکتەرانی شانۆنامانی ئەخلاقی لە قاڵبی سیفەتو خەسڵەتی مجەڕەدی وەکو حەقیقەتو تۆڵەو ئاوەزدا، دەردەکەوتن. شانۆنامانی ئەخلاقی لە رووی تەکنیکەوە زۆر پەرەیان سەند، لە کۆتایی سەدەی پانزەیەمدا بەسەر هەڵدانی یەکێك لە باشترین شانۆنامانی ئەخلاقی بەناوی: هەموو مرۆڤێك، دراما بەرە بەرە بەرەو پوختەیی تەواو دەچووە پێشێ. شانۆنامەی هەموو مرۆڤێك، کەم لە هۆڵەندییەوە بۆ ئینگلیزی وەرگێڕدرا بوو، چیرۆکی کۆتایی ژیانی "هەر مرۆڤێك" لەو دەمەدا کە مەرگ بەسەریا زاڵ دەبێ، وێنە دەگرێت. کاراکتەرانی ئەم شانۆنامەیە بریتین لە: "جوانی" ، "زانست"، "دەسەڵات" و "کرداری چاك". کاراکتەری سەرەکی شانۆنامەکە "مرۆڤە" کە مەرگ بانگی دەکات، بێهودە هەوڵدەدا "دۆستی"، "هاوکاری"، "میهرەبانی"، "سەروەت"، و "جوانی" بکات بە هاوسەفەری خۆی، بەڵام هەموویان بەجێی دێڵن، تەنیا "کرداری چاك" بە وەفاداری دەمێنێتەوەو هەمیشە لەگەڵیدایە.

لە سەدەکانی پانزەیەمو شانزەیەم دا جۆرە شانۆنامەیەکی دیکە بە ناوی ناو پەردە: INTERLUDEش باو بوو. مێژووی پەیدا بوونو ماهیەتی ناو پەردە بە تەواوەتی دیار نییە، بەڵام ئەگەری ئەوە هەیە کە ئەم شانۆنامانە شێوەیەکی ئینتیقالی نێوان شانۆنامەی موعجیزات و شانۆنامەی ئەخلاقی بێ، شانۆنامانی ناو پەردە پتر پێکەنیناوی بوون، و عادەتەن دوور لە کلێساکان، لە کۆلیجو باخەکانو ماڵە دەوڵەمەندان دا ئەنجام دەدران. باشترین نموونەیان ناو پەردەیەکە بە نێوی: چوار پ(ئەنجامدان دەوروبەری ١٥٢٠، بڵاوبوونەوە دەوروبەری ١٥٤٤)، نووسینی جۆن هیوودە (دەوروبەری ١٤٩٧- ١٥٨٠) کە شاعیرێکی تەنزەوانو ناوپەردەسازە. لەم ناو پەردەیەدا چوار کەس (کە کارەکانیان بە پیتی "پ" دەست پێ دەکەن) لەسەر گوتنی گەورەترین درۆ پێشبڕکێ لەگەڵ یەکدا دەکەن، و پیاوێك براوە دەبێ کە دەڵێت هەرگیز ژنێکی کەم حەوسەڵەی نەدیوە.

<u>ژێدەر:</u>

١- جەنگی گوڵان: WARS OF THE ROSES: نیشانەی لنکسترەکان گوڵە باخی سورو نیشانەی یورکەکان گوڵە باخی سپی بووەو لەبەر ئەمە جەنگی نێوان دوو بنەماڵە کە بە "جەنگی گوڵان" ناوی دەرکردووە.

٢- ویلیام کاکستون- WILLIAM GAXTON: (دەوروبەری ١٤٢٢- ١٤٩١) چاپخانەدارێکی ئینگلیز بوو. یەکەمین چاپخانەی لە ١٤٧٦- ١٤٧٧ لە وست مینستەر دامەزراندو نزیکەی سەد کتێبی بڵاوکردەوە.

((٨))

رێنیسانس و سەردەمی ئیلیزابت

(١٤٨٥- ١٦٢٥)

سەرەتایەکی مێژوویی:

قۆناغی سەڵتەنەتی ماڵباتی تودور (١٤٨٥- ١٦٠٣) سەردەمی گەشانەوەی سەرمایەداری ئینگلستان و لە قۆناغە پرشنگدارەکانی مێژووی ئەم دوڕگەیەیە. ماڵباتی تودور دەسەلاتێکی تەقریبەن بێ سنووری بەدەست هێنا، و قۆناغی ئەوان قالبی سەردەمی حکومەتی رەهای ئینگلستانی وەرگرت.

هنری هەشتەم کڵێسای ئینگلستانی لە کڵێسای روم جیاکردەوە، و خۆی بەرابەری کڵێسای نۆبونیادی ئەنگلیکان دانا (١٥٣٤). ریفۆرمانی ئاینی ئەنجام دا، دەسەڵاتەکانی پاپای رەتکردەوەو دێرەکانی هەڵوەشاندەوە، لە سەردەمی ئەودا کڵێسای ئەنگلیکان بوو بە کڵێسای دەوڵەتی و هەموو ئینگلیزەکان ناچاری پەیرەوکردنی کران. کڵێسا تازەکە، بورژوازی و ئەشراف تازە پێرۆکەی رازی نەدەکرد. بۆرژوازی دەیویست کڵێسا سادەترو کەم خەرج تر، و لە پاشماوەی ئاینی کاتولیک پاك بێتەوە، لایەنگرانی ئەم پاککردنەوەیە لە ئینگلستاندا بەپیرایشگەران بەناوبانگن. ئینگلستان لە زەمانی ئیدواردی شەشەم دا مەزەبی پروتستانی قبول کرد. سەرمایەداری، بە پەرەسەندنی پیشەسازی خوری و لە رێگەی بازرگانی دەگەڵ روسیاو عوسمانی و هندا دەستی پێکرد. لە زەمانی ئیلیزابتی یەکەم دا (١٥٥٨- ١٦٠٣)دا رکابەری بازرگانی و رامیاری شەڕی ئینلگستان و ئەسپانیای لێکەوتەوە، کە لە جەرگەی ئەو شەڕەوە ئینگلستان وەکو هێزێکی دەریایی سەری دەرهێنا. لە سەردەمی ئیلیزابت دا بازرگانی و پیشەسازیش هاندرا، و زۆر کۆمپانیای بازرگانی، کە گرنگترینیان کۆمپانیای هندی رۆژهەڵاتی بوو، پشتیوانیان لێکراو پارێزران.

لە سەدەی شازدەیەمدا لە ئینگلستاندا ئامۆژگاریانی تازە پەرەی سەندو رەوت و رێبازانی مرۆڤپەروەرانە رووی کردە زیادی. گەورەترین مرۆڤپەروەری ئینگلیزی لەم سەردەمەدا سێرتۆماس مۆر (١٤٧٨- ١٥٣٨) بوو، کە یوتوپیاکەی (١٥١٦) ئەو یەکەمین بەیاننامەی مرۆڤپەروەری ئینگلیزییە.

بەمردنی مەلیکە ئیلیزابت ماڵباتی تودور بڕایەوە، و پاشای سکۆتلاند، جیمزی یەکەم ستورات (١٦٠٣- ١٦٢٥) لەسەر تەختی پاشایەتی ئینگلستان دانیشت. لەم سەردەمەدا پەیوەندی نێوان پەرلەمان و پاشا تێك چوو. چینی بورژواو بازرگانانی دەوڵەمەند دەسەڵاتێکی زۆریان پەیدا کرد. ناکۆکی نێوان کڵێسای فەرمی و پیرایشگەران (کە لایەنگری پەرلەمان و دژی پاشا بوون) توند بوو، و وڵات بەسەر دوو ئۆردووی رەقیب دا –لایەنگرانی پاشاو لایەنگرانی پەرلەمان- دابەش بوو، و ئەنجام کار گەییە شۆڕشی پیرایشگەری و جەنگی ناوخۆ.

نۆڕینێکی گشتی:

قۆناغی پاشایەتی دوورو درێژی مەلیکە ئیلیزابتی یەکەم (١٥٥٨- ١٦٠٣)، سەردەمی ئاشتی و ئاسوودەیی بوو، ئەو کۆتایی بە دەسەڵاتی مەزەبی و رامیاری بێگانان هێنا، جارێکی دیکە ئاینی پرۆتستانی چەسپاند، گیانی ناسیونالیستی و یەکبوونخوازی بەهێز کرد. لە سەردەمی ئەودا ئینگلستان بوو بە هێزێکی دەریایی و ئیمپراتۆریەتێکی گەورە. لە سەردەمی ئەودا گەلێك لە "یەکەمینەکان"و "گەورەترینەکان" لە ئەدەبیاتدا پەیدا بوون. دەرباری ئیلیزابت بوو بە بنکەی هۆزانی لیریکی وەخت، و مەیدانی شاعیرانی وەك سێر فیلیپ سیدنی، ئیلیزابت شەیداو ئاشقی دراماش بوو، و گەلێك لە شانۆنامەکانی شکسپیر لە دەربارەکەیدا نمایش کران. بە هەر حاڵ، سەردەمی مەلیکە ئیلیزابت هەندێ جار بەسەردەمی رێنیسانس-ی ئینگلستان ناو دەبەن. و ئەم سەردەمە پرشنگدارە، لە واری سیاسەتدا بە ئیعدامکردنی ماری ستوارت (١٥٨٧) دەست

پێدەكات، و لە مەیدانی ئەدەبیاتدا بە بڵاوبوونەوە ساڵنمای شوان (١٥٧٩)ی دانانی ئەدموند سپنسەر دەست پێدەكات.

هۆزان

سێرتۆماس وایت (١٥٠٣؟- ١٥٤٢)و هنری هوارد، ئورل ئوف سوری (١٥١٧؟- ١٥٤٧) عادەتەن بە بناغە دانەرانی قوتابخانەی شیعری لیریكی ئینگلیزی، كە لە ناوەندی سەدەی شانزەیەمدا گەشایەوە و تا سەدەی هەڤدەیەم بەردەوام بوو، دەزانن.ئەم جووتە شاعیرە غەزەلخوانە هەردووكیان ئیلهامیان لە شاعیرانی ئیتاڵیا وەرگرت، بەڵام یەكەمجار وایت غەزەلی هێنایە ئینگلستانەوە. هوارد لەم بارەیەوە گرنگە كە یەكەمین شیعری ئازادی ئینگلیزی نووسی.
لە سەردەمی ئیلیزابت دا، و تەنانەت پێش ئەویش، شیعر گوتن بەشێك بوو لە خوێندنی نەجیب زادەكان، كەشكۆڵانی غەزەل و شیعری لیریكی بازاڕێكی گەرمیان هەبوو. باشترین ئەم كەشكۆڵانە، گۆڕانی و غەزەلان (١٥٥٧)ی ریچارد تاتلی چاپخانەدار بوو، كە نەوەدو شەش شیعری وایت، چل شیعری هوارد، و سەدوسی و پێنج شیعری شاعیرانی دیكەی لە خۆ دەگرت. ئەم یەكەمین كۆ شیعرە ئینگلیزییە لە ماوەیەكی كەمدا چاپی دووەم كرایەوە، كە ئەمڕۆ بە كەشكۆڵی تاتل بەناوبانگە.

ئیدمون سپنسەر (١٥٥٢؟- ١٥٩٩):
گەورە ترین شاعیری نەدراماتیك-ی رۆژ بوو، لە ساڵانی ١٥٩١- ١٥٩٩دا میری شاعیرانی دەربار بوو، لە ساڵی ١٥٧٩دا ساڵنمای شوانی بڵاوكردەوە، كۆی دوانزە شیعرە كە لە باشترین شیعرێن شوانكارەیی ئینگلیزییە.
شاكاری سپنسەر، مەلیكەی پەریان (١٥٨٩- ١٥٩٦) بوو، كە قەرار بوو لە دوانزە كتێباندا تەواو بكرێ، بەڵام سپنسەر تەنیا شەش كتێبی یەكەمو دوو بەش لە كتێبی حەوتەمی تەواو كرد. ئەم بەرهەمە مەزنە داستانێكی نەتەوەییە دەربارەی گەورەیی سەردەمی ئیلیزابت و ئینگلستان، چیرۆك و رۆمانسێكی خەیاڵییە، و حیكایەتێكی مەزەبی و ئەخلاقییە لەمەڕ گەڕانی روحی ئینسان لە رزگاری، و گەواهی نۆڕین و دیدی قوڵی ئەخلاقی، وەستایی لە هونەری شیعر، و باڵا دەستی شاعیرە بەسەر زماندا. لەم داستانەدا، گلۆریانا، هەم مەلیكەی پەریانە، هەم رەمزی چەمكی رووتی "شكۆداریە"و هەم خودی مەلیكە ئیلیزابتە. نەخشەو پلانی شێوەی تەواوی كتێبەكە بەم جۆرەیە كە لە دوانزە كتێب دا دوانزە سوار چاك نوێنەری دوانزە فەزیلەتن، و شازادە ئارتور- كە هەموو ئەم فەزیلەتانە لەودا دەگەنە لوتكە، كەسایەتی یەكخەری هەموو داستانەكەیە. سپنسەر لە دانانی ئەم شاكارە گەورەیەدا، جگە لەوەی كە ئیلهامی لە ئەدەبیاتی رابردووی ئینگلستان وەرگرتووە لە ژێر

کاریگـەریی شـاعیرانی کلاسـیك (هـومرو ڤیرجیـل)، شـاعیرانی بـەیتێن سوارچـاکی (ئاریوسـتو و تاسو)و فابیل پەروەران (دانتی و چاسەر)دا بووە. نەك هـەر زمـانی کـۆنی گونجاو لەگـەڵ نێوەڕۆکی داستان هەڵدەبژێرێ، بەڵکو سودێکی زۆر لە پێوەرەکانی داستانی کلاسیك، وەکو پەنا بردنە بەر نۆ خواوەندانی شیعرو هونەر، و دەست پێکردنی داستان لە ناوەندی چیرۆکەوە، وەردەگرێت.

سپنسەر لەم داستانە تەواو نەکراوەدا کێشێکی تایبـەتی بـەکار دێنـێ، قـاڵبی ئـەو بەنـدو پارچانـەی کـە دای هێنـاون نـۆ نیـوە بـەیتیان هەیـە، هەشـت نیـوە بـەیتی یەکـەم لەسـەر وەزنـی پێـنج کۆڵەکـەیی ئیامبیکە، و نیوە بەیتی نۆیەم لەسەر وەزنی شەش کۆڵەکەیی ئیامبیك دانراون.

بە کورتی، گەورەیی مەلیکەی پـەریان زیـاتر لـە هەسـتی ئەفسـوناوی و تـۆن و نـەوای سـەرسامکەری هۆزان، و جوانی دەنگەکانیایەتی تا لە هزرو بیر یا لە دڵگیری چیرۆکەکەدا بێ.

سپنسەر کە ئاشقی ژنێك بـوو بـە نـاوی ئیلیزابـت بویـل، هەشـتاو هەشـت غـەزەلی لـە ژێـر سـەر نـاڤی ئـامورتی دەربـارەی ماجـەرای ئاشـقێنی خـۆی هۆنیوەتـەوە لـە سـاڵی ١٥٩٤ دا لەگـەڵ ئیلیزابتـدا زەماوەنـدی کـردو، هەنـدێ شـیعری، کـە ڕەنگدانـەوەی هـەڕەتی ڤیـانی خۆیـەتی، لـەژێر سـەرناوی: سروودی زەماوەند هونییەوە. ئەم دوو کۆ شیعرە لە ساڵی ١٥٩٥ دا لەیەك دیواندا بـەناوی ئـامورتی بڵاوبوونـەوە. یـەکێك لـە بەرهەمـەکانی تـری سپنسـەر: بـەیتی ئەسـتروفیل (١٥٨٦)ـە، بـۆ لاوانـەوەی سیرفیلیپ سیدنی دایناوە.

سپنسەر، پروتسـتان مـەزەب و لایـەنگری حیکمـەتی ئـەفلاتون بـوو. زۆری دڵ بەمەسـەلە مێـژوویی و مەزەبییەکانی سەردەمەوە هـەبوو، و بەرهەمـەکانی بـە دەربـڕی چـەمکی ڕێنیسانسـی شـیعری وەکـو باڵاترین فاکتەرو ئەوزاری فێرکردنی ئەخلاق دەژمێردرێن.

سیرفیلیپ سیدنی (١٥٥٤– ١٥٨٦):

شـاعیر، سیاسـەتوان، دەربـاری، زانـا، لەشـکری، و نموونـەی راسـتەقینەو تـەواو نەجیمزادەیـەکی سەردەمی رینیسانس بوو. سیدنی کـە بـە مۆمـە پـڕ شـەوقەکانی دەربـاری مەلیکـە ئیلیـزابتی یەکـەم دەژمێردرا، چەند جارێك بە ماموریەتی سیاسی بۆ ئـەوروپا چـوو، و لـە سـاڵی ١٥٧٧دا بـە سـەفیری وڵاتەکەی لە ئەڵمانیا دامەزرا.

یـەکێك لـە بەرهەمـە پەخشـانییەکانی سـیدنی بەرهەمێکـە دەربـارەی جەوهـەر و ماهیـەتی شـیعر بـە نـاوی: بـەڕەڤانی لـە شـیعر (١٥٩٥)، کـە ڕەنگـە جـوانترین و مکـومترین ڕەخنـەی سـەردەمی ئیلیزابـت بـێ، ئارکادیـا (١٥٩٠) کتێبێکـی دیکـەی سیدنییە، کـە ڕۆمانسـێکی پەخشـانی ئاوێتـە بـە شـیعری لیریکییـە، کتێبی سوناتاکانی سیدنی: ستروفیل و ستیلا (١٥٩١)، دەربـارەی ئاشـقێنی خۆیـەتی.

شـیعری سـیدنی بـە هـەموو پێوەندییەکیـەوە بـە پێـوەرو دابـە پەترارکییـەکان، لـە بـاری سـفتی، وەستایی لە کێش و وەزندا، و توانای تۆنەوە شوێنێکی تایبەتی هەیە.

سیروالتەر رالی (١٥٥٢؟– ١٦١٨):

لەشـکری، دەریـاوان، دۆزەرەوە، سیاسـەتوان، موسـیقازان، کیمیـازان، مێـژوونووس، شـاعیر، و دەرباریی هەرە نزیکی دەرباری مەلیکە ئیلیزابت بوو. بەڵام بەرە بەرە لە بەر چاوی مەلیکە کەوت، و ئاقیبـەت بـە تـاوانی هاودەسـتی لـە کوشـتنی جیمـزی یەکـەم، بـۆ مـاوەی سیانزەسـاڵ لـە بـورجی لەندەندا زیندانی کرا، و لە ئەنجامدا بە تاوانی ئیلحاد لە گەردنیان دا.

زۆربەی شیعرەکانی رالی فەوتاون، بەڵام هەندێ کۆپلـەو پارچـەی کورتی لـە کەشکۆڵاندا مـاوە، کـە نیشانەی تواناو بەهرەی شاعیرانەی ئەون.

سەموئیل دانیل (١٥٦٢- ١٦١٩):

شاعیرو درامانووس، لە ئۆکسفورد، خوێندوویەتی، و ماوەیەك لە ئەوروپادا کەوتە سـەفەرو گـەڕان، ناوبانگی دانیل بەنـدە بـە ناسـکی زمـان و، رەوانـی و جوانی شیعرەکانییەوە، ئـەو کـە لـە سـەردەمی خۆیدا بە "دانیلی خۆش زمان" بەناوبانگ بوو، خاوەنی زنجیرە سوناتایەکی دڵگیرە بـە نـاوی دیلیـا (١٥٩٢)، هەنـدێ لـە بەرهەمـەکانی تـری ئەمانـەن: شـەڕی نـاوخۆ (١٥٩٥- ١٦٠٩)، کـە مێژووییـەکی شیعریی جەنگی گوڵانە. و بەرەڤانی لە قافیە (١٦٠٣) کە کتێبێکە دەربارەی قافیەبەندی لە شیعری ئینگلیزی دا.

شـاعیرانی دیکـەش لەسـەردەمی ئیلیزابـت دا کـەم و زۆر رەونـەقێکیان هـەبوو. مایکـل درایتـون (١٥٦٣- ١٦٣١)، یـەکێك بـوو لـە پـڕ کـارترین ئـەو شـاعیرانە، شیعرەکانی سـەرەتای زیـاتر شـەقڵ و گیـانی مـەزەبیان هـەبوو، و بـەرە بـەرە رووەو شیعری شـوانکارەیی چـوو. لـە شیعری لیریکـیش دا دەسـتی هـەبوو، و لـە سـاڵی ١٥٩٤دا کۆمـەڵێك لـە سـوناتاکانی بڵاوکـردەوە. کریسـتۆفەر مـارلو (١٥٦٤- ١٥٩٣)، گـەورەترین سـیمای درامانووسـی سـەردەمی ئیلیـزابتی پـێش شەکسـپیر، و گـەورەترین شـاعیری سـەردەمی خـۆی بـوو. شیعرە لیریکییـەکانی ناسـك و بـە ئاهـەنگ و پـڕ سـۆزو هەسـتن... تۆمـاس کـامپیون (١٥٦٧- ١٦٢٠)، موسـیقا زانـاو شـاعیری گـۆرانی بێـژ، بـە هـۆی ئـەو گۆرانیانەوە کە بۆ گـۆرانی و ئاوازەکـانی خـۆی دایـنـاون، بەناوبانگـە. ئـەم گۆرانیانـە لـە مەجموعـەی وەکو کتێبی ئاوازان (دەوروبەری ١٦١٣) کۆکراونەتەوە.

بن جونسون (١٥٧٢- ١٦٣٧):

شانۆنامەنووسێکی زەبەر دەست و شاعیرێکی دەوڵەمەند بوو. بە ناوبانگترین شیعری ئەو غەزەلێکە بە ناوی "ئاوازێك بۆ سیلیا".

پەخشان

پەخشانی سەردەمی ئیلیزابت زۆر لە شیعر خاوتر پەرەی سەند. ژمارەیەك لە هزرڤانانی گەورەی زەمان، وەکو مور وبیکن، هەر دڵبەندی لاتینییەکە بوون. وەرگێڕی وەکو سێرتۆماس نورث، بۆ پێش خستنی شێوازی پەخشانی ئینگلیزی دەستیان دایە ئەزموونانی گرنگەوە. نورث کە یەکێك بوو لە باشترین وەرگێڕانی سەردەم، بەزاڵی بەسەر وشەو توانای لێکدانی وشەکان لە رستەی کۆك دا، کەوتە وەرگێڕانی ژیانی پیاوانی ناودار-ی نووسینی پلوتارك، لە ژێر ناونیشانی: ژیانی گەورە پیاوانی یونان و روم (١٥٧٩)، ئەم کتێبە کە لە دەقی فەرەنسییەوە بۆ ئینگلیزی وەرگێڕدرا، کارێکی قوڵی کردە سەر پەخشانی سەردەمی ئیلیزابت.

ریچارد هەکلوت (١٥٣٣- ١٦١٦):

هزرڤان و رۆحانی ئینگلیزی، ئەم بەرهەمانەی کۆکردەوەو لە ساڵی ١٥٣٨دا لە کتێبێك دا بڵاوبوونەوە: دەریاوانییەکان، سەفەران، و دۆزینەوانی گرنگ میللەتی ئینگلیز. ئەم کتێبە بەرەبەرە زۆر بوو و لە ساڵانی ١٥٩٨- ١٦٠٠دا لە سێ بەرگدا بە چاپ گەیی. کە بە ناوی: داستانی پەخشانی میللەتی ئینگلیز" بە ناوبانگە.

سامۆئیل پورچس (١٥٧٥- ١٦٢٦):

رۆحانی و دانەری ئینگلیزی، کتێبەکەی هەکلوتی لەگەڵ یاداشتەکانی ئەودا ئامادە کردەوەو لە ژێر سەر ناوی سەفەرەکانی پورچس دا، کە مێژووی جیهانی لە سەفەرانی دەریایی و زەمینی لە خۆ گرتووە، لە ساڵی (١٦٢٥) دا بڵاوکردەوە. لەم کتێبەدا هەواڵی سەفەر بۆ هند، ژاپۆن، چین، ئەفریقیاو چەند شوێنێکی دیکە دەگێڕدرێتەوە. دوو بەرهەمی دیکەی ئەم نووسەرە بریتین لە: سەفەرەکانی پورچس یا پەیوەندی جیهان و مەزەبان لە هەموو سەردەمێکا (١٦١٣) و سەفەرەکانیپورچس، یا مێژووی مرۆڤ (١٦١٩).

تۆماس ناش (١٥٦٧- ١٦٠١):

تەنزنووس و دراما نووس، و نووسەرێکی داهێنەرو خدان کەسایەتییەکی گەورە بوو. ناش لە مەیدانی چیرۆکی پەخشاندا، شاکاری خۆی لە شێوەی کتێبێکی بچووکدا بەناوی: رێبواری بەدبەخت، یا ژیانی جك و یلتن (١٥٩٤) نووسی. ئەم رۆمانسە پڕ ماجەرایە کە بەهۆی نزیکی لە شێوازی رۆژنامەوانی خۆیەوە مایەی سەرنجە، بە یەکێك لە هەوەڵین رۆمانە ئینگلیزییەکان دەژمێردرێت. هەندێ لە رەخنەگران ئەم کتێبە، کە لە هەوەڵین رۆمانانی پیکارسك (ئاوارەیی)شە، بە جوانترین نموونەی پەخشانە چیرۆکی سەردەمی خۆی دەزانن.

رۆبەرت گرین (١٥٥٨؟- ١٥٩٢):

دراماننووس و پەخشاننووسێکی پڕ بەرهەم بوو. پەخشانە رۆمانسەکەی روبەرت بەناوی: پەندوستۆ (١٥٨٨) ئیلهامبەخشی شەکسپیر بووە لە شانۆنامەی چیرۆکی زستاندا، گرین هەندێ

کتێبی وەك: نوکتەیەك بە بەهای فلوسێك کە بە یەك ملیۆن پەشیمانی کڕدراوە (١٥٩٢)شی نووسیوە، کە ژیانی چینی بێبەش و چەوساوەی لەندەن بە شێوەیەکی زندوو و جوان وێنەدەگرێت.

روجر ئەسکان (١٥١٥- ١٥٦٨):

پەخشاننووس، مرۆڤپەروەر، و مامۆستاو فێرکاری مەلیکەی ئینگلستان بوو بەر لەوەی بێتە سەر تەختی پاشایەتی. روجر پە پێچەوانەی گەلەك لە هاو عەسرانی خۆی بەرهەمە پەخشانەکانی بە ئینگلیزی دەنووسی. باشترین بەرهەمی ئەو بریتییە لە: تیرەندازان (١٥٤٥)، کە نامەیەکە دەربارەی تیرەندازی،و بەڕێوەبەری قوتابخانە (١٥٧٠)، دەربارەی هونەری فێرکردن و پەروەردەیە.

جۆن لیلی (١٥٥٤؟- ١٦٠٦):

پەخشاننووس، شاعیرو درامانووس بوو. لە ئوکسفورد خوێندوویەتی، لە لەندەن وەکو یەکێك لە "خواوەندانی زەوقی زانکۆیی"(١) ناوی دەرکردو ڕێگەی دەرباەی دۆزییەوە. لیلی بە دوو پەخشانە رۆمانسی: یوفیوئیز، هەیکەلناسی زەوق (١٥٧٩)و درێژەکەی: یوفیوئیز و ئینگلستانی ئەو (١٥٨٠) بەناوبانگە. ئەم دوو بەرهەمە عادەتەن بە یەکەمین رۆمانانی ئینگلیزی دەزانن، هەر چەندە پلۆتی هەردوو چیرۆکەکە بۆ لیلی بیانوون تابیرەکانی خۆی دەربارەی ڤیان، ژن، وەفاداری، دۆستایەتی، پەروەردەو فێرکردن و بنەماکانی ئەخلاق دەربڕێت. لە هەردوو کتێبی یوفیوئیزدا.... (کە بەناوی قارەمانەکەیەوە ناونراوە)، لیلی هەوڵی داوە تا شێوازێکی نموونەیی بۆ پەخشان بێنێتە ئاراوە، و لەم رووەوە کتێبەکەی ئەو شێوازێکی وەستایانە، هاوسەنگ، جوان، و زۆر رازاوەی هەیە. رستەکانی ئاڵۆزو درێژن، و زۆر لێکچوواندن و سنعەتی جوانکارییان تێدایە وەکو تەوزیع و نەوای پیتەکان، رەگەز دۆزی. ئەم شێوازە کە زاراوەی یوفیوئیزم لە ناوی ئەوەوە وەرگیراوە، لە مێژووی ئەدەبیات دا پەیڕەوانی زۆری هەیە. ئەسڵەن یوفیوئیزم(٢) بە شێوازی دەستکردی باو لە قسەو نووسینی سەردەمی ئیلیزابت گوتراوە.

سێرفرانسیس بیکون (١٥٦١- ١٦٢٦):

فەیلەسوف، دانەرو سیاسەتوان بوو، لە کەمبریج خوێندوویەتی، چەندین ساڵ پێوە بوو کە بگاتە دەربار، لێ مەلیکە گوێی نەدەدایێ. لەگەڵ ئەوەشا بیگون لە ساڵی ١٥٨٣دا بە ئەندامی پەرلەمان هەڵبژێردرا، و پاشان بوو بە ئەندامی دیوانی باڵای وڵات. لە ساڵی ١٦٠٦دا بوو بە شیرەتکاری قەزایی پاشایەتی، و لە ساڵی ١٦١٣ دا بوو بە یاریدەدەری دادسێنی گشتی، و سەرەنجام لە ساڵی ١٦١٨دا گەییە پایەی سەرۆکایەتی وەزارەت.

ناوبانگی بیکون لە دنیای ئەدەبیاتدا بە وتارەکانییەوەیە کە بە پەخشانێکی سفت و چڕو راشکاوانە نووسراون، و سەر ڕێژن لە لێکچوون، کینایەو خواستن. هەندێ لە گوتەکانی ئەو لەم وتارانەدا بوون بە پەندی باو. قسەکانی بیکون تەنانەت دەربارەی بابەتێن کۆن و سواویش هەر

نویَ‌و ڕەسەن دەنوێنن. هەندێ لە بەرهەمەکانی ئەمانەن: پێشکەوتنی زانست (١٦٠٥)، باسێکە دەربارەی شێوە جۆراو جۆرەکانی پێشکەوتنی زانست‌و لقەکانی زانست، وەکو مێژوو، و ئەرگەنونی نویَ (١٦٢٠) باسێکی دیکەیە دەربارەی ڕێبازی ئیستقرا (خوێندنەوەو ئەنجامگیری) بیکون بۆ کوێر کردنەوەی سەرچاوەی خەتاکانی مرۆڤ، و بۆ شکاندنی بتەکانی زهن (بت لە زمانی ئەودا بریتییە لە هەر جۆرە وێنایەکی نا دروست دەربارەی حەقیقەت)، دەکەوێتە پشکنینی هەلەکان‌و ریزبەندییان دەکات. ئەم بتانە لە دیدی بیکونەوە بریتین لە: بتێن خێلەکی، بتی هەلەێن فەردی و شەخسی، بتی بازاڕی، و بتی درامی، یەکێك لە بەرهەمە چیرۆکڤانییەکانی بیکون، ئەتلانتیسی نویَ (١٦٢٦)یە، دەربارەی سەفەرێکە بۆ دوڕگەیەکی خەیاڵی لە ئۆقیانووسی ئارام، لەم کتێبەدا بیکون، هزرێن کۆمەلاَیەتی لە قاڵبی چیرۆك دا دەگێڕێتەوە.

*   *   *

"کتێبی پیرۆزی کینگ جیمز"، یا "دەقی مۆڵەتدراو" (١٦١١)، بەرهەمێکی گەورەی ئینگلیزییە، و لەوەیە گەورەترین بەرهەمی پەخشان بیَ لە زمانی ئینگلیزیدا. وەرگێڕانی تەورات (کتێبی مقەدەس) بۆ ئینگلیزی مێژوویەکی دووروودرێژی هەیە، و لە ڕاستیدا وەرگێڕانەکەی ساڵی ١٦١١ لوتکەی وەرگێڕانەکانی کتێبی مقەدەسە. لە ئینگلیزی کۆندا، چەند وەرگێڕانێکی هەندێ سفرانی کتێبی مقەدەس ئەنجامدرا، بەلاَم یەکەمین وەرگێڕانی تەواو لە ساڵی ١٣٨٨دا بە هەوڵ‌و هیمەتی پەیڕەوانی جان ویکلیف ئەنجامدرا، کە بە کتێبی مقەدەسی ویکلیف بەناوبانگە. ویلیام تیندال (١٤٩٢- ١٥٣٦)ی واعیزی پروتستانش، ئینجیلی لە یونانییەوە بۆ ئینگلیزی وەرگێڕا، کە لە ساڵی ١٥٢٥دا بلاَوبووەوە، و ئەمە یەکەمین تەرجەمەی ئینگلیزی بوو کە چاپ بوو. تیندال پاشان هەر پێنج سفرەکەی تەوراتی لە عیبرییەوە بۆ ئینگلیزی وەرگێڕا (١٥٣٠). تیندال لە ساڵی ١٥٣٦دا لەبەر بیروباوەڕەکانی سووتێنرا، لیَ وەرگێڕانە وردەکەی ئەو هەروەك خۆی بە زندوویەتی ماوەتەوە، و وەرگێڕانی مولَەتدراوی تەوراتیش کەم‌و زۆر پشتی بە وەرگێڕانەکەی ئەو بەستووە، لە سەدەی شازدەیەمیشدا چەند تەرجەمەیەکی دیکەی تەورات کراوە. مایلز کوڤردیل (١٤٨٨- ١٥٦٨)ی کەشیشی ئینگلیزی، بەسوود وەرگرتن لەسەرچاوانی لاتینی و ئاڵمانی، دەقی تەواوەتی تەوراتی بۆ ئینگلیزی فەراهەم کرد، کە لە ساڵی ١٥٣٥دا بلاَوبووەوەو یەکەمین تەوراتی تەواوی چاپکراوە بە زمانی ئینگلیزی.

دەقی مۆڵەتدراو یا وەرگێڕانی کینگ جیمز بەهیمەتی تاقمێك لە ئەهلی کڵێساو ژمارەیەك لە زانایانی ئاینی ئینگلستان بە فەرمانی جیمزی یەکەم، پاشای ئینگلستان لە ساڵانی ١٦٠٤- ١٦١١دا ئامادەکراو لە ساڵی ١٦١١دا بلاَوبووەوە. دەقی مۆڵەتدراو زیاتر پشتی بە وەرگێڕانەکانی پێشووتر، بە تایبەتی وەرگێڕانەکەی ویکلیف و تیندال بەستووە. ئەم وەرگێڕانە زوو بە زوو بوو بە کتێبی مقەدەسی هەموو فیرقە پروتستانە ئینگلیزی زمانەکان. زمانی وەرگێڕانەکە نایاب‌و بتەوە، و شێوازەکەی ڕەوان‌و سادەیە. دەقی مۆڵەتدارو کاریگەییەکی گەورەی بەسەر ئەدەبیات‌و زمانی

ئینگلیزییەوە هەبووە، و زۆربەی نووسەرانی ئینگلیزی زمان لەروویەك لە رووەكانەوە لە ژێر كاریگەری زمانە جوانەكەیدا بوون. زێدەباری ئەمەش، لە سەدەی هەڤدەیەم بە دواوە، لە زۆربەی ماڵە ئینگلیزەكاندا نوسخەیەك لە دەقی مۆڵەتدراو هەبووە، كە هەندێ بەشی رۆژانە خوێنراوەتەوە. زمانە ئینگلیزییە جوانەكەی ئەم كتێبەی خستووەتە ریزی بەرهەمە زندووەكانی ئەدەبیاتی ئینگلیزییەوە.

شانۆنامە

لوتكەی بوژانەوەو گەشانەوەی ئەدەبیاتی پڕ بەرهەمی سەردەمی ئیلیزابت لە شانۆنامەنووسیدایە. بەر لە سەرەتای ئەم سەردەمە چەند شانۆنامەیەك بڵاو بوو بووەوە، كە باشترینیان، بەشێوەیەكی گشتی كۆمیدیاكان بوو، لەگەڵ ئەمەشا، یەكەمین كۆمیدیای تەواوی ئینگلیزی نیكولاس یودال (١٥٠٤- ١٥٥٦)ی شانۆنامەنووسی سەردەمی ئیلیزابت نووسی. كۆمیدیاكەی یودال كە رالف رویستر دویستر (لە ١٥٥٣ نمایشكرا، لە ١٥٦٦دا بڵاوبووەوە)ی ناو بوو، لە قاڵبی نەزمێكی زبرداو لەسەر نموونانی لاتینی لە پێنج پەردەدا هۆنراوەتەوە.
دووەمین كۆمیدیای ئینگلیزی، دەرزی گامەرگوتنە (لە ١٥٦٦دا نمایشكرا، لە ١٥٧٥ بڵاوبووەوە) كە دراوەتە پاڵ جۆن ستیل (١٥٤٣؟- ١٦٠٧). ئەم كۆمیدیا زبرەش كە بە چاولێكەری درامای لاتینی دانراوە، چیرۆكی شادی ونبوون و دۆزینەوەی دەرزییەك بەرجەستە دەكات.
یەكەمین تراجیدیای تەواوی ئینگلیزی، (گۆربادۆك نمایش لە ساڵی ١٥٦١، بڵاوبوونەوە: ١٥٦٥)، لە نووسینی تۆماس ساكڤیل (١٥٣٦- ١٦٠٨)و تۆماس نورتن (١٥٣٢- ١٥٨٤)ە. ئەم تراجیدیایە كە لەسەر بنەمای درامای سنكا دامەزراوە، یەكەمین شانۆنامەی ئینگلیزییە لە قاڵبی شیعری ئازادا، و یەكێكە لە هەوەڵین ئەو شانۆنامە ئینگلیزییانەی كە ناوەڕۆكیان لە مێژووی ئینگلستانەوە وەرگیراوە. گوربادوك، پاشای بەریتانیا، قەڵەمڕەوی سەڵتەنەتەكەی خۆی لە نێوان دوو كوڕەكەیدا دابەش دەكات، بەڵام ئاگری شەڕ لە نێوان دوو براكەدا هەڵدەگیرسێت.
هەر لەم ساڵانەدا، شانۆنامەی لە جۆری بازاڕی و عەوام پەسند و میللی كەم و زۆر روو لە خەمڵین دەچوو، و تاقم و گروپی نواندن دروست دەبوو. ئەكتەرانی سەر بە دەرباری شا یان كۆشكی لۆردبەتوانا بوون، و زێدەباری نمایشی تایبەتی لە حوزوری وەلی نیعمەتەكانیان، لە بەردەم جەماوەری خەڵكیش دا هونەری خۆیان نمایش دەكرد.
سەرەنجام، جیمز بربیج-ی ئەكتەر (مردن: ١٥٩٧) "شانۆ"ی لە ساڵی ١٥٧٦دا لە دەرێی سنووری لەندەن دا دامەزراند، كە یەكەمین شانۆی ئینگلستان بوو. ئەم شانۆیە تەقریبەن بوو بە نموونەو

سەر مەشقی هەموو ئەو شانۆ "تەماشاخانە)یانەی کە لەوە دوا کرانەوە و بوون بە بنکەی توێژە جیاوازەکانی جەماوەری خەڵکی.
یەکەمین درامانووسانێك کە شانۆنامانیان بۆ شانۆ گشتییەکان نووسی، "گروپی خواوەندانی زەوقی زانکۆیی" -دەرچووانی ئۆکسفۆرد و کەمبریج- بوون. روبرت گرین، توماس لوج، جون لیلی، تۆماس ناش، جورج پیل و کریستوفرمالرو، بەرجەستەترین سیمایانی ئەم گروپەن. هەروەها دەبێ ئاماژە بۆ تۆماس کید (١٥٥٨- ١٥٩٤) کە درامانووسێکی دیکەی شانۆ گشتییەکان بوو بکرێ، و وەکو دیارە، خوێنەواریی زانکۆیی هەر نەبووە.
روبرت گرین لە دامەزرێنەرانی شانۆنامەنووسی بوو لە ئینگلیستان، بنیادەمێکی بێ سەروبەر بوو، کە ژیانی لەگەڵ چەقۆکێش و سەرسەریاندا بەسەر چوو، و ئەنجامیش کەوتە پەشیمانی. گرنگترین شانۆنامەی روبرت: مێژووی کۆمێك ئالفونسوس، شای ئاراگون (دەوروبەری ١٥٨٧)، فرایربیکون و فرایر بانگی (١٥٨٩)، کە کۆمیدیایەکە دەربارەی کیمیاگەرییە ئەفسانەییەکانی روجەر بیکون(٣) (فەیلەسوف و زانایەکی ئینگلیزی بوو ١٢١٤- ١٢٩٤)ن تۆماس بانگی(٤)،ـە ئۆرلاندوی تورە (نمایش کردن: ١٥٩٢)، کە لە بەرهەمێکی بەناوبانگی ئاریۆستۆوە، بەهەمان ناو هەڵێنجراوە.

<u>تۆماس لوج (١٥٥٨؟- ١٦٢٥):</u>

شاعیرو شانۆنامەنووس، بە باشترین پەیڕەوکاری شێوازی یوفیوئیزم دەژمێردرێت، تەنیا دوو دراما لە دراماکانی ئەو ماونەتەوە: ئاوێنەیەك بۆ لەندەن و ئینگلستان (١٩٥٤)، کە بە هاوکاری روبرت گرین نووسراوە، و زامەکانی جەنگی ناوخۆ (١٥٩٤).

<u>جون لیلی:</u>

لیلی هەشت شانۆنامەی بۆ منداڵان، بە مەبەستی نمایشکردن لە دەربارەدا نووسیوە. باشترینیان بریتین لە: ئەسکەندەر و کەمپاسپە (١٥٨٤، چاپی دووەمی لە ژێر سەر ناڤی کەمپاسپە کراوەتەوە، ١٥٩١)، دەربارەی ئەسکەندەرو ژنە خۆشەویستەکەی کەمپاسپەیە، ئیندیمیون (١٥٩١)و میداس (١٥٩٢)، لیلی هەوێنی دراماکانی لە ئەدەبیاتی یۆنان و رۆم وەرگرتووە، و بە هەندێ ئاماژان بۆ دەربارو سیاسەتی سەردەمی خۆی ئاوێتەی کردوون. لیلی جگە لە ئافرەت و مانگ (١٥٩٧)، باقی شانۆنامەکانی بە شێوەی یوفیوئیزم نووسیوە.

<u>تۆماس ناش:</u>

تۆماس ناش، زێدەباری شانۆنامەی تراجیدیای دیدو، مەلیکەی کارتاژ (١٥٩٣، بە هاوکاری مارلو)، شانۆنامەیەکی کۆمیدیشی بە ناوی: دوا بڕیاری هاوین و وەستێنامە (١٥٩٣) نووسیوە.

<u>جورج پیل (١٥٥٧؟- ١٥٩٦):</u>

شـاعیرێکی لیریکـی بـە توانـاو مامۆسـتای درامـای شـاعیرانە بـوو. ناوبـانگی ئـەوپتر بـەو هونەرکارییەوەیـە کـە لـە ئاوێتـەکردنی واقیعو خەیاڵدا لـە چیرۆکی پیرەژنـانی جادوبـازدا (١٥٩٥) بەکاری هێناوە. ئەم شانۆنامەیە یەکەمین درامای بورلسك-ـە لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی دا.

کریستوفرمارلو (١٥٦٤- ١٥٩٣):

یەکـەمین درامانووسـی گـەورەی زەمـان بـوو، کـە پرشـنگی بلیمەتییـە سـەیرەکەی، جیهـانی شـانۆی سـەردەمی ئیلیـزابتی رونـاك کـردەوە. یەکـەمین تراجیـدیای ئـەو: تـەیمور لـەنگ (١٥٨٧)، لـە قـاڵبی شـیعری ئـازادی سـفت دا داڕێـژراوە، کـە مـارلۆ لـە درامانووسـیدا کـردی بـە بـاو، واتـە هێنایـە نـاو دراماوە. ئەم تراجیدیا رۆمانتیکییە کە بە دەوری تەوەری ژیانی تەیمور لـەنگ دا دەسووڕێتەوە، لـە دوو بـەش پێکهـاتووە. لـە بەشـی یەکەمـدا تـەیموری شـوان دەبـێ بـە رێگرێکـی بـە تـرەف و ئاقیبـەت دەگاتە پاشایی ئێران. لە بەشی دووەمدا تەیموری خوێنمژی هۆڤی بە سواری گالیسکەیەك کە دوو پاشا رایدەکێشن، بۆ بابل سەفەر دەکات، و سـەرەنجام بێڕەحمـی و زەبرو زەنـگو زوڵـمو زۆرەکـانی خـۆی سـەری دەخـۆن. لـەم تراجیدیایـەدا، زەبرو زەنـگو سـتەمکاری لـە پـاڵ ئـەدەبیاتی شـکۆداری مالرودا، شەپۆل دەدات.

تراجیدیایـەکی دیکـەی مـارلو، جولەکەکـەی ماڵتـە(٥) (١٥٨٩)یـە ئـەمیش پـڕە لـە توندو تیـژی. لـەم تراجیدیایـەدا، وێنەیـەکی درامـاتیکی لەمـەڕ باراباسـی جولەکـەی دەوڵەمەنـد، دەگیرێـت. ئـەو کـە سەرپێچی لە دانی باج بـە حـاکمی مەسـیحی ماڵتـە دەکـات، بـە نەهـەق زوڵمـی لێدەکرێ، و ژیـانێکی توندوتیـژ دەگرێتـە بـەر. کیژەکـەی خـۆیو دانشـتووانی دێرێـك دەکوژێـت، و لەسـەر توندوتیـژی بەردەوام دەبێت. بەڵام سەرەنجام، بە خۆیشی بـە شـێوەیەکی دڵتـەزێن لـە مەنجـەڵێك ئـاوی لـە کوڵـدا دەمرێت.

باشترین شانۆنامەی مارلو بە نـاوی دکتـور فاسـتوس (١٥٩٠)ـە، چیرۆکە بەناوبانگەکـەی فاسـتوس دەگێڕێتـەوە کـە روحـی خـۆی لـە بـری بیسـتو چـوار سـاڵ ژیـانی پـڕ لـە شـکۆو دەسـەڵات بـە مفیستوفلس-ی شـەیتان دەفرۆشـێت. مـارلۆ، لـە کۆتـایی شـانۆنامەکەدا، لـەوێ دا کـە فاسـتوس بـە نزیك بوونەوە لە مەرگ، ترس سەراپای دادەگرێت، بەرجەستەترین فەسڵی دراماتیك دەئافەرێنێ.

شاکاری مارلو، ئیدواردی دووەم (١٥٩٣)ـە، کە لە ژیـانی ئیـدواردی دووەمـەوە، پاشـای ئینگلسـتان هەڵینجراوە. لەم شانۆنامەیەدا کە پلۆتێکی مامۆستایانەی هەیـە، مـارلو مامەڵەیـەکی زیرەکانـە تـرو ئاقڵانیتری لەگەڵ لاوازی و سنووردارییەکانی بەشەردا کردووە.

تۆماس کید:

باشـترین نموونـەی تراجیـدیای ناسـراو بـە "خـوێنو تۆڵـە"ی لـە ژێـر سـەر نـاڤی تراجیـدیای ئەسپانیایی (١٥٩٢)دا نووسی، لـەم جۆرە تراجیدیانـەدا، کـە لەسـەر بنـەمای درامـای سـنکا رۆنـرا بوون، خوێنو مردن نەخشو رۆڵێکی گەورەیان هەیە.

ویلیام شەکسپیر (١٥٦٤- ١٦١٦):

سوڵتانی شاعیران و شانۆنامەنووسانی قەڕنان و ڕۆژگاران لە خێزانێکی بازرگاندا لە شاری جوانی ستراتفورئون ئەڤون چاوی بە دنیا هەڵێناوە. زانیارییەکی ئەوتۆ لەمەڕ ژیانی وی لە دەست دا نییە. لە زاگەی خۆی چووەتە قوتابخانە، لاتینی و کەمێك یۆنانی فێر بووە، و ڕەنگە ماوەیەك کاری مامۆستایەتی کردبێ. شەکسپیر لە هەژدە ساڵی دا (١٥٨٢) لەگەڵ ئافرەتێکی هەشت ساڵ لە خۆی گەورەتردا زەماوەندی کرد، و لە ساڵی ١٥٨٥دا ئەشقی شانۆ بۆ لەندەنی بکێش کرد. لە ساڵی ١٥٩٤دا پەیوەندی بە "گرووپی ئەکتەرانی لۆرد چەمبرلن"ەوە کرد، کە بەناوبانگترین گرووپی شانۆیی بوو. لە ساڵی ١٥٩٧دا موڵکێکی فراوانی لە ستراتفورد کڕی، و لە ساڵی ١٥٩٩دا بوو بە بەشدارێك لە تەمەشاخانەی تازە بونیادی گلوپ کە بنکەی گرووپی لوردچەمبرلن بوو بەرەبەرە بوو بە ناودارترین شانۆی سەردەم، لەم شانۆیەدا بوو کە ژمارەیەك لە بەناوبانگترین دراماکانی ئەو نمایش کران، و بە دەرامەتی ئەو درامایانە سەروەتێکی پاشەکەوت کرد.

شەکسپیر لە ساڵی ١٥٩٢دا لە بواری درامانووسی و ئەکتەریدا بەناوبانگ بوو. یەکەمێن بەرهەمی کە چاپ کران، بەیتەکانی: ڤینوس و ئەدۆنیس (١٥٩٣)و دەستدرێژی بۆ سەر لوکرس (١٥٩٤) بوو. شەکسپیر لەم زەمانەوە تا ساڵی ١٦١٣ کە لە ستراتفورد گۆشەگیر بوو، زنجیرە شانۆنامەیەکی نووسی کە بە گەورەترین درامایانی جیهان دەژمێردرێن.

وا دیارە هەوەڵین بەرهەمێن شەکسپیر هەندێ شانۆنامەی مێژوویی، وەك: هنری شەشەم (سێ بەش، ١٥٩٠، ١٥٩٢) بووە. شەکسپیر لە شانۆنامە مێژووییەکانی دواتری دا: ریچاردی سێیەم (١٥٩٣)و ریچاردی دووەم (١٥٩٥) لە هونەری خۆیدا دەگاتە باڵا دەستی.

یەکەمین تراجیدیای شەکسپیر، تیتوس ئەندرو نیکوس (١٥٩٠- ١٥٩٢) بوو، و یەکەمین تراجیدیا لە زنجیرە تراجیدیا گەورەکانی: رومیو جولیت (١٥٩٦) بوو، پلۆتی ڕۆمیو جولیت عەشقێکی نایاب و خەمناك دەگێڕێتەوە، و لە سەرانسەری جیهاندا مەنشورە، لەم تراجیدیایەدا مەرگی جووتە ئاشق، کە لە دوو بنەماڵەی دژمنن، تەنیا ڕێگەی هەڵاتنە لە واقیع و هەڵوێستی بێ هومێدی وان.

یەکەمین کۆمیدیای شەکسپیر، کومیدیای هەڵەکان (دەوروبەری ١٥٩٤) بوو. پلۆت و سکێچی ئەم شانۆنامەیە بە دەوری تەوەری لێکچوونی عەجیبی دوو کوڕی جمکانە لەگەڵ دوو خزمەتکاری جمکانەی ئەواندا، و ئەو هەڵانەی لەم لێکچوونەوە کەوتوونەتەوە، دەسوڕێتەوە. دوو کۆمیدیای دواتری شەکسپیر، دوو نەجیمزادەی ڤیرونا (دەوروبەری ١٥٩٢)و ڕەنجی بێهودەی ڤیان (دەوروبەری ١٥٩٤) بوون.

شەکسپیر لە ساڵی ١٥٩٤ەوە تا کۆتایی سەدە درەوشاوترین کۆمیدیاکانی دەنووسێت: رامکردنی ژنی سەرکێش (دەوروبەری ١٥٩٤)، خەونی شەوی نیوەی هاوین (دەوروبەری ١٥٩٥)، بازرگانی ڤینیس (١٥٩٦)، هەر چۆنت بوێ (١٥٩٩) هەرایەکی زۆر لەسەر هیچ (١٥٩٩)، ژنانی شادی وینزور ١٥٩٧- ١٦٠٠)و شەوی دوانزەیەم (١٥٩٩).

شەکسپیر باشترین شانۆنامە مێژووییەکانی: هنری چوارەم (دوو بەشە، ١٥٩٧- ١٥٩٨)، هنری پێنجەم (١٥٩٨)و ریچاردی دووەم (١٥٩٥)ش لە فاسیلەی ساڵی ١٥٩٤ەوە تا کۆتایی سەدە

دەنووسێت. شەکسپیر لە هنەری چوارەمدا، کاراکتەری دێوئاسای کۆمیدی، واتە سێرجۆن فالستاف-ی بەخەڵکی دنیا ناساند، ئەم کاراکتەرە تەمەڵە فشەکەرە، کە لە کومیدیای ژنانی شادی وینزورشدا دەردەکەوێت، بە بەناوبانگترین سیمای کۆمیدی لە ئەدەبیاتی دراماتیکی دا دەژمێردرێ.

قۆناغی داهێنانی تراجیدیا گەورەکانی شەکسپیر بە یولیوس قەیسەر (١٥٩٩- ١٦٠٠) دەست پێدەکات، ئەم تراجیدیایە، کە یەکێکە لە باشترین شانۆنامەکانی شەکسپیر، پیلان دژی یولیوس قەیسەر، کوشتنی یولیوس قەیسەر، وشکستی پیلانگێڕەکان لە ڕێگەی مارك ئانتونیی سەرداری ڕومییەوە وێنە دەگرێت. قارەمانی سەرەکی تراجیدیاکە بروتوس-ە کە لە پیلانی کوشتنی تزاردا دەست لەگەڵ پیلانگێڕەکان تێکەڵ دەکات. بە هەر حاڵ، شەکسپیر لە ماوەی ساڵانی ١٦٠٠- ١٦٠٩دا مەنشورترین تراجیدیاکانی دەنووسێت:

هاملیت (دەوروبەری ١٦٠١):

بەناوبانگترین شانۆنامەی شەکسپیرە و یەکێکە لە جوانترین دراماکانی ئەدەبیاتی جیهان، هاملێتی شازادەی دانیمارك، پاش مردنی بابی خاوەن تاجی، گیرۆدەی جۆرە ماخۆلیایەك دەبێ، پێی وایە کە مامی، کلاودیوس، کە لەگەڵ دایکیدا زەماوەندی کردووە، بووە بە پاشا، بکوژی باوکیەتی. تاپۆی بابی هاملێتیش دێتە بەرچاوی و کلاودیوس بە بکوژی خۆی دەزانێ. هاملێت دەکەوێتە بیری تۆڵەوە. بەڵام دەکەوێتە قوڵایی بیرکردنەوەو دووچاری دوو دڵییەکی کوشندە دەبێت. زۆر بیر دەکاتەوە بەڵام ناتوانێ دەست بە کار بێ، رازی گەورەیی شانۆنامەکەش لە تەبیعەتی غەریب و هزرڤانانەی ئەودا پەنهانە، کە پتر تەبیعەتی فەلسەفی و چەندو چوونی هەیە تا جۆش و خرۆشی جۆڵەو چالاکی.

ئوتیللو (دەوروبەری ١٦٠٤):

وەکو تراجیدیای هاملیت، شیکردنەوەیەکی قوڵی روحی مرۆڤە. ئەم شانۆنامەیە چیرۆکی ئوتیللوی زەنگی مەغریبی، فەرماندەی دلاوەری قۆشەنی فینیس لە قوبرس، و دزەدەمۆنای هاوسەری جوانی دەگێڕێتەوە، ئوتیللو، پلەی کاسیو-ی عەسکەریی فلورانسی بەرز دەکاتەوەو بەبێ ئەوەی بزانێ دژمنایەتی و حەسوودی یاگۆ-ی سەربازی پیرو شەڕەنگێز دەوروژێنێ. یاگو بە درۆ هەواڵ دەگەیەنێتە ئوتیللو کە کاسیو و دزدەمونا پەیوەندی دڵداریان لە نێواندایە. ئوتیللو کە باوەڕ بەم قسەیە دەکات، دز دەمونا دەکوژێت. ئوتیللو کاتێ کە پەی بە هەڵە سامناکەکەی خۆی دەبات، داوا دەکات کە وەکو پیاوێك کە "نەك ئاقڵ، بەڵکو زۆر ئاشق بوو" یاد بکرێتەوەو خۆی دەکوژێت.

شالیر (دەوروبەری ١٦٠٦):

شەکسپیر لەم درامایەدا کە هەندێ بە گەورەترین تراجیدیای ئەوی دەزانن، دەست دەگەیەنێتە قولایی روحی بەشەر.
لیر– شای پیرو ماندووی بەریتانیا، کە شەیدای ستایشی درۆنیەیە، قەلەمرەوی سەڵتەنەتەکەی بە دوو کیژە شەڕانی و زمانلووسەکانی خۆی دەبەخشێت، و ئەم دوو کچەی ئەو لە ولات و لانەی خۆی وەدەر دەنەن.

مەکبت (١٦٠٦):

کورتترین شانۆنامەی شەکسپیرە، و خوێندنەوەیەکی قوڵە دەربارەی ترس. قارەمانی سەرەکی دراماکە، مەکبسە کە سێ ژنی سیحربازی رازئامێز پێشبینیان کردووە کە لە ئایندەدا دەبێت بە شای ئوسکاتلاند. و مەکبس لێدەبڕێ تا بە کۆمەکی چارەنووس دەسەڵاتی پاشایەتی بە دەست بێنێ. بە هاوکاری هاوسەرەکی نامەردانە پاشا دەکوژێت، بەڵام رەنگی خوێنەکە بە هیچ شێوەیەك لە دەستی ئەو و ژنەکەی نابێتەوە، و سەرەنجام ئەم خوێنە یەخەی ئەم دووانە دەگرێت.

ئانتونی وکلیوپاترا (دەوروبەری ١٦٠٧):

تراجیدیایەکی گەورەی دیکەی شەکسپیرە، بە دەوری تەوەری ڤیانی ئانتونیی سەرداری رومی و کلیوپاترای مەلیکەی میسردا دەسوڕێتەوە..

کوریولانوس (دەوروبەری ١٦٠٨):

بابەتی ئەم تراجیدیایە، ژیان و مردنی کایوس مارسیوس کوریولانوس–ی فەرماندەی لە خۆبایی رومییە کە ئاقیبەت بە هۆی غروری خۆیەوە تیا دەچێت.

کوریولانوس و تیمونی ئایتنی (دەوروبەری ١٦٠٨):

بە دوا تراجیدیای شەکسپیر دەژمێردرێ.
هەندێ لەو شانۆنامانەی دیکەی شەکسپیر کە لە فاسیلەی ساڵانی ١٦٠٠– ١٦٠٩دا نووسراون بریتیین لە: شانۆنامەی تەوسئامێزی: ترویلوس و کرسیدا (دەوروبەری ١٦٠١)و "دوو کۆمیدیای رەش" بە ناونیشانی: ئەو شتە خۆشە کە کۆتاییەکەی خۆش بێ (١٦٠٢)و پاداشتی کەستەك هاوێژ بەردە (دەوروبەری ١٦٠٤).
دوایەمین شانۆنامانی شەکسپیر دوو کۆمیدیای رۆمانسی و دڵگیرن کە چیرۆکی زستان (١٦١١)و تۆفان (دەوروبەری ١٦١٢)یان ناوە، کە تۆفان (گەرداو) لە راستیدا دوا شانۆنامەیەتی. شەکسپیر بەو سی و هەشت شانۆنامەیەی کە لەبەر رۆشنایی بلیمەتی سەیری خۆیدا نووسیونی، وەکو گەورەترین درامانووسی جیهانی شۆرەتی هەمیشەیی بەدەست هێنا. زێدەباری ئەمەش، شیعرە گەرم و پڕ هەستەکانی دراماکانی، لە ریزی جوانترین هۆنراوانی زمانی ئینگلیزی دا دادەنرێن ئەسڵەن شەکسپیر یەکێکە لە گەورەترین شاعیرانی لیریکی.

سوناتەکانی شەکسپیر (هەمووی سەدو پەنجا و چوار سوناتەن، ١٦٠٩)، کە لە ساڵانی ١٥٩٣–١٦٠١دا هۆنراوەنەتەوە، لە جۆری خۆیاندا، لە جوانترین سوناتانی جیهانن، تایبەتمەندی سەرەکی ئەم سوناتانە، کە رەنگدانەوەی زەوقی موجیزە ئاسای مۆسیقی شەکسپیرن، توانای دەربڕینی هزری نایابە لەگەڵ هەستی ناسك و قوڵی هاوخەمیدا.
شەکسپیر سیمای تەواوی مرۆڤپەروەری رێنیسانسە. هاودەردی قوڵی لەگەڵ مرۆڤایەتی دا، ئەوی تا قوڵایی روحی کەسایەتی دراماکانی بردووە، و بەهرەو توانای بێ وێنەی لە شیعردا، نەمری بە ژنان و پیاوانی شانۆنامەکانی بەخشیوە.

بن جونسون (١٥٧٣– ١٦٣٧):
لە دوای شەکسپیر، سیمای پرشنگداری درامای ئینگلیستان بوو، بە هەتیوی هاتە دنیاوە، و لە ماڵی زڕ بابە هەژارەکەی کە بەننا بوو پەروەردە بوو. لە قوتابخانەی وست مینستەر خوێندی، و ماوەیەکیش خەریکی بەننایی بوو. پاشان ماوەیەکی لە هۆڵەندا بە سەربازی بردە سەرو لە ساڵی ١٥٩٧ دا وەکو ئەکتەرو شانۆنامەنووس لە لەندەن چووە دنیای شانۆ. جونسون لە ساڵی ١٥٩٨دا یەکێك لە ئەکتەرانی هاوکاری خۆی لە دوئیل دا کوشت، و بە تاوانی کوشتنی نا مەبەست کەوتە زیندان، بەڵام سەرەنجام لە سزا خەلەسی و ئازادی بەدەست هێنایەوە.
جونسون کە یەکێك بوو لە ئاقڵترین خەڵکی زەمانەو شارەزای بەرهەمێن کلاسیك بوو، بووە مایەی سەرنجی جیمزی یەکەم و رێی کەوتە دەربار. لە ساڵی ١٦٢١دابوو بە مامۆستای شانۆنامەکانی دەربار. لەم ساڵانەدا لە هەرەتی ناوبانگ و ئیحتوباردا بوو. بەڵام لە ساڵی ١٦٢٣دا کتێبخانە گەورەکەی سووتا، و سەلامەتی خۆی لە دەست داو، هەمدیس دووچاری دەستکورتی بوو.
جونسون نزیکەی بیست شانۆنامەی بە تەنیا و چەند دانەیەکیشی بە هاوکاری درامانووسانی دیکە نووسی. یەکەمین شانۆنامەی ، کۆمیدیای هەر کەسە و بەپێ حاڵی خۆی (١٥٩٨) بوو، کە شەکسپیر دەوری تیا بینی. دووەمین کاریشی کۆمیدیای هەر کەسەو لە دەرێی حاڵی خۆی (١٥٩٩) بوو کە لە شانۆی گلوب دا نمایش کرا. لەم دوو شانۆنامەیەدا، کە توانای تەوسنووسی و ریالستی جۆنسون ئاشکرا دەکەن، قارەمانانی شانۆنامە هەریەکەیان خوو خەسێتی تایبەتی خۆیان هەیە، جۆنسون لە کاراکتەرسازی دا هیچ کاتێك مرۆڤێکی تەواوو پوختە بەرجەستە ناکات، بەڵکو بە ئانقەست یەك سوخەتی دیار بەزەقی نیشان دەدات. بۆیە، قارەمانانی کومیدیاکانی (بابی توڕە، مێردی دڵپیس، بە شەری فیشاڵبان) زیاتر شێوەی کاریکاتور وەردەگرن تا کاراکتەر و قارەمان.
جونسون پێنچ کۆمیدیای دیکەشی نووسیوە: ڤولپن (١٦٠٧) ، کومیدیایەکی تانە ئامێزە، ژنی بێدەنگ (١٦١٠) کە فارسێکی سادە، کیمیاگەر (١٦١٠) کومیدیایەکی هاڕوژێنەرە کە دەستی دەغەڵبازان دەخاتە روو، بازاڕی مەکارەی بارتولومیو (١٦١٤) کۆمیدیایەکی قەرەباڵغ و خۆشە کە لەوێدا پیرایشگەران، سۆزانیان، خەڵکانی بێ سەروبەر، گیرفانبڕان، فرۆشیاران، بەرەڵڵایان، ریفۆرم خوازان لەگەڵ یەکدا دەژین، هەندێ جاریش قەرقەشەو ململانێ دەکەن. و شەیتان کەرێکە (١٦١٦) کە دوا کۆمیدیای جۆنسونە. لەم کۆمیدیایانەدا تەماعکاران و ریاکاران، چەوسێنەران و ساویلکان،

شەڕەنگێزو گەوجان، بەر تەوس و توانجان دەدرێن، و خوو خەسێتی دەستە جۆراوجۆرەکانی ئینگلستانی سەردەم نمایش دەکرێ. شۆرەتی جۆنسون زیاتر بەندە بەم کۆمیدیانەوە، بەلام تراجیدیاکانیشی کەم و زۆر پەسند کراون.
یەکەمین تراجیدیای کلاسیکی جۆنسون، کەوتنی سیانووس (١٦٠٣)، و دووەمینی: کاتیلین (١٦١١) بوو. ئەم دوو تراجیدیایە کە پڕن لە ئاماژەێن مێژوویی بۆ رومی کۆن، جۆش و خرۆش و گەرم و گوڕی و زندوویەتی کۆمیدیاکانی جۆنسون-یان نییە، قوڵی کاراکتەرسازی و دیدی سایکولۆژی پێویستیان بۆ تراجیدیا، تێدا نییە. بە هەر حاڵ ئەم دوو تراجیدیایە لەسەر بناغەی نموونانی کلاسیك رۆنراون.
جۆنسون داهێنەری زنجیرەیەك شانۆنامەی ماسکیش بوو، کە لە ساڵی ١٦٠٥ بە دواوە بۆ نمایش کردن لە دەربار دا نووسینی. ئەم شانۆنامە کورتانە کە بە دەوری تەوەری چیرۆکانی ئەفسانەیی دا دەسوڕانەوە، بە سەماو ئاوازو مۆسیقاوە بوون.
جۆنسون مامۆستای ئەدەبیاتی کلاسیك بوو و نووسەرانی رومی کردبوو بەسەر مەشقی خۆی، هۆمانیستێك بوو کە سەلاری و زەبت و رەبتی بەرهەمی کلاسیکی، لە قاڵبی ئەدەبی ئینگلیزی دا، و مامۆستایەکی ئەخلاق بوو کە درامای کرد بە ئەوزاری فێرکردن و رەخنە.

<u>پەراوێز:</u>

١- خواوەندانی زەوقی زانکۆیی: UNIVER SITYWITS:
ناوی گروپێك لە نووسەرانی لاوی ئینگلیزی سالانی ئاخرو ئۆخری سەدەی پانزەیەم بوو، کە هەموویان دەرچووی ئوکسفورد یا کمبریج بوون و لە لەندەن زیاتر وتارو درامایان دەنووسی. ئەمانە لە پەرەسەندنی تەنز، تراژیدیای لە جۆری سنکایی و کۆمیدیای رۆمانتیك دا رۆڵێکی سەرەکیان هەبوو. دیارترین ئەندامانی گروپەکە، کریستوفر مالرو، تۆماس ناش، و روبرت گرین بوون.
٢- یوفیوئیزم- EUPHUEISM:
شێوازێکی پەخشانی پڕ ئاو و تاوو بە ئاهەنگ و دەستکردو پڕ لە سنعەتی جوانکاری و مەجازو خوازەی زمانەوانییە.
٣- روجەر بیکون (١٢١٤- ١٢٩٤): فەیلەسوف و زانایەکی ئینگلیزی بوو.
٤- تۆماس بانگی (سەدەی سیانزەیەمی زایینی): سیحربازو پێشبینی بێژێگی مەنشور بوو کە بەسەرهاتی ئاوێتەی ئەفسانە بووە.

٥- جولەکەکەی ماڵتە: نووسینی کریستوفر مالرۆیە، کاتی خۆی لەلایەن حەمە کەریم عارف- ەوە کراوە بە کوردی و لەلایەن تیپی نواندنی سلێمانییەوە نمایش کراو کاک فازڵ قەساب دەری هێنا بوو.

((٩))

سەدەی هەڤدەیەم

(١٦٢٥- ١٧٠٠)

سەرەتایەکی مێژوویی:

ناکۆکی پەیوەندییەکانی شاو پەرلەمان لە زەمانی چارلزی یەکەمدا (پاشایەتی ١٦٢٥- ١٦٤٩)، و جێنیشینی جیمزی یەکەم گەیە لوتکە، چارلز لە ساڵی ١٦٢٩دا پارلەمانی راگرت و دکتاتۆرانە حوکمی وڵاتی کرد. لەم قۆناغەدا تاقیب و ئازاری پیرایشگەران توند بوو و تاقیق و پرس و جۆ بە ئاگرو ئاسنی سوورەوەکراوو برینی گوێچکەو کەپوو بوو بە باو. سەرەنجام، چارلز کە رووبەڕووی شۆڕشی سکۆتلاند، بارودۆخی خراپی دارایی، و هاواری ناڕەزایی خەڵك بوو بووەوە، ناچار بوو رێگە بە چالاکی پارلەمان بداتەوە (١٦٤٠)، بەڵام ناکۆکی لەسەر مەسەلە ئابوری و رامیاری و مەزەبیەکان، ناکۆکی پەیوەندییەکانی پارلەمان و شای گەیاندە ئەوپەڕی، و چارلز لە ساڵی ١٦٤٢دا جەنگی لەگەڵ پارلەماندا راگەیاند.

شەڕی ناوخۆی ئینگلستان لە دوو قۆناغ دا دەستی پێکرد. لە قۆناغی یەکەمدا (١٦٤٢- ١٦٤٦) شەڕ لە نێوان لایەنگرانی شاو پارلەماندا هەڵگیرسا، ئەشراف و لایەنگرانی کڵێسای ئینگلستان لە پشتی شا بوون، و چینی مامناوەندی خەڵك و پر سبیترینەکان پشتیوانیان لە پارلەمان دەکرد. ئەم قۆناغە بەسەرکەوتنی پارلەمان کۆتایی هات. لە قۆناغی دووەمدا (١٦٤٨- ١٦٥٢) شەڕ لە نێوان شاو سوپای پارلەماندا هەڵگیرسا. لەم قۆناغەدا پارتی خۆیبوون بەسەرکردایەتی ئولیڤەر کرومویل (١٥٩٩- ١٦٥٨)، پشتیوانی پەرلەمان بوو، هێزی سەرەکی ئەم پارتە لەپیرایشگەران و نەیارانی کڵێسای فەرمی ئینگستان پێك دەهات. کرومویل بەهێزی سەربازانی خۆڕاگرو تێکۆشەری خۆی لە چەند شەڕێکا لە سوپای شای دا. سەرەنجام، لە ساڵی ١٦٤٩دا چارلز بە تاوانی خیانەت ئیعدام کرا، و لە ئینگلستان حکومەتی کۆماری راگەیەنرا کە بە دەستی پەرلەمان بەڕێوە دەبرا. لەم وەزع و حاڵەدا، کرومویل، کەوتە بیری لێدانی ئیرلەندا، سوپای کرومویل، دەستی دایە هۆڤیگەرییەکی بێ وێنە، و زۆر دەڤەری ئاوەدانی ئاور تێ بەردا. ئیرلەندا قارەمانانە شەڕی کرد، بەڵام لە ساڵی ١٦٥٣دا ناچار تەسلیم بوو. کرومیل دوای ئیرلەندا، رووی کردە ئوسکاتلاند، لە ماوەی چەند شەڕێك دا سوپای چارلزی دووەم، پاشای سکوتلاندی تێك شکاندو ئەم دەڤەرەی خستە ژێر رکێفی خۆیەوە. سەرەنجام لە ساڵی ١٦٥٤دا ئینگلستان و سکوتلاندو ئیرلەندا لە سایەی یەك حکومەتدا گیرسانەوە.

سەرکەوتنەکانی کرومویل لە مەیدانی سوپایی، ئابووری و سیاسەتی دەرەوە، پایەکانی حکومەتی کۆماری مکوم کرد. لە ساڵی ١٦٥٢دا خودی کرومویل بە "لۆردی پاریزەر"ی کۆماری ئینگلستان بە درێژایی تەمەن هەڵبژێردراو حکومەتی دکتاتۆرانەی خۆی لەسایەی ئەم عینوانە دا دەست پێکرد. لە قۆناغی دکتاتۆریەتی کرومویل دا (١٦٥٢- ١٦٥٨) ئینگلستان هێزو دەسەڵاتێکی نێونەتەوەیی کەم وێنەی بە دەست هێنا. کرومویل لە ساڵی ١٦٥٨دا لە هەرەتی دەسەڵات و بە هێزی دا مرد. لە ساڵی ١٦٦٠دا چارلزی دووەم ستورات (کوڕی شای ئیعدام کراو) بە رەئی پەرلەمان بە شای ئینگلستان دانرا، و دەستووری کۆن زندوو کرایەوە. لە مێژووی ئینگلستاندا ئەم سەقامگیر بوونەوە تازەیەی شا بە "قۆناغی گەڕانەوە" بەناوبانگ بووە، سیاسەتی ناوخۆو دەرەوەی چارلز، و هەوڵی ئەو لەپێناوی سەقامگیری دکتاتۆریەتدا ناڕەزاییەکی توندی هێنایە ئاراوە. لە میانەی شەڕی چارلزو پارلەماندا دوو پارتی توری و ویگ دامەزران، زەویدارانی

لایەنگری پاشایەتی موتڵەق (دکتاتوری) لە پارتی توری دا خڕ بوونەوەو، بۆرژوایانی لایەنگری دەسەڵاتی پەرلەمان لە پارتی ویگ دا. پاش مردنی چارلزی دووەم (١٦٨٥)، برایە کەللە رەقەکەی، واتە جیمزی دووەم (پاشایەتی ١٦٨٥– ١٦٨٨) هاتە سەر حوکم، ئەو بێ باکانە لە پێناوی سەقامگیری دووبارەی دکتاتۆریەت و ئاینی کاتولیك لە ئینگستان دا هەنگاوی نا، لەلایەکی دییەوە جیمز بە ئاشکرا پەیرەوی لە ئاینی کاتولیك دەکرد، و بە لە دایك بوونی کوڕەکەی ترسی ئەوە پەیدا بوو کە سەڵتەنەت بکەوێتە دەستی کەسێکی کاتولیك. بۆیە، توری و ویگەکان یەکیان گرت و دوای شۆڕشێکی بێ خوێنڕێژی جیمزیان لابرد، ویلیام ئورانج (ویلیامی سێیەم)و ماری (کیژە پروتستانەکەی جیمز) یان بە شەریکی گەیاندە دەسەڵاتی پاشایەتی. ویلیام و ماری (١٦٨٩–١٧٠٢) بەیاننامەیەکی مافیان کە پەرلەمان پەسندی کردبوو، بە رەسمیەت ناسی، و بەمجۆرە باڵا دەستی حکومەتی پارلەمانی "بەسەر ماڤ خوایی" پاشادا هاتە دی. رووداوەکانی ساڵانی ١٦٨٨–١٦٨٩، کە بووە مایەی لاچوونی جیمز، و هاتنە سەر کاری ویلیام و ماری، بە "شۆڕشی شکۆدار" ناسراوە.

نۆڕینێکی گشتی:

پیرایشگەران و لایەنگرانی شا نەك هەر لە سیاسەت و ئایندا دژمنی یەکدی بوون، بەڵکو لە ئەدەبیاتیشدا زۆر لێکدی دوور بوون. پیرایشگەران هەر هەموو کەلەپووری هونەریان بەدڵخۆشکەرەی دنیا پەرستان دەزانی، و ئەشراف و لایەنگرانی شاش بە چاوی سووك دەیانڕوانییە بێزەوقی پرایشگەران. دراما کە لە سەردەمی ئیلیزابت دا، بە هەموو جوانی و دەوڵەمەندییەکی شاعیرانەیەوە هونەرێك بوو هەم بۆ خەڵکی و هەم بۆ ئەشرافی دەربار، لە سەردەمی جیمزی یەکەم و چارلزی یەکەمدا بونیادێکی پوختەترو تۆنێکی ئەخلاقی سست تری پەیدا کردو بوو بە مایەی سەرگەرمی ئەشراف. ئەم جۆرە درامایە بە توندی کەوتە بەر هێرشی پیرایشگەران، و ئاقیبەتیش لە ساڵی ١٦٤٢دا بە قەراری پەرلەمان دەرگاکانی شانۆ داخران.
لە سەردەمی گەڕانەوەی خانەدانی ستوارت دا گۆڕانکارییەك لە دراما و شانۆدا دروست بوو. شانۆیانی لاکێشەیی و سەرگیراو بیناکران، و روناکی و ئارایشتی دیمەن بوو بە باو. بۆ یەکەمین جار ژنان لە جیاتی نەولاوان، نمایشی رۆڵی ژنانەیان لە ئەستۆ گرت. لەم قۆناغەدا دوو جۆرە دراما، تراجیدیای قارەمانی و کۆمیدیای رەفتاران، گەشەیان کرد. تراجیدیای قارەمانی بە دڵ و زەوقی ئەشراف و دەرباریان بوو، کۆمیدیای رەفتاران هەرزەیی و گەندەڵی تەلارە ئەدەبییەکانیان بە زمانێکی زندوو دەردەبڕی. یەکێك لە تایبەتیمەندییەکانی دیکەی درامای ئەم ساڵانە پەرەسەندن و خەملینی کاراکتەران، بە تایبەتی لە کۆمیدیای رەفتاراندا، بوو. باشترین نموونەی ئەم پەرەسەندنی کاراکتەرە لە کارەکانی درایدن دا دەردەکەوێ.
لە هۆزانی لیریکی دا، لە سەرەتاکانی قۆناغی خانەدانی ستوارت دا دوو شاعیری بەرجەستە، بن جونسون و جون دان دەرکەوتن. هەندێ شاعیرو نووسەران لە دەوری بن جونسون خڕ بوونەوە کە

به شانازییەوە خۆیان بە "کوڕانی بن" ناو دەبرد. گەورەترین ئەم موریدانە، روبرت هریك بوو، کە وەکو مامۆستاکەی لە ژێر کاریگەریی شاعیرانی لاتینی دا بوو.

روبرت یەکێك بوو لە دیارترین سیماکانی گروپی شاعیرانی لیریکی وابەستە بە دەرباری چارلزی یەکەم، کە بە شاعیرانی کاڤالیر (سوارچاکی) ناویان دەرکردووە. شۆرەتی ئەم شاعیرانە پتر بە شیعرە ناسکە لیریکی و دڵدارییەکانیانەوەیە کە دەربڕی ژیان و کەلتووری چینی ئەشرافی ئینگلستانی ئەو سەردەمەیە.

جون دان، شاعیرێکی دیکەی ئەو سەردەمەیە، کاریگەرییەکی سەیری بەسەر نەوەی خۆیەوە هەبوو. تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی شیعری پەیڕەوانی ئەم قوتابخانەیە بریتییە لە: ئاڵۆزی و چڕی لە رادەبەدەری مانایان و واتاناسی، ئاڵۆزی خواستن و هێمایان، غەریبی پێکهاتەکان، و جۆرە وێنەسازییەکی نا ئاسایی کە لە فەلسەفە، مەزەب و خواناسی، هونەر، زانست، و ژیانی رۆژانەی ئەو سەردەمەوە هەوێنی وەرگرتووە.

پەخشانی خانەدانی ستوارت لە باری جوانییەوە بەپێی هۆزانی لیریکیدا ناگات. زۆربەی بەرهەمی مەزەبی عالمانەو جەدەلی ئەم قۆناغە تەقریبەن مردوو و مەسخ بوون، بەڵام وەعزەکانی ژمارەیەك لە زانایانی ئەندامی کڵێسای ئینگلستان، وەکو جون دون، لانسلوت و جرمی تیلور، لە روانگەی هەندێ شارەزایانی ئەمڕۆوە جوان و شایەنی بایەخ و سەرنجن.

لەم سەردەمەدا، فۆرم و قاڵبێکی تازەی پەخشان بەناوی کەسایەتی پەروەری، بەچاولێکەری و لاسایی کردنەوەی نووسەری یۆنانی تیوفراستوس، بوو بەباو. ئەم قاڵبە رێگەی بۆ گوتارو رۆمانی سەدەی هەژدەیەم خۆشکرد. ئەسڵەن ((کەسایەتی)) هەندێ کورتە نووسین بوون دەربارەی نیشاندانی چاکە یان خراپەی نموونەو دەستە تایبەتیەکاتی کۆمەڵگە. پەیڕەوانی ئەم رێبازە یا قوتابخانەیە زیاتر وەسفی دەستە جۆراو جۆرەکان، نەك تاکەکانی سەردەمیان بەشێوەی وەسفی، شیکاریی، یان تەنز دەنووسی. لەنێو یاشترین کەسایەتی نووسانی سەردەم دا دەشێت ناوی جوزف هال و سیرتوماس ئوربری ببرێت.

پێشڕەوانی کەسایەتی پەروەری زەمینەیان بۆ هونەری ئاڵۆزی کاراکتەرسازی لە رۆماندا خۆشکرد.

خۆلاسەی کەلام، پێشکەوتنی زانستان لە سەدەی هەڤدەیەمدا، مرۆڤی وا لێکرد زیاتر دڵبەندی واقیع و روداوان بن تا داهێنانی خەیاڵی و وەهمی. ئەم دڵبەندییە بە واقیع و ئەقڵیشەوە، کاریگەرییەکەی بۆ یەکەمین جار لە ئەدەبیاتی قۆناغی گەڕانەوەدا ئاشکرا دەبێت.

هۆزانی کاڤالیران و پیرایشگەران

(تێبینی: پیرایشگەران، ئەندامانی ڕاپەڕینێکی ریفۆرمی ئاینی مەسیحی بوون لە ئینگلستان و ئەمریکای سەدەی ١٦و ١٧)

جون دون (١٥٧٣– ١٦٣١):

یەکێکە لە دیارترین شاعیرانی ئینگلستان، و یەکەمین و گەورەترین شاعیری میتافیزیقی ئەم سەر زەمینەیە. بە کاتولیکی لە دایک بوو، خواناسی و ماف خوێند، و لە ساڵی ١٦١٤ پەیوەندی بە کڵێسای رەسمی ئینگلستانەوە کرد. لە ساڵی ١٦١٥دا گەییە پایەی کەشیشی، و لە ساڵی ١٦٢١بوو بە سەرۆکی کڵێسای گەورەی سەنت پل. دون لە ژیانا وەکو گەورەترین رۆحانی سەردەم و کاریگەرترین واعیزی رۆژ ناوبانگی دەرکرد. لە شعرە میتافیزیکەکانیا ئەقڵ و ئەشق ئاوێتەی یەکتر بوون.
باشترین هۆزانی دون بەسەر دوو دەستەدا دابەش دەبن: هۆزانی تەنزئامێزو ئاشقانەی سەردەمی لاوی، و هۆزانی مەزەبی سەردەمی پوختەیی و خەمڵین. لە دەستەی یەکەمدا، جۆرێك دنیا پەرستی و نا ئومێدی و بیقەراری شەپۆل دەدا. لە دەستەی دووەمدا ئارەزووی یەکێتیی لەگەڵ خوادا بە زەقی دێتە دەربڕین. دون ژمارەیەك شیوەننامەو پەخشاننامەی لە پاش بەجێماوە. هۆزانەکانی دون لە باری هێزی هزر، قوڵی زانست، توندی سۆزو جوانی وێنەوە مایەی سەرنج و دڵگیرن. هۆزانە دڵدارییەکانی ئەو لە رووی شیکردنەوەی وردی ماهیەت و سایکۆلۆژیای دڵدارییەوە، لاسایی کراونەتەوە.
زۆربەی شیعرەکانی دون لە دوای مردنی، لە ساڵی ١٦٣٣دا بڵاوبوونەوەو کارێکی گەورەیان لەسەر نەوەی دواتر هەبوو.

جورج هربرت (١٥٩٣– ١٦٣٣):

لە موریدانی جون دونە لە شێوەی میتافیزیکی، و هەموو شیعرەکانی هەوێنی مەزەبیان هەیە. تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ئەم شیعرانە سادەیی دەربڕین، دڵگیریی تۆنی دیالۆگی، و بەکارهێنان و سوود وەرگرتن لە رەمزو فابیل لە مەیدانی وێنەگرتنی سرووتەکانی کڵێستا، مەزرا، و رووداوانی ژیانی رۆژانەدایە، دیوانەکەی هربرت بە ناوی پەرستگە، کە لە ساڵی ١٦٣٣دا بڵاوبووەوە، یەجگار لەبەر دڵان بوو. هربرت بەدەربڕی خواناسی و دەنگی کڵێسای ئینگلستان دەزانن.

ریچارد کراشاو (١٦١٢؟– ١٦٤٩):

فەرزەنی واعیزێکی پیرایشگەر بوو. لە کەمبریج خوێندویەتی، و لەگەڵ دەستپێکی شەڕی ناوخۆدا بۆ ئەوروپا هەڵات. لە دەیەی سیدا چووە سەر مەزەبی کاتولیك، و لە پاریسەوە بۆ روم کۆچی کرد.

باشترین کۆمەڵە شیعری کراشاو لە ساڵی ١٦٤٦دا لە ژێر سەرناڤی: چەند هەنگاوێك بەرەو پەرستگە، لە پاریس بڵاوبووەوە. "دڵی بەگڕ" لاوانەوەیەکە بۆ سن تریزا، کە باسی پارێزکاری شاعیرە، باشترین و بەهێزترین شیعری ئەم کۆ شیعرەیە.
کراشاو نوێنەری دیاری شاعیرانی میتافیزیکی زەمانی خۆی بوو. بە شیعرە مەزەبییەکانی بە ناوبانگە، هەر چەندە شیعری ناسووتیشی گوتووە. ژمارەیەك شیعری بەزمانی لاتینیش هەیە.

هنری ڤان (١٦٢٢– ١٦٩٥):

لە ویلز هاتۆتە دنیا، ماوەیەك لە ئۆکسفورد خوێندی، و پاشان بۆ خوێندنی ماف بۆ لەندەن رۆیی. لەگەڵ هەڵگیرسانی شەڕی ناوخۆدا بۆ زاگەی خۆی گەڕایەوە تا پزیشکی بخوێنێ. لەگەڵ کۆتایی شەڕدا، لە ویلزا بوو بە پزیشکی گوندو ژیانێکی هێمنی گرتەبەر.
کۆمەڵە شیعرێکی مەزەبی ڤان بە ناوی بەردە چەخماخی درەوشاوە (دوو بەشە، ١٦٥٠– ١٦٥٥) بڵاوبووەوە. لە موریدانی جۆرج هربرت بوو، و بە یەکێك لە دوایەمین شاعیرانی میتافیزیك دەژمێردرێ.

روبرت هریك (١٥٩١– ١٦٧٤):

باشترین شاعیری لیریکی سەدەی هەڤدەیەمە لە پاش میلتن، ناوبانگی ئەویش بەندە بە شیعرە شوانکارەیی و شیعرە لیریکییە دڵدارییەکانیەوە، هریك وێڕای ئەوەی کە کەسێکی روحانی بوو، لەگەڵ شاعیرانی لەندەنی، "خواوەندانی زەوقی زانکۆیی"و شاعیرانی ناسراو بە "کوڕانی بن جونسون"دا پەیوەندی نزیکی هەبوو. هریك سەڵتەنەتخواز و ئەندامی دەستەی شاعیرانی کاڤالیرش بوو. ئەویش وەکو بن جونسونی مامۆستای لە ژێر کاریگەری شاعیرانی لاتینیدا بوو، و زۆر شەیدای گوند بوو. خەسڵەتی سەرەکی باشترین هۆزانی ئەو سادەیی، جۆرە ئەستاتیکایەکی گونجاو لەگەڵ حەنەکبازی و سفتی زمان، هەمە جۆری و زندوویەتی وێنە، و زاڵی بەسەر قاڵب و دەوڵەمەندی سۆزدایە. گەلێك لە شیعرە کورتەکانی وەك گۆرانی لیریکی بووەتە مایەی پەسندی کە یەکێك لەوانە شیعری "لە دەست نەدانی کات"ـە، کە بە یەکێك لە بەناوبانگترین گۆرانیانی سەدەی هەڤدەیەم دەژمێردرێت. بە شێوەیەکی گشتی، هریك زیاتر دەربارەی داب و نەریتی گوندی و خورافات، گوڵان، پەریان، شەراب، شیعر، ماشوقەو دڵبەرانی خەیاڵی شیعر دەڵێت، بەڵام هەندێ شیعری ئاینی جوانیشی گوتووە کە لە تاقە کۆ شیعرەکەیدا بەناوی هسپردیز (١٦٤٨) بڵاوبوونەتەوە.

جۆرج ویتر (١٥٨٨– ١٦٦٧):

لە ئوکسفورد خوێندویەتی و بە دانانی چەند شیننامە، تەنز، و شیعری شوانکارەیی دەستی پێکرد. بەرەبەرە زیاتر لەگەڵ پیرایشگەراندا بوو بە هاوبیر، و جگە لە ژمارەیەك سرودو پاڕانەوە، چەند کتێبێکی سیاسی و زمانەوانی نووسی. لە کاتی شۆڕشی پیرایشگەری دا لە خزمەتی

سوپایی بوو، پاشان یەخسیری لایەنگرانی شا بوو، بەڵام بە زەحمەت هەڵات، ویتر بەبڵاوکردنەوەی هۆزانانی وەکو کۆ شیعری شوانکارەیی نەی شوان (١٦١٤)، فیدلیا (١٦١٥)، و کۆ شیعری نیشانانی کۆن و نوێ (١٦٣٥) ناوبانگی دەرکرد.

ویلیام براون (١٥٩١– ١٦٤٣):

لەو شاعیرە شوانکارەیی بێژە بە دەسەڵاتانەیە کە کەم و زۆر کاریگەریی بەسەر میلتن و کیتسەوە هەبووە. براون، بە شیعرە لاوانەوەکانی خۆی وەکو "دوولاوانەوە– ١٦١٣"، دەربارەی مردنی هنریی کوڕە گەورەی جیمزی یەکەم، و هۆزانە لیریکییەکانی ناوبانگی دەرکرد. رۆمانسە شیعرییەکەی، شوانکارەییەکانی بەریتانیای (١٦١٣)ناوە.

تۆماس کرو (١٥٩٨– ١٦٣٩):

دەرچووی هارڤەردە، و لە هەوەڵین شاعیرانی ناسراو بە کاڤالیر بوو، و وا دیارە باشترینیان بوو، ئەو کە بە یەکێك لەگروپی "فەرزەندانی بن جونسون" دەژمێردرا، بە هۆی شیعرە جوانە پڕ لە شادیو شۆخییەکانیەوە لە سەردەمی خۆیدا شۆرەتێکی پەیدا کرد بوو.

ئیدمۆند والەر (١٦٠٦– ١٦٨٧):

لە خێزانێکی سەڵتەنەتخواز چاوی بە دنیا هەڵێنا، بەڵام پاشان لایەنی شۆڕشگێڕەکانی بە فەرەماندەیی کرامول گرت. شۆرەتی والەر بەندە بە هەوڵ و کۆششی ئەو لە واری سوود وەرگرتن لە فۆرمی شیعری داستانی، کە دوای ئەو بە جۆرێکی بەربڵاو باوی سەند. والەر شیعرە بەناوبانگەکەی "هەڵاتنی خاوەنشکۆ" (١٦٢٥) لە هەمان قاڵب دا گوتووە.

سیرجان ساکلینگ (١٦٠٩– ١٦٤٢):

لە کەمبریج خوێندوویەتی، پاشان بۆ ئەوروپا رۆیی، و کە بۆ ئینگلستان گەڕایەوە گیرۆدەی قومار بوو. لە دەستەی شاعیرانی کاڤالیرو دەرباری بوو. هۆزانەکانی لێوان لێون لە حەنەك، شادیو موبالەغە، کۆی هۆزان و نامەو نووسراوەکانی لە دوای مردنی، لە ساڵی ١٦٤٦دا بڵاوبووەوە.

ریچارد لوڤلیس (١٦١٨– ١٦٥٧):

دەرچووی ئوکسفوردو یەك لە جوانترین پیاوانی رۆژگاری خۆی بووە. لە ماوەی شەڕی ناوخۆدا دوو جار لەلایەن پارلەمانەوە زندانی کرا. لوڤلیس بە جدیترین شاعیرانی کاڤالیر دەژمێردرێت. گرنگترین کۆ شیعری لوکاسترا (١٦٤٩)ی ناوە.

ئەبراهام کاولی (١٦١٨– ١٦٦٧):

لە شاعیرانی کاڤالیر بوو کە لە کەمبریج دەرکراو چوو بۆ ئۆکسفورد. یەکێك بوو لە دوایەمین و توندڕەوترین شاعیرانی میتافیزیك، کە لە پانزە ساڵیدا دیوانێکی بەناوی: شکۆفەکانی ڤیان (١٦٣٣) بڵاوکردەوە. بەرهەمی دواتری کاولی کۆمیدیایەکی شوانکارەیی بوو بە نێوی: مەتەڵی ڤیان (١٦٣٨). ئەمڕۆکە شۆرەتی کاولی پتر بە کتێبەکانییەوەیە.

<u>ئەندرو مارڤل (١٦٢١– ١٦٧٨):</u>

لە کەمبریج خوێندوویەتی و لە ساڵی ١٦٥٩دا بەنوێنەری پارلەمان هەڵبژێردرا. شۆرەتی مارڤل زیاتر بە هۆی شیعرە لیریکییەکانی سەرەتایەوەیە وەك: "بۆ ماشوقەکەی شرمرو" کە بە یەکێك لە باشترین هۆزانی لیریکی و دڵداری لە زمانی ئینگلیزیدا، دەژمێردرێ. لە شیعرە لیریکییە بەناوبانگەکانی دیکەی مارڤل، "باغ"و "پێناسەی ڤیان" ناویان دەرکردووە. بە هەر حاڵ، مارڤل لە دەستەی شاعیرانی میتافیزیك بوو، و شیعرەکانی پتر لە ژیانی خودی خۆیەوە هەڵدەقوڵان.

<u>جون میلتون (١٦٠٨– ١٦٧٤):</u>

بە شێوەیەکی گشتی میلتون بە گەورەترین شاعیری ئینگلیزی لە دوای شەکسپیر، دەزانن، شاعیرێکە کە هەموو شتێکی –کرداری، کەسایەتی، بیرکردنەوەکانی و بەرهەمەکانی– قارەمانانە دەنوێنێ. لە لەندەن هاتە دنیاوە. دایکی ژنێکی چاکەکار بوو، و بابی ئاهەنگسازێکی بە ئیحتوبار. خێزانی رۆشنبیرو دەوڵەمەندی ئەو بە پیرایشگەرانی بە هەڵوێست و نەگۆر دەناسرا. میلتون هەوەڵجار لە قوتابخانەی سەنت پل خوێندی، و پاشان چووە کرایست کولیج کەمبریج (١٦٢٥)، پاش تەواوکردنی خوێندنی زانستگە لە ساڵی ١٦٣٢، چوو بۆ هورتن (نزیکی لەندەن) و تا ساڵی ١٦٣٨ لە ماڵە باوانەکەیدا کەوتە خوێندنەوەیەکی زۆرو زانیارییەکی زۆری بە دەست هێنا. لەوێدا بەرەبەرە بلیمەتی شکۆفەی کرد. ئەوجا دوو ساڵێك لە ئەورووپادا کەوتە گەشت و گەڕان. لەم قۆناغەدا هەندێك لە پرشنگدارترین بەرهەمەکانی هۆنییەوە:

<u>"ئیل پنسروسو– ١٦٣٢":</u> بە مانای پیاوی هزرڤان، و "لالرگو– ١٦٣٢" بە مانای پیاوی خۆشحاڵ... بە دوو شاکاری میلتون دەژمێردرێن. ئەم دوو هۆزانە ئەزموونی بیست و چوار سەعات لە ژیانی روحی شاعیر دەگێڕنەوە. لالرگو، لە سپێدەدا دەست پێدەکات و لەگەڵ خۆرئاوادا کۆتایی دێت. لێرەدا شاعیر لە وەرزی پاییزدا بە رۆژەوە موتالاَ دەکات و بەشەو لە کڵێسایەکی گەورەدا گوێ لە ئاوازێکی شکۆداری مۆسیقا دەگرێت. ئیل پنسروسو، لەگەڵ تاریکی شەودا دەست پێدەکات و لەگەڵ بەرەبەیاندا کۆتایی دێت. لەم شیعرەدا، شادی ژیانی گوند لە بەهاران دا دەگێڕدرێتەوە.

<u>(کاموس– ١٦٣٤):</u> شانۆنامەیەکی بە دەمامك بوو، کە هەم جوانی و هونەری سەردەمی ئیلیزابت دەنوێنێ و هەم گیانی پیرایشگەرانەی میلتون. نێوەرۆکی شانۆنامەکە بریتییە لە کێشمانەکێشی نێوان داوێنپاکی و لەزەتی بەدەنی، و هەردوو بابەتەکە بە روونی و رەوانی دێنە دەربڕین. ئەم شانۆنامەیە لە باری دەوڵەمەندی زمان و هەمە رەنگی دەربڕینەوە لە جۆری خۆیدا کەم وێنەیە.

"ليسيداس- ١٦٣٧): بەيتێكی شوانكارەیی خەمناكە دەربارەی مردنی ئیدوارد شای هاوپۆلی میلتونە لە كەمبریج. لەم بەرهەمەدا كە پەڕجوویەكی هونەری لیریكییەو لە شیننامە بەنامێكانی ئینگلیزییە، نەك هەر مردنی شا دەگێڕێتەوە، بەڵكو ئاماژەشە بۆ جیهانێك كە لاوانی باش تیایدا دەمرن و كە شیشان و شاعیرانی ریاكار بە شادی دەژین.

میلتون لە ماوەی ساڵانی ١٦٤١- ١٦٤٢ دانانی "شیعرە گەورەكانی" خۆی وەلاوەناو دەستی بە قۆناغێكی درێژی باس نووسین كرد لەمەڕ مەسەلەكانی پیرایشگەری. لەم ماوەیەدا پێنج كتێبی ئەنتی ئەسقوف نووسی، درێژترین و دڵگیرترین ئەم بەرهەمانە، بەڵگەی حكومەتی كڵێسایە (١٦٤٢)، كە كڵێسای ئینگلستان لەبەر پەیڕەوی كردنی دەسەڵاتی سیاسی مەحكوم دەكات. میلتون، لەم كتێبەدا جیابوونەوەی كڵێساو دەوڵەت دەخاتە روو و ئاماژە بۆ ئەوە دەكات كە ویژدانی بنیادەم تاقە داوەری ئەوە لە كاروبارو ژیانی رۆحانی دا.

میلتون هەوڵ و كۆششەكانی لە رای ئازادی و خۆیبوونی فەردی دا بە كتێبی: دەربارەی پەروەردەو فێركردن (١٦٤٤) درێژە پێدا. میلتون بەرگری لە پەروەردەو فێركردنی مرۆڤپەروەرانە دەكات، پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت كە پەیوەندی بە كەسانی كارامەو دیتنی وردی دەزگاكان و چالاكییەكانیان بكرێ وەكو تەواوكەرێك بۆ زانیاریی نووسینەوانی.

ئاریوپا جیتیكا (١٦٤٤):

كە لەوەیە بە باشترین بەرهەمی پەخشانی میلتون بێ، كتێبێكە دەربارەی بەرگری لە ئازادی چاپەمەنی، بە شێوازێكی هەندێ سادە. باوەڕی قوڵی ئەو بە ئازادی دەربڕین و قەڵەم ، ئەم كتێبەی تەژی هەستی راستگۆیانە كردووە.

لەم ساڵانەدا خەباتی پیرایشگەران گەییە لوتكە، و میلتون بە نووسینەكانی بەرگری لە كۆماریخوازی و كرامویل دەكرد. بەڵام بەرەبەرە بینایی لە دەست دەدا. لەكاتی نووسینی داكۆكی لە میللەتی ئینگلستان (١٦٥١) كتێبێكە لە وەڵامی دژمنانی كۆمارێدا، چاوەكانی روناكییەكەی ئەوتۆیان نەبوو، و سەرەنجام لە ساڵی ١٦٥٢دا تەواو نابینا بوو. وێڕای ئەمەش هەر داكۆكیكارێكی پڕ جۆشی شۆڕش بوو. لە ساڵی ١٦٥٥دا وازی لە كاری دەوڵەتی هێنا، لە ساڵی ١٦٥٦دا بۆ جاری دووەم ژنی هێنا، بەڵام هاوسەرەكەی دوای پانزە هەیڤان مرد. میلتون بۆ جاری سێیەم لە ساڵی ١٦٦٣دا ژنی هێنا، ئەمجارەیان هاوسەرەكەی سی دانە ساڵ لە خۆی بچووكتر بوو. ساڵانی خانەنشینی و گۆشەگیری جارێكی دیكە دەرفەتی شیعرگوتنی پێ بەخشی، و سێ شاكارە گەورەكەی بەرهەم و یادگاری ئەم ساڵانەن:

"بە هەشتی گوم بوو- دوانزە كتێبە، ١٦٦٧":

گەورەترین بەیتی چیرۆكڤانی ئینگلیزییە، و یەكێكە لەو داستانە هەرە گەورانەی كە بە زمانانی تازە دانراوە. ئەم كتێبە باسی ماجەرای یەكەمین سەرپێچی بنیادەم دەكات، باسی میوەی ئەو درەختە یاساغە دەكات كە بە تام و چێژە مەرگبارەكەی بەهەشت لە دەست چوو، و مردن و خەم

هاتنـه دنیـا. شـوێن و دیمـەنی ئـەم بەیتـە سەرانسـەری کاینـات و گەردوونـە، و لەوانـە بەهەشـت و دۆزەخ، وا دیـارە میلتـون بۆ دانـانی بەهەشـتی گـوم بـوو سـوودی تـەواوی لـە هۆزانـان، زانیاریـان، و ئەفسـانانی کـۆن و سـەدەکانی نـاڤین و سـەردەمی ڕێنیسـانس وەرگرتـووەو لـە سـکێچ و بونیـادی بەیتەکـەدا سـوودی لـە تـەورات، تـەلمود، ئیلیـاد، ئودیسـە، ئەنیئیـد، تراجیـدیای یونـانی کـۆن، ڕێنیسانسـی ئیتاڵیا، و نووسـەرانی لاتینی و فەرەنسـی و ئینگلیـزیو.... وەرگرتـووە. ئـەم هـەموو هێماو ئاماژانە بۆ سەرچاوەکانی زانیارییەکان، هەر لە پێناوی ڕازاندنـەوەی رووتـدا نییـە، بەڵکو بەشێکە لە چنینی بەیتەکە. پێناچێت هیچ بەیتێکی دیکە بەمجۆرە تەژی زانیارییـەکی فرە بێ. میلتون ئەم بەیتەی لە قاڵبی شیعری ئازادا گوتووە.

(بەهەشتی دۆزراوە– چوار کتێبە، ١٦٧١):

درێژەی بەهەشتی گوم بووە کە سەرکەوتنی یەکجارەکی مەسیح بەسـەر شـەیتاندا دەگێڕێتـەوە. بـە گوتەیـەکی دیکـە، بابـەتی ئـەم بەیتـە خـۆڕاگری سـەرکەوتووانەی مەسیح لـە بەرانبـەر وەسوەسـەی شەیتان، و دۆزینەوەی بە هەشتی لە دەست چووە.

((خەباتی شەمشون– ١٦٧١)):

ئەم تراجیدیایە کە لە قاڵبی شیعری ئازادا گوتراوە، دوایەمین ڕۆژانی ژیانی شەمشون، کە یەکێکە لـە پاڵـەوانانی بـەنی ئیسـرائیل دەگێڕێتـەوە کـە بـە دەسـتی فەلەسـتینییەکان دیـل دەکـرێ و لـە پەرستگەدا کۆت و زنجیر دەکرێت.

ئەم تراجیدیایە کە بە دووا شاکاری میلتون دەژمێردرێ، لەگەڵ بە هەشتی گوم بوو و بە هەشتی دۆزراوەدا، گـەواهی بـاڵاترین کـەماڵ و پوختەییـەك کـە شـاعیرێکی ئینگلیـزی دوای شەکسـپیر بـە دەستی هێناوە. ئەم سێ شاکارە بەروبوومی کێشمانەکێش و گۆڕانە دەروونییەکانی میلتونە وەکو میراتگرێکی داب و نەریت و ڕێسای ڕێنیسانس و وەکو بابایەکی پیرایشگەری ئیماندارش.

پەخشانی کاڤالیرەکان و پیرایشگەران

کەسایەتی پەروەران

جون ئێریل (١٦٠٠– ١٦٦٥):

یەکێکە لە دیارترین کەسایەتی پەروەرانی سەردەم، و بەرهەمە پەخشانییەکەی، دنیای بچووک نووسی (١٦٢٨)، لە باشترین بەرهەمەکانی کەسایەتی پەروەری سەدەی هەڤدەیەم بوو. ئەم کتێبە لە ژیانی جۆن ئیریل-ی گەورە قەشەدا دەجار چاپکرایەوەو ژمارەی ئەو کەسانەی کە لە چاپی یەکەمدا بوون بیستو چوار بوون، لە چاپی دەیەمدا گەییە هەفتاو هەشت. ئیریل کە شەیدای دەروونناسی بوو، زێدەباری بایەخدان بە وەسفی کەسایەتییەکانی کە لە عەوامی خەڵکی بوون، هۆو ئەنگێزەی رەفتارو کرداری ئەوانیشی لەبەر چاو بوو، بە هەر حاڵ، دنیای بچووکنووسی "کۆمیدیایەکی مرۆڤانی" بچووکی هزرمەندانەی پێکەنینۆك ئامێزە.

ئیزاك والتون (١٥٩٣- ١٦٨٣):

یەکێکە لە خۆشەویست ترین نووسەرانی ئینگلیزی، ئەو کە لە لەندەن دا کارگوزاری ئاسنەوات بوو، کاری ئەدەبی خۆی لە دوای چل ساڵییەوە بە بەرهەمە کورتەکەی، ژیانی دون (١٦٤٠) دەست پێکرد. والتون لە ساڵانی دواتردا چیرۆکی ژیانی کەسایەتیانی دیکەشی خستەسەر دون، و چاپی تەواوەتی ئەو کتێبە لە ساڵی ١٦٧٠دا لە ژێر سەرناڤی ژیاننامەکانی والتون دا بڵاو بووەوە. ئەم کتێبە فرە خوێنەرەی سەدەی هەڤدەیەم بە پەخشانێکی سادەو جوان نووسراوەو بەسەرچاوەیەکی زانیاریی دەربارەی مێژووی کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە دەژمێردرێت. شۆرەتی والتون زیاتر بەندە بە بەرهەمە وتار ئاساکەیەوە: ماسیگگری کارامە (١٦٥٣)، والتون کە شەیدای ماسیگری بوو، ئەسڵەن ماسیگری نەك بە جۆرە سەرگەرمییەك، بەڵکو بە زانستێكو هونەرێكو تەنانەت دەرمانی هەموو دەردەکان دەزانی، لەم بەرهەمە پەخشانییەدا، کە لە قاڵبی گفتوگۆدا نووسراوە، بە پەخشانێکی سادەو دڵگیر دەکەوێتە باسی هونەری ماسیگری و وەسفی دیمەنی کەناری روباران.

سیرتوماس براون (١٦٠٥- ١٦٨٢):

نووسەرێکی زاناو پزیشکێکی سەرکەوتوو بوو کە ژیانی، جگە لە ساڵانی خوێندنی لە ئۆکسفوردو ئەوروپا، لە شاری نورویچ بردە سەر. براون سەڵتەنەتخوازێکی نەگۆڕ بوو. تەبیعەتێکی خەماوی، عارفانە، و خۆشباوەری هەبوو، و ئاشقێنی دەگەڵ زمانو زانستی کلاسیك دا دەکرد. ئەشقێکی تایبەتی بۆ پێشڤەچوونی زانستیش هەبوو، و کتێبخانە عالەکەی لە ئینگلستاندا وێنەی نەبوو.
هەوەڵین و گەورەترین کتێبی براون بە ناوی ئاینی پزیشکیك (١٦٤٢) شاکارێکە لە دەربڕینی بێ پەردە و راستگۆ دەربارەی ئیمان و ئاینی ئەو. براون بەخۆی پەیرەوی کڵێسای ئینگلیستانە، بەڵام لە بیری ئەمەدا نییە کە خەڵکانی دیکەش رێگەکەی ئەو هەڵبژێرن، چونکە بنیادەم لە هەموو شوێنێ دەتوانن خولقێنەری خۆیان بپەرستن. ئەم کتێبە هەم لە ئاستی شێوازو هەم لە رووی نێوەڕۆکەوە بە تەواوەتی رەنگدانەوەی حاڵەتەکانی نووسەرە.

"هەڵە باوەکان- ١٦٤٦":

درێــژترین و وەســتایانەترین بەرهــەمی براونــە دەربــارەی بــەر پەرچــدانەوەی بــاوەڕانی نادروســت لــەوارێن زانســت، مێــژوو، جوگرافیــا، و ئــەم شــتانە. ئــەم کتێبــە جەمســەرە ناکۆکــەکانی کەســایەتی براون ئاشکرا دەکات.
ئەو لە لایەکەوە بت شکێنێکە کە دەکەوێتە ڕەخنەگرتن لە باوەڕە هەڵەکان (بۆ وێنە ئەمەی کە عەنقا لــە خۆڵەمێشــی خۆیــدا دووبــارە لــە دایــك دەبێتــەوە). لەلایــەکی ترەوە بــە خــۆی بــاوەڕی نادروســتی هەیە، و باوەڕی بەجن و پەری هەیە.

"ناشتنی خۆڵەکەوەی مردووان– ١٦٥٨":

دوا بەرهــەمی گــەورەی براونــەو لــە شــاکارەکانی پەخشــانی ئینگلیزییــە. بــراون لــە دوا ســاڵەکانی تەمــەنیا بــە ئیلــهامی کەشــفی ئــەو ئامانانــەی کــە خۆڵەمێشــی مردوانیــان لــە ڕۆژگــاری کۆنــدا تیــا دەپاراستن کەوتە بیرکردنەوە لە مردن و بیرەکانی خۆی لەم کتێبەدا تۆمار کرد. شیلەی قسەی براون ئەمەیە: بۆ ئەوەی بە کورتی تەمەن خەمبار نەبین، پێویستمان بە ئومێدی نەمری هەیە.
شێوازی پەخشانی ئاهەنگینی براون، لەگەڵ بونیادی دەوڵەمەندو وێنە سەیرەکانی دا، لە لوتکەی کەماڵ و درەوشاوەیی پەخشانی ئینگلیزی دایە.

جون بونین (١٦٢٨– ١٦٨٨):

بونین و میلتون تاقە نووسەرانی گەورە بوون کە لە باوەشی پیرایشگەری دا پەروەردە بوون، بەڵام ئەم دووە ڕێگەی جۆراوجۆرو جیاوازیان بڕی تا لە مەیدانی خودا شناسیدا گەیینە سەرکەوتن.
بونین کوڕی وەستایەکی بچووکی خەڵکی بدفورشایر بوو. ماوەیەك لەسەر کارەکەی بابی ڕۆیی و ســاڵانی ١٦٤٤– ١٦٤٦ی لــە خزمــەتی ســوپای ئەڵمانــدا گوزەرانــد. لــە ســاڵی ١٦٤٨دا لەگــەڵ ئافرەتێکی دیندارا زەماوەندی کرد، و کەوتە خوێندنەوەی زنجیرەیەك کتێبی پیرایشگەران. دوای ماوەیــەك لــە گوندەکانــدا بــوو بــە واعیــز، و زۆر زوو چــووە دڵــی گوندییانــەوە. بــەڵام گوێنــەدانی ئــەو بەقەدەغەبوونی وەعزدان بۆ کەسانێك کە پەیڕەوی کڵێسای فەرمی ئینگلستان نەبوون، گرفتی بۆ دروســت کــرد، و لــە ســاڵی ١٦٦٠دا کەوتــە زنــدان. لــە مــاوەی دوانــزە ســاڵ حەپســی دا کەوتــە خوێندنــەوەی تــەورات و کتێبی شــەهیدان،ی نووســینی جــون فوکس (١٥١٧– ١٥٨٧)، و گــەلێك لــە بەرهەمەکانی خۆی لەو ماوەیەدا نووسی. یەکێك لەم بەرهەمانەی ژیاننامە سەیرەکەی خۆیەتی لە ژێر سەر ناوی: ڕەحمەتی تایبەتی خوا لە زۆرتر گوناهکاران (١٦٦٦)، ئەم کتێبە کە بە پێشەنگی ڕۆمانی سایکۆلۆژی تازە دەژمێردرێ، باسی کێشمانەکێشی روحی و خەملینی باوەڕە ئاینییەکانی ئەوە.
بونین دوای ئازاد بوون لە ساڵی ١٦٧٢دا، بوو بە کەشیشی کڵێسایەکی بچووك لە بدفورد، دوای سێ ساڵ دیسان بۆ ماوەی شەش هەیڤ زندانی کێشا، لەم قۆناغی حەپسەدا، نووسینی شاکاری ڕەوت و ڕەفتــاری ڕێبــواری دەســت پێکــرد کــە لــە دوو کتێبانــدا لــە ســاڵانی ١٦٧٨و ١٦٨٤دا بڵاوبــووەوە. بــونین ئــەم کتێبــەی، کــە بــە "تەمســیلی گــەورەی پروتســتان" نــاونراوە، بــە ئیلــهامی

تەورات و فۆلکلۆری چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە نووسیوە، لە ویدا بە زەبری کاراکتەرسازی زندوو، وێنەی واقیعیانەی گوندییانی ئینگلستان، شێوازی زندوو و زمانی جوان، بەبێ پەنابردنە بەر مەسەلە ئاڵۆزو پێچاوپێچەکانی خوداشناسی، بە پەیجوری بەسەرهاتی قارەمانی کتێبەکە، رێگەی بەهەشت وێنە دەگرێت. رەوت و رەفتاری رێبوار، وادیارە لە دوای تەورات (دەقی مۆڵەتدراو، ١٦١١) تا ماوەی سێ سەدە پڕ خوێنەرترین کتێبی دنیای ئینگلیزی زمان بووە، لەم کتێبەدا دابەکانی سەدەکانی ناڤین بە زمانی حیکایەتەوانی، و دوور لە هەر دەستکردی و وردەکارییەکی ئەدەبی، دەگێڕدرێتەوە.

<u>((شەڕی پیرۆز– ١٦٨٢)):</u>
دوایەمین بەرهەمی گرنگی بونینە کە چۆنیەتی رزگاری روح لە قاڵبی چیرۆکێکی مەجازی دا دەردەبڕێت.
بەرهەمەکانی بونین کە سەر رێژن لە سۆزو گودازو جۆش و خرۆشی مەزەبی، لە باری سادەیی و بڕشتی دەربڕینەوە هەمیشە ستایش کراون.

هۆزان و درامای قۆناغی گەڕانەوە

<u>جون درایدن (١٦٣١– ١٧٠٠):</u>
شاعیر، شانۆنامەنووس، رەخنەگر، و سیمای دیاری ئەدەبیاتی سەردەمی گەڕانەوە بوو. لە خانەوادەیەکی پیرایشگەر چاوی بە دنیا هەڵێنا، و لە وست مینسترو کەمبریج خوێندویەتی. لە ژیانی مەزەبی و سیاسی خۆیدا چەندین جار بایداوەتەوەو دووچاری گۆڕان بووە. لە ساڵی ١٦٥٩دا بە "شیعرێك بۆ مردنی پایەبەرز کرامولی لە دەست چوو، لۆردی پارێزەری ئینگلستان"، کە لاوانەوەیەکی وشك و فەرمی بوو، زۆر ستایشی رابەری پیرایشگەرانی کردو، کە چارلزی دووەم گەییە دەسەڵاتی پاشایەتی، ستایشی کرد. لە ساڵی ١٦٧٠دا بوو بە میری شاعیران و مێژوونووسی دەربار. لە ساڵی ١٦٨٢دا شیعری "مەزەبی گشتی" بۆ بەرگری لە کڵێسای ئینگلستان و رەخنە لە مەزەبی کاتولیك نووسی، بەڵام پێنج ساڵ دواتر، ئەو بە خۆی گۆڕا بوو بۆ کاتولیکێکی پڕ جۆش و خرۆش، و لە شیعری "کەڵەکێوی و پڵنگدا– ١٦٨٧) بە دەم ستایشی کڵێسای کاتولیکەوە، کڵێسای ئینگلستانی دایە بەر هێرشێکی توند. لەم شیعرە مەجازی و حیکائییەدا، کە بە هۆی حەنەکچیاتی و رەوانی و پاراوی بێ وێنەیەوە، بە ناودارترین بەرهەمی درایدن دەژمێردرێت، کەڵەکێوی کڵێسای رومە، پڵینگ کڵێسای ئینگلستان، و جیمزی دووەم شێرێکی پشتیوانی کەڵە کێوییە.

درایدن بژێوی خۆی لە ڕێگەی قەڵەمەوە دابین دەکرد. شاعیرێکی بە زەوق و نووسەرێکی هزرمەند بوو، کۆمەڵێك بەرهەمی لە قاڵبێن جۆراو جۆری وەك: تراجیدیا، کۆمێدیا، ئۆپرا، بەیتی چیرۆکڤانی، تەنز، سروود، سۆناتە، نامە، و ڕەخنەی ئەدەبی ئەفراند. زێدەباری ئەمە شێوازێکی پەرەپێدا کە پاراو، بەهێز، نەرم، ڕەوان و لە زمانی خوێنەوارانەوە زۆر نزیك بوو. شێوازی شیعری داستانیشی بەکارهێنا، بە باڵا دەستییەکی سەیرەوە بەرهەمە تەنز ئامێزو فێرکارییەکانی هۆنییەوە، ئەم شێوازە شیعرییە ماوەی یەك سەدە شێوازی زاڵ و باو بوو.
درایدن بیستساڵێکی تەمەنی خۆی وەقفی شانۆنامەنووسین کرد، بە دانانی کۆمەڵێك شانۆنامە لە قاڵبی شیعری داستانی و قافیەداردا، چووە ڕیزی ناودارانی ئەم ژانرە ئەدەبییەوە.
فەتحی غەرناتە (١٦٧٠) لە باشترین شانۆنامەکانی ئەوە بە زمانی شیعری داستانی، کە بە زمانێکی سروشتی و ڕەوان دانراوەو هۆنراوەتەوە. شانۆنامەیەکی باشی دیکەی درایدن، کە دوایەمین درامای قافیەداری ئەوە، ئورەنگ زیب (١٦٧٥)ی ناوە، کە قارەمانەکەی، ئورەنگ زیب (١٦١٨- ١٧٠٧) یەکێکە لە گەورەترین ئیمپراتورانی مەغۆل "گورکانی" لە هندا.
یەکەمین شانۆنامەی کۆمیدی درایدن، زەماوەند بەپێی مۆد (١٦٧٢) بوو کە لە قاڵبی شیعری ئازادا وتراوە.
باشترین شانۆنامەی درایدن تراجیدیای: هەموو شتێك لە ڕای دڵداری دا (١٦٧٨)، لە قاڵبی شیعری ئازادایەو بەلاسایی کردنەوەی ئانتونی و کلیوپاترا-ی شەکسپیرە. لەم تراجیدیایەدا، کە دوایەمین ڕۆژانی ئانتونی و کلیوپاترا وێنەدەگرێت، یەکێتیی زەمان، شوێن و کردار بە وردی ڕەچاو کراوە.
دون سباستین (١٦٩١)، دوا شانۆنامەی درایدنە کە تراجی- کۆمیدییەو قارەمانەکەی دون سباستین (١٥٥٤- ١٥٧٨)، پاشای پرتوغالە (١٥٥٧- ١٥٧٨).
شیعرەکانی سەرەتای درایدن لە قاڵبی پارچەی چوار بەیتی دانراون، بەناوبانگترین شیعری ئەو قۆناغەی "ئانوس میرا بیلیس" (ساڵی عەجیب، ١٦٦٧)ـە، شیعرێکە لە وەسفی ڕووداوە گرنگەکانی ساڵی ١٦٦١دا، واتەن ئاگرکەوتنەوە گەورەکەی لەندەن، جەنگ لەگەڵ هۆڵەنداو تاعون.
زۆربەی هۆزانەکانی درایدن، بە تایبەتی تەنزو تەرجەمەکانی، قافیەدارن، لە نموونە باشەکانی شیعری سیاسی تەنزئامێزی درایدن "ئەبسالوم و ئەختیوفل"ـە (١٦٨١) کە لە قاڵبی شیعری داستانی و بە سوود وەرگرتن لە زاراوەکانی تەورات دانراوە.
نموونەیەکی باشی دیکەی "مەك فلکنو- ١٦٨٢" (١٦٨٢)یە، کە تەنزێکی تیژە لە هەجوی تۆماس شدولی شاعیری خەنیمی درایدن دا. ناونیشانی ئەم شیعرە ئاماژەیە بۆ کەشیشی ئیرلەندی، ڕیچارد فلکنو (١٦٠٠- ١٦٧٨)، کە بە شیعری خراپ مەنشورە.
لە نێو شیعرە لیریکییەکانی درایدن دا، "گۆرانییەك بۆ ڕۆژی سەن سسیلیا" (١٦٨٧)و "جەژنی ئەسکەندەر" (١٦٩٧)، زۆر مایەی پەسند بوون. جەژنی ئەسکەندەر، کە غەزەلێکە بۆ ڕۆژی سن سسیالیا، بە ئیلهام لە ژیانی ئەسکەندەری مەقدونییەوە (نووسینی پلوتارك) دانراوە. گەلەك لە

رەخنەگران، ئەم غەزەلە بە گەورەترین شیعری لیریکی درایدن، و بە یەکێك لە باشترین غەزەلیاتی ئەدەبیاتی ئینگلیزی دەزانن.

سیر چارلز سدلی (١٦٣٩- ١٧٠١):
شاعیرو درامانووسێکی گەڕانەوەیە، لە سەردەمی خۆیدا لەبەر حەنەکچیاتی و دزێوی زمان شۆرەتێکی هەبوو. لە بەرهەمە بەناوبانگەکانیا دوور شانۆنامەی: باغی توو (١٦٦٨)و بلامیرا (١٦٨٩) شایەنی باسن.

جون ویلمات، ئیرلی روچستەر (١٦٤٨- ١٦٨٠):
شاعیرێکی دەرباری بوو کە لە سەردەمی خۆیدا بە "ئیرلی شەڕانی" بەناوبانگ بوو. بنیادەمێکی مولحیدو هەرزەبوو، و هۆزانەکانی پڕ بوون لە بێ شەرمی و پڕ روویی. لەگەڵ هەموو ئەمەشا، شاعیرێکی لە رادەبەدەر بە بەهرەو توانا بوو، و هەندێ هۆزانی لیریکی جوانی گوتووە، تەنزەکانیشی یەجگار توندو بە چزە، درێژترین بەرهەمی تەوسئامێزی ئەو، کە سەر رێژە لە نائومێدی و رەشبینی "هەجوی تیرەی بەشەر" (١٦٧٥)ی ناوە.

سێر جورج ئیتریج (١٦٣٥؟- ١٦٩١):
لە جوملەی ئەو درامانووسانە بوو کە جۆرێکی نوێی کۆمیدی، ناسراو بە کۆمیدیای رەفتاران، لە ئینگلستاندا رەواج پێدا، ئەم جۆرە کۆمیدیانە شادو نوکتەئامێزن و قارەمانەکانی بێ سۆزن، و عادەتەن بە دەوری تەوەری پیلانی ئاشقانەی چینی ئەشراف دا دەسوڕێنەوە. بەناوبانگترین کۆمیدیای رەفتار-ی ئیتریج لە ژێر سەر ناوی پیاوی مۆد (١٦٧٦)ـە، نموونەیەك لە داب و نەریتی گەندەڵی کۆمەڵگەی سەردەم دەخاتە روو.

ویلیام ویچرلی (١٦٤٠- ١٧١٦):
شانۆنامەنووسی تەنزپەروەری قۆناغی گەڕانەوەیە، بە تەنزی توندوزبر، واقیعیەتی نا ئومێدانە، و گاڵتە ناشیرینەکانی ناوبانگی دەرکردووە، یەکەمین کۆمیدیای، دڵداری لە دارستاندا (١٦٧١)ی ناو بوو، باشترین کۆمیدیای ویچرلی، هاوسەری گوندی (١٦٧٥)و دەڵاڵی دڵساف (١٦٧٦)یان ناوە، کە هەردووکیان پڕن لە گاڵتەی زبرو ناشیرین.

تۆماس ئوتەوی (١٦٥٢- ١٦٨٥):
نووسەری یەکێك لە باشترین تراجیدیاکانی قۆناغی گەڕانەوەیە، بە ناوی ڤینیس لە خەتەر بە دووره (١٦٨٢). ئەم تراجیدیا قارەمانییە کە بە شیعری ئازاد هۆنراوەتەوە، بە دەوری تەوەری پێلانێکا بۆ سەرنگون کردنی حکومەتی ڤینس دەسوڕێتەوە. لەنێو دراماکانی دیکەی ئوتەوی دا دوو تراجیدیای: دون کارلوس (١٦٧٦)و هەتیو (١٦٨٠)، کە هەردووکیان لە قاڵبی شیعری ئازادا

هۆنراونەتەوە، بەناوبانگن. ئوتەوی لە دەربڕینی ئەڤین، هەستەکان، بەدبەختی و تەکنیکی دیمەنی سۆز بزوێندا دەستێکی باڵای هەیە.

سێرجوان ڤانبرو (١٦٦٤- ١٧٢٦):

شانۆنامەکانی ڤانبرو بەگشتی زبر، زیرەکانە، و تا رادەیەك دەربڕی رەفتاری چینی باڵای کۆمەڵگەی سەردەمن، کاراکتەرانی دراماکانی دیارو ناوازەن، و پلۆتی دراماکانی دڵگیرن. بەشێوەیەکی گشتی، شانۆنامەکانی سەرەتاکانی سەدەی هەژدەیەمی ڤانبرو، نوقڵانە بەخشی کۆتایی قۆناغی گەڕانەوەو سەرەتای گۆڕانن لە هەجوو قۆشمەچیاتییەوە بەرەو شانۆنامانی سەنگین لە شانۆی ئینگلستاندا.

گرنگترین شانۆنامانی ڤانبرو، گەڕانەوە (١٦٩٦) و هاوسەری رەنجدیدە (١٦٩٧)یان ناوە.

ویلیام کۆنگریڤ (١٦٧٠- ١٧٢٩):

عادەتەن کونگریڤ بە مامۆستای کۆمیدیای رەفتاران لە قۆناغی گەڕانەوەدا دەزانن. هەمووشانۆنامەکانی لە بیست تا سی ساڵیدا نووسیوەو ئەوسا نووسینی تەرك کردووە، تا ببێ بە جەنتڵمانێك نەك شانۆنامەنووسێك. "پیرەکوڕ- ١٦٩٣": یەکەمین کۆمیدیای کونگریڤە دەربارەی پیاوێکی بە ساڵاچووەکە وا دەنوێنێ لە ژنان بێزارە، بەڵام لەگەڵ ژنێکی خراپدا زەماوەند دەکات.

((بنیادەمی دوو روو (١٦٩٤)): کۆمیدیایەکی دواتری کونگریڤە دەربارەی ئاشقانی تووڕە.

((ڤیان لە پێناوی ڤیان))- ١٦٩٥: شانۆنامەیەکی کۆمیدی دیکەیە کە کاراکتەرەکانی گەوجن و گفتوگۆیەکانی زندوو و جوانن.

((ڕێ و رەسمی جیهان))- ١٧٠٠: شاکاری کونگریڤە، و یەکێکە لە باشترین کۆمیدیاکانی زەمانی ئەو، لەگەڵ ئەمەشا، ئەم کۆمیدیایە پێشوازییەکی ئەوتۆی لێ نەکراو، کۆنگریڤ ئیتر هیچ شانۆنامەیەکی نەنووسی.

((بوکی تازیەبار- ١٦٩٧)): تاقە تراژیدیای کونگریڤە، کە زیاتر وەکو سەرچاوەی ئەم وتە کورتە کە "موسیقا ئەفسونێکی وەهایە کە دڵە سەرکێشەکان ئارام دەکات"، بەناوبانگە.

پەخشانی قۆناغی گەڕانەوە

درایدن لە واری پەخشاندا، پەرەی بە شێوەی نووسینی رونی ئینلگیزی، ماقول و هەموار، دا. بەرهەمە رەخنەییە گرنگەکەی: نامەیەك دەربارەی شیعری درامی (١٦٦٨) ئەو وەکو رەخنەگرێکی لە رادەبەدەر وریاو ورد دەناسێنێ، ئەم نامەیە بە شێوەیەکی روون و رێك و پێك و بە هێز درامای

ئینگلیزی و فەرەنسی لەگەڵ یەکدا بەراورد دەکات، و سنووردارییەکانی درامای فەرەنسی لە رووی رەچاوکردنی سیّ یەکێتییەکەوە (زەمان، شوێن، و کردار) دیاری دەکات، زێدەباری ئەمەش، درایدن لەم نامەیەدا، کە بووە بە نموونەی پەخشان، داکۆکی لە درامای قافیەدار دەکات.
پێشەکی شانۆنامەکانی درایدن کە بە یەکەمین بەرهەمێن رەخنەیی لە ئەدەبیاتی ئینلگیزی دا دەژمێردرێن، رێسای شێوازی پەخشانی نوێی ئینگلیزیان دانا.
درایدن لەم پێشەکەییە رەخنەییانەداو لە پێشەکی تەرجەمەکانیا، هەموو جۆرە مەسەلەیەکی ئەدەبی وەك شێوەی تەکنیکی دراما، سیّ یەکێتییەکە، ماهیەت و مێژووی تەنزو داستان و تەرجەمە، تاوتویّ دەکات.

سوموئیل پپیس (١٦٣٣- ١٧٠٣):

بیرەوەری نووس و سیاسەتوانێکی دیار بوو، کوڕی کابرایەکی خەیات بوو، لە سایەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ کەسایەتییەکانی زەماندا، رێڕەوی پێشڤەچوونی خۆی هەموار کرد، و لە قۆناغی گەڕانەوەدا پلەو پایەیەکی باڵای بەدەست هێنا. ماوەیەك وەزیری هێزی دەریایی بوو، جارێکیش گەییە پایەی نوێنەرایەتی ئەنجوومەنی عەوام، و لە ساڵی ١٦٨٤دا بۆ سەرۆکایەتی ئەنجوومەنی پاشایەتی هەڵبژێردرا، سەرەنجام، لەگەڵ کەوتنی جیمزی دووەمی دۆستیا لە ساڵی ١٦٨٨دا، هەموو پلەو پایەکانی لە دەست داو، و پەنای بردە بەر کتێبخانە گەورەکەی خۆی.
سەد ساڵ پاش مردنی پیس، بیرەوەرییەکانی، کە بەشێوەیەکی رەمز لە ماوەی ساڵانی ١٦٦٠تا ١٦٦٩ نووسراوە، دۆزرایەوە. و سەرەنجام پاش ئەوەی کلیل و کۆدی رەمزی بیرەوەرییەکانیش تا رادەیەك بە دەست هات، بۆ یەکەمجار لە ساڵی ١٨٢٥دا بڵاوبووەوە. لیّ دەقی تەواوی کتێبەکە لە ساڵانی ١٨٣٩ تا ١٨٩٩ بە چاپ گەیی. بیرەوەرییەکی وێنایی تەواو دەربارەی یەکەمین دەیەی قۆناغی گەڕانەوە لە لەندەندا وێنە دەگرێت، و ژیانی خێزانی و کۆمەڵایەتی و سیاسی نووسەرەکەی دەردەبڕێت.

((١٠))

سەدی هەژدەیەم

(١٧٠٠- ١٧٩٨)

سەرەتایەکی مێژوویی:

پاش "شۆڕشی شکۆدار" (١٦٨٨) پاشا بوو بە پاشکۆی پەرلەمان. بەتایبەتی دوای ئەوەی کە بە گوێرەی یاسا جێنشینی (١٧٠١) پاشایەتی لە ساڵی ١٧١٤دا بۆ خانەدانی هانۆڤەر گوێزرایەوە،

دەسـەڵاتی پەرلـەمان مكـوم بـوو. یـەكێك لـە ئاكامـەكانی دیكـەی "شۆڕشـی شـكۆدار" یـەكبوونی پەرلـەمانانی ئینگلسـتان و سـكۆتلاند بـوو، هـەروەها دەسـكەوتێكی شـۆڕش جـەنگ بـوو لەگـەڵ فەرەنسای رەقیبی كۆڵۆنی و بازرگانی ئینگلستاندا. لـەم شـەڕانەدا فەرەنسا دەستی لـە ئـەمریكای باكوورو هندا نـەماو ئیمپراتۆریـەتی بـەریتانیای گـەورە پـەرەی سـەند (ئینگلسـتان پـاش یـەكگرتن لەگەڵ سكوتلاندا لـە ساڵی (١٧٠٧دا، ناونرا بـەریتانیای گـەورە، كە بریتیی بوو لـە ئینگلستان و سـكوتلاندو ویڵـز) پەرەسـەندن و فـراوان بـوونی بـەروبوومی كۆلۆنیـالی و داگیركردنـی نیوزیلانـدو ئوسـترالیاو كۆمـەڵێك سـەركەوتنی دیكـە، سـەرەنجام ئـەم ولاتانـەیان گـۆڕی بـۆ بـەهێزترین هێـزی ئیستعماری.

لە مەدیدانی سیاسەتی ناوخۆدا دەسەڵات بە تەواوەتی بە دەست پەرلەمان بوو، كە ئەنجامی ئەوە بەرقەراری دەوڵەوتی پەرلەمانی بە سەرۆكایەتی سێرروبرت والپول (١٦٧٦- ١٧٤٥) بوو. والپول كـە بەیەكـەمین سـەرەك وەزیرانـی بـەریتانیای گـەورە دەژمێـردرێ، رابـەری حیزبـی ویـگ بـوو كـە دەوڵـەتی ئـەو لـە سـاڵی ١٧٢١ەوە تـا ١٧٤٢ لەسـەر كـار بـوو. ئەسـڵەن ویگـەكان لـە پەرلەمانـدا بـاڵا دەست بوون، و تا ساڵی ١٧٦٠، چەند قۆناغێكی كورت نـەبێ، حكومـەت لـە دەستی ئەواندا بوو. حیزبی ویگ كە زەویدارانی دەوڵەمەند و گەورە بازرگانانی لە خۆ دەگرت، دەسەڵات و ئیمكاناتێكی گـەورەی هـەبوو و بـۆ بەرقـەراری و جێگیری حكومـەتی پارلـەمانی سوودی لـە هـەموو ئیمكاناتێك وەردەگرت.

لە سەدەی هەژدەیەمدا بـە جێبـەجێكردنی یاساكانی حەساركردنی زەوی گشتی (كـە دیاریكردنی سنووری گشتی و حەساركردنی گوندانی بڕیار دەدا)، شۆڕشێك لەواری كشتوكاڵی دا هاتـە ئاراوە، شۆرشـی پیشەسازیش (١٧٥٠- ١٨٥٠) گۆڕانێكی بنچینەیی لـە بونیـادی ئـابووری بـەریتانیای گەورە هێنایە ئاراوەو ولات لە قۆناغی كشتوكاڵی و بازرگانییـەوە بـۆ قۆناغی پیشەسازی هـەنگاوی نـا. ئـەم گۆڕانكارییانـە بوونـە سەرچـاوەی سـەرهەڵدانی دوو چـین، خـودان پیشـەو كرێكـارانی سەنعەتی، و ململانێی نێوان ئەو دوو چینە.

نۆڕینێكی گشتی:

سـەدەی هـەژدەیـەم عادەتـەن بـە "سـەدەی ئـاوەز" نـاو دەبـەن. هـزری فەلسـەفی ئـەم سـەردەمە زیـاتر جەخت لەسەر زەهن و ئەقڵ دەكات تا سۆزو خەیاڵ، نەزم و رێك وپێكی لە هزری مرۆڤی ئاوەزگەرای ئەم قۆناغەدا بایەخ پەیدا دەكات، بە گوێری یاسای نیوتن جیهانی مادی تابعی نەزمە. ئێستا ئـەم پرسیارە لە ئارادایە كە ئایا مـەزەبیش دەتوانێ لـە سایەی چـەند رێسایەكی گشتی، وەكو قانونی جازیبەی گشتی بێت یان نا. زۆر بوونی رووكردنە باوەڕانی وەكو دیانەتی سروشتی سـەرەنجام بـە "خواپەرستی" (دئیزم) دەشكێتەوە. ئەم دیانەتە كە لـە جیاتی مكاشەفەو ئیلهام پشت بە ئاوەز دەبەستێ، لە سەدەی هەژدەیەم دا دەگاتە دوا پلەی گەشە كردن.

لە سەدەی هەژدەیەمدا، بەها كۆن و باوەكانی پێشینان لە ئەدەب و هونەردا دووبارە تین و تـاو پـەیدا دەكاتەوە. گەورەترین شاعیران و نووسەرانی رۆژ، بەرهەمێن كلاسیكی یۆنـان و روم دەكـەن بـە سـەر

مەشقی خۆو جەخت لەسەر فۆرم، هاوسەنگی، زەبت و رەبت، باشی ئەقڵ، یەکێتی پلۆت و ئامانج، روونی، و هاوئاهەنگی دەکەن، فۆرمی شیعری داستانیش کە لەگەڵ شیعری ئەقڵانیدا گونجاوەو بەهیمەتی درایدن گەیی بووە کەماڵ، لە سەرانسەری سەدەکەدا برەوی دەبێ، هەوادارای ئەم قۆناغە لە وەرگرتنی نموونانی کلاسیك بووەتە هۆی ئەوەی کە سەدەی هەژدەیەم ناوبنەن سەردەمی نەو کلاسیك، لە زەمانی مردنی درایدنەوە (١٧٠٠) تا مردنی پوپ (١٧٤٤) نەوکلاسیك لە ئینگلستاندا دەگاتە هەرەتی بەرهەم دان.

سەدەی هەژدەیەمیان بە سەردەمی ئوگوست-ش ناو ناوە. ئەم ناونانە لەوێوەیە کە ئەدیسۆن، ستیل، سویفت، پۆپ، و نووسەرانی هاوچەرخی ئەوان هەمان شکۆو گەورەییان بە ئەدەبیاتی ئینگلیزی بەخشی، کە ڤێرجیل و هۆراس لە سەردەمی سزار ئوگوست دا بە ئەدەبیاتی رومیان بەخشی بوو. سەردەمی ئوگوست لە مەیدانی شیعردا تەنیا بە یەك شاعیری گەورە، واتە ئەلکساندەر پۆپ، دەنازی، چونکە ئەم سەردەمە لە بنچینەدا سەردەمی پەخشان بوو، کە لە بەرهەمەکانی سویفتدا گەییە لوتکەی پوختەیی و کەماڵ.

هەوڵی نووسەرانی سەدەی هەژدەیەم لە رووی رازانەوە و پوختاندنی زمانی ئینگلیزی دا زۆر دیارە، ئەم نووسەرانە پەرەیان بە لایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەدەبیاتی ئینگلیزیش داوە، لە زمانەوانیدا سموئیل جونسون، لە درامادا ئولیڤەر گولدسمیت، لە سیاسەتدا ئیدموند برك، لە مێژوونووسیدا دیڤید هیوم و ئیدوارد گیبون، و لە ئابووری سیاسیدا ئادەم سمیت، ناوبانگی جیهانیان دەرکردووە، بەڵام گرنگترین پێشکەوتن لە مەیدانی رۆماننووسیدا بوو. لە بنچینەدا رۆمانی ئینگلیزی مێژوویەکی درێژی هەیە. لە ئەدەبیاتی ئەم وڵاتەدا نزیکترین نووسین لە رۆمانەوە، رێبواری بەدبەخت-ی تۆماس ناشە. دانیال دیفو-ش بە رۆمانسە پڕ سەرکێشییەکانی گرنگترین هەنگاوی بەرەو رۆمان نا، چیرۆکەکانی ئەو هەموو پێداویستییەکانی رۆمانیان تێدایە، جگە لە پلۆت. کەسایەتی پەروەرانی سەدەی هەڤدەیەمیش بە وێنەگرتنی سیمای کەسایەتیان رێگەی رۆمانیان خۆشکردبوو. بەمجۆرە، لە ساڵی ١٧٤٠دا یەکەمین رۆمانی ئینگلیزی بە ناوی پاملا یان تەقوای بەکرێ لەلایەن سموئیل ریچارد سونەوە بڵاوکرایەوە. ئەم رۆمانە لە قاڵبی نامەدا نووسراوە، هەوەڵجار ریچاردسون نەخشەی زنجیرە نامەیەکی لەمەڕ مەسەلە ئاساییەکانی ژیان دارشت، ئەوسا کەوتە بیری ئەوەی بە لێکدانی نامەکانی لەگەڵ چیرۆکی خزمەتکارێکی داوێن پاکدا، جۆرە یەکێتییەکیان پێ ببەخشێت، و ئەوە بوو کە پاملا هاتە ئاراوە، و رۆماننووسین بوو بەمۆد. بەڵام گرنگترین رۆمانی سەدەی هەژدەیەم لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا هنری فیلدینگ نووسی. ئەویش رۆمانی توم جونز بوو، کە بە یەکێك لە شاکارەکانی ئەدەبیاتی ئینگلیزی دەژمێردرێت.

بزووتنەوەی رۆمانتیزم، کە کاردانەوەیەك بوو لە بەرانبەر کلاسیسزمدا، لە ئاخرو ئۆخری سەدەی هەژدەیەمدا پەیدا بوو. پێشرەوانی ئەم بزووتنەوەیە، کە لە جیاتی ئەقڵ و ئاوەز جەختیان لەسەر خەیاڵ و سۆز دەکردەوە، گری، کالینز، کوپر، برنز، چترین، و بلیك بوون.

یەکێك لە بزووتنەوەکانی بەر لە ڕۆمانتیك لە ئینگلیستاندا، ڕێبازی گۆڕستان بوو. شاعیرانی سەر بەم ڕێبازەی وەك پارنل، بلر، و یانگ، زیاتر روو لە تەنیایی و خەمۆکی بوون، بابەتی زۆربەی شیعرەکانیان: شەو، تەنیایی، مەرگ و گۆڕە.

سەردەمی پوپ: شیعر

ئەلسکاندەر پوپ (١٦٨٨- ١٧٤٤):

گەورەترین شاعیری سەدەی هەژدەیەمی ئینگلستان و تەنزنووسێکی بە دەسەڵات، کوڕی کوتاڵ فرۆشێکی کاتولیك مەزەب بوو. پۆپ لە ئینگلستانی دژە کاتولیك دا، کە کاتۆلیکەکان ڕێگەی چوونە قوتابخانە و زانکۆ گەورەکانیان نەبوو، لە ژێر چاودێری مامۆستایانی تایبەتی و لە قوتابخانانی کاتولیك دا دەرسی خوێندووە. لە منداڵی دا خراپ نەخۆش کەوت، کە لە ئەنجاما هەرگیز رووی سەلامەتی و ساغی بە خۆوە نەبینی، بوو بە بنیادەمێکی قەمووری لەش بەبار. لەبەر ئەمە حەساس و توندە تەبیعەت و مەغرور دەرچوو.

پوپ لە شانزە ساڵیدا بە ئیلهامی ڤیرجیل شوانکارەییەکان (١٧٠٩)ی کە چوار شیعر بوو دەربارەی چوار وەرز، هۆنییەوە، بەم شیعرانە، کە توانای ئەوی لە بواری وەزنی شیعردا نیشان دەدا، ناو و شۆرەتێکی پەیدا کرد. بەڵام پۆپ بە شیعری فێرکاری، گوتەیەك دەربارەی ڕەخنەی ئەدەبی (١٧١١) کە لە تەمەنی بیست و یەك ساڵیدا لە فۆرم و قاڵبی هەڵبەستی داستانی داو دەربارەی هونەری شاعیری داینا، گەییە لوتکەی ناوبانگ. لەم بەرهەمە کورت و بە ناوەڕۆکەدا پێوەرو تێوریانی پەیوەست بە هەڵسەنگاندنی ئەدەبی سەردەم، لەگەڵ کورتە مێژووییەکی ڕەخنەی ئەدەبیدا باس دەکرێت.

باشترین شیعری پوپ، "دەستدرێژی بۆ سەر ئەڵقەی بسك"- ١٧١٤، شاکاری لاسایی کردنەوەیەکی تەوسئامێزی بەیتە داستانییەکانە لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا، پوپ لەم شیعرەدا ڕەفتاری لاوێکی مێباز لەگەڵ دزێکی ئەڵقەی بسکی خانمێکی جواندا، وەکو ڕووداوێکی زۆر گەورەو دژوار بە شێوەیەکی بەرزو لێهاتووانە دەگێڕێتەوە. ئەم تەنزە پرشنگدارە کۆمەڵایەتییە لە گەوهەرو مرواریيە بێ وێنەکانی شیعری ئینگلیزییە.

یەکێك لە بەرهەمەکانی دیکەی پۆپ "داستانی گەوجان- ١٧٢٨"ە، ئەمیش لاسایی کردنەوەیەکی تەوس ئامێزی هۆزانێن داستانییە (حماسی)، پۆپ لەم شیعرەدا بە توندی شەلاتی بازی ئەدەبی بەر هێرش دەدات.

نامەیەك دەربارەی مرۆڤ (١٧٢٣) بەرهەمێکی فەلسەفییە، ئەمیش لە قاڵبی شیعری داستانی دایە، لەم بەرهەمەدا پەیوەندی مرۆڤ بە بوونەوەران، بەخۆی،بە کۆمەڵگە، و بە بەختەوەرییەوە دێتە دەربڕین، بەرهەمێکی تری پۆپ، نامە ئەخلاقییەکان (١٧٣١- ١٧٣٥)ـە، بریتییە لە چوار شیعری

فێرکاری، لە قاڵبی نامەدا، ئەم نامانە بە ریز باسی سوود وەرگرتن لە سەروەت، زانستو کەسایەتی پیاوان، هەروەها سوود وەرگرتن لە سەروەت، و کەسایەتی ژنان (کە بەڕای پوپ زۆربەیان لە بنچینەدا بێ کەسایەتین) دەکات.

پۆپ دوو بەرهەمە بەناوبانگەکەی هۆمەری، ئیلیاد (١٧١٥- ١٧٢٠)و ئۆدیسە (١٧٢٥- ١٧٢٦)ی بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەرگێڕا: پۆپ بە وەرگێڕانی ئەم دوو شاکارە داستانییە سەروەتێکی (نۆ هەزار لیرە)ی پێکەوەنا، و بەمجۆرە بۆ یەکەمین جار لە مێژووی ئینگلستاندا نووسەرێك لە رێگەی قەڵەمەوە دەوڵەمەند بوو. ئەسڵەن پۆپ بێ مووچەی کڵێسایان پشتیوانی وەلی نیعمەتێك، لە سایەی بەرەکەتی بلیمەتیو قەڵەمی خۆیەوە دەژیا، و لەم بارەیەشەوە بە پۆپ سەردەمی وابەستەیی ئەهلی ئەدەب بە وەلی نیعمەت یا پۆستی دەوڵەتییەوە کۆتایی دێت، و سەردەمی خۆیبوون و پشت بەستنیان (ئەهلی ئەدەب) بە خوێنەری بەرهەمەکانیان دەست پێدەکات.

پۆپ بە بەرجەستەکاری نەو کلاسیسزمی ئینگلستان دەژمێردرێت، ئەو کە شاعیری سەردەمی ئەقڵانیەتو ئاوەزگەرایی بوو، دیارە بلیمەتیشی پتر لە قەڵەمڕەوی ئەقڵانیەتدا گەشایەوە تا مەیدانی سۆز، بایەخی ئەویش لە هەستە قوڵەکانیا نییە، بەڵکو لە بیرە روونەکان، دەربڕینە زندوو و ریالیستییەکان، و سوعبەتچیاتییە لە لاسایی کردنەوە نەهاتووەکانی دایە. پۆپ مامۆستای شیعری داستانییە، و شیعرەکانی لە باری خەسڵەتێن وەکو تینی داهێنان، نوکتەبازی پرشنگدار، پوختەیی هونەری، توانای دەربڕین، رەوانبێژی و رەوانی سروشتییەوە کەم وێنەیە.

سەردەمی پۆپ: پەخشان

دانیال دیفو (١٦٦٠- ١٧٣١):

رۆماننووس، مێژوونووس و گوتارنووس، کوڕی قەساوێکی لەندەنی بوو. لە دەمی لاویدا چەندساڵێك بە بازرگانییەوە خەریك بوو، بەڵام وا دیارە بۆ نووسینەوەی رووداوان خوڵقا بوو، و کە نووسەریی کرد بە پیشە، پتر لە دوو سەدو پەنجا بەرهەمی نووسی. سەرباری ئەمەش بە دانەری ئیحتیمالی سەدو پەنجا بەرهەمی دیکەشی دەزانن، دیفو هەر چەندە باوەڕی بە پیرایشگەری بوو و لەم پێناوەدا رەنجی زندانی کێشا، کەچی هەندێ جار لە خزمەتی ویگەکاندا بوو، و هەندێ جار هاوکاری تورییەکان بوو، رۆژێك جاسووسی بۆ ئەم حیزب دەکردو رۆژێکی دی بۆ ئەو حیزب، و هەندێ جاریش دەبووە جاسوسی دووسەرە.

دیفو لە ساڵی ١٧٠٤- ١٧١٣دا بڵاوکراوەی ریڤویو-ی بڵاوکردەوە، کە لەوێدا دەربارەی هەموو بابەتێك قەڵەمڕانی دەکرد، سەیر ئەمەیە کە دیفو تەمەنی نزیکەی شەست ساڵ بوو کە بەهرەی رۆماننووسی گەشایەوە، دیفو بە پشتیوانی ئەزمونان، بیرەوەریان، و ئیعترافاتی خۆیو خەڵکانی

دی، و بەشێوەیەکی واقیعبینانە، بەرهەمی چیرۆکڤانی بەرەو قەڵەمڕەوی ریالیزم بکێش کرد. بە جۆرێ کە لەسەر بنەمای بەسەر هاتەکانی دەریاوانی کەشتی شکاوی ئوسکاتلاندی، ئەلکساندەر سلکرك (١٦٧٦- ١٧٢١) رۆمانی بەناوبانگی رۆبینسون کروزوی (١٧١٩) نووسی، کە لە سەرانسەری دنیادا ناوی خستە سەرزاران. لەم رۆمانەدا، سەربوری پیاوێکی کۆڵنەدەری داهێنەر بە نێوی رۆبینسون کروزو، کە ماوەی بیست و چوار ساڵ لە دوڕگەیەکی دوورە دەستا بە تەنێ دەژی، دەگێڕدرێتەوە. لەبەر رۆشنایی بوێری، سەبر، توانا، زیرەکی و داهێنەری سەیری خۆدا رووبەڕووی گرفت و رووداوانی جۆراوجۆر دەبێتەوەو بەسەر هەموویاندا سەردەکەوێت.

دیفو لە دوای روبینسون کروزو، کە لە ریزی پێشەوەی رۆمانانی ئینگلیزی دایە، چیرۆکی دیکەشی نووسیون کە باشترینیان: کاپتن سینگلتون (١٧٢٠)ـە، سەر بورێکە دەربارەی دزیی دەریایی لە کەناری ئەفریقیا، و مول فلاندرز (١٧٢٢)، رۆمانێکی پیکارسکە (سەرگەردانی و ئاوارەیی)، کە لە قاڵبی بیرەوەرییەکانی نووسەردا دەگێڕدرێتەوە. قارەمانی چیرۆکەکە، مول فلاندرز، ژنێکە کە لە ماوەی شەست ساڵی تەمەندا، پێنج جاران شوو دەکات، دوانزە ساڵ بە قەحبەکاری، دوانزە ساڵ بە دزی، و هەشت ساڵ بە تاوانکاری بەسەر دەبات، و سەرەنجام دەوڵەمەندو شەرەفمەند دەبێت، و بە تۆبەکاری دەمرێت، کۆلۆنێل جاك (١٧٢٢) و رەکسانا (١٧٢٤) لە رۆمانەکانی دیکەی دیفون.

عادەتەن رۆژانە یاداشتەکانی ساڵی تاعون (١٧٢٢) بە باشترین بەرهەمی دیفو دەزانن، ئەم کتێبە راپۆرێکی راستگۆیانەیە دەربارەی هاووڵاتییەکی لەندەنی. ئەو سەرانسەری ساڵی ١٦٦٥ی، کە تاعونێکی ترسناك لە لەندەن دا بڵاو بوو لە شاردا گوزەراند.

دیفو لە بەر دوو هۆ لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی دا دەدرەوشێتەوە. یەکەم ئەمەیە کە ئەو رێگەی بۆ رۆمانی ئینگلیزی خۆشکرد، رۆمانسەکانی ئەو هەموو مەرجەکانی رۆمانیان، جگە لە پلۆتی مکوم و گونجاو بۆ رۆمان، تێدایە. دووەم ئەمەیە کە دیفو لە پەرەسەندنی پەخشانی ئینگلیزیدا بەشدارییەکی گەورەی هەیە- و ئەمە دەربارەی ئەو کە هیچ جۆرە بایەخدانێکی بە شێواز نەبوو، سەیر دەنوێنێ، بێ موبالاتی دیفو بە رەخنەی فەرمی، و هەروەها پەلەکردنی لە نووسیندا، خۆی گوتەنی شێوازێکی سادەو راشکاوی لێکەوتەوە. چۆنیەتی پەخشانی زندوو و دیالۆگی ئەو بەسەر ناسکی و سەلاری دەستکردی پەخشانی ئینگلستاندا زاڵ بوو، و لە چەسپاندنی تۆنی پەخشانی ئینگلیزی رۆژانەدا رۆڵێکی گەورەی هەبوو.

جونەتان سویفت (١٦٦٧- ١٧٤٥):

تەنزنووس، وتارنووس، و شاعیر بوو، لە دوبلین لە خێزانێکی ئینگلیزی نەژادی دەستکورت لە دایك بوو. لە هەمان شاردا خوێندویەتی و لە ترینتی کۆلیج کارنامەی وەرگرت. لە ساڵی ١٦٨٩دا بۆ ئینگلستان رۆیی و بوو بە سکرتێری سێرویلیام تمپل، لە خزمەتی تمپل دا بوو کە سویفت، ئیستر جونسونی ناسی، و ئەم ناسینە بە تەمەنێك لە دۆستایەتی، و رەنگە زەماوەندی پەنهانیش لە ساڵی ١٧١٦دا، شکایەوە، سویفت لە هەواڵێك بۆ ستیلا (١٧١٠- ١٧١٣)دا، کە لە قاڵبی نامەدا

بۆ ئیستر نووسراوه، ئەمری بەم ژنە بەخشیوه، ئەم کتێبە هیواو ئومێد، نیگەرانی، ژیانی کۆمەڵایەتی و دەسیسەکارییە سیاسییەکانی نووسەرەکەی ئاشکرا دەکات، لە ماڵی تمپل دا سویفت هەندێ شت لەمەڕ سیاسەتیش فێر بوو، و یەکەمین پەخشانە بەرهەمی گرنگی، چیرۆکی تەشت (١٧٠٤) بوو، کە تەنزێکی مەجازییە دەربارەی گروپە مەسیحییەکان و ناکۆکی کڵێسا مەسیحییەکان. لەگەڵ چیرۆکی تەشتدا، جەنگی کتێبان (١٧٠٤) بە چاپ گەیەنرا. سویفت لەم تەنزەدا داستانانی قارەمانی و هەروەها مشتومڕی ئەدەبی سەردەم لەسەر ئەوەی پێشینان باشترن یان ئەمڕۆییان، بەر تەوس و توانجان دەدات. بەڵام ئەو بە خۆی بەهۆی نزیکی پێشینان لە تەبیعەتەوە، لایەنی ئەوان دەگرێت.

سویفت لە ساڵی ١٧١٠دا لە ویگەکان دابڕاو پەیوەندی بە تورییەکانەوە کرد. نامە مامۆستایانەکەی، ڕەفتاری یەکگرتووان (١٧١١)، دەربڕی ئاشتیخوازی تورییەکانە لە جەنگی جێنیشینی ئەسپانیادا، لە ساڵی ١٧١٣دا مەلیکە ئان، سویفت-ی، بێ ئارەزووی خۆی، بۆ سەرپەرشتی دێری سەنت پاتریک هەڵبژارد. لەم حاڵ و بارەدا، دەسەڵاتی تورییەکان روو لە ئاوا بوون چوو، وسویفت دڵشکاو غەمین ملی دا بۆ دوور خستنەوە بۆ ئیرلەندا، و ساڵانی کۆتایی تەمەنی بە خەم و پەژارە بردە سەر.

شاکاری سویفت سەفەرنامەی گولیڤەر (١٧٢٦)ـە، گەواهی و دەربڕی توندترین هێرشی تەنزئامێزی ئەوە بۆ سەر تیرەی بەشەر، ئەم تەنزە عەجیبە، کە چوار کتێبە، چیرۆکی سەفەری گولیڤەر، پزیشکی کەشتییەکی بازرگانییە کە دەبێ بە کەشتیوان و بۆ وڵاتانی دوورە دەست و پڕ لە سەیرو سەمەران سەفەر دەکات. لە کتێبی یەکەمدا، کەشتییەکەی گولیڤەر تێکدەشکێنێ و دەکەوێتە وڵاتی لیلیپوت، کە دانیشتوانەکانی شەمولانی بە ئەندازەی یەک گرێی قامکن، سویفت لێرەدا بنیادەمان و هەموو شتەکان بچووک دەکاتەوە، تا مرۆڤان و دنیای مرۆڤان بچووک و پێکەنیناوی نیشانبدات. لە کتێبی دووەمدا، گولیڤەر، لە برابدنیگانگ-ی وڵاتی زەبەلاحاندا، وێنەدەگیرێت. سویفت لەم بەشەدا، بە گەورەکردنی پێوەرەکان و گۆڕینی بنیادەمان بۆ دێوانی زەبەلاح، نەفرەت ئەنگێز دەیان نوێنێ. لە کتێبی سێیەمدا، گولیڤەر، بۆ دوورگانی زۆر سەیری وەک لاپوتا، قەڵەمڕەوی ئاوەزمەندان، سەفەر دەکات، سویفت لەم بەشەدا گاڵتەو تەوس بە فەیلەسوفان، هزرمەندان و سیاسەتوانان دەکات، لە کتێبی چوارەمدا، گولیڤەر دەگاتە هوین نم لاند-ی وڵاتی ئەسپانی بە ئاوەز، ئەسپان کە هوین نم-یان ناوە، بە ئەقڵ و سادەیی و تەقواو خێر ئەندێشی دەژین، لە راستیدا ڕەنگدانەوەی چاکەکانی تیرەی بەشەرن. هوین نمە کان، بە ناچاری ژێر دەستەیی حەیوانانی ئینسان ئاسا، بە ناوی یاهوەکان کە ناڕەسەن و نەفرەت ئەنگێزن قبوڵ دەکەن. گولیڤەرش بە تەواوی وەکو ئەم ناڕەسەنانەیە، بەڵام بێهودە پێ دادەگرێت کە لەوان نییە، چونکە خودی سویفت جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە هەموو تیرەی بەشەر یاهون.

عادەتەن سەفەرنامەی گولیڤەر بە کتێبێکی سەرگەرمکەر بۆ منداڵان دەزانن، بەڵام ئەم بەرهەمە تەنزێکی بە چزی سیاسی و کۆمەڵایەتییە دەربارەی ژیان و بەهاکانی سەردەمی خۆی. سویفت لە بنچینەدا ئەم کتێبەی بە توڕەییەکی زۆرەوە لە عەلەیی زبری، شەڕخوازی، خیانەت، و حەماقەتی

بەشـەریەت، و بـە مەبەسـتی ئـازاردانی خـەڵکی جیهـان نووسـیوە، نـەك بـۆ سـەرگەرمکردنیان. پێشنیازێکی بچووك (١٧٢٩) نموونەیەکی دیکەی تەنزی توندو بە چزی سویفتە، کە بە شاکاری تـەنزو ریشـخەن دەژمێردرێت. سـویفت لێرەدا پێشـنیاز دەکـات کـە دەسـتکورتان منداڵـەکانیان بۆ خۆراکی سەرمێزی دەوڵەمەندان بفرۆشن.

جۆزیف ئەدیسۆن (١٦٧٢- ١٧١٩):

شـاعیرو گوتارنووسـی ئینگلیـزی، لەگـەڵ سـێر ریچـارد سـتیل (١٦٧٢- ١٧٢٩)ی گوتـارنووس و شانۆنامەوانی ئیرلەندیدا، دوو هاوکاری دڵسۆزو دوو دۆستی نزیك بوون لە ژیانا، لەگەڵ ئەمەشا، کەسایەتی و خوو خدەیان بە ئاشکرا لێکدی جیابوو. ئەدیسۆن شەرمن، گۆشەگیر، هێمن، دەست و دڵ کراوە، و خوێنەوار بوو، و ستیل خوێنگەرم، میهرەبان، ئیجتیماعی و بەزۆری بێ موبالات بوو.
ئەدیسـۆن بـە هـۆزانێن لاتـینی، گوتـارێن جۆراو جـۆرو بـەیتی داسـتانی جـەنگ (١٧٠٤) ناوبـانگی دەرکـرد، بەرهـەمێکی شایسـتەی دیکـەی ئـەو کـاتو(١٧١٣)یـە، تراجیدیایـەکی کلاسـیکییە کـە بـە شیعری ئازادو بە گوێرەی رێساکانی بوالو دانراوە.
سـتیل بـە یەکـەمین شـانۆنامەی، دەسـتووری ناشـتن (١٧٠١)، کـە کۆمیدیایەکـە دەربـارەی هـەجوی نەیارانی کفن و دفن، ناوبانگێکی دەرکرد. دووەمین کۆمیدیای ئەو، ئەڤینـداری درۆزنـە (١٧٠٣)ش ناوی دەرکرد.
لێ شۆرەتی ئەدیسۆن و ستیل بەندە بەو گوتارانەیانەوە کە لە هەردوو بڵاوکراوەی تاتلـەر (١٧٠٩- ١٧١١)و سـپیکتیتوز (١٧١١- ١٧١٢)دا بڵاویـان دەکـردەوە. تاتلـەر کـە بـە هـەوڵ و کۆششـی سـتیل هەفتەی سێ ژمارەی بڵاودەبووەوە، زیـاتر تـەنزێن کۆمەڵایـەتی و رەخنـەی داب و نـەریتی سـەردەمی لە خـۆ گرتبـوو، ئـەم بڵاوکراوەیـە پێـنج جـۆرە وتـاری لـە خـۆ دەگـرت: سـەرگەرمی، هـۆزان، هـەواڵێن نـاوخۆو دەرەوە، و بابـەتێن پەراگەنـدە، لـە کـۆی ئـەو "٢٧١" وتـارەی کـە لـە سـەردەمی تاتلـەردا بڵاوبـووەوە، سـەدو هەشـتاو هەشـتیان نووسـینی سـتیل، و ئـەوانی دی نووسـینی ئەدیسـۆن و خەڵکانی دی بوو.
سپیکتیتوزش هەفتـەی سـێ جـار دەردەچـوو و زۆربـەی وتارەکـانی دەربـارەی مـۆدی ژنانـە، شـوێنە سەیرەکانی لەندەن، شانۆنامە، لەزەتی خەیاڵ، زمانی ئینگلیـزی، حیکایـەتان، رەخنـەی ئـەدەبی، و باس و خواسی مەزەبی بوو، لەم بڵاوکراوەیەدا پێنج سەدو پەنجاو پێنج وتار بڵاوکرایەوە، کە دوو سەدو چوار دەیان نووسینی ئەدیسۆن بوو و دوو سەدو سی و شەشیان نووسینی ستیل بوو.
گوتارەکانی ئەم دوو بڵاوکراوەیە تا ماوەی یەك قەرن سەر مەشقی وتارنووسانی گۆڤاران بـوو. بـە شێوەیەکی گشـتی ئـەو خوێنـەرانەی کـە عـەوداڵی راستگۆیی و داهێنـان و هەسـت بـوون، ستایشـی وتارەکانی ستیل-یان دەکرد، و ئەوانەی کە عـەوداڵی ئـاوەز بـوون، ئەوانـەی ئەدیسـۆن-یـان بـە دڵ بوو.

سەردەمی جونسۆن: پەخشان

سەمۆئیل جونسۆن (١٧٠٩- ١٧٨٤):

بە دکتۆر جونسۆن ناسراوە، زمانەوان، وتارنووس، شاعیر، و سیمای بەرجەستەی ئەدەبیات بوو لە نیوەی دووەمی سەدەی هەژدەیەم دا. لە لیچفیلد، لە خێزانێکی کتێبفرۆشی دەستکورت لە دایک بوو. لە هەمان شاردا چووە قوتابخانە، و پاشان چووە کۆلیجێك لە ئۆکسفۆرد، بەڵام هەژاری لە خوێندنی کرد. چەند ساڵێك لە زاگەی خۆی بەڕێوەبەری قوتابخانەو کتێبفرۆش بوو، و لە ساڵی ١٧٣٧دا چوو بۆ لەندەن، و ساڵانی دەستکورتی و پەریشانی ونەخۆشیی دەستی پێکرد، لە پێناوی چەند عانەیەك دا هەموو کارێکی دەکرد، و بۆ یەکێك لە گۆڤارەکانیش بابەتی دەنووسی، لە هەموو نووسینەکانیدا شەقڵی لاتینی، هەم لە شێوازاو هەم لە وشەکانیا ئاشکرایە.

جۆنسۆن لە ساڵی ١٧٣٧دا شیعری تەنزئامێزی "لەندەن"ی بڵاوکردەوەو، لە ساڵی ١٧٤٩دا شیعرێکی دیکەی بە ناوی "بێهودەیی ئارەزووە مرۆڤانییەکان" بڵاوکردەوە، کە سووکە سەرکەوتنێکی بە دەست هێنا. لە هەمان ساڵدا تراجیدیایەکی بە ناوی ئیرنە بڵاو بووەوە، کە شۆرەتێکی بۆ بەدەست هێنا. جۆنسۆن وردە وردە بە زنجیرە وتارەکانی لە ژێر سەر ناڤی قسەی بێ سەروبەر ١٧٥٠- ١٧٥٢و بێکارە (١٧٥٨-١٧٦٠) وەکو پەخشاننووس کەوتە بەر دڵ، هەندێ لە وتارەکانی قسەی بێ سەروبەر دەربارەی بابەتی ئەخلاقی، و ئەوانی دیکە بابەتی ناوەڕۆك ئەدەبی و کۆمەڵایەتین،

جونسون لە ساڵی ١٧٥٩دا، کە بە مردنی دایکی خەمبار بوو، رۆمانسی فەلسەفی راسلاس-ی نووسی، قارەمانی رۆمانەکە، راسلاس، شازادەیەکی حەبەشییە کە لە دۆڵی بەختەوەریدا دەژی. ئەو کە لە ژیانی ئاسوودە بێ تاقەت دەبێت، لەگەڵ شاعیرێکی فەلسەفەبازدا لە دۆڵی نێوبراو هەڵدێ تا بەختەوەری تەواو پەیدا بکات. جونسون کە رادەی بەدبەختییەکانی ژیانی لە خۆشییەکانی ژیان بە زیاتر دەزانی، لەم چیرۆکەدا پوچی ئارەزووەکان و بێهودەیی گەڕان بە دووی بەختەوەری تەواودا نیشاندەدات. سەیر ئەمەیە کە ئەو ئەم کتێبەی لە ماوەی یەك هەفتەدا نووسی، تا خەرجی ناشتنی تەرمی دایکی دابین بکات.

بەرهەمی ناودارو زندووی جونسون، فەرهەنگی زمانی ئینگلیزییە (١٧٥٥) کە هەر لە سەردەمی ژیانی خۆیدا پێنج جاران چاپ و بڵاوکرایەوە، جونسون لەو ساڵانەدا کە هێشتا گومناو بوو دانانی ئەم کتێبەی دەست پێکرد، و تەنیا باڵ، و لە هەڕەتی هەژاری و ناڕەحەتی و نەخۆشی و خەمدا تەواوی کرد. ئامانجی ئەو لە دانانی ئەم بەرهەمە مەزنەدا چەسپاندنی فۆنەتیك، ئاسانی دۆزینەوەی وشەو دیاریکردنی سنوری بەکار هێنانی وشە بوو لە زمانی ئینگلیزی دا. جونسون بە بڵاوکردنەوەی فەرهەنگەکەی وەکو یەکێك لە دیارترین سیما ئەدەبییەکانی سەردەم ناسرا. ئەو

پێناسە جوان و بەهێزانەی کە جونسون لەم کتێبەدا دەربارەی وشە بە دەستییەوە داوە گەواهی خولق و خووی ئەوە.
جونسون لە ئا خرو ئۆخری تەمەنی دا دەوڵەمەندترین بەرهەمی خۆی، ژیانی شاعیران (دە جزمە، ١٧٧٩– ١٨٨١) نووسی، لەم کتێبەدا ژیان و بەرهەمی پەنجاو دوو شاعیری دیاری ئینگلیزی هەڵدەسەنگێنرێ.

جیمز بوزویل (١٧٤٠– ١٧٩٥):

ئەدیب و ژیاننامەنووسی سکوتلاندی، کە لە ساڵی ١٧٦٣ەوە دۆست و شاهیدی ژیانی جونسون بووە، ژیان و گوتە بەجێیەکانی ئەوی لە کتێبی ژیانی سەموئیل جونسون (١٧٩١)دا نووسیوە. ئەم کتێبە کە بە گەورەترین ژیاننامەی ئینگلیزی دەژمێردرێت، جونسون بە یەکێك لە جوانترین ئەو سیمایانە دەناسێنێ کە ئەدەبیاتی ئینگلیزی بە خۆوەی دیتووە، لە راستیدا، بە هەوڵ و هیمەت و پشوو درێژی بوزویل، هیچ نووسەرێك وەکو جونسون بە ئینگلیزان نەناسێنراوە.
نووسینەکانی بوزویل کە ساڵانێکی زۆر بە فەوتاو دەژمێردران، لە ساڵی ١٩٤٩دا دۆزرانەوە. ئەم نووسینانە کە لە زومرەی گرنگترین دۆزراوەکانی سەدەی بیستەمن، بریتیین لە نامەو بیرەوەری شەخسی بوزویل، دەستنووسەکانی جونسن و رینولدز، و چەند نووسینێکی دیکە.

ئولیڤەر گولد سمیت (١٧٢٨– ١٧٧٤):

رۆماننووس، شانۆنامەوان، گوتارنووس و شاعیرێکی گەورە بوو. لە ئیرلەندا، لە خێزانێکی کەشیشی پروتستان و دەستکورت چاوی بە دنیا هەڵێناوە، لە زاگەی خۆی خوێندویەتی، و لە ساڵی ١٧٥٢دا چوو بۆ ئەدینبورگ، دوای ساڵ و نیوێك بەرەو لیدنی فەرەنسا چوو و ماوەیەك دەرسی پزیشکی خوێند، ئەوسا لە ئەوروپادا کەوتە سەفەر، و لە ساڵی ١٧٥٦دا گەییە لەندەن، لەم شارەدا دەستی دایە هەموو جۆرە کارێك، و سەرەنجام بوو بە نووسەرێکی بەکرێ گیراو، لەم حاڵ و بارەدا کەسێکی تەمەن سی ساڵەی دەستکورت بوو، و تاقەتی هەموو دۆستانی خۆی بردبوو، گولدسمیت سەرەنجام رووی کردە خوێندنەوەی جدی، و زنجیرە گوتارو چیرۆکانێکی بۆ گۆڤاری بی (١٧٥٩)، کە تەمەنێکی کورتی هەبوو، نووسی و وردە وردە ئیحتوبارێکی پەیدا کرد. بەڵام بە رۆمانی تەنزئامێزی خەڵکی جیهان (١٧٦٢) بوو کە ناوی گولدسمیت کەوتە سەر زاران، ئەم رۆمانە کە لە قاڵبی نامەو بە پەخشانی دیالۆگی نووسراوە، لە ساڵانی ١٧٦٠– ١٧٦١دا لە شێوەی زنجیرە گوتارێك دا بەناوی نامە چینییەکان لە یەکێك لە گۆڤارەکاندا بڵاوبوو بووەوە. شیعرێکی بەناوبانگی گولدسمیت بە ناوی "رێبوار– ١٧٦٤"، کە لە قاڵبی داستاندا نووسرا بوو، شۆرەت و ناوبانگی چەسپاند، لەم حاڵ و بارەدا وەعزی دارایی ئەویش تۆزێ باش بوو، هەر چەندە هێشتاش هەر حیسابی دەرامەت و خەرجی نەبوو و هەمیشە قەرزار بوو.
گولدسمیت بە رۆمانی: کەشیش ویکفیلد (١٧٦٦)، کە بەباشترین رۆمانی قەرن لە قەڵەم دەدرا، دڵی خوێنەرانی داگیرکرد. ئەم رۆمانە کە بە خۆشەویست ترین رۆمانی سەدە ژمێردراوە، چیرۆکی

خانەوادەیەکی نەجیب و بە تەقوایە کە گەلەك بەدبەختی هەیە، لیٚ ئاقیبەت هەموو شتێك دێتەوە تایم. هۆزانێن دڵگیری وەك "شین بۆ سەگێکی شێت" ئەم بەرهەمە کلاسیکەی رازاندووەتەوە، و گاڵتەبازی نووسەر لە بندێڕی ئەم شیعرانەوە خۆی دەنوێنیٚ.

بەناوبانگترین شیعری گولدسمیت "گوندی چۆڵ"ـە، لە ساڵی ١٧٧٠دا بڵاوبووەوە. لەم شیعرەدا چۆڵ بوونی گوندەکان لە دانیشتوان لە نیوەی دووەمی سەدەی هەژدەیەمدا وێنە دەگرێت، و هۆی ئەمە بە مۆدپەروەری، بازرگانی دەرەوە، شوراکێشی پاوان و لەوەڕگەکان، و گەشەکردنی سەرەتانی لەندەن.

گولدسمیت لە درامانووسیشدا دەستێکی هەبوو، یەکەمین شانۆنامەی، پیاوی خۆش سروشت (١٧٦٨) کۆمیدیایەکی سەرکەوتوو بوو، دووەمین کۆمیدیای، ژنێك کە گویٚ رایەڵی دەکات تا داگیربکات (١٧٧٣) یەکێکە لە جوانترین شانۆنامەکانی زمانی ئینگلیزی.

شیعری بەر لە رۆمانتیك

جیمز تومسن (١٧٠٠- ١٧٤٨):

لە دوای پۆپ بەناوبانگترین شاعیری ئینگلیزی بوو لە نیوەی یەکەمی سەدەی هەژدەیەمدا، ئەو کە بە یەکێك لە پێشەنگانی بزووتنەوەی رۆمانتیك دەژمێردرا، لە سکوتلاند هاتە دنیا، بە مەبەستی چوونە کڵێسا لە زانستگەی ئەدینبورگ خوێندی، بەڵام دەستبەرداری ئەم بیرە بوو و لە ساڵی ١٧٢٥دا چوو بۆ لەندەن تا زەوقی خۆی لەواری نووسەریی دا تاقی بکاتەوە. بڵاو بوونەوەی شیعری: "زستان" لە ساڵی ١٧٢٦دا بووە مایەی سەرکەوتنی، و لە ساڵی ١٧٢٧دا "هاوین"و پاشان "بەهار"- ١٧٢٨ی بڵاوکردەوە، و چونکە "پاییز"شی دانا، هەر چوار شیعرەکەی لە کتێبێکدا بە ناوی وەرزەکان- ١٧٣٠ بڵاوکردەوە، هۆزانەکانی ئەم کتێبە، کە لە قاڵبی شیعری ئازادا هۆنراوەتەوە، لە زومرەی هەوەڵین شیعرێن زمانی ئینگلیزین لە وەسفی سروشتدا. تۆمسن بەم کتێبەدا دەچێتە ریزی ئەو شاعیرانەی، کە شیعری سروشتیان بە شێوەیەی رۆمانتیکەکانی ساڵانی دواتر گوتووە، لە بنەڕەتا ئەو شاعیرێك بوو کە هەستی جوانیی سروشتی دووبارە کەشف کرد، و بە جورئەتەوە وەکو داکۆکی کاری شیعری سروشت هەنگاوی نا. لە وەرزەکاندا، شاعیرێکە ئاسۆساز، کە بە دڵسۆزی دەکەوێتە وێنەگرتنی بێشەکان، مەزراکان، باڵندەکان، و دەشتەکان.

دوا هۆزانی تومسن "قەڵای تەمەڵی" – ١٧٤٨ بوو، کە ئەمیش سەر رێژە لە ڤیانی سروشت.

تۆماس گری (١٧١٦- ١٧٧١):

کوڕی سوو خۆرێکی گەندەڵی خەڵکی لەندەن بوو. بە هەوڵ و هیمەتی دایکی لە ئیتن خوێندی و پاشان چوو بۆ کەمبریج، بەڵام زۆر زوو ئەوێی تەرك كرد، و لەگەڵ هوراس والپولی دۆستی دا چووە سەفەری ئەورووپا.

یەکەمین دیوانە شیعری گری، چەند چامەیەك دەربارەی بەهار (١٧٤٢) بوو کە شۆرەتێکی بۆ پەیدا کرد. بەڵام بڵاوبوونەوەی بەیتە بەنێوبانگەکەی "لاوانەوەیەك لە گۆڕستانی گوندێك- ١٧٥٠) بوو کە وەکو گەورەترین شاعیری ڕۆژ ناسرا، ئەم بەرهەمە کە یەکێکە لە جوانترین بەیتە ئینگلیزییەکان، بیرو هزری وی لە کاتی تەمەشا کردنی گۆڕی دێهاتیاندا دەردەبڕێت. هەر ئەم بەیتەیە کە گری دەخاتە خانەی گروپی "شاعیرانی ڕێبازی گۆڕستان)ـەوە.

دیوانە شیعرێکی بەناوبانگی دیکەی گری، شەش شیعرە، لە ساڵی ١٧٥٣دا بڵاوبووەوە. پاشان دوو غەزەلی وی بەناوی "پێشکەوتنی هەژاری"و "شایەر" لە ساڵی ١٧٥٧دا بڵاوبوونەوە، لە هەمان ساڵدا گری نازناوی میری شاعیرانی بەرکەوت، بەڵام بەخۆی قبوڵی نەکرد. شایەر، کە لەسەر بنچینەی ئەفسانانی ولز دانراوە، بۆ شا ئیدواردی یەکەمە کە هەموو شایەرە وڵزییەکانی بە مەرگ مەحکوم دەکرد.

گری لە ساڵی ١٧٦٨دا بۆ مامۆستای مێژوو و زمانە تازەکان لە کەمبریج دا هەڵبـژێردرا. لە ئاخرو ئۆخری تەمەنی دا ئیسلاندی فێر بوو، و هەندێ شیعری بە ناوەڕۆك ئیسلاندی و سەلتی نووسی.

ویلیام کولینز (١٧٢١- ١٧٥٩):

یەکەمین شاعیری سەدەی هەژدە بوو کە بە گیان و ناسکی سەردەمی ئیلیزابتی روحێکی تازەی بە خەیاڵ بەخشی. یەکەمین کاری ئەو، شوانکارەییە فارسییەکان (١٧٤٢) بوو، کە پاشان لە ژێر سەر ناڤی: شوانکارەییە ڕۆژهەڵاتییەکان (١٧٥٧)دا بڵاوبووەوە، کالینز ژانرێکی تازەی غەزەلی وەسفی و حیکایەتەوانی داهێنا، ئەویش لە هەوەڵین پێشەنگانی ڕۆمانتیك بوو، کە زۆربەی شیعرەکانی دەربارەی تەبیعەت، و تەژی خەیاڵ و هەستن.

ویلیام کوپەر (١٧٣١- ١٨٠٠):

پرشنگی درەوشاوەی شاعیرانی دوای ویلیام کوپەر بەهرەو بلیمەتی ئەم شاعیرەی شاردۆتەوە، بەڵام تواناو دەسەڵاتی لە گۆڕینی سەلیقەکاندا بە ئاراستەی ڕێبازەکانی سەدەی نۆزدەیەم لە هەموو کەس زیاتر پێش ڕۆمانتیکەکان بووە. ژیانی شیعریی کۆپەر لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا دەستی پێکرد، و لە ماوەیەکی کەما شیعرە ئاینی، فێرکاری و مەزەبی، و سۆناتاکانی لەمەڕ وەسفی سروشت دا هۆنیەوە، ئەم شیعرانە نیشانەی سەرەتای جیابوونەوەن لە شێوازی فەرمی پۆپ و رووکردنە دنیای دەربڕینێکی سروشتی ترو سادەترە کە دوایی لە بەرهەمەکانی وردزورث و کولریج دا رەنگی دایەوە.

بەناوبانگترین بەرهەمی کوپەر بە نێوی ئەرك (١٧٨٥)ـە، بەیتێکە لە قاڵبی شیعری ئازادا، و دەربارەی بابەتانی وەك سروشت، ژیانی گوندی، گیانلەبەران، خەڵکانی سادەو کۆشا، و ریفۆرمی

کۆمەڵایەتییە. ئامانجی ئەم بەیتە، کە شەقڵێکی ئوتۆبیۆگرافیانەی هەیە، بە گوتەی خودی کۆپەر، دامرکاندنەوەی جۆش و خرۆشی تازەیە سەبارەت بە ژیان لە لەندەن، و ئامۆژگارییە بۆ سود وەرگرتن لە ئاسودەیی گوند، بەناوبانگترین گوتەی چڕو پڕ مانای کۆپەری وەك: "خوا گوندی دروست کردو خوڵقاند، و مرۆڤ شار" لە هەمان بەیتدا کۆبووەتەوە.

روبرت برونز (١٧٥٩– ١٧٩٦):

گەورەترین شاعیری سکۆتلاندییە کە بە هۆی وابەستەیی بە ئاوو خاك و خەڵکی دڵسۆزو سادەوە، کە لەگەڵ ویلیام بلیك دا، ناونیشانی یەکەمین شاعیری عەیارە بیست و چواری رۆمانتیکی سەدەی هەژدەیەم، پەیدا دەکات.

ئەو کە لە سکۆتلاند، لە نێو وەرزێرانی هەژاردا لە دایك بوو، لە چەند ساڵێك پتر نەچووە قوتابخانە، بەڵام تاسەو کەڵکەڵەیەکی سەیری خوێندنەوەی ئەدەبیاتی ئینگلیزی هەبوو، برونز ئاشق و شەیدای کۆکردنەوەی گۆرانییە دەوڵەمەندەکانی سکوتلاندیش بوو، و لە بنەڕەتدا بەو سوناتانە بەناوبانگە کە دەربارەی سروشت، ڤیان، نیشتمانپەروەری و ژیانی گوندی، بە دیالێکتی سکوتلاندی گوتوونی. برونز شاعیری سەدان سروودو شیعری لیریکی جوانە کە جوانترینیان: "ماری ماریسن" و "جون ئاندرسن" یان ناوە. ئەمڕۆ کە برونز زیاتر لەبەر بەیتی چیرۆکڤانی: تۆم ئوشانتەر (١٧٩١) کە شاکاری ئەوە، و هەروەها لەبەر گۆرانییە دڵدارییە پڕ لە خرۆش و جوانەکانی بەناوبانگە.

برونز، وەکو بایرون چاسەر، توانایەکی تەواوی هەبوو لە سوود وەرگرتن لە تۆنی زمانی گفتوگۆ.

ویلیام بلیك (١٧٥٧– ١٨٢٨):

شاعیرو نیگارکێش و مۆرهەڵکەن بوو، لە لەندەن لە دایك بوو، لە کڵێسای سن پل دا لە بەشی هونەردا خوێندی، ماوەیەکیش لە ئەکادیمیای پاشایەتی دا خوێندی. زەوقی نیگارکێشی ئەو هەر لە منداڵییەوە شکۆفەی کرد، و لە هەمان کاتدا هەندێ سروودی کینایەداری گوت، بەو رادەیەی کە دەربارەی گوتوویانە لە دە ساڵیدا هونەرمەند بوو و لە دوانزە ساڵیدا شاعیر، لەی منداڵییەوە لە نێو خەونە تایبەتییەکانی خۆیدا دەژیا، و لە جەرگی ئەم خەونانەوە ئەفسانەکانی خۆی ئەفراند.

شۆرەتی بلیك بەندە بە ئاڵۆزی و رەمزو هێمای شیعرەکانییەوە. گەلێك لە شیعرەکانی مانای راز ئاسایان هەیەو تێگەیشتنیان دژوارو ئەستەمە، بلیك کەسێکی شۆڕشگێڕ بوو لە هەنبەر سەردەمی ئاوەزدا، بلیك باوەڕی بە دەسەڵاتی دنیایی و حەقیقەتی مادە نەبوو، و لە شۆڕشی پیشەسازی بێزار بوو. هەر هەموو ئەو شتانەی لە سەدەی هەژدەیەمدا مایەی پەسند بوو توڕی داو ، پلۆتێکی نوێی داڕشت. لە راستیا، بنەما مەزەبییەکانیشی زادەی بەرەنجامی زەینی خۆی بوو. بە هەر حاڵ، بۆچوون و نۆڕینی نوێ و خەسڵەتی غەریبی بلیك بووە مایەی ئەوەی کە ژمارەیەك ئەو بەمەیلەو شێت بزانن، بەم حاڵەشەوە، بەرهەمەکانی، لە سروودو گۆرانی نایابەوە بیگرە تا دەگاتە ئەو

داستانە ئاڵۆزانەی کە لە قووڵایی نائاگاییەوە هەڵدەقوڵێن، تێکڕا درەوشانەوەیەکی بە شەوارەخەریان هەیە.
سکێچە شاعیرانەکانی (١٧٨٣) کۆی سروودەکانی بلیکە لە رووی بەکارهێنانی زمانی زوڵاڵ و روون تۆنی زندوو، و وێنەی جوانەوە بە باشترین شیعری ئەو دەژمێردرێن.
دوو دیوانی شیعری بلیك بەناوانی: گۆرانی عیسمەت (١٧٨٧)و گۆرانی تەجرەبە (١٧٩٤)، جیاوازی نێوان مەعسومیەت و تەجرەبە،، یانی دوو حاڵەتی ناکۆکی روحی بەشەر وێنە دەگرن، لە شیعرەکانی دیوانی یەکەم دا شاعیر لە ئەشقی خوایی و هەستی هاوخەمی دێتە وەجدوحاڵ، و لە کتێبی دووەمدا لە دەسەڵات پەیدا کردنی شەڕو شەیتان غەمگین دەبێت. لەم دوو دیوانەدا، کە بلیك پوختەترین و تەواوترین دەربڕینی شیعری بە دەست دێنێ، شادی منداڵێك لە بەرانبەر مناڵێك، شکۆفە لە بەرانبەر گوڵی ژاکاوا، و بەرخ (نیشانەی خێرو بێگوناهی) لە بەرانبەر بەور (نیشانەی شەڕو تەجرەبە) بە جوانی وێنە دەگیرێت.
دیوانێکی تری بلیك: ویساڵی بەهەشت و دۆزەخ (١٧٩٣) نزیکی هزرو بیری ئەو لە فەلسەفەی رۆژهەڵاتەوە نیشاندەدات. لەم هۆزانەدا، بێگوناهی و تەجرەبە، خێرو شەڕو جەستەو روح بە جۆرێکی ئاوێتەو یەکگرتوو نیشاندراون.
بلیك لە شیعرەکانی دا عەوداڵی سۆزی خوایی و ئیلهام بوو و تەبیعەتێکی زێدەرۆیانەی هەبوو، و ئەمە پێچەوانەی ئەو ئەقڵە ساغڵەم و ئاوەزوو میانڕەوییە بوو کە پۆپ و جونسۆن و درایدن بڵاویان دەکردەوە. ئەو هیچ باوەڕێکی بەسەر مەشقانی پێشینان نەبوو و دەیگوت ئەگەر لەگەڵ خۆمان و خەیاڵەکانماندا دڵسۆز و راستگۆ بین، پێویستمان بە نموونەو پێوەرە یونانییەکان نابێت. دەربارەی خۆیشی هەر وابوو، سوناتەو هۆزانەکانی وێڕای نا هەمواری و دژایەتی فۆنەتیکی، سەر رێژن لە تریسکەی بلیمەتی.
بلیك حەکاك و وێنەگرێکی گەورەش بوو، و زۆر وێنەی لەمەڕ شیعرەکانی خۆی و شاعیرانی دیکە، لەوانە بە هەشتی گوم بوو،ی میلتون هەڵکەندووە، و لەم رووەوە وەکو هونەرمەند، پایەیەکی بەرزی لە جیهاندا هەیە.

((١١))

سەدەی نۆزدەیەم

سەرەتایەکی مێژوویی:

لە سەدەی نۆزدەیەمدا لە یەکگرتنی خودان پیشەکان و ویگەکانەوە، حیزبی لیبرال هاتە ئاراوە، ئەم حیزبە لە ساڵی ١٨٣٢دا دەسەڵاتی سیاسی لەچینی ئەرستۆکراتەوە بۆ چینی بۆرژوا گواستەوە، و تا ماوەی چل ساڵ رایەکانی حیزب دەربارەی ئازادی کارو بازرگانی زاڵ بوو. لە سەردەمی پاشایەتی شەست و چوار ساڵەی مەلیکە ڤیکتۆریا (١٨٣٧- ١٩٠١) رەونەق و شەوکەتی

ئینگلستان گەییە لوتکەی خۆی. لیستی ریفۆرمی بوو بە سەرچاوەی ریفۆرمە رامیارییەکان، و یاسا ئابوورییەکان نا یەکسانییە کۆمەڵایەتییەکانی لە نێو برد. بەرژەوەندییە ئابوورییەکانی بەریتانیا ی گەورە، جەنگی تریاکی (١٨٣٩– ١٨٤٢) لەگەڵ چیندا هێنایە پێشێ، کە سەرەنجام جەنگەکە بە قازانجی بەریتانیا بڕایەوە، هەروەها سیاسەتی ئەوروپایی بەریتانیا، ئەم وڵاتەی خستە ناو جەنگی کریمەوە (١٨٥٤– ١٨٥٦) ویلیام ئورات گلادستون (١٨٠٩– ١٨٩٨) و بنجامین دیزرایلی (١٨٠٤– ١٨٨١) لە پیاوە ناودارەکانی بەریتانیا بوون لە سەدەی نۆزدەیەمدا. گلادستون، کە رێبەری لیبرالەکان بوو، چوار جاران گەییە پۆستی سەرەك وەزیری بەریتانیا، هەوڵێکی زۆری بۆ پێشکەوتنی ئیرلاند، گۆڕین و ریفۆرمی هەڵبژاردن، بەرقەراری ئازادی بازارگانی، و ئیعترافکردن بە سەندیکا کرێکارییەکان، دا. بەڵام دیزرایلی خاڵی پێچەوانەی ئەوو داکۆکیکاری پرەنسیپەکانی پاراستنی بەرژەوەندی بازرگانی ناوخۆ بوو. ئەو کە لە ساڵی ١٨٧٤دا بوو بەسەرۆك وەزیران، رابەرایەتی حیزبی محافەزەکاری لە ئەستۆ بوو، و بە نموونەی ئامانجە کۆلۆنی خوازەکانی بەریتانیا دەژمێردرا.
یەکێك لە ریفۆرمە ناوخۆکان لە سەدەی نۆزدەیەمدا دامەزراندنی چینی کارمەندانی دەوڵەت بوو، کە بەڕێوەبردنی کاروبارەکانی باش کرد. لە هەمان قۆناغدا سەندیکا کرێکارییەکاینش پەرەیان سەند، قەیرانی ئابووری سەدەی نۆزدەیەم، لە هەمان کاتا کە رەونەقی بە ئیمپریاتۆرسازی دا، کرێکارنی، کە لە ساڵی ١٨١٧و ١٨٨٥دا مافی رەئی دانیان بە دەست هێنا بوو، هاندا بۆ فراوانکردنی سەندیکا کرێکارییەکان و حیزبی کرێکار لەمەوە هاتە ئاراوە (١٩٠٠). لە بەرامبەر ئەم حیزبەدا، محافەزەکاران هەبوون، کە یەیڤداری کۆلۆنی خوازی ئیمپراتۆریەتی بەریتانیا بوون، و ئەم وڵاتەی لەجاران زیاتر خستە سەر رێگەی فراوانخوازی لە میسرو ئەفریقای باشوور.

سەردەمی رۆمانتیك

(١٧٩٨– ١٨٣٢)

نۆڕینێکی گشتی:

دەبێ بۆ رەگ و ریشەکانی رۆمانتیزمی سەدەی نۆزدەیەم لە سەدەی پێشوودا بگەڕێی: لە دوور کەوتنەو لە ئامۆژگارییەکانی ناودارانی وەك تومسون، گری، کولینز، چەترتن، و کوپەر، لە رەوتی شۆڕشی پیشەسازی لە وڵاتا، لە شۆڕشی فەرەنسادا، و لە شۆڕشی ئەدەبی ئەڵماندا، ئەمە جگە لەوەی برونزو بلیك بە مانای راستەقینەی وشە رۆمانتیك بوون.

بەڵام ڕۆمانتیزمی ئینگلستان لە ساڵانی ١٧٨٩- ١٨٣٢دا لە بەرهەمەکانی وردز ورث، کولریج، شیلی، بایرون، کتیس، سکوت، و لەندوردا شکۆفەی کرد. ساڵی ١٧٩٨ بڵاوبوونەوەی چامەی لیریکی، کاری هاوبەشی وردزورس و کولریج، دوو تیۆری پەروەری پێشەنگی بزووتنەوەی ڕۆمانتیکی بەخۆوە بینی. و ساڵی ١٨٣٢ نەك هەر ساڵی پەسند کردنی لیستێکی گرنگی ریفۆرمان، بەڵکو سەرەتای سەردەمی ڤیکتۆریا بوو.

لە سەدەی نۆزدەیەم دا هەر چەندە ژمارەیەك نووسەر هەندێ شانۆنامانیان نووسی، بەڵام. شانۆنامەنووسی تەقریبەن بە تەواوەتی لە رەونەق کەوت. لە جیاتی ئەوە، ڕۆمان گەییە ئەوپەڕی برشت و شکۆداری خۆی. بە شێوەیەکی گشتی ڕۆمان کە لە سەدەی هەژدەیەم دا باش گەشایەوەو لە قۆناغی بەر لە ڕۆمانتیك دا ڕێگەی پوختە بوونی بڕی بوو، لەم سەدەیەشدا بە گەشاوەیی ماوەیەوە.

هەر لەم سەروبەندەدا ڕۆمانی ترس و رەمزو رازی ناسراو بە ڕۆمانی گوتیك، کە بە هەوڵ و هیمەتی هوراس و والپول (١٧١٧- ١٧٩٧) بە ڕۆمانی قەڵای ئوترانتو (١٧٦٤) دەستی پێکرد بوو، لە ڕۆمانەکانی ئان رادکلیف (١٧٦٤- ١٨٢٣) وەکو ڕۆمانسی بێشە (١٧٩١)، نهێنییەکانی یودالفو (١٧٩٤) ئیتالیایی (١٧٩٧) گەییە لوتکەی پوختەیی و پەرەسەندن. باشترین نموونەی ڕۆمانانی گوتیك، ڕۆمانێکی غەریبی ویلیام بکفورد (١٧٦٠- ١٨٤٤) بوو بە ناوی ڤاثك VATHEK، کە هەوەڵجار بە فەرەنسی نووسراو پاشان کرا بە ئینگلیزی.

ڕۆمانانی گۆتیك دەورێکی گەورەیان لە پێشڤەبردنی بزووتنەوەی ڕۆمانتیك دا بینی، لە هەوەڵین ساڵانی سەدەی نۆزدەدا ماتیوگریگوری لویس (١٧٧٥- ١٨١٨) نووسینی ئەم جۆرە ڕۆمانانەی بە بەرهەمێن وەکو رەبەن (١٧٩٦)و چیرۆکانی ترس (١٨٠٠) درێژە پێدا، و سەرەنجام ماری شیللی (١٧٩٧- ١٨٥١) بەناوبانگترین ڕۆمانی گوتیکی، بە ناوی فرانکنشتین (١٨١٨) نووسی.

هۆزان

<u>ویلیام وردزورث (١٧٧٠- ١٨٥٠):</u>

لە دەڤەری لیك دیستریکت-ی کەمبرلاند چاوی بە دنیا هەڵێنا، لە هەشت ساڵیدا دایکی لە دەست داو لە سیانزە ساڵی دا بابی. دوای تەواو کردنی خوێندنی ناوەندی، لە سنت جان کولیج دا درێژەی بە خوێندندا (١٧٨٧- ١٧٩١)، لە ساڵی ١٧٩٠ بە پێیان سەفەری فەرەنسا، دۆڵی راین، سویسرا و ئیتالیای باکووری کرد. ساڵی دواتریش چوو بۆ فەرەنساو تا ١٩٧٢ لە ئورلیان مایەوە. لەم ساڵانەدا بە گەرم و گوڕی و تاسەوە باسی شۆڕشی فەرەنسای دەکردو تەواو لە ژێر کاریگەری

روسـودا بـوو، بـەڵام دواتـر زێدەڕۆییـەکانی شۆڕشـی فەرەنسـا ڕەنجانـدیان، تـا زیـاتر دەچـووە تەمەنەوە. محافەزەکارتریش دەبوو.
هـەوەڵین هۆزانـانی وردزورس لـە دوو دیوانـدا، ئێـوارە گـەڕان، و سکێچـە وەسـفییەکان، لـە سـاڵی ١٧٩٣دا بڵاوبووەوە، ئەم شیعرانە لە قاڵبی کێشی داستانیدا، و لە ژێر کاریگـەریی شیعری ڕێبـازی گۆڕستاندا گوترا بوون.
وردزورس لە ساڵی ١٧٩٩دا لەگەڵ دوروتیی خوشکیدا، کە هـاودەمی هەمیشـەیی بوو بۆ ناوچەی دەریـا گەڕایـەوە. عادەتـەن وردزورس، و یـاوەرو هاوکارەکـانی دیکـەی کـولریج، و سـاوتی-یـان بـە شاعیرانی لیك دیستریکت ناو دەبردو ئەمەش لەبەر حەزی ئەوان بوو بە ژیـان لـە لیك دیسـتریکت لـە باکووری ڕۆژئاوای ئینگلستان.
گرنگترین بەرهەمی دواتری وردزورس، چامە لیریکییـەکان (١٧٩٨) بـوو کـە یادگـاری هاوکـاری ئـەو لەگەڵ کولریج دا بوو. وردزورس لەم کتێبەدا کە ژمارەیەك لە جوانترین هۆزانی وی لە خۆ دەگرێت، هەوڵیداوە ئەو شتەی ئاسایی و کۆن دەنوێنێ، جـادوویی و سـەیری پیشـان بـدات، وەکو چـۆن کـە کولریج لە هەوڵی ئەوەدا بووە تـا بابەتێن میتـافیزیکی بە جۆرێکی واقیعی نیشـانبدات، وردزورس بـۆ چـاپی دووەمـی چـامە لیریکییـەکان، کـە لـە سـاڵی ١٨٠٠دا چـاپ بـووەوە، پێشـەکییەکی درێـژو گرنگـی نووسـی کـە دەبـڕی بۆچـوونی ئـەوە لەمـەڕ شـیعرو یەکێکـە لـە گـرنگترین بەڵگەنامـە ڕەخنەییەکان لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا.
یـەکێك لـە درێـژترین و دڵگیرتـرین شـیعری وردزورس "ئامـاژەێن نـەمری (١٨٠٧)ـە، شـیعرێکی بـەناوبانگی دیکـەی بـەناوی ((گـەڕان- ١٨١٤))ـە، بەشـێکە لـە بەرهـەمێکی گـەورەی فەلسـەفی کـە وردزورس خـەیاڵی دانـانی هـەبوو، بـەڵام سـەرکەوتنی بـە دەسـت نـەهێنا. پارچـە شـیعرێکی درێـژی تـری ئـەو بـە نـاوی "پێشـەکی- ١٨٥٠"یـە، لـە ڕاسـتیدا ژیاننامـەی خـودی شـاعیرە، ئـەم شـیعرە ڕاپـۆرتێکی ڕاسـتگۆیانەیە لەمـەڕ ئەزموونـە زەیـنی و سـۆزدارییەکانی ئـەو. لێـرەدا وردزورس بـۆ سـاڵانی منداڵیـەتی خـۆی، بـۆ سـەردەمی خوێنـدنی لـە کـەمبریج، و بـۆ ڕۆژگـاری دانیشـتنی لـە فەرەنسای سەردەمی شۆڕش دەگەڕێتەوە، و لەگەڵ تێپەڕ بوونی ژیانیدا گەشەکردنی زەیـنی خـۆی وێنە دەگرێت.
وردزورس شاعیرێکی ڕەسەن و داهێنەر بوو. ڕاستگۆیانە و لە ناخەوە ستایشی تەبیعەتی دەکرد، و بە خۆی شاعیری تەبیعەت بوو، بەڵام تـەنیا نیگارکێشـی زەبـەر دەسـتی دیمـەنانی سروشـتی نـەبوو. بـەڵای ئـەوەوە هـەر شـتێکی لـە تەبیعـەت دەژنـەفت، و هـەر شـتێك لـە تەبیعەتـەوە ئیلـهامی پـێ دەبەخشی، بایەخی هەبوو، لە ڕاستیا، ئەو شـاعیرێکی هزرمەنـد بـوو کـە سەرچاوەی هزرەکانی لـە تەبیعەتـدا دەبینییـەوە. بـوونی ئـەو بـە جـۆرێ لـە ڤیـان و خۆشەویسـتی تەبیعـەت تـەژی بـوو، کـە دەیگوت زمانی شیعر دەبێ هەمان زمانی سادەی وەرزێرانی بێ ریا بێ، لێ خەیاڵی بەهێزی، ئەوی بـەرەو ئـەودیو قەڵـەمڕەوی ژیـان و بیری مرۆڤی گونـدی بکێش کـرد. وشـەی بـە بریق و بـاق و پـوکی توڕداو شیعری تایبەتی خۆی بە زمانێکی سادەو بێ ئارایشت خولقاندن.

سەموئیل تایلور کولریج (١٧٧٢- ١٨٣٤):

شاعیرو تیۆریزانی پێشەنگی بزووتنەوەی رۆمانتیکی ئینلگستان، کوڕی سیانزەیەمی کابرایەکی خەڵکی دونشایر بوو. هەوەڵجار لە لەندەن لە قوتابخانەیەکی خێرخوازی خوێندی، و پاشان لە ساڵی ١٧٩١دا داخڵی کەمبریج بوو، بەڵام لە ساڵی ١٧٩٣دا ئەوێندەری تەرك کردو بۆ لەندەن رۆیی، کولریج لە ئوکسفوردا بروبەرت ساوتی بینی، و ئەم دووە کەوتنە بیری دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی یوتوپیایی لەسەر بنەمای تیۆرییەکانی رۆسۆ و گادوین. بەڵام ئەم یوتوبیایە بە هۆی نەبوونی پشتیوانی داراییەوە هەرگیز نەهاتە دی.

کولریج لە ساڵی ١٧٩٦دا یەکەمین دیوانە شیعری بڵاوکردەوە، و لە هەمان ساڵدا رۆژنامەی سیاسی ئازادیخوازی واچمەن-ی دەرکرد، کە پتر لە دە ژمارە بەردەوام نەبوو.

دۆستایەتی کولریج لەگەڵ وردزورسدا کە لە ساڵی ١٨٩٧دا دەستی پێکرد، کولریج-ی وا لێکرد جوانترین شیعری خۆی دابنێ.

بەرزترین بەری ئەم دۆستایەتییە چامە لیریکییەکان بوو، کە بەیتی "دەریاوانی پیر"ی کولریج-ی لە خۆ دەگرت. ئەم بەیتە درێژە سەیرترین شیعری رۆمانتیکی چیرۆکڤانییە لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا. سەرساميیەکانی بەهێزو لە بیرنەچوو و عەجیبە، و سەرانسەری بەرهەمەکە تەژی جوانی لیریکییە. چیرۆکی بەیتەکە لە زمانی دەریاوانێکی پیرەوە دەگێڕدرێتەوە کە لە ناو سەهۆڵبەندانی جەمسەریدا باڵندەیەك بە گوللە دەکوژێت و کەشتییەکەی دووچاری نەفرین دەبێت، بای پێچەوانە هەڵدەکات، زەخیرەی تەواو دەبێت، کەشتیوانەکان لە برساندا دەمرن، و دەریاوانە پیرەکە بە تاقی تەنێ دەمێنێتەوە.

کولریج و وردزورس لە ساڵی ١٧٩٧دا بۆ ئەڵمانیا سەفەریان کرد، و کولریج لە زانکۆی گوتینگن دا فەلسەفەی خوێندو فێری ئاڵمانی بوو. پاش گەڕانەوەی بۆ ئینگلستان لە ناوچەی دەریاچەکاندا ئاکنجی بوو تا لە وردزورس-ەوە نزیك بێت، بەڵام ئاوو هەوای شێداری ناوچەکەی پێ نەکەوت، و ئەو کە نەخۆش و پەریشان بیر بوو بوو، پەنای بردە بەر تلیاك، زۆر زوو ئالودەی تلیاك خواردن بوو. لە ساڵی ١٨٠٤دا بە هێڤی چارەسەر چوو بۆ ماڵت، بەڵام لە ١٨٠٦دا بێ هیچ ئەنجامێك بۆ وڵات گەڕایەوە. لە ساڵانی ١٨٠٩- ١٨١٠دا بڵاوکراوەیەکی سیاسی فەلسەفی بەناوی فرێند- FRIND بڵاوکردەوە، دوو بەرهەمی ناوداری دیکەی کولریج، "کریستابل - ١٨١٦)و "قوبەلاخان-١٨١٦"یان ناوە کە هیچیان تەواو نەکراون، کریستابل، یەکێکە لە جوانترین هۆزانێن ئینگلیزی کە لە رووی قاڵبی وەزنداری گونجاوەوە ناوبانگی دەرکردووە. و قوبەلاخان، پارچەیەکی شاعیرانەیە سەر رێژە لە نهێنی و رازو ماناو چەمکان. کولریج بە خۆی ئاماژە دەکات کە ئەم شیعرە جوانەی لە خەوێکی ئەفیونی دا گوتووە، و لە دنیای بێداری دا نووسیویەتی.

کولریج، بە یەکێك لە وتاربێژانی بەرجەستەی زەمانی خۆی و بەسیما زندووەکانی بزاڤی رۆمانتیکی ئینگلستان دەژمێردرێت. ئەو فەلسەفەی وجودی تەسەوری ئاڵمانی هێنایە ئینگلستان و هاووڵاتیانی خۆی بە گەنجینەی ئەدەبیاتی ئاڵمانی ئاشنا کرد. خەیاڵ و خەیاڵدانێکی

یەجگار بەهێزی هەبوو، و ئالودە بوونی بە ئەفیون تەواو بردییە قاوغی خۆیەوەو نقومی خەونانی کردو کاری کردە سەر هاماج و کەش و هەوای شیعرە جادوییەکانی.

جورج گوردون بایرون (١٧٨٨- ١٨٢٤):

بە لۆرد بایرون بەناوبانگە، قارەمانی بزاڤی رۆمانتیك بوو. لە سێ ساڵیدا بابە دەست بڵاوو سەرکێشەکەی لە دەست داو لەلای دایکی لە سکۆتلاند گەورە بوو. لە ساڵی ١٧٩٨دا بوو بە میراتگری عینوان و موڵکە خانەوادەییەکانی خۆیان، و لە ساڵی ١٨٠٨دا خوێندنی لە کەمبریج تەواو کرد. لە ساڵی ١٨٠٩دا کورسی ئەنجومەنی عەوامی بە دەست هێنا، بایرون لە نۆزدە ساڵی دا یەکەمین کۆمەڵە شیعری خۆی بە ناوی سەعاتانی دەست بەتاڵی (١٨٠٧) بڵاوکردەوە کە رووبەڕووی کۆمەڵێك رەخنەی کوشندە بووەوە، لە هاوینی ساڵی ١٨٠٩دا رێگەی سەفەری گرتەبەرو سەفەری پرتوغال و ئەسپانیا و میدیترانەو قەستەنتەنیەو ئاسیای بچووك و یونانی کرد، ئەم سەفەرە تەبیعەتی رۆمانتیکی بایرۆنی گەشانەوەو هەڵی گیرساند و بووە ئیلهام بەخشی گەلێك لە شیعرەکانی.

بایرون لە ساڵی ١٨١١دا بۆ نیشتمان گەڕایەوەو دوو بەشی یەکەمی گەشت و گەڕانی چایلد هارولد (١٨١٢)ی بڵاوکردەوە، ئەم بەیتە چیرۆکڤانییە درێژە (بەشی سێیەم- ١٨١٦، بەشی چوارەم- ١٨١٨) کە بووە مایەی شۆرەتی بایرون، چیرۆکی پیاوێکی دڵ تۆراو لە لەزەتە گەوجانەکانی ژیان (لە راستیا خودی بایرونە) دەگێڕێتەوە کە دەچێتە سەفەرانی دوورو درێژ، و لە هەر وڵاتێ دەکەوێتە وەسفی رابردووی ئەو وڵاتە..

لە نێو هۆنراوەکانی دواتری بایروندا، بووکی ئەبیدوس (١٨١٣)، چیرۆکێکی ئاشقانەیە دەربارەی ڤیان و مردن بە نێوەڕۆکێکی رۆژهەڵاتیانە، دزی دەریایی (١٨١٤)و لارا (١٨١٤)ش دوو بەیتی چیرۆکڤانین، لەسەر وەزنی داستانی، و نێوەڕۆکیان ئاوێتەیەکە لە ڤیان و مردن، قارەمانانی ئەم دوو بەیتە، وا تەکونراد و لارا، خەڵکانی زێدەڕۆ، رۆمانتیك، و نهێنی ئامێزن، و لە راستیدا نموونەێن چۆنیەتی قارەمانی بایرونین.

باشترین بەرهەمی بایرون، دۆن جوانە (١٨١٨- ١٨٢٤)، تەنزێکی داستانی تەواو نەکراو، لێوان لێوە لە گیانی پیاوەتی، دلێری هاولف لەگەڵ گاڵتەبازی و پڕ لە رەوانی زمانە. بایرون، لەم شیعرە درێژو گەورە رۆمانتیکییەدا، بە گێڕانەوەی ماجەرای حیرەت ئەنگێزی سەفەرێن ئاشقانەی دۆن جوان، ئەوپەڕی سۆزو جۆش و ئیلهامی شاعیرانە بەکار دێنێ و بلیمەتی قارەمانی و گاڵتەئامێزی خۆی دەردەخات. بایرون لە میانەی بەسەرهاتەکانی سەفەری دۆن جوان لە ئەسپانیاوە بۆ ئینگلستان لە رێگەی یۆنان و تورکیاو روسیاوە، زۆر جار زنجیرەی سەفەرەکە دەبڕێت، و هزری خۆی لەمەڕ بابەتێن وەکو سەروەت، دەسەڵات، کۆمەڵگە، داوێن پاکی، شاعیران، سیاسەتوانان، و ئینگلستان دەردەبڕێت.

بایرون لە ساڵی ١٨١٢ بە دواوە قارەمانی رۆمانتیکی ئەنجوومەنەکانی لەندەن بوو و پەیوەندی لەگەڵ ژمارەیەك ژنانی ناسراودا هەبوو. سەرەنجام، لە ساڵی ١٨١٥دا لەگەڵ ئان میلبنکدا

زەماوەندی کرد، کە ساڵی دواتر جیابوونەوە. چونکە بایرون دوای ژن هێنانیش هەر خەریکی مێبازی و ئاشقێنی بوو، و لەسەر ئەم کارەو بە هۆی پەیوەندی ئیحتیمالی لەگەڵ زڕ خوشکەکەی خۆیدا، کەوتە بازنەی ریسواییەوە. ناچار لە ساڵی ١٨١٦دا ئینگلستانی بە جێ هێشت و ماوەیەکی لە سویسرا بەسەر بردو پاشان لە ئیتالیا مایەوە. لەم وڵاتەدا هاوکاری نزیکی لەگەڵ بزووتنەوەی نیشتمانپەروەراندا هەبوو، بەڵام لە ئاشقێنی خۆیشی غافڵ نەبوو. بایرون لە ئەنجاما بۆ یۆنان رۆیی و لە شەڕی سەربەخۆیی ئەو وڵاتەدا بەشداری کرد. و لەم وڵاتەدا نەخۆش کەوت و بە هۆی تای توندەوە مرد. بایرون لە ساڵانی مانەوەی لە ئیتاڵیاشدا چەند بەیتێکی دانا کە لە ناویانا زندانی شیلان (١٨١٦) ناوبانگی دەرکردووە.

بایرون شاعیرێکی چەلەنگ، بە جۆش، رەند، ئاشق، شەیدای جوانی تەبیعەت و ژن، شەیدای ئازادی مرۆڤ، خودانی قەریحەی تەنزو شۆخی و تەبیعەتی ساغڵەم بوو، و بە کورتی پیاوێکی تەواو بوو. ژیانی پەریشان و شیعرە پڕ سۆزو هەستەکانی گەواهی رۆمانتیزمی زەمانی ئەون، ئەگەر رۆسۆ بە پەیامبەری بزاڤی رۆمانتیك دابنەین، ئەوا بایرون قارەمانی ئەو بزاڤەیە.

پرسی بیش شیللی (١٧٩٢– ١٨٢٢):

لە خێزانێکی دەوڵەمەندو محافەزەکار چاوی بە دنیا هەڵێنا، بەڵام لە سەرەتای لاوییەوە کەوتە ژێر کاریگەریی رێبازە رۆشنبیرییەکانی سەردەم و بەتاسەوە کەوتە داکۆکی لە ئازادی و خەبات دژی گیروگرفتە سیاسی و مەزهەبییەکان.

لە ساڵی ١٨١٠دا بۆ خوێندن چووە ئوکسفۆرد. لەوێ نامەیەکی بەناونیشانی: زەرورەتی نکۆڵی کردن لە خوا (١٨١١)دا بڵاوکردەوە، لەگەڵ دابەشکردنی ئەم نامەیەدا، بە تاوانی ئیلحادو یاخی بوون، لە زانکۆ دەریانکرد، لەم حاڵ و بارەدا، شیللی نۆزدە ساڵە دڵبەندی ئەشقی هاریت ویستبرووك، کیژە خوێنکاری شانزەساڵە بوو و لەگەڵیا بۆ سکۆتلاند هەڵات. ئەم دووە زەماوەندیان کرد (١٨١١) و لە ئینگلستانو ئیرلەندەدا کەوتنە بڵاوکردنەوەی نامەکانی خودی شیللی لەوانە بەیاننامەی ماف (١٨١٢)، و وتاردان دژی بێدادی سیاسی. بەرە بەرە ناکۆکی کەوتە نێوان ئەو دووانە، و لە ساڵی ١٨١٤دا لێکدی جودا بوونەوە، لە هەمان ساڵدا هاریت خۆی کوشت، شیللی لەگەڵ ماریی کیژی ویلیام گادوین دا بۆ ئەورووپا هەڵات، و دوای دوو ساڵ زەماوەندی لەگەڵدا کرد. خۆی و هاوسەرەکەی لە ساڵی ١٨١٨ بە دواوە لە ئیتالیا نیشتەجێ بوون، و شیللی لەوێندەر جوانترین بەرهەمی خۆی هۆنییەوە. ئاقیبەت ئەم خۆشەویست ترین سیمایەی سەردەمی رۆمانتیك، بە وەرگەڕانی بەلەمەکەی لە دەریادا لە دنیا دەرچوو.

یەکەمین هۆزانی گرنگی شیللی بەیتی ((ئالاستور)) (١٨١٦)، لە قاڵبی شیعری ئازادا، و گەواهی کاریگەریی وردزورس بوو. شیعری دواتری شیللی، بەیتی "شۆڕشی ئیسلام" (١٨١٨) بوو کە هاوارێکە دژی ستەمکاری جیهان، شانۆنامەی لیریکی رەمزیانەی ئەو، پرومیتەی لە بەندخەلەسیو (١٨٢٠) خەباتی مرۆڤ دژی دەسەڵاتی خودایانی درۆینە وێنە دەگرێت.

جوانترین شیعری شیللی بەیتی "ئادونائیس" (١٨٢١)ـە کە لاوانەوەیەکە بۆ مردنی کیتس، و یەکێکە لە گەورەترین هۆزانێن لاوانەوەی ئینگلیزی. شیعرە کورت و لیریکییەکانی شیللی لە باری دڵگیریی و جوانییەوە کەم وێنەن. بەناوبانگترین ئەم شیعرانە قەسیدەیەك بۆ بای رۆژئاوا (١٨٢٠)، یەکێکە لە درەوشاوەترین هۆزانێن لیریکی ئینگلیزی و شیعرێکی پوختەو کەم وێنەیە، ئەم هۆنراوەیە لە پێنج بەش پێك هاتووە، کە لە بەشی یەکەمدا شاعیر بای نەسرەوت و توندو مەغروری پاییزی لە بێشەدا وەسف دەکات، لە بەشەکانی دووەم و سێیەمدا باسی با لە ئاسمان و دەریادا دەکات، و لە بەشی چوارەمدا وێنەکانی بێشەو ئاسمان و دەریا ئاوێتەی یەکدی دەکات، و لە بن دێڕی دوابەشدا بە دەنگی بەرز پەیامی خۆی رادەگەیەنێ.

هۆنراوەیەکی دیکەی شیللی "هەور- ١٨٢٠"ی ناوە کە لە وێدا شاعیر چیرۆکی ژیانی پەڵە هەورێك لە بەینی وێنە جەزبە ئامێزەکانی روناکی و باران و تەرزەو هەورە بریسکەو بەفرو رۆژئاواو هەیڤەشەودا دەگێڕێتەوە. بەیتێکی شۆڕشگێڕی بەناوبانگی دیکەی شیللی "مەلیکەمب" (١٨٢١) بوو کە لەم شیعرەدا هێرش دەکاتە سەر دەزگاێن کۆمەڵایەتی و شاهان و کەشیشان و دەرمانی دەردە کۆمەڵایەتییەکان بە نابووتی ئەوان دەزانێ.

لە بەرهەمە پەخشانییەکانی شیللی، "داکۆکی لە شیعرە- ١٨٢١" کە لەوێدا ڤیان و خەیاڵ لە شیعرا بە پێویست دەزانێت.

شیللی شاعیری لاوی و جۆش و خرۆشی لاوی بوو. باوەڕی بەوە هەبوو کە مرۆڤ دەتوانێ لە رێگەی ئەشقەوە بگاتە کەماڵ، و لە بنەڕەتدا ئەشقی ئایدیالی نێوەڕۆکی سەرەکی شیعرە سادەو ناسك و رەوانەکانی ئەو بوو.

جۆن کیتس (١٧٩٥- ١٨٢١):

خۆش قەریحەترین شاعیری رۆمانتیکی ئینگلستان لە لەندەن هاتە دنیاوە. لە هەشت ساڵی دا بابی کە خاوەنی کاروانسەرا بوو لە دەست دا، و لە چواردە ساڵیدا دایکی مرد، کیتس لە پانزە ساڵیدا لە خوێندن مەحروم بوو، لەلای جەڕاح و دەرمانسازێك کەوتە شاگردی و فێربوونی کار. لە ساڵی ١٨١٥دا بە عینوانی خوێندکاری پزیشکی چووە یەکێك لە نەخۆشخانەکانی لەندەن و، سەرەنجام مۆڵەتی پزیشکگەری وەرگرت، بەڵام وازی لە پزیشکی هێناو یەکسەر کەوتە شیعر دانان. یەکەمین کۆ شیعری کیتس لە ساڵی ١٨١٧دا بە ناوی هۆزانەکانی جۆن کیتس، بڵاوبووەوە. ساڵی دواتر، بەرهەمێکی دیکەی بەناوی ئیندیمیون (١٨١٨) بە چاپ گەیی. ئەم کتێبە کە بە ئیلهامی ئەفسانەی کۆنی یونانی دەربارەی ئەشقی خواوەندی هەیڤ بە شوانێکی لاو دانراوە، حیکایەت و مەجازێکی درێژە لەمەڕ روح کە عەوداڵی جوانییەکی ئایدیالییە.

هیپریون (١٨١٨- ١٩١٩)، جوانترین شیعری کیتسە، کە تەواو نەکراوە، داستانێکە لە قاڵبی شیعری ئازادا، ئەم شیعرە کە لەسەر بنەمای ئەفسانەیەکی یونانی دەربارەی خوڵقاندن رۆنراوە، دەربڕی چیرۆکی هیپریون،ی پیرە خواوەندی هەتاو، و سەرنگونی ئەوە بە دەستی ئاپولو، نمایندەی وەچەی نوێی خواوەندانە لە سایەی سەرۆکایەتی زیوس دا.

شەوی جەژنی سن ئاگنس (١٨١٩)، رۆمانسێکی جوانە لەسەر بنەمای ئەفسانەیەکی سەدەکانی ناڤین رۆنراوە، کە دەڵێت ئەگەر کیژێك لە شەوی جەژنی سن ئاگنس دا بە زمانی بە رۆژووەوە بچێتە ناو جێگە، هاوسەری ئایندەی لە خەوا دەبینێ.

کیتس چامەیەکی جوانیشی نووسیوە، کە "خانمێکی جوانی بێ بەزەیی" (١٨١٩) ناوە، و لە چامە هەرە باشەکانی زمانی ئینگلیزییە. چیرۆکەکە دەربارەی سوار چاکێکە کە خانمە جوانەکەی لە خەوندا دەبینێ، بەڵام کە خەبەری دەبێتەوە خۆی لەسەر گردێکی ساردا دەبینێتەوە، کیتس هەندێ قەسیدەی تریشی نووسیوە، کە دەربڕو گەواهی باوەڕی ئەون بە جوانی، بە باوەڕی کیتس، کە ئەویان بە "پەیامبەری جوانی" ناو بردووە، جوانی، حەقیقەت و تاقە سەرچاوەی شادییەکانە، هەندێ لە قەسیدە باشەکانی بریتین لە: "قەسیدەیەك بۆ بلبل"، "قەسیدەیەك بۆ ماخولیا" و "قەسیدەیەك بۆ پاییز".

نامەکانی کیتس-ش لەلایەنی دیدو نۆڕینی شیعری و فەلسەفییەوە شایستەی سەرنج و بایەخن، بە کورتی، شیعرەکانی کیتس لە بەرزترین چامەو غەزەلیاتی زمانی ئینگلیزین، هەروەها نامەکانیشی کە هەمان گیانی بەرزو زەوقی ساغڵەمی شیعرەکانیان تێدا بەدی دەکرێت، لە جۆری خۆیاندا بە شاکار دەژمێردرێن.

روبرت ساوتی (١٧٧٤- ١٨٤٣):

لە رابەرانی بزاڤی رۆمانتیکی سەردەمی خۆی، و لە شاعیرانی "لیك دیستریکت" بوو، ساوتی کە ئەمڕۆ کە بە شاعیرێکی مامناوەندی دەژمێردرێت، شیعرێکی زۆری وەکو شیعری داستانی "تالابای وێرانکەر" و شیعریی فێرکاریی "دڵخۆشیەکانی پیرەمێرد"ی گوتووە کە لە جۆری خۆیاندا جوانن، هۆزانی ساوتی زیاتر ئەو چیرۆکانە دەگێڕنەوە کە دیمەنەکانیان وڵاتانی دوورە.

ساوتی کە لە ساڵی ١٨١٣ـەوە تا ساڵی ١٨٤٣ میری شاعیرانی ئینگلستان بوو، هەندێ رەخنەی ئەدەبی و ژیاننامەی کورتیشی نووسیوە کە بەناوبانگترینیان "ژیانی ویلسون – ١٨١٣"ی ناوە.

واڵتەر ساڤەج لەندور (١٧٧٥- ١٨٦٤):

شاعیر، پەخشاننووس و رەخنەگری ئەدەبی و لە سیما غەریبەکانی سەردەمی رۆمانتیك بوو. لە خێزانی پزیشکێکی بەناوبانگ چاوی بە دنیا هەڵێنا. لە کەمبریج خوێندی، و زۆر بە خەستی کەوتە ژێر کاریگەریی کەش و هەوای شۆڕشگێڕانەی زەمانی خۆیەوە. لە ساڵی ١٨٠٥دا بەمردنی بابی میراتییەکی فرەی بەرکەوت، و ژیانی دڵخوازی خۆی گرتەبەر. سێ ساڵ لەوە دوا چوو بۆ ئەسپانیاو لە شەڕی دژ بە ناپلیوندا بەشداری کرد. پاش گەڕانەوەی بۆ زاگەی خۆی ملی بۆ زەماوەندێکی نە بەدڵ دا، و لە ساڵی ١٨١٤بە دواوە لە ئیتاڵیا ئاکنجی بوو.

یەکەمین دیوانە شیعری لەندور لە ساڵی ١٧٩٥دا بڵاوبووەوە، و چیرۆکە رۆژهەڵاتیەکەشی: "گیبیر – GEBIR" کە دەربارەی موسوڵمانانی ئەسپانیایە، لە ساڵی ١٧٩٨دا بڵاوبووەوە. بەرهەمەکانی

دواتری لەندور بریتی بوو لە چەند کتێبێکی شیعر بە لاتینی، کە دڵبەندی قوڵی ئەوی بە مێژوو و ئەدەبیاتی رۆمەوە ئاشکرا دەکرد.

گفتوگۆیانی خەیاڵی (پێنج بەرگە، ١٨٢٤- ١٨٥٣) ناودارترین بەرهەمی لەندورە، زادەو بەرەنجامی خوێندنەوەی بەربڵاوو دڵبەندی ئەوە بە رابردووەوە، لەم کتێبەدا کە پەخشانێکی وەزنداروو بە ئاهەنگی (ئاوێتە بە شیعری ئازاد) هەیە، زنجیرەیەك گفتوگۆیان لە نێوان کەسایەتیانی مێژوویی دەربارەی بابەتێن جۆراوجۆر دروست دەبێت، و لەندور لە بەینی گفتوگۆکاندا، بێ پەروا بۆچوون و تەفسیری خۆی لەمەڕ مێژوو، لە زمانی کەسایەتییەکانەوە دەردەبڕێت.

لەندور لە ساڵی ١٨٤٦دا هیلینیکای بە چاپ گەیاند کە وەرگێڕانی ئینگلیزی یەکێك لە چامە لاتینییەکانی ئەو بوو، لەندور، هەر چەندە لە سەردەمی دەوڵەمەندیو بەرداری رۆمانتیك دا دەژیا، زیاتر پەیوەندی بە کلاسیسزمی سەدەی هەژدەیەمەوە هەبوو. لە راستیدا ئەو سیمایەك بوو کە لە قۆناغی رەوتەنی نێوان ئارەزووی نەزمو تەهزیبی سەدەی هەژدەیەمو دڵبەندی بە گەرمی خەیاڵی سەدەی نۆزدەیەمدا دەژیا.

تۆماس کەمپبل (١٧٧٧- ١٨٤٤):

ئەم شاعیرە سکوتلاندییە بە چامەی "کیژی لۆرد ئولین" بەناوبانگە، کەمپبل شیعری لیریکی جوانیشی دەربارەی جەنگ گوتووە، کە گرنگترینیان: "شەڕی بالتیك- ١٨٠٩"و "ئێوە ئەی دەریاوانانی ئینگلستان- ١٨٠٠"یان ناوە.

پەخشان

چارلز لەمب (١٧٧٥- ١٨٣٤):

وتارنووسو رەخنەگری پێشەنگی سەردەمی رۆمانتیك، توانای خۆی لە مەیدانی شیعرو دراما دا تاقیکردەوە، بەڵام سەرکەوتنی ئەو لە گوتارنووسیدا بوو، ئەو کە سی و سێ ساڵی تەمەنی خۆی وەکو ژمێریاری کۆمپانیای هندی رۆژهەڵاتی لە لەندەن بەسەر برد، تاقە نووسەری رۆمانتیکی نەوەی خۆی بوو کە ژیانی شاری بەسەر گوندان و باوەشی تەبیعەتدا تەفزیل دەدا، و دڵی لە هەوای گەرمو شادی، هەراو هوریا و شتە سەیرەکان، و ئینسانیەتی لەندەن دا دەژیا.

یەکەمین بەرهەمی لەمب، چەند نموونەیەك لە شاعیرانی دراما نووسی هاوچەرخی شەکسپیر (١٨٠٨) بوو، کە درامانووسانی فەرامۆشکراوی سەردەمی ئیلیزابتی سەر لە نوێ دەناساندەوەو هەڵسەنگاندنێکی تازەی لەمەڕ باشترین بەرهەمیان دەکرد.

لەمب بەو گوتارانە بەناوبانگە کە بە ناوی خوازراوی ئیلیا، لە فاسیلەی نێوان سالانی ١٨٢٠-١٨٢٥دا لە گۆڤاری لەندەن مەگەزین دا بلاوبوونەوە. ئەم گوتارانە پاشان لە دوو کۆمەڵەدا بەناوی گوتارەکانی ئیلیا (١٨٢٣) و دوایەمین گوتارەکانی ئیلیا (١٨٣٣) بلاوبوونەوە.
لە بەرهەمەکانی دیکەی لەمب، رۆمانسە پەخشانەکەی بەناوی رزا موندگری (١٧٩٨)، و بەسەر هاتەکانی ئولیس (١٨٠٨)، کە بۆ منالانی نووسیوە، شایەنی بایەخن، لەمب بەهاوکاری ماریی خوشکی، چیرۆکەکانی شەکسپیر (١٨٠٧)یشی بۆ منالان فەراهەم کردووە.
لەمب شەیدای شتی کۆن و سەیر بوو، و ئاشقێنی لەگەڵ هەڵدانەوەی کتێبانی لە یاد چوو دەکرد. سەرانسەری ژیانی -منداڵیەتی، رۆژانی دەرس خوێندن و مەشقی، سالانی کاری، ئەزموونەکانی، خەون و هێڤییەکانی، و کتێبە خۆشەویستەکانی- لە پەخشانی زندووی ئەودا رەنگی داوەتەوە. نامەو گوتارەکانی بە هۆی دەربڕینی قوڵی هەست و سۆزی ئەوەوە ئولفەت لەگەڵ خوێنەردا دەگرن، و هەر ئەم خەسڵەتانەیە کە ئەویان کردووە بە یەکێك لە سیما ئەدەبییە ئینگلیزییە هەر خۆشەویستەکان.

ویلیام هزلیت (١٧٧٨- ١٨٣٠):

رەخنەگرو گوتارنووس-ی پێشەنگی سەردەمی رۆمانتیك، لە خانەوادەی کەشیشێك هاتە دنیا، سێ ساڵ چووە کۆلیجێکی زانستێن ئیلاهی، و پاشان بۆ ماوەی دە ساڵ بەگەرمی کەوتە فێربوونی رەمزەکانی نیگارکێشی، و لە ساڵی ١٨٢٠دا بۆ پاریس رۆیی تا لە شاکارەکانی موزەخانەی لۆڤەر وردبێتەوەو موتالایان بکات. بەلام ئەنجام بۆی دەرکەوت کە بلیمەتی وی لە نووسەری دا پەنهانە، و پاش گەڕانەوەی بۆ زاگەی خۆی، دەربارەی بابەتانی جۆراوجۆری وەك سیاسەت، ئابووری، فەلسەفە، و دەستووری زمان، کەوتە نووسین، هزلیت خاوەنی زانیارییەکی زۆر فرەبوو و بەحەساسیەتێکی هونەری و گەرم و بەهێزەوە راوبۆ چوونی خۆی لەمەڕ بابەتێن جۆراوجۆر دەنووسی. ستایشی شۆڕشی فەرەنسای دەکردو خۆشی دەویست، و لە سەرانسەری تەمەنیا لەسەر ئەم خۆشەویستییەی مایەوە. کلیلی وشەی گوتارەکانی: ئازادی، یەکسانی، و ماڤی مرۆڤ بوو، و بە توندی ئەشراف، تورییەکان، مۆدپەرستان، و کلێسای روم و ئینگلستانی بەر هێرش دەدا، گەورەترین کەشفی ژیانی کولریج بوو، وەکو لە وتارە جوانەکەیدا بە ناوی: "هەوەڵین ئاشنایی من لەگەڵ شاعیران- ١٨٢٣"دا دەنووسێت: "پرشنگی بلیمەتی کولریج رۆشنایی خستە روحم، وەکو چۆن هەتاو رۆشنایی دەخاتە درزو کەلێنی جادەکان.
هزلیت بە تۆژێنەوەو گوتارو وتاربێژییەکانی دەربارەی ژیان و بەرهەمی شاعیران و شانۆنامەنووسانی سەردەمی ئیلیزابێت شۆرەتی دەرکرد. چوار گوتاری پرشنگداری ئەو: دەربارەی قارەمانانی شانۆنامەکانی شەکسپیر (١٨١٧)، دەربارەی شاعیرانی ئینگلستان (١٨١٨)، دەربارەی کۆمیدیا نووسانی ئینگلستان (١٨١٩)و دەربارەی ئەدەبیاتی درامی سەردەمی ئیلیزابێت (١٨٢٠) بایەخێکی شایستەیان پەیدا کردووە، لە نێو بەرهەمەکانی دیکەی هزلیتدا مێزی خڕ (١٨١٧)و گیانی سەردەم (١٨٢٥) مایەی سەرنجن.

هزليت بە هۆی پەخشانی مەحکەمو بە هۆی سفتییەوە بە یەکێك لە مامۆستایانی پەخشانی ئینگلیزی دەژمێردرێت.

تۆماس دوکوینسی (١٧٨٥– ١٨٥٩):

گوتارنووسو رەخنەگری گەورەی رۆمانتیك لە بنەماڵەیەکی بازرگانی دەوڵەمەند، لە مەنچستەر لە دایکبووە. لە مناڵی دا لە ماڵی کابرایەکی روحانی دا یونانی و لاتینی فێر بوو، و لە بات چووە قوتابخانە. بەڵام دوو ساڵ لەوە دوا بە هۆی جەزرەبەیەك کە بەسەری کەوت، ماوەیەك خرایە ژێر چاودێریی پزیشکییەوە. لە ساڵی ١٨٠٠دا، پاش سیاحەتێك لە ئیرلەندا، لە قوتابخانەیەك لە مەنچستەر مژولی خوێندن بوو، بەڵام دوای ساڵ و نیویێك لە دەرس و دەور هەڵات و بە پێیان لە باکوری ئیرلەندەدا کەوتە گەشت و گەڕان. لە ساڵی ١٨٠٣دا بۆ زاگەی خۆی گەڕایەوەو ئەم جارەیان چووە ئوکسفۆرد. لەم قۆناغەدا بۆ دامرکانەوەی ئازاری گەدە پەنای وەبەر تلیاك خواردن برد. و بەرە بەرە ئالودە بوو. لەم حاڵ و بارەدا شتێکی ئەوتۆ لە سامانەکەی بابیشی نەما بووەوە، و پێداویستی مادی ناچاری نووسینی کرد.

یەکەمین بەرهەمی گرنگی دوکوینسی کە لە لەندەن مەگەزین دا بڵاو بووەوە، دان پێدانانی ئینگلیزێکی ئەفیون خۆر (١٨٢٢) بوو، کە لە وێدا خەیاڵ و وەهمەکانی خۆی بە پەخشانێکی رازاوەو رەوان دەربڕیوە. بە هێزی خەیاڵ و پەخشانی پوختەو بەشکۆی دوکوینسی لە تایبەتمەندییەکانی ئەم بەرهەمەیە. سەرکەوتنی ئەم کتێبە ئەوی بەرەو گۆڤاران بکێش کرد،و لە راستیدا پایەی بەرزی ئەو لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیش دا بەندە بەو، بەلایەنی کەمەوە، سەدو پەنجا گوتارەوە کە لە مەیدانی ئەدەبیات، فەلسەفە، مێژوو، ئابوری و بابەتی خەیاڵی ڕووتا لە گۆڤاراندا نووسیویەتی.

دوکوینسی دە ساڵی ئاخرو ئۆخری تەمەنی بە کۆکردنەوەو ئامادەکردنی بەرهەمەکانییەوە، کە لە بیست و چوار بەرگدا، لە ماوەی ساڵانی ١٨٥١– ١٨٥٩دا بڵاوبووەوە، خەریك بوو. ئەم بەرهەمانە لە سێ دەستەدا ریزبەندی دەکرێن:

١– بەرهەمێن وەسفی، مێژوویی و ژیاننامەیی (دان پێدانان، ئوتۆبیوگرافی، ژیاننامەی کولریج، وردزورس، ساوتی، هارولدلەمب، شەکسپیر، میلتون، پوپ، لسینگ، هردر، وسکێچە مێژووییەکانی ئەو وەك سزار، و شۆڕشی تاتارەکان).

٢– بەرهەمێن تێوری، فێرکاری و رەخنەیی (کانت، رەوانبێژی، شێواز، تێوری تراجیدیای یۆنانی).

٣– نووسینی خەیاڵی و پەخشانە شیعر (کوشتن یەکێکە لە هونەرە جوانەکان، راهیبەی میلیتاری ئەسپانیایی، و چەند دیمەنێك لە ناخەوە).

هەموو ئەم بەرهەمانە کنەکاریو تاسەو خولیای ئەو بۆ خوێندنەوەو لێکۆڵینەوە ئاشکرا دەکەن، دوکوینسی هەر چەندە لە مەیدانی رەخنەدا، داوەرییەکانی بنجبڕو سفت و یەکگرتوو نین، بەڵام بەرهەمە خەیاڵییەکانی لە باری درەوشانەوەو تۆمار کردنی خەونی مەست ئالودی ئەفیون، بێ

هاوتایە. پەخشانی دوکوینسی لەوپەڕی جوانیدایە. ئەم پەخشانە کە لە کاتی وەسفی خەوی ئەفیوندا دەگاتە لوتکەی شکۆداریو رازاوەیی و هەندێ جار سادەیی، کۆمەڵێك تایبەتمەندی شیعریی وەك ئاهەنگی زمان، وەزن، و دەربڕینی خەیاڵی تێدایە.

رۆماننووسان

سێر والتەر سکۆت (١٧٧١- ١٨٣٢):

شاعیرو رۆماننووسی سکوتلاندی کە بە "باوکی چیرۆکانی مێژوویی و رۆمانتیکی سەدەی نۆزدەیەم" ناسراوە، لە خێزانی پارێزەرێکی دەعاوی لە ئەدینبورگ هاتۆتە دنیاوە. لە تەمەنی دوو ساڵی دا بە هۆی تووش بوون بە ئیفلیجی منداڵان پێی راستی شەل بوو.

منداڵیەتی لە مەزراکەی بابی لە سکوتلاند بوری، و لەم قۆناغەدا ئاشنایەتی لەگەڵ ئەفسانان و گۆرانی فۆلکلۆری دا پەیدا کرد. ئەو کە هەمان پیشەکەی بابی گرتە بەر، لە ساڵی ١٧٩٢دا مۆڵەتی موحەقیق عەدلی وەرگرت، و لە ساڵی ١٧٩٩دا بووە نوێنەری سیاسی و قەزایی دەوڵەت لە سلکرشایر. لەگەڵ ئەمەشا، زۆری کەیف لە پارێزەری نەبوو، و عەشقی رۆمانس تێکەڵ بە بوونی بوو بوو.

سکوت لە ساڵانی ١٨٠٢- ١٨٠٣دا کۆی بەرهەمی شایەرانی سکوتلاندەی لە سێ بەرگدا بە چاپ گەیاند. بەڵام یەکەمین دەفتەری شیعرەکانی ئاوازی دوا شایەر (١٨٠٥) بوو، وەکو شاعیرێکی رەسەن ناوبانگی پێ دەرکرد، دوو بەرهەمی دواتری سکۆت، دوو چیرۆکی دڵداری و جەنگی بوو بەناوی مارمیون (١٨٠٨)و خانمی دەریاچە (١٨١٠) کە پایەی ئەوی وەکو شاعیرو چیرۆکبێژی بەرجەستەی سەردەم چەسپاند. لەم شیعرە زندووانەدا، کێشی هەست پێکراو، دەربڕینی نوێ، وەسفی روون، و کاراکتەرسازی بەرجەستە و درەخشان بوو. سکۆت دوای ئەم هۆزانە چیرۆکڤانیانە کە بازاڕێکی گەرمیشی هەبوو، رووی کردە رۆماننووسی. دەبێ ئەوە بگوترێ کە لە ساڵی ١٨١٣دا دەزگای وەشانخانەی برایانی بالانتین، کە سکۆت تیایدا شەریك بوو، ئیفلاسی کردو نابووت بوو. سکۆت کە دووچاری گیروگرفتی دارایی قورس بوو بوو، بۆ دانەوەی قەرزەکانی خۆی کەوتە نووسین. ئەم نووسینە شەوو رۆژ، و تا ناو جێگەی نەخۆشی و مردن بەردەوام بوو.

یەکەمین رۆمانی سکوت، واڤیرلی (١٨١٤) ناو بوو کە سەری زنجیرە رۆمانە بەناوبانگەکانی ئەو بە هەمان ناو بوو. ئەم رۆمانانە زیاتر پەیوەست بوون بە ژیانی خەڵکی سکوتلاندەوە لە سەدەی هەژدەیەمدا، و ئەسڵەن سکۆت سوودی لە ئەفسانان و مێژوو، بە تایبەتی مێژووی سکوتلاندە وەرگرتووەو لەبەر ئەمەش بە مامۆستای رۆمانی مێژوویی ناوی دەرکردووە.

له رۆمانە گرنگەکانی سکۆت: عەنتیکە جو (١٨١٦) چیرۆکێکی دڵداری رۆژگاری جۆرجی سێیەم دەگێڕێتەوە. ئیڤانهو (١٨١٩) چیرۆکی ریچاردی یەکەم و گەڕانەوەیەتی بۆ ئینگلستان. کینلورت (١٨٢١) سەروکاری لەگەڵ دەربارى مەلیکە ئیلیزابت دا هەیە. کوئنتین دوروارد (١٨٢٣) لە فەرەنسای سەردەمی لویسی یازدەیەم دا روو دەدات، و تەلیسم (١٨٢٥) باسی شەڕی نێوان ریچاردی یەکەم و سەلاحەدینی ئەیوبی دەکات.

سکوت لە هۆزان و رۆمانەکانیدا گیانی حەماسی خەڵکی سکوتلاندە بە زندوویەتی رادەگرێت، نووسەرێکی بە تواناو پیاوانەیە، تۆژینەوە مێژووییەکانی قوڵ و، وەسفی پاژەکانی وردە، لێ شێوازو ستایلی بەرهەمەکانی تا رادەیەك تاقەتبەرە. بە شێوەیەکی گشتین، توانای وێنەگرتنی مرۆڤی، کە توانایەکی بنەڕەتییە لە رۆماننووسیدا، نییە، و لە نێو ئاپۆرای ژنانی جوان و پیاوانی ئەشراف رۆمانەکانیا، خەڵکی واقیعی کەمتر دەدەکەون، لە راستیدا قارەمانانی چیرۆکەکانی لە بوکەڵە پتر نین.

جین ئەوستین (١٧٧٥ – ١٨١٧):

رۆماننووسێك بوو کە هیچ جۆرە پەیوەندییەکی بە رۆمانتیکەکانەوە نەبوو، و تۆنی زمان و چۆنیەتی بەرهەمەکانی بە کلاسیکەکانییەوە دەبەست. جین رۆمانی خانەوادەیی گەیاندە هەرەتی کەماڵ. هەر چەندە رۆمانەکانی لە ساڵانێکی پەشێودا نووسی کە شۆڕشی فەرەنسای لە خۆ دەگرت، ئەوجاش چیرۆکەکانی وێنەیەکی هێمن لەمەڕ ژیانی کۆمەڵگە بە دەستەوە دەدا. جین کە هەوتەمین کوڕی کەشیشێکی گوندی بوو، تەقریبەن هەموو تەمەنی لە هاوینەهەوارانی بچووکدا، کە ئیلهامبەخشی ئەو بوون، قەتاند، هەرگیز ژنی نەهێنا، و هیچ پەیوەندییەکی بە ئەنجوومەنە ئەدەبییەکانی لەندەنەوەش نەبوو، ژیانی هێمن و سنووردار بوو. مەیدانی چیرۆکە کۆمەڵایەتییەکانیشی هەمان جۆرە. وێڕای ئەمەش، ئاگاداری و زانیاری ئەو لەمەڕ ئاقاری ژیانی خۆی قووڵ و ورد بوو.

یەکەمین رۆمانی ئەوستین، ئیلینورو ماریان (١٧٩٥)ی ناو بوو کە چاپی دووەمی لە ژێر سەر ناڤی ئاوەزو هەست (١٨١١)دا بڵاوبووەوە. رۆمانی بەناوبانگی ئەو غرورو تەعەسوب (١٨١٣)ـە، کە بەسەرهاتی خێزانێك لە چینی بۆرژوا باس دەکات، رۆمانێکی گرنگی دیکەی ئیما (١٨١٦)یە، بە دەوری تەوەری تایبەتمەندییە تەقلیدییەکانی کۆمەڵگەی ئینگلیزی، وەکو خۆ فریودان و بیری چینایەتی و ئەتەکێتبازی دا دەسوڕێتەوە. دوا رۆمانی ئەوستین بە ناوی تەفرەدان (١٨١٨)ـە، کە چیرۆکێکی دڵدارییە.

جین ئەوستین کە گەلەك لە رەخنەگران بە گەورەترین رۆماننووسی دەزانن، بە هۆی بەهرەی گاڵتەبازی، هەڵسەنگاندنی هۆشمەندانەی تەبیعەتی ئاڵۆزی مرۆڤانی، تێگەیشتنی باشی ئەخلاقی، مامەڵەی هونەرمەندانەی لەگەڵ قارەمانانی چیرۆك و کینایە نەرم و لەبارەکانی شۆرەتێکی پایەداری پەیدا کردووە، بە زەبەر دەستی قارەمانانی چیرۆکەکەکانی، کە هەندێ جار داهێنراوانی ئەدەبی دەستی یەکن، دەباتە پێشێ. وردی و لێهاتووی جین لە وێنەگرتنی سیمای قارەمانانی

رۆمانـــەكانیا، و هـــەروەها شـــێوازە مەحكـــەم میانڕەوەكـــەی، بەرهەمـــەكانی خســـتووەتە ریـــزی شاكارەكانی جیهانەوە.

((١٢))

سەردەمی ڤیکتوریا

(١٨٣٢- ١٩٠٠)

__نۆڕینێکی گشتی:__

لـە سـەردەمی پاشـایەتی شەسـت و چـوار سـاڵەی مەلیکـە ڤیکتوریـادا (١٨٣٧- ١٩٠١)، زانسـتگەرایی و سـنعەتگەرایی و سـەرهەڵدانی دیموکراسـیەت، خـوو شـێوەی ژیـانی خـەڵکی بـە تەواوەتی گۆڕی. لەتایبەتمەندییەکانی نیوەی یەکەمی ئەم سەردەمە، ریفۆرمی سیاسی بەرەبەرە و بەردەوام، نەشونمای بلەزی سنعەت، زۆربوونی خەڵکی، دەسەڵات پەیداکردنی چینی بۆرژوای سەنعەتییە، کە خەباتی دژایەتی چینی کرێکارو ئەرستۆکرات، نێوەڕۆکی بنچینەیی ئەدەبیاتی سەردەمی ڤیکتوریا پێك دەهێنێ. لە خەسڵەتەکانی نیوەی دووەمی ئەو سەردەمە، کەم بوونەوەی ژمارەی لە دایك بووان، گەشەکردنی ناسیونالیزمی توندڕەو، بە دیارکەوتنی تاپۆی دێوئاسای بێکاری، قەیرانی ئابووری، و مەیلی زانست و هزرێن تازە بەلای لە نێو بردنی باوەڕە ریشەدارە مەزەبییەکاندایە، و ئەدەبیاتی سەردەمەکە رەنگدانەوەی بێزارییە لە بەها ئەخلاقی و تەقلیدییەکان.

لـە سەرانسـەری دەیـەکانی ٣٠، ٤٠، ٥٠ دا، گـەلێك لـە نووسـەرەکان گەندەڵییـە بـاوە کۆمەڵایەتییەکانیان خستە ئەو گۆڕە و ئاشکرا کرد. وەزع و حاڵی هەژاران، زیانی کارکردنی منالان، رەنجی کرێکاران، و ململانێی هەمیشەیی نێوان چینی بۆرژوا و کرێکار، لە ئولیڤەرتویست و رۆژگاری دەستکورتیی، نووسینی چارلز دیکنزدا، بەوپەڕی بەهێزی و مامۆستایەتییەوە هاتۆتە دەربڕین.

لە دەیەکانی ٦٠، ٧٠، ٨٠، دا بە هاکانی قۆناغی ناڤینی سەردەمی ڤیکتۆریا بە توندی کەوتە بەر هێرش. جون راسکین کەوتە ستایشی جوانیی سروشت و هونەر، و دزێوی جیهانی پیشەسازی لە بەرهەمەکانی وەکو: کونجدو زەمەقان، و تاج و زەیتونی کێوی دا وێنەگرت.

چارلز روبەرت داروین (١٨٠٩- ١٨٨٢)، دۆزەرەوەی گەورەی یاساکانی پەرەسەندنی سروشتی، بە بڵاوکردنەوەی ئەسڵی ئەنواع (١٨٥٩) بونیادی جیهانبینی کۆنی داڕوخاند، ئەم کتێبە دەربڕی تیۆرییە بەناوبانگەکەی داروین بوو دەربارەی چۆنیەتی و فاکتەرەکانی پەرەسەندن و بنەمای هەڵبژاردنی سروشتی یان مانی شیاوتر.

لە دەیەی کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا ئیدی هیچ جۆرە پەناگەیەکی هزری و فەلسەفی مکوم نەما بووەوە تا باوەڕیارانی کەلەپوری هزری قۆناغی ناڤینی سەڵتەنەتی ڤیکتۆریا تیایدا بحەوێنەوە. باوەڕە کۆنەکان لە قوڵی جیاوازەوە کەوتبووە بەر هێرشی زیرەکانەی نووسەرانی ئینگلیزی وەك باتلەر، کۆنراد، وایلد، ولز و نووسەرانی بێگانەی وەك: زۆلا، موپاسان، و دۆستوفسکی. لەم حاڵ و بارەدا، خوێنەری ئاسایی هیچ چارەیەکی نەبوو جگە لەمەی کە یا بە رێگەی تازەو بە زۆری

نەناسراودا دوای ئەم نووسەرانە بکەوێ، و یان بۆ هەڵاتن لە ژیانی جەڵەبی و یەکهاوی خۆی هاوڕێ لەگەڵ روبرت لویس ستیونسن و رادبردکیپلینگ دا بۆ دەریاکانی باشوورو سەر زەمینانی دوور سەفەر بکات.

شاعیرانی سەردەمی ڤیکتۆریا

لۆرد ئالفرید تینی سون (١٨٠٩- ١٨٩٢):

لەماڵباتێکی کەشیشی لە لینکنشایر هاتە دنیاوە. لە منداڵییەوە ئاشنایەتی لەگەڵ شیعردا پەیدا کرد، و حەزی چووە سەر لاسایی کردنەوەی پۆپ، سکۆت، تۆماس مۆر و بایرۆن. لە هەژدە ساڵیدا بە هاوکاری چارلزی برای کتبێکی بە ناوی هۆزانی دوو برا (١٨٢٧) بلاوکردەوە، و لە ساڵی ١٨٢٨ دا چووە کەمبریچ. لە ساڵی ١٨٣٠ دا هۆنراوەکانی لە کۆ شیعری چەند هۆزانێکی زیاتر لیریکی، بەچاپ گەیاند، و ساڵی دواتر خوێندنەکەی بەنیوەچڵی تەرك کرد.

تینی سون، کە لە ژێر کاریگەریی شاعیرانی رۆمانتیکی ئینگلستاندا، بە تایبەتی جۆن کیتس دا بوو، لە ساڵی ١٨٣٢ دا کۆمەڵە شیعرێکی دیکەی لە ژێر سەرناڤی هۆزانەکانی تینی سون دا بلاوکردەوە، کە جوانترین شیعری ((کۆشکی هونەر)) و ((خەیاڵپلاوانی بێ خەم))ە. تینی سون لەساڵی ١٨٣٣ دا باشترین و خۆشەویست ترین دۆستی خۆی ئارتور هنری هلم (١٨١١-١٨٣٣)ی شاعیرو گوتارنووسی لە دەست داو زۆر خەمبار بوو. تینی سون لە شینی ئەودا لاوانەوەی کتێبی بەیادی ئا... (١٨٥٠) دانا، کە باشترین لاوانەوەی ئەدەبیاتی ئینگلیزی لە خۆگرتووە. ئەم لاوانەوانە رەنگدانەوەی هێڤی و دوو دڵییەکانی نەوەی تینی سون و دەربڕی ئارەزووە رۆحییەکانی ئینسانێکە کە جگە لە مردن چ سەرەنجامو ئاقیبەتێکی نییە،

تینی سۆن، دوای دە ساڵ بێدەنگی، دیسان لە ساڵی ١٨٤٢دا کەوتەوە دانان و بلاوکردنەوەی شیعرە ئەندێشمەندانەو وردەکانی خۆی، و زۆر زوو وەکو شاعیرێکی بە تواناو هۆگری جیهانە بەربلاوەکانی خەیاڵ شۆرەتی پەیدا کرد. ((ئولیس- ١٨٤٢))، یەکێکە لە دڵگیرترین هۆزانەکانی تینی سون، بە ئیلهامی سەربوری ئولیسی قارەمانی ئودیسەی هۆمەر دانراوە. لەم بەیتەدا قارەمانە پیرەکە باسی ئارەزووەکانی خۆی بۆ سەفەری ولاتانی دوور دەکات. بەیتی چیرۆکڤانی کیژە شا (١٨٤٧)، کە جوانترین هۆزانی لیریکی تینی سون لەخۆ دەگرێت، لە راستیدا رۆمانێکە لە قاڵبی پەخشانە شیعردا، و ((چامەکانی شا- ١٨٥٩))، کە سیاحەتێکی دڵگیرە لەسەر زەمینی خەیاڵ ئەنگێزی ئارتور شادا.

تینی سون، تراجیدیایەکی سێ بەشیشی لە پاش بە جێماوە کە بریتییە لە: مەلیکە ماری (١٨٧٥)، هارولد (١٨٧٧)و بیکیت (١٨٨٤).

هۆزانی تینی سۆن لە باری لێکدانی وشەێن بە ئاهەنگ، کێشی پوختەو وێنەی وردو سفت-ەوە زۆر پرشنگدارن. ئەو نوێنەری سەردەمی ڤیکتۆریایە لە ئینگلستانداو هۆزانەکانی ڕەنگدانەوەو دەربڕی هوشیاری و بەها فیکریی و ئەخلاقییەکانی سەردەمی ڤیکتۆریا و چینی کۆمەڵایەتی حوکمڕانی ئەو سەردەمەیە. تینی سون لە ئاخرو ئۆخری سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا بوو بە ئامانج و نیشانەی هێرشی شاعیرانی ئینگلیزی و ئەمریکایی نەیاری پێوەرەکانی سەردەمی ڤیکتۆریا، و بە سۆزپەروەری، بێ گیانی، سەتحیەتی فیکری، و میللەتپەروەری کورت بینانە تاوانبار کرا. بەڵام لە ساڵانی دواتردا ڕەخنەگران بەردەوام ستایشی کارامەیی ئەویان لە کێش و وێنەسازی بەرجەستەی هەندێ شیعری لیریکی، ئەویان کردووە.

روبرت براونینگ (١٨١٢- ١٨٩٩):

لە دەوروبەری لەندەن هاتۆتە دنیاوە. بابی فەرمانبەری بانکی ئینگلستان بوو و شەیدای ئەفسانانی سەدەکانی ناڤین، دایکیشی لە مۆسیقادا زەوق و توانایەکی فرەی هەبوو. باب و دایکی براونینگ هیچیان ئەندامی کڵێسای فەرمی ئینگلستان نەبوون، بۆیە روبەرت لە خوێندنی زانکۆ بێ بەش بوو، بەڵام کتێبخانەی خێزانیان، بە کۆمەڵێك کتێبی جۆراوجۆر دەوڵەمەندەوە، بۆ ئەو زانکۆیەکی گەورە بوو، و براونینگ لە ماڵەوە زانیارییەکی فرەی کلاسیک، مۆسیقا، مێژوو و فەلسەفە فێر بوو. جگە لەوەی کە دڵبەندی ئەو بە هۆزانی کیتس و شیلییەوە، ئەوی بەرەو دنیای شیعر بکێش کرد.

یەکەمین کۆ شیعری براونینگ بە ناوی پولین (١٨٣٣)، هیچ جۆرە سەرکەوتنێکی بە دەست نەهێناو نەفرۆشرا.

هۆزانەکانی ئەم دیوانە دەربڕی تەسەوراتی براونینگە دەربارەی شاعیر وەکو مێژوونووسی رۆحی بەشەر، دیوانە شیعری دواتری براونینگ، پاراسلسوس (١٨٣٥)ی ناو بوو کە لە ئەنجوومەن ئەدەبییەکانی لەندەندا ناوبانگی دەرکرد.

براونینگ، بە هاندانی ویلیام چارلز مکردی (١٧٩٣- ١٨٧٣)ی دۆستی، کە ئەکتەرو شرۆڤەکاری تراجیدیاکانی شەکسپیر بوو، چەند درامایەکی بۆ نواندن نووسی، کە سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا، تەنیا تراجیدیای سترافورد (١٨٣٧) چەند شەوێك لە لەندەن پێشکەش کرا. براونینگ لە بنەڕەتدا کارامەییەکی ئەوتۆی لە پەرداختی ڕەگەزەکانی شانۆنامەدا نەبوو، بەڵام لە دەربڕینی دراماتیکی، مەنەلۆگ و هەروەها لە نووسینی دەقی شانۆنامەی کورتدا بە توانا بوو. بە هەرحاڵ دراماکانی دواتری براونینگ بریتی بوون لە: ڤیکتۆر شاو چارلز شا (١٨٤٢)، گەڕانەوەی درۆسس (١٨٤٣)، شەرمەزاری لە خێزاندا (١٨٤٣)، رۆژی لە دایکبوونی کولومبس (١٨٤٤)، لوریا (١٨٤٦)و تراجیدیای رۆح (١٨٤٦).

براونینگ لە ماوەی ساڵانی ١٨٤١- ١٨٤٦دا زنجیرەیەك لە هۆزانەکانی بەناوی زەنگ و هەناران بڵاوکردەوە. لەم کۆمەڵەیەدا کە تێکڕا هەشت بەرهەمی لە خۆی دەگرت هەوڵی دابوو تا گوتار لەگەڵ مۆسیقادا، مانا لەگەڵ دەنگداو ئەندێشە لەگەڵ شیعردا تێکەڵ بکات. لە کۆ شیعری یەکەمی،

زەنگ و هەناراندا سەرکەوتووترین شیعری دراماتیکی براونینگ، "پیپا تیَ دەپەڕێ (١٨٤١)یە، کە چیرۆکی کیژێکی هەژاری ئیتالی دەگێڕێتەوە کە لە ڕۆژی پشووی ساڵی نوێدا بە دەم سترینەوە بە گەڕەك و باناندا تێدەپەڕێ و کار دەکاتە سەر ڕۆحی ژمارەیەك لە خەڵکی.

بەشی سێیەمی زەنگ و هەناران، ((لیریکا درامییەکان)) (١٨٤٢)ی ناو بوو کە هەندێ پارچەی وەکو پەیڤانی (ڕەبەنی ئەسپانیایی) لە خۆ دەگرت، لەم پارچانەدا بوو کە براونینگ قاڵبێکی پوختەی بۆ نیشاندانی بەهرەی خۆی لە مەیدانی درامای سایکۆلۆژیدا بە دەست هێنا، و ئەم قاڵبە مەنەلۆگی شانۆیی بوو. لە ساڵی ١٨٤٥دا حەوتەمین زنجیرەی لە کۆی شیعری زەنگ و هەناران بە ناونیشانی "ڕۆمانس و لیریکای دراماتیك" بڵاوکردەوە کە "ڕابەری گوم بوو" باشترین و گرنگترین پارچەی بوو.

براونینگ لە ساڵی ١٨٤٦دا بە دزییەوە لەگەڵ خانمە شاعیری بەرجەستە، ئیلیزابت بیرت دا (١٨٠٦- ١٨٦١) زەماوەندی کرد، و لە ئیتاڵیادا ئاکنجی بوو. بیرت کە هەمیشە لەش بە بارو نەخۆش بوو لە ساڵی ١٨٦١ کۆچی دوایی کرد، و براونینگ بە خەمینی بۆ لەندەن گەڕایەوە، بەڵام دوای ماوەیەك بە گەرم و گوڕییەکی زیاتر لە جاران دەستی بە کار کردەوە.

یەکەمین کتێبی براونینگ کە فرۆش و سەرکەوتنی تەواوی بە دەست هێنا کەسایەتییانی درامی (١٨٦٤)ی ناو بوو، کە بەناوبانگترین شیعری (ڕابی بین ئەزرا) بوو.

بەناو بانگترین بەرهەمی براونینگ، موستیلەو کتێب (١٨٦٨- ١٨٦٩)ـە، بەیتێکی درێژە لە دوانزە کتێب دا لەسەر بنەمای دادگایی قەتلێك لە ئیتاڵیا لە ساڵی ١٦٩٨دا، لەم کتێبەدا کە لە قاڵبی مەنەلۆگی درامیدا هۆنراوەتەوە، دوانزە کەسایەتی، هەر یەکەیان بابەتی قەتلەکە لە ڕوانگەیەکی جیاوازەوە دەگێڕنەوە. براونینگ ئەم چیرۆکەی لەسەر بناغەی "کۆنە بەیازێك" (دەربارەی دادگایی قەتڵێك) کە لە ساڵی ١٨٦٠دا لە فلۆرانس دۆزی بوویەوە، داناوە.

براونینگ بە دیدی سایکۆلۆژیانە لە دەربڕینی ئەنگێزەی کەسایەتییەکان، کارامەیی لە قاڵبی مەنەلۆگی درامی، زانیاری فرە، ئارەزووی لە نێوەڕۆك و بابەتێن ڕێنیسانسی ئیتاڵیا بەناوبانگەو لە بەکارهێنانی زمانی گفتوگۆییدا زۆر بە توانایە.

ئیلیزابت بیرت براونینگ (١٨٠٦- ١٨٦١):

کیژە گەورەی خێزانێکی یازدە منداڵی بوو. ڕۆژانی خۆشی منداڵیەتی لە ناوچەی جوانی هرفورد شایر، لە سنووری ویلز بوری. بابە چاکەکار، بەڵام وشك و سەرسەختەکەشی چاودێری تەواو دەکرد، لە ڕاستیدا، براونینگ تا بەر لە شووکردنی زندانی بابی بوو، و کتێب هاودەمی شەوو ڕۆژی بوو.

ئیلیزابت لەسیانزە ساڵیدا داستانی جەنگی ماراتون-ی دانا کە لەسەر ئەرکی بابی بڵاوبووەوە، لەپانزە ساڵیدا بڕبڕەی پشتی ئاسیوی دیت و تا کۆتایی تەمەن ڕووی سەلامەتی بەخۆیەوە نەبینی. هەروەها تووشبوونی بە نەخۆشی سیل لە زەمانی ئاکنجی بوونیەوە لە لەندەن، سەرباری نەخۆشییەکەی بوو.

ئیلیزابت له ساڵی ١٨٤٣دا کۆمەڵێك له شیعرەکانی بەناوی هاواری منداڵان بڵاوکردەوە، که لەوێدا هاوسۆزی قوڵی خۆی لەگەڵ ئەو منداڵانەدا که له کان و کارخانەکاندا رەنج دەدەن دەردەبڕێت و به توندی هێرش دەکاته سەر ئەو کەسانەی که فاکتەری چەوساندنەوەی منداڵانن.
ئیلیزابت له ساڵی ١٨٤٦دا له دوای ئەڤینێکی پڕ سۆزی پەنهانی لەگەڵ روبرت براونینگدا زەماوەندی کرد. بەسەرهاتی ئەڤین و دڵداری ئەم جووتە، تورەبوونی بابە سەر سەختەکەی ئیلیزابت لەم بەسەرهاتە، زەماوەندی شادی ئەم دووانە، هەڵاتنیان بۆ ئیتاڵیا و رۆژانی خۆشی پاش زەماوەندیان، به یەکێك له جوانترین رۆمانسە ئەدەبییەکان دەژمێردرێت. یادگاری ئەم زەماوەنده زنجیره سۆناتەیەکه که ئیلیزابت لەکۆ شیعری سۆناتەی پرتوغالیدا (١٨٥٠)بەمێردەکەی پێشکەش کردووه. له نێو هۆزانەکانی دیکەی ئیلیزابت دا، پەنجەرەکانی کازا گوئیدی (١٨٥١)، شیعرێکی درێژه دەربارەی خواست و ئارەزووه نەتەوەییەکانی فلورانسییەکان، و ئوروراليي (١٨٥٦) چیرۆکه شیعرێکه دەربارەی کچۆڵەیەکی هەتیو.
گوێ نەدانی بیرت به کێش و قافیه له هەندێ شوێندا، زیانی زۆری به شیعری ئەو گەیاندووه، لەگەڵ ئەمەشدا، راستگۆیی و دڵسۆزی ئەو، حەساسیەتی سەبارەت بەستەمی کۆمەڵایەتی و دڵبەندی به جوانییەکانی سروشت، شیعرەکانیان خستوەته ریزی باشترین هۆزانانی رۆژگاری خۆیەوە.

<u>ئیدوارد فیتزجیراڵد (١٨٠٩– ١٨٨٣):</u>

ئەدیب و یەکێك له گەورەترین وەرگێرانی شیعر، له خانەوادەیەکی دەوڵەمەندو خاوەنی ئیحتوبارێکی کۆمەڵایەتی دیار هاتۆته دنیاوه. له ساڵی ١٨٣٠دا زانستگەی کەمبریج–ی تەواو کرد، و کەوته خوێندنەوەو توژینەوەی زمانانی رۆژهەڵاتی، به تایبەتی زمان و ئەدەبیاتی فارسی.
فیتزجیراڵد له ساڵی ١٨٥٣دا وەرگێڕانی ئینگلیزی شەش شانۆنامەی کالدرونی بڵاوکردەوە، و پاشان به هاوکاری دۆستی رۆژهەڵاتناسی ئی. بی کاول، بەیتی سەلامان و ئەبسال–ی جامیی وەرگێڕایه سەر زمانی ئینگلیزی، که له ساڵی ١٨٥٦دا بڵاوبووەوە. فیتز جیرالد که لەم حاڵ و بارەدا زۆر شەیدای عومەر خەیام بوو بوو. دەستی به وەرگێڕانی چوارینەکانی ئەو کرد. وەرگێڕانی شیعریی چوارینەکانی خەیام له ساڵی ١٨٥٩دا بەبێ ناوی وەرگێڕ بڵاوبووەوە. ئەم وەرگێڕانه هەر چەنده وشه به وشه نییه، و وەرگێڕانێکی تەواو ئازاده، لێ فیتز جیرالد روحی بەرهەمەکەی پاراستووه، و چەمك و مانای گشتی چوارینەکان و فەلسەفەی خەیامی به باشی دەربڕیوه.

<u>ماتیوئارنولد (١٨٢٢– ١٨٨٨):</u>

شاعیرو رەخنەگری گەوره، له خانەوادەی کەشیشێك که بوو بووه بەڕێوەبەری قوتابخانەی راگبی، چاوی به دنیا هەڵێنا، ماتیو لەقوتابخانەکەی بابی، که به یەکێك له ناودارترین قوتابخانانی گشتی ئینگلستان دەژمێردرا، خوێندویەتی، و له ساڵی ١٨٤١دا چووەته

ئۆکسفۆرد، لەوێندەر کەوتە خوێندنەوەیەکی فرە، و ئاشنایەتی لەگەڵ ئەدەبیاتی یونانو رومدا پەیدا کرد. لە ساڵی ١٨٤٥دا خوێندنی تەواوکردو ماوەیەك لە قوتابخانەی راگبی دەرسی گوتەوە، ئارنوڵد لە ساڵی ١٨٤٧دا بوو بە سکرتێری تایبەتی لوردلترداون-ی سیاسەتوان، سێ ساڵان هاوکاری لەگەڵدا کرد، سەرەنجام لە ساڵی ١٨٥١دا لەسەر راسپاردەی لترداون بووبە سەرپەرشتیاری قوتابخانەکان، و تا ساڵی ١٨٨٦ لەم پۆستەدا مایەوە، زۆربەی ئەم ماوەیەی بە سەفەری ئەوروپا، بە مەبەستی هەڵسەنگاندنی سیستەمانی پەروەردەو فێرکردن قەتاند، لەگەڵ ئەمەشدا هیچ کاتێك لە شیعر دوور نەکەوتەوە، و هەر لەم سەفەرانەدا دەلیڤەی دیدارو ئاشنابوونی لەگەڵ نووسەرانی گەورەی وەك سەنت بوف و ریناندا پەیدا کرد.

یەکەمین کتێبی هۆزانی ئارلوند لە ژێر سەر ناڤی خۆشگوزەرانی ئاوارە، لە ساڵی ١٨٤٩دا بڵاوبووەوە. دیوانەکانی دواتری ئەو، ئیمپدوکلس لەسەر ئیتنا (١٨٥٢)، هۆزانان (١٨٥٣) و هۆزانان، بەشی دووەم (١٨٥٥) تراجیدیایەکی کلاسیکی بەناوی میرۆپ (١٨٥٨) و هۆزانێن نوێ (١٨٦٧) یان ناوە. هۆزانەکانی ئارنولد زیاتر لاوانەوەو خەمناکن. باشترین نموونەی ئەم شیعرانە "کێوەلی حەکیم"- (١٨٥٣)ـە، شیعرێکە دەربارەی یەکێك لە خوێندکارەکانی ئۆکسفۆرد کە هەژاری و دەستکورتی دەیخاتە باوەشی کێوەلییانی بەرەڵلا، "ترسیس"- (١٨٦٦)، کە ئارنۆڵد بۆ مردنی ئارتور هیوکلاوی دۆستی گوتووە، لە لاوانەوە هەر جوانەکانی زمانی ئینگلزییە. رەنگە بەناوبانگترین هۆزانی ئارنۆڵد "کەناری دۆڤەر"- (١٨٦٧) بێ کە پەریشانی و پەرتی زەینی هەستیاری ئەو لەسەردەمێکی پەشێودا دەردەبڕێت.

ئارنۆڵد لە ساڵی ١٨٥٧دا بە مامۆستایەتی کورسی شیعری زانستگەی ئۆکسفۆرد هەڵبژێردرا، و لە ماوەی ئەو دە ساڵەدا کە ئەم پۆستەی هەبوو، هەندێ کۆڕی گێڕا کە بەشێك لە کۆ گوتارو رەخنەکانی ئەو پێکدەهێنن.

یەکەمین ئەم کۆ نووسینانە، دەربارەی وەرگێڕانی هۆمەر (١٨٦١) بوو، کە بەسەرەتای قۆناغی پەخشاننووسی ئارنۆڵد دەژمێردرێت، و دووەم کۆنووسینی، دوا وتە دەربارەی وەرگێڕانی هۆمەر (١٨٦٢)ی ناو بوو.

یەکەمین بەرهەمی پەخشانی گەورەی ئارنۆڵد، چەند گوتارێك دەربارەی رەخنە بوو کە لە دوو بەشدا (١٨٦٥، ١٨٨٨) بڵاوبووەوە. وا باوە کە ئەم کتێبە شێوەی رەخنەنووسینی فێری ئینگلیزەکان کردووە. بۆچوونەکانی ئارنولد دەربارەی وەزعو حاڵی کۆمەڵایەتی و سیاسیش لەکۆ گۆتارێکدا بە ناوی کەلتوورو ئەنارشیزم (١٨٦٩)دا کۆکراوەتەوە. کۆ بەرهەمێکی گرنگی دیکەی ئارنۆڵد، ئەدەبیاتو دۆگما (١٨٧٣) بوو کە لەوێدا زمانەوانەکان لەسەر شرۆڤەی وشە بە وشەو بە هەند نەگرتنی رۆحی کتێبی مقەدەس لۆمە دەکات، بە بۆچوونی ئارنۆڵد، کتێبی مقەدەس زیاتر کتێبی رەفتار و ئەتوارەو بایەخەکەشی لەمەدایە کە دەتوانێ بەشەران بەرەو ژیانێکی ساغڵەم و میانڕەو رێنوێنی بکات.

ئارنۆڵد کاریگەرییەکی قوڵی کردۆتە سەر دیدو رەوتە فیکرییەکانی ئاخرو ئۆخری سەدەی نۆزدەیەم، ئارنۆڵد لەگەڵ کارلایلو راسکین دا، لەهەنبەر ماددیگەریی سەردەمدا یاخی بوو. بەڵام

بە پێچەوانەی ئەوانەوە عەودالّی بەها مەعنەوییەکانی سەدەکانی ناڤین نەبوو، بەلکو چاوی بڕی بووە ئایندەی بەشەر. لە روانگەی گەلێك لە هزرڤانانەوە، بە پێشکەوتنی زانستان، بونیادی خوایی ئەخلاقیاتو مەعنەویات هەرەسی هێنا بوو، و ئارنۆلّد باش دەیزانی کە دەبیّ بەهایەك جێی بەهای مەزەب بگرێتەوە، ئەوەی ئەو پێشنیازی دەکرد ئەو بەها خودییە شارانەوەی ناو سروشتی بەشەران بوو.

<u>دەنتی گابریل روستی (١٨٢٨– ١٨٨٢):</u>

شاعیرو نیگارکێشی ئیتالّیایی ئینگلیزی نەژاد لە لەندەن هاتۆتە دنیا، گابریل روستیی بابی (١٧٨٣– ١٨٥٤)، لە شاعیرانی نیشتمانپەروەرو لە پەناهەندە سیاسییەکانی ئیتالّیا بوو لە لەندەن. دەنتی لەمندالّیدا لە هونەرخانەیەك خوێندوویەتیو لە هەژدە سالّیدا چووە قوتابخانەی ئەکادیمیای پاشایەتی، لە سالّی ١٨٤٨دا لەگەلّ چەند کەسێکدا ئەنجوومەنی برایانی بەر لە رافائیلیان دامەزراند، هۆی ناونانەکەی ئەمە بوو کە ئەندامانی ئەم ئەنجوومەنە باوەڕیان وا بوو کە حەقیقەت و راستگۆیی لە نیگارکێشانی دوای رافائیلدا نەماوە، و خۆیان بە لایەنگری سادەیی و راستگۆیی نیگارکێشانی بەر لەو دەژمارد. ئەوان دژی قەرارادە باوەکان وەستانەوەو گەڕانەوە بۆ سروشتیان راگەیاند، بلاّوکەرەوەی بیری ئەم ئەنجوومەنە بلاّوکراوەیەك بوو بە ناوی جرم – Grem (١٨٥٠) کە لە چوار ژمارە پتر بەردەوام نەبوو. بەیتی "کیژی موبارەك"، کە شیعری تەمەنی نۆزدە سالّی روستی بوو، و چەند شیعرێکی دیکەی یەکەمجار لەم بلاّوکراوەیەدا بلاّوبووەوە.

یەکەمین دیوانی شیعریی رۆستی لە سالّی ١٨٧٠دا بەناوی هۆزانان بلاّوبووەوە. یەکێك لە دیوانەکانی دیکەی چامەو سۆناتان (١٨٨١) بوو کە لە باری دەولّەمەندی و رازئاسای غەزەلە خۆش ئاهەنگەکانیەوە بووە مایەی ستایشی رەخنەگران. روستی بەرهەمی شاعیرانی ئیتالّیایی و ئالّمانیو فەرەنسیشی وەرگێڕایە سەر زمانی ئینگلیزی، بەلاّم شۆرەتو ناوبانگی ئەو بەندە بە شیعرە گەرمو گوڕو پڕ هەستەکانی خۆیەوە کە کاریگەرنو لە نیگارەکانی نایەنە دابڕان.

<u>کریستینا روستی (١٨٣٠– ١٨٩٤):</u>

خوشکی دەنتی گابریل روستی و ئەندامی ئەنجوومەنی برایی بەر لە رافائیلیان بوو کە بە سۆناتەو هۆزانە لیریکییە مەزەبییەکانی بەناوبانگە. بە ئاوێتە کردنی لوتفو تەقواو شۆخی، باشترین هۆزانی ژنانەی سەردەمی ڤیکتۆریای نووسیوە، کریستینا، تێکڕا نۆ سەد شیعری کورتی ئینگلیزی و شەست شیعری ئیتالّیایی لە دوا بەجێماوە کە زیاتر مەزەبیو خەمناکن.

یەکەمین دەفتەری شیعریی کریستینا، بازاڕی گابلین (١٨٦٢) بوو کە نیشانەی مامۆستایی ئەوە لە واری دەربڕین و نیشاندانا، دیوانی دواتری ئەو پێشکەوتنی شازادە (١٨٦٦)ی ناو بوو.

<u>ویلیام موریس (١٨٣٤– ١٨٩٦):</u>

شاعیر، هونەرمەند و نەخشەسازێکی باڵادەست، لە بەهرەدارترین ئەندامانی ئەنجوومەنی برایی بەر لە رافائیلیان بوو. لە کەمبریج خوێندی‌و ماوەیەکیش نیگارکێشی لە دەنتی گابریلەوە فێر بوو، پاشان بە مەبەستی دروستکردنی گۆڕانکارییەك لە مۆبێلمان و رازانەوەی ماڵان، کۆمپانیایەکی دامەزراندو کەوتە نەخشەسازی‌و بەرهەم هێنانی پەردەی نەخشدار، کاری داروتەختە، شووشەو جامی رەنگاو رەنگ‌و پێداویستییانی سیرامیکی و کانزایی.

پاشان زەوق‌و سەلیقەی خۆی لە رۆژنامەوانی‌و نەخشەسازی کتێبدا بەکار هێنا. چاپخانەیەکیشی داناو کتێبانی بە نرخی چاپکرد.

یەکەمین دەفتەری شیعریی موریس، داکۆکی گونیڤەر (١٨٥٨)، رەنگدانەوەی تاسەو دڵبەندی ئەو بوو بە سەدەکانی ناڤین، بەناوبانگترین کتێبی ئەو بە هەشتی زەمینی (١٨٦٨- ١٨٧٠) بوو کە کۆمەڵە چیرۆکێکی شیعرییە.

موریس پەخشانە چیرۆکیشی نووسیوەو کتێبیانی وەکو ئۆدیسەی هومەری بۆ ئینگلیزی وەرگێڕاوە، ئەو کە سوسیالیستێکی نەگۆڕ بوو، لە ئاخرو ئۆخری تەمەنیا هەندێ بەرهەمی دەربارەی سوسیالیزم نووسی یەکێك لەوانە هەواڵەکانی یوتوپیا (١٨٩٦)یە.

ئەلجیرنن چارلز سوینبرن (١٨٣٧- ١٩٠١):

لەماڵباتێکی قەدیمی و ناسراو لە لەندەن هاتە دنیاوە. بابی دەریاسالاری هێزی دەریایی ئینگلستان بوو، دایکیشی رەچەڵەکێکی ئەشرافی هەبوو. سوینبرن لە منداڵیدا فەرەنسی‌و ئیتاڵیایی فێربوو، و لە ئۆکسفۆرد یۆنانی‌و لاتینی خوێند. لە ساڵی ١٨٥٧دا پەیوەندی بە گروپی بەر لەرافائیلیانەوە کردو بوو بە یەکێك لە موریدانی دەنتی گابریل روستی. سوینبرن زۆر ئاشقی شیللی و ڤیکتۆر هۆگۆ بوو، و لە ژێر کاریگەریی ئەفسانانی یۆنانی ئەدەبیاتی کلاسیکی روم، رۆمانسانی سەدەکانی ناڤین‌و درامای سەردەمی ئیلیزابتدا بوو. بە هۆی یاخی بوون لە هەنبەر قەراردادەکانی سەردەمی ڤیکتوریا، هاوسۆزی لەگەڵ راپەڕین‌و رێبەرانی شۆڕشی سیاسی سەردەم،و هەروەها دەوڵەندی مۆسیقای شیعرەکانییەوە ناوبانگی دەرکردووە.

سوینبرن لە ساڵی ١٨٦٠دا دوو درامای شیعریی مەلیکە دایك‌و روزاموند-ی بڵاوکردەوە، و لە ساڵی ١٨٦٤دا کەوتە سەفەرو سیاحەت بە ئەورووپادا. پاش گەڕانەوە، لە لەندەن دا ئاکنجی بوو و لە ساڵی ١٨٧٩ەوە تاکۆتایی تەمەنی بە گۆشەگیری ژیا. بەرهەمەکانی ئاوێتەیەك لە تایبەتمەندییەکانی کلاسیك‌و رازانەوە رۆمانتیزمیەکانیان لە خۆدا کۆکردوەتەوە. کۆ شیعرەکانی کە دەگاتە بیست‌و پێنج بەرگ نیشانەی مامۆستایەتی ئەون لە هونەرو سنعەتە شیعرییەکاندا.

ئاتلانتە لە کالودوندا (١٨٦٥)، کە تراجیدیایەکی شیعرییەتی‌و لە قاڵبی درامای کلاسیکی یۆنانیدا هۆنراوەتەوە، کەم‌و زۆر بووە مایەی ناوبانگی. بەرهەمی دواتری سوینبرن بە ناوی چسترلند (١٨٦٥) بوو، یەکەمین کتێبی درامایەکی سێ بەشی بوو کە دوو بەشەکەی تری بۆت ویل (١٨٧٤)و ماری ستوارت (١٨٨١)یان ناو بوو. ناوی سوینبرن بە دوو کۆ بەرهەم بە ناوی هۆزانان‌و گۆرانیان (١٨٦٦، ١٨٧٤) کەوتە سەر زاران، بەڵام بە هۆی خوودانە ئاشقێنیو لەزەتێن

بەدەنییەوە سەرزەنشتێکی زۆریش کرا. سوینبرن لە بەرهەمێن دیکەی وەکو گۆرانییەکانی ئیتاڵیا (١٨٦٧)و گۆرانیانی بەرەبەیانی (١٨٧١)دا بە باسی مەسەلەی سەربەخۆیی ئیتاڵیا، دڵبەندی خۆی بە ئازادی سیاسی نیشاندەدات. بەیتی تریسترام لاینسی (١٨٨٢)، کە بە باشترین بەرهەمی سوینبرن دەژمێردرێت، چیرۆکی نەمری تریسترام‌و ئیزولت دەگێڕێتەوە. لەم کتێبەدا سوودێکی زۆر لە هاودەنگی سەرەتاکانی وشەکان وەردەگرێت.
سوینبرن لە شیعرە بەراییەکانی خۆیدا ئەزموونانی سێکسی تەم‌و مژدار دەردەبڕێت، بەڵام لە شیعرە پوختەترەکانی دا بە توانایەکی هونەری سەیرەوە روو دەکاتە مەسەلە هزرییەکان‌و لە رۆمانتیزمی سەردەمی لاوی دوور دەکەویتەوە. لەگەڵ هەموو ئەمەشدا، بایەخی ئەو پتر لە هەر شتێکی دی بەندە بە ئەفسونی زمان‌و مۆسیقای شیعرەکانییەوە.

جیرارد منلی هۆپکینز (١٨٤٤- ١٨٨٩):

لە ئیسکس لە دایك بووەو لە ئۆکسفۆرد خوێندوویەتی. لە ساڵی ١٨٦٦دا چووە سەر ئاینی کاتولیکی رووم‌و لە ساڵی ١٨٦٨دا بوو بە کەشیشی یەسوعی، لە ساڵی ١٨٨٤ گەییە پلەی مامۆستای پسپۆڕی زمانی یۆنانی لە زانستگەی دوبلین.
یەکەمین دەفتەری شیعریی هوپکینز لە دوای مردنی لە ساڵی ١٩١٨ بە ناوی هۆزانان بڵاوبووەوە. ئەم کتێبە لێوڕێژە لە هەستی قوڵ‌و وێنەی تورەو یەك لەسەر یەك. شۆڕەتی هۆپکینزش بە هۆزانە پرشنگدارەکانی دەربارەی مەزەب‌و سروشت، تازەگەرییە شۆڕشگێڕانەکانی لە شێوەی تەکنیك‌و هاوسەنگی و گونجانی تەواوی پاژو رەگەزەکانی شیعری ئەوەوەیە.

ویلیام ئێرنست هنلی (١٨٤٩- ١٩٠٣):

شاعیر، شانۆنامەنووس‌و رۆژنامەڤان بوو. لە منداڵییەوە دووچاری نەخۆشی سیل بوو و لەبەر ئەمە پێیەکی لە دەستدا، خوێندنیشی لە سنووری قۆناغی قوتابخانە دەرنەچوو. لە ساڵی ١٨٧٧دا هاوکاری خۆی لەگەڵ بڵاوکراوەکانی لەندەندا دەست پێکردو بوو بە سەرنووسەری چەند بڵاوکراوەیەکی بەرجەستە، و بەرەبەرە لە مەیدانی رەخنەدا ناوو ناوبانگێکی پەیدا کرد. هنلی بیست مانگێکیشی لە نەخۆشخانەدا بەسەر بردو دیوانێکی بەناوی لە نەخۆشخانەدا (١٨٧٣- ١٨٧٥) بڵاوکردەوە.
هنلی کە لە پێشڕەوانی شیعری ئازادی ئینگلستان بوو، بە هۆی چەند کۆ شیعرێکی وەکو: کتێبی هەڵبەست (١٨٨٨)، گۆرانی شمشێر (١٨٩٣)و لەبەر خاتری ئینگلستان (١٩٠٠) ناوبانگی دەرکردووە.

فرانسیس تومپسن (١٨٥٩- ١٩٠٧):

کوڕی پزیشکێکی کاتولیك بوو کە لەسەر داوای بابی ماوەیەك پزیشکی خوێند، بەڵام هیچ سەرکەوتنێکی بەدەست نەهێناو دەستی لێ هەڵگرت. باقی تەمەنی لە لەندەندا بە دەستکورتیو نەخۆشیو ئالوودە بوون بە تلیاك بەسەر چوو.

تۆمپسن لەو ساڵانەدا کە لەگەڵ هەژاریو دەستکورتیدا دەستەویەخە بوو، هەندێ هۆزانی دانا کە لە رووی مۆرکو وێنەسازییەوە کاریگەریی کیتسو شیللی پێوەیە،و لە باری رۆحو تۆنەوە هۆزانی هۆزانڤانانی میتافیزیك وەیاد دێننەوە. زۆربەی شیعرە سۆفیانەکانی بە خەونو جەزبەی بەهەشت ئاوێتە کردووە. بە ناوبانگترین شیعری ئەویش ((تاژی بەهەشت))ـە، تۆمپسن سێ کۆمەڵە شیعری لە پاش بەجێماوە کە لە ژێر سەر ناڤی: هۆزانان (١٨٩٣)، سترانێن چوونیەك (١٨٩٥)و هۆزانێن نوێ (١٨٩٧) بڵاوبوونەتەوە.

ئالفرید ئیدوارد هاوسمان (١٨٥٩- ١٩٣٦):

ماموٚستای شیعری لیریکی نایابو زانای ئەدەبیاتی کلاسیك بوو. لە ئوکسفۆرد خوێندوویەتی. چەند ساڵێك لە دایەرەی تۆماری داهێنانی بەریتانیا کاری کرد، ئەوسا، یەکەمجار لە زانستگەی لەندەن، و پاشان لە ساڵی ١٩١١دا لە کەمبریج بوو بە ماموٚستای زمانی لاتینی.

شۆرەتی هاوسمان بەندە بە کۆ شیعرە لیریکییەکەیەوە، لاوی شەراپشایری (١٨٩٦) کە رەنگدانەوەی گیانی تەنزو تەوس، هەستی خەمی زادەی نا ئومێدی لاوی، رەوتەنیەتی ئەڤینو لاوی، خەمو پەژارەی ژیانو رەشبینی قوڵی شاعیرێکە کە مەرگ بە تەسەلابەخشی هەموو بەشەران دەزانێ، هاوسمان دوای بڵاوکردنەوەی ئەم کۆ شیعرە تا ماوەی بیستو شەش ساڵی دیکە هیچ شیعرێکی نەگوتو تەنیا لە ساڵی ١٩٢٢دا دیوانێکی بە ناوی دوا هۆزانان، بڵاوکردەوە.

رادیەرد کیپلینگ (١٨٦٥- ١٩٣٦):

شاعیرو چیرۆکنووسی بەرجەستە لە بومبەی لە خێزانێکی ئینگلیزی هاتە دنیاوە، لە شەش ساڵی تا هەڤدە ساڵی لە ئینگلستان خوێندی، پاشان لە هندا کەوتە رۆژنامەڤانی، و وەکو شرۆڤەکاری ژیانی هندیان لە ئیمپراتۆریەتی بەریتانیاو لای خەڵکی جیهان ناوی دەرکرد.

کیپلینگ لە بیست و یەك ساڵیدا کۆمەڵێك لە شیعرەکانی لە ژێر سەر ناڤی سروودێن ئیداری (١٨٨٦)دا بڵاوکردەوە. بەرهەمی دواتری، چیرۆکانی بێ پەردە لە گردانەوە (١٨٨٨) بوو کە لە شیعرەکانی زیاتر رەواجیان پەیدا کرد. و سەرەنجام، بە بڵاوکردنەوەی کۆمەڵێکی تازە لە چیرۆکەکانی بەناوی لەمپەرەکانی ژیان (١٨٩١)، وەکو نووسەرێکی پێشڕەوی کورتە چیرۆکان لە ئینگلستاندا ناسرا، بەڵام مەنشورترین بەرهەمی کیپلینگ، کتێبی بێشە (دوو بەرگە، ١٨٩٤، ١٨٩٥) بوو کە زنجیرە حیکایەتێکی جوانی لە خۆ دەگرتو بۆ نەوجەوانان نووسرا بوو، کیپلینگ دوو رۆمانیشی بە ناوانی: ئەو روناکییەی رۆشنایی نەبەخشی (١٨٩٠)و کیم (١٩٠١) نووسی

بەڵام لەم مەیدانەدا هیچ سەرکەوتنێکی بە دەست نەهێنا، سەرکەوتنی ئەو بە کورتە چیرۆکەکانییەوە بوو.
کیپلینگ بە هەمە جۆری‌و بەربڵاوی بەرهەمەکانی بۆ نەوەی خۆی‌و لە ناو نەوەی خۆیدا ڕەواجێکی فرەی هەبوو، لە زۆر ڕووەوە بە یەکەمین شاعیری ئیمپراتۆریەتی بەریتانیاش دەژمێردرێت، چونکە دیدی ئەو تەنیا لە چوار چێوەی ئینگلستاندا قەتیس نامێنێ، بەڵکو لە شیعرەکانی دا لە ئوسترالیاو کەنەداوە بیگرە تا ئەفریقای باشوورو دوورترین دەڤەری قەڵەمڕەوی ئیمپریالیزمی بەریتانیا دەڕوات. لەم شیعرانەدا لە پشت پەردەی نیشتمانپەروەرییەوە، کەوتووەتە لایەنگری لە ئیمپریالیزمی وڵاتەکەی، کە ئەم بابەتە شۆرەتی ئەوی لەکەدار کردووە، بە هەر حاڵ کیپلینگ بە هۆی هۆزانانی وەکو "گونگادین" و "ماندلی"یەوە کە لە کۆ شیعری سرودێن سەربازخانە (١٨٩٢)دا کۆ کراوەتەوە، نەمر بووە، کیپلینگ یەکەمین شاعیری ئینگلیزیشە کە خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی (١٩٠٧)ی وەرگرت.

ئێرنست داوسن (١٨٦٧- ١٩٠٠):

دەرچووی ئۆکسفۆردە، لە پەیڕەوانی قوتابخانەی ناسراو بە یارانی داروخان بوو کە شاعیرانی فەرەنسی: رامبۆ، ڤارلین، و مالارمیە بە پێشەنگنی دەژمێردران، هونەرمەندانی سەر بەم قوتابخانەنەیە خۆیان لە بابەتێن سادەو سروشتی دوور دەگرت‌و بەلای بابەت‌و نێوەڕۆکی ئاڵۆزو دەستکردا دایان دەشکاند، ئەمانە لەو باوەڕەوە کە هونەر جگە لە خودی خۆی چ ئامانجێکی دیکەی نییە، خۆیان لە هەر بابەتێکی ئەخلاقی یان کۆمەڵایەتی دوورە پەرێز دەگرت، داوسن-ی بەرجەستەترین نوێنەری یارانی داروخان لە ئینگلستاندا، وەکو هونەرمەندانی هاو قوتابخانەی فەرەنسەوی خۆی پەرەی بە دەربڕینی شیعری دا، بەڵام ئیزافەیەکی زۆری نەبوو، کۆ شیعرەکانی لە دوو دیوانی کەم قەوارەدا لە ژێر سەر ناڤی هۆزانان (١٨٩٦)و ئارایش (١٨٩٩) بڵاوبووەتەوە.
شۆرەتی داوسن بەر لە هەر شتێك بەندە بە شیعرێکەوە بە ناوی سی نارا، کە بە یەکێك لە ناودارترین هۆزانێن سەردەمی شاعیر دەزانریۆ بۆ کیژۆڵەیەك دانراوە کە دڵی ئەوی رفاندووە.

ڕۆمانووسانی سەردەمی ڤیکتۆریا

بنجامین دیزرائیلی، ئێریل ئۆف بیکنزفیلد (١٨٠٤- ١٨٨١):

سیاسەتوانی محافەزەکارو ڕۆمانووسی ئینگلیزی، کوڕی ئەدیبێکی جولەکە بوو، لە سیانزە ساڵی دا تەعمید کراو بوو بە مەسیحی بەڵام هیچ کاتێك غیرەی نەژادی خۆی لە دەست نەدا، دیزرائیلی لە ساڵی ١٨٣٧دا بوو بە نوێنەری پارلەمان‌و پاشان گەییە ڕێبەرایەتی ئەنجوومەنی گشتی. دوو جاران، لە ساڵی ١٨٦٨ و ١٨٧٤، بە سەرەك وەزیری ئینگلستان هەڵبژێردراو

دەوڵـەتێکی بـە سیاسـەت ئیمپریالیسـتی دامەزراند، بـە دەسـت پێشـکەری ئـەو بـوو کـە ئیمتیـازی کاروباری کەناڵی سوێس کەوتە دەستی ئینگلستان، و مەلیکە ڤیکتۆریا وەکو ئیمپراتۆری هند تاجی لەسەرنا (١٨٧٦).

دیزرائیلـی ژیـانی ئـەدەبی خـۆی بـە بڵاوکردنـەوەی رۆمـانی ڤیڤن گـری (١٨٢٦) دەسـت پێکـرد، پاشان شەش چیرۆكو چەند وتارێکی سیاسی نووسیو رۆمانێکی بە ناوی: دۆکی لاو (١٨٣١)، چـیرۆکی دڵدارانــەی پەرســتگەی هنریتــا (١٨٣٦)، و رۆمانــانی دیکــەی بڵاوکــردەوە، بــەڵام مەنشورترین بەرهـەمی چیرۆکڤانی ئـەو رۆمانێکی سێ بەشییە کە بەشی یەکەمیان کونینگزبی (١٨٤٤)، کـە زۆر بۆچـوونی سیاسـی ئـەوە دەربارەی مەسـەلە کۆمەڵایەتییەکانی سـەردەم، بەشـی دووەم: سیبیل (١٨٤٦)، ژیانی خەڵکی دەوڵەمەندو چینی هەژاری کرێکار لە ئینگلستانی دەیەی ١٨٤٠دا تاوتوێ دەکات، و بەشی سێیەم: تنکرد (١٨٤٧)، دەربارەی لاوێکی خـەیاڵ پـڵاوە کـە لـە کۆڕو ئەنجومەنە کۆمەڵایەتییەکانی لەندەنی سەردەم دادەبڕێتو بۆ رۆژهـەڵاتو خـاکی مقـەدەس دەڕوات. دیزرائیلـی دوو رۆمـانی سیاسیشـی بـە نـاوی لوتـەر (١٨٧٠) و ئەنـدیمبیون (١٨٨٠) نووسیوە.

بەرهەمـە نـا چـیرۆکڤانیەکانی دیزرائیلـی لـە رووی مێژووییــەوە شـایەنی سـەرنجن، بـەڵام ئـەم نووسینانەش وەکو رۆمانەکانی دەربڕی باوەڕێن محافەزەکارانەی ئەوو نیشانەی شانازی ئەون بە ئیمپراتۆریەتو تەختو تاجی بەریتانیاوە.

<u>ویلیام مەکپیس تاکری (١٨١١- ١٨٦٣):</u>

رۆمـاننووسو تەنزنووسـی بـە توانـا، لـە کلکەتـە لـە دایـك بـووە، لـە شـەش سـاڵی دا بـابی کـە بازرگـانێکی دەوڵەمەنـدو لـە کەسـایەتییە بەرجەسـتەکانی کۆمپانیـای هنـدی رۆژهـەڵاتی بـوو، لـە دەسـت داو بۆ ئینگلسـتان چـوو، ماوەیـەك لـە ئۆکسـفۆرد خوێنـدی، بـەڵام زانسـتگەی تـەرك کـرد، ماوەیـەکیش مـاف خوێنـد، و پاشـان رووی کـردە رۆژنامەنووسـیو هونـەر، لـەم حـاڵو بـارەدا، میراتیەکەی بابی لە قۆماردا بە باداو لە ساڵی ١٨٣٣دا بۆ پاریس رۆییو سێ ساڵێك نیگارکێشـی فێـر بـوو، بـەڵام لـەم بەشـەش دا سـەرکەوتنێکی بـە دەسـت نـەهێنا، لـە سـاڵی ١٨٣٦دا کیـژێکی ئیرلەنـدی خواسـتو بۆ ئینگلسـتان گەڕایـەوە تـا بـەهرەو توانـای خـۆی لـە نووسـەرییش دا تـاقی بکاتەوە، بەرە بەرە بە نووسینەکانی لە گۆڤارێن وەك: تایمزو فریزەر،و بە کتێبانی وەك: چیرۆکی هـەژاری جـەنتڵ ئاسـا (١٨٤٠) ناوبـانگێکی دەرکـرد، بـەڵام رۆژانـی خۆشـی سـەرکەوتنی زۆری نەخایاندو شێت بوونی ژنەکەی لە ١٨٤٠دا، ئەوی تامردن پەریشان و نیگەران کرد.

تاکری بە کتێبی خونوێنەکان (١٨٤٨)، کە کۆمەڵێك تەنز بوو، و بە رۆمانی بێهودە بازاڕ (١٨٤٨) کە خۆی گوتەنی دەربارەی خەڵکێکە کە بەبێ خودا لە جیهاندا دەژیـن، پایـەکانی شـۆرەتی خـۆی قایم کرد، لە بەرهەمەکانیا زیاتر بە زمانی تەنز ئامێز دەکەوێتە وەسفی ژیانو خووی ئەشرافو چینە باڵاکانی کۆمەڵگەی ئینگلستان.

ڕۆمانەکانی هەر چەندە کە سەرڤە سەرڤەو شاش دەنوێنن، کاراکتەرسازیو پەخشانێکی ڕەوانی هەیە، تاکری لە هەڵبژاردنو وێنەگرتنی قارەمانانی ڕۆمانەکانیدا نوێڕینو تێگەیشتنێکی قوڵی هەیەو بەو تێگەیشتنە بەهێزەوە کە لەمەڕ دیمەنەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیدا هەیەتی دەتوانێ هەڵوێست و شوێنی پڕ جوڵە بخوڵقێنێ، کۆمەڵێك وێنەی جوانو مامۆستایانە دەربارەی کۆمەڵگەی ئینگلستانی سەدی هەژدەیەم دەگرێت، و بە دەربڕینو نیشاندانی تایبەتمەندییە سەیرەکانی قارەمانانی ڕۆمانەکانی، پەردە لە ڕووی گەندەڵیو نزمی ئەخلاقی ئەشراف هەڵدەماڵێت. بە شێوەیەکی گشتی نووسەرێکە خاوەندی دیدێکی کۆمەڵایەتی تیژو شێوازێکی سادەو دڵگیر، لە بەرهەمە بەناوبانگەکانی دیکەی: ڕۆمانانی پندنیس (١٨٤٨تا ١٨٥٠)، هنری ئیسمۆند (١٨٥٢)و هەروەها کتێبی: پێکەنینۆك نووسانی ئینگلیزی لە سەدەی هەژدەیەمدا (١٨٥١).

<u>چارلز دیکنز (١٨١٢- ١٨٧٠):</u>

مەنشورترین ڕۆماننووسی ئینگلیزیو یەکێك لە گەورەترین ڕۆماننووسانی جیهانە، کوڕی فەرمانبەرێکی هێزی دەریایی بوو. لە تەمەنی دوانزەساڵیدا باوکە هەژارەکەی کەوتە زیندانی خاوەن قەرزانەوەو چارلز ناچار دەستی لە دەرس و مەشق هەڵگرت، ئەویان لە قوتابخانەوە بۆ کارخانەیەکی بۆیاخسازی نارد، و شەش مانگێك لەوێدا کاری کرد، کە ئەم ماوەیە دنیای پاكو ڕوونی منداڵیەتی ئەوی تاریك کرد، و بێڕەحمی کۆمەڵگە داچۆڕایە قوڵایی بوونییەوە، پاشان کەوتە کاری بچووکی وەکو شاگردی نووسینگەیەکی مافەوانی، و لە ئەنجامدا، لە ساڵی ١٨٣٥دا بوو بە پەیامنێری پارلەمانی یەکێك لە ڕۆژنامەکان، بەدەم ئەوەوە هەندێ سکێچانو پلۆتی تەنز ئامێزی دەربارەی ژیانی ڕۆژانەی لەندەن نووسی کە لە ساڵی ١٨٣٣ەوە تا ساڵی ١٨٣٥ بەناوی خوازراوی "بۆز" بە زنجیرە لە گۆڤارێکدا بڵاوی کردەوە، سەرکەوتنی ئەم بە ناو سکێچانەی بۆز بە ڕادەیەك بوو کە دیکنز کۆمەڵێکی دیکەی بە ناونیشانی: نامەیە لە پاشماوەکانی یانەی پیك ویك (١٨٣٦) بڵاوکردەوە. ئەم نووسینانە کە لە قاڵبی ڕۆمانێکدا بە ناوی نامەکانی پیك ویك- شدا بڵاوبووەوە، دیکنزی لە بیستو چوار ساڵی دا گەیاندە شۆرەتو ناوبانگ.

دیکنز بە ئولیڤەر تویست (١٨٣٧- ١٨٣٨)، کە پایەکانی شۆرەتی ئەوی مکوم کرد، خەباتی دژ بە ناپاکییە کۆمەڵایەتییەکان دەست پێکرد. دیکنز لەم ڕۆمانەدا بە وێنەگرتنی دنیای هەژاریو تاوانی کارگەکانی لەندەنی سەدەی نۆزدەیەم، چیرۆکی زەلیلی کوڕێژگەیەکی هەژارو ئەو زوڵمو زۆرەی لێی دەکرێت دەگێڕێتەوە. ڕۆمانی نیکولاس نیکول بی (١٨٣٨- ١٨٣٩)ش، چیرۆکی ژیانی کوڕیژگەیەکی برسییە کە بۆ قوتابخانەیەك بە ناوی (دو دبۆیز هۆل) دەنێردرێت کە بەڕێوەبەرێکی حەیوان سیفەتی هەیە لەگەڵ چل منداڵدا، دیکنز لەم ڕۆمانەدا وەزعو حاڵی نالەباری بەزەیی ئەنگێزی ئەم جۆرە قوتابخانانانە بە توندی مەحکوم دەکات، وەکو چۆن لە ئۆلیڤەرتویست دا دەکەوتە ڕەخنەیەکی توند لە کارگەکانی لەو جۆرە.

دیکنز لە ساڵی ١٨٤٢دا بۆ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا سەفەری کرد. لەم وڵاتەدا بە هۆی سووربوونی لەسەر هەڵوەشاندنەوەی کۆیلایەتی و پشتیوانی لە مافی دانەران، هەندێ لە ئەنجوومەنەکانی خراپ رەنجاند، پاش گەڕانەوەی بۆ وڵات، کتێبی یاداشتە ئەمریکاییەکان (١٨٤٢)و رۆمانی تەنز ئامێزی مارتین چوزلویت (١٨٤٤) دژی کۆیلەیەتی و کورتبینی ئەمریکاییان نووسی، کە لە ئینگلستاندا درەوشانەوە.

لەگەڵ دەیڤدکوپەر فیڵدا (١٨٤٩- ١٨٥٠) نووسینی بەرهەمی پوختەتری دیکنز دەست پێدەکات. لەم رۆمانەدا، کە فەسڵێکی خەمناك لە ژیانی خۆی دەگرێتە خۆ، هەمدیس باسی ئەو زوڵم و زۆرەی کردووە کە لە منالآنی ئینگلیزی سەدەی نۆزدەیەم دەکرێت، لە رۆمانی بلیك هاوسدا (١٨٥٢) دەکەوێتە ئاشکرا کردنی گەندەڵی سیاسی و خاوە خاوو چاو پۆشی دادگاکان لە تاوتوێ کردنی تاوانەکان، و هێرش دەکاتە سەر دەزگا دەوڵەتییە گیرۆدەکانی شێوازی کۆن و کاغەزبازی. رۆمانی کۆمەڵایەتی رۆژگاری دەستکورتی (١٨٤٥) توندترین سکاڵانامەی دیکنزە دژی بیانووی فەلسەفەی سەنعەتگەرایی نیوەی سەدەی نۆزدەیەم لە ئینگلستاندا. رۆمانی دوریت-ی بچووك (١٨٥٥- ١٨٥٧) کە رەنگدانەوەو نیشاندەری بیرەوەرییەکانی بابی دیکنزە لە زیندانی خاوەن قەرزان، توندترین جەزرەبەی رەخنەیی نووسەر لەپەیکەری رزیوی سیستەمی کارگێڕی سەردەم دەدات. رۆمانی مێژوویی چیرۆکی دوو شار (١٨٥٩) چیرۆکێکە دەربارەی شۆڕشی فەرەنسا، و رووداوەکانی هەردوو شاری لەندەن و پاریس، ئارەزووە گەورەکان (١٨٦٠- ١٨٦١) رۆمانێکە هەندێ ئاماژەی بۆ ژیانی دیکنز تێدایەو سەرکەوتوترین بەرهەمی ئەوە. هاوڕێی هاوبەشمان (١٨٦٤)، گەلێك لە رەخنەگران بە جوانترین بەرهەمی دیکنز، و ژمارەیەکیش بە دوورو درێژیان داناوە، سەرانسەری فەزای چیرۆکەکە پڕە لە غوبار (کینایەیە لە پارە)، فریوو مەرگ کە ئەم فەزاسازییە نیشانەو گەواهی گومان و رەشبینی قوڵی دیکنزە سەبارەت بە چینە باڵاکانی کۆمەڵگە.

دیکنز تەبیعەتێکی توڕەی هەبوو، جوانە مەرگ بوونی ژن خوشکەکەی، کە ئاشقانە خۆشی دەویست، خەمێکی هەمیشەیی خستبووە دڵییەوە. ژیانی ژن و مێردایەتیشی ناخۆش بوو، و لە ساڵی ١٨٥٨ دوای بیست و شەش ساڵ ژیانی هاوبەش، بە دە منداڵەوە لە ژنەکەی جیا بووەوە، بەڵام لە دنیای نووسەریدا، کەم کەس بە پێی سەرکەوتنی ئەودا گەییوە، رازی بلیمەتی داهێنەرانەی ئەو لە شارەزایی قوڵی لە دنیای منداڵی دا پەنهانە، و هیچ نووسەرێك وەکو ئەو نەیتوانیوە پاکی منداڵان و رەفتاری زاڵمانەی گەورە لەگەڵ منداڵاندا وێنەبگرێت و دنیایەك لە کەسایەتیانی جۆراوجۆری وەکو زاڵم، غەمگین، قۆشمە، یا نەفرەت ئەنگێز بئافەرێنێ، ئەو لە رۆمانەکانیا سەر لە هەموو شوێنێ -لە قوتابخانەی منالآنی برسی و ئیداراتی سەر لێ شێواوەوە بیگرە تامالآنی بەش مەینەت و شوێنانی پیس و پۆخڵ- دەدات، و سۆراخی هەر جۆرە بنیادەمێکی وەکو دزان، بکوژان، قەرزاران، ژنان و پیاوانی ساویلکەو منالآنی هەتیوو بێ پەنا دەکات. توانای ئەو لە بەرجەستەکردنی سیمای ئەم کەسانەو هەستیان، و هەروەها باڵادەستی لە بەرجەستەکردنی دیمەنانی ژیانی ئەوانەدا مایەی سەرسامییە، ئامانجی ئەو پەروەردەکردنی

نەمامی دۆستایەتیو چاکییە لە دڵاندا، لەم پێناوەدا، بە پەخشانێکی هەمە جۆرو خۆش، و بە بەکارهێنانی شێوەی فرمێسك و خەندە، دنیای خۆی دەئافەرێنیو ژیانو جوڵەی پێدەبەخشێت.

چارلز رید (١٨١٤- ١٨٨٤):

کاری خۆی بە شانۆنامەنووسی دەست پێکرد، یەکەمین دارمای ئەو دەمامکانو دەموچاوان (١٨٥٢) بوو کە کردی بە رۆمانێك بە ناوی پگ و فینگتون (١٨٥٣). قارەمانی سەرەکی ئەم رۆمانە ئەکتەری بەناوبانگی ئیرلەندی مارگریت و فینگتون (١٧١٤؟- ١٧٦٠)ـە کە جیلوە هونەرییەکانی ئەو لە قاڵبی دوو کەسایەتی نا ئاساییدا لە دوو بەرهەمی نێوبراو دەردەکەوێ، شۆرەتی رید بەندە بە رۆمانە مێژووییەکەیەوە: رەبەنو ئاگردان (١٨٦١) کە بەسەرهاتو رووداوەکانی لە ئەورووپای ئاخرو ئۆخری سەدەی پانزەیەمدا روو دەدات، رید لە رۆمانەکانی دیکەیدا زیاتر باسی مەسەلە کۆمەڵایەتییەکان دەکاتو هێرش دەباتە سەر ناڕەواییە کۆمەڵایەتییەکان، یەکێك لەم رۆمانانە: هەرگیز بۆ ریفۆرم درەنگ نییە (١٨٥٦)، کە تۆژینەوەیەکی چیرۆکڤانی دۆزینەوەی زێڕە لە ئوسترالیا. رید لەم چیرۆکەدا یەکەم هەنگاو لە مەیدانی وێنەگرتنی سیمای پەسندی جولەکاندا دەنێ. رۆمانی دواتری ئەو: کە مت خۆش بوێم، هەمیشە خۆشت بوێم (١٨٥٩) و پاشماوەکەی سکەی کاش (١٨٦٤) وەزعی خەمناکی شێتخانە تایبەتیەکانی ئینگلستان ئاشکرا دەکات.

ئانتونی ترولوپ (١٨١٥- ١٨٨٢):

کوڕی باپێکی مافناسو داکێکی نووسەر بوو، خوێندنی بە هۆی دەستکورتی خێزانەکەیەوە بە نیوە چڵی تەرك کردو لە ساڵی ١٨٣٤دا لە دایەرەی پۆست دامەزرا، بەرە بەرە تەرەقی کردو لە ساڵی ١٨٤١دا بوو بە بەرپرسی دایەرەی پۆستی ئیرلەندەو دە ساڵێك لەوێندەر مایەوە.
ترولوپ نووسەرێکی فرەکاریش بوو و زۆر رۆمانی بە ئیلهامی ژیانی سەردەمی ڤیکتۆریا نووسین کە لە دوو گروپ دا، رووداوەکانی بارستشایرو رۆمانانی پارلەمانی دا بڵاوبوونەتەوە. رووداوەکانی رۆمانانی دەستەی یەکەم لە شاری خەیاڵیو کڵێسایی بارستشایردا روو دەدەن، وترولوپ لەو رۆمانانەدا ژیانی گوندە دوورەکانی لەندەنو پەیوەندی خەڵکی بە کڵێساوە دەگرێت، مەنشوورترین ئەم رۆمانانە: سەرپەرشت (١٨٥٥)، تاوەرەکانی بارستشایر (١٨٥٨) و دوایەمین رووداونامەی بارست (١٨٦٧) یان ناو بوو. رۆمانانی پارلەمانی دەربارەی ژیانی سیاسی ـن، و بە دەوری تەوەری پارلەمانی بەریتانیادا دەسوڕێنەوە. لەم رۆمانانە دەتوانرێ ناوی سەرەك وەزیر (١٨٧٦)و منالانی دۆك (١٨٨٠) ببرێت.

مالْباتی برونتە:

برونتە، ناوی ماڵباتێکی ئینگلیزی ئیرلەندی نەژادە کەسێ رۆماننووسی ئینگلستانی سەدەی نۆزدەیەمی تیا هەڵکەوتووە. ئەم سێ کەسە کە شارلوت، ئیمیلیو ئان-یان ناوە، لە گوندی

هاورت (له یورکشایر) له ژینگەیەکی مەزەبیو هەژارانە گەورە بوونو هەر له منالییەوه خەیالیو خەیالپەروەرانە هەلکەوتن، دوو خوشکه گەورەکە، شارلوتو ئیمیلی، له یەك قوتابخانەی ئاینی شەوانە رۆژی خوێندیان، بۆ ماوەیەکیش بوونە مامۆستا، و لە ساڵی ۱۸٤۲دا، چوون بۆ برۆکسلو لەسەر خوێندنەکەیان بەردەوام بوون.

شارلوت برونته (۱۸۱٦- ۱۸٥٥):

یەکەمین رۆمانی شارلوت، پرۆفیسۆر (۱۸٥۷) بوو کە بە دەوری تەوەری ژیانی بەڕێوەبەری قوتابخانەیەکی بروکسل دا دەسوڕایەوە، شارلۆت دوای ئەم رۆمانە، کە بۆ بلاوکردنەوەی لە هەموو دەرگایەکی دا، جەین ئیر (۱۸٤۷)ی نووسیو شۆرەتێکی جاویدانی بە دەست هێنا. ئەو لەم رۆمانە جوانو خەیاڵئەنگێزەدا کە چیرۆك و بەسەر هاتی کیژۆلەیەکی هەتیو وێنەدەگرێت، بە شێوەیەکی رۆمانتیکی، کە ئاوێتەی واقیعگەرایی ژنانە بووە، هەندێ گۆشەی دنیای تاریكو غەمینی خۆیشی گێڕاوەتەوە، ماجەرای سێیەمین رۆمانی شارلوت، شیرلی (۱۸٤۹)، له یورکشایر له دوا ساڵەکانی کۆتایی قۆناغی جەنگەکانی ناپلیۆن، دەربارەی سنعەتی کەسادی خوری روو دەدا، دوا رۆمانی شارلوت ڤیلیت (۱۸٥۳)، رەنگدانەوەی ئەزموونانی خۆیەتی لە کاتی ئاکنجی بوونی له برۆکسل.

ئیمیلی برونته (۱۸۱۸- ۱۸٤۸):

عادەتەن ئیمیلی بە بەهرەدارترین خوشکانی برونتە دەزانن، ئەمە بەندە بە رۆمانە پرشنگدارەکەی: تەپە باگرەکان (۱۸٤۷)، و هەندێ له شیعرە جوانەکانی.
تەپە باگرەکان، کە تاکو ئەمڕۆش لە نێو بەرهەمە کلاسیکە پڕ فرۆشەکانی جیهاندا، بە شاکارێکی نا ئاسایی دەژمێردرێت، چیرۆکی ئارەزوو شەهوەتێکی سێکسی دێو ئاسایە کە نەوەیەك لوش دەکات، چیرۆکی بوونەوەرێکی دزێوو نا هەموارە، بە ئەشقێکی شەهوانیو ترسناکەوە.

ئان برونته (۱۸۲۰- ۱۸٤۹):

بچووکترین کیژی ماڵباتی بەدبەختی برونتەیە، کە بەهرەیەکی زۆر درەوشاوەشی نەبوو، دوو رۆمانی بەناوانی: ئاگنس گری (۱۸٤۷)و کرێداری وایلدفیل هۆڵ (۱۸٤۸)ی نووسی کە ئەمڕۆکە تەقریبەن لەبیرچوونەتەوە. رۆمانی یەکەم، چیرۆکی ژیانی ئافرەتێکی مامۆستای تەنیایە کە بە کەشیش یاری ناحیەیەك شوو دەکات، و رۆمانی دووەم بەسەرهاتی مێردێکی ئەهلی رابواردن و دەستبادە.

جۆرج ئیلیوت (ناوی خوازراوی ماری ئان ئیڤانزە: ۱۸۱۹- ۱۸۸۰):

خانمی رۆماننووسی تەرزی یەکەمی سەردەمی ڤیکتۆریا، کیژی کارگوزارێکی زەوی بوو لە واریکشایر، و زۆربەی تەمەنی لەم ویلایەتەدا بوری، ئیلیوت لە سەرەتاکانی دەیەی چل دا شارەزای دیدگا تازەکانی خوێندکارانی ئەڵمانی لە حیکمەتی ئیلاهی دابوو، و ژیانی مەسیح (١٨٣٥)ی نووسینی دیڤید فردریك شتراوس-ی لە ساڵی ١٨٣٦دا وەرگێڕایە سەر زمانی ئینگلیزی. لە ساڵی ١٨٥١دا چووە ریزی هاوکارانی گۆڤاری پێشکەوتووی ویست مینستر ریو ریو، و تا ساڵی ١٨٥٤ یاریدەدەری سەرنووسەری گۆڤاری نێو براو بوو. لەم حاڵو بارەدا لەگەڵ جۆرج هنری لیوئیس (١٨١٧- ١٨٧٨)ی رەخنەگری بەرهەمێن دراماتیکی و نووسەری چەند بەرهەمێك لە مەیدانی زیندەوەرزانی و دەرونزانیو فەلسەفەدا، هاتوچۆی پەیدا کرد، لیوئیس ژنی هێنا بوو و لە ژنەکەی جیا بوو بووەوە، بەڵام نەیدەتوانی مۆڵەتی تەڵاق وەربگرێت. ئیلیوت بێ گوێدان بە رەسمیات، و بێ ئەوەی بە فەرمی شوو بە لیوئیس بکات تا مردنی ئەو هەر لەگەڵیا بوو.

یەکەمین بەرهەمی چیرۆکڤانی ئیلیوت، سێ کورتە چیرۆك بوو، لە ساڵی ١٨٥٧دا لە گۆڤاری بلاك وود بڵاوبووەوە. یەکەمین رۆمانی، ئادام بید-ش لە ساڵی ١٨٥٩دا بڵاوبووەوە. دوای ئەم رۆمانە، کە بە ئیلهامی بیرەوەریانی منداڵی خۆی نووسی بووی، دوو رۆمانی بە ناوانی: ئاسیاوی کەناری فلوس (١٨٦٠)و سایلاس مارنر (١٨٦١) نووسی. ئەم سێ رۆمانە کە دەربڕی تەوجوهاتی ئەخلاقی نووسەرەکەین، وێنەی واقیع بینانە لەمەڕ ژیانی بۆرژوا دەگرن.

شاکاری ئیلیوت رۆمانی چوار بەرگی: میدل مارچ (١٨٧١- ١٨٧٢)ـە لەوێدا وێنەیەکی روون دەربارەی کۆمەڵگەی شارێك بە سیمای جۆراوجۆرو دیارەوە نیشاندەدات. دوا رۆمانی: دانیل دروندا (١٨٧٦)، رەنگدانەوەو دەربڕی فەلسەفەی ئەخلاقی ئەو بوو.

ئیلیوت لە بنەڕەتدا ئامانجێکی فێرکاری هەیە، و رۆمانەکانی ئەوزارێکە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ مەسەلە کۆمەڵایەتیو ئەخلاقیەکانی سەردەم. باوەڕە مەزهەبیو ئەخلاقیو هزرە سیاسیەکانی خۆیشی دێنێتە ناو قەڵەمڕەوی رۆمانەوە، و بە تێگەیشتن و هەڵسەنگاندنی وردی قارەمانانی چیرۆکەکانی، و بە دیدێکی ژنانەی تیژەوە، کە حەنەكو وردبینی لێ دەبارێت، دنیای جووتیارانو هاوشاریان وێنەدەگرێت.

ویلکی کولینز (١٨٢٤- ١٨٨٩):

هەمووان (ویلیام) ویلکی کولینز بە یەکەمین نووسەری ئینگلیزی رۆمانانی جدی پۆلیسی و نهێنی ئامێز دەزانن، لە خەملاندنو پەرەپێدانی ئەم جۆرە رۆمانانە لە باری داهێنانو پلۆتو کەشو هەوای ترسو سەرنج راکێشان بۆ ئەو ژانرە ئەدەبییە کاریگەرییەکی فرەی هەبوو. شۆرەتی کولینز بەندە بە دوو رۆمانی نهێنی ئامێزی ئەوەوە: ژنی سپی پۆش (١٨٦٠) و بەردی مانگ (١٨٦٨). یەکەمیان چیرۆکێکی ئاڵۆزە کە پلۆتەکەی بە دەوری تەوەری لێکچوونی ژنێکی میراتگری دەوڵەمەند لەگەڵ ژنێکی سپی پۆش و نهێنی ئامێزدا کە لە شێتخانەیەك دەژی، دەسوڕێتەوە. و دووەمیان، نهێنی نەمانی پارچە ئەڵماسێکی بە نرخە کە رۆژگارێك زینەتبەخشی

بتێك بووه له هندو پاشان كەوتووەتە دەستی ئەفسەرێكی ئینگلیزی. گروبان كوف كە دەكەوێتە سۆراخی ئەم ئەڵماسە، رەنگە یەكەمین خەڤ بێ لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا.

جۆرج میردیت (١٨٢٨- ١٩٠٩):

رۆماننووس، شاعیرو رەخنەگرێكی پێشڕەوی ئینگلیزی، لە بابێكی ویلزی رەچەڵەكو دایكێكی ئیرلەندی نەژاد هاتۆتە دنیا، لە چواردە ساڵی دا بۆ خوێندن بۆ قوتابخانەی تەرزی یەكەم لە ئەڵمانیا نێردرا كە لەوێندەر شێوەی لێكۆڵینەوە فێر بوو و ئاشنایەتی دەگەڵ تیۆری ئینتەرناسیونالیزمو رۆمانتیزمی توندڕەودا پەیدا كرد. پاش گەڕانەوە بۆ ئینگلستان تا ساڵی ١٨٩٤وەكو رۆژنامەنووسو سەرنووسەر كاری بۆ وەشانكارێك كرد.

یەكەمین دیوانە شیعری میردیت بە ناوی هۆزانان (١٨٥١) رووبەڕووی خەمساردی و بێ موبالاتی جەماوەر بووەوە، و بۆیە رووی كردە رۆماننووسی. یەكەمین رۆمانی سەركەوتووی میردیت، رەنجی ریچارد فوریل (١٨٥٩)ە، باسی گرفتەكانی كوڕێژگەیەك دەكات كە لە جیاتی قوتابخانە، لە ماڵەوە بە بەرنامە فێركارییەكانی بابی، خوێندویەتی. شاكاری میردیت رۆمانی خۆپەرست (١٨٧٩) بوو كە خۆپەرستی و غروری پیاو لە ڤیاندا بەرجەستە دەكات. میردیت كە لە بنچینەدا لە خۆپەرستی بێزار بوو، لەم رۆمانەدا كە لە كۆمیدیای مەعنەوی نزیك دەبێتەوە، ئەوپەڕی توانا دەنوێنێ. لە رۆمانەكانی دیكەی میردیت، رۆمانێكی مێژوویی ئەو بە ناوی ڤیتوریا (١٨٦٦)و كۆمیدێنە خەمینەكان (١٨٢٥- ١٨٦٤) پەسەند بوونە.

میردیت بەرهەمێكی نە چیرۆكڤانی دیاریشی لە پاش بەجێماوە بەناوی: دەربارەی بیری كۆمیدیا (١٨٧٧) كە شیكردنەوەیەكی هۆشمەندانەی رۆحی كۆمیدیایە. لەم كتێبەدا، بە نیشاندانی باوەڕی خۆی بە پێكەنین، ئەم تیۆرییە دەخاتە روو كە كۆمیدیا، هەستپەروەری توندڕەوانەو خۆپەرستیو غرور هەموار دەكات.

هەر چەندە یەكەمین دیوانە شیعری میردیت سەركەوتنێكی ئەوتۆی بە دەست نەهێنا، كەچی چەند كۆ شیعرێكی دیكەشی بڵاوكردەوە كە لە ناویاندا: ئەڤینی مۆدرن (١٨٦٢)و سروود و هۆزانێن ژیانی مسیبەتبار (١٨٨٧) باش شەوقیان داوەتەوە.

میردیت لە پەرداختی دیمەنێن رۆمانەكانیا زۆر بە توانایە، لە باری هێزی دەرك كردنو مامەڵەو لەزی گواستنەوەو تیژی زەینەوە كەم وێنەیە، بەڵام شیعرو پەخشانی ئەو، تا ئەو كاتەی كە خوێنەر بە تەكنیكی شێوازی ئەو ئاشناو شارەزا نەبێ، زەحمەت دێتە بەرچاو.

توماس هاردی (١٨٤٠- ١٩٢٨):

رۆماننووسو شاعیری فرەكار، لە مەركەزی ویلایەتی دورچستر، كە لە رۆمانەكانیدا ناوی وسكس-ی وەرگرتووە، لە دایك بوو. كوڕی كابرایەكی بەنا بوو، و لە لەندەن چووە قوتابخانە. لە شانزە ساڵی دا بوو بە شاگردی كابرایەكی تەلاركارو هونەری تەلاركاری فێر بوو، بەڵام هەر

چەندە لەواری تەلارکاریدا بە توانا بوو، و هەندێ خەلاتانیشی لەو مەیدانەدا وەرگرت، هەر هەوای شاعیری و چیرۆکبێژی لەسەردا بوو، و ئاقیبەتیش نووسەریی کرد بە پیشە.
هاردی یەکەمین رۆمانی سەرکەوتووی خۆی، چارەسەرێن نا ئومێدانە (١٨٧١)ی بەناوی خوازراوەوە بڵاوکردەوە، رۆمانی دواتری هاردی کە ناوی خۆی لەسەر بوو: جووتێ چاوی شین (١٨٧٣) بوو، کە کڕیارێکی زۆری بوو. هاردی تەقریبەن تا شەست ساڵی، بە تەواوەتی مژولی نووسینی رۆمانانی پڕ لە جەبرییەتگەرایی و بەدگومانی و نائومێدی بوو. لەم رۆمانانەدا –کە خۆی ناوی ناون "رۆمانانی کەسایەتی و ژینگە– چارەنووس و شانس و رێکەوتی کوێرانە رۆڵی سەرەکیان هەیە، قارەمانانی چیرۆك گیرۆدەی داوی جۆراو جۆرن، و لە ئەنجامیشدا هەر بە دەست و پێ بەستراوی دەمێننەوە، و دیلی چارەنووس دەبن. رۆمانەکانی هاردی بە شێوەیەکی گشتی وێنەی مرۆڤی گیرۆدەی ململانێن لەگەڵ بەخت و چارەنووسدا، و هاردی داوا دەکات کە دەبێ بە ئارامی و هێمنی جەزرەبەکانی چارەنووس وەربگیرێت و قبوڵ بکرێت. لە رۆمانەکانی هاردیدا تەبیعەتیش رۆڵێکی گەورەی هەیە، و لە راستیدا سروشت بۆ خۆی قارەمانێکە، و هاردی شرۆڤەکاریەتی.
لە نێو پرشنگدارترین رۆمانانی هاردی دا، دوور لە خەڵکی یاخی (١٨٧٤)، گەڕانەوەی خۆیی (١٨٧٨)، شارداری کاستربریج (١٨٨٦)و تیسی دور برڤیل (١٨٩١) شۆرەتێکی پایەداریان وەرگرتووە. دوا رۆمانی هاردی: جودی گومناو (١٨٩٦)، رووبەڕووی بێ موبالاتی خوێنەرانی بووەوە، و لەبەر ئەمە هاردی پیر، وەکو ساڵانی لاوی، دیسان رووی کردەوە شیعر، ئەم قۆناغەی ژیانی یەجگار پڕ بەرهەم بوو. ئەو شیعرانەی کە هاردی لە نێوان ساڵانی ١٨٩٨– ١٩٢٨دا گوتوونی هەم لە ئاستی چەندی و هەم لە رووی رەسەنایەتییەوە، بایەخێکی بەرزیان هەیە.
گەورەترین بەرهەمی هاردی درامای داستانی: سەرجەلەی خانەدانان (سێ کتێبە، ١٩٠٣، ١٩٠٦، ١٩٠٨)، بەرهەم و یادگاری ئەم قۆناغەیە، ئەم شانۆنامە تەواوە (کە لەوێدا هۆو ئەنجام کاراکتەرەکانی شانۆنامەکە دەخەنە بازنەی خۆوەو لە نێوان پلۆت و ئەکتەرەکانیا پەیوەندییەکی لوجیکی دێنێتە ئاراوە). نۆزدە پەردەو سەدو سی دیمەنی هەیە، کە بە دەوری تەوەری ناپلێون و رووداوە مێژوویییە پەیوەندارەکان بەوەوە، دەسوڕێتەوە.
بەمجۆرە لەم درامایەدا تەدارەکی ناپلێون بۆ هێرشکردنە سەر ئینگلستان و شەڕەکانی ئەو، مردنی نلسون لە شەڕی ترافالگار، شکستی پروس لە شەڕی ینا، زەماوەندی ناپلێون لەگەڵ ماری لوئیز، و شکستی ئەو لە واترلۆدا وەسف دەکرێت. لەم شانۆنامەیەدا، کە بە شیعرو پەخشان ئاوێتەیە، روحانی دەرەوەی ئەم جیهانە، سەرپەرشتی و چاودێری هەموو رووداوەکان دەکەن، و هاردی بە رەشبینییەکی قوڵەوە ئەوە نیشاندەدات کە چۆن جیهانی خیلقەت بە زبری بە بنیادەمان رادەبوێرێ و پاشان کە تاقەتی چوو، لە ناویان دەبات.
هاردی شاعیری وێنەساز، کە بیرەکانی لە تیۆریانی مادیگەرایی و جەبریەتگرایی سەدەی نۆزدەیەم پێکهاتووە، مرۆڤ بە گیرۆدەی هێزانێك دەزانێ کە نە لێیان حاڵی دەبێت و نە دەسەڵاتی بەسەریاندا هەیە، و لە زەمینەسازی رۆمانەکانیدا تەواو پشتی بە سەبەبیەت بەستووە. پلۆت و

نەخشەی سەرەتایی ڕۆمان هی نووسەرە، و قارەمانانی چیرۆك ناچار تەسلیمی هەلومەرجن. بە کورتی، ڕۆمانەکانی هاردی هەڵسەنگاندنو توژینەوەی ژیانن، و قارەمانەکانی خەڵکانێك-ن لەگەڵ ژینگەی کۆمەلایەتی و سروشتیدا لە ململانێ دان، و لەگەڵ ئەنگێزەکانی خۆیاندا لە شەڕان، و سەرەنجامیش تەسلیم دەبن.

<u>روبرت لویس ستیڤنسون (١٨٥٠- ١٨٩٤):</u>

ڕۆماننووس، شاعیرو گوتارنووسی ناودار لە ئیدینبورگ (سکوتلاند) هاتە دنیاوە، باوکیو باپیری دوو ئەندازیاری گەورە بوون کە بە دامەزراندنی زنجیرە تاوەری روناکی لە کەنارەکانی سکوتلاندەدا بە ناوبانگ بوون.

ستیڤنسون لە زاگەی خۆی چووە قوتابخانەو باشترین ئیمکانیاتی خوێندنیشی بۆ فەراهەم کراوە، لەگەڵ ئەمەشدا، چونکە لە منداڵییەوە لە ڕادەبەدەر لاوازو کەم جورم بوو، خوێندنی فەرمی ڕێكو پێك نەبوو. بە هەر حاڵ بۆ درێژەدان بە پیشەکەی بابی خوێندیو باشیش چووە پێشێ، تا ئەو ڕادەیەی کە هەندێ گوتاری هونەری دەربارەی ئەندازەکاری بورجانی روناکی نووسی. بەلام، دڵی بەم پیشەیەوە نەبوو، و وازی لێهێنا تا ماف بخوێنێ. لەم بەشەش دا سەرکەوتوو بوو، و دوای تەواو کردنی خوێندن، مۆڵەتی پارێزەری وەرگرت، بەلام ئەم کارەش لەگەڵ زەوقی دا نەدەگونجاو وازی لەمەش هێناو کەوتە سەفەر،

تەقدیر وابوو کە ستیڤنسون گیرۆدەی شەڕێکی دوورو درێژ ببێ لەگەڵ نەخۆشی سیلدا، لە تەمەنی بیستو پێنج ساڵییەوە تا کۆتایی تەمەن تەقریبەن بەردەوام لە سەفەرا بوو، و عەودالی سەلامەتی بوو.

ستیڤنسون کە لە رۆژانی منداڵییەوە ئارەزووی خوێندنەوەی هەبوو و شەیدای کتێبانی خەیاڵی وەکو هەزارو یەك شەوە بوو، بە خوێندنەوەی بەرهەمی گەورە نووسەرانی ئینگلستانو لاسایی کردنەوەی شێوازی نووسینی ئەوان، مەشقی نووسەرایەتی دەکرد، و بەمجۆرە پەرەی بە شێوازی خۆی دەدا.

هەوەڵین نووسینی ئەدەبی ستیڤنسون وەك "سەفەری ناوخۆ- ١٨٧٨"و "هەندێ سەفەران لەگەڵ کەرێکدا - ١٨٧٩" دەربارەی وەسفی سەفەرەکانی خۆی بوون، پاشان، ستیڤنسون گوتاران، کورتە چیرۆکانو بەرهەمی خەیاڵی نووسین کە لە گۆڤاراندا بلاوبوونەوە. پاش سەفەرێکی بۆ ئەورووپاو ئەمریکا، لە ساڵی ١٨٨٠دا بۆ سکۆتلاندە گەڕایەوەو دوو کۆمەڵە گوتارو چەند بەرهەمێکی دیکەی خۆی بلاوکردەوە. گرنگترین کتێبی چیرۆکڤانی ئەو لەم قۆناغەدا ڕۆمانێکی سەرکێشی بوو بە ناوی دوڕگەی گەنج (١٨٨٣) کە ئیحتوبارو سامانێکی بۆ وەدەست هێنا. لە ساڵی ١٨٨٥دا کۆمەڵێك شیعری بۆ منداڵان بە ناوی باخی شیعری منداڵان، و ڕۆمانانی: شازادە ئۆتۆ، و مردوو دز-ی بلاوکردنەوە، کە ناویان خستە سەر زاران، ستیڤنسون بە بلاوکردنەوەی ڕۆمانسی مێژوویی: منداڵی دزراو، و ڕۆمانی سایکۆلۆژی دۆزی عەجیبی دکتۆر جکیلو مستەر هاید، لە ساڵی ١٨٨٦دا شۆرەتێکی گەورەو پایەداری پەیدا کرد. ئەو لەم ڕۆمانەی دواییدا

چەمکێکی زندوو لەمەڕ بەدی و ململانێی بەدی لەگەڵ چاکەدا لە سروشتی بنیادەما دەردێنیٚ، و چیرۆکی پڕ ئاژاوەی کەسایەتی دووفاقی دکتۆر جکیل دەگێڕێتەوە. لە ساڵی ١٨٨٧دا کۆمەڵە چیرۆکێکی کورتی ستیڤنسون: پیاوانی خۆشحاڵ، و کۆمەڵە وتارێکی بەناوی بیرەوەری و پۆرتریێتان، بڵاوبوونەوە.

ئەمڕۆکە شۆرەتی ستیڤنسون تا رادەیەك قەرزارباری زەوقی چیرۆکبێژیی، و هەروەها شێوازی پاراوو رەوانی نووسینی ئەوە.

ئوسکار (فینگال ئوفلاهرتی ویلز) وایڵد (١٨٥٤- ١٩٠٠):

رۆماننووس، شاعیرو درامانووسی ئیرلەندی، لە دوبلین لە خانەوادەی دکتۆرێکی گەورەی چاو هاتە دنیاوە، ماوەیەك لە کۆلیجی ترینیتی خوێندی، پاشان چووە ئۆکسفۆرد، لەم قۆناغەدا بەدیارترین خوێندکاری ئەدەبیاتی کلاسیك دەژمێردرا، و لە سەر شیعرێکی بە ناوی "راڤینا"، خەڵاتی نیودیگیت (١٨٧٨)ی وەرگرت.

(سەرنج- Newdigate Prize: خەڵاتی شیعری زانستگەی ئۆکسفۆردە، کە دامەزرێنەرەکەی سێر روجەر نیودیگیت ١٧١٩- ١٨٠٦ی کەونینەناسی ئینگلیزی بوو).

لەم قۆناغەدا چووە ریزی موریدانی والتەر پاتەری رەخنەگری ئینگلیزی و کەوتە بڵاوکردنەوەی فەلسەفەی جوانیناسی ئەو (کە پێی وا بوو هونەرو جوانیناسی یەکێکە لە ئامانجەکانی ژیان).

وایلد دوای تەواو کردنی خوێندن چوو بۆ لەندەن و لە سایەی رۆحی یاخی، تەبعی هەستیار، دەربڕینی دڵگیر، زەوقی ناسك، و دڵبەندی بە هونەرو جوانی زۆر زوو ناوبانگی دەرکردو وەکو پەیامبەری جوانیپەرستی و رابەری بزاڤی جوانیناسی کە لایەنگری لە تیۆری هونەر بۆ هونەر دەکرد، ناسرا، بە تیۆری جوانیناسی خۆی لە ئەدەبیات و هونەرا لافاوێکی هەستاند. تەنانەت لە ژیانی تایبەتی و جل و بەرگ پۆشینشدا شۆڕشێکی بەرپا کرد. قژی درێژ دەکرد، جلی سەیرو نا ئاسایی لەبەر دەکرد، و هەمیشە لە دووی مۆدەو جوانی و بە کورتییەکەی پچڕینی زنجیری داب و نەریتان بوو.

وایڵد لە ساڵی ١٨٨١دا هۆنراوەکانی لە کتێبێکدا بە ناوی هۆزانان، بە بەرگێکی یەجگار جوان بڵاوکردەوە. ساڵی دواتر لەسەر دەعوەتی ئەمریکاییەکان بۆ وتنەوەی محازەرە چوو بۆ ئەوێندەر. ئەم سەفەرە وایلدی هێندەی دی بە ناوبانگ کرد، و پاش گەڕانەوەی بۆ ئینگلستان بە جۆش و خرۆشەوە کەوتە گوتارنووسین و چیرۆکدانان.

لە ساڵی ١٨٨٤دا کۆمەڵە چیرۆکێکی پەرییانی بەناوی شازادەی خۆشحاڵ، و لە ساڵی ١٨٩١دا کۆمەڵێکی دیکەی بەناوی عەماری هەنار بڵاوکردەوە. لە هەمان ساڵدا زنجیرە وتارە رەخنەییە پرشنگدارەکانی: تەسەورات، و شاکارە نەمرەکەی: وێنەی دۆریان گری، بە چاپ گەیاند، وایڵد لە پێشەکی ئەم رۆمانە گەورەیەدا، باوەڕی خۆی دەربارەی هونەرو هونەرمەندان و جوانی و بەرهەمێن ئەخلاقی بەڕاشکاوی، و بێ گوێدان بە دابی نەتەوەیی و گیانی محافەزەکاریی ئینگلیزان دەردەبڕێت:

ئاشكرا كردنی هونەرو شاردنەوەی هونەرمەند، مەبەستی هونەرە.
سەراپای هونەر رەمزو رازە.
هونەرمەند خوڵقێنەری جوانییەكانە.
هزرو زمان، لای هونەرمەند ئەوزاری هونەرە.
پیسی و پاكی، لای هونەرمەند كەرەستەی هونەرە.
شتێك بەناوی كتێبی ئەخلاقی و نووسینی پێچەوانەی ئەخلاق نییە. كتێبان یان باش نووسراون، ویان خراپ و وەسەلام.
وێنەی دۆریان گری بەو پێشەكییەوە بووە مایەی رەخنەو تەكفیری مامۆستایانی ئەخلاق و وشكە موقەدەسان، كەرب و كینەیەكی توندی دژ بە وایلد چێكرد، بەڵام ئەو بێ گوێدان بە هیچ لەسەر نووسین سوور بوو.
وایلد لە ساڵی ١٨٩٢دا بە كۆمیدیای رەخنەیی كۆمەڵایەتی: باوەشێنەكەی خانم و یندرمیر، سەركەوتنێكی سەیری بەدەست هێنا. لە ساڵی ١٨٩٣دا بە دوو شانۆنامەی: ژنی بێ بایەخ، و سالومە (بە فەرەنسی)، ئەوپەڕی مامۆستایەتی و ناسكی و زەوقی خۆی ئاشكرا كرد. و سەرەنجام، لە ساڵی ١٨٩٥دا بە بڵاوكردنەوەی شانۆنامانی: مێردی ئایدیال، و گرنگی جدی بوون، تەنزو كینایەو حەنەكچیاتی و بزێوی بۆ سوننەتی كۆمیدیای ئینگلیزی گەڕانەوەو گەرمی بەو شانۆیانە بەخشییەوە كە ساڵانێكی دوورو درێژ ساردو خامۆش مابوونەوە، گرنگیی جدی بوون، كە بە شاكاری وایلد دەژمێردرێ، بە هۆی نوكتە چزودارەكانییەوە، دروستكردنی پێگەو هەڵوێستی زیرەكانە، تەنزی بە چزی دەربارەی ئەشراف و رۆحانیانی ئینگلیزی، هەرایەكی نایەوەو وایلد شۆرەت و خۆشەویستییەكی كەم وێنەی بەدەست هێنا.
بەڵام ساڵی لوتكەی سەركەوتنی وایلد، ساڵی زیلەت و كەوتنیشی بوو. بە هۆی بلیمەتی پرشنگداری خۆیەوە. كە ئاوێتەیەك بوو لە زەوقی ناسك و شیرین زمانی و گاڵتەبازی و دەربڕینی كاریگەرو تەبیعەتی هەستیار و هەڵچوو، كەرب و كینەی حەسودانی هاڕوژاندبوو، لە هەڵس وكەوت و نووسینەكانیشیدا بە تەوسە چزودارو زمانی تیژو رەخنە بێ پەردەو نوكتەتوندو تیژەكانی كۆمەڵە دژمنێكی بۆ خۆی دروست كردبوو، سەرباری ئەمەش بە پێچەوانەی رەوتی ئاوەوە مەلەی دەكرد، و گاڵتەو تەوسی بە داب و نەریت و كاروباری كۆمەڵایەتی كۆن و كۆت و زنجیرو هەلومەرجی ژینگەو رۆژگارو سفتی و بتەوی ئەخلاقی میللی دەكرد. لەبەر ئەمە گیانی محافەزەكارانەی ئینگلیزی لێبڕا تەمبێی بكات و تۆڵەی لێ بستێنێ. وایلد-یان بەنێربازی تاوانبار كرد. درایە دادگا، بە دوو ساڵ زندانی لەگەڵ كاری قورس دا (١٨٩٥- ١٨٩٧) حوكم درا، لە ناو چوار دیواری زیندانی ریدینگ گول- Reading goel دا راستگۆترین بەرهەمی خۆی، چامەی ریدینگ گول-ی نووسی كەسەر رێژە لە هەست و سۆزو مرۆڤدۆستی.
وایلد پاش ئازاد بوون لە زیندان، لە كاتێكدا لە باری بەدەنی و روحییەوە سست و لاواز بوو بوو، بە ناوی خوازراوی سباستیان میلموت چوو بۆ پاریس و تا رۆژی مردن بە هەژاری و تاڵی و نا ئومێدی ژیا.

جۆزیف کونراد (١٨٥٧- ١٩٢٤):

ناوی خوازراوی جوزیف تیودور کونراد کورزنیفسکییه. رۆماننووسی پۆڵەندی رەچەڵەکی ئینگلیز لە ئۆکراین هاتە دنیاوە. بابی لە ناسیونالیستانی سوپایی پۆڵەندە بوو کە بە تاوانی چەلەنگی شۆڕشگێڕانە بۆ رووسیای باکووری دوورخرابووەوە، و ساڵانی منداڵیەتی کونرادیش لەو دەڤەرە بوری، لە ساڵی ١٨٧٨دا لە کەشتییەکی بازرگانی بەریتانیاییدا دامەزرا، تا ساڵی ١٨٩٤ لە کەشتیانی جیاوازدا خزمەتی کرد. کۆنراد لە ئەنجامدا گەییە دەرەجەی کەشتیوانی و لە ساڵی ١٨٨٦ بوو بە هاووڵاتی بەریتانیا، لە ساڵی ١٨٩٤دا دەستبەرداری خزمەتی دەریایی بوو، و لە نزیکی لەندەندا ئاکنجی بوو تا پاشماوەی تەمەنی بۆ نووسین تەرخان بکات.

هەوەڵین رۆمانانی کۆنراد، گەوجایەتیەکانی ئەلمایر (١٨٩٥)و دوورخراوە لە دوڕگان (١٨٩٦) بوو کە لێوان لێو بوون لە وەسفێن رۆمانتیکی و هاماجی نهێنی ئامێزو راز ئاسایان هەبوو. مەیدانی زۆربەی بەرهەمەکانی کۆنراد دەریایەو بە چیرۆکە دەریاییەکانی بەناوبانگە. یەکێك لە گەورەترین رۆمانەکانی بە ناوی لورد جیمە (١٩٠٠)، بەسەرهاتی پیاوێکی ئینگلیزە کە کەشتییەك لە حاڵی غەرق بووندا بەجێدێڵێ، رۆمانە کورت ترەکەی: لافاو (١٩٠٣) بەسەرهاتی کەشتیوانێك کە لە لافاوێك رزگار دەبێت و سەرنشینانی کەشتییەکە دەگەیەنێتە کەنارو رزگاریان دەکات، توانای وەسفیی کۆنراد لە وێنەگرتنی ئامێران و ماتۆڕی کەشتیدا لە میانەی لوتکەی چیرۆکەوە مایەی سەرسامییە. زۆربەی رۆمانەکانی سەردەمی پێگەیشتنی کۆنراد، کە ئاوێتەیەکن لە ریالیزمو رۆمانتیزم، بەدەوری تەوەری داڕوخانی ئەخلاقی، تەنیایی و غوربەت، ململانێی دەروونی بەشەراندا دەسووڕێنەوە، لە راستیدا کۆنراد نووسەری کەشفکاری ئەخلاقی، خەڵکانی غەریب و بێکەسە، لە نێو رۆمانەکانیا، خەفیە (١٩٠٧)، لە ژێر چاوانی رۆژئاوایی (١٩١١)، بەخت (١٩١٣)و سەرکەوتن (١٩١٥) خوێنەرانی فرەیان پەیدا کردووە. کۆنراد لە وێنەگرتنی چەنگەڵان و کەش و هەوای داخراوو نهێنی ئامێزیاندا دەستێکی باڵای هەبوو. کورتە چیرۆکی "دڵی تاریکی" (١٩٠٢)، باشترین نموونەی ئەم چیرۆکانەیە کە بەرەنجامی سەفەری شەش مانگەی نووسەرە بۆ کۆنگوی بەلچیك.

کۆنراد مامۆستای تەکنیکی بەرهەمی چیرۆکڤانییە، پەخشانە جوان و دڵگیرەکەی لە زۆر نووسەرانی ئینگلیز دەوڵەمەندترە، ئەمە خۆی لە خۆیدا لە شتە سەیرەکانی مێژووی ئەدەبیاتە کە نووسەرێك تا بیست ساڵان یەك وشە ئینگلیزی نەدەزانی، پاشان لە ریزی مامۆستایانی پەخشانی تازەی ئینگلیزی دا پایەیەکی بەرزی بەدەست هێنا.

رۆماننووسانی دیکە

لە سەردەمی بە بڕشتی ڤیکتوریادا، جگە لەو ڕۆماننووسە گەورانەی کە باسی ژیانو بەرهەمیان کرا، ژمارەیەکی دیکەش بە بەرهەمە چیرۆکڤانیە کەم تا زۆر سەرکەوتووەکانیان لە مێژووی ئەدەبیاتدا ناوێکی زندوویان بە دەست هێناوە.

فردریك ماریات (١٧٩٢- ١٨٤٨):

کەشتیوانی ناوداری دەریایی بەریتانیا، پاش چەندین ساڵی ژیان لە دەریادا روویکردە ڕۆماننووسین، بە زانیاریی خۆی لەمەڕ ژیانی دەریایی، و توانای قەڵەمو گاڵتەبازی خۆیەوە، زۆر نموونەی پرشنگداری لەمەڕ هەوەڵین "ڕۆمانانی دەریا" داهێنا، بەناوبانگتر ئەم ڕۆمانانەی: پیتەری ساویلکە (١٨٣٤)یە، بەسەرهاتی کوڕیژگەیەك دەگێڕێتەوە کە لە دەریادا ماجەرای گەوجانە دەخوڵقێنێ.

ئیدوارد جورج ئیرل لیتن بولور- لیتن (١٨٠٣- ١٨٧٣):

بولور – لیتن، ناسراو بە بارون لیتن کە پانزە ساڵان نوێنەری پارلەمانی بەریتانیا بوو، زەوقو بەهرەی خۆی لە زۆر جۆرە ڕۆمانی باوی سەردەمدا تاقیکردەوە. بە ئیلهامی قارەمانەکانی لۆرد بایرۆنەوە، خەڵکانی خۆسازی لە ڕۆمانانی فالکلاند (١٨٢٧)و پیلهام (١٨٣٢) وێنە گرت، پاشان لە ڕۆمانانی: پۆل کلیفورد (١٨٣٠) و یوجین ئارام (١٨٣٢) ژیانو روحیاتی تاوانکارانی وەسف کرد. پاشان لە ژێر کاریگەریی ڕۆمانە مێژووییەکانی والتەر سکوتدا: دوا ڕۆژانی بومپی (١٨٣٤)، دوا بارونەکان (١٨٤٣)و هارولد (١٨٤٨)ی نووسی. بولور- لیتن چەند شانۆنامەیەکیشی لەپاش بە جێماوە، کە بەناوبانگترینیان ریشیلویە (١٨٣٩).

ئیلیزابت کلیورن گەسکل (١٨١٠- ١٨٦٥):

ئەم خانمە ڕۆماننووسە کە لە ماڵی بابی ناوی ستیڤنسون بوو، بە هۆی وێنەکانی لەمەڕ ژیانی گوندیو لێکۆڵینەوە جوانەکانی لەمەڕ پێکدادانی کارو سەرمایە لە کۆمەڵگەی پیشەسازی سەردەمی ڤیکتۆریادا بەناوبانگە. جوانترین ڕۆمانی ئەو: کرانفورد (١٨٥٣)ی ناوە کە ژیانی ئارامی دانیشتووانی گوندێك بە هەمان ناوەوە وێنەدەگرێت. یەکێك لە ڕۆمانە کۆمەڵایەتییەکانی گەسکل، ماری بارتن (١٨٥٥)ـە، دەربڕی هاوخەمی قوڵی نووسەرە لەگەڵ خەڵکانێکی زەحمەتکێشدا کە لە کارخانەکاندا ڕەنج دەدەن، و باکوورو باشوور (١٨٥٥) هەڵسەنگاندنی ژیانی ئینگلیزانی هەژار لە باکوورو بەختەوەران لە باشوورە.

چارلز کینگزلی (١٨١٩- ١٨٧٥):

ڕۆحانیو ڕۆماننووسی ئینگلیزی، لە دامەزرێنەرانی سوسیالیزمی مەسیحی، و لە پێشڕەوانی بزووتنەوەی ریفۆرمی کۆمەڵایەتی سەردەمی خۆی بوو. هەوەڵین ڕۆمانانی کینگزلی: ییست (١٨٤٨)و ئاڵتن لوك (١٨٥٠) بوو، کە دەربڕی ئامانجێن ریفۆرمخوازیو هاو سۆزی و خەمی ئەوە

لەگـەڵ چـینی کرێکـاردا. بـە تایبـەتی ئـالتن لـوك لـە ڕۆمانـە ئینگلیزییـە بەراییەکانـە لـە واری لێکۆڵینـەوەی مەوقیعیـەتی پیشەسـازی ئینگلسـتان. کینگزلـی بـە ڕۆمانـە مێژووییەکانیشـی ئیحتوبارێکی پەیدا کردووە.

هیپاتیـا (١٨٥٣)، کـە دیمەنەکـەی ئەسـکەندەرییەی سـەدەی پێنجەمـە بـە دەوری تـەوەری مەسیحیەتی بەراییدا دەسوڕێتەوە. بـەرەو ڕۆژئـاوا (١٨٥٥) ڕۆمانسێکە دەربـارەی ئەسـپانیای ئەمریکاو دەریاوانانی سەردەمی ئیلیزابت.

پەخشاننووسان

<u>تۆماس کارلایل (١٧٩٥- ١٨٨١):</u>

لە باشووری سکوتلاند هاتە دنیاوە، بابی پیاوێکی بەردکار بوو کە پاشان مـەزرداری کرد بە پیشـە. ماڵبـاتی کارلایـل شوێنکەوتووی فیرقەیـەکی سـەخت گیری ئـاینی کـالون بوون، و ئـەو لـە کەش‌و هەوایەکی پڕ میهرو سۆز بەڵام ئاوێتە بە ریازەت گـەورە بوو. لـە چوارده ساڵیدا بـە هـۆی زیرەکی زۆری لە خوێندندا، بۆ زانستگەی ئـەدینبورگ-یان نـارد تـا دەرسـی ڕۆحانیـەت بخوێنێ (١٨٠٩). کارلایـل لـە سـاڵی ١٨١٨دا وازی لـە ڕۆحـانی بوون هێنـاو چـەند سـاڵێك کەوتـە دەرس دانەوە. لـە سـاڵی ١٨١٩دا دەسـتی بـە فێربوونی زمـانی ئـاڵمـانی کـرد،و زۆر زوو شـەیدای شیعرو فەلسـەفەی ئـەو وڵاتـە بوو. تـا ئـەو زەمانـە بەرهـەمی ئـەدەبیاتی ئـاڵمـانی لـە ئینگلسـتاندا نەناسرا بـوو، و کارلایـل کـە لـە ژێـر کاریگـەریی ئەفسـوونی هـزرو فەلسـەفەی ئاڵمانـدا بـوو، دەسـتی بـە وەرگێڕانیان کرد. یەکەمین کـاری ئـەو وەرگێرانـی هەندێك لـە مامۆستا ویلـهام-ی گوتـە بوو. لـەم حاڵو بارەدا، وتارانیشی بۆ گۆڤاران دەنووسی.. هەندێ لەم گوتارانە، کە بوو بە کتێب: سـارتور ریسارتوس (١٨٣٣- ١٨٣٤) بوو، کە هەجوویەکی فەلسەفی، و ژیاننامەی ڕۆحی نووسەر بوو.

بـە بـوریـنی زەمـان، کێشمانەکێشـە سـۆزداری‌و هزرییـەکانی کارلایـل، کەشـفەکانی ئـەو لەمـەڕ فەلسـەفەی باڵاگـەریی ئاڵمـان، و نـەفرەت‌و بێـزاری لـە هـەموو ئـەوەی زەمـانی ئـەو شـانازی پێـوە دەکـرد، جۆش‌و خرۆشێکی لا هەڵایساند تـا سـەردەمەکەی کـە کەوتـە چنگی مادیگـەرایی رزگـار بکـات. بەرهەمـەکانی ئـەو، لـە مێـژوو، ڕەخنـەی ئـەدەبی، سیاسـەت، کۆمەڵناسـی‌و ژیاننامـە، هـەر هەمووی لەم جۆش‌و خرۆشەوە سەرچاوە دەگرن.

مێژووی شۆڕشی فەرەنسا ٠سێ بەرگە، ١٨٣٧) پەخشانە داستانێکە، شەهامەت‌و بوێری روحی ئـەو نیشـاندەدات. کارلایـل لـەم کتێبـەدا هەنـدێ دیمـەنی درامـاتیکی لەمـەڕ ئـەو ڕووداوانـە وێنەدەگرێت کە جیهانیان هەژاند، قارەمان‌و قارەمان پەرستی (١٨٤١) دەربڕی ستایشی ئەوە بۆ رابەران. ئەو نەك هەر لە ناو فەرمانڕەوایان‌و جەنگاوەراندا، بەڵکو لـەناو شـاعیران‌و نووسـەران —و

ئەوانەی کە چارەنووسسازی سەردەمی خۆیان بوون- بۆ قارەمانان دەگەڕێت. کارلایل لە بنەڕەتدا هیچ باوەڕێکی بە جەماوەری خەڵك، دیموکراسیو یەکسانی بەشەران نەبوو. شەیدای تواناو دەسەڵاتی تاك، بە تایبەتی رابەرانی دەسەڵاتداری قارەمانو حکومەتایەتی ئەوان بوو. ئەم باوەڕە لێکچوونێکی فرەی بەتێوری سوپەرمانەوە هەیە، کە پاشان نیتشە بوو بە شرۆڤەکاری. کتێبانی وەك ئولیڤەر کرمویل (١٨٤٥) و مێژووی فردریکی گەورەی (١٨٥٨- ١٨٦٥) کارلایل-ش لەسەر بناغەی هەمان باوەڕ رۆنراون.

کارلایل لە کتێبی رابردوو و ئێستادا (١٨٤٨) بوێرانە مەسەلە سیاسیەکانی سەردەمی خۆی دەخاتە روو. هێرش دەکاتە سەر دڵڕەقیو پوچەڵی، کە بەزادەی شۆڕشی پیشەسازیو دیموکراسیان دەزانێ، و ئایدیالە رەهبانیەکانی سەدەکانی ناڤین بۆ کۆمەڵگە پێشنیاز دەکات. دەبێ ئەوە بگوترێ کە کارلایل لە بنەڕەتدا رزگاری بەشەریەت لە راستگۆییو کارو ئازایەتیو شەهامەتدا دەبینێ.

بە کورتییەکەی، کارلایل دژمنی فێڵبازیو ریاکاریو مادییەت بوو. شۆڕشی پیشەسازی-و هەروەها شۆڕشی فەرەنسا- لە دیدی ئەوا مسیبەتی ترسناك بوون. شێوازی ئەو بەهێز، و توندو زبرە، لە راستیا، شێوازی ئەسڵی ئەو ئاوێتەیەکە لە شکۆو سادەیی، غەمو گاڵتەبازی، و ئەوپەڕی زركو زندوویەتی، گەش، و رازاوە بە دەستەواژەی زندوو، بە کورتیەکەی شاعیرێکە پەخشاننووس، بە دیتنێکی پەیامبەرانە.

تۆماس بابینگتن مەکولی (١٨٠٠- ١٨٩٥):

سیاسەتوان، شاعیر، مێژوونووس، وتارنووسو ژیاننامە نووسی باڵادەست، لە خێزانی پیاوێکی بەشەر دۆست کەلایەنگری پڕ جۆشی هەڵوەشانەوەی بازرگانی کۆیلە بوو، چاوی بە دنیا هەڵێنا، تۆماس لە ژینگەیەکی توندی مەزهەبی دا گەورە بوو. لە چوار ساڵییەوە توانای تێگەیشتنو بەهرەی سەیری بووە مایەی سەرسامی دەوروبەرەکەی، و بەڕاستی زەینێکی یەجگار سەیری هەبوو. هێشتا منداڵ بوو، کە هەر هەموو بەهەشتی گوم بوو-ی میلتونی لەبەر دەخوێندەوە، ئەزقەزا یەکەم وتاریشی ((دەربارەی میلتون- ١٨٢٥)) بوو. تۆماس لە ترینیتی کۆلیجی کەمبریج بەشی ماف خوێندو لە ساڵی ١٨٢٦دا کارنامەی پارێزەری وەرگرت، لە هەمان کاتدا بە جدی کەوتە نووسینو، بەهۆی توانا زۆرەکانیەوە لە کۆڕو ئەنجوومەنەکانی لەندەندا ئیحتوبارێکی پەیدا کرد. لە سی ساڵیدا گەییە ئەنجوومەنی عەوام، و قسە دڵگیرەکانی لە کۆڕی "لایحەی ریفۆرمان"دا وەکو رابەری سیاسەتی ئینگلستان ناساندی. تۆماس لە دەیەی چلدا چەند جارێك گەییە وەزارەت، و لە پارلەمان و وەزارەتی مستەعمەراتدا سیمایەکی دیار بوو. سەرەنجام لە هەڵبژاردنی ساڵی ١٨٤٧داکورسی پارلەمانی لە دەستدا، و تەقریبەن بۆ هەمیشە لە کار دوورکەوتەوە تا تەمەنی خۆی بۆ نووسین تەرخان بکات.

مەکولی تا بەهاری ١٨٤٣، بەگشتی سیو شەش گوتاری رەخنەیی نووسی بوو کە لە سێ بەرگدا بڵاوبووەوە، ئەم گوتارانە دەربارەی بابەتێن هەمەجۆری -ئەدەبی، مێژوویی، سیاسی-

بوون.بەڵام گرنگترین بەرهەمی ئەو مێژووی ئینگلستان (بەرگی یەك و دوو ١٨٤٨، بەرگی سێ و چوار، ١٨٥٥، بەرگی پێنج، ١٨١٦) بوو.کە مەکولی بۆ نووسینی، راپۆرتەکانی پارلەمان، نامەو بیرەوەرییە جۆراوجۆرەکان و زۆر سەرچاوەی ژێروبان کرد، و بۆ دوورترین شوێنانی ئینگلستان سەفەری کرد. ئەو لە سەرەتاوە خەیاڵی وا بوو مێژووی وڵاتەکەی لە هاتنە سەر حوکمی جیمزی شای سکوتلاندەوە تا رۆژگاری خۆی بنووسێت، بەڵام نەیتوانی لەمەرگی ویلیامی سێیەم هێوەتری ببات. لەگەڵ ئەمەشدا، رەوتی ژیانی سەدەی هەڤدەیەمی ئینگلستانی بە توانایەکی وەهاوە دروست کردووەتەوە کە بە دەگمەن دەتوانرێ هاوتایەکی بۆ پەیدا بکرێ. هەوڵیداوە مێژوو نەك هەر بە شێوەیەکی ورد، بەڵکو وەکو رۆمانێکی دڵگیر بگێڕێتەوە. رازی پەسەندی کتێبەکەش لەمەدایە.

بەرهەمێکی گرنگی دیکەی مەکولی: ئەفسانانی رومی کون (١٨٤٢)ـە بریتییە لە چیرۆکە شیعرییەکانی دەربارەی قارەمانانی رومی، بەڵام ناوبانگی ئەو بە مێژووی ئینگلستانەکەیەوەیە، هەر چەند رەخنەگران لەم بەرهەمەشدا بەکورت بینیان داناوەو ئیرادی ئەوەیان لێگرتووە کە بە زۆری ئەنجامگیری هەڵەی کردووە.

پەخشانی مەکولی، کە لە سەردەمی خۆیدا زۆر ستایش دەکرا، تا رادەیەك یەکهاوی، وشك و فەرمییە. بە هەر حاڵ بەرهەمە پەخشانیەکانی هەر چەندە هەندێ جار سست و توندو موبالەغە ئامێزە، بەشی خۆیان دڵگیرن و نموونەی سەلیقەو پێوەرەکانی سەردەمی ڤیکتۆریان.

<u>جون راسکین (١٨١٩- ١٩٠٠):</u>

لە ماڵباتێکی خۆش ژیان لە لەندەن هاتە دنیاوە، بابی کە بازرگانی شەراب بوو زەوقی ئەدەب و هونەری لا وروژاند، دایکی فێری خوێندنەوەی تەوراتی کرد، و جون مەشقی نیگارکێشیشی بینی، کە هەموو ئەمانە کاریگەرییەکی شایستەیان لە پەروەردەکردنی بەهرەکانیا هەبوو. بە جۆرێ کە لە هەشت ساڵیدا شیعری جوانی دەگوت. و کاتێ کە چووە ئۆکسفۆرد تا دەرسی رۆحانیەت بخوێنێ، خەڵاتی شیعریی نیودگیت-ی وەرگرت، بە هەر حاڵ راسکین لە ساڵی ١٨٤٢دا خوێندنی لە ئۆکسفۆرد تەواو کرد، بەڵام ملی بۆ چوونە سلکی رۆحانیەت، کە بەو مەبەستە خوێندبووی، نەدا.

راسکین لە ساڵی ١٨٣٢دا دیوانە شیعرێکی بە هەندێ سکێچانی نیگارکێشی ئینگلیزی: ج.م.و. ترنر= (Joseph Mallord William Turner)ـەوە کەوتە دەست، ناسینی ئەم هونەرمەندە هەرایەکی لە بوون و ناخیا بەرپاکرد و لەیەکەمین بەرگی کتێبەکەیدا بە ناوی نیگارکێشانی مودرین (پێنج بەرگە، ١٨٤٣- ١٨٦٠) کەوتە ستایشی ترنر و بالایی بەسەر مامۆستایانی کۆنەوە.

بەرگەکانی دواتری ئەم کتێبە شەرح و باسی ئەم گۆشەنیگایەی راسکینن کە هونەر لەسەر بنەمای حەقیقەت و پارێزکاری فەردی و نەتەوەیی وەستاوە. شێوازی پرشنگدارو هزرە رەسەنەکانی ئەم

کتێبە، ترنری بە ئینگلیزەکان ناساندەوەو شۆڕەتی راسکینی وەکو رەخنەگرێکی هونەری چەسپاند.
راسکین دیدو بۆچوونەکانی خۆی بۆ هونەری تەلارکاریش هاویشتووە. کتێبی حەوت چرای تەلارکاری (١٨٤٩)ی راسکین دەربارەی ئەو حەوت چەمکەیە کە بەشەر لە بینا گەورەکاندا مانایان پێداوە، و ئەم حەوت چەمکانە، فیداکاری، حەقیقەت، توانا، جوانی، ژیان، بیرەوەری و گوێڕایەڵییە. شاکارێکی تری راسکین، بەردەکانی ڤینیس ـە (سێ بەرگە، ١٨٥١- ١٨٥٣)، دەربارەی تەلارکاریو مێژووی سەرنج راکێشو سەیری تەلارکاری ڤینیسە. ئەو لەم کتێبەدا پێشکەوتنی تەلارکاری بیزانس و گوتیك لە ڤینیس داو، هەرەسی ئەخلاقی، ژیانی، و هونەری ئەم شارە بە پەخشانێکی جوان دەردەبڕێت.
کۆی وتارەکانی راسکین وەك: چەند وتارێك دەربارەی هونەر (١٨٧٠)، هێلانەی هەڵۆ (١٨٧١)و چەند وتارێك دەربارەی دیمەنسازی (١٨٩٨)ش پوختە بوونی فەلسەفەی هونەریی ئەو نیشاندەدەن.
راسکین پێی وا بوو کە "شکۆدارترین وێنە" ئەوەیە کە "زۆرترینو بەرزترین هزران بۆ زەینی بینەر" بگوازێتەوە، و مەبەستیشی لە بەرزترین هزران، توانا، تەقلید، حەقیقەت، جوانیو پەیوەندی بوو. ئەو لایەنگری لە جوانیناسییەکی لە بنچینەدا مەزەبی، کە لەوێدا تێگەیشتن لە ئەخلاقی جوانی لە خودی جوانی زیاتر بوو، دەکرد.
راسکین باوەڕی وابوو، ئیمان، ئەخلاقیات، پەروەردەو فێرکردن، وەزعو حاڵی کۆمەڵایەتی لەبار، لە پێداویستییەکانی داهێنانی هونەری شایستەن، لە ساڵی ١٨٦٠ بە دواوە بابەتی ریفۆرمی کۆمەڵایەتیو ئابووری لە بەرهەمەکانیا هێنایە پێشێ، کونجی و زەمەقان (١٨٦٥)و تاجی زەیتونی کێوی (١٨٦٦) لە کتێبەکانی ئەم مەیدانەین.

لویس کەرول (١٨٣٢- ١٨٩٨):
ناوی خوازراوی چارلز لوتویج دۆجسونە، بیرکاریزانو فەیلەسوفی ئینگلیزی، مامۆستای زانستگەی ئۆکسفۆرد بوو کە چەند کتێبێکی دەربارەی بیرکاریو لۆجیك نووسی.
کەرول هونەری پوچ نووسی لە زمانی ئینگلیزیدا گەیاندە ئەوپەڕی پەسندی، هەروەها زۆر بەرهەمی جوانی بۆ منداڵان نووسی. ئەمڕۆ شۆرەتی ئەویش بەندە بەو کتێبانەوە، بە تایبەتی: ئەلیس لە وڵاتی عەجایەباندا (١٨٦٥)و لە نێو ئاوێنەکان (١٨٧٢).

سەموئیل بوتلەر (١٨٣٥- ١٩٠٢):
رۆماننووسی تەنزپەروەری ئینگلیز، سیمایەکی غەریبو سەرشێتو یاخی و پەرێشان حاڵ بوو. لە بنەماڵەیەکی مەزەبی چاوی بە دنیا هەڵێناو لە کەمبریج دا دەرسی روحانیەتی خوێند، بەڵام گومان لە کاروباری مەزەبی، ئەوی لە کڵێساو خزمەتی کڵێسا دوور خستەوە. بوتلەر لە ساڵی ١٨٥٩دا چوو بۆ نیوزیلاند و چەند ساڵێك خەریکی گەلەداری بوو. لەم رێگەیەوە سەروەتێکی

پێکەوە ناو لە ساڵی ١٨٦٤دا بۆ ئینگلستان گەڕایەوە. لەم سەروبەندەدا، کە تێۆرییەکانی داروین مەسەلەی ڕۆژ بوو، بوتلەر چەند گوتارێکی ڕەخنەیی دەربارەی تێۆرییەکانی داروین و چەند کتێبێکی دەربارەی پەرەسەندن نووسی.

گوتاری: "دارونیزم لە بن بەستەدایە" و کتێبانی: ژیان و عادەت (١٨٧٧)و پەرەسەندن، کۆن و نوێ(١٨٧٩)ی ئەو هێشتاش هەر شایستەی خوێندنەوە و جوانن. بەڵام شۆرەتی بوتلەر بەندە بە بەرهەمە تەنزئامێزەکانییەوە.

شاکاری تەنز ئامێزی بوتلەر، ئیرون (١٨٧٢)ە، بە یەکێك لەڕۆمانە هەرە پرشنگدارەکانی سەدەی نۆزدەیەم دەژمێردرێت، ئەم ڕۆمانە کە ڕووداوەکانی لە یوتوپیایەکدا ڕوو دەدەن، هەجوی ڕەوت و ڕێبازە ئەخلاقی، کۆمەڵایەتی، مەزەبی و زانستییەکانی ڕۆژ دەکات، ڕۆمانێکی تری بوتلەر، ڕێگەی هەمووومان –Wayofall flesh (١٩٠٣)، ئاوێنەیەکە کە ژیانی خانەوادەیی ڕۆژگاری ڤیکتۆریا بە ڕوونی نیشاندەدات.

والتر پاتەر (١٨٣٩– ١٨٩٤):

گوتارنووس و ڕەخنەگری ئینگلیزی لە گەڕەکێکی هەژارنشینی لەندەن لە دایك بوو. لە چواردە ساڵیدا بۆ کونتەر بری نێردرا تا بە مەبەستی خزمەت لە کۆمەڵگەی ڕۆحانیەت، بخوێنێ، پاشان، لە ساڵی ١٨٥٨دا چووە ئۆکسفۆردو درێژەی بە خوێندنەکەی دا، بەڵام ئەم خوێندنە گومانێکی مەزەبی وەهای لا دروست کرد کە لە بیست و یەك ساڵیدا ئیدی باوەڕی بە مەسیحیەت نەبوو، لەم حاڵ و بارەدا، شەیدای فەلسەفە، بە تایبەتی بەرهەمەکانی ئەفلاتوون و هزرمەندانی ئاڵمانی بوو. خوێندنەوەی پاتەر لە مەیدانی جوانیناسیدا بەرەو ڕێنیسانسی بکێش کردو لە ساڵی ١٨٦٥دا چوو بۆ ئیتاڵیا تا هونەری کلاسیك و ڕێنیسانس بە وردی ورد بکاتەوە. یەکێك لە ڕووداوە گرنگەکانی ژیانی، ناسینی هزرڤانی ئاڵمانی: وینکلمان بوو. لە ساڵی ١٨٦٧دا وتارێکی بەناونیشانی "وینکلمان" بڵاوکردەوە کە دەستپێکی زنجیرە وتارێکی بوو دەربارەی هونەری ڕێنیسانس. ئەم گوتارانە لە ساڵی ١٨٧٣دا لە کتێبێکدا بە ناوی: چەند توێژینەوەیەك لە مێژووی ڕێنیسانس، بڵاوبووەوە.

پاتەر ڕۆمانێکیشی لە پاش بەجێماوە کە ماریوس ئەپیکوری (١٨٨٥) ناوە. ئەم ڕۆمانە فەلسەفییە کە بە شاکاری پاتەر دەژمێردرێت، ڕومی ڕۆژگاری مارکوس ئورلیوس وێنەدەگرێت. پاتەر لە جوملەی ئەو هزرڤانانەیە کە هونەرو ئەستاتیکا بە ئامانجێکی ژیان دەزانن، و ئەم ڕێبازو میتۆدە لە هەموو بەرهەمەکانی خۆیدا بە پەخشانێکی ناوازەو ناسك دەڵێتەوە.

سەدەی بیستەم

سەرەتایەکی مێژوویی:

لــە هــەوەڵین دەیــەکانی ســەدەی بیســتەمدا شــێوەی ژیــانی ســەردەمی ڤیکتۆریــا بەرەبــەرە هەڵوەشایەوە. میللەتی ئینگلستان گەییە ئەوپەڕی دەوڵەمەندی و شەوکەت.

دەسەڵاتی سیاسی کرێکار زیادی کرد. "بودجەی نەتەوەیی" بە مەبەستی پەرەسەندنی خزمەتی کۆمەڵایەتی و زۆر بوونی باج لەسەر دەرامەتانی بەرز ئیحتوباری یاسایی وەرگرت.

پارلـەمان ملـی بـۆ گـەلێك لـە داخوازییـەکانی چینی زەحمەتکێشـدا، وەکـو دانـی غەرامـەت بـە کرێکاران، قەدەغە کردنی مامەڵەو کار لە کاتی مانگرتندا، بەردەوامی موچەی قۆناغی پیری، تۆمارکردنی یاساێن لایەنی کەمی هەقدەست، و هەروەها پەسند کردنی یاسای بیمەی بێکاری و بیمەی تەندروستی نەتەوەیی.

لە هەوەڵین دەیەی سەدەی بیستەمدا، رکابەری کۆڵۆنی و دەریایی بەریتانیا لەگەڵ ئەڵماندا توند بـوو. بۆیـە بـەریتانیا زنجیرە یەکێتییـەکی لـە ئـەوروپادا دامەزرانـد. و ئـەو ئەوروپایـەی کـە لـە ئەنجامی رکابەری رامیاری، ئابوری، وسوپایی هێزە گەورەکاندا لە قەراخی جەنگدا بوو، بووە مەیـدانی پێشـبڕکێی چـەکداری و سـەر ئـەنجام بـووە مەیـدانی جـەنگی جیهـانی یەکـەم (١٩١٤- ١٩١٨) ئەم کارەساتە کە ژمارەی کوژراوانی دە ملیۆن نەفەرو وێرانکارییەکانی لە مێژوودا بێ پێشینە بوو، بە پێی پەیمانی ڤێرسای (١٩١٩) کۆتایی هات.

پـاش جـەنگ، بـەریتانیای سـەرکەوتوو بـەڵام بێ توانا رووبـەڕووی زۆر گیروگـرفتی گـەورەی وەك قەرزی جەنگ، یاخی بوونەکانی ئیرلەندە، رووداوەکانی هند، و مانگرتنی گـەورە بووەوە، وێڕای ئەمەش، لە ساڵانی ١٩١٩- ١٩٢٠ بوژانەوەیەکی ئابووری کەم وێنە بەڵام رەوتەنی بەخۆوە بینی، چـونکە دەیـەی پاشـتر قۆنـاغی داروخـانی ئـابوری وڵات بـوو، و بـەریتانیای مـەزن بەزەحمـەت لـە قەیرانی ئابووری عالەمگیری ١٩٢٩- ١٩٣١ دەرباز بوو.

لەم وەزعو حاڵەدا، ئینگلیزەکان بەنیگەرانییەکی زادەی دەسەڵات پەیداکردنی ستالین، هیتلـەر، و موسولینی، دەستدرێژییەکانی ژاپۆن، و تەدارەکی جەنگ لە ئەسپانیاو چین، چاودێری سنوورە دەرەکییـەکانی خۆیان دەکرد، نویل چمبرلن (١٨٦٩- ١٩٤٠)ی سـەرەك وەزیرانـی محافـەزەکاری ئینگلستان (١٩٣٧- ١٩٤٠) بـە مەبەسـتی دابینکردنـی ئاشـتیو دڵ راگـرتنی دەوڵـەتانی میحـوەر سیاسەتێکی ئاشتیانەی گرتەبەر. کە بە بەستنی پەیمانی میونیخ لەگەڵ هیتلەردا (١٩٣٨) گەییـە لوتکـە، سیاسـەتی مـداراکاری ئینگلسـتان، و هـەروەها فەرەنسـە، لـە بەرانبـەر ئاڵمـانی دەسـت درێژیکار، بناغـەی کۆمەڵـەی میللـەتانی لـەق کرد. لـەم وەزعو حاڵـەدا، هـەردوو وڵات، خۆیبوونی

قوربانیانی ئیحتمالی دەوڵەتانی تەوەری وەك پۆڵەندەیان زامن کرد. یەکێتیی سۆڤیەتیش لەگەڵ ئاڵماندا بوو بە هاوپەیمان، و هیتلەر هێرشی بردە سەر پۆڵەندا، و جەنگی جیهانی دووەم (١٩٣٩- ١٩٤٥) بە فەرمی دەستی پێکرد. لە کاتی جەنگداو پاش شکستی بەریتانیا لە نەرویج، سێروینستن چەرچل، سیاسەتوانی محافەزەکاری ئینگلستان، بوو بە سەرەك وەزیری (١٩٤٠-١٩٤٥) دەوڵەتی فیدرالی، چەرچل لە ساڵانی سەختی شکست لە جەنگدا نموونەی بەرخودانی ئینگلیزان بوو، و بە گوتارە ئاگرینەکانی خۆی گیانی فیداکاری و قارەمانیی ئینگلیزانی گەیاندە لوتکە. ئاڵمان لەم شەڕەدا هەوڵیدا تا بە بۆمبارانی هەوایی بەربڵاو بەریتانیا بێنێتە سەر چۆك، بەڵام وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەپەلە کەوتە یارمەتی دانی ئەم وڵاتەو بە زەبری کۆمەکی فرە رزگاری کرد. سەرەنجام، بە تەسلیم بوونی ئاڵمان (١٩٤٥)، ئەم جەنگە گەورەیەش کۆتایی هات.

لە کۆتایی جەنگدا، حیزبی کرێکاران لە بەریتانیادا جڵەوی کاروباری گرتە دەست، لەم قۆناغەدا، بەریتانیا بە ناچاری دەستی لە هند هەڵگرت (١٩٤٨)، مەسەلەی فەلەستینی بە رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان سپارد، و لەگەڵ فەرەنسا، بەلچیکا، لوکسمبرگ، و هۆڵەندەدا پەیمانێکی پەنجاو پێنج ساڵەی بەست. بەرنامەی خۆماڵی کردنی پیشەسازی و خزمەتی پزیشکی و ریفۆرم لە پەروەردەو فێرکردندا، و مەسەلەی سوکنەش جێبەجێ کرا، سەرباری ئەمەش، ئەم وڵاتە لە ساڵی ١٩٥٣دا چەکی ئەتومی خۆی تاقیکردەوە، و لە ساڵی ١٩٥٦دا یەکەمین کارخانەی هێزی ئەتۆمی خۆی خستە کار.

نۆڕینێکی گشتی:

نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم بە گۆڕانکارییە عەجیبەکانی تەنانەت تیژ بین ترین مێژوونووسانی کۆمەڵایەتی لە رەسمکردنی وێنەیەکی روون، رووبەڕووی دژواریان دەکاتەوە. و کاری مێژوونووسانی ئەدەبیات زۆر دژوارترە. چونکە ئەم سەدەیە، سەردەمی کۆمەڵێکی ئاڵۆزە لە تواناو بەهرە، ململانێ و کێشمانەکێش، و میتۆدو رێبازانی جۆراوجۆر.

مۆدێرنیزم دیارترین تایبەتمەندی ئەدەبیاتی سەردەمی ئێمەیە. هەر چەندە کە تا نهۆ پێناسەیەکی گشتگیرو وردی مۆدێرنیزم لە هونەردا نەکراوە. بەڵام کاتێ تووشی نیگارکێشی پیکاسۆ، مۆسیقای شنبرگ(١)، یا چیرۆکی گرترود ستاین دەبی، دەکرێ پەی پێ ببرێ، تاقیب کردنی رەگو ریشەی مۆدێرنیزم دەری دەخات کە لەم بزووتنەوەیەدا تەنیا شێوەو تەکنیك لە ئارادا نییە، بەڵکو نووسەران هەمیشە عەوداڵی بابەتی نوێ و شێوازێن تازە بوونە، و لەبەر رۆشنایی ئەزموونداو هەوڵی کنەکاری هەموو شتێکیان، تەنانەت لاشعوری بەشەرشیان داوە، لە نێو ئەزموونە چڕو زۆرو زەبەندەکاندا، تەنانەت ئاماژەکردن بۆ بزووتنەوە مۆدێرنیزمەکان، کە هەندێکیان (ئیماجیزم، دادائیزم، ڤێرتیسیزم، سورریالیزم، ئەگزیستانسیالزم...) بۆ وڵاتانی جیاواز پەڕیونەتەوە، زۆر زەحمەت دێتە بەرچاو.

مۆدێرنیزم لە ئەدەبیاتدا هەر چەندە تا ئێستا عەوام پەسندی بەدەست نەهێناوە، بەڵام تەنانەت رەخنەگران و شارەزایانی محافەزەکار نەیان توانیوە بایەخی کاری ئەو شاعیر و نووسەرانەی کە لە پەرەپێدانی هونەرو ناوەڕۆکاندا خەباتیان کردووە ئینکار بکەن و گەورەیی ئەوان بەهەند نەگرن، ئەوەتا تی. ئێس، ئیلیوت کە لە پێشەنگانی بزووتنەوەی مۆدێرنیزم و ئەزموونگەرییە، ئەمڕۆکە بە پرشنگدارترین سیمایانی ئەدەبیاتی سەردەمی ئێمە دەژمێردرێت، کاریگەریی جیمز جۆیس، بە داهێنانە شۆڕشگێڕانەکانی لە هونەرا، و د.هـ. لورانس، بە بەرهەمە چیرۆکڤانییە هەرە جوان و دڵگیرەکانی یەجگار گەورە بووە، جۆیس مەوداو رەهەندانی تازەی بە زمان و فۆرمی رۆمان بەخشی، و تەکنیکانی زەینی- نەقلی کە بەشەپۆلی هۆش و تەداعی ئازادو مەنەلۆگی دەروونی ناسراوە، دەوڵەمەندکرد، و لورانس ئەو پێکادان و کێشمانەکێشانەی کە لە تاریک و روونی جیهانی دەرونداو لە مەیدانی ویژدانی نا ئاگادا روو دەدەن، بە توانایەکی کەم وێنەوە وەسف کردووە، لێکۆڵینەوەی کارەکانی لورانس رۆڵێکی گەورەی لە دروست بوونی تیۆرییەکانی فرۆیدا هەبوو.

لورانس لە هەندێ رۆمانیدا وەکو فەرزەندان و دڵداران، کە بەسەرهاتەکانی لە شارێکی مەعدەنی دا روو دەدا، هاواری ناڕەزایی لە عەلەیی کۆمەڵگەیەکدا لە بەرەو کارەسات دەڕوات، بەرز دەکاتەوە. لورانس لە بنچینەدا یاخییەك بوو بەرانبەر بە کۆمەڵگەی پیشەسازی، و قەراردادە پوچەڵە کۆمەڵایەتییەکان. جۆرج برناردشۆ، مامۆستای کۆمیدیانووسی سەردەمیش لەو شانۆنامانەیدا کە ئاوێتەی گاڵتەبازی و تەوس و توانج بوون، دژی قەراردادو فۆرمە پوچ و بێ مانا کۆمەڵایەتییەکان رادەبێت. ئەو بتەکان دەدا بەزەویدا، لە رژێمی نزمی کۆمەڵایەتی و کەلتووری سواوی بۆرژوازی دەدات و گاڵتە بە لۆجیکی سەرمایەداری دەکات. جۆن کالزورتی بە رۆمان و شانۆنامەکانی دژی کورتبینی توێژی باڵای چینی بۆرژوا رادەبێ و هێرش دەکاتە سەر لاوازی، بێ توانایی، و لاف و گەزافیان، و هاوسۆزی دەگەڵ قوربانیانی ئەم چینەدا دەکات. ویلفردئوون- ش، لە شیعرەکانیا ترس و بێڕەحمی مەیدانەکانی شەڕ بە تەوسەوە وەسف دەکات، و زمانی ناڕەزایی لەوە دەکاتەوە کە هەزاران لاوی ئینگلیزی لە جەنگی جیهانی یەکەمدا لەخۆڵ و خوێندا گەوزان، شاعیرانی وەك ئودن و سپندەرش کە لە دەیەی سیدا ئەندامی دەستەی نووسەرانی مارکسیستی بەریتانیا بوون، سیستەمی کۆمەڵایەتیان بەر رەخنەدا، و رایان گەیاند کە تەنیا سوسیالیزم دەتوانێ نەخۆشییە سیاسی و ئابوورییەکانی شارستانیەت دەرمان بکات.

شایانی باسە کە وێڕای جۆش و خرۆش و گەرم و گوڕی ئەزموونگەرایان و پێشەنگانی بزاڤی مودێرنیزم بۆ فۆرم و نێوەڕۆکانی نوێ، گەلەك لە ناودارترین نووسەرانی سەردەم هەر پابەندی سونەتی ئەدەبیاتی ئینگلیزی بوون، و زۆر شاکاری تەڕو تازەیان بە زمانی تایبەتی خۆیان خوڵقاند. هربرت جورج ویلز، چیرۆکنووس و مێژوونووس و کۆمەڵناس، یەکەمین نووسەری گەورەی چیرۆکانی زانستی و بە ناوەڕۆك تەواو کۆمەڵایەتیە. لەلایەکەوە پەرەسەندنی ژینناسی بەشەر دەکات بە بناغەی چیرۆکەکانی، و لەلایەکی ترەوە بە دانانی زەمانی روودانی چیرۆکەکان لە ئایندەدا، بیانوویەك بۆ خستنەڕووی گیروگرفتێن کۆمەڵایەتی و رامیاری سەردەم و

چارەسەریان دەدۆزێتەوە. نووسەرێکی پڕ بەرهەمی دیکە، ئارنولدبنت، ڕۆماننووسیو ڕۆژنامەنووسی ئاوێتەی یەکدی دەکات. ئیدوارد مۆرگان فۆرستەر، بە ریشخەنێکی هێدی، لە هەموو ڕۆمانەکانیا کەموکوڕییە ئەخلاقیو سۆزدارییەکانی چینی بۆرژوای ئینگلیزی ئاشکرا دەکات. لە نێو بەهرەدارترین ژنانی نووسەردا، ڤێرجینیا وولف، لە رووی بەکارهێنانو سوود وەرگرتن لە شێوەکانی گفتوگۆی دەروونیو شەپۆلی هۆش لە ڕۆمانەکانیا، شۆرەتێکی پایەداری وەرگرتووە. و دەیان شاعیرو نووسەری دیکە...

لە کۆتاییدا، دەبێ ئاماژە بە ڕێنیسانسی ئەدەبی ئیرلەندە کە لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمدا دەستی پێکرد، بکرێ. ئەم بزووتنەوەیە بە سەر هەڵدانو پەیدابوونی ئەنجوومەنی ئەدەبی ئیرلەندە لە لەندەن (١٨٩١)، ئەنجوومەنی ئەدەبی نەتەوەیی ئیرلەندە (١٨٩٢) لە دوبلین، و شانۆی ئابی (Abi)(٢)(١٩٠١) شکایەوە کە بە نواندنی بەرهەمی گەورە درامانووسانی ئەو وڵاتە کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر بەهێزکردنی هەستی نەتەوەیی ئیرلەندییەکان هەبوو. ڕەنگە گەورەترین درامانووسی ئەم بزووتنەوەیە جۆن میلینگتون بێ کە گفتوگۆی شانۆنامەکانی لەسەر بناغەی زمانی گوندییانی ئیرلەندەو تۆنی قسەکردنی ئەوان ڕۆناوە.

رابەری ئەم ڕێنیسانسەش ویلیام باتلەر ییتس-ی شاعیرو درامانووس بوو کە بە یەکێك لە رابەرانی بزاڤی ئازادیی ئیرلەندەش دەژمێردرێت. ییتس کە لە دامەزرێنەرانی شانۆی ئابییە، دڵبەندییەکی قووڵی بە ئیرلەندەو فۆلکلۆرو حیکایەتو ئەفسانانی ئیرلەندییەوە هەبوو، لە هەوڵێکی بێوچاندا بوو بۆ تێکەڵکردنو نزیك خستنەوەی شاعیرانو نووسەران لە خەڵکی ئیرلەندە. درامانووسێکی دیکەی ئیرلەندی، شون ئوکیسی-ش، دراماکانی لە شانۆی ئابیدا نمایش کران، بەڵام دەکەوێتە دەرێی ڕێنیسانسی ئەدەبی ئیرلەندە، چونکە دراماکانی زیاتر سەرو سەختیان لەگەڵ مەسەلە کۆمەڵایەتیو سیاسییە شارییەکاندایە تا فۆلکلۆرو بابەتی دێهاتیی ئیرلەندە.

شاعیرانی سەدەی بیستەم

روبرت بریجز (١٨٤٤- ١٩٣٠):

شاعیری لیریکی ئینگلستان، لە ساڵی ١٩١٣دا بوو بە میری شاعیرانی وڵاتەکەی. ماوەیەك لە ئیتن و ئۆکسفۆرد دەرسی پزیشکی خوێندو کاری پزیشکی کرد. بەڵام زوو دەستی لێ کێشایەوە تا دەرفەتی پێویستی بوجسوجۆی جوانی، کە بابەتی زەوقی بوو، هەبێ.

گرنگترین کاری بریجز: بەرهەمێن شاعیرانە (شەش بەرگ، ١٨٩٨- ١٩٠٥)، بریتییە لە جوانترین شیعری لیریکی ئەوو هەشت شانۆنامە لەمەڕ بابەتێن کلاسیك، لێ مەنشورترین دیوانە شیعری:

"وەسیەتی جوانی"یە (١٩٢٩) شیعرێکی درێژە کە لە تەمەنی هەشتاو پێنجساڵیدا وتراوە. هۆزانی بریجز گیانو دەربڕینێکی کلاسێکیان هەیە، و لە بنەڕەتدا لایەنگری گەڕانەوە بۆ شێوازی دەربڕینی سەدەی هەژدەیەم و زمانی پاكو رازاوە بوو. بۆیە لەگەڵ چەند شاعیرێکی دیکەدا ئەنجوومەنی زمانی ئینگلیزی پەتیی لە ساڵی ١٩١٣دا دامەزراند. بریجز زاناو رەخنەگرێکی بە توانا‌ش بوو و هەندێ بەرهەمی لەمەڕ رەخنەی شیعر نووسی.

ویلیام بوتلەر ییتس (١٨٦٥– ١٩٣٩):

شاعیرو درامانووسی خەڵکی دوبلین، کوڕی نیگارکێشێکی بەناوبانگی ئیرلەندی بوو. بە خۆیشی سێ ساڵێك هەر بۆ دڵخۆشی بابی نیگارکێشی فێر بوو، بەڵام دڵی هەر بۆ شیعرو شانۆنامە لێی دەدا، لە نۆزدە ساڵیدا شیعرەکانی لە گۆڤارانی دوبلین دا بڵاوکردەوە، و یەکەم دیوانە شیعری "سەرگەردانییەکانی ئویسین"ی لە ساڵی ١٨٨٩دا بڵاوکردەوە.

ییتس لە ژیاندا دڵبەندی سێ شت بوو: هونەر، ئیرلەندەچیاتی، و خوێندنەوەی نهێنییەکانی غەیبو لە ئاخرو ئۆخری تەمەنیا زۆر بە قوڵی خووی دایە جۆرە تیۆرییەکی ئەستێرەگەریی دەربارەی جیهانانی غەیبو سوڕانو گەڕانی رۆژان.

گەلێك لە شیعرەکانیشی بە دەوری تەوەری هەمان دڵبەندیاندا دەسوڕێنەوە. جۆرە خەمینییەکی رۆمانتیکی و شەیدایی بە ئەفسانانی ئیرلەندی لە شیعرەکانی سەرەتای ییتسدا شەپۆل دەدات. بەڵام باشترین هۆنراوەی ئەو، هۆزانانی سەردەمی کامڵیو خەمڵینی ئەوە، کە چۆنیەتی لیریکیو دراماتیکی، رەمزییەت، سوود وەرگرتن لە ئەفسانانی فۆلکلۆری ئیرلەندیو رازی غەیبی، بابەتی سیاسیو ژیانی شەخسی، جوانیی سایکۆلۆژی، وردیو، پاشەکەوت لە زماندا، لە تایبەتمەندییەکانی ئەو شیعرانەیە، ییتس باوەڕی وا بوو کە شاعیرانی ئیرلەندی لەسەریانە تێکەڵاوی خەڵکی ئیرلەندە بن. شیعرە سادەو راشکاوەکانی دوو دیوانە شیعرەکەی: با لە نەیچەزاردا (١٨٩٩)و لە هەوت بێشەدا (١٩٠٣) نیشانەی هەمان باوەڕە. دیوانە شیعرەکانی دواتری ییتس: کڵاو خودی سەوز (١٩١٠)، پلیکانەی پێچاوپێچ (١٩٢٢) و بورج (١٩٢٨)یان ناوە کە لەو دیوانانەدا شاعیر کەمتر گوێ بە مەسەلەکانی جیهانی ئەمڕۆ دەدات.

ییتس کە لە دامەزرێنەرانی شانۆی ئابی بوو، بە خۆیشی هەندێ شانۆنامانی نووسی. وڵاتی دڵخواز (١٨٩٤) یەکێکە لەو شانۆنامانە کە لە شانۆی ئابیدا نمایش کرا.

ییتس رابەری رینیانس ئەدەبی ئیرلەندەو هەروەها لە رابەرانی بزاڤی ئازادیی ئیرلەندە بوو، و لە ساڵی ١٩٢٢ەوە تا ١٩٢٨ش نوێنەری سینا بوو لە وڵاتی ئازادی ئیرلەندە، ئەو کە بە یەکێك لە گەورەترین شاعیرانی سەدەی بیستەمیش دەژمێردرێت، لە ساڵی ١٩٢٣دا خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی وەرگرت.

جون میسفیلد (١٨٧٤– ١٩٦٧):

شاعیر، درامانووس و رۆماننووسی ئینگلیزی له ساڵی ١٩٣٠وه میری شاعیرانی وڵاتەکەی بوو. زیاتر له شیعره دەریاییەکانی بەناوبانگه که کۆمەڵێکیان له یەکەم دیوانیدا: هۆنراوانی ئاوی سوێر (١٩٠٢) بڵاوبوونەتەوە. یەکێك له جوانترین شیعرەکانی میسفیلد شیعرێکی نەقڵی درێژه به ناوی "رەحمەتی هەمیشەیی- ١٩١١"، که له رووی وێنەگرتنی ژیانی دێهاتی و هەروەها زمانی دیالۆگی و هەندێ جار زۆر عامانەیەوە بایەخی پەیدا کردووه. ئەم شیعره سەرەتای شیعری شاعیرانی سەردەمی جدورجیشه(٣)، ئەم دەسته شاعیره له ناوەرۆکدا چاویان بڕی بووه تەبیعەت و ژیانی دێهاتی و له تەکنیکدا چاویان له شێوەی تەقلیدی وردزورس دەکرد. له شیعره نەقڵییەکانی دیکەی میسفیلد "پەنجەره له شەقامێکی فەرعیدا- ١٩١٢" حیکایەت و نەقڵی ئیعدامێك دەگێڕێتەوه، و "چینەری نێرگزی زەرد- ١٩١٣" نەقڵی کوشتنێك دەگێڕێتەوه. شیعری نەقڵی ناوداری "نیگارکێشی ناشی -١٩٢٣" چیرۆکی خەمناکی خەیاتێکه که ئارەزووی بوون به نیگارکێشی هەیەو دەبێته مایەی گاڵتەی دەوروبەرەکانی.
میسفیلد چەند شانۆنامەیەکی شیعریشی نووسیوه که له ناویاندا تراجیدیای راهبەرێك (١٩٠٨)، به باشترین تراجیدیای سەردەمی ئەو دەزانرێ.

روپیرت بروك (١٨٨٧- ١٩١٥):

شاعیری سونەتگەرای سەردەمی جۆرجه، لەو دەسته شاعیرانەیه که له جەنگی جیهانی یەکەمدا گیانی خۆی بەخت کرد،و به "شاعیری جەنگ" بەناوبانگه. بروك ئەمڕۆکه بەو شیعرانه بەناوبانگه که له جەنگداو دەربارەی جەنگ گوتوونی به تایبەتی ئەو زنجیره سۆناتانەی که له ژێر سەر ناڤی ١٩١٤دا گوتونی، نیشانەی ئایدیالیزمی نیشتمانپەروەرانەی ئەون له هەوەڵین ساڵانی جەنگی جیهانی یەکەمدا، بروك له ئاخرو ئۆخری تەمەنیا کەوته ژێر کاریگەریی شاعیرانەی سەدەی حەڤدەیەم، و هۆزانانی تەنزئامێزو رەسەنی وەك "بەهەشت"و "غومار"ی گوت.

ویلفرید ئۆوین (١٨٩٣- ١٩١٨):

یەکێك له باشترین ئەو شاعیرانەی که شیعرەکانی له جەنگداو دەربارەی جەنگی جیهانی یەکەم گوتووه، جارێك له جەنگدا زامدار بوو و هەر که برینەکەی ساڕێژ بوو به پەله بۆ شەڕگه رۆییشتەوه، و سەرەنجام هەفتەیەك پێش وەستانی شەڕ، به گوللەی رەشاشی نازییەکان کوژرا. ئۆوین، وەکو له نامەکانیا دەنووسێت، له سەرانسەری جەنگدا شیعری تەنیا وەکو ئەوزارێك بەکار دێنا تا له رێگەیەوه حەقیقەتەکانی جەنگ نیشانبدات. شیعره ئەزمونگەرییەکانی ئۆوین رەنگدانەوەی نەفرەت و بێزاری شاعیران له جەنگ، ترس و بێڕەحمی مەیدانی شەڕ به تەوسەوه دەگێڕێتەوه. ئۆوین له ژیانیا تەنیا بڵاوبوونەوەی چوار شیعری خۆی بینی، و کۆ شیعرەکەی به ناوی: هۆزانان (١٩٢٠) له دوای مردنی به چاپ گەیی، له پێشەکی ئەم دیوانەدا دەنووسێت: ئەم کتێبه دەربارەی قارەمانان نییه، دەربارەی رووداوان یان وڵاتان، یا شانازی و گەورەیی و شکۆو

سەڵتەنەتو پاشایەتی، یان دەسەڵات و هێزیش نییە، دەربارەی جەنگە، من بەشێوەیەکی گشتی چ پەیوەندییەکم بە شیعرەوە نییە. بابەتی کاری من جەنگە، و داخ لە دەست جەنگ.
بە هەر حاڵ "ڤیانی گەورەتر"، "دیدارێکی سەیر" و "سرودێك بۆ لاوێکی مەحکوم بە نەمان" بە باشترین شیعری ئۆوین دەربارەی جەنگ دەژمێردرێن

ویستن هیو ئودین (١٩٠٧- ١٩٧٣):

لە خانەوادەی پزیشکێك لە یورك لە دایك بوو و لە ئۆکسفۆرد خوێندی، لەم زانستگەیەدا بوو بە رابەری گروپی ئەدەبیی بالی چەپو چووە ریزی بەناوبانگترین ئەندامانی گروپی نووسەرانی مارکسیستی بەریتانیا، کە سوسیالیزمیان بە دەرمانی گرفتە ئابوریو سیاسییەکانی سەردەم دەزانی، ئودین لە ساڵانی ١٩٢٨- ١٩٣٣دا لە سکوتلاندو ئینگلستاندا خەریکی گوتنەوەی وانەی زمانی ئینگلیزی بوو، و پاشان شەش مانگێکیش سەرقاڵی دروستکردنی فیلمێن دیکومێنتی بوو. لە ساڵی ١٩٣٦دا کەوتە گەشتو سەفەر، یەکەمجار لەگەڵ شاعیری هاووڵاتی خۆیدا لویس مك نیسدا بۆ ئیسلاند رۆیی، و ساڵی دواتر لە جەنگی ناوخۆی ئەسپانیادا بوو بە شوفێری ئامبولانس، لە ساڵی ١٩٣٨دا لەگەڵ کریستوفر ئیشروود سەردانی چینی کرد، و ساڵی دواتر لەگەڵ ئیریکامان-ی هاوسەریدا (کیژی تۆماس مان بوو) بۆ ویلایەتە یەکگرتووەکان رۆییو بوو بە هاووڵاتی ئەویێ.
ئۆدین دڵگیرترین هۆزانی خۆی لە دەیەی سی دا گوت، و یەکێك بوو لە گروپی شاعیرانی ئۆکسفۆرد (سیندەر، مەك نیس، سسیل دی لویس) کە لە دەیەی سیدا ناوبانگیان دەرکرد، و لە شیعرەکانیاندا بانگەشەیان بۆ کۆمۆنیزم دەکرد. لەم قۆناغەدا ئۆدین-ش بانگەشەچی ئەم بیرە بوو کە سوسیالیزم نەخۆشییە سیاسیو ئابوورییەکانی کۆمەڵگە دەرمان دەکات، و پسپۆڕی دەروونی دەرمانی نەخۆشییە دەروونییەکان دەکات، و خۆشەویستی دەرمانی هەموو دەردانە. لە میانەی جەنگی جیهانی دووەمدا ئۆدین وازی لە سوسیالیزم هێناو شەیدای مەسیحیەت بوو، کیرکەگاردو حەکیمانی تازەی پرۆتستان-ش جێگەی مارکسو فرۆیدیان لە بیرو بیرکردنەوەیدا گرت، و شیعرەکانی بەرەبەرە مەوداو رەهەندی مەعنەویان پەیدا کرد. شیعرێکی ئۆدین بە ناوی "نامەی ساڵی نوێ- ١٩٤١" رەنگدانەوەی هەمان پەرەسەندنی فیکریو گۆڕانی دیدی ئەوە.
گرنگترین دیوانی سەرەتاکانی ئۆدین لە ژێر سەر ناوی هۆزانان (١٩٣٠)، خەتیبان (١٩٣٢)، بێگانە، تەمەشاکە (١٩٣٦)و زەمانێکی دیکە (١٩٤٠)دا بڵاوبوونەتەوە. شانۆنامەی شیعریی تەنز ئامێزی: سەمای مەرگ (١٩٣٥)و شانۆنامانی ئەزموونگەری و مارکسیستی: سەگی ژێر پێست (١٩٣٥)و سەرکەوتنی ئێف ٦ (١٩٣٦)و لە شەڕگەدا (١٩٣٨)ی بە هاوکاری ئیشرو ود نووسی. چەند نامەیەك لە ئیسلاندەوە (١٩٣٧) تێکەڵەیەکە لە شیعرو پەخشانو بەرەنجامی هاوکاری ئۆدینو مەك نیس بوو، و سەفەرێك بۆ شەڕ (١٩٣٩) دەربارەی جەنگی چینو ژاپۆنە، ئەمیش یادگاری هاوکاریەتی لەگەڵ ئیشروود،

بەرهەمێن قۆناغی گەییوی ئودین، کە مۆرکێکی تەواو مەزەبیان پێوەیە جاڕی برایەتی جیهانی لەسەر بنەمای ئامۆژگارییەکانی مەسیح دەدات، بریتیین لە زنجیرە سۆناتایەك بە ناوی سۆراخ (١٩٤١)، و دەریاو ئاوێنە (١٩٤٤)، کە شرۆڤەیەکی شانۆنامەی گەرداوی شەکسپیرە، دوو دیوانە شیعریشی لەم بوارەدا: سەردەمی نیگەرانی (١٩٤٧)و زرێیەکەی ئاخیلوس (١٩٥٥)یان ناوە.

لویس مەك نیس (١٩٠٧- ١٩٦٣):

شاعیری ئیرلەندی نەژادی ئینگلیزی، لە دەیەی ١٩٣٠دا هاوکاری لەگەڵ شاعیرانی باڵی چەپدا دەکرد، بەڵام زۆریش گوێڕاڵ و پابەندی تیۆرییە مارکسیستییەکان نەبوو، تۆنی گفتوگۆیی، و هەندێ جار ئاوێنە بە تەنزو گاڵتە، و سوود وەرگرتن لە وێناو وێنەی زەمانە لە تایبەتمەندییەکانی شیعری مەك نیسە.

دیوانەکانی مەك نیس: ئاگربازی کوێرانە (١٩٢٩)، کۆ شیعران (١٩٤٩)، پاشماوەی پاییز (١٩٤٥)و کودەتایان (١٩٦١) یان ناوە. مەك نیس زانایەکی بەرهەمێن کلاسیکیش بوو، و تراجیدیای ئاگامەمنونی ئاسخیلوس، و فاوستی گۆتەشی گۆڕینە سەر زمانی ئینگلیزی.

سسیل دەی لیویس (١٩٠٤- ١٩٧٢):

شاعیری ئینگلیز لە دایکبووی ئیرلەندەو نووسەری چیرۆکانی پۆلیسی (بەناوی خوازراوی نیکۆلاس بلیك)و لە دەیەی سی دا وابەستە شاعیرانی مارکسی بەریتانیا بوو. وەکو ئەوان هۆزانانی فێرکاری گوت، و وێنەکانی کۆمەڵگەی پیشەسازی بەکارهێنا، شیعرەکانی لە ئاخرو ئۆخری تەمەنیا زاتی ترو هزرمەندانە تر بوون.

دیوانە شیعرەکانی دەی لیویس: لە پەڕانەوە تا ئاسن (١٩٣١)، کێوی موگناتیس (١٩٣٣)، کاتی رەقسین (١٩٣٥) سەردانێکی ئیتالیا (١٩٥٣)یان ناوە، دوو کۆ گوتاری رەخنەیی بە ناوی: هیوایەك بۆ شیعر (١٩٣٤) و کودەتا لە نووسیندا (١٩٣٥) دەربارەی ئامانجەکانی شاعیرانی مارکسی نووسیوە، دەی لیویس هەندێ بەرهەمی ڤیرجیلی وەك ئەنائیدی تەرجەمە کردووەو چەند کتێبێکیشی بۆ منالان نووسیوە، کرمی مەرگ، یەکێکە لە رۆمانە پۆلیسییەکانی، لە ساڵی ١٩٦١دا بڵاوبووەتەوە.

ستیڤن سپندەر (١٩٠٩- ...):

لە دوای ئۆدین گەورەترین ئەندامی شاعیرانی گروپی باڵی چەپی ئۆکسفۆرد بوو. ستیڤن کە هارولد سپندەری بابیشی لە رۆماننووس و رۆژنامەنووسیدا ناوێکی هەبوو، ساڵانی ١٩٢٨- ١٩٣١ لە زانستگەی ئۆکسفۆرد خوێندی. لەم قۆناغەدا پەیوەندی بە ئامادەکارانی کتێبی شیعری ئۆکسفۆردەوە کردو دوو دیوانی چکۆڵەی شیعرەکانی خۆی بە ناوی: نۆ تەجروبە (١٩٢٨)و بیست شیعر (١٩٣٠) بڵاوکردەوە. سێیەمین دیوانی شیعری لە ساڵی ١٩٣٣ بە چاپ گەیی، و وەکو شاعیرێکی جدیو دیار جێ پێی قایم کرد.

سپندەر، وەکو ئۆدین، لە ناو ئاژاوەو ئاشوبە سیاسییە نێو نەتەوەییەکاندا کە نزیکی کارەساتی جەنگی جیهانی دووەمی دەنواند، دەخولایەوە، لە ساڵی ١٩٣٤دا لە شۆڕشی بێ ئەنجامی سوسیالیستەکان لە ڤینا، و لە ساڵی ١٩٣٧دا لە کۆنگرەی نێو دەوڵەتی نووسەران لە ئەسپانیادا بەشداری کرد، و چەند مانگێك لەوێندەر مایەوە تا پشتگیری هێزە لایەنگرەکانی سەڵتەنەت، لە جەنگی ناوخۆدا بە دەست بێنێ، لە ململانێی توندی نێوان کۆمۆنیزم و فاشیزم لە ئەوروپاش دا بە گەرمی پشتیوانی لە باڵی چەپ دەکرد، وێڕای ئەمەش بە رەوای نەدەزانی کە زیادەڕۆیی توندڕەوەکان بە هەند نەگرێت، و حورمەت و رێزی بۆ ئازادی هونەری، کردییە کارێك کە گوێڕایەڵی موتڵەقی سیستەمێك نەبێ کە شاعیرانی دەخستە خزمەتی ئامانجێن یەك حیزبی تایبەتییەوە.

شیعری سپندەر بە گشتی دەربڕی کاردانەوەی سۆزداری ئەون لە هەنبەر بێکاری، هەژاری، چەوسانەوەو بێدادی، و رەنگدانەوەی باوەڕە سیاسی و ئەخلاقییەکانین. ((ڤێنا-١٩٣٥)) شیعرێکی ئەنتی نازییە، دادگایی قازی (١٩٣٨) تراجیدیایەکی شیعری پێنج پەردەییە کە زوڵمی نازیزم وێنە دەگرێت، کاکتوسی ئاگرین (١٩٣٦) نۆڤلێك و چوار کورتە چیرۆك لەخۆ دەگرێت، رەگەزی وێرانکەر (١٩٣٥)، کتێبێکە دەربارەی رەخنە کە لەوێدا سپندەر لە وەزع و حاڵی هونەری جیمز، ییتس، ئیلیوت، ئۆدین، و ژمارەیەکی دیکە، بەرەچاو کردنی هەوڵ و تەقەلایان لە بەرانبەر لافاوو ئاڵۆزییەکانی "جیهانێکی بێ ئیمان" دەکۆڵێتەوە.

سەنتەری ئارام (١٩٣٩)، خەرابەو خەونان (١٩٤٢)و شیعرێن پێشکەشی (١٩٤٧)ش دوایەمین دیوانە شیعری ئەون، شایەدی ئەوروپایی (١٩٤٦)، راپۆرتی گەشتی نووسەرە لە ئەورووپای وێران لە هاوین و پاییزی ١٩٤٥دا. ژیاننامەکەی سپندەر بەناوی جیهان لە ناو جیهاندا (١٩٥١) لەبەر ئەو ئاماژانەی کە بۆ دۆستەکانی خۆی (ئۆدین، ئیشروود، مەك نیس، و دەی لیویس) کردویەتی، و هەروەها بە هۆی دەربڕین و نیشاندانی باوەڕی سیاسی و پەرەسەندنی فیکری نووسەرەوە دڵگیرو شایستەی خوێندنەوەیە

شاعیرانی دیکە

لە نێو شاعیرانی ئینگلیزی سەدەی بیستەمدا دەکرێت ناوی ژمارەیەکی زۆر ببرێ، کە هەندێکیان تەنیا بە یەك دیوانە شیعر ناویان دەرکردووە، بەڵام بە هۆی کەمی دەرفەتەوە تەنیا ناوی چەند شاعیرێکی ناوداریان دەبەین.

<u>رالف هۆجسن (١٨٧١- ١٩٦٢):</u>

شاعیرێکی ئینگلیزی سەردەمی جۆرج، بە شێوەیەکی گشتی کەم کار بوو. لەگەڵ ئەمەشا نامیلکە شیعرییە لیریکییەکانی: دوا تورلی (١٩٠٧)، جوانەگا، حەوا، و گۆرانی شانازی (١٩١٣) بوونە مایەی ستایشی رەخنەگران، شۆرەتی هۆجسن لە بنەرەتدا بەندە بە نارەزایی گەرمو گوری ئەو دژ بە زوڵمی بەشەر لە گیانلەبەران، و هەروەها بەندە بە شیعرە سادەکانی، شێوازی روونی، غەرابەتی لەبەر دڵانی، دڵسۆزی، و دڵبەندی بە سروشتەوە.

هوجسن هەمیشە خۆی لە باسی ژیانی تایبەتی خۆی دەدزییەوە، زانیارییەکی زۆر دەربارەی ژیانی وی لەبەر دەست دا نییە، بۆیە لە بەهاری ١٩٤٦دا کە خەڵاتی هەزار دۆلاری ساڵانەی ئەنیستیتۆی نەتەوەیی و هونەرو ئەدەبیاتی ئەمریکای درایێ، گەلێك لە شەیدایانی شیعرەکانی سەریان سورما، چونکە ئەم خەڵاتە بە بۆنەی "سەرکەوتنی بەرچاوی هونەرمەندێك، موسیقازانێك، یان نووسەرێکی بێگانەی ئاکنجی ئەمریکا" بەو دەدرێت، و زۆر کەس نەیاندەزانی هوجسن ماوەیەك ئاکنجی ئەمریکا بووە.

ئیدیت سیتول (١٨٨٧- ١٩٦٤):

خانمە شاعیرو پەخشاننووس-ی پایە بەرز بە هۆی نموونە پرشنگدارو تەجریبییەکانی سەداو وێنەپەروەری شیعرەکانییەوە ناوبانگی دەرکردووە. یەکەمین دیوانی سەرکەوتووی شیعریی: ماڵەکانی شون (١٩١٨) بوو. و پاشان شیعرە درێژو دژوارەکەی سەردەری (١٩٢٢) بڵاوبووەوە. شیعری ساڵانی جەنگی دووەمی سیتول سۆزدار، پڕ جۆش، و مەزەبی بوون. "هێشتا باران دەبارێت" کە، لە شیعرە هەر باشەکانیەتی، بیری لە خاچ دان لەگەڵ کاریگەریی بۆردومان کردنی لەندەن دا ئاوێتە دەکات، دوو کۆ شیعری دیکەی: باغەوانان و نجومگەران (١٩٥٣) و مۆسیقاو تەشریفات (١٩٦٣)یان ناوە.

ئازبیرت سیتول (١٨٩٢- ١٩٦٩):

شاعیرو پەخشاننووس، برای ئیدیت سیتول بوو. ناوبانگی ئەو زیاتر بە ژیاننامە پێنج بەرگییەکەیەوەیە کە بە دەوری تەوەری ماڵباتی خۆی، و ئینگلستانی ئەشرافی سەردەمی منداڵی و جەوانی خۆیدا دەسورێتەوە، ئەم پێنج بەرگە بەپێی ریزبەندی مێژوویی بریتین لە: دەستی چەپ! دەستی راست! (١٩٤٤)، درەختی سور (١٩٤٥)، بەیانی مەزن (١٩٤٧)، پێکەنین لە ژوورەکەی تەنیشت (١٩٤٨)و گەوهەری رەسەن (١٩٥٠). شیعرەکانی ئازبیرت کە لە کۆمەڵەی ئارگونات و جوگرنات (١٩١٩)دا کۆکراونەتەوە، تەنزئامێزو دەربارەی جەنگن.

سشڤیرل سیتول (١٨٩٤- ١٩٨٨):

برای ئیدیت و ئازبیرت سیتول، بە دیوانە شیعرێن سەدو یەك لیبوك (١٩٢٢)و ڤیانی پیرۆزو کوفرئامێز (١٩٤٠) ناوبانگی دەرکردووە. دەربارەی هونەر، بەتایبەتی مۆسیقا، و دەربارەی

سەفەر لە گۆشەنیگای هونەردۆستانیشەوە هەندێ بەرهەمی نووسیوە، دیواری زێڕین و بورجی دیدەوان (١٩٦١) کە سەفەرنامەیەکە دەربارەی وڵاتی پیرۆ، لە جوملەی ئەم بەرهەمانەیە.

دیلن توماس (١٩١٤- ١٩٥٣):

شاعیرو پەخشاننووسی ویڵزی لە ئینگلستان و ویلایەتە یەکگرتووەکاندا ناوبانگێکی هەیە، شیعرەکانی بە هۆی بەهێزی لیریکی، مۆرکی سورریالیستی، خواستنی چڕو زندوو، ڕەگەزدۆزی و نموونەی ئاڵۆزی دەنگ و ماناوە ناوبانگیان دەرکردووە، زۆربەی ئەم شیعرانە لە دڵبەندی شاعیر بەشکۆو گەورەیی پێکهاتەی ژیان، ڕوان و مردنەوە سەرچاوە دەگرن، یەکەم دیوانە شیعری توماس: هەژدە شیعر (١٩٣٤) بوو کە شێوازە خەونئامێزەکەی بووە مایەی ستایشی ڕابەرانی بزووتنەوەی مکاشەفەی نوێ(٤)، بابەتێن سەرەکی هۆزانێن ئەم دیوانە ئاوو ئاگرو خوێن و ئێسقان بوو، کۆ شیعرەکانیشی لە ساڵی ١٩٥٣دا بڵاوبووەوە.

هەوەڵین بەرهەمی پەخشانی تۆماس چەند کورتە چیرۆکێکی سورریالیستی بوو، کە لە کتێبێکدا بەناونیشانی: بەسەرهاتەکانی بازرگانی پێست (١٩٥٥) کۆکراونەتەوە. تۆماس لە دەیەی ١٩٤٠دا لە مەیدانی فیلم و فیلمنامەشدا کاری کردووە، و هەندێ بەرهەمی عەوام پەسندو گاڵتەئامێزی، بەڵام لە هەمان کاتدا بە پەخشانێکی شاعیرانە نووسی، کە گەواهی دڵبەندی زۆری ئەون بە ژیان، پۆرترێتی هونەرمەند لە پایەی سەگێکی گەنجدا (١٩٤٠) کۆمەڵە چیرۆکێکی ئەم قۆناغەی ژیانی ئەوە، کە ئەمیش لە منداڵیەتی و لاوی خۆیەوە سەرچاوە دەگرێت، (ناونیشانەکەی لە ڕۆمانەکەی جیمز جویسەوە، پۆرترێتی هونەرمەند لە پایەی لاوێکدا، وەرگیراوە).

ڕۆماننووسانی سەدەی بیستەم

جۆرج مور (١٨٥٢- ١٩٣٣):

ڕۆماننووس، شانۆنامەنووس، شاعیر، و ڕەخنەگری ئیرلەندی، لە دامەزرێنەرانی شانۆی ئەدەبی دوبلین، و نووسەری شانۆنامانی: مانگرتن لە ئارلینگتون (١٨٩٣)و چەماندنەوەی لق (١٩٠٠) بوو.

مور لە بەرهەمە چیرۆکڤانییەکانی دا لە سایەی کاریگەریی بالزاك، زولا، و فلوبیرا، لە هەوڵی داهێنانی ڕۆمانانی ڕاشکاوو واقیعی دا بوو، و لە ڕاستیدا بە ڕۆمانەکانی ڕیالیزمی هێنایە ناو ڕۆمانی ئینگلیزی. لە ڕۆمانی هاوسەری ئەکتەر (١٨٨٥)دا، کۆتایی ترسناکی ژیانی قارەمانی چیرۆکەکە کە ژنە (کە لە شەرابخۆری دا دەمرێت) ئەنجامی ڕووداوەکانی ژیانی خۆیەتی.

ڕۆمـانی: ئیسـتـرواترز (١٨٩٤)ش کـە ڕۆمـانێکی مەنشـووری مـورە چیرۆکی کیـژێکی کارەکـەری ئیرلەندییـە کـە لـە هـەوڵی گـەورە کردنـی کـوڕە بیژەکەیدایـە. ڕۆمـانی سـێ بەشـی دروود مـاڵاوایی (١٩١١- ١٩١٤)، کـە شـاکاری پەخشـانی ڕونـە، بـە دەوری تـەوەری ژیـانی خـودی نووسـەردا دەسـوڕێتەوە. ئـەم کتێبـە نمـوودە جۆراوجۆرەکـانی کەسـایەتی غـەریبی مـور، کـە لەوێـدا، هەستیاریی و بێ هەستی و ڕاشکاوی نا ئاسایی و درۆی بێ شەرمانەو زەوق و بەهرەو گەوجێتی ئاوێتەی یەکدی بوون، نیشاندەدات. هلوئیزو ئابلار (١٩٢١) ڕۆمانسێکی مێژووییە، و ئافرودیت لـە ئـولیس (١٩٣١) بەرهـەمێکی ئەفسـانەییە، و هـەردوو کتێبەکـە شـێوازێکی جـوان و دڵگیریـان هەیە.

مـور لـەواری ڕەخنـەدا، داکۆکیکـاری قوتابخانـەی ئـەمپر سیونیزم لـە نیگارکێشـی و قوتابخانـەی ناتورالیزم لە ئەدەبیاتدا بوو. لە دیوانە شیعرەکانیشی گوڵی سۆزان (١٨٧٨) بە چاپ گەییوە.

هربرت جۆرج ویڵز (١٨٦٦- ١٩٤٦):

ڕۆمـاننووس و ڕۆژنامەنووسـی زانـا لـە خێزانێکـی تـا ڕادەیـەك دەسـتکورت هاتـە دنیـاوە، بـابی بازرگانێکی بچووك و قاشۆبازێکی پیشەیی بوو. هربرت ماوەیەك لای دەرمانسازێك کاری کرد و پاشـان چـووە کـۆلیجی پاشـایەتی زانسـتی و لـەوێ دەرسـی زنـدەوەرزانی خوێنـد، پاشـان چـەند ساڵێك مامۆستایەتی کرد، و دواتر چووە دنیای ڕۆژنامەوانییەوە.

ویڵز یەکەمین نووسەری گەورەی چیرۆکی زانستییە، ناوبانگیشی لەسەر پایەی چیرۆکە زانستی، ڕۆمانە تەنزئامێز، و نووسینە مەردم پەسندەکانی دەربارەی مێژوو و زانست وەستاوە، بەهۆی لایەنگری لە سوسیالیزم، دژایەتی سەرسەختانە لەگەڵ ئیمپریالیزم و فاشیزم، باوەڕ بە یەکسانی ژن و پیـاو، لایـەنگری ڕەسـەنایەتی پەرەسـەندن، ئاوەزگـەرایی و هەقانیـەتی زانسـت-ەوە نـاوێکی پایەداری پەیدا کردووە.

ویڵـز پێشـکەوتنە تـازە زانسـتییەکانی کـرد بـە پلـۆت و نەخشـەی چیرۆکەکانی، و لـەم بارەیـەوە کارەکـەی کـەم وێنـە بـوو، لـە ڕۆمـانی زانسـتی مەکینـەی زەمـان (١٨٩٥)، چیرۆکەکە دەربـارەی مەکینەیەکە لـە زەمانـدا (نـەك لـە فـەزا) دەجولێت، و داهێنـەری مەکینەکە بـە سـەفەر لـە ئاینـدەدا دەکەوێتـە گـەڕان بـە قۆناغـەکانی گـۆڕانی ژیانـدا، لـە ڕۆمـانی: جـەنگی دنیاکانـدا (١٨٩٨)، بوونـەوەرانێك لـە مەریخـەوە بـە مەکینـەی پێشـکەوتووەوە هێـرش بـۆ گـۆی زەوی دێـنن، ڕۆمـانی یەکەمین مرۆڤ لە مانگدا (١٩٠١) نزیکەی شەست ساڵ بەر لەوەی هیچ شتێکی دەستکردی مرۆڤ تـەماس لەگـەڵ مانگـدا پەیـدا بکـات، بـڵاو بـووەوە، ویڵـز لـە ڕۆمانـە زانسـتییەکاندا ئاینـدە بـە بیانوویەك دەزانێ بۆ خستنەڕوو و چارەسەری گرفتە کۆمەڵایـەتی و سیاسییەکانی ئێستا، بۆیە دیدو بۆچوونی ئەو بەشێوەیەکی گشتی گەشبینانە دیارە، ڕۆمانانی: جەنگی دنیاکان، یەکەمین مرۆڤ لە مانگدا، پیاوی نەبینراو (١٨٩٧)و خوانی خودایان (١٩٠٤)، هەموو لەم جۆرەن.

ویڵز لە عەلـەیی بڕیـارو قـەرارادە وشك و سـواوە ئـەخلاقی و مەزەبییـەکان، بێـدادی کۆمەڵایـەتی و عەوام خەڵەتێنی سیاسی دەخەبتی. ڕۆمانە فێرکاریی و ئاوێتـە بـە تـەنزو گاڵتەبازییەکانی لەسـەر

ئەم بابەتە دەڕۆن. لە رۆمانانی کیپس (١٩٠٥)و سەربوری مستەر پالی (١٩١٠) قارەمانانی سەرەکی چیرۆك: ئارتورکیپس و مستەرپالی، کە نموونەی بەرزی کاراکتەرسازیی و وردبینیی و حەنەکبازیی و دیتنی قوڵن، لە بنچینەدا سیمای نوێ بوون، چونکە لە گۆشەنیگای چینێکی بەربڵاوەوە کە لە چاو دوور بوو، دەیانڕوانییە ژیان و کۆمەڵگە، ئەم چینە بەرینە توێژە دەستکورتەکەی چینی بۆرژوا واتە فەرمانبەران و شاگردان و دوکانداران و زەحمەتکێشان و کلۆڵان بوون. تونوبنگە (١٩٠٩)، کە گەورەترین رۆمانی رۆژو رەنگە شاکاری ویلز بێ، چیرۆکێکی کۆمەڵایەتییە کە چاو دەبڕێتە ناخی ژیانی تاکی و کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگەی ئینگلستانی ئاخروئۆخری سەدەی نۆزدەیەم وێنە دەگرێت.

ویلز کە نووسەری چیرۆکی زانستی، مێژوونووس، کۆمەڵناس، و خەباتکاری سیاسی بوو، لە بەرهەمەکانی دواتری خۆیدا پتر چاوی لە زانست و سیاسەت و کۆمەڵناسی بوو، یەکێك لە بەرهەمەکانی ئەم قۆناغەی ویلز: گولیاتی مێژوو (١٩٢٠) دەربارەی رووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی بەشەرەو سەربوری مرۆڤ لە سەرەتای پەیدا بوونەوە تا رۆژگاری ئەمڕۆ وێنەدەگرێت. ویلز لەم کتێبە تەقریبەن کلاسیکەدا بە پشتیوانی ئەم کە لە رووی مێژووییەوە جیاوازی لە نێو بەشەراندا نییە، و مێژوو بەرەنجامی کاری هەموو بەشەرە، شانازی بە شارستانیەتێکی تایبەتییەوە بە خۆ فریودانێکی پەتی دەزانێ، کولیاتی مێژوو یەکەم کتێبی ویلزە لە کۆ بەرهەمێکی سێ بەشی. دوو کتێبەکەی دی ژیانناسی (بە هاوکاری کوڕەکەی، ١٩٢٩) دەربارەی زانست و دۆزینەوانی زانستییە، و کار، سەروەت و شادمانی بەشەر (١٩٣٢) دەربارەی کۆمەڵناسییە.

ویلز باوەڕی وابوو کە پێشکەوتنە زانستییەکانی بەشەر بەگشتی زادەی پەرەسەندنی فیکریی و کۆمەڵایەتی بەشەر بووە، و ئەم باوەڕە لە کتێبە کۆمەڵناسییەکاینی ویلزدا ئاشکرایە. لە جوملەی ئەم جۆرە بەرهەمانەی ویلز: پێشبینیەکان (١٩٠١) کتێبێکە دەربارەی پرەنسیپە هونەرییەکانی کۆمەڵناسی و پێشبینی کردنی بونیادی کۆمەڵایەتی جیهانی ئایندە، یوتوپیای نوێ (١٩٠٥) دەربارەی رێگەکانی دەرمانی کۆمەڵگەیە، کە باوەڕ بە پاراستن و رەچاوکردنی بەرژەوەندی هەموو میللەتان، سوسیالیزم، و پێشکەوتن و بەکارهێنانی دروستی زانست لە خۆ دەگرێت، و بەشەرانی وەك خودا (١٩٢٥) ئەمیش چیرۆکێکە دەربارەی جیهانی ئایدیالی.

ویلز کە دڵبەندی سوسیالیزم بوو و لە گەنجایەتیدا ئەندامی فابیان – Fabian بوو، ئاقیبەت وازی لێ هینا، چونکە ئەم ئەنجوومەنە کە لە ئاخرو ئۆخری سەدەی نۆزدەیەم دا بە هیمەتی سوسیالیستانی وەك برناردشۆ دامەزرا بوو، لایەنگری جۆرە سوسیالیزمێکی محافەزەکارانەو ریفۆرمخوازو باوەڕی بە پێشکەوتنی بەرە بەرە بوو، نەك بە شۆڕش و گۆڕانکاری هەنووکەیی، ویلز ئەم شێوەیەی پەسند نەدەکرد، ئەویش باوەڕی بە ریفۆرم و گۆڕانی بەرە بەرە هەبوو، بەڵام تەربێت و پەروەردەی بە فاکتەری بنچینەیی ناکۆکییە کۆمەڵایەتییەکان دەزانی. بە باوەڕی ئەو بەشەر چەند هوشیارترو زاناتر بن، یەکێتی و هەڤبەندی تیرەی بەشەریش لەگێن تر دەبێ.

ئارنولد بنت (١٨٦٧- ١٩٣١):

رۆمـاننووس، شـانۆنامەنووس، و رۆژنامەنووسـێکی ریالیسـتی بـوو. بنـت بـە جووتـە رۆمـانی دڵگیری: حیکایەتی پیرەژنان (١٩٠٨)و کلای هەنگەر (١٩١٠) ناوی دەرکـردووە، کـە هـەردووکیان لە ناوچەی پیشەسازی ئینگلستان (لـە ستافورد شـایری باشوور) روو دەدەن، ئـەم ناوچـەیە کـە زاگەی نووسەرە، لە رۆمانەکانی ئەودا ناوی پێند شاری لێ دەنرێت، رۆمانی بەهێز، راستگۆیانە، و خـەمناکی حیکایـەتی پیرەژنـان، توێژینـەوەی ژینگـەی ژیـانو گـۆڕانی ژیـانو کەسـایەتی دوو خوشکە کە لە برسلی دا، یەکێکە لە پێنج شارەکە، گەورە دەبن، زەماوەند دەکەن، و دەمرن، و ئەم جووتـە خوشـکە لـە راستیا منـداڵی زەمانـەن، و ژیـانی رۆژانـەی ئێمـەش، لـە رووی زەمانـەوە، رێك بەو شێوەیەیە، لەو رۆمانانەی دی کە دەربارەی پێنج شارن، دەکرێ ناوی: هیلـدا لیسـوەیس (١٩١١)، ئەم جمکانە (١٩١٥)، رایسیمەن ستپس (١٩٢٣)و کۆشکی پاشایەتی (١٩٣٠) ببرێت، کە ژیان لە هەلومەرجی خەمناکی ناوچەی پیشەسازی دەگرن. بنت کە لـە سـایەی کاریگـەریی زۆلادا بـوو لـەم رۆمانـە ناتورالیزمیانـەدا، ئـەوە نیشـادەدات کـە قارەمـانی چیرۆکەکانی زادەی ژینگـەی خۆیانن.

بنـت، لـە کورتـە چیرۆکەکانیشـی دا ژیـانی خـەمینی پێـنج شـارەکە بـە وەسـفی ورد وێنـەدەگرێت، هەڵبژاردەی ئەم چیرۆکانە لە دوو کۆ چیرۆکی: چیرۆکی پێنج شار (١٩٠٥) و گابازی پێـنج شـاردا (١٩١٢) کۆکراونەتەوە.

تایبەتمەندییە دیارەکانی رۆمانەکانی بنت بریتییە لە نمایشی تێپەڕبوونی زەمان، وەسـفی وردی ژیـانی رۆژانـە بـە شـێوەیەکی خـەمناك بـەڵام نـا رۆمـانتیکی، و رەسمکردنـی خەمخۆرانـەی وێنـەی ژنـان، و دوا گوتـە، بنـت کـە رۆژنامەنووسـێکی سـەرکەوتوو بـوو، مامۆسـتایانە رۆژنامەنووسـی بـە رۆماننووسی ئاوێتە کرد.

جۆن گالزورتی (١٨٦٧- ١٩٣٣):

لـە ماڵبـاتێکی قەیمـەی توێـژی بـاڵای چینی بـۆرژوا لـە دایـك بـوو. مـاڤ لـە ئۆکسـفۆرد خوێنـدو لـە ساڵی ١٨٩٤دا دەستی بە سەفەرو گەڕان کرد. لەم سەفەرانەدا ئاشنایەتی لەگەڵ جۆزیف کـۆنرادا پەیدا کرد، بیری پارێزەری لە مێشکی دەرکردو روویکردە ئەدەبیات. لە سەرەتادا، کە زۆر لـە ژێـر کاریگەریی تورگینیف دابوو، چـەند کورتـە چیرۆكو رۆمـانی بـەناوی خـوازراوی جـۆن سینجون-ەوە نووسـی. گـالزورتی لـەم بەرهەمانـەدا هێرشـی کـردە سـەر کـورتبینی و ریاکاریی ماڵباتـە زۆر دەوڵەمەنـدەکانی چـینی بـۆرژوای ئینگلسـتانی سـەردەمی ڤیکتۆریـا، و کەوتـە داکـۆکی لـە هونەرمەندان، شۆڕشگێڕان، و قوربانیانی بێدادییەکان. بەرەبەرە بەبڵاوکردنەوەی رۆمـانی پیـاوی موڵکـدار (١٩٠٦)و شـانۆنامەی سـەندوقی زیـوین (١٩٠٩) هـەنگاوی نایـە نـاو قۆنـاغی پێگەیشتنەوە.

بـەناوبانگترین بەرهـەمی گـالزورتی زنجیرە رۆمانێکیـەتی بـە نـاوی "فورسـایت سـاگا" (١٩٠٦- ١٩٢٢)، کە نووسینیان عومرێکی خایاند، ئەم رۆمانانە دەربارەی شـەرحی ژیـانی ماڵباتێکـە بـە

ناوی فورسایت، کە رەمزو نموونەی چینی ماڵدۆستو دنیادارە، گالزورتی چیرۆکی ئەم ماڵباتەی لە سێ بەشدا، و هەر بەشەی لە سێ پاژدا، گێڕاوەتەوە. بەشی یەکەم بریتییە لە سێ رۆمانی: پیاوی موڵکدار (١٩٠٦)، لە دادگادا (١٩٢٠)و رزگاری (١٩٢١)، بەشی دووەم کە کۆمیدیای مۆدرینی (١٩٢٩)ی ناوە، بریتییە لە سێ رۆمانی: مەیمونی سپی، مراکی زیوین، و گۆڕانی قو،و بەشی سێیەم رۆمانی سێ بەشی کۆتایی فەسڵ (١٩٣٣) دەگرێتەوە.
گالزورتی لەم زنجیرە رۆمانەدا دژی توێژی باڵای چینی بۆرژوا، کە تەنانەت ژنەکانی خۆیانیش بە بەشێك لە موڵكو ماڵەکانیان حەساو دەکەن، دەوەستێو هێرش دەکاتە سەر لاوازیو لافو گەزافیان، و هاوسۆزی دەگەڵ قوربانیانی ئەم چینەدا دەکات.
لە شانۆنامەکانی گالزورتی دا مەسەلە جۆراوجۆرە کۆمەڵایەتییەکان بە دیدێکی ریالیزمی و تەنز ئامێز شیدەکرێتەوە. لەوانە شانۆنامەی: کۆشش (١٩٠٩) بە دەوری تەوەری ململانێیەکی نێوان کرێکارانو خودانکاراندا لە ژینگەیەکی پیشەسازیدا دەسوڕێتەوە، و وەفادارییەکان (١٩٢٢) دەربارەی گیروگرفتی جیاوازیی نەژادییە.
شۆرەتی گالزورتی دەگەڕێتەوە بۆ وێنەگرتنی ژیانی چینی باڵای بەریتانیاو تەنزە کۆمەڵایەتییەکانی، بە بۆنەی ئەو بەرهەمانەوە کە لەم وارەدا هەیەتی، خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی ١٩٣٢ی وەرگرتووە.

ویلیام سومرست موام (١٨٧٤- ١٩٦٥):

نووسەری رۆمان، شانۆنامەو چیرۆکی کورت، لە منداڵیدا باوکی لە دەست داو کەوتە بەر دەستی مامی کە کەشیشی گوندێك بوو. لە ژینگەی مەزەبی گوندەکەدا گەورە بوو و خوێندی. پاشان لە قوتابخانەی سەڵتەنەتی درێژەی بە خوێندنەکەی دا، پاش تەواوکردنی قۆناغی قوتابخانە، چوو بۆ ئەڵمانیا و دوو ساڵیش لە زانستگەی هایدلبرگ خوێندی. پاش گەڕانەوەی بۆ ئینگلستان بە هاندانی مامی لە زانکۆی پزیشکیی سەنت تومس-ی لەندەن دەرسی پزیشکیی خوێندو بوو بە دکتۆر، بەڵام دەس بەرداری دکتۆری بوو و نووسەری کرد بە پیشە.
یەکەمین رۆمانی موام، لیزای لامبتی (١٨٩٧) بوو کە بیرەوەری رۆژانی خوێندنی ئەو بوو لە نەخۆشخانەیەکی گەڕەکی لامبت، تاخی کرێکارانی لەندەن، موام لەم نەخۆشخانەیەدا لە نزیکەوە ئاشنای کرێکاران و زەحمەتکێشان بوو، و بە هەموو بوونی هەستی بە دەست کورتی، نەخۆشی، دەردو ئازار، برسێتیو مەینەتیان کردبوو، ئەم رۆمانەی ئەویش، چیرۆکی ڤیانو ژیانی کیژۆڵەیەکی ئاکنجی هەمان گەڕەکی مەینەتبار دەگێڕێتەوە، چیرۆکەکە کە بەگوێرەی رێبازی ناتورالیزم نووسراوە سەر رێژە لە وەسفی وردی ژیانی خەمناکی کرێکارێك، هەژاریو سەختیو نەخۆشییە بەدەنیو روحییەکان. ئەم رۆمانە کە پەردەی لە رووی گەندەڵیو بێدادی کۆمەڵگەی محافەزەکاری ئینگلستان هەڵدەدایەوە، لە کاتی بڵاوبوونەوەیدا هەرایەکی نایەوە، چونکە لەگەڵ دابو نەریتی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەو رۆژگارەدا ناساز بوو، رۆمانی دووەمی موام: خانم کرادوك (١٩٠٢)، سەروکاری دەگەڵ مەسەلە سێکسییەکاندایەو لە ریزی پێشەوەی ئەو نووسەرانەیە کە

بە پێچەوانەی داب و نەریتی ئینگلیزان، بێ پەروا مامەڵەی لەگەڵ مەسەلە سێکسییەکاندا کردووە، جادوگەر (١٩٠٨)، سێیەم رۆمانی موام بە دەوری تەوەری ژیانی ئالیستەرکراولی (١٨٧٥- ١٩٤٧)، ی شاعیرو نووسەری ئینگلیزی و کتێبەکانی لە مەیدانی جادوو و نهێنی غەیبیدا، دەسوڕێتەوە، باشترین رۆمانی موام، ئەسارەتی بەشەری (١٩١٥)یە کە بەشی یەکەمی کەم دابێژێك ژیاننامەی خودی خۆیەتی، قارەمانی چیرۆکەکە ناوی فیلیپ کرییە، و لاوێکی هەتیوی شەلە، هەستیارو بە بەهرەیە کە لە ماڵی پورو مامە دڵڕەقەکەی خۆی گەورە دەبێت، و نووسەر هەوڵی لاوەکە لە رای خویبوون، پەرەسەندنی فیکری، و ئارەزووی بە هونەرمەند بوونی وەسف دەکات.

هەیڤ و شەش پینس (١٩١٩)، رۆمانێکە کە بە ئیلهامی ژیانی پول گۆگان (١٨٤٨- ١٩٠٣)ی شێوەکاری فەرەنسی نووسراوە، رۆمانێکی مەنشووری دیکەی موام، دەمی کێرد (١٩٤٤)ـە، سەربوری پیاوێکی دنیا پەرستە کە دەچێتە سەر ئاینی هیندویزم، ئەشندەن، یا ماموری بەریتانیا (١٩٢٩)، رۆمانێکە لەسەر ئەزموونەکانی نووسەر کە لە جەنگی جیهانی یەکەمدا وەکو خەفیە بۆ روسیا رۆییشت، ئەم رۆمانە لە ریزی پێشەوەی ئەو چیرۆکانەیە کە دەربارەی ماموریەتی نهێنی و جاسوسی نووسراون، لە رۆمانەکانی دیکەی موام: تەنگانە (١٩٣٢)و شانۆ (١٩٣٧)، شایستەی خوێندنەوەن.

موام لە ساڵی ١٩٠٤ـەوە دەستی بە گەڕان و سیاحەت کردو کەوتە گەشت و گوزار بە ئەوروپاو ئەمریکادا، پاشان چوو بۆ رۆژهەڵاتی دووریش و سەفەری چین و ئەندونیسیاو مالیزی کرد، ئەم سەفەرانە بوونە ئیلهامبەخشی ئەو لە نووسین و داهێنانی چیرۆکانێکدا کە رووداوەکانیان لە ولاتانی رۆژهەڵاتی یا ولاتانی رۆژئاواییدا روو دەدەن، ئەم چیرۆکانە لە راستیدا کۆمەڵێك لێکۆڵینەوەن دەربارەی ژن و ژنخوازی و تێکەڵاوبوونی نەژادانی جیاواز، جیاوازی چینایەتی، و کاریگەریی ئاووهەوا، لەسەر سپی پێستان، لە نێو ئەم کورتە چیرۆکانە: "خانم تومپسون"و "درەختی کازوارینا" ناوبانگێکی پایەداریان دەرکردووە. بایەخی ئەم چیرۆکانە پتر لە شێوەو تەکنیکدایە.

موام وەکو شانۆنامەنووسیش سیمایەکی پرشنگدارە، لە نێو شانۆنامە تەنزئامێز، نائومێدانە، و تەواو مەردمییەکانیدا: بازنە (١٩٢١)و لەمەچێتران (١٩٢٣) دڵگیرو جوانن.

بەرهەمێکی گەورەی دیکەی موام: گەورە رۆماننووسان و رۆمانەکانیان (١٩٥٥)ـە، کۆمەڵە بەرهەمێکە دەربارەی دە رۆمانی گەورە.

<u>گیلبرت کیت چیسترتن (١٨٧٤- ١٩٣٦):</u>

رۆماننووس، رۆژنامەنووس، گوتارنووس، شاعیر، و رەخنەگری پڕ بەرهەم، لە لەندەن هاتە دنیاوە، لە قوتابخانەی سنت پل و کینگز کولیج دەرسی خوێندووە. ماوەیەکی کورتیش دەورەی فێربوونی هونەری بینی و پاشان هەندێ لە کتێبەکانی خۆی وێنەدار کرد، لە ساڵی ١٩٢٢دا

ئاینی کاتولیکی رومی قەبوڵ کردو چەندین نامەو کتێبانی داکۆکی لەم مەزهەبەو گۆشەنیگا سیاسی و محافەزەکارانەکانی خۆی نووسی.

هەمە جۆری بەرهەمەکانی چیسترتن مایەی سەرسامییە. لە راستیدا لە هەموو مەیدانێکدا قەڵەمی تاوداوە، گوتارەکانی وەك "داکۆکیکار" (١٩٠٢)، زندوو زیرەکانەن، شیعرەکانی، "لیپانتو-١٩١١"و "بەیتی کۆشکی سپی- ١٩١٥" جوانو تەڕی زەوقن، رۆمانەکانی وەك، ئەو پیاوەی کە پێنج شەمە بوو (١٩٠٨)، هـزرە جدییەکان بە شێوەیەکی خەیاڵیانە وێنە دەگرن، و هەر ئەم رۆمانە حیکایەتێکی تەنزئامێزە دەربارەی ئەنارشیستان، جاسوسان، و خەفێیان، چیسترتن کە نووسەرێکی نەریتگەرا بوو و ستایشی سەردەمی ڤیکتۆریای دەکرد، مێژووی بایەخداری: سەردەمی ڤیکتۆریا لە ئەدەبیات دا (١٩١٣) نووسی، لە واری فەلسەفەو مەزهەبیشدا چەند کتێبێکی شایستەی خوێندنەوەی هەیە کە باشترینیان: سونەتگەرایی (١٩٠٨) و دنیا چی لێدێ (١٩١٠) یان ناوە، چیسترتن لە واری رەخنەی ئەدەبیشدا چەند بەرهەمێکی دەربارەی براونینگ (١٩٠٣)، دیکنز (١٩٠٦) و شۆ (١٩٠٨) لە دوای خۆی بە جێهێشتووە. سەرباری ئەمەش، زنجیرە رۆمانێکی پۆلیسیشی نووسیوە کە یەکەمینیان: بێ تاوانی بابە براون (١٩١١)ـە،

جیمز جویس (١٨٨٢- ١٩٤١):

نووسەری رۆمانو کورتە چیرۆك و شاعیری ئیرلەندی، لە دوبلین چاوی بە دنیا هەڵێنا، بابی فەرمانبەری دەوڵەتو دایکی ژنێکی دیندار بوو. لە قوتابخانە یەسوعییەکاندا خوێندویەتی، و بە تەواوەتی فێری ئامۆژگارییەکانی کاتولیکەکانو چەند زمانێك بوو.

لە ساڵی ١٩٠٢دا، لە تەمەنی بیست ساڵیدا، دوبلینی بەجێ هێشتو باقی تەمەنی بە خوایشتی خۆی لە دوورە وڵاتیدا، لەپاریسو رۆم و زوریخ بەسەر برد، وێڕای ئەمەش، ئەو دنیایەی کە لێی هەڵاتبوو، بوو بە ماكو مەیدانی بەرهەمەکانی.

جویس هەموو تەمەنی هەر شەیدای مۆسیقا بوو و لە هەموو تەمەنیا هەر ستایشی ئیبسنی کرد. تەنانەت زمانی نەرویجی فێر بوو تا بەرهەمەکانی ئیبسن بە زمانی زگماکی خۆی بخوێنێتەوە. یەکەمین بەرهەمیشی گوتارێك بوو بەناوی "دراما نوێیەکانی ئیبسن" کە لە ساڵی ١٩٠٠دا لە یەکێك لە گۆڤارەکاندا بڵاوی کردەوە.

تاقە شانۆنامەی جۆیس: دوورخراوەکان (١٩١٨) پتر لایەنی ئوتوبیوگرافی هەیە، ئەم شانۆنامە ناتورالیزمییە کە کاریگەریی ئیبسن بەسەر نووسەرەوە نیشاندەدات، غەریبی و نامۆیی هونەرمەند سەبارەت بەکۆمەڵگە وێنە دەگرێت.

شۆرەتو ئیحتوباری جویس لەسەر پایەی چوار بەرهەمی چیرۆکڤانی ئەو بە ناوانی: دوبلینییەکان (١٩١٤)، وێنەی هونەرمەند لە پایەی پیاوێکی گەنجدا (١٩١٦)، ئولیس (١٩٢٢)و بێداری فینیگانەکان (١٩٣٩) وەستاوە. ئەم چوار کتێبە گۆڕانی ژیانو گۆشەنیگای نووسەر لە رۆژانی هەژاری قوتابخانەوە تا کۆتایی قۆناغی دوورە وڵاتی دوورو درێژی ئەو ئاشکرا دەکات، و

پێشکەوتنی شێوازی ئەو لە ناتوراليزمی راستەوخۆو روونەوە تا سەمبوليزمی ئاڵۆز بە تەم‌و مژ وێنە دەگرێت.

دوبلینییەکان:
کۆمەڵە کورتە چیرۆکێکە، کە تا دە ساڵ هیچ وەشانکارێك ئامادەی چاپ کردنی نەبوو، و کاتێ بڵاوش بووەوە، چونکە ئاماژەی بۆ ناوی راستەقینەی هەندێ لە دوبلینییەکان تێدا بوو، زۆر بە توندی کەوتە بەر هێرش. جویس لەم کۆمەڵە چیرۆکەدا بە باسی رووداوەکانی منداڵی، گەنجی، و کامڵی، و ژیانی کۆمەڵایەتی دوبلینییەکان، وێنەیەکی ئەو دنیا نەزۆکەی کە لێی یاخی بوو بوو و لێی هەڵاتبوو، گرتووە، لە راستیدا، ئەو لەم کتێبەدا ژیانی نوێنەرانی هاوشاری و هاووڵاتیانی دوبلین، کە لە جیهانێکی نزم‌و پیسدا دەجولێن، دەخاتە بەر وردەبینی لێکۆڵینەوەوە.

وێنەی هونەرمەند لە پایەی پیاوێکی گەنجدا:
یەکەمین رۆمانی جویسە، و تەقریبەن ژياننامەی خۆیەتی، نووسەر لەم کتێبەدا رۆژانی منداڵیەتی، قۆناغی خوێندن، لاوی، و سەرەتای ساڵانی کامڵبوونی ستیفن دیدالوس دەگێڕێتەوە. هوشیاری زۆری دیدالوس لە پایەی هونەرمەندێکدا وای لێدەکات تا روو لە حەقارەت‌و بچووکی و کورت بینی ئەو دنیایەی کە تیای دەژی، و لە پەیوەندییانی خانەوادەیی، لە نەتەوە پەروەری، و مەزەبی کاتولیك وەربگێڕێت. سەرەنجام نووسەریی دەکات بە پیشەو، و لە ئان‌و ساتی بەجێهێشتنی دوبلین دایە بەرەو پاریس کە رۆمانەکە کۆتایی دێت.

ئولیس:
شاکاری جویس، گەورەترین ئەزموونی ئەدەبی سەدەی بیستەم، و بە گوتەی تی. ئیس، ئیلیوت گەورەترین بەرهەمی خەیاڵی رۆژگاری مەیە بە زمانی ئینگلیزی، ئەم رۆمانە ئاوێتەیەکە لە ریالیزم‌و خەیاڵ‌و سەرڕێژە لە وێنەی خەیاڵ ئەنگێزی کۆمەڵایەتی، دەروونی، خەمناك‌و کۆمێدی، رووداوەکانی چیرۆکەکە لە چوار سەد هەزار وشەدا، تەنیا یەك رۆژی ئاسایی "١٦ی حوزەیرانی ١٩٠٤" لە ژیانی سێ قارەمانی سەرەکی رۆمانەکە: لیوپولدبلوم، مولیی هاوسەری، و ستیفن دیدالوس لە خۆ دەگرێت، مەیدانی رووداوانی چیرۆکەکە دوبلینە، و بابەتەکەی هەڵسوکەوتی بنیادەمێکی رۆژگاری ئەمڕۆیە، لە بەیانییەوە تانیوەشەو: هەستان لە خەو، بەڕێکردنی جەنازە، چوون بۆ نووسینگەی رۆژنامەو کتێبخانەو مەیفرۆشخانە، پیاسەی رەخی دەریا، گەڕانێك بە گەڕەکی سۆزانیاندا، و سەرەنجام گەڕانەوە بۆ ناو جێگە، پلۆتی چیرۆکەکە هاوشێوەی ئۆدیسەی هومەرە، لیوپولد بلوم کە جولەکەیەکی چاوچنۆك، خۆپەرست و ترسنۆکە، ئولیسی قارەمانی ئودیسە وەبیر دێنێتەوە، و هەڵس‌وکەوتی یەك رۆژەی ئەو رەمزو نموونەیەکی سەرگەردانی نۆزدە ساڵەی ئولیسە، خانم مولی بلومی هەرزەو شەهوەتپەرست، هەر پنلوپی هاوسەری ئولیسەو ستیفن دیدالوس-ش لە راستیا تلماکۆسی کوڕی ئولیسە.

رەخنەگران دەربارەی ئولیس گوتویانە کە بۆ تێگەیشتن لێی بەلای کەمەوە دەبێ لە ئیلاهیاتی کاتولیکی رۆمی، مێژووی بیدعەتەکان، ئەفسانانی ئیرلەندی، مێژووی ئەوروپا، ئەفسانان، ستێران، عیبری، لاتینی، و زمان و زاراوەی کێوەلی و قەرەجان شارەزابی، نێوەرۆکی بنچینەیی رۆمانەکە، واتە تاراوگە، هەمیشە جویسی بە خۆیەوە مژول دەکرد، دوو قارەمانی سەرەکی رۆمانەکە، ستیفن و بلوم-ش لە ماڵ و وڵات و مەزەبیان دوور خراونەتەوە، ستیفن بە هۆی ئەوەی کە رووی لە دایکی روو لە مردنی، و بە مانایەکی فراوانتر لە ئیرلەندە، وەرگێڕاوە، و بلوم لەبەرە ئەوەی کە چووەتە سەر ئاینی جولەکە، بلوم لەلایەکەوە نموونەی ئینسانیەتە، چونکە لە جسوجۆی هەلومەرجی ئایدیالی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئەخلاقی دایە، و حاڵبوکی ستیفن لە دووی بەها مەعنەوی و سۆزدارییەکاندایە.

<u>بێداری فینیگانەکان:</u>

دواین و شۆڕشگێڕانەترین رۆمانی جویسە، پەخشانە شیعرێکە دەربارەی ژیان و دنیای خەون و، لاشعوری فەردی و جەمی. جویس لەم رۆمانەدا هەوڵدەدات تا وێنە سەیرو بێ شێوە زەینییەکانی خۆی بە وشەو رستەی بێ فۆرم و شێوە، و بە زمانی پەرەسەندوو، و دەستکردی خۆی وێنەبگرێت، لە راستیا، زمانی چیرۆکەکە سەرڕێژە لە رەگەزدۆزی، گەمەی جۆراوجۆراو بە وشەو فۆنەتیك و بەکارهێنانی زمانانی بێگانە، و جویس ئامارژەێن ئەدەبی و مێژوویی و فەلسەفی، ناوی کەسان و شوێنانی دوبلینی، زمانی عامیانە، هەندێ دەستەواژەی رۆژنامەکان و گۆرانی و سترانێن بازاڕی، زاراوەێن هونەری و وەرزشی، و ئەو جۆرە شتانە ئاوێتەی یەکدی دەکات و بە کۆمەکی هەمان زمانی ئاڵۆزو هێماو ئامارژە بێ شومارانە، چیرۆکی بنەڕەتی و تارادەیەك بە تەمتومانی کتێبەکە بەسەر لەبەری ئەزمونانی مێژوویی، و سایکۆلۆژی، مەزەبی و هونەری تیرەی بەشەرەوە گرێ دەدات. لەبەر ئەمە، تێگەیشتنی ئەم رۆمانە، کە نووسینی هەڤدە ساڵی (١٩٢٢- ١٩٣٩) خایاند، زۆر ئەستەمە. شا قارەمانی چیرۆکەکە ئیرویکەری ناوە، پیاوێکی میانە ساڵە، ئیرلەندییەکی ئەسکەندەناڤی نەژادو پروتستان مەزەبە، کە لە دوبلیندا مەیخانەدارە.

جویس، لە رۆماننووسیدا، نووسەرێکی غەریب، خودان بەهرەو بلیمەتێکی سەیر، و داهێنەری بیدعەتانی شۆڕشگێڕانەیە لە رۆماننووسیدا، شێوەی جۆراو جۆری گێڕانەوەی زهنی، هەروەها مەنەلۆگ-ی دەروونی، و شەپۆلی هۆش-ی (لە جووتە رۆمانی ئولیس، و بێداری فینیگانەکاندا) گەیاندە لوتکەی کەماڵ و پوختەیی، شۆرەتی ئەویش تا رادەیەك دەگەڕێتەوە بۆ بەکارهێنان و سوود وەرگرتن لەم شێوە تەجریبی و نەقلیانە، زمانی بێ وێنەی ئاوێتە لە وشان، رەگەزدۆزی، و تۆڕێك لە هێماو ئامارژەێن ئاڵۆزو ئەو رەمزانەی کە لە ئەفسانان و مێژوو و ئەدەبیاتەوە وەری گرتووە، هەروەها دەگەڕێتەوە بۆ وێنەگرتن و وەسفی وردی ژیانی دوبلینییەکان.

لیهاتوویی نائاسایی ئەو لە وردکردنەوە دەروونی و بەهرەو توانای نوکتەبازی دایە، بەشێوەیەکی گشتی جویس ئاوێتەیەکە لە شاعیرێك و فانتازی نووسێك.

ڤیرجینیا وولف (١٨٨٢- ١٩٤١):

رۆماننووس، رەخنەگر، و گوتارنووسی بەرجەستەو بە زەوق، لە خێزانێك كە بنكەی ئەدەبو زانست بوو چاوی بە دنیا هەڵێنا، لیسلی ستیفنی (١٨٣٢- ١٩٠٤)ی بابی، پیاوێكی ئەدیب، و لیونار وولفی (١٨٨٠- ١٩٦٩)ی هاوسەری خاوەنی چەند كتێبێكی سیاسیو ئابووری بوو.

ڤیرجینیا وولف خزمایەتی لەگەڵ گەورەماڵباتانی وەك چارلز داروین، سیموندز، لیتن ستراچی، و جیمز راسل لوول (باپیرەی) هەبوو. ئەندامی ئەنجوومەنی نووسەران، هونەرمەندان، و فەیلەسوفانی ناسراو بە گروپی بلومز بوری-ش بوو، كە ناودارانی وەك لیتن ستراچی، ئیدوارد مورگان فۆرستەر، روجەر فری (١٨٦٦- ١٩٣٤)ی رەخنەگری هونەریو نیگاركێشی ئینگلیز، و برتراند راسلی لە خۆ دەگرت.

رۆمانەكانی وولف بە نموونەی بەرزی شێوەی مەنەلۆگی دەروونیو شەپۆلی هۆش لە چیرۆكنووسیدا دەژمێردرێن، دوو رۆمانی هەوەڵی ئەو: سەفەری دوور (١٩١٥)و شەوو رۆژ (١٩١٩) تا رادەیەك تەقلیدیو واقیعین. ژوورەكەی جاكوب (١٩٢٢)، سەرەتای زنجیرە رۆمانە رەسەنو پرشنگدارەكانی وولف بوو. رۆمانێكی دیكەی ئەم زنجیرەیە، خانم دا لووەی (١٩٢٥)یە، رووداوەكانی یەك رۆژی ئاسایی ژیانی ژنێكی ئینگلیز وێنەدەگرێت. بەرەو فانۆسی دەریایی (١٩٢٧)، كە باشترین رۆمانی ئەوە، بە شێوەیەكی شەپۆلی هۆشو سەمبولیك، لە چوارچێوەی كورتە سكێچێكدا، بەڵام لە پانتایی هاماجو سۆزێكی دەولەمەندا، ئەندێشەو ژیانی سات بە ساتی قارەمانانی رۆمانەكە دەگێڕێتەوە. وولف لەم شاكارەدا، هەم لە مەیدانی سوود وەرگرتن لە زەمانو هەم لە بونیادی دوو ئاستی گێڕانەوەی پەخشانی و رەمزییەتی شیعریدا، دەستی داوەتە ئەزموونێكی گەورە. بەرەو فانۆسی دەریایی كە زیاتر پەخشانە شیعرە تا رۆمانیكی ئاسایی بێ، لە راستیدا شرۆڤەیەكە دەربارەی زەمانو مردنو دەوامی هونەر، ئورلاندو (١٩٢٨) رۆمانێكی جیاوازی دیكەی وولفە، ژیاننامەی خەیاڵی شاعیرێكە بە هەمان ناو، كە نووسەر تیایدا بەدیدێكی تەنزئامێزەوە مێژووی كۆمەڵایەتی سەردەمی ئەم شاعیرە شیدەكاتەوە، شەپۆلان (١٩٣١) نموونەیەكی باشی شیكردنەوەی جەرەیانو رەوتی هزرە لە بری جەرەیانو رەوتی واقیع، وولف لەم رۆمانە یەجگار رەسەنو شاعیرانەیەدا، هەمدیس بەشێوەی شەپۆلی هۆشو مەنەلۆگی دەروونی، خوو خدەو ژیانو پەیوەندییانی شەش كەسایەتی وەسف دەكات. ساڵان (١٩٣٧)، رۆمانێكی تەقلیدی تری وولفە، واریقاتی ماڵباتێكی ئینگلیزە لە ساڵی ١٨٨٠ـەوە تا زەمانی دانانی كتێبەكە. دوا رۆمانی وولف بەناوی نێوان پەردەكان (١٩٤١) نمایشێكە لە مێژووی ئینگلستان و كاریگەریی بەسەر بینەرانەوە.

وولف هەندێ كورتە چیرۆكی دڵگیریشی لە پاش بەجێ ماوە، كە باشترینیان لە كۆمەڵێكدا بەناوی دوو شەممە یان سێ شەممە(١٩٢١) كۆكراوەتەوە. وولف نووسەری هەندێ گوتارانیشە لەواری رەخنەی ئەدەبیو بابەتانی دیكە.

"مستەر بنتو خانم براون- ١٩٢٤)، وتارێکی ڕەخنەییە دەربارەی سیٚ ڕۆماننووسی ناتۆرالیست (ئارنولد بنت، گالزورتی، و ویلز)، و "ژوورێك بۆ خۆ- ١٩٢٩" گوتارێکی دیکەیە دەربارەی وەزعی ژنانو گیروگرفتی ژنێکی هونەرمەند.
وولف باوەڕی وابوو کە ئەرکی ڕۆماننووسە کە بە ڕەهاکردنی ئەوەی سەبارەت بە "ئاگایی" بێگانەیە خودی ژیان تۆمار بکات. ئەو بە خۆی لە ڕۆماننووسیدا ئەزموونگەرو داهێنەرەو لە بەکار هێنانی شێوەی مەنەلۆگی دەروونیو شەپۆلی هۆشدا زۆر لێهاتوو و کارامەیە.
ڕۆمانەکانیشی بە چۆنیەتی شاعیرانەو ڕەمزیانە، ناسکیو هەستیاریی شێوە دەربڕینی شیکاری و سایکولۆجی، و تیمەی مێژوویی و ئەدەبی بەناوبانگن، مەیدانی گەلەك لەم ڕۆمانانە لەندەنە کە تەمەنی نووسەر لەوێندەر بوری، و سەرەنجام، لە هەمان شاردا خۆی لە ڕوباردا خنکاند.

<u>ئیدوارد مورگان فورستەر (١٨٧٩- ١٩٧٠):</u>
نووسەری ڕۆمان، کورتە چیرۆكو گوتار بوو، پاش تەواو کردنی خوێندنی قوتابخانەیی، لە ساڵی ١٨٩٧دا چووە کینگز کولیجی کەمبریج، تەمەنێك لەگەڵیا مایەوە، فورستەر لە کەمبریجو لەندەن ئولفەتێکی بە گروپی بلومز بورییەوە گرت، سەفەری ئەوروپاو هندیشی کرد، و ماوەیەکی لە ئەسکەندەریە گوزەراند.
یەکەمین ڕۆمانی فۆرستەر، ئەو شوێنەی کە فریشتەکان لە هەنگاونان دەترسن (١٩٠٥)ـە، مەیدانی سەرەکی ئەم ڕۆمانە ئیتاڵیایە، و ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە کاریگەریی کەلتووری زۆر جیاوازی ئەو وڵاتە لەسەر کەسایەتی بەریتانیاییەکان، ژوورێك بە دیمەنێکەوە (١٩٠٨) ڕۆمانێکی تری فورستەرە، ئەمیش لە ئیتاڵیادا ڕوو دەدات، ناوەڕۆکەکەی بریتییە لە کاریگەریی دابو نەریتو کرداری ئیتاڵیاییەکان بەسەر ئینگلیزانی چینی بۆرژواوە، درێژترین سەفەر (١٩٠٧)، سێیەمین ڕۆمانی فۆرستەرە، بەدەوری تەوەری ژیانی فیکری و کۆمەڵایەتی خوێندکارانی کەمبریج دا دەسووڕێتەوە. گوزەرێك بە هندا (١٩٢٤) شاکاری فۆرستەرە، ڕۆمانێکی تەنزئامێزە کە هەندیٚ لە خەڵکی توێژی بۆرژوای ئینگلیز لە نێو بێگانانی ڕۆژهەڵاتی دووردا وێنە دەگرێت، بە گوتەیەکی وردتر، ئەم ڕۆمانە گەورەیە جۆرە هەڵسەنگاندنێکی گیروگرفتی پەیوەندییە نەژدایو هەروەها خویندنەوەی پێش داوەریو بێدادییەکانی حکومەتی ئینگلستانە لە هندی ئیمپریالیزم زەدەدا، هاوەردزێند (١٩١٠)، دوایین ڕۆمانی فۆرستەرە، یادئاوەری ئەو ماڵە دێهاتییەیە کە منداڵی نووسەر لەوێندەر بەسەر چووە.
فۆرستەر جگە لە پێنج ڕۆمان، چەندین بەرهەمی دیکەشی بڵاوکردەوە، کە بریتیین لە: کۆ کورتە چیرۆکێك بەناوی ساتی هەمیشەیی (١٩٢٨) کۆمەڵێك گوتاری ئەدەبیو کۆمەڵناسی لە ژێر سەر ناڤی دوو هورا بۆ دیموکراسی (١٩٥١)و کتێبی پایەکانی ڕۆمان (١٩٢٧) کە کۆی وتارەکانیەتی لە کەمبریج، فورستەر لەم کتێبەدا باسی هەوت پایە یان لایەنی ڕۆمان دەکات، واتە: چیرۆك، قارەمان، پلۆت، فانتازیا، دووربینی، نموونە، و تۆن، و داکۆکی لە ڕۆمان وەکو فۆرم و قاڵبی چیرۆکی پەخشان، دەکات.

ڕۆمانەکانی فۆرستەر بە گشتی لە رووی فۆرمو قاڵبەوە محافەزەکارانەن و بەپێی پێوەرو پێوانەی چیرۆکێن ئەخلاقی ئینگلیزی نووسران، لەم ڕۆمانانەدا، نووسەر بە تەوس و توانجێکی هێدییەوە عەیب و عارە ئەخلاقیو سۆزدارییەکانی ئینگلیزانی چینی بۆرژوا ئاشکرا دەکات.

دەیڤید هیربرت لورانس (١٨٨٥- ١٩٣٠):

ڕۆماننووس، نووسەری کورتە چیرۆکان، و گوتارنووس بوو، لە ناتینگهام، ویلایەتی باکووری ئینگلستان، هاتە دنیاوە، بابی کرێکاری کانە زوخاڵی بەردو بنیادەمێکی مەیخۆر بوو، لورانس لەزاگەی خۆی قۆناغی خوێندنی سەرەتایی و ئامادەیی تەواو کردو کەوتە کاری مامۆستایەتی دوای سێ ساڵ، لە حاڵێکا کە نەخۆشی سیل ئازاری دەدا، چووە کۆلیجی پەروەردەو فێرکردنی زانستگەی ناتینگهام، بەڵام نەخۆشی و دەستکورتی نەیانهێشت درێژە بە خوێندن بدات، لورانس هەمدیس رووی کردەوە دەرسگوتنەوە لە قوتابخانەدا، لەم حاڵو بارەدا، یەکەمین هۆزانی خۆی لە یەکێك لە گۆڤارەکاندا بڵاوکردەوە، لەگەڵ بڵاوکردنەوەی یەکەم ڕۆمانیدا: تاوسی سپی (١٩١١) بۆ هەمیشە دەستی لە دەرسگوتنەوە کێشایەوە تا نووسەریی بکات بە پیشە.

لورانس بە ڕۆمانی کوڕان و دڵدارەکان (١٩١٣) کە کەم دابێژێك ژیاننامەی خۆیەتی، ناوی کەوتە سەر زاران، ئەم ڕۆمانە پڕسۆزە کە لە باری وێنەگرتنی ژیانی مەعدەنچیانی ئینگلیزی، کاراکتەرسازی زندوو جوان، و وەسفی شاعیرانەی سروشت-ەوە، لە ریزی باشترین بەرهەمی نووسەردایە، دەنگێکی زۆری دایەوەو هەراو هوریایەکی فرەی نایەوە، و ڕەخنەگران زۆر بە توندی هێرشیان کردە سەر سەراحەت و راشکاوی لۆرانس لە باسی مەسەلە سێکسییەکاندا ڕۆمانی دواتری لۆرانس: کۆڵکە زێڕینە (١٩١٥) دەربارەی ژیانی سۆزداری و ڤیانی سێ وەچەی ماڵباتێکی وەرزێرو پیشەوەری ئینگلیزی بوو، کە ئەمیش هەرایەکی نایەوە، دادگا ئەم کتێبەی بە تۆمەتی پەردەدڕی لە مەسەلە سێکسییە نەشیاوەکان لەگەڵ پاکی کۆمەڵگەدا ناساندو رای گرت، لەم حاڵو بارەدا، لۆرانس ڕۆمانی ژنانی ئاشقی نووسی، بەڵام تا ساڵی ١٩٢٠ هیچ وەشانکارێکی بۆ بڵاوکردنەوەی دەست نەکەوت. لەم کتێبەشدا قوڵایی پەیوەندییە سێکسییەکان بە ناسکیو حەساسییەتیکەوە کە لە بەرهەمێن چیرۆکڤانی دا کەمە، شیدەکاتەوە. ڕۆمانە بەناوبانگەکەی لۆرانس: فاسقەکەی چترلی خانم (١٩٢٨)ش لەبەر زمانە راشکاوو بێ پەردەکەی و وەسفی وردەکارییەکانی ئەشقبازی راگیرا، چیرۆکەکە دەربارەی ژنێکە، کە مێردێکی ئەرستۆکراتی ئیفلیجی هەیە، ئەم ژنە لەگەڵ پاسەوانی راوگەیەکدا کە ئاشقی ئەوە دەرەڤێ.

لۆرانس لە نووسینی کورتە چیرۆکیشدا دەستێکی باڵای هەبوو. دڵگیرترین نموونەی کورتە چیرۆکەکانی "ئەفسەری پروسی- ١٩١٤"یە، ئەوە دەسەلمێنێ کە لۆرانس لە نواندنی نەفرەت و بێزاریش دا توانایەکی سەیری هەیە. لە نێو کورتە چیرۆکەکانی دیکەدا "خۆر"، "رێوی"، "ئەو ژنەی کەرەڤی"و "ئەو پیاوەی ئاشقی دوڕگەکان بوو"، باش دەرکەوتوون.

یەکەمین بەرهەمی لورانس هۆزانەکانی بوو کە بە پێی ڕێبازی ئیماجیزم دانرا بوون. باشترین ئەم هۆزانانە لە قاڵبی شیعری ئازادو دەربارەی سروشتی ناوەوەی گیانلەبەران و گیایانە. جوانترین هۆزانێن لۆرانس لە کۆمەڵەیەکدایە ناوی: باڵندان، گیانلەبەران و گوڵان (١٩٢٣) کۆکراوەتەوە.

ژیانی لۆرانس لە سەفەری بەردەوام دا بوری و لە ئاسودەیی و ئارامی بەدوور بوو. بە تایبەتی لە دەیەی کۆتایی تەمەنیدا، بە هێڤی ڕەڤین لە شارستانیەت، لە ئیتاڵیا، سیسیل، ئاڵمان، ساردنی، سیلان، ئوستراليا، مەکسیكو باشووری فەرەنسادا سەرگەردان بوو، نەخۆشی سیلش ڕۆژ بە ڕۆژ کەسیرەتری دەکرد. کۆمەڵگەی محافەزەکاری ئینگلستانیش بەرهەمەکانیان پەسند نەدەکردو لۆرانس بوو بوو بە نیشانەی توندترین ڕەخنەو ئیرادان، سەرباری ئەمەش، لەگەڵ هاوسەرە ئەڵمانیەکەیدا ناکۆك بوو و هەمیشە کاریان دەگەییە قەرقەشەو کێشە، بیٚ پارەییو گوشاری ئابووریش سەرباری ئەم هەموو دەردو ڕەنجە بوو، و لۆرانس هەرگیز نەیتوانی لە ژێر باری قەرزاندا پشت ڕاست بکاتەوە.

بیرە واقیعییەکانی لۆرانس دەربارەی پەیوەندییە سێکسییەکان، کە ڕۆژگارێك مایەی ریسوایی بوو، ئەمڕۆکە مایەی ناوبانگیەتی، ئەو نووسەرە کە لە زەمانی خۆیدا وەکو پۆخڵەوات نووس سەرزەنشت دەکرا، ئەمڕۆ وەکو نیمچە شاعیرو نیمچە پەیامبەر ستایش دەکرێت. لە راستیشا یەکێکە لە هۆشیارترین و هەستیارترین نووسەرانی سەدەی بیستەمو یەکێکە لە گەورەترین ڕۆماننووسانی ئینگلیزی. لۆرانس لە ڕێگەی هەستەکانو دەرکی شهودی خۆیەوە پەیوەندی لەگەڵ هەموو دیاردەکانی ژیاندا پەیدا دەکات. لە ڕۆمانەکانی دا لەجیاتی مامەڵە کردن لەگەڵ سیماو ڕووداوە ئاساییەکاندا، لەگەڵ کێشمانەکێشە تاریكو ڕوونەکانی جیهانی دەروونو نائاگاییدا سەروکار پەیدا دەکات، و کە بە ئاشکرا دەبینیٚ کۆمەڵگە بە خێرایی بەرەو مسیبەت دەڕوات، دەکەوێتە تاقیبی چارە، بە کورتیەکەی، بەرهەمەکانی لۆرانس کە لە باری قەوارەو هەمە جۆرییەوە زۆر بەربڵاون، لە باری پڕ هەستی، دیتنی سایکۆلۆجی، نیشاندانی وێنەی زندووی ڕووداوو شوێن و دیاردە سروشتییەکانەوە، لە ریزی جوانترین و پەسندترین بەرهەمی ئەدەبی جیهاندان.

<u>ئالدوس هاکسلی (١٨٩٤- ١٩٦٣):</u>

ڕۆماننووس، وتارنووسو تەنز نووسی بەرجەستە لە ساری (لە باشووری ئینگلستان) هاتە دنیاوە، ئالدوس برای جیلین هاکسلی (١٨٨٧- ١٩٧٥)ی ژیناسی گەورە، و لە باوکەوە نەوەو نەتیرەوی توماس هنری هاکسلی (١٨٢٥- ١٨٩٥)ی ژیناسی بەناوبانگ، و لە دایکەوە نەوەی ماتیوئارنولد بوو، و لە ڕاستیا میراتگری ئەدەبیاتو زانستێن سەردەمی ڤیکتۆریا بوو. لە پاڵ ئەم ئیمتیازاتانەدا، دەبیٚ ئاماژە بۆ خوێندنی هاکسلی لە ئیتن و ئۆکسفۆرد بکرێت . ماوەیەکیش دەرسی پزیشیکی خوێند، لیٚ نەخۆشی چاو بینایی خستە خەتەرەوەو ناچار دەستی لە خوێندن هەڵگرت، لەم حاڵو بارەدا ڕووی کردە عیرفانو فەلسەفەی هندی.

یەکەم کتێبی هاکسلی دیوانە شیعرەکەی، چەرخی سوتێنەر (١٩١٦) بوو، بەڵام زۆر زوو وەکو نووسەری چیرۆکان دەربارەی نائومێدی و شکستەکانی ساڵانی دوای جەنگ ئیحتوباری پەیدا کرد. رۆمانانی زەردی کرومی (١٩٢١)، گیای کۆنینە (١٩٢٣)، و ئەم گەڵا بێ بەرانە (١٩٢٥) کۆمەڵێك تەنزی بێ شێوەو نا ئومێدانەن دەربارەی کۆمەڵگەی دەیەی ١٩٢٠و رۆشنبیرانی فیشاڵبازی ئەم قۆناغە. هەمان ناوەڕۆك لە رۆمانی تەنز ئامێزی: ئاوازە هاوسازەکان (١٩٢٨)دا بەردەوام دەبێت. لەم رۆمانەدا کە وێنەیەکی تەوس ئامێزە لەمەڕ رۆشنبیران و خەڵکی چینی باڵای ئینگلستان لە دەیەی بیستدا، ئاماژەی پەیتا پەیتا بۆ ئەدەبیات، نیگارکێشی، مۆسیقا، و سیاسەتی زەمانە دەکرێت. لە باشترین رۆمانی هاکسلیدا: دنیای جوانی نوێ (١٩٣٢)، یوتوپیاکانی "کۆمۆنیزمی زانستی" تەوس و گاڵتەی پێدەکرێت، هاکسلی لەم رۆمانە تەنزئامێزەدا کە رووداوەکانی لە یوتوپیای ئایندەدا لە ساڵی ٦٣٢پ.ف (٦٣٢ ساڵ پاش فرۆید) روو دەدەن، وێنەیەکی شوم و ترسناك دەربارەی دنیای داهێنراوی پێشکەوتنە زانستی و کۆمەڵایەتیەکان وێنە دەگرێت، و مەترسییەکانی پێشکەوتنی زانست و دەستکەوتەکانی (ئەو منالانەی لە ئەنکوباتوردا بەرهەم دێن) زانستانە باس دەکرێت، پەخشانی کتێبەکە ئالۆزو پڕە لە زاراوەو چەمکی زانستی.

رۆمانەکانی دەیەی ١٩٣٠ی هاکسلی گەواهی سەرەتای دڵبەندی ئەون بە خوێندنەوەی زانستە پەنهانەکان و نهێنییەکانی جیهانی غەیب، لە راستیدا هاکسلی تەنزپەروەر لە رۆمانانی وەك: نابینا لە غەزەدا (١٩٣٦)، پاش چەندین هاوین قو دەمرێت (١٩٣٩) و زەمان دەبێ بوەستێت (١٩٤٤) وەکو نووسەرێکی عارف دەردەکەوێ،

هەر چەندە هاکسلی وەکو رۆماننووس ناوبانگی دەرکردووە، کورتە چیرۆك و گوتارە رەخنەیی و فەلسەفیەکانیشی بەڵگەی فراوانبینی، تەبیعەتی کنەکارانەو خەیاڵی بەهێزی زانستانەی ئەوە، باشترین کورتە چیرۆکەکانی لە دوو کۆمەڵەدا بە ناوی ئارشمیدسی گەنج (١٩٢٤)و مۆمانی کەم تەمەن (١٩٣٠)دا کۆکراونەتەوە. لە نێو گرنگترین گوتارەکانی هاکسلی دا دەکرێ ناوی: "مۆسیقا لە شەوا- ١٩٣١"و "ئەوبەری کەنداوی مەکسیك- ١٩٣٤" ببرێت، لە کۆتاییدا دەبێ ئاماژە بۆ چل و پێنجەمین و دوا کتێبی ئەو: ئەدەبیات و زانست، (١٩٦٣) بکرێت کە زادەی دڵبەندی نووسەرە بە هەردوو زاراوەکەوە (ئەدەبیات و زانست).

<u>جۆرج ئۆرویل (١٩٠٣- ١٩٥٠):</u>

ناوی خوازراوی ئێریل بلێر-ە. رۆماننووس، گوتارنووس، و رەخنەنگرێکی سوسیالیست و ئازادهزر بوو، لە ئیتن خوێندی، و ساڵانی ١٩٢٢- ١٩٢٨ی لە خزمەتی پۆلیسی برمەدا گوزەراند، پاشان دوو ساڵێك لە پاریس، و ئەوسا لە لەندەن، سەرگەردان و ماڵ بە کۆڵ ژیا، ئۆرویل لە جەنگی ناوخۆی ئەسپانیا دا چوو بۆ ئەو وڵاتەو لە ریزی کۆماریخوازاندا کەوتە شەڕ، هەوەڵین بەرهەمەکانی ئۆرویل زیاتر لێکۆڵینەوەن دەربارەی کەلتورو ژیانی چینی کرێکار، لە رۆمانی هەورازو نشێوان لە پاریس و لەندەن (١٩٣٣)دا ساڵانی دەستکورتی و ئاوارەیی خۆی وێنە

دەگرێت، لە رۆژانی بورمەدا (١٩٣٤)، کە قۆناغی هاوکاری خۆیەتی لەگەڵ پۆلیسی بورمەدا، هێرشی توند دەکاتە سەر ئیمپریالیزمی بەریتانیا، سلاو لە کاتالونیا (١٩٣٨)، رۆمانێکی دیکەی ئورویل-ە نا ئومێدی خۆی لە جەنگی ناوخۆیی ئەسپانیا دەگێڕێتەوە، و نیفاق و ریای ناوخۆی نێوان کۆماریخوازان و هاوپەیمانانی کۆمۆنیست، و هەروەها نێرەنگ و فێڵ و دەهۆی کۆمۆنیستەکان و نا دروستی رۆشنبیران دەخاتە روو و ئاشکرا دەکات.

دوا رۆمان و بەناوبانگترین رۆمانی ئۆرویل، مەزرای گیانلەبەران (١٩٤٥) و ١٩٤٨ (١٩٤٩)ە کە بە تەوس و توانجێکی توندەوە دەکەوێتە لێدانی کۆمۆنیزم، لەمەزرای گیانلەبەراندا، کۆمەڵە گیانلەرێك کە لە کۆیلایەتی بۆ ئاغاو خاوەن (بنیادەم) بێ تاقەت بوون، شۆڕش دەکەن، و مەزرایەکی ئایدیالی لە ئاقاری کۆمۆنیزمدا دادەمەزرێنن، بەلام دوای دوو ساڵ لە ژێر فەرمانڕەوایی ئاغایانی تازەدا، واتە بەرازان، وەزع و حاڵیان لە جاران خراتر دەبێ، دروشمی سەرەکی فەرمانڕەوایان (بەرازەکان) ئەمەیە: "هەموو گیانلەبەران یەکسانن، بەلام هەندێ لە گیانلەبەرەکان یەکسانترن"، بە هەر حاڵ مەزرای گیانلەبەران هەجویەکە دەربارەی پێشکەوتنی شۆڕشی روسیا لە سایەی رابەرایەتی ستالیندا.

١٩٨٤ کە دوا رۆمانی ئورویلە، چیرۆکی پیاوو ژنێکە کە دژی سیستەمی حکومەتێکی دکتاتۆرو توتالیتاری یاخی دەبن. مەیدانی چیرۆکەکە کۆمەڵگەیەکە لە جیهانی ئایندەدا، و ئورویل گوتەنی کە پێشقەرەولانی چەپ و راست حوکمی دەکەن، لەم کۆمەڵگە ترسناکەدا شوێنێك بۆ حەقیقەت نییە، راستییە مێژووییەکان لەبەین چوون و بانگەشە شوێنی زانیاری گرتووەتەوە، هزرین و ئاشقێنی سزایان لەسەرە، و تەنیایی و خەڵوەتیش بێ مانایە، حوکمڕانی کۆمەڵگە پیاوێکی بەهێزە کە بە برا گەورە ناو دەبرێ، و وئیعلانیان بە دەرکەو دیواراندا داوە کە "برا گەورە برای ئێوەیە". لە راستیدا، مەبەست لە برا گەورە ستالینە، و تەنزەکە ئاراستەی روسیایە.

گراهام گرین (١٩٠٤- ١٩٩١):

نووسەری رۆمان، کورتە چیرۆك، و شانۆنامە، لە قوتابخانەی بریکامستد، کە بابی بەڕێوەبەری بوو، خوێندویەتی، و پاشان چووە زانستگەی ئۆکسفۆردو دیوانە شیعرێکی بلاوکردەوە، پاش تەرك کردنی ئۆکسفۆرد سێ ساڵێك لە رۆژنامەی تایمز وەکو یاریدەدەری سەرنووسەر کاری کرد، لەم قۆناغەدا، چەند رۆمانێکی نووسی کە چوارەمینیان قیتاری ئەستامبول، ناوی خستە سەرزاران، گرین لەم ماوەیەدا بەرەو رۆژئاوای ئەفریقا چوو و سەردانی لیبیریای کرد (١٩٣٥)، ماجەرای ئەم گەشت و گەڕانەی لە کتێبی سەفەر بەبێ نەخشە (١٩٣٦)دا باسکراوە، سەفەری دواتری گرین بۆ مەکسیك بوو. گرین کە لە ساڵی ١٩٢٦ چوو بووە سەر ئاینی کاتولیکی رۆم، لە ساڵی ١٩٣٨دا لەلایەن کلێسای کاتولیکی رۆمەوە کرا بەبەرپرسی لێکۆڵینەوەی ئازارو ئەشکەنجەی مەزەبی لەمەکسیك، بە ناوبانگترین رۆمانی گرین (کە لەوەیە یەك لە گەورە رۆمانانی سەدە بێ)، قودرەت و جەلال (١٩٤٠)ـە، کە دەست و دیاری ئەم سەفەرە بوو، چیرۆکەکە لە ئەمریکای باشووردا لە ولاتێکا بە خەڵکانی خراپ، خەمین، چڵکن، و نائومێدەوە روو دەدات، لە

راستیدا لـه دۆزەخـی سـەر زەویـدا روو دەدات. قارەمـانی چـیرۆکەکەش کەشیشـێکی بـەرەڵڵای هەمیشە مەستە، کە دەڵێت "بەهەشت ئێرەیە"و رەنج و ئازاریش پێشەکی بەهەشتەو بەشێکە لەو. لە رووی چەوسانەوەو ئازارو ئەشکەنجەی سیاسیدا دەوەستێ و ئاقیبەت مەسیح ئاسا دەمرێت.

گرین لە ساڵی ١٩٤١دا دیسان بۆ رۆژئاوای ئەفریقا رۆیی و ماوەی سێ ساڵان لە سیێرالیون ماموری وەزارەتی کاروباری دەرەوەی وڵاتەکەی بوو. یەکێك لە باشترین رۆمانەکانی ئەوو یەك لە گەورەترین رۆمانانی پاش جەنگ، جەوهەری قسە (١٩٤٨)، یادگاری ئەم سێ ساڵەیە. ماجەرای رۆمانەکە لە رۆژئاوای ئەفریقا روو دەدات، و قارەمانی چیرۆکەکە پیاوێکی ئینلگیزی کاتولیکە کە لە نێوان ڤیانی کیژێکی گەنج و ئەرکیا لە هەنبەر هاوسەرو مەزەبدا گرفتارو گیرۆدە بووە.

رۆمانەکانی گرین ئاوێتەیە کە لە خوێندنەوەی دەروونی، بەسەرهاتی وروژێنەر، بابەتی ئەخلاقی، و حیکمەتی ئیلاهی، و قارەمانانی رۆمانەکان گیرۆدەی قەرقەشەو ململانێی نێوان هەق و ناهەقن، لە نێو ئەم رۆمانانەدا، کەڤری برایتن (١٩٣٨) رەگەزێن چیرۆکی پۆلیسی تیایە. وەزارەتی ترس (١٩٤٣)و کۆتایی پەیوەندییەك (١٩٥١) لە لەندەنی قۆناغی جەنگدا روو دەدەن، کاژە هەورێکی دڵەڕاوکێ ئاسمانی تەنیون، هەندێ لە رۆمانەکانی گرین تەنیا مایەی سەرگەرمی خوێنەرن، بەڵام ئەم رۆمانانەش تەژی هەستی گوناحن، پیاوی سێیەم (١٩٥٠)، کە کراوە بە فیلمش، لە جوملەی ئەم رۆمانانەیە، مەیدانی هەندێ لە رۆمانەکانی گرین وڵاتانێکە کە ماوەیەك لەوە دوا بوون بە خاڵی قەیرانی جیهانی: ئەمریکایی هێمن (١٩٥٥) دیمەنەکەی ڤێتنامی سەردەمی جەنگی ساردە، مامورەکان لە هاڤانا (١٩٥٨) بەسەرهاتێکی جاسوسییە کە لە کوبا روو دەدات.

گرین جگە لە سی رۆمان، سەفەرنامە، کتێبی منالان، و کۆمەڵە گوتار، چیرۆك و شانۆنامانیشی نووسیوە، کە ناوەرۆکی ئەوانیش وەکو رۆمانەکانی ترس، خەم، خشونەت، و گەڕانی بنیادەمە لە رزگاری، کورتە چیرۆکەکانی لە کۆمەڵێکدا بە ناوی بیست و یەك چیرۆك (١٩٥٤) کۆکراونەتەوە. لە شانۆنامەکانیشی، ژووری نیشتمان (١٩٥٣)، لە رووی ناوەرۆکی تراجیدی و باسی تێورییە بونیادییەکانی ئاینی کاتولیکەوە، بە خاڵی وەرچەرخان لە درامای دەیەی ١٩٥٠ی بەریتانیا دەژمیردرێ.

رۆماننووسانی دیکە

باسی ژیان و بەرهەمی هەموو رۆماننووسانی سەدەی بیستەم کارێکی گەلەك ئەستەمە، کە لەم کتێبەدا جێی نابێتەوە، بەڵام زۆرن ئەو چیرۆکنووسانەی کە ناوو ناوبانگێکیان پەیدا کردووەو

ناتوانرێ بەبێ ئاماژەیەك بە سەریاندا رابورێ. لێرەدا دەكەوینە پێناسەیەكی گشتی ژمارەیەك لەوانە:

سێر ئارتور كونان دویل (١٨٥٩- ١٩٣٠):

نووسەری رۆمانانی پۆلیسیو خولقێنەری كەسایەتی جاسوسی بەناوبانگ شێرلۆك هولمزه. رۆمانەكانی بە ناوی سەركێشییەكانی شێرلوك هولمز (١٨٩١)، بیرەوەرییەكانی شێرلۆك هولمز (١٨٩٣)و دۆلی ترس (١٩١٥) بە دەوری كەسایەتی هولمز و ژیانی ئەودا دەسورێنەوه. دویل دڵبەندی زانستە غەیبییەكانیش بوو، كتێبی روحگەرایی (١٩٢٦) بەڵگەو گەواهی دڵبەندی ئەوە بە دنیای غەیبەوه.

ساكی (١٨٧٠- ١٩١٦):

ناوی خوازراوی هیكتور هیومونرۆیە. خەڵكی سكوتلاندەو نووسەری كورتە چیرۆكی كۆمیدی، هەجوئامێز، ترسناكو مەرگ ئامێزه، دوو قارەمانی بەرجەستەو لاوی چیرۆكە كۆمیدی و هەجوو ئامێزەكانی، رجینالدو كلوڤیس یان ناوە كە بە گاڵتەبازی و شۆخی تۆڵە لە دنیای پیرو گەنج و وشك دەسەنن. زنجیرە كورتە چیرۆكەكانی ساكی لە دوو كۆمەڵەدا بەناوی رجینالد (١٩٠٤)و رووداونامەكانی كلوڤیس (١٩١٢) بڵاوبوونەتەوه. موسیقا لەسەر گرد، و ئیسمە لە چیرۆكە خەمناكو مەرگ ئامێزەكانی ساكی-ن.

سیرهیو (سیمور) والپول (١٨٨٤- ١٩٤١):

نووسەری فرەكاری ئینگلیزی (لە دایك بوو نوزیلاند) بە رۆمانە مەردمپەسندەكانی بەنێوبانگە، بەڵام كورتە چیرۆكان، رەخنە، گوتارین جۆراوجۆر، سەفەرنامانو هەندێ شانۆنامەشی لە پاش بەجێماون، رۆمانەكانی والپول نێوەرۆكی زۆر دەوڵەمەندیان هەیە، مستەرپرینو مستەرتریل (١٩١١) كە بەناوبانگترین ئەم رۆمانانەن، شیكردنەوەیەكی جوانە دەربارەی نەخۆشانی دەروونی، مەیدانی چیرۆكەكە قوتابخانەیەكی شەوانەو رۆژانەیە، و بابەتەكەی ژیانی دوو مامۆستای زۆر جیان لە یەكدی لە قوتابخانەیەكی ناوچە هەژارنشینەكانی ئینگلستان. ئەسپی دارین (١٩٠٩)، سەبر (١٩١٣)، بێشەی تاریك (١٩١٦)، و كاتە درائیە (١٩٢٢) چەند رۆمانێكی دیكەی ئەم نووسەرەن.

كاترین مەنسفیلد (١٨٨٨- ١٩٢٣):

ناوی خوازراوی كاتلین مەنسفیلد موری-یە. خانمی نووسەری كورتە چیرۆك، لە دایكبووی نیوزیلاندە. بە ناسكی شاعیرانە، شیكردنەوەی دەروونیو هاوخەمی لەگەڵ منداڵانو ژناندا بە ناوبانگە. مەنسفیلد لە چیرۆكەكانیا تەنیا ماوەیەكی كورتی ژیانی قارەمانەكانی وەسف دەكات.

لە راستیا چیرۆکەکانی لەسەر بناغەی ڕووداوێکی بچووك بەڵام گرنگی ئەوتۆ کە سیمای قارەمانی چیرۆکەکە ڕوون دەکاتەوە، ڕۆنراون.
یەکەمین کۆمەڵە چیرۆکی مەنسفیلد بە ناوی لە پانسیونێکی ئاڵمانیدا (١٩١١) بوو کە دیاریی سەفەری نووسەر بوو بۆ ئاڵمان، سێ کۆمەڵە کورتە چیرۆکی دیکەی مەنسفیلد: شادی: (١٩٢٠)، گاردن پارتی (١٩٢٢)و هێلانەی کۆتر (١٩٢٣) ناویان نەمر کردووە. هەورێکی خەمناك فەزاو هاماجی چیرۆکەکانی مەنسفیلدی تاریك کردووە، کە ئەمە ڕەنگدانەوەی خەمو نەخۆشی خودی ئەوە.

جویس کاری (١٨٨٨– ١٩٥٧):

ناوی تەواوی: ئارتور جۆیس لنل کاری–یە. ڕۆماننووسی ئینگلیزی– ئیرلەندی، بەو ڕۆمانانەی کە دەربارەی ئەفریقا، ئەفریقاییان، گرفتی نەژادی، و ئەرکی حکومەتو یاسان، ناوێکی دەرکرد. لەنێو ئەم زنجیرە ڕۆمانانەی لەودا، میوانی ئەمریکایی (١٩٣٣) جادوگەری ئەفریقایی (١٩٣٦)، توانای خەیاڵی داهێنەری ئەو ئاشکرا دەکەن. ڕۆمانەکانی دواتری کاری، کە دەوڵەمەندی قارەمانانو کەش‌و هەوای چیرۆکەکانی دیکنزیان پێوە دیارە، پەیوەندییان بەمێژووی کۆمەڵایەتی ئینگلستانەوە هەیە. هەیڤە شەو (١٩٤٦)، شادیی ترسناك (١٩٤٩)و دیل‌و ئازاد (١٩٥٩) گرنگترین ڕۆمانانی ئەم زنجیرەیەن. زاری ئەسپ (١٩٤٤) کە دەربارەی هونەرمەندێکە، و ئەسیری لوتف (١٩٥٢) کە دەربارەی سیاسەتوانێکە، لە ڕۆمانەکانی دیکەی ئەم نووسەرەن.

ئاگاتا کریستی (١٨٩١– ١٩٧٦):

خانمی نووسەری چیرۆکی پۆلیسی، لەپڕ بەرهەمترین نووسەرانی ڕۆژگاری ئێمەیە. کریستی پتر لە هەشتا کتێبی نووسیوە، کە هەمیشە لە ڕیزی کتێبە پڕ فرۆشەکاندا بوون. قارەمانی ئەفرێنراوی زەینی کریستی، هەرکول پوارو، پۆلیسێکی نهێنی بەلچیکییە کە لە زۆربەی چیرۆکەکانی ئەودا لەگەڵ تاوانکاراندا خەریکە، باشترین‌و ڕاشکاوانەترین چیرۆکی کریستی: کوشتنی ڕۆجەر ئاکرۆیدە (١٩٢٦)کە بە ناودارترین کتێبی ئەویش دەژمێردرێت. کریستی سەرباری چیرۆکێن پۆلیسی‌و ڕاز ئامێز، هەندێ ڕۆمانیشی بەناوی خوازراوی ماری ویستماکوت بڵاوکردۆتەوە. ئەسپی ڕەنگ پەڕیو (١٩٦٢) چیرۆکێکی نهێنی ئامێزی ناوەڕۆك میتا سروشتییەتی، و گوناهی کەبیرە (١٩٦١) کۆمەڵە کورتە چیرۆکێکییەتی.
کریستی دراماشی نووسیوە کە سەرکەوتووترینیان شایەت بۆ تاقیب کردن (١٩٥٣)ـە، کە شانۆنامەیەکی مەزەبییە.

ئیڤی کومپتون– بیرنت (١٨٨٤– ١٩٦٩):

خانمی ڕۆماننووس، گێڕەرەوەی بێ ڕەحمی بەشەرو ئارەزووی دەسەڵات خوازی بەشەرە، لایەنە کۆمەڵایەتییە ترسناك‌و کۆمیدییەکانی ژیانی خانەوادەیی، لە قاڵبی گفتوگۆدا، بە تەوس و

توانجەوە دەگێڕێتەوە. هەموو رۆمانەکانی یەك فۆرم و قاڵبیان هەیە. ماڵە گەورە گوندییەکانی ئینگلستان ساڵانی ١٨٨٥- ١٩٠١ مەیدانو زەمینەی سەرەکی چیرۆکەکانن. بابەتی چیرۆکەکانیش لە سنووری شەڕی دەسەلآت لە نێوان بنیادەمی ستەمکارو ستەملێکراو دەرناچێت، و بە زۆری مەسەلەی کوشتنێك لە ئارادایە، تەنانەت ناونیشانی رۆمانەکانیشی لێکدی دەچن. برایانو خوشکان (١٩٢٩)، پیاوانو هاوسەران (١٩٣١)، تاریکیو رۆژ (١٩٥١)، ئێستاو رابردوو (١٩٥٣)، دایكو فەرزەند (١٩٥٥)،....

<u>دوروتی سەیرز (١٨٩٣- ١٩٥٧):</u>

خانمی، نووسەری چیرۆکێن پۆلیسیو کتێبان لەواری زانستی کەلامی مەسیحی دایە. چیرۆکە پۆلیسییەکانی سەیرز، کە ئەمنی بە ئەدەبو خۆشڕەفتار لورد پیتەر وەیمسی رۆڵی قارەمانەکانیان دەگێڕێت، لە نێو رۆشنبیراندا بازاڕێکی گەرمیان هەبوو، ژەهری بەقوەت (١٩٣٠)و نۆ خەیات (١٩٣٤)، بەباشترین ئەم چیرۆکانە دەزانرێن.
سەیرز هەندێ شانۆنامەشی لە دوو بەجێماوە، کە وەکو دراما مەنشورەکەی، ئەو پیاوەی کە بۆ پاشایی لە دایك بوو (١٩٤٢)، بنەمای مەزەبیان هەیە.
باوەڕ یان بێ سەروبەری (١٩٤٧) یەکێکە لە کتێبەکانی سەیرز لە مەیدانی زانستی کەلام دا.

<u>کلیڤا ستەیلێز لیویس (١٨٩٨- ١٩٦٣):</u>

رۆماننوس، رەخنەگری ئەدەبی، و نووسەری گوتاران دەربارەی مەسەلەێن ئەخلاقیو کەلامی مەسیحی، چیرۆکە زانستییە خەیاڵییەکانی لیویس لە راستیدا حیکایەتی مەسیحین دەربارەی خێرو شەڕ. لە دەرێی ئەستێرەی بێدەنگ (١٩٣٨)و دەسەلآتی ترسناك (١٩٤٥) لە رۆمانەکانی ئەم مەیدانەی ئەون. لە بەرهەمەکانی ئەو لەواری ئیلاهیاتو کەلامی مەسیحیدا، مەسەلەی رەنج (١٩٤٠) خوێنەرانی زۆری هەبووە، لەواری رەخنەی ئەدەبیدا کتێبی حیکایەتی ئەڤین (١٩٣٦) لە رووی نزیکییەوە لە رۆحو گیانی سەدەکانی ناڤین جوانو شایستەی خوێندنەوەیە.

<u>سیسیل سکۆت فۆرستەر (١٨٨٩- ١٩٦٦):</u>

رۆماننووسی ئینگلیزی، لە دایکبوونی قاهیرە، دیمەن و مەیدانی گەلەك لە رۆمانەکانی دەریایە، قارەمانی سەرەکی ئەم رۆمانانە، هوراشیو هورن بلاوەرە، بنیادەمێکی بوێرو ئازا بەڵام هەستیارو ناسکە. نووسەر، ژیانی ئەو لە پلە نزمەکانی هێزی دەریاییەوە تا پلەی دەریاسالاری و جەنگ لەگەڵ هێزەکانی ناپلیۆندا دەگێڕێتەوە.
بەناوبانگترین رۆمانانی فۆرستەر کە لەسەر بنەمای کەسایەتی هورن بلاوەر رۆنراون، گەڕانەوەی شاد (١٩٣٧)و لۆرد هورن بلاوەر-یان ناوە. فورستەر زێدەباری رۆمانێن دەریایی، رۆمانێکی پۆلیسی سەرکەوتووشی نووسیوە، کە لە ژێر سەر ناڤی قیستەکە دواکەوتووە (١٩٢٦) بلاو

بووەتەوە رۆمانێکی رەونەقداری دیکەی ئەو: جەنەڕاڵە (١٩٣٦) کە چیرۆکێکە دەربارەی جەنگ لە وشکاییدا.

نڤیل شوت (١٨٩٩-١٩٦٠):

ناوی خوازراوی نڤیل شوت نوروەییە. رۆماننووس، ئەندازیاری هەوایی و بەڕێوەبەری کارخانەیەکی فڕۆکەسازی بوو. زۆربەی تەمەنی لە فرینذا بەسەر بردو لە ساڵی ١٩٣٠دا دووجار بە فڕۆکە بەسەر ئۆقیانووسی ئەتڵەسدا رەت بوو، شۆت تێکڕا بیست رۆمانی مەردم پەسندی نووسی کەزۆربەیان لەسەر بناغەی سکێچ و پلۆتی هاوڕۆژێنەر رۆنراون، هەوەڵین بەرهەمەکانی شوت وەك: ئەسارەتی کۆن (١٩٤٠) چیرۆکێن سەرکێشی بوون، رووداوی رۆمانەکانی دواتری شوت، واتە: شارێکی وەك ئالیس (١٩٥٠) و لە کەنارا (١٩٥٧) لە ئوسترالیادا روو دەدەن. ئەم رۆمانەی دوایی چیرۆکێکی زانستییە کە نابوتی دنیا بە هۆی بۆمبای ئەتۆمییەوە وێنەدەگرێت.

جەیمز هیلتون (١٩٠٠- ١٩٥٤):

هیلتون بەجووتە رۆمانی پڕفرۆشی: ئاسۆی گوم بوو (١٩٣٣)و خوا حافیز، مستەر چیپس (١٩٣٤) بەناوبانگە. رۆمانی یەکەم دەربارەی رێبوارێکە کە وڵاتێکی ئەفسانەیی و جوان بەنێوی شانگری- لا دەدۆزێتەوە، ئەم یوتوپیایە کە دیارە لە جەرگەی تبت دایە، وڵاتی لاوی نەمرو خۆشی و ئاشتییە. و رۆمانی دووەم، سەربوری بەڕێوەبەرێکی پیری قوتابخانەیەکە کە خانەنشین دەبێت و خوا حافیزی لە قوتابییەکانی دەکات.

ئیڤلین وو (١٩٠٣- ١٩٦٦):

رۆماننووسی نوکتەباز، لە هەوەڵین و بەناوبانگترین رۆمانەکانیا کۆمەڵگەی مۆدپەرستی لەندەن و رۆشنبیرانی لاوی دەیەی ١٩٢٠ی دایە بەر هێرشی تەنزو توانجێکی توند. لەم رۆمانانە: داڕوخان و کەوتن (١٩٢٨) و ئالودەکان (١٩٣٠)، کە لە راستیدا کۆمیدیای پڕ پێکەنین بەڵام ئاوێتە بە توندی و بێڕەحمین، بەناوبانگترین رۆمانی و، دیداری دووبارەی برایدزهد (١٩٤٥) کە ناوەڕۆکێکی کاتولیکی هەیە. وو، رۆمانێن جەنگیشی نووسیوە کە وەکو: ئاڵای دیکەش هەڵکەن (١٩٤٢) مۆرکی تەنزو توانجیان پێوەیە.

دافنە دوموریە (١٩٠٧- ٠٠٠):

ئەم خانمە نووسەرەی رۆمان و کورتە چیرۆکان، نەوەی جۆرج دوموریە (١٨٣٤- ١٨٩٦)ی نیگارکێش و رۆماننووسی ئینگلیزی و کیژی سیرجیرارد دوموریە (١٨٧٣- ١٩٣٤)ی ئەکتەری بەناوبانگ بوو، رۆمانە بازارییەکانی دوموریە، ئاوێتەیەکن لەمیلودراما، چیرۆکێن سەرکێشی و دڵداری، ئاسۆو دیمەنی ویلایەتی کورنوال، و مێژوو. بەناوبانگترین رۆمانی بریتین لە: میوانخانەی جامایکا (١٩٣٦)، ربکا (١٩٣٨)، و راشل-ی دۆتمام (١٩٥١).

ویلیام گولدینگ (١٩١١- ١٩٩١):
لە رۆماننووسە گەورەکانی سالآنی پاش جەنگە، مامۆستای داهێنانی رووداوێن سەیرو پڕ پێچ‌و پەنای غافڵگیرییە لە چیرۆکنووسیدا. ئەزموونەکانی گولدینگ لە هێزی دەریایی لە جەنگی جیهانی دووەم‌و سالآنی وانە گوتنەوەی بە کوڕانی منداڵ بۆچوونە فەلسەفیەکانی ئەویان پێك هێناوە. رۆمانەکانی دەربڕی بۆچوونی خەمین‌و ترساوی ئەون بۆ جیهان. جیهانێك کە بەشەرەکانی شەڕانی‌و ژیانیان جۆرە شەڕێکە بە چنگ‌و بە ددان. یەکێك لە رۆمانە هەرە بەناوبانگەکانی گولدینگ: خواوەندی مەگەسان (١٩٥٤)ـە، چیرۆك‌و سەربوری دەستەیەك منداڵە کە لە دوای کەوتنی فڕۆکەکەیان لە دوڕگەیەکی بەهەشتیدا بە تەنیا دەمێننەوە. نووسەر لەم کتێبەدا سەربوری سەرکێشانەی منداڵان‌و کۆمەڵناسی سەرکەوتووانە لەگەڵ بەهەشتی عەدەن‌و گوناهی زاتی دا ئاوێتە دەکات.
میراتگران (١٩٥٥)، رۆمانێکی سایکۆلۆژییە دەربارەی خەڵکانێکە کە زۆر نائاسایین، دوو رۆمانی بەرجەستەی دیکەی گوڵدینگ: پینچرمارتین (١٩٥٦)و کەوتنی ئازاد (١٩٥٩) یان ناوە.

ئەنگوس ویڵسون (١٩١٣- ٠٠٠):
رۆماننووس‌و نووسەری کورتە چیرۆکانە. تەقریبەن هەموو لایەنەکانی ژیانی قارەمانانی چیرۆکەکانی بەتەوس‌و توانجەوە وەسف دەکات. لە رۆمانە هەرە بە ناوبانگەکانی: رێبازەکانی ئەنگلو ساکسۆن (١٩٥٦) دەربارەی کەسایەتی مێژوونووسێکی سەدە ناڤینییەکانە، و پیرەمێرد لە باغی گیانداراندا (١٩٦١)، دەربارەی گیانلەبەران‌و بەڕێوەبەرانی باخێکی گیانلەبەرانە. ویلسون لەم رۆمانەدا بە تەوسەوە دەڕوانێتە شێوە جۆراوجۆرەکانی حکومەت. لە نێو کورتە چیرۆکەکانی ویلسوندا دۆدۆ(٥) جوانەکان (١٩٥٠) دڵگیرترین چیرۆکێن وی لەخۆ دەگرێت.

شانۆنامەنووسانی سەدەی بیستەم

جۆرج برناردشۆ (١٨٥٦- ١٩٥٠):
سیمای پرشنگداری درامای ئینگلستان‌و مامۆستای کۆمیدیانووسی سەردەم، رەخنەگرو چاکسازی کۆمەڵایەتی ئیرلەندی لە دوبلین هاتە دنیاوە. بابی هەوەڵجار فەرمانبەرێکی بچووکی دەوڵەت بوو و پاشان بوو بە بازرگانێکی نا سەرکەوتوو. دایکی لە مۆسیقاو گۆرانیدا زەوق‌و بەهرەیەکی هەبوو و کوڕەکەی بە مۆسیقاو بەرهەمی هەندێ لە مۆسیقازانان ئاشنا کرد. شۆ خوێندن‌و نووسینیش لەماڵەوە فێر بوو، و لەزاگەی خۆی چووە قوتابخانە، بەڵام لە چواردەساڵیدا

دەرس و دەوری تەرك كرد. لە تەمەنی شانزە ساڵیدا بوو بە فەرمانبەری ئیدارەی معامەلاتی زەوی، بەڵام دوای چوار ساڵ دەستی لە ژیانی یەكهاوی و رۆتینی فەرمانبەرییش كێشایەوەو بیست ساڵان بوو كە چوو بۆ لەندەن. شۆ لەم شارە گەورەیەدا پتر لەدووی چالاكییەێن ئەدەبی بوو تا كار كردن و دابینكردنی بژێوی. خۆی گوتەنی "دایكی لە جیاتی خۆی خستە نێو گیروگازی ژیانەوەو بە مەسرەفی دایكی خۆی كرد بە پیاو".

شۆ لە لەندەندا ئاشنایەتی لەگەڵ هزرێن سوسیالیستەكاندا پەیدا كردو چارەسەری گرفتە كۆمەڵایەتییەكانی لە سوسیالیزمی زانستی و خۆماڵیكردنی سەرمایەو زەویاندا بینییەوە. بۆیە لە ساڵی ١٨٨٤ دا بە فەرمی بوو بە ئەندامی ئەنجوومەنی سوسیالیستی فابیان، و چەند گوتارێكی دەربارەی سوسیالیزم، سیاسەت، ئابووری، هەروەها رەخنەو هەڵسەنگاندنی مۆسیقا نووسی. و زۆری نەبرد وەكو بانگەشەكاری سوسیالیزمو رەخنەگری مۆسیقا ناوێكی پەیدا كرد، تا ساڵی ١٨٨٤ پێنج رۆمانی سوسیالیستی-شی نووسی بوو كە سەركەوتنیان بە دەست نەهێنا بوو، و ئیدی لە ساڵی ١٨٨٥ـەوە، دەستی بەشانۆنامەنووسین كرد، بەڵام سانسۆرچیان دراماكانیان قەدەغە كرد، شانۆكانیش خۆیان لە نواندن و نمایش كردنیان نەدا.

سەرەنجام، یەكەم كۆ شانۆنامەی شۆ لە ژێر سەر ناڤی "شانونامانی خۆش و ناخۆش- ١٨٩٨" بڵاوبووەوە. شانۆنامە خۆشەكان بریتیین لە: "چەك و مرۆڤ- ١٨٩٤) كە مەیدانەكەی بولغارستانەو بە توندی هێرش دەكاتە سەر تێورییە رۆمانتیكەكان دەربارەی جەنگ، كاندیدا (١٨٩٤) یەك لە سەركەوتوترین بەرهەمی شانۆیی شۆیە دەربارەی مەسەلەی هاوسەرگری، پیاوی چارەنووس (١٨٩٦) دەربارەی ناپلیۆن بونا پارتە، كە خۆی بە ئالەتێكی دەستی چارەنووس دەزانی، و تۆ هەرگیز ناتوانی بڵێی (١٨٩٦). سێ شانۆنامەی ناخۆشیش بریتیین لە: ماڵانی كرێ (١٨٩٢)، كە یەكەم شانۆنامەی شۆ بوو، مێباز (١٨٩٣) و كاروكاسبی وارن خانم (١٨٩٣) دەربارەی فاشەییە. شۆ بەم كۆ شانۆنامەیە دەستی بە پێشەكی نووسین بۆ شانۆنامەكانی كرد، و ئەم پێشەكییە رەوان و بە تەنزو تەوسانە هەندێ جار لە دەقی شانۆنامەكان درێژترن.

سەرناڤی دووەم كۆ دراماى شۆ "سێ شانۆنامە بۆ پیوریتنەكان" (١٩٠٠) بوو. ئەم سێ شانۆنامەیە بریتی بوون لە: موریدی شەیتان (١٨٩٧)، كە باسی ئەمریكای ساڵانی شۆرشە، بە شێوەیەكی تایبەتی سوپای ئەو وڵاتە. گۆڕینی ئاینی كاپتن براس باوند (١٩٠٠) كە لە مەراكش روو دەدا، و تزارو كلیوپاترا (١٩٠٦) دەربارەی دەسیسەكاری سیاسییە لە میسری كۆن.

باشترین درامای شۆ، كە خستویانەتە ریزی شانۆنامەنووسانی نمرە یەكی ئینگلستانەوە، ئەوانەن كە لە ساڵی ١٩٠٠ بەدواوە بڵاوبوونەوە: مرۆڤ و سوپەرمان (١٩٠٣) كە عینوانی فەرعی "كۆمیدیایەك و فەلسەفەیەك"ی هەیە، كۆمیدیاكەی بریتییە لە تاقیبی هەمیشەیی رەگەزی نێر لەلایەن رەگەزی مێوە، و فەلسەفەكەی، مەزهەبی شۆیە، كە گۆڕانی داهێنەرانەیە. مێجەربار بارا (١٩٠٥) شانۆنامەیەكی سەرنج راكێشی شۆیە، جەخت لەسەر ئەم بۆچوونە دەكات كە هەژاری "خراپترین تاوانكارییە". ئاندروكلوس و شێر (١٩١٢) كە لە ئەفسانەی رۆمی ئاندرۆكلیسەوە(٦) هەڵێنجراوە، دەربارەی ئیمانی مەسیحیانی سەرەتایە، شانۆنامەی پیگمالیون(٧) (١٩١٣)ش لە

ئەفسانەیەکی کلاسیکی یۆنانییەوە بە هەمان ناو هەڵێنجراوە، بەڵام شۆ لەم شانۆنامەیەدا مامەڵەی لەگەڵ پەیوەندییە بەشەریو سیستەمێن کۆمەڵایەتی تازەدا کردووە. ئەم شانۆنامەیە لە ساڵی ١٩٥٦داکرا بە فیلمێکی کۆمیدی موزیکال-ی سەرکەوتوو بە ناوی "خانمە جوانەکەم". لە شانۆنامە سەرکەوتووەکانی دواتری شۆ: دکتۆر لەسەر دووڕیان (١٩١٨)و دراماى رەمزیو ئاڵۆزی ماڵی دڵشکێن (١٩٢٠) دەربارەی نەمانی شارستانیەتی ئەوروپایە، گەڕانەوە بۆ میتوشالح (١٩٢٢) شانۆنامەیەکی تەنزئامێزە، لەمەڕ درێژکردنەوەی ژیانو کەماڵپەزێری تیرەی بەشەر، و سینت جۆن (١٩٢٣)، درامایەکی بە هێزی مێژووییە دەربارەی کەسایەتی جاندارکی کیژە قارەمانی فەرەنسی.

شۆ کە یەکێکە لە شانۆنامەنووسانی نمرە یەکی ئینگلستانو لە دوای مۆلێر بە گەورەترین کۆمیدیانووس دەزانرێ، جگە لەو بەرهەمانەی نێو بران، زۆر گوتاری جۆراوجۆر، کتێبێك بەناونیشانی: رێنوێنی ژنانی هۆشمەند بەرەو سوسیالیزمو کاپیتالیزم (١٩٢٨)، و رۆمانانی وەك بەسەرهاتی کچۆڵەیەکی رەش لە سۆراخی خودادا (١٩٣٢)ی بە یادگار لە دوای خۆی بەجێهێشتووە. سەرباری ئەمەش، لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمو سەرەتای سەدەی تازەدا، کە سەردەمی گۆڕانی کۆمەڵایەتی بوو و گفتوگۆو باس بازاڕێکی گەرمی هەبوو، شۆ لەم باسانەدا بە پێشەنگ دەژمێردرا.

شۆ لەو نووسەرانە بوو کە دەیتوانی هەردوو رووی دراو ببینێو دەیویست شتی هەژێنەر بڵێ تا مەردم ناچاری هزرین بکات، و شانۆنامە پڕ جوڵەو هێزی ژیانەکانی ئەو هزری نوێیان لە خۆ گرتبوو. بۆ شۆ زەحمەت بوو قاڵبە قەراردادیو پوچەڵو گفتوگۆ بێ ماناکانی کۆمەڵگە قبوڵ بکات. ئەندێشەو بیری جێگری ئەو کەسانەی کە هەرگیز زەحمەتی بیرکردنەوەیان دەربارەی مەسەلەکان بە خۆ نەدەدا، بۆ زەینی رۆشنی شۆ گەوجانە دەهاتە بەرچاو. هەر بۆیە بیرکردنەوەی لۆجیکی، وردبینی، حەقیقەتجۆیی، جیهانبینی، و دەرکی هۆی داماویی بەشەر، لە تایبەتمەندییەکانی بەرهەمەکانی ئەون. ئەو لە شانۆنامە بە توێکڵو پڕ هەجوو و تەوسەکانیدا، بەکۆمەکی بلیمەتی و هونەرو لۆجیك، گاڵتە بەسەرمایەداری دەکاتو رژێمی بودەڵەی کۆمەڵایەتیو کەلتووری سواوی بۆرژوازی دەکوتێت.

شانۆنامەکانی شۆ، و بە گوتەیەکی وردتر، کۆمیدیا نوێیەکانی ئەو، کە لە ناکۆکییە هزریو چالاکییەکانی ژیانەوە هەڵدەقوڵێن، لەسەر بناغەو پایەی بابەتێن کۆمەڵایەتی رۆنراون... ئەم شانۆنامانە جۆرێك لە ریالیزمی ئیبسنانەیان تێدایە، بەڵام ئەم ریالیزمە لە پەردەیەکی گوساخی و نوکتەبێژییەوە پێچراوە، هەر ئەم تایبەتمەندیانە بوونە مایەی ئەوەی خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیاتی ساڵی ١٩٢٥ی پێ ببرێت.

دەتوانرێ بگوترێ شۆ دوو سیمای رواڵەتی و حەقیقی بوو. شۆی رواڵەتی، ئەو سیمایە بوو کە بە خۆی لە بەردەم خەڵکیدا دروستی کردبوو، و ئەم خەسڵەتانەی هەبوو: جۆرج برناردشۆی ریشنی ئەبرو پڕو پەیوەست، داکۆکیکار لە سوسیالیزمی سیاسیو ئابووری، مەزەبی نوێی گۆڕانی داهێنەرانە، و گیاخۆری، ناسکیو گوساخی ئاوێتەی رەخنەی توند دەکرد، رێزی هیچ کەس و هیچ شتێکی نە دەگرت، رەحمی بە هەستو بیری کەسدا نەدەکرد، بتەکانی دەکوتی بە زەویدا و

پایەماڵی دەکردن، بەڵام شۆی حەقیقی مرۆڤێك بوو ئایدیالیست، بەشەر دۆست، میهرەبان، خاکی، شەرمن، لێبوردە، راستگۆو بێ ریا.

سێر جێمز مایتوبری (١٨٦٠- ١٩٣٧):

درامانووس و رۆژنامەڤانی سکۆتلاندی، لە زانستگەی ئەدینبۆرگ خوێندی و ماوەیەك بە رۆژنامەنووسییەوە مژول بوو. یەکێك لەبەرهەمە هەرە باشەکانی سەرەتای مارگرێت ئوگیلڤی (١٨٩٦) بوو کە ژیانی دایکی خۆی دەگێڕێتەوە.

شۆرەتی بری بەندە بە شانۆنامە عاتیفی و خەیاڵئەنگیزەکانی و بەو چیرۆکانەیەوە کە دەربارەی سکوتلاندەی زاگەیین، رەسەنترین درامای ئەو، شەقامی چۆنیەتییە (١٩٠١) دەربارەی چیرۆکێکی دڵدارییە. کریتنی سەرسامکەر (١٩٠٢) شانۆنامەیەکی دیاری دیکەی برییە کە دەربارەی خانەوادەیەکی ئەشرافییە کە لە دوڕگەیەکی دوورا دووچاری کەشتی شکان دەبن، و لەم بەینەدا، لەهەنبەر داماوی و دەسەپاچەیی ئەم ئەشرافانەدا، هێزو توانای خزمەتکاری خانەوادەکە مایەی سەرسامییە. یەکێك لە شانۆنامە سەرکەوتووەکانی دیکەی ئەو، ئەوەی هەر ژنێك دەیزانێ (١٩٠٨) گاڵتە بەغروری رەگەزی نێر دەکات. بەڵام ناودارترین شانۆنامەی بری، پیتەرپن (١٩٠٤)ی ناوە کە دەربارەی مناڵانەو بۆ مناڵان نووسراوە. قارەمانی شانۆنامەکە، پیتەرپن، کوڕیژگەیەکە کە بۆ وڵاتێکی سەیر دەڕەڤێ و دەبێت بە هاونشینی پەرییان.

لە رۆمانەکانی بری: کەشیشی بچووك (١٨٩١)، دەربارەی کەشیشێکی سکۆتلاندییە کە دڵبەندی ئەشقی کیژێکی کێوەلی دەبێت، و تۆمی عاتیفی (١٨٩٦) دەربارەی لاوێکە کە توانایەکی خەیاڵپەروەری نا ئاسایی هەیە.

جۆن میلینگتون سینگ (١٨٧١- ١٩٠٩):

لە درامانووسانی پێشڕەوی رێنیسانسی ئەدەبی ئیرلەندە، و لە دیارترین سیماکانی شانۆی ئابی بوو، لە دوبلین و ئاڵمان و پاریس خوێندویەتی، و ژیانی ئەدەبی خۆی بە وەرگێڕانی شیعری شاعیرانی سەمبولیزم دەست پێکرد.

پاشان بە هاندانی ییتس-ی رابەری رێنیسانسی ئەدەبی ئیرلەندە، چوو بۆ رۆژئاوای ئیرلەندە، یتس کە بینی بووی سینگ بە زگماك شانۆنامەنووس و بلیمەتە، لە هاندانیدا بەرەو ئەفسانانی کۆنی ئیرلەندی و ژیان و زمان و تۆنی قسەی گوندییان و دێهاتنشینانی رۆژئاوای ئەم دەڤەرە کاریگەرییەکی قوڵی هەبوو.

یەکەم شانۆنامەی سینگ، لە سێبەری دۆڵدا (١٩٠٣)ی ناو بوو. لە شانۆنامەکانی دواتریا، تراجیدیای تاکپەڕدەیی سوارانی دەریا (١٩٠٤) گەورەیی و شکۆی دراماکانی ئاسخیلوس وەبیر دێنێتەوە. لاوی خۆشگوزەرانی رۆژئاوا (١٩٠٧) کە بە شاکاری دەزانرێ، ئاوێتەیەکە لە ریالیزم و خەیاڵ و تەنز، نمایشکردنی ئەم شانۆنامەیە لە شانۆی ئابی ئیرلەندییەکانی زۆر تووڕە کرد، و ناڕەزاییەکی توندی لە دوبلین نایەوە، چونکە بە رواڵەت حورمەتی ژنانی ئیرلەندەی لەبەر چاو

نەگرتبوو، و تراجیدیای تەواو نەکراوی سینگ: دیردری خەمین (١٩١٥) لە ئەفسانەی دیردرەوە وەرگیراوە، کە گەورەترین چیرۆکی ئەڤینداری ئیرلەندییە.

جان درینك واتەر (١٨٨٢– ١٩٣٧):

درامانووس، شاعیر، و ژیاننامەنووس، کە شانۆنامەکانی پتر لەسەر بنەمای مێژوو و ژیاننامان رۆنراون. شانۆنامەی ئەبراهام لینکۆڵن (١٩١٨)، ژیانی سەر کۆماری ناسراوی ئەمریکا، کێشەی کۆیلایەتی، و جەنگی باکوورو باشوور وێنە دەگرێت. ماری ستوارت (١٩٢١)و ئولیڤەر کرامول (١٩٢١)ش دوو درامای مێژوویین.

جیمز ئیلروی فلکەر (١٨٨٤– ١٩١٥):

درامانووس و شاعیری ئینگلیزی، کە بە دوا شاعیری قوتابخانەی پارناس دەژمێردرێت، فلکەر بە بت شکێنییەکانی، دڵبەندیی بە یۆنان و رۆژهەڵات، و دەوڵەمەندی وێنەیی دراماکانی بەناوبانگە. ناودارترین شانۆنامەی فلکەر بە ناونیشانی (حەسەن– ١٩٢٣)ـە، کە بەڵگەی زانیاری وردو فرەی ئەوە دەربارەی رۆژهەڵات و هەروەها رەنگدانەوەی توانای شاعیرانەو دراماتیکی ئەوە. ئەم شانۆنامەیە کەسایەتی شیرینی سازێك وێنە دەگرێت کە دەگاتە دەرباری بەغداو لەخەلیفە نزیك دەبێتەوە. شانۆنامەیەکی دیکەی فلکەر، دون جوان (١٩٢٥)ـە کە کەم دابێژێك سەرکەوتوو بووە. پردی ئاگرین (١٩٠٨) و سەفەری زێڕین بۆ سەمەرقەند (١٩١٣) لە دیوانە شیعرییەکانی فلکەرن، وردی شاعیر لەجۆری تەکنیك و هەروەها بیرونگەرایی ئەو لە ناوەڕۆك دا نیشاندەدەن.

شون ئۆکەیسی (١٨٨٤– ١٩٦٤):

درامانووسی ئیرلەندی، لە یەکێك لە گەڕەکە پیسەکانی دوبلین، لە بنەماڵەیەکی پروتستان هاتۆتە دنیا، لە منداڵی دا برسێتی و هەژاری و ناخۆشی چەشتووەو لە دنیای تەژی ترس و نەخۆشی و مەستیدا گەورە بوو. چونکە چاوەکانی کز بوون، نەچووە قوتابخانە. هەر چەندە تا دوانزە ساڵان توانای خوێندن و نووسینی نەبوو، بەڵام دوایی بەو تاسەو لەزەتەی لەکتێب خوێندنەوەدا دەیبینی، هەقی ئەو ساڵانەی کردەوە کە دواکەوتبوو، بەڵام خوێندنی ئەو، خۆی گوتەنی لە جادەکانی دوبلین دابووە. ئوکەیسی لە سەرەتای لاوی دا پەیوەندی بە "برازای شۆڕشگێڕی ئیرلەندە"وە کرد، بوو بە ئەندامی کۆمەڵەی گەیلی(٨)و فێری زمانی ئیرلەندی بوو، لەم ساڵانەدا کاری جۆراوجۆری وەك کەناسی و کرێکاریشی کرد، و سەرەنجام بوو بە ئەندامی یەکێتی نۆ بونیادی کرێکارانی نە پسپۆر. لەم وەزع و حاڵانەدا، مانگرتنی ساڵی ١٩١٣ی کرێکارانی رێك خست و، چەند گوتارێکی بۆ رۆژنامەی یەکێتی نووسی.

ئوکەیسی کە لە شۆڕشی ئیرلەندەدا سیمایەکی خەباتکاری پەیدا کردبوو، بە سێ شانۆنامەی پڕ سەروسەدا کە لە شانۆی ئابیدا نمایش کران، وەکو رامانووسێکی گەورەش ناوبانگی پەیدا کرد. یەکەم شانۆنامە: لە پێستی شێرای ناوبوو کە لە ساڵی ١٩٢٣دا چووە سەر شانۆ، دووەم

شانۆنامەی جونۆ و پەیکوك (١٩٢٤) ئاوێتەیەکی جوانی تراجیدیاو کۆمیدیا بوو، ئەو لەم درامایایەدا، کە بە شاکاری ئەو دەژمێردرێت، بەکۆمەکی شێوەیەکی تراجیدی –کۆمیدی و لە هەمان کاتدا ناتورالیزمی، ژیانی خەڵکی دوبلین لە واری جەنگی ناوخۆی ساڵی ١٩٢٢دا وێنە دەگریت، ئەنجامدانی شانۆنامەی سێیەم، گاسن و ستێران (١٩٢٦) لە شانۆی ئابیدا لافاوێکی بەرپا کردو ناڕەزایی و جۆش و خرۆشی ئیرلەندییەکان– کە هەستیان زۆر بریندار بوو بوو– پەلی بۆ شەقامەکانی دوبلین کێشا. سەرەنجام، شانۆی ئابی لە ساڵی ١٩٢٨دا خۆی لە ئەنجامی شانۆنامەی سێیەمی ئوکەیسی بە ناوی تاسی زیوین –Silver Tassie) دوورەپەرێز گرت. ئۆکەیسی لە شانۆی ئابی و لە ئیرلەندە دابڕاو چوو بۆ ئینگلستان و هەندێ شانۆنامەی دەربارەی سیاسەت و جەنگی چینایەتی نووسی. ئەم درامایانە لە چاو بەرهەمە ئیرلەندییەکانیدا رەسەنایەتی و هێزێکی کەمتریان هەیە. ئۆکەیسی لە دووری ئیرلەندە هەرگیز نەیتوانی بە باشی جاران بنووسێت، عادەتەن ئۆکەیسی لە دەرێی بازنەی رێنیسانسی ئەدەبی ئیرلەندە دادەنەن، چونکە دراماکانی زیاتر لەگەڵ مەسەلە کۆمەڵایەتی و سیاسییە شارییە واقیعییەکاندا سەروکاریان هەیە تا کاروباری کەسایەتیانی گوندی و فۆلکلۆری نەتەوەییدا. سینگ–ی درامانووسی گەورەی رێنیسانسی ئیرلەندە، نیشانی دابوو کە شانۆنامانی باش دەکرێت لەسەر ژیانی گوندێکی ئیرلەندی بینا بکرێ. ئوکەیسی ئەم شانۆنامە واقیعیانەی لەسەر ژیانی شاری بونیادنا. بە هەر حاڵ، تاسی زیوین، کە درامایەکی ئیکسپر سیونیستی بوو دەربارەی جەنگی جیهانی یەکەم، لە ساڵی ١٩٣٢دا لە لەندەن نمایش کرا. شانۆنامەیەکی دیکەی ئۆکەیسی، لە دەروازەدا (١٩٣٣) کە ئەمیش بە شێوە ئیکسپرسیونیستییە، جارێکی دی هاوخەمی قوڵی نووسەر لەگەڵ چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە ئاشکرا دەکات. ئەم شانۆنامەیە کە مەیدانەکەی سەیرانگەیەکە لە لەندەن، بە دەوری تەوەری بەرخوردی قەشەیەك لەگەڵ چەند بنیادەمێکی لات و لەوێر، یەکێکی مولحید ژنێکی پۆلیس، ژنێکی سۆزانی (کە کیژی قەشەکە دەردەچێت)، و چەند کەسێکی دیکەدا دەسورێتەوە. و ئاماژەیەکی زۆری بۆ ستەمی کۆیلایەتی، هەژاری، ئەخلاقیات و مەزەب تێدایە. شانۆنامەکانی دواتری ئۆکەیسی کە لە زەوق و قەریحەی لێوان لێوی کاراکتەرسازی دراماکانی سەرەتای ئەو بەتاڵ بوونەتەوە، و جۆرە پەیامێکی کۆمەڵایەتییان لێ بارکراوە، نا سەرکەوتوو بوون. غوماری ئەرخەوانی (١٩٤٠)، ئەستێرە سور هەڵدەگەڕێ (١٩٤٠) و سۆر گوڵان بۆ من (١٩٤٧) لە جوملەی ئەم شانۆنامانەن.

ئۆکەیسی لە ساڵی ١٩٣٦دا یەکەم کتێبی لە ژینامە شەش بەرگییەکەی خۆی لە ژێر سەر ناڤی: من لە دەرکە دەدەم، بڵاوکردەوە، کە بەرهەمێکی تەواو لیریکییەو پەخشانێکی پوختەی هەیە.

جیمز برایدی (١٨٨٨– ١٩٥١):

ناوی خوازراوی ئۆزبورن هنری مەڤۆرە، شانۆنامەنووسێکی سکۆتلاندییە، نزیکەی سی شانۆنامەی لە دوا بەجێماوە کە پڕن لە سەر گەرمی و گاڵتەبازی. برایدی لەو شانۆنامەنووسانە

بـوو کـە هەسـتی بـە پێویسـتی هەوڵـدان بـۆ چـاکترکردنی وەزعو حـاڵی کۆمەڵایـەتی نـەدەکرد، و لەگەڵ ئەمەشا هەمیشە قسەی کردنی پێ بوو.
یەکـەمین شـانۆنامانی سـەرکەوتووی برایـدی، توێکـار (١٩٣٠)و کەشیشـی نووسـتوو (١٩٣٣) لـە دۆزی تاوانکـاریی پـڕ هـەراو هەنگامـەوە وەرگیران، شـانۆنامەیەکی تـری ئـەو: ئـاو لـە خەوتنگـەی مێرولانـدا (١٩٣٣) لـە سـکۆتلاندە روو دەدات. ئـەژدیهاو کۆتر (١٩٤٢) لـە دراما بەناوبانگـەکانی دیکەی برایدییە، و درەوشانەوەیەکی بەرچاوی هەبووە.
برایـدی لـە سەرانسـەری تەمـەنیا شانۆنامەنووسـێکی ئەزمونگـەر بـوو، بۆیـە شـانۆنامەکانی بونیـادێکی مکومیـان نییـە. بەشـێوەیەکی گشـتی لـە رەسمـی دیمەنانـدا بـە توانایـە، بـەڵام لـە کاراکتەرسازیو نیشانی رووداواندا نا سەرکەوتووە.

<u>جون بۆینتن پریستلی (١٨٩٤– ١٩٨٤):</u>

دراماـنووس، رۆمـاننووس، رەخنـەگر، گوتارنووسـی فـرە بەرهـەم و بـەناوبانگ لـە زانسـتگەی کەمبریج خوێندویەتی. ساڵانی جەنگی جیهانی یەکەمی لە خزمەتی هەنگەکانی (بەتالیۆن) دۆکی ولینگتون و دون گوزەراند، و ساڵانی جەنگی جیهانی دووەم لە نووسینگەی قسە بڵاوکردنـەوەی بەریتانیا (بی. بی. سی) گوزەراند، پریستلی لە ساڵی ١٩٤٧ لە پاریس و لە ساڵی ١٩٤٨ لە پـراگ سـەرۆکایەتی کۆنفرانسـی نێـو دەوڵـەتی شـانۆی یونسـکۆی لـە ئەسـتۆ بـوو، و لـە سـاڵی ١٩٤٩دا بوو بە سەرۆکی ئەنیستیتۆی نێو دەوڵەتی شانۆ.
بریستلی بە رۆمانی هاودەمانی باش (١٩٢٩) گەییە ناوبانگ، ئەم رۆمانە کە کاراکتەرانی شادو دیمـەنێن جۆراوجـۆری ژیـانی ئینگلیـزی وێنـە دەگرێـت، لـە سـاڵی ١٩١٣دا بـە شێوەی دراما لـە لەنـدەن پێشـکەش کـرا، یـەکێك لـە رۆمانـە بەناوبانگـەکانی دیکـەی: جـادەی فریشـتە (١٩٣٠) چیرۆکی کاسبکارانی بچووكو سەرمایەدارێکی چاوچنۆك دەگێڕێتـەوە. لە رۆمانەکانی دواتریا دەبـێ ئامـاژە بـۆ فیسـتیڤاڵی فـاربریج (١٩٥١)، سـیحربازان (١٩٥٤) و سـیو یـەکی حـوزەیران (١٩٦١) بکرێت.
شـانۆنامەکانی پریسـتلی دوو دەسـتەن: (١) کۆمیـدیا خێزانییـەکان دەربـارەی چینی بـۆرژوا کـە باشـترین نموونـەیان گۆشـەیەکی ترسـناك (١٩٣٢)ـە، یەکـەمین شـانۆنامەیەتی، (٢) شـانۆنامە ئەزمونگەرییـەکانی دەربـارەی زەمـان. لەوانـە، زەمـانو خانـەوادەی کونـوای (١٩٣٧) باسـی رووداوێکـە لـە زەمـانی ئایندەدان جونسـون بەسـەر ئوردەنـەوە (١٩٣٩) شـانۆنامەیەکە دەربارەی فرۆکـەوانێك کـە لـە رووداوێکا بەسـەرهاتەکانی ژیـانی رابردووی تـاقی دەکاتـەوە. لـە دراماکـانی دیکـەی پریسـتلی: مـن پێشـتر لێـرە بـووم (١٩٣٧)، ئـەمیش بـە دەوری مەسـەلەکانی زەمانـدا دەسووڕێتەوە، درەختی لەندەن (١٩٤٨) بێحاڵیو حاڵـەتی زێرەڤانی ساڵانی پاش جـەنگ وێنـە دەگرێـت، ژووری تیابـەتی (١٩٥٣) کۆمیدیایـەکی تاکپەردەییـە، و ئـەوان بـۆ شـار هـاتن (١٩٤٣) دەربارەی یوتوپیایەکە.

ئەمانـە لـە جوملـەی بەرهەمـە زۆرەکـانی پریسـتلی-ن لـەواری رەخنـەی ئەدەبیـدا: سـیماکانی ئەدەبیاتی مۆدێرن (١٩٢٤) ئەبلەهان‌و فەیلەسوفان (١٩٢٥) دەربارەی کەسایەتییە کۆمیدییەکانی ئەدەبیاتی ئینگلیزی، کەسایەتییە کۆمیدییە ئینگلیزەکان (١٩٢٥)، رۆمانی ئینگلیزی (١٩٢٧)، و ئـەدەبیات‌و مرۆڤی رۆژئاوایی (١٩٦٠)ن ئەمانـەش لـە کتێب‌و نامـەکانی ئـەون لـەواری رەخنـەی کۆمەڵایەتی‌و سیاسیدا: مەیمونەکان‌و فریشـەکان (١٩٢٨)، بـەریتانیا لـە جەنگدا (١٩٤٢)، هێزی نەفەرات (١٩٤٤) دەربارەی ئامادەکردنی بەریتانیا بۆ شـەڕ، سـەفەری ئینگلیز (١٩٣٣)، راپۆرێکە لەمەڕ سەفەرێك لە ئینگلستانا لە ساڵانی قەیرانی ئابووریدا، و سەفەری روس (١٩٤٦)،

<u>سەموئیل بیکت (١٩٠٦- ١٩٨٩):</u>

درامـانووس‌و رۆماننووسـی ئیرلەنـدی، لـە دوبلین چـاوی بـە دنیـا هـەڵێنا، لـە ترینیتی کـۆلیجی ئۆکسفۆرد خوێندویەتی، و لە ساڵی ١٩٢٨ بۆ فەرەنسـا رۆیـی، لـە پاریسـدا کەوتـە شیعر گوتن‌و نووسینی چیرۆك، و چەند سەفەرێکی ئینگلستانیشی کرد. سەرەنجام لە ساڵی ١٩٣٧دا پاریسی بە مەفتەنی خۆی هەڵبژارد.

بیکـت، هـەوەڵین رۆمانـەکانی لـە ژێـر سـەرناڤانی: مـورڤ (١٩٣٨)و وات (لـە ١٩٤٤دا نووسـرا، لـە ١٩٥٣دا بلاوبـووەوە) بـە زمـانی ئینگلیـزی نووسـی. بـەلام لـە سـاڵی ١٩٤٥ بـە دواوە کتێبـەکانی هەوەڵجار بە زمانی فەرەنسی دەنووسی‌و پاشان بە خۆی وەریدەگێڕانە سەر زمانی ئینگلیزی، لـە سـاڵانی ١٩٤٧- ١٩٤٩دا رۆمانـانی: مەولـەوی، مـالون دەمرێـت، و بـێ ئـابڕو-ی نووسـی کـە لـە راستیدا رۆمانێکی سێ بەشییە (تریلۆژی) بە گرنگترین سـەرکەوتنی ئـەدەبی ئـەو دەژمێردرێت، مەولـەوی (١٩٥١)- Molloy، شـرۆڤەیەکی تاڵـە لەمـەڕ وەزعـی کۆمیـدی و خـەمناکی بەشـەرو عـەودالی ئـەو بـۆ وەدەسـت هێنـانی وەزعێکـی باشـتر، بەشـی یەکـەمی ئـەم رۆمانـە، چـیرۆکی سەرگەردانی و گەڕانی بێهودەیی مەولەوی پیرەمێری ئیفلیجی تێك شکاو، بۆ گەییشتن بـە دایکی خـۆی بـەر لـە مردنـی ئـەوە. و بەشـی دووەم گـەڕانی بـێ وەری موریـانی، مـاموری حـەقیرو مـل ئەستورە بۆ دۆزینەوەی مەولەوی. مالون دەمرێت(١٩٥١)، چیرۆکی بنیادەمێکی ئاوارەیە کە لـە ژوورێکـی سـەیردا بەتـەنیا لـە جێگـەی مەرگـدا دەکـەوێ، ژیـانی رابـردووی وەبیر دێنێتـەوە. لـە کۆتایی چیرۆکەکەدا دەردەکەوێت کە ئەمە پیاو کوژێك بووە، و وەزع‌و حاڵی بـەزەیی ئـەنگێزی لـە رۆژی پیریی‌و تەنیاییدا، وێنەیەکە لە وەزع‌و حاڵی هەموو بەشەرێك.

بێ ئابڕو (١٩٥٣) بەشی سێیەمی رۆمانەکە، بە کۆمەکی شێوەی شەپۆلی هۆش، چیرۆکی بوونی پوچی کەسایەتییە لە جوڵە کەوتوەکانی بیکت دەگێڕێتەوە: چیرۆکی بنیادەمێکی بێ دەسـەلات‌و دەست‌و پێ سپییە کەلە خەمرەیەکی گەورەدا دەژی.

بیکـت بـە شـانۆنامەی: لـە چاوەڕوانی گۆدۆدا (١٩٥٢)دا شـۆرەتێکی عالـەمگیری پەیـدا کـرد. ئـەم بەرهەمـە تراجـی- کۆمیدییـە کـە دەربـارەی نیشـاندانی ئەوپـەڕی نائومێـدی و دامـاوی بەشـەر، بەشـەرێك کـە لـە ژیانـدا -یـا لـە راسـتیا لـە دوای مـردن- بـە تـەماو چاوەڕوانی هیچ شـتێك نییـە. چیرۆکی شانۆنامەکە دەربارەی دوو بنیادەمی ماڵ بە کۆڵ، فلادیمیر، ستراگونە،و هـیچ شـتێك لـە

چیرۆکەکەدا روو نادات، جگە لە هەندێ وردە رووداوو گفتوگۆی دووبارە و تانەئامێز، کە ئاماژەن بۆ پوچی ژیان، فلادیمیرو ستراگۆنی هەژارو رووتو رەجاڵ، کە پاشان پیاوێکی دەوڵەمەند بە ناوی پوزو لەگەڵ لاکیی خزمەتکاریدا پەیوەندییان پێوە دەکەن، بێ ئەوەی وێنایەکی روونیان لەمەڕ گۆدۆ هەبێ، چاوەنۆڕی ئەون. بۆ وەخت کوشتن خۆ بە زنجیرە "وازییەك" بە پەیڤەوە خەریك دەکەن، و چاوەڕوانی هاتنی گۆدۆ دەکەن. کە هەڵبەتە نایەت، هیچ شتێکیش روو نادات، تەنانەت گفتوگۆی دوو پیاوەکەش دەربارەی هیچە، لە کۆتاییدا ئەو جووتە دەکەونە بیری خۆ هەڵواسین، تا شتێك روو بدات، و بەڕاستی کارێك ئەنجام بدەن. بەڵام پەتیان پێویستە، و پێیان پەیدا ناکرێت، تەنانەت ناتوانن خۆیان بەدارا بکەن. ئیدی دێنە سەر ئەوەی لێکدی جودا ببنەوەو بڕۆن. بەڵام لە جوڵەو رۆییشتنیش دەکەون. ئەو جووتە وابەستەی یەکترن‌و هەرگیز هیچ کارێك ناکەن. ئەوانە تا کۆتایی شانۆنامەکە تەنیا چاوەڕوان دەکەن. بەڕاست گۆدۆ کێیە؟ ئایا خودایە؟ بەڵام هیچ رونکردنەوەیەك نادرێت‌و سەری داوەکە لە کەس دیار نییە. ئەم تراجیدی- کۆمیدییە جوان‌و قوڵ‌و لە هەمان کاتدا تەفەکور ئامێزە یەکێکە لە شاکارەکانی شانۆی ناسراو بە "ئەبسێردیەت- پوچی".

یەکێك لە دراماکانی دواتری بیکت، دوا شریتی کروپە (١٩٥٨) شانۆنامەیەکی یەك پەردەییە، تەنیا کاراکتەری شانۆنامەکە پیرەمێردێکە بە ناوی کروپ، کرۆپ ئەو شریتی گفتوگۆیەی کە لە لاویدا پڕی کردۆتەوە دووبارە لێدەداتەوەو گاڵتە بەو تاسەو کەڵکەڵەو ئارەزووانەی ساڵانی لاوی‌و میانساڵی خۆی، کە ئێستا بوون بە هیچ، دەکات. گرنگترین تایبەتمەندی دوا شریتی کروپ و هەروەها شانۆنامەی رۆژانی شاد (١٩٦١) پەرەسەندنی گفتوگۆیە تیایانا وەکو فۆرمێکی شانۆیی.

لە شانۆنامە مەنشورەکانی دیکەی بیکت: دوا گەمە (١٩٥٧)یەو لەگەڵ دوو کاری ئەزموونی غەریبدا: یەکێکیان بەناوی: گەمە (١٩٦٤)، کە پەردەی دووەمی دەقاو دەق دووبارە کردنەوەی پەردەی یەکەمە، و ئەویتریان بەناوی: هاتوچۆ (١٩٦٧)یە، کە دوو زەمان لە سێ دەقیقەدا نیشاندەدات. شانۆنامەیەکی کورتی دیکەی بیکت، هەناسە (١٩٧١)ی ناوەو کورتەی ژیان لە سێ سانییەدا نیشاندەدات.

دراماکانی بیکت مەجازو نەقڵێکی نا ئومێدیانەو کومیدین دەربارەی وەزع‌و حاڵی بەشەر. لەم درامایانەدا لاوازی‌و مەحرومیەت‌و کلۆڵی‌و داماوی بەشەرەکان پتر بە کۆمەکی ئاماژەو جوڵەی تەوساوی لیبۆکانی سێرك وێنە دەگیرێن. بە کورتیەکەی، ئەم داهێنەرەی سیمایانی غەریب لە درامای سەردەمدا، بە یەکێك لە گەورەترین نووسەرانی ئەورووپای ساڵانی دوای جەنگ دەزانرێ.

کریستوفەر فرای (١٩٠٧-٠٠٠):

شانۆنامەنووس، ئەکتەرو دەرهێنەری خەڵکی بریستول، زۆربەی دراماکانی لە قاڵبی شیعردا داناوە. شانۆنامەکانی کە پڕن لە نوکتەبازی‌و لێکچوونی شاعیرانە، بە زۆری لە دابە مەزەبییە مەسیحییەکانەوە هەڵدەهێنجرێن. کوڕێك بە عەرەبانەوە (١٩٣٩)، شانۆنامەیەکی سادەی

مەزەبییە، ناوەڕۆکی شانۆنامەی نۆبەرە (١٩٤٦) لە تەوراتەوە وەرگیراوەو باسی مەرگی کوڕەکەی فیرعەون و کۆچی ئیسرائیلیان لە میسرەوە دەکات. خانم نەسوتێنن (١٩٤٩)، کە بەناوبانگترین درامای ئەوە، دەربارەی ژنێکی گەنجە کە دەیەوێ بمێنێ، بەلام لەبەرە ئەوەی سیحربازە دەبێ بمرێت، خەوی زندانیان (١٩٥١)، باشترین شانۆنامەی دژە جەنگی رۆژگاری خۆیەتی، و لە چیرۆکەکانی تەوراتەوە وەرگیراوە. ئەم درامایە کە یەکەمجار لە کلێسای زانستگەی ئۆکسفۆرد ئەنجامدرا، لە بنچینەدا بۆ ئەنجامدان لە کلێسادا نووسراوە. دوا شانۆنامەی فرای، ساڵی هەتاو (١٩٧٠)ش بە شێوەی شانۆنامە شیعرییەکانی سەرەتای ئەو هۆنراوەتەوە.

شۆرەتی فرای بەندە بە مامۆستایەتی ئەوەوە لە شیعراو ئەزموونی لە ئەکتەری و دەرهێنانی شانۆییدا.

ترنس مرڤین راتیگان (١٩١١-٠٠٠٠):

لە لەندەن هاتۆتە دنیا، لە ترینیتی کۆلیجی ئۆکسفۆرد خوێندوویەتی، لە ساڵی ١٩٤٠ تا ١٩٤٥ ستوانی هێزی هەوایی پاشایەتی بوو. راتیگان لە ساڵی ١٩٣٤ەوە کاری خۆی بە نووسینی کۆمیدیای سووك و بازاڕی دەربارەی چینی بۆرژوازی دەست پێکرد، کۆمیدیا شادو بوێرانەکانی ئەو کە لە ئینگلستان و ئەمریکا دەرهێنران، هەر چەندە پەیوەندییەکی ئەوتۆیان بە ژیانی کۆمەلایەتی سەردەمەوە نەبوو، تەمەشاڤانێکی زۆریان پەیدا کرد.

یەکەمین شانۆنامەی سەرکەوتوی راتیگان، فەرەنسەویانی بێ گریان (١٩٣٧) بوو کە لە ساڵی ١٩٣٦ لە لەندەن و لە ساڵی ١٩٣٧ لە نیویورك پێشکەش کرا، و لە ١٩٣٩دا لە قاڵبی فیلمنامەدا بلاو بووەوە، کوڕی وینزیلو (١٩٤٦) کە دەربارەی دۆزێکی جەنجاڵ ئەنگێزی مافەوانییەو تا رادەیەك مۆرکێکی کۆمەلایەتی هەیە، لە ١٩٤٦دا لە لەندەن و لە ١٩٤٨دا لە نیویورك ئەنجامدرا، بەلام شۆرەتی راتیگان زیاتر بەندە بە شانۆنامەکانی، دەریای قوڵی شین (١٩٥٢)، مێزەجیاکان (١٩٥٥)، هەمە جۆری لەناوەڕۆکدا (١٩٥٨)و پیاو و کوڕ (١٩٦٣).

لەم شانۆنامانەدا دوو بابەت، سوکایەتی و نیگەرانی زەینی، پێکەوە دەگێڕدرێنەوە. قارەمانی هەر درامایەك وێڕای ئەو سوکایەتیەی کە دەیبینێ، نەفس بەرزی خۆی پەیدا دەکاتەوە، سێ شانۆنامەی مێژوویی راتیگان بەناوی: چیرۆکی سەرکێشی (١٩٥٠) دەربارەی ئەسکەندەر، روس (١٩٦٠) دەربارەی ت.ا.لورنس ناسراو بە لورانسی عەرەبستان، و میرات بۆ میللەت (١٩٧٠) دەربارەی هوراشیونلسون، خاڵە لاواوز بچووکە بەشەرییەکان شیدەکەنەوە.

جۆن ئوزبورن (١٩٢٩- ٠٠٠):

شانۆنامەنووس و دەرهێنەری خەڵکی لەندەن، لە کۆلیجی بلمونت خوێندویەتی، لە رابەرانی گروپی نووسەرانی ناسراو بە "پیاوانی گەنجی توڕە" بوو کە لە دەیەی ١٩٥٠دا لە ئینگلستان دەرکەوتن، بەرهەمی ئەم گروپە دەربڕی توڕەیی و نەفرەتی چینی خوارەوەی کۆمەڵگە لە

سیستەمی کۆمەڵایەتی سیاسی بەریتانیاو بودەڵەیی و ریاکاری چینی ناوەڕاست و باڵای کۆمەڵگەی بەریتانیا بوو.
یەکەم شانۆنامەی گرنگی ئوزبورن، بە توڕەیی ئاوڕ بدەوە (١٩٥٦)یە، لە ساڵی ١٩٥٦ لە لەندەن دەرهێنراو ساڵی دواتر لەنیویورك. قارەمانی سەرەکی ئەم شانۆنامە سێ پەردەییە جیمی پۆرتەر، پیاوێکە لە چینی بێ بەشی کۆمەڵگەو دەرچووی زانستگەیە کە لەگەڵ ئافرەتێکی سەر بە چینی باڵا زەماوەند دەکات و توڕەیی و نەفرەتی خۆی لەبەها چینایەتییەکانی ئینگلستان بەسەر ژنەکەیدا دەبارێنێ. جیمی زۆر زوو بوو بە قارەمانی وەچەیەکی نوێی سەرسام لە شۆڕشی مەجەڕستان، و نائومێد لە فەزاحەتی بەریتانیا لەسویس، و سەراپا ناڕەزایی دژی بۆمباو هەموو مەسەلە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی سەردەم، لە شانۆنامەکانی دیکەی ئۆزبورن،بابەتی ریسوایی و حەز (١٩٦١) نمایشێکی تەلەفزیونییە، و لۆتەر (١٩٦١) درامایەکی مێژووییە دەربارەی مارتن لوتەری ریفۆرمیستی ئاینی ئەڵمانی، لە دراما مەنشورەکانی تری ئۆزبورن دەتوانرێ ناوی ئەمانە ببرێ: گەواهی ناڕەوا (١٩٦٥)، ئوتێلی ئەمستردام (١٩٦٨) و زەمانی حازر (١٩٦٨).

هارولد پینتەر (١٩٣٠- ٠٠٠):
لە ناوچەی کرێکاریی لەندەن، لە خانەوادەی خەیاتێکی جولەکە هاتۆتە دنیا، ماوەیەك لە ئەکادیمیای سەڵتەنەتی هونەرە درامییەکان خوێندی، و لە ساڵی ١٩٤٩ـەوە. تا ١٩٦٠ بوو بە ئەکتەرێکی پێشەیی. پینتەر لە پاڵ کاری ئەکتەریدا، هەندێ شانۆنامانیشی دەرهێنا، لە هەمان کاتدا، شیعرەکانیشی لە گۆڤاری شیعری لەندەن بڵاوکردەوە.
جگە لە درامایەکی زۆر، چەند فیلمنامەو نمایشێکی تەلەفزیۆنی و رادیۆییشی نووسی.
یەکەم شانۆنامەی پینتەر بەناوی: ژوور (١٩٥٧) لە ساڵی ١٩٦٠دا لە بریستول دەرهێنرا، ئەم دراما یەکپەردەییە لەگەڵ دوو شانۆنامەی دواتری نووسەردا بەناوانی: جەژنی لە دایکبوون (١٩٥٨)و (Dumb Waiter) (١٩٦٠) بە "کۆمیدیایانی ترس" ناویان دەرکردووە. چونکە پینتەر لەم سێ درامایەدا لە زەمینەسازی ژوورێکی ئاساییدا حاڵەتی ترسێکی هەست پێکراوی بەسەردا سەپاندووە. جەژنی لە دایکبوون، کە یەکەم شانۆنامەی تەواوی پینتەر بوو، گەلەك جاران لە ئینگلستان و ئەمریکادا وازی کراو لە ساڵی ١٩٦٨دا کرا بە فیلم. سەری دار (١٩٦٠) دووەم درامای تەواوی پینتەر بوو کە لە ساڵی ١٩٦٣دا کرا بە فیلم. لەم شانۆنامەیەشدا، وەکو لە چاوەڕوانی گۆدۆ کەی بیکتدا، قارەمانی سەرەکی بنیادەمێکی ئاوارەیە، گفتوگۆکان دەربارەی پوچی، کەسایەتی و ژینگەی ئاڵۆزکاو و پیس، و قسە لەسەر پوچی دنیای تازەو نائومێدی بەشەرەکانە کە چاوەڕوانی رزگاری لە خەم نین. گەڕانەوە بۆ نیشتمان (١٩٦٥) بە گوتەی پینتەر خۆی، شانۆنامەیەکە دەربارەی ڤیان و حورمان، دڵبەندی پینتەر بەشەڕ لە پێناوی زاڵبووندا، لەم شانۆنامەیەو دراماکانی دواتریا وەك: ئاسۆ (١٩٧٠)، بێدەنگی (١٩٦٩)و رۆژگاری کۆن (١٩٧١) رەهەندی جنسی وەردەگرێت.

ژێدەران:

١- شنبرگ: (١٨٧٤- ١٩٥١): مۆسیقازانی نەمساوی رەچەڵەکی ئەمریکایی.
٢- ئابی (Abi): شانۆخانەیەکە لە دوبلینی ئیرلەندە، کە تایبەتە بە بوژانەوەی ئەدەبیی ئیرلەندی لە سەرەتاکانی سەدەی بیستەمدا، لە ساڵی ١٩٠٤دا کرایەوەو خەڵکانی ناوداری وەك لیدی ا. گریگوری، و. ب. ییتس و ج. م. سینگ لە شانۆنامەنووسان و کار بەدەستانی ئەو شانۆیە بوون، لە ساڵی ١٩٥٢دا شوێنەکەی سوتا.
٣- سەردەمی جۆرج: گروپە شاعیرێکی ئینگلیزی هاوعەسری جۆرجی پێنجەم پاشای ئینگلستان بوو.
٤- مکاشەفەی نوێ: ناونیشانی بزووتنەوەیەکی رۆمانتیکی و سورریالیستی شیعریی ئینگلیزی بوو، کە ج. س. فریزر (لە دایکبووی ١٩١٥)ی شاعیری سکۆتلاندی و هنری تریس (١٩١٢- ١٩٦٦)ی شاعیری ئینگلیزی لە رابەرەکانی بوون، ئەم بزووتنەوەیە وەکو کاردانەوەیەك لە هەنبەر هۆزانی کۆمەڵایەتی شاعیرانی بەرجەستەی دەیەی ١٩٣٠ی وەك ویستن هیو ئودن، هاتە ئاراوەو تەمەنێکی کورتی هەبوو.
٥- دۆدۆ جوانەکان: دۆدۆ، مەلێك بووە کە توانای فڕینی نەبووەو لە دورگەی موریسدا ژیاوەو پاشان لە ناو چووە.
٦- ئاندروکلیس: کۆیلەیەکی رومی بووە لە سەدەی یەکەمی زاینیدا دڕکێك لە دەستی شێرێك دەردێنێ و پاشان شێرەکە فریای دەکەوێ.
٧- پیگمالیون: پاشای قوبرس بوو کە ئاشقی پەکەرێکی مەڕمەڕینی دەستکردی خۆی دەبێت. ئافرۆدێت پەیکەرەکە دەکات بە ژنێکی راستەقینە، و پیگمالیون زەماوەندی لەگەڵدا دەکات.
٨- کۆمەڵەی گەیلی: رێکخراوێك بوو کە بە مەبەستی پاراستن و پەرەپێدانی زمانی گەیلی (زمانی ناوچەیی ئیرلەندی) لە ساڵی ١٨٦٣دا هاتە ئاراوە.

تێبینی:

لە رۆژی ٢٠٠٧/١١/٢ لە وەرگێڕانی ئەم کتێبە بوومەوە کە لەم سەرچاوەیەوە وەرم گێڕاوە:
تاریخ ادبیات جهان (جلد دوم)
باکنر ب.تراویك / عربعلی رضایي
چاپ اول: ١٣٧٣

براوەکانی خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیات

لە نێو خەڵاتە ئەدەبییەکاندا، خەڵاتی نۆبڵ لە هەموویان بەنرخترو شانازی ئامێزترە.ئەم خەڵاتە یەکێکە لەو چەند خەڵاتەی کە لەسەر وەسێتی ئالفرید برنهارد نۆبڵ (١٨٣٣- ١٨٩٩)ی کیمیازانی سویدی هاتە ئاراوە، نۆبڵ کە بە داهێنانی دینامیت و باروتی بێ دووکەڵ (نیترو گلیسیرین) سەروەتێکی زۆری دەستکەوتبوو، وەختێ بینی کە داهێنانەکەی ئەو، بە پێچەوانەی پێشبینی و چاوەڕوانی خۆیەوە، بۆ زیادکردنی هێزی چەکێن جەنگی و مرۆڤکوژی بەکار دەهێنرێ، زۆر نارەحەت و نیگەران بوو، و هەموو سەرمایەو دارایی خۆی بۆ پاداشتی

دەستەبژێرانی زانست و ئەدەب و ئاشتی جیهانی تەرخان کرد. بە گوێرەی وەسێتنامەی نۆبڵ، لە دەرامەتی سەرمایە نۆ ملێون دۆلارییەکەی ئەو، پێنج خەڵات بۆ لقەکانی فیزیا، کیمیا، پزیشکی، ئەدەبیات و ئاشتی هاتە ئاراوە تا ساڵانە بدرێ بەو پیاوو ژنانەی، بێ جیاوازی نەتەوەییان، کە خزمەتی شایستەیان بە "قازانجی بەشەریەت" ئەنجام دابێ. ئەم خەڵاتانە یەکەمجار لە ساڵی ١٩٠١دا بە دەستەبژێران درا، لە ساڵی ١٩٦٩شدا خەڵاتێك بۆ زانستی ئابووری هاتە کایەوە.

خەڵاتی نوبڵی ئەدەبیات بە "کەسێك دەدرێت کە لە مەیدانی ئەدەبیاتدا، بەرجەستەترین بەرهەمی —بەماهیەتی مەعنەوییەوە— ئەفراند بێ،" ئەم خەڵاتە بریتییە لە مەدالیایەکی زێڕ، دیبلۆم و بڕێك پارە کە لە چل و دوو هەزار دۆلارەوە لە ساڵی ١٩٥٣دا بۆ ٠٠٠ر٤٠٠ر١ دۆلار لە ساڵی ١٩٩٣دا زیادی کردووە، خەڵاتەکە لە دیسامبەری هەموو ساڵێکا —ساڵوەگەڕی مردنی نۆبڵ— لەلایەن ئەکادیمیای سویدەوە لە ستۆکهۆڵم، بە ئامادەبوونی پاشای سوێد، دەدرێت. عادەتەن خەلاتەکەش بە کۆی بەرهەمە چاپکراوەکانی نووسەر دەدرێ، نەك بە یەك بەرهەمی تایبەتی. هەندێ جاریش خەڵاتەکە بە دوو یان بە سێ نووسەر بە شەریکی دەدرێت، لە هەندێ ساڵیشدا لەوەیە خەڵاتەکە براوەی نەبێ یان کۆسپێ بێتە رێ. وەکو ئەوەی کە لە ساڵانی جەنگی جیهانی دووەمدا، لە ماوەی ساڵانی ١٩٤٠- ١٩٤٣دا خەڵاتەکە بە هیچ کەسێك نەدرا.

١٩٠١: رنە فرانسواسوالی پرودوم (١٨٣٩- ١٩٠٧ فەرەنسی) لەسەر شیعرەکانی.
١٩٠٢: تیودۆر مونرن (١٨١٧- ١٩٠٣، ئەڵمانی) لەسەر بەرهەمە مێژووییەکانی.
١٩٠٣: بیورنستیرنە بیورنسن (١٨٣٢- ١٩١٠، نەرویجی) لەسەر رۆمان، شیعرو شانۆنامەکانی.
١٩٠٤: فردریك مسترال (١٨٣٠- ١٩١٤، فەرەنسی) لەسەر شیعرەکانی، و خوزیەئیچگاری ای ئیساگویری (١٨٣٢- ١٩١٠، ئەسپانیایی) لەسەر شانۆنامەکانی.
١٩٠٥: هنریك سینیکویچ (١٨٤٦- ١٩١٦، پۆلاندی) لەسەر رۆمانەکانی
١٩٠٦: جوزوپەکاردوچی (١٨٣٥- ١٩٠٧، ئیتاڵیایی) لەسەر شیعرەکانی.
١٩٠٧: رادیرد کیپلنگ (١٨٦٥- ١٩٣٦، ئینگلیزی) لەسەر چیرۆك، رۆمان و شیعرەکانی.
١٩٠٨: رودولف کریستف ئویکن (١٨٤٦- ١٩٢٦، ئاڵمانی) لەسەر چیرۆکە فەلسەفییەکانی.
١٩٠٩: سلما لاگرولوف (١٨٥٨- ١٩٤٠، سوێدی) لەسەر رۆمان و شیعرەکانی.
١٩١٠: پل فن لودیك هیزە (١٨٣٠- ١٩١٤، ئاڵمانی) لەسەر شیعرو رۆمان و شانۆنامەکانی.
١٩١١: موریس مەتەرلینگ (١٨٦٢- ١٩٤٩، بەلچیکی) لە سەر شانۆنامەکانی.
١٩١٢: گرهارت هاوپتمان (١٨٦٢-١٩٤٦، ئاڵمانی) لەسەر شانۆنامەکانی.
١٩١٣: سیر دابیندرانات تاگور (١٨٦١- ١٩٤١، هندی) لەبەر شیعرەکانی.
١٩١٤: خەڵات نەدراوە.
١٩١٥: رۆمان رولان (١٨٦٦- ١٩٤٤، فەرەنسی) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩١٦: ورنرفن هایدنستام (١٨٥٩- ١٩٤٠، سوێدی) لەسەر شیعرەکانی.

١٩١٧: كارل گلروپ (١٨٥٧- ١٩١٩، سوێدی) لەسەر شیعرو ڕۆمانەکانیو هنریك پونتو پیدان (١٨٥٧- ١٩٤٣، دانیمارکی) لەسەر ڕۆمانو کورتە چیرۆکەکانی.

١٩١٨: خەڵات نەدرا.

١٩١٩: کارل فردریك شپیتلر (١٨٤٥- ١٩٢٤، سویسری) لەسەر داستان، کورتە چیرۆكو گوتارەکانی.

١٩٢٠: کنوت هومسن (١٨٥٩- ١٩٥٢، نەرویجی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٢١: ئاناتول فرانس (١٨٤٤- ١٩٢٤، فەرەنسی) لەسەر ڕۆمان، کورتە چیرۆكو گوتارەکانی.

١٩٢٢: خاتینتو بناونته ای مارتینز (١٨٦٦- ١٩٥٤، ئەسپانیایی) لەسەر شانۆنامەکانی.

١٩٢٣: ویلیام بوتلەر یتس (١٨٦٥- ١٩٣٩، ئیرلەندی) لەسەر شیعرەکانی.

١٩٢٤: فلادیسلاڤ ستانیسلاف رایمونت (١٨٦٧- ١٩٢٥، پۆلاندی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٢٥: جورج برناردشۆ (١٨٥٦- ١٩٥٠، ئینگلیزی) لەسەر شانۆنامەکانی.

١٩٢٦: گراتسیادلدا (١٨٧٥- ١٩٣٦، ئیتاڵیایی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٢٧: هنری برگسون (١٨٥٩- ١٩٤١، فەرەنسی) لەسەر کارە فەلسەفییەکانی.

١٩٢٨: سیگرید ئوندست (١٨٨٢- ١٩٤٩، نەرویجی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٢٩: تۆماس مان (١٨٧٥- ١٩٥٥، ئاڵمانی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٣٠: سینکلر لویس (١٨٨٥- ١٩٥١، ئەمریکایی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٣١: ئەریك ئاکسل کارلفت (١٨٦٤- ١٩٣١، سوێدی) لەسەر شیعرە لیریکییەکانی.

١٩٣٢: جون گالزورتی (١٨٦٧- ١٩٣٣، ئینگلیزی) لەسەر ڕۆمان، شانۆنامەو کورتە چیرۆکەکانی.

١٩٣٣: ئیڤان ئالکسیوفیچ بونین (١٨٧٠- ١٩٥٣، روسی) لەسەر ڕۆمان، کورتە چیرۆكو شیعرەکانی.

١٩٣٤: لویجی پیراندیلو (١٨٦٧- ١٩٣٦، ئیتاڵیایی) لەسەر شانۆنامەکانی.

١٩٣٥: خەڵات نەدرا.

١٩٣٦: یوجین گلادستون ئونیل (١٨٨٨- ١٩٥٣، ئەمریکایی) لەسەر شانۆنامەکانی.

١٩٣٧: ڕۆژیە مارتن دگار (١٨٨١- ١٩٥٧، فەرەنسی) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٣٨: پیرل س. باك (١٨٩٢- ١٩٧٣، ئەمریکایی) لەسەر ڕۆمانەکانی

١٩٣٩: فرانس ئەمیل سیلانپا (١٨٨٨- ١٩٦٤، فنلەندی)) لەسەر ڕۆمانەکانی

١٩٤٠ – ١٩٤٣: خەڵات نەدرا

١٩٤٤: یوهانس ویلهام نیسن (١٨٧٣- ١٩٥٠، دانیماریك) لەسەر شیعرو ڕۆمانەکانی.

١٩٤٥: گابریلامیسترال (١٨٩٩- ١٩٥٧، شیلیایی) لەسەر شیعرەکانی.

١٩٤٦: هیرمان هیسە (١٨٧٧- ١٩٦٢، ئاڵمانی) لەسەر شیعرو گوتارەکانی.

١٩٤٧: ئاندریە جید (١٨٦٩- ١٩٥١، فەرەنسی)) لەسەر ڕۆمانەکانی.

١٩٤٨: توماس سترنزئیلیوت (١٨٨٨- ١٩٦٥، ئینگلیزی) لە سەر شیعر، گوتارو شانۆنامەکانی.

١٩٤٩: ویلیام فوکنەر (١٨٩٧- ١٩٦٢، ئەمریکایی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٥٠: برتراند رەسل (١٨٧٢- ١٩٧٠، ئینگلیزی) لەسەر بەرهەمە فەلسەفییەکانی.
١٩٥١: پرفابیان لاگرکویست (١٨٩١- ١٩٧٤، سوێدی) لەسەر رۆمانەکانی، بە تایبەتی باراباس.
١٩٥٢: فرانسوا موریاك (١٨٥٥- ١٩٧٠، فەرەنسی) لەسەر رۆمان و گوتارو شیعرەکانی.
١٩٥٣: سێر وینستن چەرچیل (١٨٧٤- ١٩٦٥، ئینگلیزی) لەسەر گوتارو بەرهەمە مێژووییەکانی.
١٩٥٤: ئێرنست هەمینگوای (١٨٩٩- ١٩٦١، ئەمریکایی) لەسەر رۆمان و کورتە چیرۆکەکانی.
١٩٥٥: هارولد لوکسنس (١٩٠٢- ٢٠٠٠، ئایسلاندی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٥٦: خوان رامون خیمەنز (١٨٨١- ١٩٥١، ئەسپانیایی) لەسەر شیعرەکانی.
١٩٥٧: ئەلبیر کامۆ (١٩١٣- ١٩٦٠، فەرەنسی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٥٨: بوریس باسترناك (١٨٩٠- ١٩٦٠، رووسی) لەسەر رۆمانەکانی، بەتایبەتی دکتۆر زیفاگو، باستزناك خەڵاتەکەی قەبوڵ نەکرد.
١٩٥٩: سالڤاتور کوا سیمودو (١٩٠١- ١٩٦٨، ئیتاڵیایی) لەسەر شیعرە لیریکییەکانی.
١٩٦٠: سان جون پیرس (١٨٨٧- ٠٠٠، فەرەنسی) لەسەر شیعرەکانی.
١٩٦١: ئیڤ ئاندریچ (١٨٩٢- ١٩٧٥، یوگسلاڤی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٦٢: جون ستاینبك (١٨٠٢- ١٩٦٨، ئەمریکایی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٦٣: گیورگ سفریس (١٩٠٠- ١٩٧١، یۆنانی) لەسەر شیعرە لیریکییەکانی.
١٩٦٤: جان پول سارتەر (١٩٠٥- ١٩٨٠، فەرەنسی) لەسەر بەرهەمە فەلسەفییەکانی، خەڵاتەکەی قبوڵ نەکرد.
١٩٦٥: میخائیل شولوخوف (١٩٠٥- ١٩٨٤، روسی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٦٦: شمیویل یوزڤ ئاگنان (١٨٨٨- ١٩٧٠، ئیسرائیلی) لەسەر چیرۆکەکانی دەربارەی جولەکەێن ئەوروپای رۆژهەڵاتی، و تیلی زاکس (١٨٩١- ١٩٧٠، ئاڵمانی- سوێدی) لەسەر هۆزان و شانۆنامەکانی دەربارەی جولەکە.
١٩٦٧: میگل ئانخل ئاستوریاس (١٨٩٩- ١٩٧٤، گواتیمالایی) لەسەر بەرهەمەکانی دەربارەی کەسایەتی و داب و نەریتی خەڵکی وڵاتەکەی.
١٩٦٨: یاسوناری کاواباتا (١٨٩٩- ١٩٧٢، ژاپۆنی) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٦٩: سەموئیل بیکت (١٩٠٦- ١٩٩٠، ئیرلەندی)) لەسەر رۆمان و شانۆنامەکانی.
١٩٧٠: ئالکساندەر سولجنستن (١٩١٨- ٠٠٠، روسی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٧١: پایلونێرودا (١٩٠٤- ١٩٧٣، شیلیایی) لەسەر شیعرەکانی.
١٩٧٢: هاینریش بل (١٩١٧- ١٩٨٥، ئاڵمانی)) لەسەر رۆمان و کورتە چیرۆك و شانۆنامەکانی.
١٩٧٣: پاتریك وایت (١٩١٢- ٠٠٠، ئوسترالیایی)) لەسەر رۆمانەکانی.
١٩٧٤: ئیونیدیونسن (١٩٠٠- ١٩٧٦، سویسری)) لەسەر رۆمان و چیرۆکە کورتەکانی، و هنری ئیدمونە مارتینس (١٩٠٤- ١٩٧٨، سویسری) لەسەر کۆی بەرهەمەکانی.

١٩٧٥: يوجينيومونتاله (١٨٩٦– ١٩٨١، ئيتاڵيايی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٧٦: ساويل بلو (١٩١٥– ٠٠٠، ئەمريكايی)) لەسەر رۆمانەكانی.

١٩٧٧: ويسنتە ئالكسياندر (١٨٩٨– ١٩٨٤، ئەسپانيايی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٧٨: ئيساك بشويس سينگر (١٩٠٤– ٠٠٠، لە دايكبووی پۆڵاندە)) لەسەر رۆمانو كورتە چيرۆكەكانی.

١٩٧٩: ئوديسيوس ئيليتيس (١٩١٢–٠٠٠، يۆنانی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٨٠: چسلاف ميلوش (١٩١١– ٠٠٠، پۆڵاندی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٨١: ئيلياس كانتی (١٩٠٥– ٠٠٠، لە دايكبووی بولغاريا) لەسەر بەرهەمە چيرۆكڤانیو نە چيرۆكڤانييەكانی.

١٩٨٢: گابريل گارسيا ماركيز (١٩٢٨– ٠٠٠، كولۆمبيايی)) لەسەر رۆمانو كورتە چيرۆكەكانی.

١٩٨٣: ويليام گولدينگ (١٩١١– ٠٠٠، ئينگليزی)) لەسەر رۆمانەكانی.

١٩٨٤: ياروسلاف سيفرت (١٩١٠– ٠٠٠، چيكی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٨٥: كلود سيمون (١٩١٣– ٠٠٠، فەرەنسی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٨٦: ول سونيكا (١٩٣٦– ٠٠٠، نايجری) لەسەر شيعر، شانۆنامەو رۆمانەكانی.

١٩٨٧: جوزيف برودسكی (١٩٤٠–٠٠٠، روسی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٨٨: نەجيب مەحفوز (١٩١٢– ٠٠٠، ميسری)) لەسەر رۆمانو كورتە چيرۆكەكانی.

١٩٨٩: كاميلو خوزەسلا (١٩٣٧– ٠٠٠، ئەسپانيايی)

١٩٩٠: ئۆكتافيوپاز (١٩١٤–٠٠٠، مەكسيكی) لەسەر شيعرەكانی.

١٩٩١: نی دين گوردمير (١٩٢٣– ٠٠٠، خەڵكی ئەفريقای باشوور) لەسەر كۆی بەرهەمەكانی.

١٩٩٢: درك والكات (٠٠٠– ٠٠٠، خەڵكی دورگەكانی هندی رۆژئاوايی) لەسەر بەرهەمە ئەدەبييە شيعر ئاساكانی.

١٩٩٣: تونی ماريسن (١٩٣١– ٠٠٠، رەش پێستی ئەمريكايی) لەسەر كۆی بەرهەمەكانی.

حەمە كەريم عارف

* كەركووكييە و لە ساڵی ١٩٥١دا لەدايك بووە.
- لە ساڵی ١٩٧٥ كۆليژی ئەدەبياتی بەغدای تەواو كردووە.
- يەكەم بەرهەمی شيعرێكە بەناوی (هەڵبەستێكی هەتيو كەوتوو) كە لە ژمارە (١٧٠) رۆژنامەی هاوكاری لە ١٩٧٣/٦/٨ بڵاوبووەتەوە.

- لەساڵی ١٩٧٥ەوە بە بەردەوامی نووسین و بەرهەمی ئەدەبی بڵاو دەکاتەوە.
- سەرنووسەر یان بەڕێوەبەری نووسین یان سکرتێری نووسین یان ئەندامی دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤار و بڵاوکراوانە بووە: گۆڤاری گزنگی نووسەرانی کەرکووک، نووسەری کوردستان، کەلتوور، نووسەری کورد، گوڵانی عەرەبی، ئاڵای ئازادی تا ژمارە ٢٢٢٠٠، گۆڤاری نەوشەفەق.
- جگە لە ناوی خۆی، بە تایبەتی لە گۆڤاری گزنگی نووسەرانی کەرکووک، نووسەری کوردستان، کەلتوور، رۆژنامەی ئاڵای ئازادی تا ژ: ٢٢٢ بەناوی گۆڤەند، زنار، سیپان، پاکزاد، محەمەدی حاجی، سیروان عەلی، دیدار هەمەوەندی، هێژا، ح. ع، هامون زێباری، با زەوان عەبدولکەریم بەرهەمی بڵاو کردۆتەوە.
- جگە لە پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی قوتابیانی کوردستان ئیدی ئەندامی هیچ حیزب و رێکخراوێکی سیاسی نەبووە، لە ساڵی ١٩٧٤ – ١٩٧٥دا پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلوول بووە، لە هەشتاکاندا بۆ ماوەی نۆ ساڵ، بێ وابەستەگی حیزبی، پێشمەرگە بووە و وەکو بەشدارییەکی مەیدانی و ویژدانی لە خەباتی رەوای نەتەوەی کوردا شانازی پێوە دەکات و منەت بەسەر کەسدا ناکات، چونکە باوەڕی وایە کە رۆڵەی میللەتی مەزڵوم مەحکومە بە پێشمەرگایەتی.
- لە هەشتاکانەوە تا ئێستا راستەوخۆ سەرپەرشتی و سەرۆکایەتی لقی کەرکووکی یەکێتیی نووسەرانی کوردی کردووە.
- زۆر بەرهەم و کتێبی چاپ و بڵاو کردۆتەوە، لێ زۆربەی هەرە زۆریان، بە تایبەتی ئەوانەی لە چیادا چاپ بوون بە نوسخەی هێندە کەم بڵاو بوونەتەوە، لە نرخی نەبوو دان و هەر ئەوەندەیە کە لە فەوتان رزگار بوون. هەندێك لە وانە:

١- تیرۆژ، کۆ چیرۆك، چاپی یەکەم ١٩٧٩

٢- کۆچی سوور، رۆمان، چاپی یەکەم ١٩٨٨

٣- بەیداخ، چیرۆك، ١٩٨٨

٤- داوەتی کۆچەرییان، کۆ چیرۆك چاپی دووەم ٢٠٠٥

٥- لە خۆ بێگانە بوون، کۆمەڵە چیرۆك، چاپی یەکەم (١٩٩٩) دەزگای گوڵان

٦- کوچ سرخ، کۆ چیرۆك، بە فارسی، وەرگێران چاپی یەکەم ١٩٨٧ شاخ

٧- نینا، رۆمان، سابت رەحمان، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٢

٨- نامۆ، رۆمان، ئەلبیر کامۆ، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٣ دەزگای ئاراس، چاپی سێیەم ٢٠٠٧، ئینتەرنێت.

٩- رێبەر، رۆمان، مەهدی حسین، یەك چاپ (شاخ)، چاپی دووەم، ٢٠٠٧

١٠- شکست، رۆمان، ئەلکساندەر فەدایەف، چاپی شاخ (راە کارگر)، چاپی دووەم: ٢٠٠٧ ئینتەرنێت، و لقی کەرکووکی یەکێتیی نووسەرانی کورد (ز: ٩٤).

١١ – هاوماڵەکان، رۆمان، ئەحمەد مەحمود، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٠ گوڵان

١٢- بێناسنامەکان، رۆمان، عەزیز نەسین، ٣ چاپ شاخ، شار ٢٠٠٣
١٣- قوربانی، رۆمان، هیرب میدۆ، چاپی یەکەم ٢٠٠٤ دەزگای شەفەق
١٤- دووره ولات، رۆمان ع. ڤاسموف، چاپی یەکەم٢٠٠٠ دەزگای گولان
١٥- ئازادی یا مەرگ، رۆمان، کازانتزاکیس، چاپی یەکەم ٢٠٠٣ کتێبخانەی سۆران، چاپی دووەم: ٢٠٠٨
١٦- چیرۆکەکانی سەمەدی بیهرەنگی، دوو چاپ، شاخ، شار ٢٠٠٤ کتێبخانەی سۆران هەولێر
١٧- ئامانجی ئەدەبیات. م. گۆرکی، چاپی شاخ ١٩٨٥، چاپی دووەم (١٩٨٧) چریکانی فیدایی خەلکی ئێران.
١٨- دلێریی خۆراگرتن، ئەشرەفی دەهقانی، چاپی شاخ
١٩- مەسەلەی کورد لە عێراقدا، عزیز شەریف، چاپی دووەم (٢٠٠٨).
٢٠- مێژووی رەگ و رەچەلەکی کورد، ئیحسان نوری پاشا، یەك چاپ (١٩٩٨).
٢١- خەباتی چەکداری هەم تاکتیکە هەم ستراتیژ، مەسعودی ئەحمەد زادە، چاپی شاخ
٢٢- کورد گەلی لە خشتەبراوی غەدر لێکراو، د. کوینتەر دیشنەر، چاپی شێیەم ٢٠٠٤ دەزگای ئاراس
٢٣- لە مەهابادی خوێناوییەوە بۆ کەنارێن ئاراس، نەجەف قولی پسییان، چاپی یەکەم ٢٠٠٦
٢٤- گوزارشتی مۆسیقا، د. فۆاد زەکەریا. چاپی یەکەم، یانەی قەلەم: ٢٠٠٦
٢٥- دەربارەی شیعر و شاعیری، رەزا بەراهەنی.چاپی دووەم، ٢٠٠٧
٢٦- ڤنسنت ڤان گوگ، شانۆنامە، باول ئایز لەر
٢٧- بە دوعا شاعیرەکان، شانۆنامە، جەلیل قەیسی (گزنگ ژ:١٢)
٢٨- جولەکەکەی مالتا، شانۆنامە، کریستوفەر مالرۆ.
٢٩- دادپەروەران، شانۆنامە، ئەلبیر کامۆ.
٣٠-بەد حالی بوون، شانۆنامە، ئەلبیر کامۆ.
٣١- چاو بە چاو، شانۆنامە، گەوهەر مراد (غولام حسەینی ساعیدی)
٣٢- ریچاردی سێیەم، شانۆنامە، شەکسپیر.
٣٣- گەمەی پاشا و وەزیر، شانۆنامە، عەبدوڵلائەلبوسێری.
٣٤- کورد لە ئەنسکلۆپیدیای ئیسلام دا، چاپی یەکەم ١٩٩٨ وەزارەتی رۆشنبیری.
٣٥- هونەر و ژیانی کۆمەلایەتی، پلیخانۆڤ، چاپی یەکەم ٢٠٠٥ دەزگای موکریانی
٣٦- پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت، ئیڤلین ریید، چاپی یەکەم، ٢٠٠٦
٣٧- لێکدانەوەیەك لە مەڕ نامۆ، لویس ریی.
٣٨- مندالە دارینە، چیرۆکی درێژ بۆ مندالان.
٣٩- فاشیزم چیی؟ کۆمەلە چیرۆك بۆ مندالان، یەلماز گونای
٤٠- شوانە بچکۆلەکە، چیرۆکێکی درێژی چینی یە بۆ مندالان
٤١- زارۆکستان (چوار شانۆنامە بۆ منالان)

٤٢- له گەنجینەی حیکایەتی تورکمانییەوە. (ئەفسانەی ئەسپی ئاشق)

٤٣- کۆمەڵێك ئەفسانەی جیهانی (٢٣ ئەفسانە)

٤٤- زندە خەون، کۆمەڵە چیرۆکی چیخوف، چاپی یەکەم (٢٠٠١) دەزگای موکریانی

٤٥- ئەفسانەێن گریکی و رۆمانی، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) کتێبخانەی سۆران، هەولێر

٤٦- جیّ پیّ، کۆمەڵێك چیرۆکی فارسی چیرۆکنووسان:(سادقی هیدایەت، جەلال ئال ئەحمەد، بوزرگی عەلەوی، سادقی چوبەك، مەنسوری یاقوتی) چاپی یەکەم: ٢٠٠٦

٤٧- چیرۆکستان، کۆمەڵێك دەق و رەخنە، چاپی یەکەم ٢٠٠٥ نووسەرانی کەرکووك

٤٨- چۆنیەتی فێر بوونی زمانی فارسی، چاپی یەکەم (٢٠٠٠) حەمە کەریم عارف

٤٩- گۆڤەند و زنار (فەرهەنگی فارسی – کوردی) حەمە کەریم عارف

٥٠- پەلکە رەنگینە، حەمە کەریم عارف، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) وەزارەتی رۆشنبیری

٥١- کۆمەڵێك چیرۆکی بیّگانە (ئەو رۆژەی کە ون بووم) چاپی یەکەم ,٢٠٠٦

٥٢- چزنیشفسکی، فەیلەسوف و زانای گەورەی میللەتی روس

٥٣- چایکۆ فسکی، ژیان و بەرهەمی.

٥٤- ئیدگار ئالین پۆ، ژیان و بەرهەمی.

٥٥- جاك لەندەن، ژیان و بەرهەمی

٥٦- گوگول، نووسەری ریالیست

٥٧- یەڵماز گونای، ژیان و بەرهەمی، (٢٠٠٧)، یانەی قەڵەم.

٥٨- سادقی هیدایەت، ژیان و بەرهەمی ، (٢٠٠٧)، یانەی قەڵەم.

٥٩- خافروغ لە شیعر دەدویّ، ژیان و بەرهەمی

٦٠- رێبازە هونەرییەکانی جیهان

٦١- ریالیزم و دژە ریالیزم لە ئەدەبیات دا، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) دەزگای سپیرێز

٦٢- راگەیاندن لە پەراوێزی دەسەڵاتدا (بە شەریکی) چاپی یەکەم (٢٠٠١) دەزگای گوڵان

٦٣- راگەیاندن لە نێوان حەقیقەت بێژی و عەوام خەڵەتێنی دا، حەمە کەریم عارف

٦٤- دیدار و دەق و رەخنە. چاپی یەکەم (٢٠٠٥).

٦٥- دیداری چیرۆکڤانی. چاپی یەکەم (٢٠٠٥).

٦٦- قوتابخانە ئەدەبییەکان، رەزا سەید حسەینی.(چاپی یەکەم ٢٠٠٦، دەزگای موکریانی)

٦٧- ناودارانی ئەدەب، حەمە کەریم عارف

٦٨- هەزار تۆپی شیعری نوێخوازی و چەند باسێکی دی، حەمە کەریم عارف (١٠٠٥).

٦٩- کورد لە سەدەی نۆزدە و بیست دا، کریس کۆچرا، چاپی یەکەم ٢٠٠٣ کتێبخانەی سۆران

٧٠- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (لە کۆنەوە تا سەدەکانی ناڤین).

٧١- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (لە سەردەمی رینیسانسەوە تا ئێستا).

٧٢- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمان- ئەمریکاو ئینگلیستان لە سەرەتاوە تا ئێستا).

٧٣- چینی کۆن

٧٤- دەربارەی رۆمان‌و چیرۆك

٧٥- پەیڤستانی من

٧٦- ئەو بەرخەی کە بوو بە گورگ

* لـە راپەڕینـەوە تـا نهـوو چـالاکانە بەشـداری بزاڤـی ئـەدەبی و رۆشـنبیریی کـوردی دەکـات و بەرهەمی هەمە جۆر (نووسین و ئامادە کردن و وەرگێڕان) بڵاو دەکاتەوە..

* ئەو بەرهەمانە و زۆری دیکەی ئامادەن بۆ چاپ و چاپکردنەوە و هـەر کـەس و گـروپ و لایـەن و دەزگایەك تەماحی بڵاو کردنەوەی هەبن، دەتوانێ پەیوەندی بە نووسەرەوە بکات.